

Ігор Лиман

ДЕРЖАВНА ЦЕРКВА І ДЕРЖАВНА ВЛАДА:

ПІВДЕННА УКРАЇНА

(1775 – 1861)

Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М.С. Грушевського НАН України — Запорізьке відділення
Бердянський державний педагогічний університет
Запорізьке наукове товариство ім. Я. Новицького
Східний інститут українознавства ім. Ковальських — Запорізька філія

Ігор Лиман

**ДЕРЖАВНА ЦЕРКВА І ДЕРЖАВНА ВЛАДА:
ПІВДЕННА УКРАЇНА
(1775 – 1861)**

Запоріжжя
РА “Тандем — У”
2004

ББК: Э 29 (4 Укр – 4) 4/5
УДК: 262.1 (477. 5/6) “1775/1861”

Л 58

**Лиман І.І. Державна церква і державна влада: Південна Україна (1775 – 1861). — Запоріжжя: РА “Тандем – У”, 2004. — 400 с.
ISBN 966-7482-39-1**

В монографії розглядаються умови, тенденції та результати розвитку православної церкви на півдні України в 1775 – 1861 рр. у контексті формування правового поля вищими органами влади Російської імперії. Особлива увага приділена аналізу тих проблем церковного життя, нормативному регулюванню яких державою приділялась першочергова увага: формуванню системи управління православною церквою; змінам церковно-адміністративного устрою краю; структурі, особливостям формування, соціальному статусу, матеріальному забезпеченню груп православного духовенства, представлених на півдні України; обов'язкам підлеглих духовного відомства; системі духовної освіти та релігійного виховання. У додатках ануються законодавчі документи, які мають відношення до православної церкви на півдні України 1775 – 1861 рр. Робота пропонується усім, хто цікавиться релігійною і соціальною історією Російської імперії, України і її південного регіону XVIII – XIX ст.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України

Рецензенти: доктор історичних наук, професор В. Кравченко
доктор історичних наук, професор С. Плохій

Науковий редактор: доктор історичних наук, професор А. Бойко

Автор висловлює щире подяку ректору Бердянського державного педагогічного університету Василю Васильовичу Крижку за надану фінансову допомогу в підготовці цього видання.

ISBN 966-7482-39-1

© І. Лиман, 2004
© РА “Тандем – У”, 2004

ВСТУП

В історії Південної України період останньої чверті XVIII – середини XIX ст. посідає особливе місце як етапний у розбудові фактично всіх сфер життя краю. На зміни, які відбувались у регіоні в цей період, певною мірою впливали традиції попередніх часів, специфіка Півдня. Втім, такі зміни не можуть бути пояснені виключно внутрішніми процесами. Будучи складовою Російської імперії, Південна Україна відчувала на собі всі ті тенденції, які мали місце в імперії в цілому. Самі ж ці тенденції великою мірою визначались абсолютистським характером державної влади, серед основних ознак якого були ієрархічна система центральних і місцевих установ, підпорядкована безпосередньо монарху, бюрократизація управління, пріоритетна увага до розбудови збройних сил. У більшості сфер життя імперії досить чітко простежуються централізаторські та уніфікаційні тенденції, що дає багатьом дослідникам підстави розглядати саме їх як превалюючі у визначенні напрямків розвитку південного регіону. Втім, централізація та уніфікація скоріше були методами забезпечення існування абсолютизму (щоправда, ці методи досить часто перетворювались на самоціль, але і це було скоріше побічним наслідком необмеженої влади монарха та еволюції бюрократичної системи). Маємо чимало прикладів, коли задля досягнення тієї чи іншої мети держава тимчасово відступала від зазначених тенденцій, даючи можливість у певних регіонах або сферах відійти від загальноприйнятої для імперії системи.

Розвиток абсолютизму закріпив ситуацію, коли православна церква не стояла ні “над”, ні “поруч” із державою і не функціонувала паралельно з нею: духовне відомство в останній чверті XVIII – середині XIX ст. вже було невід’ємною складовою державного апарату. Не відокремлена від держави церква була сегментом її системи управління, бюрократичних структур і, отже, мала одним із головних завдань забезпечення законслухняності громадян, обслуговування інших інтересів, які знаходились далеко поза площиною суто релігійною. Зрозуміло, що за таких умов православ’я ставало картою, яка розігрувалась у разі потреби, але могла і притриматись гравцем, тобто державою. Остання не зупинялась перед тим, щоб поступитись деякими інтересами православ’я на користь інших конфесій, якщо цього вимагали ті чи інші міркування зовнішньої та внутрішньої політики або навіть релігійні шукання однієї особи.

З огляду як на залежність церкви від держави, так і на роль центральної влади (Петербурга) в управлінні Південною Україною для розуміння логіки процесів, що спостерігались у релігійному житті краю, принципово важливим є вивчення умов, тенденцій та результатів розвитку державної церкви на півдні України в 1775 – 1861 рр. у контексті формування правового поля для цього вищими органами влади імперії. Актуальність же самого дослідження історії церкви в краї обумовлюється тією роллю в житті населення Півдня, яку відігравав релігійний фактор.

На жаль, до сьогодні зазначена проблематика залишається вивченою недостатньо. І це при тому, що історіографія робіт, які тією чи іншою мірою стосуються православної церкви на півдні України, є досить широкою. Умовно вона складається з трьох груп: 1) праці, основна увага в яких приділена різноманітним аспектам безпосередньо історії православ’я в південноукраїнському регіоні; 2) дослідження з церковної історії Російської імперії та її окремих частин (за виключенням Південної України); 3) роботи, які хоча і присвячені переважно “світській” проблематиці, але містять інформацію з історії православ’я.

Зважаючи на специфіку церковної проблематики виділення в історіографічному процесі трьох етапів: 1) XIX ст. – кінець 20-х рр. XX ст.; 2) кінець 20-х – кінець 80-х рр. XX ст.; 3) з кінця 1980-х рр. до сьогодні, твердження про принципові відмінності історіографічної ситуації на кожному з цих етапів мають сенс не лише з огляду на

відмінності політичних, соціально-економічних умов, в яких діяли науковці, на зміни характеру впливу держави на історіографічний процес, на досягнення кожного з етапів, але значною мірою і зважаючи на трансформацію світоглядних імперативів, на суттєві зміни “релігійності мислення”.

При всій несхожості особистих світоглядних позицій переважна більшість авторів, які писали до кінця 1920-х рр., були релігійними людьми, які мислили в християнських категоріях, що значно вплинуло на зміст робіт, на характер висновків. Разом із тим, релігійність дослідників зовсім не означала обов'язкову і безоглядну апологетичну спрямованість їхніх праць.

Початок систематичній і різноаспектній роботі з дослідження минулого південного краю знаменувався організацією Одеського товариства історії і старожитностей (ОТІС), важливим напрямком діяльності якого стало вивчення церковної історії. На сторінках “Записок” товариства були опубліковані дослідження Гавриїла (Розанова), С. Серафимова, А. Лебединцева, М. Мурзакевича, К. Оранського, Ф. Лялікова, ігумена Анфіма, І. Кареліна, М. Юрневича, інших науковців і аматорів, які висвітлювали переважно факти біографій яскравих постатей, історію окремих храмів і монастирів, деякі помітні події релігійної історії.

До початку 1860-х рр. “Записки” ОТІС залишались єдиним друкованим органом, навколо якого гуртувались південноукраїнські дослідники місцевої церковної історії. Посилення в середині XIX ст. негативних для офіційної церкви процесів підштовхнуло духовне відомство до пошуку більш ефективних форм взаємодії з місцевим духовенством. Важливим результатом цього пошуку стало започаткування “Херсонських єпархіальних відомостей”, які вийшли з друку у липні 1860 р., таким чином, ставши першим подібним виданням на території Російської імперії. Пізніше з'явилися офіційні друковані органи керівництва сусідніх єпархій: у 1869 р. — “Таврійські єпархіальні відомості”, у 1872 р. — “Катеринославські єпархіальні відомості”. Їхні редакції запрошували “всіх вчених священнослужителів” надсилати статті, описи церков, майна, ікон, вартих уваги старожитностей, урочищ, відомих історичними переказами, тощо. Як результат, на сторінках південноукраїнських Єпархіальних відомостей побачило світ більше сотні публікацій, які мали відношення до церковної історії краю 1775 – 1861 рр.

Ці дослідження релігійного минулого були досить нерівнозначними за повнотою і ступенем науковості, достовірності, за методологічними підходами, використаними при їх підготовці. Давались ознаки як загальна історіографічна ситуація в Російській імперії та на півдні України, так і принципи формування редакцією неофіційних частин “Відомостей”. У них розміщувалось чимало передруків із Записок ОТІС та інших видань, у порівнянні з якими аматорські статті сільських парафіяльних священників багато в чому програвали. У той же час і роботи самого парафіяльного духовенства були далеко не рівноцінні: тоді як одні автори писали, що називається, “з натхнення”, просто намагаючись більш-менш логічно викласти зміст наявних під рукою документальних матеріалів, власні спогади і почуте від місцевих мешканців, інші запозичували методи обробки інформації, які використовували при написанні своїх робіт досвідчені науковці з провідних наукових центрів імперії. Крім того, у Єпархіальних відомостях вперше друкували деякі свої роботи і члени ОТІС, тим самим піднімаючи планку і служачи взірцем для інших авторів.

На посилену увагу до церковної історії редакції “Катеринославських єпархіальних відомостей” з часу заснування цього друкованого органу значною мірою вплинув єпископ Катеринославський і Таганрозький Феодосій (Макаревський), який невдовзі після зайняття кафедри і виступив засновником цього видання. На сторінках останнього з'явилась ціла

низка публікацій єпископа з церковної історії переважно XVIII ст., деякі з яких пізніше вийшли окремими виданнями¹.

Поодинокі статті про споруди, події та осіб, пов'язаних із церковною історією Півдня, з'являлись на сторінках “Київської Старовини”², “Новоросійського календаря”³, “Південного збірника”⁴, “Російської Старовини”⁵, “Російського архіву”⁶, “Віри і Розуму”⁷, “Вчених записок імператорської Академії наук”⁸, інших видань. Сам науковий рівень публікацій великою мірою залежав від вимогливості редакцій. Тож на сторінках солідних центральних часописів переважно розміщувались статті, написані в кращих традиціях позитивізму, побудовані на солідній джерельній базі. Там же, де планка не стояла так високо (переважно — у місцевій пресі) і де формат видання не дозволяв вміщення розлогих ґрунтовних статей, друкувались головним чином замітки про окремі цікаві факти з церковного минулого, і рівень науковості таких заміток залежав від здібностей і самокритичності їхніх авторів. Широко практикувався передрук статей або їхніх уривків.

Віховими подіями в інституціалізації досліджень із регіональної історії стало створення спочатку Таврійської, а пізніше Катеринославської учених архівних комісій. При акцентуванні на археографічній діяльності їхні члени підготували і низку досліджень з церковної проблематики. Таке акцентування зумовило методологічний підхід, якого дотримувались при написанні абсолютної більшості досліджень: автори намагались чітко слідувати за джерелами, не роблячи занадто широких узагальнень. Більш плідною на ниві

¹Феодосий (Макаръевский). Краткие сведения о местно-чтимой иконе Божией Матери, находящейся в Самарском Пустынно-Николаевском монастыре Екатеринославской епархии // Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1872. — № 18. — С. 288 – 296; № 19. — С. 303 – 311; № 20. — С. 319 – 327; Феодосий (Макаръевский). Самарский, Екатеринославской епархии, Пустынно-Николаевский монастырь. — Екатеринослав: тип. Екатеринославского губернского правления, 1873. — 141 с.; Феодосий (Макаръевский). Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. — Екатеринослав: тип. Я.М. Чаусского, 1880. — Вып. I, II. — 572, 373 с.

²Скальковский А. Русские диссиденты в Новороссии // Киевская Старина. — 1887. — Т. 17. — № 4. — С. 771 – 782; Новицкий Я.П. Как готовилось екатеринославское духовенство к встрече импер. Екатерины II // Киевская Старина. — 1887. — Т. 17. — № 4. Известия и заметки. — С. 797; Иванов П. Переселение заштатных церковников в Новороссию при Екатерине II // Киевская Старина. — 1891. — Т. 33. — № 5. — С. 288 – 297.

³Зеленецкий К. Сведения о второклассном Успенском монастыре в окрестностях Одессы // Новороссийский календарь на 1843 год, издаваемый от Ришельевского лицея. — Одесса: в городской типографии, 1842. — С. 341 – 344; Н.М. Одесский Архангело-Михайловский девичий училищный монастырь // Новороссийский календарь на 1845 год, издаваемый от Ришельевского лицея. — Одесса: в городской типографии, 1844. — С. 357 – 361; Н.М. Обзор православной иерархии тех мест, которые составляют ныне Новороссийский край и Бессарабию // Новороссийский календарь на 1848 год. — Одесса, 1847. — С. 372 – 382; Православные монастыри, скиты и киновии в епархиях Новороссийского края и Бессарабии: в епархии Херсонской // Новороссийский календарь на 1873 год. — Одесса, 1872. — С. 109 – 113.

⁴Яковлев В.А. Когда были заложены первые церкви в Одессе // Южный сборник. — 1892. — С. 157 – 160.

⁵Востоков Н.М. Иннокентий, архиепископ Херсонский и Таврический, 1800 – 1857 гг. // Русская Старина. 1878. — Т. XXI. — С. 191 – 204; Т. XXII. — С. 547 – 572; Т. XXIII. — С. 367 – 398; 1879. — Т. XXIV. — С. 651 – 708.

⁶П.Б. Иннокентий Таврический. Его последняя поездка в Крым и предсмертные дни. 1857 // Русский архив. — М., 1896. — Кн. 3. — Вып. 9. — С. 59 – 77.

⁷Буткевич Т. Архиепископ Иннокентий Борисов (Биографический очерк) // Вера и Разум. — Харьков, 1884. — Т. I. — Ч. I. — С. 37 – 72, 120 – 153, 255 – 285, 465 – 491, 647 – 675, 838 – 854, 935 – 951; Ч. II. — С. 220 – 258, 383 – 418.

⁸Макарий. Биографическая записка о преосвященном Иннокентии, архиепископе Херсонском и Таврическом // Ученые записки второго отделения императорской Академии наук. — СПб., 1859. — Кн. 5. — С. XXXVIII – LIV.

дослідження церковного минулого стала робота Катеринославської ученої архівної комісії, що великою мірою пов'язано із діяльністю В. Біднова. Хоча ним і не було створено більш-менш узагальнюючої праці, яка б стосувалась історії православної церкви на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX ст., натомість були підготовлені і видані публікації, присвячені історії Катеринославської семінарії (викладачем якої і працював Василь Олексійович), опису архівних фондів, які містили документи з церковної історії краю, обставинам ліквідації церковного устрою Запорозьких Вольностей, персоналіям діячів церкви на Півдні¹.

Роботи, присвячені церкві на півдні України, з'являлись не лише в часописах, але й окремими виданнями (зараз не йдеться про передрук матеріалів, раніше виданих на сторінках часописів). Серед таких праць слід виділити довідкові видання М. Родіонова², єпископа Гермогена³, Ф. Міляновського⁴. Крім робіт Гавриїла (Розанова), Феодосія (Макаревського), побачила світ низка інших окремих видань з історії південноукраїнських монастирів⁵. Заслужують на увагу праці, присвячені біографіям південноукраїнських ієрархів⁶.

Загалом, оцінюючи внесок авторів, роботи яких з'явилися до кінця 20-х рр. XX ст., слід зазначити їх неабияку цінність у першу чергу для реконструкції церковної історії на мікрорівні, зважаючи на зосередження уваги на біографіях церковних діячів, минулому конкретних храмів, парафій, монастирів, навчальних закладів. Така вузька проблематика великою мірою визначалась обмеженістю більшості авторів у доступі до масивів джерел, які б дали можливість комплексно реконструювати церковне минуле краю. Адже саме слідування за джерелами розглядалось, згідно з домінуючим позитивістським підходом, як оптимальний принцип викладення матеріалу. Як панування релігійного світосприймання, так і переважання серед авторів представників духовенства відбилося на підходах до викладення та інтерпретації фактів; спостерігалось дотримання більшістю офіційної концепції стосовно однозначно позитивної ролі Російської держави в розвитку православ'я на Півдні.

¹Лиман І.І. Православна церква на півдні України 1775 – 1861 рр. в публікаціях Василя Біднова // Південний архів. Філологічні науки: Збірник наукових праць. Випуск XXII. — Херсон: Видавництво ХДУ, 2003. — С. 12 – 18.

²Родионов М. Статистико-хронологическое описание Таврической епархии. Общий и частный обзор. — Симферополь, 1872. — 269 с.

³Гермоген. Справочная книга о приходах и храмах Таврической епархии. — Симферополь, 1886. — 271 с.; Гермоген. Таврическая епархия. — Псков, 1887. — 520 с.

⁴Миляновский Ф. Памятная книжка для духовенства Херсонской епархии. — Одесса: тип. Е.И. Фесенко, 1902. — CVIII+278+XXXIII с.

⁵Ефрем. Краткое описание Инкерманской киновии и древнего ее храма в новооткрытой Таврической епархии. — М., 1861. — 24 с.; Никон. Балаклавский Георгиевский первоклассный монастырь. — Чернигов: тип. Ильинского монастыря, 1862. — 23 с.; Ливанов Ф.В. Бахчисарайский Успенский скит в Крыму. Историческое сочинение. — М., 1874. — 41 с.; Ливанов Ф.В. “Георгиевский монастырь” в Крыму (что близ Севастополя и Балаклавы). Историческое описание. — М., 1874. — 25 с.; Ливанов Ф.В. Инкерман и “Инкерманская киновия” в Крыму (что близ г. Севастополя). — М., 1874. — 39 с.; Ливанов Ф.В. Херсонес (древний Корсунь) в Крыму с открытым в нем первоклассным монастырем святого Владимира. Историческое описание. — М., 1874. — 95 с.; Зинченко Н.Е. Мыс Фиолент и Георгиевский монастырь в Крыму (891 – 1891 г.) (По поводу 1000-летнего юбилея основания монастыря). — СПб.: журн. “Колосъ”, 1891. — 22 с.; Ногачевский Н.Ф. Григориевский Бизюков монастырь Херсонской епархии. — Одесса: тип. Е. Фесенко, 1894. — 83 с.; Никанор. Херсонесский монастырь в Крыму: История его и настоящее состояние. — Варшава, 1907. — 30 с.

⁶Петровский С. Семь Херсонских архиепископов. Биографии с приложением портретов, выполненных фотогипсией. — Одесса: тип. Е.И. Фесенко, 1894. — 184 с.; Барсов Н. Архиепископ Иннокентий Борисов, по новым материалам для биографии (читано в собрании Славянского благотворительного общества 17 ноября 1883 г.). — СПб.: тип. Ф. Елеонского и К°, 1884. — 45 с.

На відміну від представників першої групи, автори, які намагались висвітлити церковну історію Російської імперії всього синодального періоду або його великих відрізків, про події, які відбувались у південному краї, як правило, мову не вели, а якщо і згадували, то побіжно, роблячи висновки та узагальнення на матеріалах інших, у першу чергу центральноросійських, регіонів. До середини XIX ст. дослідники переважно лише готували ґрунт для вивчення синодального періоду в історії російської православної церкви. Практично першою науковою працею з цієї тематики стала робота архієпископа Чернігівського і Ніжинського Філарета (Гумілевського), у якій було систематизовано церковну історію держави до 1825 р.¹ Самостійною, систематизованою і методологічно вдало побудованою працею став “Порадник з історії Російської церкви” О. Доброклонського, частина четверта якого стосується синодального періоду і містить викладення подій до 1880-х рр.² Прикладом офіціозу, просякненого ідеєю оспівування державної політики в церковній сфері, є дослідження С. Рункевича, присвячене релігійній історії XIX ст.³

Паралельно зі створенням узагальнюючих праць відбувалось написання досліджень з окремих проблем церковного минулого імперії. Подією в історіографії стала поява досліджень професора Казанської духовної академії П. Знаменського⁴. Базуючись на великому масиві, головним чином, опублікованих джерел і літератури, Знаменський звернувся не лише до проблем духовної освіти (що великою мірою обумовлювалось професією дослідника), але і до інших великих “блоків” церковної історії, в першу чергу — історії парафіяльного духовенства імперії синодального періоду. Слід відмітити діяльність М. Григоровича, діловода створеної при Синоді комісії для розбору справ цієї установи, а пізніше — начальника синодального архіву і бібліотеки. За специфікою своїх посад, не просто маючи доступ до архівних матеріалів одного з органів вищої державної влади, але і будучи зобов’язаний їх систематизувати, Григорович опублікував кілька оглядів з різних аспектів релігійної історії держави⁵. Автору, а скоріше упоряднику, не вдалося скрупульозно розібратись у наявних матеріалах, тож у його оглядах присутньо чимало лакун і неточностей. Недоліки щодо повноти та коректності наведених даних, так саме як і недостатнє врахування ситуації на Півдні, мають місце і в роботах

¹Гумилевский Ф. История русской церкви: в 5 периодах (988–1826). — 6-е изд. — СПб.: изд. И.Л. Тузова. Тип. А. Катанского и К^о, 1894. — 840 с.

²Доброклонский А. Руководство по истории Русской Церкви. — Ч. 4. — М., 1893. — III + 441 с.

³Рункевич С. Русская Церковь в XIX веке // История христианской Церкви в XIX веке. — СПб.: Изд. А.П. Лопухина, 1901. — Т. 2. — 232 с.

⁴Знаменский П. Приходское духовенство в России со времени реформы Петра. — Казань: в Университетской типографии, 1873. — 850 с.; Знаменский П. Основные начала духовно-училищной реформы в царствование императора Александра I. Речь, произнесенная в торжественном собрании Казанской академии по случаю празднования столетней годовщины рождения императора Александра I 12 декабря 1877 года. — Казань: тип. Императорского университета, 1878. — 42 с.; Знаменский П. Духовные школы в России до реформы 1808 года. — Казань: тип. Императорского университета, 1881. — 806 с.; Знаменский П. Чтения из истории Русской церкви за время царствования императора Александра I. — Казань: тип. Императорского университета, 1885. — 248+III с.

⁵Григорович Н. Обзор учреждения в России архиерейских православных кафедр и способов содержания их, со времени введения штатов по духовному ведомству (1764–1866 г.) Историческая записка. — СПб.: Синодальная типография, 1866. — V+67+34 с.; Григорович Н. Обзор общих законоположений о содержании православного приходского духовенства в России, со времени введения штатов по духовному ведомству (1764–1863 г.). — СПб.: в Синодальной типографии, 1867. — 114+33 с.; Григорович Н. Обзор учреждения в России православных монастырей, со времени введения штатов по духовному ведомству (1764–1869 г.) — СПб.: в Синодальной типографии, 1869. — 230 с.

Д. Ростиславова¹, І. Знаменського², Ф. Благовідова³, О. Папкова⁴, К. Дьяконова⁵, Б. Тітлінова⁶, М. Невзорова⁷, Т. Барсова⁸, О. Желобовського⁹. Деякі дані стосовно церковно-адміністративного устрою південноукраїнського краю поміщені у фундаментальній роботі І. Покровського “Російські єпархії в XVI – XIX ст. Їх виникнення, склад та межі...”¹⁰, а стосовно деяких єпархіальних архієреїв регіону — в “Матеріалах для історії православної церкви за царювання імператора Миколи I”¹¹.

Разом із тим, так само як виходили роботи, присвячені церковному минулому Південної України, впродовж XIX – перших десятиліть XX ст. з’явилися тисячі праць, у яких висвітлювалися локальні проблеми релігійної історії інших складових імперії. Ознайомлення з ними дає можливість більш точно визначити ступінь специфічності ситуації в тій чи іншій сфері церковного життя південного краю, простежити тенденції, які були спільними в розвитку південноукраїнського та інших регіонів держави. Як і на півдні України, серед авторів досліджень релігійної історії в цілому і церковного минулого окремих регіонів значний відсоток становили духовні особи і ті, хто тісно співпрацював з підлеглими духовного відомства.

Меншим був такий відсоток серед авторів робіт, основним предметом яких історія церкви не була, але в яких міститься й інформація про факти, що мають пряме відношення до історії православ’я в південному краї останньої чверті XVIII – середини XIX ст. Невідокремленість церкви від держави, тісне переплетення релігійної сфери з іншими сторонами життя, та ж релігійність світогляду авторів зумовили дуже широку і різноманітну історіографію цієї групи робіт. Фактично, в дослідженнях чи не з будь-якої тематики, яка мала відношення до Південної України 1775 – 1861 рр., знаходимо принаймні згадки про храми, підлеглих духовного відомства, духовне життя парафіян.

¹Ростиславов Д.И. Опыт исследования об имуществах и доходах наших монастырей. — СПб.: тип. Морского Министерства, 1876. — 396 с.

²Знаменский И. Положение духовенства в царствование Екатерины II и Павла I. — М.: тип. М.Н. Лаврова и К°, 1880. — 185 с.

³Благовидов Ф. Деятельность русского духовенства в отношении к народному образованию в царствование императора Александра II. — Казань: тип. Императорского Университета, 1891. — 374 с.; Благовидов Ф.В. Обер-прокуроры Святейшего Синода в XVIII и первой половине XIX столетия (Развитие обер-прокурорской власти в синодальном ведомстве). Опыт исторического исследования. — Казань: тип. Императорского Университета, 1899. — 429 с.

⁴Папков А.А. Упадок православного прихода (XVIII – XIX века). Историческая справка. — М., 1899. — 163 с.

⁵Дьяконов К.П. Духовная школа в царствование императора Николая I-го. — Сергиев Посад: тип. Св. – Тр. Сергиевой Лавры, 1907. — 435 с.

⁶Титлинов Б.В. Духовная школа в России в XIX столетии. Вып. I (Время Комиссии Духовных Училищ). К столетию духовно-учебной реформы 1808-го года. — Вильна: тип. “Русский Почин”, 1908. — 383 с.; Титлинов Б.В. Духовная школа в России в XIX столетии. Вып. второй (Протасовская эпоха и реформы 60-х годов). — Вильна: тип. “Артель Печатного Дела”, 1909. — 421 с.

⁷Невзоров Н. Исторический очерк управления духовенством военного ведомства в России. — СПб.: тип. Ф.Г. Елеонского и А.И. Поповицкого, 1875. — VI+101 с.

⁸Барсов Т. Об управлении русским военным духовенством. — СПб.: тип. Ф.Г. Елеонского и К., 1879. — 168 с.

⁹Желобовский А.А. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — 130 с.

¹⁰Покровский И.М. Русские епархии в XVI – XIX вв. Их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования. — Казань: Центральная типография, 1913. — Т. 2. (XVIII-й век). — 892 + XVIII с.

¹¹Материалы для истории православной церкви в царствование императора Николая I. / Под ред. Н.Ф. Дубровина. — СПб.: тип. товарищества “Общественная Польза”, 1902. — Ч. I, II. — 468+404 с.

Найбільш цінними з точки зору наявності інформації, необхідної для реконструкції історії православної церкви на Півдні, є блоки робіт, які мали головною метою висвітлення соціально-економічного розвитку краю та його складових, праці з історії козацтва, окремих населених пунктів, світських навчальних закладів, персоналій.

Із встановленням панування марксистської ідеології на теренах і України, і всього Радянського Союзу почався якісно новий етап у дослідженні церковної історії. Етап, який позначився не лише відчутним зниженням інтересу до відповідної проблематики, але й засиллям нетипового для попередніх часів атеїстичного підходу. Якісно новим був цей етап і за соціальним складом дослідників: тепер серед авторів, які друкуються на релігійну тематику, абсолютно домінують світські особи. Пануючий раніше апологетично-православний підхід до висвітлення проблем змінюється на діаметрально протилежний.

Зазначені тенденції стали причиною того, що до кінця 80-х рр. XX ст. майже не маємо більш-менш серйозних досліджень, присвячених яким-небудь аспектам історії православної церкви на півдні України останньої чверті XVIII – XIX ст.

В узагальнюючих дослідженнях, які публікувались у Радянському Союзі, спостерігався досить тенденційний підхід і до підбору, і до тлумачення фактів, зумовлений апріорною необхідністю доводити реакційну сутність церкви і духовенства, їхній негативний вплив на розвиток демократичних рухів. Яскравим образчиком такого підходу стала робота професора М. Никольського “Історія російської церкви”, вперше видана в 1931 р., яка, як зазначено в анотації до третього видання, стала першою в радянській історичній науці спробою висвітлити минуле російської церкви з позицій марксизму-ленінізму. Воївоначо-атеїстична спрямованість цієї роботи дала підстави І. Смоличу писати про неї, що вона не має наукового значення, будучи типовою антирелігійною пропагандою¹. Між тим, має рацію М. Гордієнко, коли пише, що дослідження М. Никольського більше п’ятдесяти років залишалось єдиною марксистською узагальнюючою монографією з історії російської православної церкви, старообрядництва і російського сектантства: колективна монографія 1967 р. “Церква в історії Росії (IX ст. – 1917 р.) Критичні начерки”² хоча і є більш досконалою за методологією та науковим рівнем, але бідніша за фактажем, а збірка 1975 р. “Релігія і церква в історії Росії (радянські історики про православну церкву в Росії)”³ занадто фрагментарна⁴.

Характерною рисою історіографії кінця 1920-х – кінця 1980-х рр., присвяченої історії православної церкви в Росії, був значно вагоміший у порівнянні з попереднім періодом внесок у неї закордонних дослідників. Їм, вільним від рамок марксистської ідеології та методології, вдалося багато в чому зробити більше, аніж вченим Радянського Союзу. Серед праць, що вийшли за кордоном Союзу, фундаментальністю відрізняється “Історія російської церкви” І. Смолича, у якій розглядається період XVIII – початку XX ст. Народжений у 1898 р. в Умані, Ігор Корнелійович у 1920 р. як білий офіцер залишив батьківщину. Впродовж десятиліть, проживаючи в Німеччині, І. Смолич вивчав релігійне минуле Росії. Вершиною його наукової діяльності якраз і стала праця з історії синодального періоду, перший том якої побачив світ у 1964 р.⁵, а другий — уже після

¹Смолич И.К. История русской церкви... — Часть первая. — С. 500.

²Церковь в истории России (IX в. – 1917 г.). Критические очерки. — М.: Наука, 1967. — 336 с.

³Религия и церковь в истории России (советские историки о православной церкви в России). — М.: Мысль, 1975. — 255 с.

⁴Никольский Н.М. История русской церкви. — 3-е изд. — М.: Изд. Политической литературы, 1983. — С. 8.

⁵Смолич И.К. История русской церкви 1700–1917: пер. с нем. — М.: изд. Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1996. — Часть первая. — 800 с.

смерті автора, у 1991 р.¹ При всій глибині дослідження обширність його тематичних, географічних і хронологічних рамок, неможливість доступу до архівних матеріалів, що зберігалися на території Радянського Союзу, не дали можливості приділити достатню увагу кожному аспекту історії православної церкви (зокрема лише кілька сторінок відведено історії військового духовенства, та й факти, використані при цьому, підібрані не досить вдало), окремим регіонам. До того ж, робота є незавершеною: деякі сюжети Смолич просто не встиг до неї включити. Між іншим, сюди не увійшла історія чернецтва, до якої Ігор Корнелійович звертався раніше і яка мала скласти кілька окремих глав в “Історії російської церкви”.

Подією в історіографії став вихід присвячених парафіяльному духовенству Російської імперії монографій і статей американського історика Г. Фріза².

Що стосується групи робіт, не присвячених церкві, але таких, що містять деяку інформацію стосовно релігійної історії Південної України, то посиленій інтерес дослідників до соціально-економічної історії краю зумовив звернення до вивчення церковного минулого переважно саме в цьому контексті.

Початок третього етапу в розвитку історіографії історії православної церкви на півдні України був зумовлений принаймні двома подіями — так званими “перебудовчими процесами” і підготовкою до відзначення 1000-річчя хрещення Русі. Вже невдовзі інтерес до церковної історії набув додаткового потужного імпульсу завдяки поживленню загального інтересу до минулого України, пов’язаного з проголошенням її незалежності. На цьому етапі у кожній із трьох груп досліджень у більшій чи меншій мірі спостерігається пошук нових (для вітчизняної історичної науки) методологічних підходів, і в той же час не завжди виправдане намагання повернутись до призабутих традицій історіописання часів, які передували періоду панування марксистської методології. Особливо “традиційними” у цьому плані виступають автори-представники духовенства, яке після тривалої перерви знову повертається до підготовки і публікації праць з церковної історії краю. Зміни в суспільній свідомості в напрямі “повернення до Бога” зумовили суттєве зменшення кількості робіт, що пишуться з позицій войовничого атеїзму, але в той же час не спричинили домінування праць у відверто апологетично-православному ключі; в більшості робіт проглядає шанобливо-стримане ставлення до релігійних почуттів віруючих і до самої релігії, що, разом із тим, не заважає, в цілому, матеріалістичному підходу до висвітлення фактів церковної історії.

Серед робіт, присвячених проблематиці, що нас цікавить, найбільшу підгрупу, яка налічує більше сотні позицій, становлять краєзнавчі публікації, переважно в місцевій пресі і в ряді краєзнавчих збірок. У своїй більшості вони носять науково-популярний характер, далеко не завжди містять точні посилання на джерела і літературу; серед їхніх авторів дуже великим є відсоток аматорів. Разом із тим, науковий рівень краєзнавчих досліджень є досить нерівнозначним — у популяризаторській діяльності бере участь і чимало досвідчених фахівців-істориків, як тих, до чийого кола безпосередніх наукових інтересів входить релігійна історія, так і тих, хто, працюючи переважно в іншій царині, побіжно звертається до певної події, історії храму чи біографії церковного діяча.

Значне розширення можливостей друкуватись, пов’язане з появою чисельних часописів, збірок наукових праць, записок наукових товариств, факультетів і лабораторій, із поширенням практики видавати матеріали наукових конгресів, конференцій, круглих столів, семінарів, читань, інших наукових зібрань різних рівнів, у поєднанні зі зростанням

¹Смолич И.К. История русской церкви. 1700 – 1917: пер. с нем. — М.: изд. Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1997. — Часть вторая. — 799 с.

²Лиман І.І. Проблеми історії православного духовенства Південної України в роботах Грегорі Л. Фріза // Наука. Релігія. Суспільство. — 2003. — № 1. — Донецьк: ІПШ “Наука і освіта”. — С. 156 – 160.

інтересу до церковної історії призвело до появи цілої низки наукових публікацій із зазначеної тематики. Поряд зі статтями та тезами в останнє десятиліття ХХ – на початку ХХІ ст. вийшло з друку декілька монографій, які стосуються церковної історії Півдня. Найбільш “популярна” серед їх авторів тематика — минуле монастирів¹. На жаль, навіть ті дослідники, які звертаються до історії не окремої, а кількох обителів, обрали нарисовий шлях викладення інформації, систематизуючи наявні дані головним чином не за проблемним принципом, але викладаючи історію спочатку одного, потім іншого монастиря. Це не дало можливості зробити належні узагальнюючі спостереження щодо розвитку монастирської мережі і тенденцій в історії чернецтва краю. Звернемо увагу і на те, що хронологічні рамки монографій виходять за верхню межу першої половини ХІХ ст., тому в багатьох випадках наголос робиться на більш пізніх подіях, стосовно яких архівні матеріали збереглись набагато краще.

У формі начерків побудовані науково-популярні роботи Ю. Скалозуба², Д. Заковоротного³. Крім індивідуальних, побачили світ кілька колективних праць⁴.

Стосовно вивчення історії російської церкви в цілому або ж окремих її аспектів варто відзначити, що на цій ниві переважна більшість робіт створена науковцями Російської Федерації. Дослідження, що видавались наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр., писались переважно ще на основі тієї ж марксистської ідеології, мали атеїстичне спрямування. Яскравим прикладом праці із “розвінчувальними” мотивами при змалюванні історії чернецтва служить книга Г. Прошина “Чорне воїнство: Російський православний монастир. Легенда і билиця”, яка в переробленому вигляді була надрукована в 1988 р.⁵ Зовсім з інших світоглядних і методологічних позицій написана робота Л. Андреевої⁶. Дослідниця розглядає взаємини церкви та російської держави на основі історичного концептуалізму. Більш традиційним з точки зору методології є монографія ростовського історика С. Римського, який на основі матеріалів “великоросійських”, уральських, сибірських і Донської єпархії вивчає ту ж зв’язку “православна церква — держава”⁷.

Як і абсолютна більшість інших дослідників Російської Федерації, не приділяють належної уваги з’ясуванню та висвітленню особливостей релігійного життя, церкви ні

¹Шавшин В.Г. Балаклавский Георгиевский монастырь. — Симферополь: Таврия, 1994. — 160 с.; Серафима. Молитвенные лампы. История Одесских монастырей. — Одесса: Свято-Архангело-Михайловский монастырь, 1996. — 192 с.; Тур В.Г. Крымские православные монастыри XIX – начала XX века: История. Правовое положение. — Симферополь: Изд-во “Таврия-Плюс”, 1998. — 154 с.; Катунин Ю.А. Монастыри Крыма в XIX – XX веках (по материалам крымских архивов). — Симферополь: Культура народов Причерноморья, 2000. — 128 с.

²Скалозуб Ю.Г. История Катеринославской епархии. 1775 – 1917 роки. — Днепропетровск: Січ, 2001. — 416 с.

³Заковоротный Д.И. Храмы Николаева. — Николаев, 2001. — 55 с.

⁴Міжконфесійні взаємини на Півдні України ХVІІІ – ХХ століття / Бойко А.В., Ігнатуша О.М., Лиман І.І., Мільчев В.І. та ін. — Запоріжжя: РА ”Тандем – У”, 1999. — 252 с.; Храмы и монастыри Одессы и Одесской области / А. Кравченко, Г. Мухин, В. Петлюченко, А. Руссу, Тит (Бородин) и др. — Одесса, 2001. — Выпуск I. — 156 с.; Релігійні організації на Миколаївщині: історія та сучасність. Науково-популярний довідник. — Миколаїв: Вид. МФ НаУКМА, 2001. — 248 с.

⁵Прошин Г.Г. Черное воинство: Русский православный монастырь. Легенда и быль. — 2-е изд., доп. — М.: Политиздат, 1988. — 351 с.

⁶Андреева Л.А. Религия и власть в России. Религиозные и квазирелигиозные доктрины как способ легитимизации политической власти в России. — М.: Ладомир, 2001. — 253 с.

⁷Римский С.В. Православная церковь и государство в XIX веке. Донская епархия: от прошлого к настоящему. — Ростов н/Д: Ростовское книжное издательство (Росиздат), 1998. — 336 с.

України, ані тим більше південноукраїнського регіону М. Нікулін¹, Ю. Кондаков², Є. Вішленкова³, С. Чимаров⁴.

На високу оцінку заслуговують розділи 3-го тому виданої в Києві «Історії релігії в Україні», підготовлені В. Климовим і присвячені православ'ю у XVIII – XIX ст. Попри низку помилок, викликаних обмеженістю матеріалами друкованих видань і київських архівів, філософу в цілому вдалося, виходячи із задекларованого у вступі до видання україноцентристського погляду, логічно, головним чином на рівні узагальнень, змалювати релігійну ситуацію на українських землях⁵.

Активізація і в Україні, і в Російській Федерації досліджень з регіональної історії знайшла вияв у появі низки досліджень з різних аспектів історії церкви на Правобережній Україні, Волині, в Сибіру, на Уралі, в інших регіонах⁶, що дають деякі можливості для більш точного визначення рівня специфічності, чи, навпаки, ординарності процесів і подій релігійного життя на півдні України.

Посилення загального інтересу до історії православ'я знайшло втілення і в збільшенні кількості матеріалів, які стосуються зазначеної проблематики, в роботах, присвячених іншим аспектам минулого південного регіону. Причому таке збільшення спостерігається як за відносними показниками — на духовне життя звертається все більше уваги в працях із соціально-економічної, політичної тематики, біографічних працях тощо, так і за показниками абсолютними, оскільки зростає кількість самих досліджень, які стосуються Півдня.

Таким чином, крім того, що історіографія включає роботи досить різні за своїм науковим рівнем, достовірністю наведеної в них інформації, вона в абсолютній більшості представлена працями з локальних проблем, тоді як узагальнююче дослідження з тематики, що нас цікавить, відсутнє.

Проблемою є існування традиційної джерельної бази, ґрунтування досліджень на матеріалах, які вже давно введені до наукового обігу. При цьому великі масиви архівних документів досі залишались неопрацьованими. З іншого боку, присутні досить великі лакуни і в тих дослідженнях, які стосуються російської церкви в цілому, окремих аспектів розвитку православ'я на теренах імперії, тож є необхідність опрацювання, систематизації

¹Нікулін М.В. Православная церковь в общественной жизни России (конец 1850-х – конец 1870-х гг.): Автореф. дис... канд. исторических наук: 07.00.02. — М., 1997. — 26 с.

²Кондаков Ю.Е. Духовно-религиозная политика Александра I и русская православная оппозиция (1801 – 1825 гг.). — СПб.: Нестор, 1998. — 225 с.

³Вишленкова Е. Духовная школа в России первой четверти XIX века. — Казань: Изд-во Казанского университета, 1998. — 184 с.

⁴Чимаров С.Ю. Русская православная церковь и вооруженные силы России в 1800 – 1917 гг. — СПб.: Нестор, 1999. — 272+19 с.; Чимаров С.Ю. Русская православная церковь и религиозно-нравственное воспитание личного состава армии и флота (1800 – 1917 гг.): Автореф. дис... д-ра исторических наук: 07.00.02. — СПб., 1999. — 44 с.

⁵Історія релігії в Україні: У 10-ти т. — Т. 3 Православ'я в Україні / За ред. А. Колодного, В. Климова. — К.: Український центр духовної культури, 1999. — 560 с.

⁶Крижанівський О.П. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України. XVIII – перша половина XIX ст. — К.: Вища школа, 1991. — 125 с.; Жилюк С. Російська православна церква на Волині (1793 – 1917 рр.). — Жт.: Журфонд, 1996. — 173 с.; Спінул О.В. Київський митрополичий дім у кінці XVII – XVIII століттях: Автореф. дис... канд. історичних наук: 07.00.01. — К., 1998. — 16 с.; Спінул О.В., Чиркова О.А. Органи епархіального управління Київської митрополії у XVIII – XIX століттях. — К.: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1997. — 20 с.; Зольникова Н.Д. Сибирская приходская община в XVIII веке. — Новосибирск: Наука. Сибирское отделение, 1990. — 289 с.; Мангилова А.В. Духовное сословие на Урале в первой половине XIX в. (на примере Пермской епархии): Автореф. дис... канд. исторических наук: 07.00.02. — Екатеринбург, 1996. — 18 с.; Пулькин М.В. Сельские приходы Олонекской епархии во второй половине XVIII в.: Автореф. дис... кандидата исторических наук: 07.00.02. — СПб., 1995. — 18 с.

й опублікованих, у першу чергу, законодавчих, джерел з історії православ'я в Російській імперії останньої чверті XVIII – середини XIX ст.

Особливості руху фондоутворення, історичні події останньої чверті XVIII – XX ст. значною мірою обумовили розпорошеність документів, які мають відношення до православної церкви на півдні України 1775 – 1861 рр. Тож з метою виявлення таких матеріалів була проведена евристична робота в зібраннях архівів, історичних і краєзнавчих музеїв, бібліотек Автономної Республіки Крим, обласних, районних центрів Південної України і деяких прилеглих регіонів, міста Севастополя, центральних архівах України, Російської Федерації, Польщі.

Джерела з історії православної церкви на півдні України виявлені у фондах державних архівів Автономної Республіки Крим, Одеської, Дніпропетровської, Херсонської, Миколаївської, Запорізької, Донецької областей, міста Севастополя, Дніпропетровського історичного музею, Нікопольського, Бердянського, Маріупольського, Херсонського, Мелітопольського, Запорізького, Донецького краєзнавчих музеїв, Національного заповідника “Хортиця”, рукописного відділу Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького, відділу рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гончара, краєзнавчого відділу Запорізької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Горького. За межами південноукраїнського регіону неопубліковані джерела з його релігійної історії виявлені в ДАПО, ІР НБУ, ЦДІАК України, РДІА, РДА ВМФ, ВР РНБ, РВ ІРЛІ РАН, АСПБІІ РАН, РДАДА, РДВІА, АГАД.

Фонди південноукраїнських архівних установ сформувались переважно внаслідок діяльності місцевих органів влади, парафіяльного духовенства. Тож найбільш представницькими в їхніх зібраннях є документи, які продукувались та одержувались (у тому числі — і з Петербурга) консисторіями, духовними правліннями, парафіяльними священно- та церковнослужителями. Крім того, розташування свого часу в південноукраїнських містах світських органів влади генерал-губернаторства, губернського і повітового рівнів зумовило відкладення в місцевих архівах їхньої документації, і залежно від компетенції управлінських структур в їхні фонди поступили відповідні матеріали, які мають відношення до церковної історії краю. Документи місцевих органів влади превалюють і в зібраннях ЦДІАК України, ІР НБУ. Разом із тим, через специфіку фондоутворення в ІР НБУ відклались переважно колекції, зібрані свого часу дослідниками історії краю, перш за все — Гавриїлом (Розановим) і Я. Новицьким.

Документація, яка одержувалась і велась духовенством на парафіяльному і благочинницькому рівнях, представлена в зібраннях НКМ. Копії законодавчих документів, ордери Г. Потьомкіна зберігаються в ДІМ. В інших музеях Південної України виявлені лише поодинокі, хоча в багатьох випадках і такі, які представляють велику цінність, джерела.

Зібрання неопублікованих матеріалів, що знаходяться в південноукраїнських бібліотеках, являють собою переважно документи особистого походження. Матеріали приватного листування, у тому числі — південноукраїнських єпархіальних архієреїв з російськими можновладцями — превалюють у фондах ВР РНБ, РВ ІРЛІ РАН, представлені в АСПБІІ РАН.

На відміну від українських архівів, у РДІА, РДА ВМФ, РДАДА сконцентровані головним чином документи, продуковані в результаті діяльності центральної влади, яка взаємодіяла з владою місцевою в питаннях, що стосувались церкви. Найбільшим з російських архівних зібрань документів з релігійної тематики є РДІА, де, між іншим, зберігається документація синодальних структур. Матеріали, які становлять велику цінність для реконструкції взаємин духовенства з військовими, релігійного життя міст-портів і адміралтейських поселень, знаходяться в РДА ВМФ.

Частина первісних матеріалів, втрачених на сьогодні архівними, музейними та рукописними бібліотечними зібраннями, збережена завдяки археографічній діяльності науковців та аматорів, які не обійшли увагою документи з історії православної церкви.

Раніше за активність з виявлення, систематизації і публікації місцевих південноукраїнських матеріалів розпочалась археографічна діяльність, результатами якої стало видання корпусів законодавчих документів, які стосувались і Південної України, і Російської імперії в цілому. До сьогодні найбільшим зібранням опублікованих законодавчих документів залишається ПЗЗРІ. Частина його матеріалів дублюється у виданні Зводу законів Російської імперії від 1832 р. До публікації в 1864 р. “Судових статутів” Звід складався з 15 томів, об’єднаних у 8 книг. Вони були сформовані не за хронологічним, як ПЗЗРІ, але за тематичним (галузевим) принципом, хоча і не зовсім послідовно застосованим. Спеціалізованим багатотомним виданням законодавчих документів, які стосувались церкви, є ПЗПіР. Попри задекларовану в назві “повноту”, ПЗПіР не стало всеохоплюючим хронологічно: з нього випущені період правління Олександра I, більша частина царювання Миколи I; не встигли підготувати томи, які б стосувались часів наступних імператорів. Не стало повним це видання і з огляду на вибірковий підхід до матеріалів, які були в наявності в архіві Синоду і могли бути включені до ПЗПіР. До того ж, на відміну від ПЗЗРІ, ПЗПіР не містить законодавчі документи, які хоча і присвячені регулюванню переважно “світських” питань, але в той же час стосуються певних аспектів релігійного життя.

Надзвичайно важливими опублікованими джерелами є витяги з всепідданих річних звітів обер-прокурора Синоду, які друкувались починаючи з 1837 р. Тоді як частина кожного видання, яка містить безпосередньо витяг із звіту, стосується переважно узагальнюючої інформації про стан справ в імперії в цілому, друга частина, що являє собою статистичні таблиці, подає цифрові матеріали по єпархіях. Саме ці таблиці дають можливість простежити тенденції, які мали місце в зміні чисельності храмів, монастирів, білого і чорного духовенства, духовних навчальних закладів і кількості їхніх викладачів та вихованців, простежити динаміку приєднання іновірців до православ’я, більш предметно вивчити цілу низку інших аспектів церковного життя Південної України, порівнюючи їх із тенденціями, які спостерігались в інших регіонах та в імперії в цілому. Разом із тим, структура окремих таблиць, сам їхній перелік не залишались сталими, як не була чітко визначеною і структура інформації, яка наводилась у тексті витягів з обер-прокурорських звітів. У ряді випадків у статистичних таблицях, хоча вони і містять дані одно чи дворічної давнини по відношенню до року видання, відсутні повні дані по окремих єпархіях. Не у всьому зміст звітів обер-прокурора відбивав ситуацію адекватно: нерідко досить виразно проглядає бажання приховати складні процеси і натомість зробити наголос на досягненнях.

Законодавчі документи імператора і Синоду, розпорядження єпархіального керівництва, інформація про вакантні місця при храмах, призначення і нагородження духовних осіб публікувались в офіційних частинах Єпархіальних відомостей. Втім, оскільки перше таке видання почало виходити лише в 1860 р., маємо відповідні публікації тільки за два останні роки досліджуваного періоду.

Крім систематизації законодавчих документів Російської імперії, видання матеріалів, які стосувались сучасних упорядникам і кореспондентам подій та фактів, мала місце публікація джерел у контексті вивчення історичного минулого.

У середині XIX – на початку XIX ст. значного поширення набула практика наведення розлогих цитат або цілих документів у тексті дослідницьких робіт, публікації документів у додатках. Причому в більшій чи меншій мірі вона знайшла вияв у роботах, що публікувались на сторінках як Записок ОТІС, Єпархіальних відомостей, Відомостей

ТУАК, Літопису КУАК, так й інших часописів, а також окремих видань, у яких приділялась увага історії православ'я. Разом із тим, наукові установи, які діяли на Півдні, важливою складовою своєї діяльності мали і підготовку та друк суто археографічних публікацій. Хоча значна їх частина не стосувалась виключно історії церкви останньої чверті XVIII – середини XIX ст., в них присутні документи з релігійної проблематики, інформація про церковне життя краю. Низка же археографічних робіт присвячена безпосередньо православній церкві на півдні України.

Окремими виданнями побачили світ спогади про південноукраїнських єпархіальних архієреїв¹, листи Гавриїла (Розанова) до Інокентія (Борисова)², проповіді і промови Розанова³ та Борисова⁴, листування Інокентія (Борисова)⁵.

Деякі документи, які мають відношення до церковної тематики, увійшли до збірок І. Дмитренка⁶, М. Дубровина⁷, Д. Яворницького⁸.

Із закріпленням панування в Радянському Союзі марксистської ідеології розпочалося своєрідне затишшя в публікації документів з церковної історії Півдня. Це було прямо пов'язане з відчутним послабленням загального інтересу до релігійної тематики. До того ж, відхід від практики широкого цитування суттєво зменшив відсоток квазіархеографічних

¹Иоасаф. Воспоминания о преосвященном Иннокентии, архиепископе Херсонском и Таврическом. — СПб.: тип. Н. Греча, 1858. — 49 с.; Серафимов С. Воспоминание о преосвященном Гаврииле, первом (в Одессе) Архиепископе Херсонском и Таврическом, а потом Тверским и Кашинском. — Одесса: в тип. Л. Нитче, 1859. — 84 с.; Полимпсестов И.У. Мои воспоминания об Иннокентии архиеп. Херсонском и Таврическом. — СПб.: хромолитогрфия и тип. С. Добродеева, 1888. — 224 с.

²Письма Гавриила, архиепископа Тверского и Кашинского, к Иннокентию, архиепископу Херсонскому и Таврическому. — Тверь: тип. Тверского губернского правления, 1884. — 26 с.

³Гавриил. Слово в день по плоти обрезания Господа нашего Иисуса Христа и на Новый Год, произнесенное в Одесском Преображенском соборе 1 января 1842 года. — Одесса: Гор. типография, 1842. — 15 с.; Гавриил. Слово в день Богоявления Господня, произнесенное в Одесском Преображенском кафедральном соборе 6 января 1841 г. — Одесса: Гор. типография, 1842. — 11 с.; Гавриил. Слово в день Рождества Христова, произнесенное в Одесском Преображенском соборе 25 декабря 1840 г. — Одесса: Гор. типография, 1841. — 15 с.

⁴Пять слов, сказанных в Крыму по случаю нашествия на него иноплемеников Иннокентием, архиепископом Херсонским и Таврическим. — Одесса: Городская тип., 1854. — 36 с.; Иннокентий. Слово при погребении генерал-фельдмаршала, святейшего князя Михаила Семеновича Воронцова, произнесенное в Одесском кафедральном Преображенском соборе 10.11.1856. — Одесса: тип. Францова, 1856. — 36 с.

⁵Барсов Н. Материалы для биографии Иннокентия Борисова, архиепископа Херсонского и Таврического. — СПб.: тип. Ф. Елеонского и К^о, 1884. — Вып. I. — 150+79+26+30+19+23+40+24+8+24+43+126+5 с.

⁶Сборник исторических материалов по истории Кубанского казачьего войска: В 4 т. Т. II: Бумаги Императрицы Екатерины II, Потемкина-Таврического и др. / Собраны и изданы И.И. Дмитренко. — СПб.: Тип. Штаба Отд. Корпуса жандармов, 1896. — 475 с.; Сборник исторических материалов по истории Кубанского казачьего войска: В 4 т. Т. III: Войско Верных черноморских казаков: 1787 – 1795 гг. / Собраны и изданы И.И. Дмитренко. — СПб.: Тип. Штаба Отд. Корпуса жандармов, 1896. — 799 с.

⁷Бумаги князя Григория Александровича Потемкина-Таврического. Академика Н.Ф. Дубровина. Сборник военно-исторических материалов. Выпуск VI. — СПб.: Военная типография (в здании Главного Штаба), 1893. — Часть I. — 378 + XVI с.; Бумаги князя Григория Алек сандровича Потемкина-Таврического, 1788 – 1789 гг. Сборник военно-исторических материалов. — Вып. VII. — СПб.: Военно-ученый комитет Главного штаба, 1894. — 396 с.; Бумаги князя Григория Александровича Потемкина-Таврического, 1790 – 1793 гг. Сборник военно-исторических материалов. — Вып. VIII. — СПб.: Военно-ученый комитет Главного штаба, 1895. — 378 с.; Присоединение Крыма к России: Рескрипты, письма, реляции и донесения / Под ред. Н.Дубровина. — СПб.: Тип. Имп. АН, 1885. — Т. 1: 1775 – 1777 гг. — 873 с.; Т. 2: 1778 г. — 924 с.; Т. 3: 1779 – 1780 гг. — 741 с.; Т. 4: 1781 – 1782. — 1004 с.

⁸Эварницкий Д. Источник для истории запорожских казаков. — Владимир, 1903. — Т. 1. — 1072 с.; Т. 2. — 2107 с.; Эварницкий Д.И. Сборник материалов для истории запорожских казаков. — СПб.: тип. И.Н. Скороходова, 1888. — XIX+248 с.; Яворницький Д.І. До історії Степової України. — Дніпропетровське: друкарня пам'яті “Перекопу”, 1929. — 536 с.

публікацій серед робіт, які стосувались церковного минулого. При перебиранні ініціативи в дослідженні відповідної проблематики закордонними дослідниками останні не робили наголос на публікації джерел, що зумовлювалось обмеженістю доступу до фондів, які залишились на території Радянського Союзу.

Натомість з кінця 1980-х рр. спостерігається розширення кола дослідників, які звертаються до видання джерел з історії церкви. Щоправда, в багатьох випадках мають місце квазіархеографічні публікації, а в переважній більшості суто археографічних робіт джерелам з релігійної історії приділяється досить скромне місце.

Таким чином, результати опрацювання рукописних матеріалів архівних, музейних і бібліотечних зібрань, роботи щодо виявлення опублікованих джерел дозволяють стверджувати, що наявні документи хоча і є розпорошеними, в цілому являють собою комплекс, який може служити репрезентативною базою для дослідження розвитку православної церкви на півдні України в контексті впливу на нього центральної російської влади.

У роботі розглядаються основні проблеми церковного життя, нормативному регулюванню яких приділялась першочергова увага: формування системи управління православною церквою, зміни церковно-адміністративного устрою краю, структура, особливості формування, соціальний статус, матеріальне забезпечення груп православного духовенства, представлених на півдні України, обов'язки підлеглих духовного відомства, система духовної освіти та релігійного виховання.

У додатках вміщено “Анотований покажчик документів вищих органів влади Російської імперії стосовно православної церкви на півдні України (1775 – 1861 рр.)”, у якому розглянуто 1716 законодавчих документів, частина з яких надрукована в ПЗЗРІ, а інші виявлені у вітчизняних архівних і музейних зібраннях.

* * *

Автор висловлює щирю подяку за допомогу та поради професорам А. Бойку, Ю. Мицику, Г. Швидько, доктору історичних наук В. Брехуненку, ректору БДПУ В. Крижку, В. Константиновій, усім викладачам і співробітникам кафедри джерелознавства, історіографії та спеціальних історичних дисциплін ЗДУ, і в першу чергу В. Мільчеву, Н. Суревій, Ю. Головка, С. Білівненку, Р. Молдавському, І. Кучеркову; співробітникам усіх архівних та музейних установ, в яких проводилась робота з виявлення джерел з історії православної церкви на півдні України; бібліотекарям ОДНБ, НБ ОНУ, ДАОО, ЗОУНБ, ЦНБ, НБ ЛНУ, які створили умови для опрацювання чи копіювання матеріалів ПЗЗРІ; родині та всім тим, хто сприяв підготовці цього видання.

Розділ I

Система управління православною церквою на півдні України

В останній чверті XVIII – середині XIX ст. церква по відношенню до держави відігравала підпорядковану роль, не будучи самостійною в регулюванні навіть багатьох питань внутрішнього життя духовного відомства. Міцне підґрунтя такому характеру взаємин було закладено ще Петром I, за якого була докорінно реформована система управління церквою. Втім, з часу прийняття “Духовного регламенту” і до відокремлення церкви від держави ця система не залишилась сталою. Зміни, які в ній відбувались, обумовлювались цілим комплексом факторів, серед яких внутрішні потреби самої церкви займали далеко не перше місце.

Абсолютистська форма правління в імперії обумовлювала ситуацію, за якої підпорядкування церкви державі автоматично передбачало безумовний пріоритет монарха в регулюванні духовних питань. Жоден з основних напрямів церковного життя не

залишався поза контролем з боку глави держави. Є підстави стверджувати, що кожен аспект церковного устрою південноукраїнського регіону, який розглядається в цій роботі, контролювався за участю осіб, які посідали російський престол. Іншими словами, і сама ця праця деякою мірою є висвітленням керівництва монархами православною церквою на півдні України. Керівництва або безпосереднього, або опосередкованого.

За таких умов великого значення набув той самий суб'єктивний фактор, який деякими авторами XVIII – XIX ст. розглядався як чи не єдиний визначальний у тогочасних взаєминах держави та церкви. Для більш глибокого розуміння характеру тих трансформацій, які відбувались у релігійному житті в регіоні, є доцільним розглянути ставлення російських вінценосних осіб до релігії і церкви.

Зайнявши престол, Катерина II всіляко намагалась продемонструвати своє релігійне благочестя. Катерина, як і Анна Іоаннівна, не зволікала з коронацією, прагнучи провести відповідну церемонію якомога швидше після усунення Петра III, оскільки це мало забезпечити їй церковне благословення. Одразу після коронації імператриця здійснила паломництво у Троїцько-Сергіївський монастир, і впродовж усього царювання не втрачала нагоди виказати свою побожність¹. Звідси ж і те показове, а іноді й надмірне, згадування імені Господа як у офіційних, так і особистих паперах (у тому числі і адресованих Г. Потьомкіну), що складались імператрицею. Так би мовити, німкеня намагалася стати більшою росіянку, ніж самі росіяни. А простішим, і в той же час дієвим шляхом для цього була саме демонстрація відданості православ'ю.

Отже, імператриця демонструвала тісний зв'язок з православ'ям. Інше питання, яким був характер цього зв'язку. Катерина не бачила себе служницею церкви. Навпаки, вона воліла називатись “chef de l'Eglise grecque” (керівницею грецької церкви) та “chef de son Eglise” (керівницею своєї церкви)². І це досить об'єктивно відображало реальну ситуацію в державі. Адже, за висловом А. Амманна, “що Петро Великий розпочав під впливом світогляду німецьких протестантів, було розвинено в повній мірі при Катерині”³. Втім, на відміну від Петра I, Катерина II змогла (у тому числі і завдяки тій самій показовій набожності) діючи в дусі освіченого абсолютизму, налагодити взаємини з православною церквою без такого відверто насильницького, демонстративно образливого втручання в справу останньої, яке мало місце в першій чверті XVIII століття.

Завдяки Катерині II виховувався в дусі православ'я і її син, майбутній імператор Павло. Причому наставником його був сам архімандрит Платон, який пізніше займав місце митрополита Московського. Виховання далось взнаки: на відміну від матері, Павло займав престол, будучи глибоко релігійною людиною. Це підкреслювалось переважною більшістю дослідників, які зверталися як до аналізу діяльності, так і до вивчення психології імператора. Разом з тим, відомий російський психіатр, доктор медицини В. Чиж писав, що в душі імператора “чудово” співіснували найгрубіші забобони і гаряча релігійність⁴. Він же відмітив, що релігія не впливала на поведінку Павла I, а остання не відповідала “процесам його духовного життя”: імператор не намагався здаватись милосердним і не прагнув пробачати своїх ворогів⁵. Ряд прикладів забобонності імператора наводить Г. Оболенський⁶. Д. Поспеловський відмітив, що Павло був глибоко

¹Смолич И.К. История русской церкви 1700 – 1917: пер. с нем. — М.: изд. Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1996. — Часть первая. — С. 116, 513.

²Там само.

³Ammann A.M. Church Affairs // Catherine the Great. A profile. — New York: Hilland Wang. — P. 290.

⁴Чиж В.Ф. Психология злодея, властелина, фанатика. Записки психиатра / Предисл., сост., перевод инояз. текстов Н.Т. Унанянц. — М.: Республика, 2001. — С. 175.

⁵Там само. — С. 221.

⁶Оболенский Г.Л. Император Павел I. — М.: ООО “ТИД “Русское слово-РС”, 2000. — С. 286.

віруючою людиною: не дійстом, як його мати, але і не поверхневим релігійним романтиком, як його наслідник Олександр. Але спільним у нього з Олександром було деяке позаконфесійне ставлення до релігії¹.

Цілком відповідало релігійно-містичним поглядам Павла I і його уявлення про царську владу, яке, за оцінкою І. Смолича, мало “перебільшене значення”². Причому перебільшене саме в питанні керівництва духовною справою. Проявом таких поглядів став і Акт про наслідування престолу від 5 квітня 1797 р., згідно з яким імператор проголошувався “главою Церкви”. Ця теза була не декларацією, а констатацією реального співвідношення влади монарха і церкви.

Об’єктивне правління Павла I дозволило ієрархам дещо відновити позиції церкви. Можна погодитись із даною А. Карташевим оцінкою ролі в цьому саме характеру релігійності імператора: “Загальна ментальність Павла I, по контрасту з вольтеріанською порою царювання його матері, складалась сприятливо в бік всілякого благоустрою церкви”³.

На відміну від Павла, Олександр I не отримав глибокого релігійного виховання. Цей факт, а також надмірне захоплення в другій половині царювання містицизмом, толерантне ставлення до інших конфесій стали приводом для звинувачень імператора багатьма істориками в байдужості до інтересів православної церкви, і навіть у приниженні останньої. Зокрема, Д. Поспеловський писав: “Олександрівська епоха була добою крайньої релігійної терпимості в Росії, що не поширювалась, втім, на православ’я, до якого вищий світ ставився з відвертою зневагою...”⁴.

Ми не схильні розцінювати ставлення Олександра до православ’я з таких позицій. Дійсно, Олександр I не був таким палким захисником “панівної” віри, як його наступник на престолі Микола I (з діями якого історики-адепти православ’я і порівнюють олександрівську релігійну політику, і таке порівняння, звичайно, є не на користь Олександра).

Але це не означало, що розвиток, підтримка православної церкви випадали з поля зору імператора. Не сталося це хоча б тому, що байдужість до православ’я, неопікування ним не відповідало сутності самого містицизму. Цю сутність досить точно сформулював І. Чистович. У релігійній сфері містицизм полягає у відчутті постійного, живого спілкування з Господом. Базуючись на внутрішньому духовному досвіді і шукаючи одкровення волі Бога не в зовнішньому світі, а у внутрішньому голосі серця, містик вважає церковні таїнства і взагалі всю церковну обрядовість лише символами, які слугують тільки зовнішніми ознаками того чи іншого духовного стану і є лише допоміжним засобом для пробудження в душі того чи іншого настрою. Вони являють своєю сукупністю зовнішню церкву, яка без церкви внутрішньої так само мертва, як тіло без духу⁵.

Отже, православна церква не розглядалась містицизмом як “зайва” інституція. Вона, поряд з іншими, мала виконувати роль “оболонки”, тієї самої зовнішньої церкви. Крім того, містики розглядали себе як обраних, а точніше, як обрану меншину, для якої слідування зовнішнім обрядам церкви було лише початковим етапом духовного розвитку. Олександр, як імператор, мав опікуватись не лише цією меншиною, але і рештою своїх підданих. А для цієї “решти” храмова молитва, як і всі обряди, залишалась знаковою,

¹Поспеловский Д. Православная Церковь в истории Руси, России и СССР. — М.: Библейско-богословский институт св. Апостола Андрея, 1996. — С. 154.

²Смолич И.К. История русской церкви... — Часть первая. — С. 117.

³Карташев А. История Русской Церкви. Т. 2. — М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. — С. 782.

⁴Поспеловский Д. Православная Церковь... — С. 156.

⁵Чистович И.А. Руководящие деятели духовного просвещения в России в первой половине текущего столетия. Комиссия Духовных Училищ. — СПб.: Синодальная типография, 1894. — С. 153 – 154.

обов'язковою дією. Характеризуючи діяльність Олександра в релігійній сфері, доречно розглядати її як шукання. Імператор шукав систему поглядів, яка б найбільше гармоніювала з його особистим внутрішнім світом. Але в той же час він шукав і засоби для поширення релігійної ідеології серед населення імперії. І православна церква із цієї системи не випадала.

Зовсім іншим було ставлення до релігії Миколи I. На відміну від свого брата, він не шукав і не хотів шукати альтернативи православ'ю ні для себе, ні для своїх підданих. Ієрархи православної церкви в цьому плані змогли зітхнути з полегшенням — новий імператор своїми діями демонстрував релігійність, відданість церкві. Причому релігійність саме православної. Не можна сказати, що Микола не шукав взагалі. Але ці шукання знаходились не в площині вибору між конфесіями. Пошук імператора зосередився у сфері посилення впливу православної церкви. Інше питання, що вплив цей мав посилюватись по відношенню не до самого Миколи I, але до його підлеглих. У цьому плані має рацію Г. Фріз, який розцінює режим Миколи I як реформізм, що мав на меті розв'язати проблеми, які накопичились у православної церкві; разом з тим, імператор значно більше цікавився покращенням виконання церквою світських, а не духовних, функцій¹.

У цьому контексті слід розглядати і сумнозвісну “теорію офіційної народності”, яка була палко сприйнята імператором і стала офіційною ідеологією миколаївської Росії. У тріаді “православ'я, самодержавство, народність” саме “панівна” віра була поставлена на перше місце. Втім, ця формула мала визначати характер освіти населення, а не фіксувала пріоритетне положення церкви щодо глави держави. Реальне співвідношення цих інститутів було відбито у Зводі законів Російської імперії, де містилось положення, позичене з “Духовного регламенту”: “Імператор як християнський государ є верховним захисником і хранителем догматів пануючої віри і охоронцем православ'я та всякого у церкві святей благочиння”, в примітці до якого позначалось: “У цьому сенсі імператор у Акті про наслідування престолу 1797 р. квітня 5 іменується главою церкви”. І. Смолич вважав, що винесення згадки про статус імператора як глави церкви в примітки, а не в основний текст статті 42 створило деякі “неясності”, не давало можливості чітко визначити положення імператора “всередині церкви” та “над церквою”². Але ці “неясності” стали певною проблемою лише значно пізніше, і під час свого правління Микола I однозначно розумів свій беззаперечний пріоритет, поширюючи на церкву ті методи взаємодії, які він застосував по відношенню до інших інституцій. Жорсткий контроль, особисте втручання чи не в кожне, навіть найдріб'язковіше питання, бюрократизація, посилена увага до проблем, пов'язаних із військовою сферою, в повній мірі відбилися і на духовному відомстві.

Розглянуті вище норми Зводу законів Російської імперії зберігали чинність і за правління сина Миколи I, Олександра II. Батько попідкувався, аби наслідник престолу отримав релігійне виховання. Спільними зусиллями Жуковського, Мердера та Павського Олександр отримав досить різнобічну освіту³. Входячи на престол він, згідно із положеннями того ж Зводу законів Російської імперії, був миропомазаний за чином православної церкви, прочитав Символ Віри та обіцянку правити і судити за Божими заповідями. Всі ці дії не мали залишити сумнівів у тому, що глава держави захищатиме інтереси “панівної” віри. Новий імператор не став ламати існуючих принципів взаємин із

¹Freeze G.L. The parish clergy in Nineteenth-Century Russia. Crisis, Reform, Counter-Reform. — Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1983. — P. 3 – 6.

²Смолич И.К. История русской церкви... — Часть первая. — С. 135 – 136.

³Российские самодержцы (1801 – 1917) / Отв. ред. А.П. Корелин. — 2-е изд. — М.: Междунар. отношения, 1994. — С. 165.

церквою: “великий реформатор” зберіг верховенство монарха над релігійною організацією.

Упродовж усього періоду 1775 – 1861 рр. у питаннях керівництва церквою монархи взаємодіяли зі Святішим Правлячим Синодом. Втім, треба обмовитись, що характер цієї “взаємодії” був далеким від рівноправного чи хоча б партнерського. Вже “Духовним регламентом” визначалось, що Синод був позбавлений самостійності в законодавчій діяльності, оскільки його рішення не мали вступати в силу без згоди монарха. Такий порядок був підтверджений і низкою більш пізніх узаконень. Поставлений з самого початку в залежне становище від світських можновладців, Синод упродовж останньої чверті XVIII – середини XIX ст. не став закладом, який би концентрував у своїх руках владу, що можна було б співвіднести з владою патріаршою. Такого не могло статися вже тому, що це суперечило б інтересам абсолютистської держави. Синоду була відведена скромніша роль провідника волі монархів. Звідси — чітко виражена тенденція бюрократизації системи, формально очолюваної Синодом, яка простежувалась упродовж усього періоду 1775 – 1861 рр. Як й інші органи влади, Синод не залишався закладом із незмінною структурою і повноваженнями. Йшов пошук оптимальної моделі управління.

Якщо за Катерини II та Павла I Синод не відновив навіть тих органів управління, які колись знаходились у його розпорядженні але пізніше були скорочені, то за наступних імператорів установа зазнала трансформацій, які цілком відповідали загальному контексту тогочасних реформ.

Компетенція Синоду була окреслена ще маніфестом Петра I від 21 січня 1721 р. та “Духовним регламентом”.

Серед основних сфер, якими мав опікуватись цей орган влади — участь у призначенні та переміщенні єпархіальних архієреїв, настоятелів і настоятельниць монастирів, керівників духовних навчальних закладів, позбавлення сану, підвищення в сані, нагородження, участь у процедурі отримання дозволу на зведення релігійних споруд, розпорядження рухомим і нерухомим церковним майном, контроль за діяльністю духовних навчальних закладів, органів єпархіальної влади, монастирів тощо. Важливою сферою діяльності Синоду було виконання функцій вищої судової інстанції. Пізніше характер участі Синоду у вирішенні цих питань буде розглянутий докладніше.

Діяльність Синоду як колегіального органу влади, його стосунки з главою держави мають розглядатись у тісному зв'язку з функціонуванням обер-прокурорів — світських осіб, які згідно з виданою 13 червня 1722 р. інструкцією стежили за роботою Синоду, представляючи інтереси монарха. Цією інструкцією обер-прокурор як “око государя” отримав потенційно великі можливості, які могли забезпечити його пріоритет у стосунках з присутніми Синоду, церковними ієрархами. Але в XVIII ст. інститут обер-прокурорства ще не розвинувся настільки, щоб реалізувати такий потенціал у повній мірі. Тож Синод виконував розпорядження С. Акчуріна, першого за хронологією обер-прокурора в період 1775 – 1861 рр., переважно в тих випадках, коли ці розпорядження давались за безпосереднім наказом вищої влади. Коли ж Акчурін намагався діяти самостійно, у межах компетенції, даної йому обер-прокурорською інструкцією, члени Синоду зберігали можливість ігнорувати його волю. Багато в чому ситуація повторювалась і за наступника Акчуріна, Наумова, який зайняв посаду в 1786 р. Щоправда, Синодом була виконана і ціла низка розпоряджень, виданих за власною ініціативою Наумова. Але ці розпорядження, як, наприклад, підтвердження обов'язку всіх закладів духовного відомства невідкладно доповідати Синодові про кожне розпорядження, дане їм безпосередньо імператрицею¹, відповідали інтересам самого Синоду. Більшу владу по відношенню до Синоду мав

¹ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — С. 16 – 17.

О. Мусін-Пушкін, який прийшов на зміну Наумову в 1791 р. Зокрема він концентрував у своїх руках повний контроль за синодальною канцелярією¹. Але Мусін-Пушкін, за характеристикою Гальберга, “був людиною церковною”, а тому не став перешкоджати членам Синоду прямо спілкуватись з імператрицею, отримуючи безпосередньо від неї укази і роблячи їй особисті доповіді².

За Павла I, правління якого було в цілому сприятливим для духовного відомства, пріоритет мали саме духовні ієрархи, а не обер-прокурори. В. Хованський, який займав обер-прокурорську посаду в 1797 – 1799 рр. і намагався посилити свій вплив на підконтрольний йому орган, запровадив суворий нагляд за веденням синодських справ, поширивши такий самий порядок і на єпархіальне справочинство. Але на дії обер-прокурора поскаржився Казанський архієпископ Амвросій, який користувався особливою довірою імператора. Наслідок — відставка В. Хованського. Після цього Павло I зробив безпрецедентний крок — доручив Синоду самостійно обрати кандидатів на обер-прокурорську посаду. Однією із запропонованих осіб, на яку зробив ставку Синод, був Д. Хвостов. Його кандидатура і була затверджена імператором. Цілком природно, що новий обер-прокурор передав реальну повноту влади архієпископу Амвросію³.

Разом з тим, за Павла I з-під реальної юрисдикції і обер-прокурора, і Синоду була виведена ціла ланка церковної системи, пов'язана із задоволенням релігійних потреб військових. Відомий своїми мілітарними схильностями імператор у 1800 р. передав армійське і флотське духовенство в розпорядження обер-священника П. Озерецьковського, який отримав можливість прямо, в обхід Синоду, спілкуватись і з імператором, і з місцевим духовенством. За оцінкою церковного історика Т. Барсова, це “порушення основних правил єдності і неподільності звідування Св. Синодом всіма частинами і предметами церковного управління” створило загрозу “безконтрольного і ненормального” управління військовим духовенством⁴. Відмітимо, що нововведення Павла I у сфері регулювання системи управління духовенством, яке задовольняло релігійні потреби військових, не обмежились лише цим. Вони значно змінили характер взаємин між військовим духовенством і єпархіальним керівництвом. Якщо раніше військові пастирі в мирний час знаходились у підпорядкуванні тим архієреям, на території чиїх єпархій розташовувались їхні полки, і лише під час бойових дій залежали від обер-ієромонахів флоту й обер-польових священників, то тепер влада єпархіального керівництва над ними в багатьох питаннях була втрачена.

Характер взаємин в останній чверті XVIII ст. Синоду із його обер-прокурорами, обсяг реальної влади останніх відбилися і в документах вищих органів влади, що стосувались православної церкви на півдні України. Серед 284 таких законодавчих документів, які були прийняті з 1775 р. до смерті Павла I, збереглися у фондах українських архівів та музеїв і частково увійшли до Повного Зібрання законів Російської імперії, лише стосовно 6 указів зазначено, що вони передані через обер-прокурора, і тільки стосовно 5 — що вони складені за пропозицією цього посадовця. Невисокий рівень впливу обер-прокурорів цього періоду відбився і в указах Синоду, які збереглися у фонді канцелярії цієї установи. Зокрема жодна з 97 справ, розглянутих Синодом у 1775 – 1781 рр., що прямо стосувались питань церковного життя переважно Південної України, не була ініційована обер-

¹Благовидов Ф.В. Обер-прокуроры... — С. 259 – 274.

²Гальберг Н. История Русской Церкви. — Псков: изд. Свято-Успенского Псково-Печерского монастыря, 1994. — Т. II. — С. 584.

³Там само. — С. 587 – 588.

⁴Барсов Т. Об управлении русским военным духовенством. — СПб.: тип. Ф.Г. Елеонского и К., 1879.— С. 59.

прокурором¹. У фонді ж канцелярії самого обер-прокурора за ці роки збереглося лише 74 справи, причому жодна з них не стосується конкретно південноукраїнського регіону².

Щодо уваги, яка приділялась синодальною владою розбудові південноукраїнської єпархії, то її рівень може бути проілюстрований документами того самого фонду синодальної канцелярії. Із 503 справ, що були розглянуті Синодом у 1777 р. і збереглися, регіону стосувались 16. У 1781 р. ці цифри становили 630 і 16, у 1791 р. — 455 і 23, у 1795 р. — 548 і 27, у 1800 р. — 1049 і 10³.

Здавалось би, увага влади до півдня України і за Катерини II, і тим більше за Павла I, була незначною. Втім, для розуміння наведеної статистики є потреба враховувати деякі обставини. По-перше, ціла низка цих справ включає десятки і навіть сотні документів, що стосувались питань облаштування єпархій на Півдні. По-друге, якщо брати до уваги, що до названої загальної кількості справ, які розглядались Синодом, входило регулювання церковного життя в імперії в цілому і в кожній з її православних єпархій, а також повідомлення по духовному відомству рішень Сенату, то частка південноукраїнських справ уже не здається такою скромною. Більш того. Підрахунок кількості справ, які стосувались інших єпархій, дає підстави стверджувати, що увага до єпархій на півдні України з боку Синоду була вищою, ніж по відношенню до більшості інших. Але і це ще не все. Треба зважити, що за Катерини II деякі важливі питання церковного життя регіону були виведені з-під такого контролю, який Синод зберігав по відношенню до інших єпархій. Мається на увазі, зокрема, процедура отримання дозволу на влаштування релігійних споруд, про що докладніше мова буде вестися пізніше.

Отже, синодальна влада навіть за умов обмеження її повноважень щодо південноукраїнської єпархії приділяла досить помітну увагу південному краю (зараз не йдеться про характер цієї уваги). У цьому питанні Синод ішов у фарватері політики імператриці. Саме Катерина II відводила Південній Україні важливу роль у реалізації широкомасштабних геополітичних планів Російської імперії. Залюднення і колонізація Півдня, облаштування тут власної єпархії були складовими цього плану.

Що стосується уваги Синоду до півдня України в 1800 р., то вона дійсно була значно скромнішою. І в цьому теж неабияку роль зіграла політика, що проводилась главою держави. Вороже ставлячись до проектів своєї матері, Павло I до 1800 р. вже встиг змінити багато що в єпархії регіону, якому приділяла стільки уваги Катерина. Пік активності Синоду, пов'язаної із цими змінами, минув, і тепер єпархія не претендувала на більшу ніж інші відповідні церковно-адміністративні одиниці Російської імперії турботу вищих ієрархів про її розвиток.

За царювання Олександра I держава вже мала інші пріоритети, які великою мірою визначались особою самого монарха, його оточенням. Ці ж фактори вплинули і на визначення компетенції Синоду. Перші роки після приходу до влади нового імператора ця компетенція не тільки не була обмежена, а навіть відновила деякі втрачені позиції. Вже при першому зверненні до нього П. Озерецьковського зі всепідданишою доповіддю Олександр дав зрозуміти, що період фавору останнього минув разом із смертю Павла I: обер-священнику було відмовлено в проханні про збільшення жалування армійському духовенству. Невдовзі Олександр кількома указами на адресу Синоду скоротив поле діяльності обер-священника, повернувши Синоду контроль за управлінням військовим духовенством. Що правда, указами 1803 і 1806 рр. імператор відновив деякі повноваження обер-священника, розширивши право його участі в призначенні і нагородженні полкових

¹РДА. — Ф. 796. — Оп. 56 – 62.

²Там само. — Ф. 797. — Оп. 1.

³Там само. — Ф. 796. — Оп. 58, 62, 72, 76. 81.

священиків. Але тепер обер-священик мав звертатись із відповідними пропозиціями і висновками до Синоду.

Такий порядок дав підстави досліднику історії військового духовенства О. Желобовському стверджувати, що відомство обер-священика було поставлене тепер на один рівень з відомствами єпархіальними¹. Втім, у порівнянні з обер-священиком компетенція єпархіальних архієреїв обмежувалась територією, а компетенція обер-священика — спеціалізацією лише стосовно однієї категорії підлеглих духовного відомства. У межах кожної єпархії влада обер-священика поширювалась на значно меншу кількість осіб, ніж влада місцевого єпархіального архієрея. Здається, не дивно, що вирішення 10 справ стосовно півдня України, які збереглися у фонді канцелярії Синоду за 1805 р., було ініційоване місцевою єпархіальною владою, і лише 3 справи цього регіону розглядалися за поданням обер-священика². У 1810 р. за доповіддю Катеринославського єпархіального архієрея було розпочато 41 справу, за доповіддю ж обер-священика армії і флоту — 7 справ стосовно Півдня³. Але ці показники не відбивають чисельного співвідношення єпархіального і військового духовенства, оскільки перше набагато більше ніж у 6 разів переважало друге навіть у південноукраїнському регіоні, який за чисельністю об'єктів, що знаходились у віданні обер-священика, перевищував більшість інших регіонів імперії. Пояснення ситуації є досить простим — військова держава потребувала більшої уваги саме до військового відомства. І навіть особиста неприязнь імператора до Озерецьковського не змінила суттєво цю ситуацію. Тому і за Олександра I, і за його наступників система органів управління військовим духовенством не тільки не скорочувалась, а ставала розгалуженішою; окреме керівництво отримало гвардійське духовенство і духовенство Грузинського (пізніше — Кавказького) корпусу, зазнав розвитку інститут військових благочинних.

Події перших років правління Олександра I дали вищим ієрархам підстави сподіватись, що Синод збереже свою певну автономність по відношенню до обер-прокурора і при новому імператорі. Дійсно, ставленик Синоду Д. Хвостов продовжував займати обер-прокурорську посаду до 1803 р. Його наступник, Яковлев, протримався у владі лише 9 місяців і був змушений просити відставки, не витримавши незадоволення вищих ієрархів. О. Голіцин, призначений після Яковлева, здавалось, мало підходив для керівництва духовним відомством, а тому синодальні члени мали підстави плекати надію, що він не буде приділяти достатньої уваги виконанню своїх обов'язків⁴.

Але ієрархи прорахувались. О. Голіцин став правою рукою імператора в його перетвореннях, і в той же час грозою самих синодальних членів. За влучним висловом протоієрея Г. Флоровського, тоді як імператор Олександр по праву може бути визнаний епонімом своєї епохи, князь О. Голіцин, вірогідно, найхарактерніша її людина⁵. Великою мірою саме завдяки цьому обер-прокурору Синод поступово був трансформований в установу, яка мало чим відрізнялась від сформованих у результаті олександрівських реформ міністерств. Сам Голіцин крок за кроком зосереджував у своїх руках усе більше повноважень. Серед етапів посилення влади обер-прокурора і, навпаки, ослаблення ролі вищих церковних ієрархів — створення Комісії духовних училищ, підпорядкованої безпосередньо Голіцину, поєднання з 1810 р. обер-прокурорських обов'язків із посадою

¹Желобовский А.А. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк. — СПб.: тип. поставщиков Двора Его Императорского Величества товарищества М.О. Вольф, 1902. — С. 6.

²РДА. — Ф. 796. — Оп. 86.

³Там само. — Оп. 91.

⁴Благовидов Ф.В. Обер-прокуроры... — С. 327.

⁵Флоровский Г. Пути русского богословия. — К., 1991. — С. 130, 132.

Міністра народної освіти. Додамо сюди і те, що з 1811 р. під управління Голіцина поступив Департамент іноземних сповідань. Таким чином були сформовані передумови для того, щоб у жовтні 1817 р. з'явився маніфест про створення Міністерства духовних справ і народної освіти¹, яке і було передано Голіцину. Один із двох департаментів цього міністерства — Департамент духовних справ — мав опікуватись як християнськими, так і іншими конфесіями. Лише одне з чотирьох відділень цього департаменту мало розглядати справи православної церкви. Посівши посаду міністра, Голіцин поступився своїм обер-прокурорським кріслом П. Мещерському, але це лише посилювало його вплив, оскільки новий обер-прокурор став фігурою веденою, причому вів його Голіцин, який фактично зберіг за собою спрямовуючий вплив у Синоді².

Зберіг за собою Голіцин і головну роль ще в одній інституції — Російському Біблійному товаристві, утвореному в 1812 р. під його ж президентством³. Діяльність цього товариства повністю відповідала містичним поглядам самого імператора, який і сам став його членом. Тому воно дуже швидко переросло межі звичайної місіонерської громадської організації, що поставила за мету видання різними мовами Святого Писання. Це товариство об'єднало і світських сановників, і православних ієрархів, і представників інших конфесій. Ставши чи не найвпливовішою ланкою в ланцюзі подібних організацій, що діяли в Європі, Російське Біблійне товариство своєю мережею охопило всю імперію⁴.

Не залишилася осторонь і Катеринославська, Херсонська й Таврійська єпархія, де, як і в інших регіонах держави, не тільки розповсюджували Біблію, але і збирали пожертви на її перевидання. Завдяки адміністративному ресурсу запрошення до збирання пожертв перетворились на своєрідну кампанію, у якій посадовці всіх рівнів зобов'язувались докладати старань, аби гроші були зібрані. Причому такі “запрошення” передавались зазвичай не через комітети та відділення самого товариства, а через єпархіальні структури. Типовим у цьому плані був указ Олександрівського духовного правління, даний у 1816 р. благочинному третій частини: повідомлялось, що Катеринославським, Херсонським і Таврійським архієпископом “доручено іменем Його Імператорської Величності запрошувати панів поміщиків і всякого чину та стану мешканців, так само як і священно-та церковнослужителів до пожертвування на Біблійне товариство одноразово і особливо щорічно, переконуючи при цьому, що це пожертвування потрібно для поширення Слова Божого в повчання і користь ближніх наших для отримання тимчасової та вічної благодаті”⁵.

Звичайно, далеко не всі, і особливо православні церковні ієрархи, були задоволені діяльністю товариства, очолюваного О. Голіциним. Адже політика, яку проводила “права рука” імператора, не була спрямована на безумовну підтримку лише “панівної” віри. Сформувалась опозиція, дії якої, врешті-решт, стали причиною відставки Міністра духовних справ і народної освіти в 1824 р.⁶ Втім, це не означає, по-перше, що робота Російського Біблійного товариства не дала нічого позитивного тій самій православній церкві, і, по-друге, що опозиційно налаштованою до нього була основна маса

¹ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIV. — С. 814–834.

²Дмитриев С.С. Православная церковь и государство в предреформенной России // История СССР. — 1966. — № 4. — С. 34.

³Balden S.K. Printing the Bible in the Reign of Alexander I: Toward a Reinterpretation of the imperial Russian Bible Society // Church, Nation and State in Russia and Ukraine. — Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1990. — P. 65–78.

⁴AGAD. — Archiwum publiczne Potockich. — № 309 a. — Арк. 52; Дмитриев С.С. Православная церковь... — С. 34.

⁵ДАДонО. — Ф. ф. — 69. — Оп. 1. — Спр. 41. — Арк. 22.

⁶Кондаков Ю.Е. Духовно-религиозная политика Александра I и русская православная оппозиция (1801–1825). — СПб.: Нестор, 1998. — 225 с.

православного духовенства, яка лише під тиском сприяла товариству. Досить показовою є позиція, висловлена значно пізніше ліквідації Російського Біблійного товариства Інокентієм (Борисовим), який довгий час посідав місце Херсонського і Таврійського єпархіального архієрея: “Що ж робити? Якщо немає сумніву, то поновити благу справу, давши їй той вид і коло дій, які будуть визнані за краще. Якщо є який небудь сумнів, наказати розглянути, чому справа була кинута — через причини поважні, або через осіб. І якщо виявиться останнє (а виявиться), зробити те саме, тобто, поновити благу справу... Не спокусу принесе воскресіння Біблії, а радість”¹. І це думки людини, яка виступала ревним захисником інтересів православ’я перед іншими конфесіями.

Після відставки О. Голіцина обер-прокуратура відновила свої позиції: колишнє Перше відділення Департаменту духовних справ тепер мало функціонувати під назвою Відділення духовних справ греко-російського сповідання при обер-прокурорі Святішого Синоду.

Невдовзі змінилась особа на імператорському троні. Микола I не став усувати обер-прокурора, і П. Мещерський протримався на цій посаді до 1833 р. І тепер ця фігура не була самостійною. Але вів її вже не О. Голіцин, а імператор. Як ця несамостійність, так і намагання обер-прокурора не конфліктувати із членами Синоду врешті-решт призвели до того, що справи канцелярії Синоду та обер-прокурора Синоду були запущені. Ситуацію був покликаний виправити С. Нечаєв, який замінив П. Мещерського. Він уже набагато більше відповідав поглядам імператора на те, як мають вестись справи. За характеристикою І. Смолича, Нечаєв був перш за все канцеляристом і бюрократом, любителем порядку і педантичних звітів². Цей обер-прокурор на власний розсуд змінював ухвали Синоду, перебрав на себе керівництво уніатськими і розкольницькими справами, міг представляти архієреїв у обхід Синоду³. Не дивно, що це викликало неабияке незадоволення вищих ієрархів, дещо розбешених м’якістю дій П. Мещерського.

Зрозуміла радість членів Синоду, викликана зміною в 1836 р. особи на обер-прокурорській посаді. Втім, ця радість виявилась передчасною: владу, яку отримав над Синодом наступник С. Нечаєва, М. Протасов, можна порівняти хіба що з владою О. Голіцина. Те ж може бути сказано і стосовно перетворень системи управління, яке було проведено при цьому обер-прокурорі, який протримався у владі до 1855 р. В особі генерала М. Протасова Микола I знайшов таку людину, якою був О. Голіцин для Олександра I. Людину, яка була не тільки близькою імператору за поглядами, але й енергійним провідником його політики. Будучи військовим і розуміючи прихильність Миколи I до військових методів керівництва, М. Протасов міг не вагаючись визначити, у якому стилі організувати управління підконтрольним йому відомством. За роки обер-прокуратури Протасова церква стала не менше, а то й більше, просякнута “військовим духом”, ніж інші державні інституції.

1 березня 1839 р. імператором було затверджено одразу 3 положення, які змінювали структуру синодального управління. Відділення духовних справ православного та греко-уніатського сповідань були об’єднані з канцелярією обер-прокурора Синоду. Утворений раніше Господарський комітет трансформувалася у Господарське управління із функцією завідування фінансовими аспектами діяльності Синоду. Під повний контроль обер-прокурора потрапило нововлаштоване Духовно-навчальне управління⁴.

¹ВР РНБ. — Ф. 313. — Спр. 9. — Арк. 4 – 4 зв.

²Смолич І.К. История русской церкви... — Часть первая. — С. 162.

³Верховский П.В. Очерки по истории Русской Церкви в XVIII и XIX ст. Выпуск первый. — Варшава: тип. Варшавского учебного округа, 1912. — С. 138.

⁴ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — С. 178 – 186.

Штати новоутворених і реформованих структур відповідали міністерським штатам. Таким чином, створювалась мережа закладів, які обмежували компетенцію Синоду, зосереджуючи справочинство в руках світських чиновників, підпорядкованих саме обер-прокурору, а не Синоду. Отже, мав рацію Благовидов, коли зазначав, що обер-прокурор отримав статус фактичного міністра духовного відомства¹.

Посилення впливу обер-прокурора на діяльність Синоду в період правління Миколи I відбилась і в справах, які вищі ієрархи розглядали стосовно церкви на півдні України. Кількість справ, ініційованих місцевими архієреями, не набагато перевищувала, а то була й меншою за ті, що ініційовались обер-прокурором. Зокрема, за 1830 р. у фонді канцелярії Синоду збереглося 7 справ стосовно півдня України, які почалися за поданням Катеринославського, Херсонського й Таврійського єпархіального архієрея, і 7 же справ, початок яким поклав обер-прокурор². У 1840 р. за доповідями Херсонського та Катеринославського архієреїв почалось відповідно 15 і 6 справ, а за пропозицією синодального обер-прокурора — 14 справ³. У 1850 р. ці показники становили 16, 3 і 16 відповідно⁴.

Зрозуміло, що обмеження впливу Синоду не могло не турбувати ієрархів. Одним із найвідоміших опонентів політики Протасова був митрополит Московський Філарет (Дроздов). Серед незадоволених був і Інокентій (Борисов), який і сам не один раз був присутнім у Синоді. Ним була складена записка про необхідність впорядкувати синодальну структуру. Досить красномовним був уже початок цього документа: "Із усіх закладів Російської імперії немає жодного, який би в недостатності і не влаштованості своїй міг би зрівнятись з теперішнім станом... Синоду. Жаль і жах охоплюють, коли збагнемо, чим він має бути, для чого призначений, що від нього залежить, і чим він є насправді, якщо загрожує Батьківщині і церкві його нещасний стан"⁵. Інокентієм навіть був розроблений проект, який передбачав перебудову структури Синоду і коригування принципів взаємин цієї інституції з обер-прокурором. Лейтмотивом проекту було обмеження впливу світських чиновників на дії Синоду.

Незадоволення церковних ієрархів не змінило створену структуру. Причому справа була не стільки в персоналіях, скільки саме в системі. Кінець протасівської епохи, який майже співпав з кінцем правління Миколи I, і прихід до обер-прокурорського крісла набагато шанобливішого до духовенства графа Толстого не викликали суттєвого зменшення значення інституту обер-прокурорства. І це при тому, що Толстой з пієтетом ставився до колись опального митрополита Філарета, до порад якого прислухався і новий імператор, Олександр II. Певною мірою мав рацію В. Верховський, зауваживши, що обер-прокурори, які були після Протасова, не могли змінити багато, як би особисто вони не ставились до залежності від них Синоду. Кожен новий обер-прокурор, який би наважився обмежити свою компетенцію на користь Синоду, ризикував бути звинуваченим у перевищенні або бездіяльності влади⁶. У цьому контексті не здається дивним, що в 1860 р. за пропозицією Толстого Синод розглянув принаймні 18 справ, що стосувались релігійного життя південноукраїнських єпархій. У цьому ж році за доповіддю архієпископа Херсонського було розглянуто 12 справ, за доповідями архієреїв Таврійського і Катеринославського — по 4 справи⁷.

¹Благовидов Ф.В. Обер-прокуроры... — С. 411.

²РДА. — Ф. 796. — Оп. 111.

³Там само. — Оп. 121.

⁴Там само. — Оп. 131.

⁵ВР РНБ. — Ф. 313. — Спр. 15. — Арк. 3.

⁶Верховский П.В. Очерки по истории... — С. 139 – 140.

⁷РДА. — Ф. 796. — Оп. 141.

Зміни, які відбувались впродовж останньої чверті XVIII – середини XIX століття в державній політиці, у статусі Синоду великою мірою впливали на діяльність єпархіальних структур, які були представлені архієреями, вікаріями, духовними консисторіями, духовними правліннями, благочинними, монастирями тощо. Законодавчою базою діяльності цих установ і осіб служили правила Святих Апостолів, рішення Вселенських і Помісних соборів, вчення святих отців, Кормча книга, а також “Духовний регламент” та інші документи, що продукувались вищими органами влади.

Очоловав єпархіальну ієрархічну структуру місцевий архієрей, який підлягав юрисдикції Синоду. Зауважимо, що армійське і флотське духовенство, яке перебувало на території єпархії, з початку XIX століття в багатьох питаннях не підпорядковувалось місцевому єпархіальному архієрею. Про характер взаємин цих осіб з єпархіальною владою скажемо нижче в розділі, у якому йдеться про військове духовенство.

Хоча в останній чверті XVIII – середині XIX ст. і простежується тенденція обмеження влади архієреїв на користь центральних державних структур, станом на 1861 р. єпархіальна верхівка продовжувала зберігати певну автономію в прийнятті рішень, певну свободу дій і в межах, встановлених зазначеними вище документами, і в деяких випадках навіть поза ними. Від персон, які знаходились на чолі єпархіальної ієрархії, великою мірою залежав рівень успішності впровадження на місцях рішень Петербурга. Зрозуміло, що для того, аби мати в особах єпархіальних архієреїв провідників потрібної лінії, імперській владі треба було виробити механізм впливу на них. Важливою складовою цього механізму стала система призначення та зміщення архієреїв з посад.

Важливість цієї ланки церковної ієрархії стала причиною того, що головною дієвою особою в справі призначення архієреїв був навіть не Синод, а імператор. Основа цьому була закладена ще реформами Петра I, внаслідок яких була скасована система виборів митрополитів і започатковано призначення та зміщення останніх імператором за поданням Синоду. Це суперечило церковній традиції, тому не випадковим було намагання українського духовенства поновити старовинний порядок. Таке прагнення знайшло відображення, зокрема, у наказах до Комісії для складання нового Уложения, у яких пропонувалось відновити вільне обрання митрополитів і звільнити їх з-під юрисдикції Синоду. Утім, діяльність Комісії успіху не мала. Практика призначення єпархіального керівництва була збережена, і архієреї призначались та переводились до інших єпархій указами Її Імператорської Величності Святішому Синоду.

Маючи можливість на власний розсуд проводити кадрову політику, Катерина II поступово відсунула на задній план українських архієреїв, які не підтримували курс на поширення втручання світської влади в церковні справи. Ключові посади зайняли росіяни, які більш толерантно ставились до нововведень імператриці. Такі нові керівники єпархій влучно були охарактеризовані рязанським губернатором, який, скаржачись Потьомкіну на вимоги архієрея заборонити у святкові дні громадські розваги, просив: “Дайте нам, якщо можна, якого-небудь світського архієрея”¹.

Не дивно, що влаштовуючи в 1775 р. нову єпархію на південноукраїнських землях, Катерина II не призначила сюди архієрея-українця. Разом з тим, імператриця знайшла альтернативу і архієрею-росіянину. 28 вересня 1775 р. грецькому ієромонаху Євгенію (Булгарісу) було повідомлено, що іменним указом імператриця звеліла, а Синод благословив його бути архієпископом Слов’янським і Херсонським². Чому вибір був зупинений на особі, яка не тільки не була в краї (що для тогочасної практики ротатії кадрів уже стало нормою), але навіть не володіла російською мовою, до того ж, не мала

¹Знаменский И. Положение духовенства в царствование Екатерины II и Павла I. — М.: тип. М.Н. Лаврова и К^о., 1880. — С. 44.

²РДА. — Ф. 796. — Оп. 56. — Спр. 436. — Арк. 3.

досвіду керівництва єпархіями? Булгаріс задовольняв імператрицю з кількох міркувань. По-перше, він був особисто відданий Катерині II, і вона могла не сумніватись, що жодне прийняте ним рішення не буде йти у розріз з її намірами. Адже ще перебуваючи в Німеччині, Євгеній переклав за дорученням імператриці її “Наказ Комісії для складення проекту нового Уложення”, присвятивши цей переклад Катерині, після чого заявив про своє бажання стати її підданим. Переїхавши з Лейпцига до Петербурга, Євгеній був обласканий милостями імператриці¹.

По-друге, захоплена ідеєю переселення до “новоприєданого” регіону іноземців, і, зокрема, православних з території, які знаходились під владою мусульманської Османської Порти, Катерина II мала підстави сподіватись, що очолення єпархії греком стане важливим стимулом для переселення сюди його одновірців — греків, які могли бачити в Євгенії гаранта захисту своїх інтересів у новій батьківщині. Згадаймо тут і роль, яку займав південноукраїнський край у реалізації планів російської влади, пов’язаних із “грецьким проектом”.

Додамо й той фактор, що ліквідація на півдні України Вольностей Війська Запорозького, включення нових територій до загальноросійських структур і в той же час територіальне зменшення меж юрисдикції старих українських єпархій відбувались під гаслами цивілізаторської, культурницької місії держави в “дикому степу”. І з цієї точки зору Євгеній був саме тією людиною, яка була потрібна. Адже він дійсно був відомим далеко за межами Росії вченим, автором десятків робіт, і ніхто не міг би звинуватити імператрицю в тому, що її ставленик не відповідає задекларованій місії.

Що ж стосується відсутності досвіду, незнання мови, то вони не були в очах імператриці нездоланими перешкодами. Більше того. Можна припустити, що активна розбудова церковного устрою Півдня одразу після проголошення створення тут нової єпархії і не входила в плани Катерини. В умовах ламки структури, яка склалась у краї за часів Нової Січі, і поширення тут загальноімперського устрою, збереження певний час існуючої церковної організації могло стати заспокійливим фактором для незадоволеного місцевого населення, вчорашніх запорозьких козаків, створити ілюзію дотримання певних традицій. У такому контексті стає зрозумілим, чому Євгеній (Булгаріс) прибув до підпорядкованої йому єпархії лише 23 жовтня 1776 р., тобто більш ніж через рік після її створення². Перебуваючи на посаді, він намагався виправдати довіру імператриці, але досвідченим адміністратором Євгеній так і не став. Напевно, найбільше душевне задоволення доставляв йому саме той аспект архієрейських обов’язків, який був ближче за все до його природних схильностей — просвітницька діяльність. Недарма однією з найважливіших дій першого Слов’янського та Херсонського архієрея стало влаштування училища. Разом з тим, пік адміністративної активності Євгенія став застоєм у науковій діяльності, і час перебування на півдні України не позначився для нього створенням скільки-небудь визначної праці.

Реально пробувши в єпархії менше трьох років, Євгеній попросив в імператриці звільнення, посилаючись на слабкість здоров’я та глибоку старість³. Іменним указом від 5 травня 1779 р. це прохання було задоволене. Напевно, зазначені в проханні про відставку обставини були для Євгенія лише приводом для того, щоб позбутись тягара адміністративної посади, до якої він так і не зміг звикнути. Ні “слабкість здоров’я”, ні

¹Неводников Н. Евгений Булгарис, Архиепископ Славенский и Херсонский // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1875. — № 11. — С. 365 – 367.

²РДА. — Ф. 796. — Оп. 56. — Спр. 436. — Арк. 250.

³Там само. — Оп. 60. — Спр. 188. — Арк. 2.

“глибока старість” не завадили йому прожити ще більше чверті століття і написати цілий ряд наукових праць¹.

Шукати гідної зміни Євгенію довго не довелося. Вже сам перший південноукраїнський архієрей при звільненні запропонував кандидатуру, яка мала ряд тих самих позитивних якостей, які дали свого часу самому Євгенію можливість бути призначеним Катериною на цю посаду. Мова йде про грека Никифора (Феотокі), який за Євгенія був присутнім консисторії та ректором влаштованого в Полтаві духовного училища. Пропонуючи цю особу на затвердження імператриці, Синод писав у своїй доповіді: “Оскільки ця єпархія населена немалим числом іноплеменників, які не знають російської мови, але сповідують православну грецьку віру, через що і архієпископ Євгеній у те звання з греків був призначений, для того Синод і тепер за корисне знаходить, щоб у ній архієрею, крім інших відповідних тому званню чеснот, бути такому, який володіє іноземними, і особливо грецькою, мовами”². Заслуговує на увагу те, що крім Никифора, Синод запропонував на розгляд імператриці і кандидатуру архімандрита Київського Братського училищного монастиря Касіана, який був ректором Київської академії і відповідав зазначеним вище критеріям. Але Катерина II затвердила саме Феотокі. Проти Касіана ж зіграли принаймні дві обставини: те, що в синодській доповіді стосовно нього було зазначено “природою з малоросіян”³, і відсутність підтримки Г. Потьомкіна, яку мала кандидатура Никифора.

Додамо, що Феотокі мав деякі переваги і перед своїм попередником: за час перебування на посаді присутнього Слов’янської та Херсонської духовної консисторій Никифор набув певний адміністративний досвід, до того ж, він не потребував, як Євгеній, постійних послуг перекладача, намагаючись сам розмовляти російською (щоправда, писати російською він справно так і не навчився).

Феотокі керував єпархією більше семи років, після чого був переведений на місце архієпископа Астраханського.

Отже, 1775 – 1786 рр. були так би мовити “грецьким періодом” в історії південноукраїнської ієрархії. Крім Євгенія та Никифора слід згадати і грека Ігнатія, під керівництвом якого до меж Російської імперії переселились у цей час кримські греки і який отримав сан митрополита Готфійського та Кафійського⁴. Стосовно призначення цієї особи російській уряд просто не мав альтернативи — Ігнатій був тією рушійною силою, без якої переселення навряд чи відбулося б взагалі. А в такому переселенні російська влада була ой як зацікавлена в силу цілого ряду міркувань, у тому числі і з огляду на плани виведення Криму з-під юрисдикції Константинопольського патріарха і підготовки ґрунту для поширення тут влади російської православної церкви шляхом ліквідації Готфійської єпархії на півострові ще до його приєднання до Росії⁵.

Митрополит Ігнатій помер у 1786 р., після чого підпорядковані йому грецькі церкви були передані під управління іншого грека — того ж архієпископа Слов’янського та Херсонського Никифора. Але, як зазначалось, у тому ж році і сам Никифор залишив свою паству.

Будучи призначеним до Слов’янської та Херсонської єпархії за підтримки Г. Потьомкіна, Никифор був переміщений звідси теж значною мірою через цього можновладця, влада якого в регіоні була на той час непохитною. Як повідомляв

¹ВР РНБ. — Ф. 588. — Спр. 329. — Арк. 1–4; Неводчинов Н. Евгений Булгарис... // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1875. — № 13. — С. 425–442.

²РДА. — Ф. 796. — Оп. 60. — Спр. 188. — Арк. 2 зв.

³Там само.

⁴Там само. — Спр. 98. — Арк. 5; ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — С. 824–825.

⁵Катунин Ю.А. Из истории христианства в Крыму: Таврическая епархия (вторая половина XIX – начало XX века). — Симферополь: Таврия, 1995. — С. 12.

О. Стурдза, Феотокі, який колись перебував у фаворі, впав у немилість Потьомкіна, відмовившись благословити бенкет, влаштований Григорієм Олександровичем у пісний день¹. Архієрей втратив свій своєрідний імунітет, і особам, незадоволеним політикою Никифора, було вже неважко вижити його з єпархії.

Призначення на місце Феотокі наступного архієрея, Амвросія (Серебренікова), також було обумовлено переважно комплексом суб'єктивних факторів.

Між іншим, Амвросій до переведення на південь України займав пост єпископа Олонецького, вікарія Новгородської єпархії. Отже, переведення було підвищенням для 48-річного Серебренікова, і Катерина II мала підстави сподіватись, що він докладе зусиль, прагнучи виправдати довіру. Імператриця не помилилась. Напевно, знаючи про причини сумної долі свого попередника, Амвросій робив усе, щоб заручитись підтримкою Потьомкіна. І йому це вдалося. Архієрей освячував своїм авторитетом дії правителя краю, а останній у відповідь осипав його своїми милостями. Вдалося Амвросію впасти в очі і самій імператриці, яка в 1787 р. здійснювала славнозвісну поїздку цим краєм. У присутності Катерини II Амвросій відслужив літургію в храмах кількох міст, взяв участь у закладці імператрицею Катеринославського Преображенського собору. Не викликає подиву, що 8 червня 1787 р. архієпископ був нагороджений дорогоцінним хрестом за “особливі, видатні труди по управлінню єпархією”². А в 1790 р. за такі ж труди він був викликаний для участі у роботі Синоду. У цьому контексті можна прийняти оцінку періоду перебування Серебренікова на півдні України, дану в ювілейній статті “Катеринославських єпархіальних відомостей” з нагоди 100-річчя єпархії: “Час преосвященного Амвросія був часом найвищого положення Катеринославської єпархії і Катеринославських архієреїв: Амвросій користувався надзвичайною любов'ю до нього Потьомкіна і особливо прихильністю самої імператриці. Зі смертю Амвросія Катеринославська єпархія стала, ймовірно, сходити зі свого високого положення, на яке поставили її незвичайні обставини і незвичайні люди”³.

Причиною самої смерті Амвросія стала втрата підтримки патрона, Г. Потьомкіна. Втрата через смерть останнього, яка дала змогу недоброзичливцям архієрея діяти сміливо. Одразу після смерті Потьомкіна було розпочате слідство по обвинуваченню Серебренікова в розтраті церковних речей і грошей. Це підірвало здоров'я Амвросія. І хоча синодським указом від 27 серпня 1792 р. архієпископ був визнаний невинуватим, справа з обвинуваченням виявилась роковою для Амвросія — 13 вересня того ж року він пішов із життя⁴.

Наступником Амвросія став Гавриїл (Бонулеску-Бодоні). Особа енергійна, амбіційна і авантюрна, Гавриїл завоював неабияку довіру з боку імперської влади саме за відстоювання її інтересів. Фактично, історія життя цього архієрея — ланцюг бурхливих подій, пов'язаних із намаганнями задовольнити свої амбіції і використання цієї фігури російською владою для реалізації тих чи інших планів, зокрема щодо посилення впливу імперії на сусідню Молдавію.

Румун за національністю, Гавриїл ще в 1782 р. за запрошенням свого давнього друга архієпископа Никифора (Феотокі) переїхав із Ясс до Полтави, де невдовзі став ректором семінарії. Втім, уже в 1784 р. він подав прохання про відставку і повернувся до Ясс,

¹Скалозуб Ю.Г. Історія Катеринославської єпархії. 1775 – 1917 роки. — Дніпропетровськ: Січ, 2001. — С. 23 – 24.

²Милянський Ф. Памятная книжка для духовенства Херсонской епархии. — Одесса: тип. Е.И. Фесенко, 1902. — С. XXI – XXIV.

³Столетие Екатеринославской епархии // Катеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1876. — № 14. — С. 219.

⁴Милянський Ф. Памятная книжка... — С. XXVII.

намагаючись зайняти місце Романського єпископа, яке було проміжним пунктом на шляху до отримання сану Молдовлахійського митрополита. Потерпівши невдачу і не знайшовши себе на запропонованій йому відносно невисокій посаді, у 1787 р. Гавриїл знов прибув до Полтави.

Це повернення не розглядалось Бонулеску як остаточне: воно давало можливість перечекати і знову висунути свою кандидатуру на бажану посаду. У Полтаві навколо Гавриїла створився ореол особи, яка не отримала Романської кафедри лише через перебування певний час у межах Російської імперії. Як наслідок, архієпископ Амвросій, якому був представлений Бодоні, у своїй доповіді Синоду рекомендував його як відданого Росії іноземця. Не дивно, що після цього Гавриїл був включений до числа російських архімандритів і відновлений на посаді ректора семінарії.

Принаймні з цього часу Петербург став використовувати Гавриїла для реалізації своїх зовнішньополітичних планів. Коли в окупованій російськими військами Молдавії помер митрополит, Гавриїл був обраний на його місце. Але уряд Росії не дав посвятити його в єпископи, а замість цього доручив керувати Молдавською митрополією архієпископу Амвросію (Серебренникову), який, як уже зазначалось, на той час знаходився у фаворі і в Катерини II, і в Потьомкіна. Сам же Гавриїл у 1789 р. був призначений першим членом Яської духовної консисторії, а через 2 роки отримав сан єпископа Бендерського і Аккерманського. Коли ж ситуація навколо місцезблюдительства Амвросія загострилась через відмову Константинопольського патріарха затвердити цю особу на посаді Молдавського митрополита, Росія поставила-таки на це місце Бонулеску-Бодоні. Втім, оскільки за Яським миром російські війська залишили Молдавію, Гавриїл опинився без їхньої підтримки, і патріарх усунув з посади російського ставленика. Гавриїл був заарештований. Але невдовзі за вимогою Катерини II його звільнили.

Бодоні був осипаний монаршими щедротами, і дуже скоро зайняв місце померлого архієпископа Амвросія. Це було і компенсацією за відстоювання інтересів Російської імперії, і одночасно мало на меті використання енергії Гавриїла для розбудови краю, який тоді ще знаходився у фаворі, в тому ж дусі відданості світській владі, у якому діяв і покійний Амвросій. Після смерті Катерини II, на думку Павла I, Південна Україна вже не потребувала такої уваги, як раніше. Бодоні був переведений до більш престижної Київської єпархії. Пізніше, у 1808 р., його знову повернули до великої політики — після окупації російськими військами Бессарабії, Молдавії і Валахії Гавриїлу доручили затверджувати тут принципи російської церкви¹.

Місце Бодоні в 1799 р. заступив москвич Афанасій (Іванов), переведений на південь з Воронежської єпархії². На цей час практика ротації єпархіальних архієреїв у Російській імперії вже використовувалась досить широко. Раніше її застосовували більше для покарання осіб, дії яких чимось не задовольняли центральну владу, або, навпаки, як визнання певних заслуг і з метою приділити більше уваги церковному розвитку того чи іншого регіону. Тепер, з кінця XVIII ст., ротація деякою мірою стає самоціллю, або, вірніше, системою, для якої досягнення чи прорахунки архієреїв є більше лише приводом. Ця система, між іншим, мала на меті упередження розвитку окремих єпархій шляхом, відмінним від загальноросійського: переведення до регіону чужинців було надійним засобом уніфікаційної та централізаторської політики, оскільки значно обмежувало можливості збереження традицій притаманних тій чи іншій єпархії. У той же час на призначення певної особи значною мірою впливало ставлення центральної влади до єпархії.

¹295 (горжественное) заседание Императорского Одесского Общества Истории и Древностей 2-го апреля 1896 года // ЗООИД. — Т. XIX. — С. 68 – 94.

²НКМ. — КП – 25092 / Арх. – 8302.

Ці тенденції позначились і на долі південноукраїнської єпархії після переміщення з регіону Бонулеску-Бодоні. Ні Афанасій (Іванов), ні його наступник Платон (Любарський), переведений сюди з Астраханської єпархії, не були такими яскравими особистостями, як їхні попередники. Давалось взнати все те ж зниження уваги до регіону в порівнянні з катерининськими часами. Для обох архієреїв південноукраїнська єпархія стала останнім місцем, яке вони очолювали: і Афанасій, і Платон померли саме на цій посаді. Це не означає, що архієреї довго перебували на ній. Кожен з них керував тут близько шести років. І перший, і другий опинились на Півдні вже на схилі своєї кар'єри. Але навіть при цьому система ротації їх не залишала: день смерті Афанасія співпав з датою підписання імператором указу про взаємне переміщення архієпископів Катеринославського і Астраханського¹. Зрозуміло, що Олександр I не знав про те, що до Астрахані з Катеринослава переводити було вже нікого.

На схилі свого життєвого шляху був переведений до Катеринославської, Херсонської і Таврійської єпархії Іов (Потьомкін). На відміну від багатьох інших осіб на посаді місцевого єпархіального архієрея, Іов у минулому вже працював на півдні України: наприкінці 1792 р. імператрицею було підписано призначення його єпископом Феодосійським і Маріупольським, вікарієм Катеринославської єпархії². У 1796 р. він був переміщений з регіону, і до підписання іменного указу від 7 лютого 1812 р. про переведення на місце Катеринославського архієрея³ перебував у Мінській єпархії.

Як і для двох його попередників, Катеринославська єпархія стала останньою в кар'єрі Іова — у 1823 р. 72-річний архієпископ Катеринославський помер.

Останньою керівною посадою була південноукраїнська кафедра і для двох наступних архієреїв. Лише 4 роки перебував на ній Феофіл (Татарський), призначений іменним указом від 19 травня 1823 р.⁴ В іменному указі від 15 жовтня 1827 р. зазначалося, що Феофіл подав прохання про звільнення за станом здоров'я і через старість⁵. Священик Ф. Міляновський писав, що причиною відставки Феофіла стало “посилення ревматизму”⁶.

Втім, хвороба була лише приводом. Реальною ж причиною стала ціла низка обвинувачень Катеринославського архієрея. Микола I отримав від Бенкендорфа записку, у якій зазначалося: “Архієпископ Феофіл має нещасну звичку вживати велику кількість міцних напоїв, навіть до непристойності. Кажуть, що він причетний до хабарництва. Для збору використовує келійника, який за поданням його отримав чин і несправедливо представлений до ордену, нібито за спасіння потопаючих, яких витягли з води сторонні люди”. Записка була передана обер-прокурору Синоду Мещерському, і після відповідної перевірки (щоправда, перевірки неформальної, не в порядку офіційного слідства) той запропонував імператору: “Раніше в подібних випадках, які стосувались архієреїв, зазвичай з височайшого дозволу повідомлялось через митрополита..., щоб просили звільнення з єпархії, для заспокоєння в одному з монастирів, у якому побажають”. Микола I саме так і зробив⁷. Феофіл відбув до Куряжського монастиря, де і помер через 3 роки. Показово, що в діях по відношенню до єпархіального архієрея імператор не став використовувати поліцейський механізм впливу (якщо не рахувати, що про вчинки

¹ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 618. — Арк. 1.

²Гавриил (Розанов). Продолжение очерка истории о Новороссийском крае. Период с 1787 по 1837-й год. — Тверь: в тип. Губернского Правления, 1857. — С. 53.

³ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 118.

⁴ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 297 – 297 зв.

⁵ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 345 – 346 зв.

⁶Миляновский Ф. Памятная книжка... — С. ХLI.

⁷Материалы для истории православной церкви в царствование императора Николая I. Под ред. Н.Ф. Дубровина. — СПб.: тип. товарищества “Общественная Польза”, 1902. — Ч. II. — С. 381 – 383.

Феофіла Микола I дізнався завдяки саме цьому механізму). Процес проти архієпископа міг підірвати віру парафіян, а це йшло б у розріз з миколаївською політикою.

Не залишив помітного сліду в історії Катеринославської, Херсонської й Таврійської єпархії Онісіфор (Боровик), який іменним указом від 4 листопада 1827 р. був переведений сюди з посади єпископа Вологодського¹. Він помер через кілька місяців після цього указу.

Навіть при тому, що південноукраїнська єпархія не входила до числа тих, розвиток яких центральна влада вважала своїм пріоритетом, ні імператор, ні Синод не могли допустити, щоб через таку занадто вже напружену ситуацію з єпархіальним керівництвом край занепадав у релігійному відношенні. Була потрібна більш енергійна і молода людина, яка б зайняла Катеринославську кафедру. Такою людиною був єпископ Гавриїл (Розанов), відносно якого і було підписано відповідний іменний указ від 22 травня 1828 р.² На час призначення йому було 47 років. Майже 7 з них Гавриїл займав посаду єпископа Орловського і Севського, на якій зміг добре себе зарекомендувати. Напевно, що в Петербурзі врахували це, сподіваючись, що і на півдні України Гавриїл проявить себе не гірше. Загалом це сподівання виправдалось. Ознайомлення з тим, що було зроблено Розановим в Орловській і Катеринославській єпархіях³, дозволяє зробити висновок, що багато в чому архієрей діяв за однією схемою. І ця схема спрацювала. Цілком логічно, що коли було прийнято рішення про створення окремої Херсонської й Таврійської єпархії, досвід Гавриїла був знову використаний. І тут дії преосвященного багато в чому повторили ті, що були вжиті ним ще під час переведення архієрейської кафедри з повітового Севська до Орла.

Діяльність Гавриїла в 1837 – 1848 рр. з облаштування нової єпархії знайшла оцінку в тому, що він був переведений до вищої за ієрархією Тверської кафедри. Втім, здається, таке підвищення не дуже тішило Гавриїла. У листі до свого наступника на кафедрі він писав: “Гірко плачу я, залишаючи тутешній край, проживши в ньому двадцять років... Передбачаю свою долю: останнє займаю я поле діяльності”⁴. І все ж навіть із цих слів можна побачити, що перебування на півдні України Гавриїл розглядав як дуже важливий, але все ж таки лише етап своєї кар’єри. Він був, що називається, солдатом імператора і церкви, який завжди мав бути готовим бути кинутим на новий фронт. І в такого “солдата” були вже випрацьовані не лише схема дій стосовно кожної нової пастви, а й ритуал прощання з паствою старою. Церемонія залишення Гавриїлом Одеси в 1848 р., його промова з цього приводу дуже нагадували навіть у деталях ті, що мали місце при залишенні ним Катеринослава в 1837 р.

У результаті чергової ротації кадрів Херсонська і Таврійська єпархія отримала керівника, який не тільки не поступався, але в багатьох аспектах і перевищував свого попередника. До Одеси прибув Інокентій (Борисов), колишній ректор Київської духовної академії, архієпископ Харківський і Охтирський. Важливо, що на момент призначення Інокентій був присутнім Синоду⁵. До речі, саме це і використав Борисов для того, щоб було задоволене його клопотання про переведення з Харкова до Одеси. Енергійна, непересічна особистість, Інокентій став визнаним авторитетом і для світських можновладців, і для представників церковної ієрархії⁶. Це допомагало архієпископу

¹ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 378 – 379.

²Там само. — Арк. 391– 392.

³Серафимов С. Воспоминание о преосвященном Гаврииле, первом (в Одессе) Архиепископе Херсонском и Таврическом, а потом Тверским и Кашиным. — Одесса: в тип. Л. Нитче, 1859. — С. 11 – 26.

⁴Барсов Н. Материалы для биографии Иннокентия Борисова, архиепископа Херсонского и Таврического. Вып. I. — СПб.: тип. Ф. Елеонского и К^о, 1884. — С. 12.

⁵ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 4. — Арк. 106 – 107 зв.

⁶РВ ІРЛІ РАН. — Ф. 288. — Оп. 1. — Спр. 182; Ф. 265. — Оп. 2. — Спр. 3962; Ф. 265. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 168 – 174; АСПБІ РАН. — Ф. 36. — Оп. 2. — Спр. 55; ВР РНБ. — Ф. 313; Иннокентий,

Херсонському і Таврійському досить впевнено почуватись на кафедрі і проводити проекти, які за іншого керівника залишились би нездійсненими. Така активна людина була потрібна в регіоні в умовах реалізації миколаївської політики розширення єпархіальної мережі в Російській імперії шляхом створення нових архієрейських кафедр (політики, яка була продовжена і Олександром II). До того ж, Південна Україна на певний час повернулася до кола пріоритетних у багатьох аспектах регіонів унаслідок подій, пов'язаних з Кримською війною. З огляду на ці обставини було недоцільно перемішувати Інокентія, і він керував Херсонською й Таврійською єпархією до самої смерті в 1857 р.

Пішовши з життя, Інокентій не завершив цілу низку розпочатих проєктів, реалізація яких була в інтересах як центральної влади, так і південного краю. На місце Інокентія потребувалась людина, яка б могла продовжити розпочате. Такою людиною став Димитрій (Муретов), переведений іменним указом від 11 червня 1857 р. на вакансію в Херсонську і Таврійську єпархію з Тули¹. Між іншим, Димитрій був давнім знайомим Інокентія, його наступником на посаді ректора Київської академії, особою, яка з щирою відданістю ставилась до свого старшого колеги². Тому Муретов багато в чому діяв у руслі політики останнього по управлінню єпархією, не ставши, на відміну від багатьох своїх попередників, різко ламати те, що було розпочато до нього. Як і у випадку з Інокентієм, реалізації багатьох планів Димитрія сприяло те, що він був відомим у Петербурзі; як і його попередник, цей архієпископ певний час був присутнім Синоду.

Що стосується Катеринославської кафедри, то після відокремлення єпархії Херсонської й Таврійської Петербург не поставив на неї особу, яка могла б зрівнятись із своїм попередником, Гавриїлом (Розановим). У кадровій політиці тут явно простежувалось, що розбудова Херсонської й Таврійської єпархії була пріоритетнішою. Інакше до Катеринослава не був би переведений 60-ти річний, слабкий здоров'ям Анастасій (Ключарьов), у далеко не блискучій кар'єрі якого місце єпископа Катеринославського й Таганрозького стало останнім. Переведений сюди з посади єпископа Староруського, вікарія Новгородської єпархії, Анастасій уже менше ніж через рік подав Синоду прохання про відставку, яке і було задоволене. Щоб не допустити запускання єпархіальних справ, Петербург призначив наступним архієреєм більш молодого Інокентія (Олександрова), перевівши його з місця єпископа Слобідсько-Українського. Він протримався в Катеринославі до 1853 р., хоча і не заслужив великого авторитету з боку Синоду, про що свідчить, зокрема, той факт, що свого часу навіть розглядалось питання про можливе звільнення його на спочинок за обставин, подібних до залишення єпархії Феофілом (Татарським)³.

Коли Інокентій (Олександров) звільнився таки за станом здоров'я, на його місце був переведений з Костроми Леонід (Зарецький), який теж не мав такого потенціалу та авторитету, як його колеги з сусідньої південноукраїнської єпархії.

Стосовно кадрової політики по відношенню до керівництва відокремленої в 1859 р. від Херсонської Таврійської єпархії, то вона відбивала більшу увагу центральної влади до цієї частини регіону в порівнянні із увагою до розвитку єпархії Катеринославської. Хоча і тут далеко не все було гладко. Призначений на початку січня 1860 р. на посаду Таврійського

Архиепископ Херсонский и Таврический. 1800 – 1857 // Русская Старина. — 1879. — Т. XXV. — С. 189 – 195; Т. XXVI. — С. 137 – 150; Барсов Н. Архиепископ Иннокентий Борисов, по новым материалам для биографии (читано в собрании Славянского благотворительного общества 17 ноября 1883 г.) — СПб.: тип. Ф. Елеонского и К^о, 1884. — С. 29 – 38.

¹ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Стр. 8. — Арк. 18 зв.

²Письма Димитрия, архиепископа Херсонского и Одесского, к Иннокентию, архиепископу Херсонскому и Таврическому // Труды Киевской Духовной Академии. — 1884. — № 8. — Т. 2. — С. 593 – 600.

³Материалы для истории православной церкви в царствование императора Николая I... — Ч. II. — С. 365.

епархіального архієрея В'ятський архієпископ Єлпідіфор (Бенедиктов) до Сімферополя так і не дійшов: затримавшись на кілька місяців у Петербурзі до завершення терміну його присутності в Синоді, Єлпідіфор помер. Лише через 3 місяці після цього, наприкінці серпня 1860 р. на вакантне місце був призначений Олексій (Ржаніцин). З 1857 р. він займав Тульську кафедру. Отже, Олексій тепер вдруге отримав під своє управління парафії, які до нього знаходились під юрисдикцією Дмитрія (Муретова). І в Таврії Олексій продовжив розпочате Дмитрієм, який підготував ґрунт для облаштування самостійної кафедри на півострові¹.

Таким чином, на призначення і переміщення осіб, яким доручалось керівництво південноукраїнськими епархіями, впливав комплекс факторів, до якого, зокрема, включались думка імператора і членів Синоду про того чи іншого потенційного кандидата, місце, яке займав регіон чи його частина у планах можновладців, особливості церковної політики в той чи інший момент тощо. Місце в цьому комплексі думки самого південноукраїнського духовенства було набагато скромнішим. Якщо підлеглі архієрея могли хоч якось вплинути на прийняті в Петербурзі рішення про переміщення від них небажаного архієрея, то в питанні призначення на їхню думку зважали ще менше. Бажання ж самих архієреїв враховувались вибірково: центральна влада, як правило, не заперечувала проти відходу таких осіб на спочинок за власним бажанням; разом з тим, значно меншим був шанс задоволення прохання про переміщення на інше архієрейське місце.

Подібні спостереження є справедливими і стосовно призначення та переміщення осіб, які мали допомагати архієреям в управлінні певною частиною епархії. Мова йде про вікарних єпископів. Зазначимо, що існування вікаріатств було далеко не обов'язковим, і обумовлювалось лише якимись особливими обставинами. За весь період 1775 – 1861 рр. вікаріатства на території Південної України існували лише приблизно 20 років — наприкінці XVIII — вікаріатство Феодосійське і Маріупольське, з середини XIX ст. — Херсонське.

Як правило, в Російській імперії вікарії знаходились в особистому підпорядкуванні епархіальним архієреям. Можливості впливу архієреїв на вікаріїв обмежувались тією обставиною, що рішення про призначення чи переміщення останніх приймалось не ними, а в Петербурзі. Саме так відбулись призначення Феодосійського і Маріупольського вікаріїв Дорофея, Мойсея, Іова, Гервасія, Христофора, Одеського вікарія Полікарпа, Новомиргородського вікарія Антонія². Згадаймо, що і деякі південноукраїнські архієреї до переведення в регіон займали посади вікарних єпископів.

Хронологія зміни архієреїв, яким підпорядковувалось духовенство Південної України, наведена в наступній таблиці:³

Ім'я	Титул	Дата призначення
------	-------	------------------

¹Викторовский П. Симферопольское духовное училище. Исторические материалы // Таврические епархиальные ведомости. — 1901. — № 3. — С. 145 – 147; № 4. — С. 205 – 214.

²Мурзакевич Н. Епархиальные архиереи Новороссийского края // ЗООИД. — Одесса, 1875. — Т. IX. — Отд. II. — С. 299 – 300; ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — С. 816; ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 72 – 73; ДІМ. — КП – 91831 / Арх. — 23999.

³Таблиця складена на підставі: Мурзакевич Н. Епархиальные архиереи Новороссийского края // ЗООИД. — Одесса, 1875. — Т. IX. — Отд. II. — С. 297 – 302; Петровский С. Семь Херсонских архиепископов. Биографии с приложением портретов, выполненных фототипией. — Одесса: тип. Е.И. Фесенко, 1894. — 184 с.; Краткое историческое известие о Славенской Епархии, ныне именуемой Екатеринославскою, ее Архиерея и Семинарии// ЛЕУАК — Екатеринослав, 1909. — Вып. 5. — С. 133 – 156; Лебединцев А. О Феодосийской (викарной) епархии // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1861. — № 1. — С. 40 – 64; Лебединцев А. Столетие церковной жизни Крыма. 1783 – 1883 // ЗООИД. — Одесса, 1883. — Т. XIII. — С. 201 – 219.

1	2	3
Слов'янська та Херсонська (Катеринославська і Херсонеса-Таврійського; Новоросійська і Дніпровська; Катеринославська, Херсонська і Таврійська; Херсонська і Таврійська) єпархія		
Євгеній (Булгаріс)	Слов'янський та Херсонський	1 жовтня 1775 р. ¹
Никифор (Феотокі)	«»	6 серпня 1779 р.
Амвросій (Серебренников)	Катеринославський і Херсонеса-Таврійського	28 листопада 1786 р. ²
Гавриїл (Бонулеску-Бодоні)	Катеринославський і Херсонеса-Таврійського, Новоросійський і Дніпровський	10 травня 1793 р.
Афанасій (Іванов)	Новоросійський і Дніпровський, Катеринославський, Херсонський і Таврійський	1 жовтня 1799 р. ³
Платон (Любарський)	Катеринославський, Херсонський і Таврійський	18 серпня 1805 р.
Іов (Потьомкін)	«»	7 лютого 1812 р. ⁴
Феофіл (Татарський)	«»	19 травня 1823 р. ⁵
Онісіфор (Боровик)	«»	28 листопада 1827 р. ⁶
1	2	3
Гавриїл (Розанов)	«», Херсонський і Таврійський	22 травня 1828 р. ⁷ 9 травня 1837 р.
Інокентій (Борисов)	Херсонський і Таврійський	1 березня 1848 р. ⁸
Димитрій (Муретов)	«», Херсонський і Одеський	11 червня 1857 р. ⁹
Катеринославська і Таганрозька єпархія		
Анастасій (Ключарьов)	Катеринославський і Таганрозький	22 травня 1837 р.
Інокентій (Олександров)	«»	23 квітня 1838 р.
Леонід (Зарецький)	«»	19 серпня 1853 р.
Таврійська і Сімферопольська єпархія		
Слпідіфор (Бенедиктов)	Таврійський і Сімферопольський	7 січня 1860 р.

¹У монографії Ю. Катуніна помилково стверджується, що після указу Катерини II від 9 вересня 1775 р. при заснуванні Слов'янської та Херсонської єпархії архієреєм був призначений митрополит Гавриїл (Бонулеску-Бодоні), а Євгеній (Булгаріс) та Никифор (Феотокі) були в числі осіб, які очолювали єпархію після 1786 р. (Катунін Ю.А. Из истории христианства в Крыму: Таврическая епархия (вторая половина XIX – начало XX века). — Симферополь: Таврия, 1995. — С. 14 – 15).

²Див. ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 84. — Арк. 1. Автори видання “Релігійні організації Миколаївщини: історія та сучасність...” помилково подають дату 26 листопада (Релігійні організації Миколаївщини: історія та сучасність: Науково-популярний довідник. — Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА, 2001. — С. 22).

³Див. НКМ. — КП – 25092 / Арх – 8302.

⁴Див. ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 118 – 118 зв. К. Корольков помилково називає дату 1 лютого (Корольков К. Столетний юбилей Екатеринослава 9-го мая 1787 г. – 1887. — Екатеринослав: тип. Н. Я. Павловского. — С. 49).

⁵Див. ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 297 – 297 зв.

⁶Див. ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 378 – 379. К. Корольков називає дату 4 листопада (С. 50), а автори видання “Релігійні організації Миколаївщини: історія та сучасність...” подають подвійну дату — 4 (28) листопада (С. 22).

⁷Див. ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 391 – 392.

⁸Див. ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 4. — Арк. 106 – 107 зв.

⁹Див. ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 8. — Арк. 18 зв.

Олексій (Ржаніцин)	«»	29 серпня 1860 р.
Готфійська і Кафійська єпархія		
Ігнатій (Газадінов)	Готфійський і Кафійський	14 березня 1779 р.
Феодосійське і Маріупольське вікаріатство		
Дорофей (Возмуілов)	Феодосійський і Маріупольський	2 травня 1787 р. ¹
Мойсей (Гумілевський)	«»	5 червня 1791 р.
Іов (Потьомкін)	«»	27 лютого 1793 р. ²
Гервасій (Лінцевський)	«»	26 (29) травня 1796 р. ³
Христофор (Сулима)	«»	18 квітня 1798 р. ⁴
Херсонське вікаріатство		
Полікарп (Радкевич)	Одеський	5 липня 1853 р. ⁵
Антоній (Смолін)	Одеський; Новомиргородський	16 листопада 1858 р. ⁶
Кишинівська і Хотинська єпархія		
Гавриїл (Бонулеску-Бодоні)	Кишинівський і Хотинський	21 серпня 1813 р.
Димитрій (Сулима)	«»	18 червня 1821 р.

Призначення вікаріїв Петербургом мало прямим наслідком те, що ці особи значно більше залежали від центру, ніж від парафіян, а отже, і політика їх була відповідною. Якщо згадуваний вище митрополит Гофійський і Кафійський Ігнатій, який прийшов до Російської імперії разом з греками з Криму, прагнув захистити грецькі общини від небезпеки їх розчинення в інших етносах, то вікарії Феодосійські й Маріупольські діяли в напрямку зближення греків з їхніми сусідами.

Щодо територіальних меж компетенції вікаріїв, то не можна погодитись із твердженням С. Римського, що хоча вікарний єпископ подібно владиці йменувався за місцем резиденції, окремі території в складі єпархії йому не виділяли: він допомагав в управлінні, відаючи певними категоріями справ на розсуд архієрея⁷. Якщо по відношенню до вікаріатства Херсонської і Таврійської єпархії така теза є справедливою, то до Феодосійського і Маріупольського вікаріатства — ні.

По-різному визначались центральною владою сфери компетенції південноукраїнських вікаріатств. Зокрема синодським указом від 23 травня 1796 р. новопризначеному вікарію Гервасію наказувалось: “Відправитись у доручену вам паству Феодосійську, і бути у

¹Маркевич А. Ордер князя Зубова 1895 г. по поводу просьбы наследников Преосвященного Дорофея, епископа Феодосийского и Мариупольского // Известия Таврической ученой архивной комиссии (ИТУАК). — 1896. — № 25. — С. 20 – 28.

²Ерофеев И. К биографии преосвященного Иова, епископа Феодосийского и Мариупольского (1793 – 1796) // ИТУАК. — 1910. — № 44. — С. 60 – 63.

³ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 72 – 73. А. Гедьо, посилаючись на “Список ієрархів Катеринославської єпархії” (ЛЕУАК. — Катеринослав, 1915. — Вып. 10. — С. 333 – 334) вказує 1797 – 1798 рр. як період перебування Гервасія на вікарній посаді (Гедьо А. До питання про церковний устрій маріупольських греків (80 рр. XVIII – XIX ст.) // Грецьке православ'я в Україні. Збірник наукових статей і матеріалів. — К.: Прайм, 2001. — С. 82).

⁴ДІМ. — КП – 91831 / Арх – 23999. Гавриїл (Розанов) писав, що призначення Христофора відбулося 28 лютого 1797 р. (Гавриїл (Розанов). Продолжение очерка истории о Новороссийском крае. Период с 1787 по 1837-й год. — Тверь: в тип. Губернского Правления, 1857. — С. 63).

⁵М. Мурзакевич помилково називає 5 червня (Мурзакевич Н. Епархиальные архиереи Новороссийского края // ЗООИД. — Одесса, 1875. — Т. IX. — Отд. II. — С. 300).

⁶М. Мурзакевич помилково називає 1859 р. (Мурзакевич Н. Епархиальные архиереи Новороссийского края // ЗООИД. — Одесса, 1875. — Т. IX. — Отд. II. — С. 300).

⁷Римский С.В. Православная церковь и государство в XIX веке. Донская епархия: от прошлого к настоящему. — Ростов н/Д: Ростовское книжное издательство (Росиздат), 1998. — С. 39.

всьому на таких підставах, як і попередник ваш преосвященний Іов був, в управлінні ж єпархією чинити вам по правилах Святих Апостол і отець, “Духовному регламенту” і державним узаконенням, і по зазначеній архієрейській своїй присязі, відносячись по тих справах, про які послідувавши із Святішого Синоду указами предписано, і до місцевого свого преосвященного Катеринославського”¹. Указом Синоду від 14 березня 1853 р., яким повідомлялось про влаштування вікаріатства в Херсонській і Таврійській єпархії, по іншому обумовлювалось, як визначити повноваження вікарного єпископа: архієпископу Інокентію наказувалось скласти з урахуванням місцевих умов інструкцію, яка б і обмежила коло повноважень його помічника по управлінню частиною єпархії². Ця інструкція мала бути затверджена Синодом, після чого і набрала б чинності.

Якщо порівнювати повноваження Феодосійської та Маріупольської вікарної єпархії і Херсонського вікаріатства, можна заключити, що права першої були ширшими. Це знайшло втілення, між іншим, у функціонуванні при Феодосійському та Маріупольському вікарному єпископі, крім архієрейського будинку, і консисторії, незалежної від Катеринославської. Зокрема в 1797 р. синодальний обер-прокурор В. Хованський звертався до секретаря Феодосійської консисторії Трипільського напрямку, у тому самому порядку, що і до секретарів інших консисторій, які порядкували справами єпархій Російської імперії³. У розпорядженні ж вікарного єпископа Херсонського власної консисторії не було.

Тоді як консисторія була не обов’язковим атрибутом вікаріатства, вона мала діяти майже при кожному єпархіальному архієреї (як виключення можна назвати Готфрійську і Кафійську єпархію, про причини відсутності в якій консисторії мова піде в наступному розділі). Такий порядок був затверджений ще в 40-х роках XVIII ст. Відтоді консисторії функціонували як головні присутні місця, які здійснювали єпархіальне управління та суд. До 1841 р. не існувало документа, який би чітко визначав статус цих присутніх місць, окреслював коло їх повноважень. Тому в деякій мірі мав рацію П. Знаменський, коли писав, що духовна влада залишалась патріархально-бюрократичною, із змішанням функцій права і моралі, юридичних і релігійних поглядів; брак законів, які б визначали повноваження влади, був настільки відчутний, що ним обтяжувались і самі архієреї, не маючи норм, за якими могли б спрямовувати діяльність підпорядкованих їм органів, і мали компенсувати цей брак власними інструкціями. Отже, архієреї були не лише правителями і судьями у своїх єпархіях, але і “законодавцями”, так що кожна єпархія при кожному новому архієреї могла мати свій власний, більш-менш новий комплекс “законів”, які запроваджувались за волею архієрея⁴. Щоправда, наведені тези треба сприймати з суттєвою поправкою: єпархіальні архієреї у визначенні правового поля діяльності консисторій мали бути настільки самостійними, наскільки давали можливість для цього центральна духовна і частково світська влада. А Петербург продукував чимало документів, які мали регламентувати різні сфери діяльності консисторій.

Разом з тим, до системи ці документи дійсно були приведені лише з виданням “Статуту духовних консисторій” у 1841 р. Згідно з ним консисторії мали діяти під безпосереднім керівництвом єпархіальних архієреїв, і жодна інша особа чи установа, крім відповідного архієрея і Синоду, не могла безпосередньо втручатися в діяльність цих присутніх місць. До компетенції консисторій входили: 1) піклування про захист і поширення православ’я;

¹ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 72 зв – 73.

²Е.К. Церковно-исторический очерк основания и его жизнедеятельности (по поводу его пятидесятилетия). 1853 – 1903. — Одесса: “Славянская” типография Е. Хрисогелос, 1905. — С. 141.

³ЦДАК України. — Ф. 2193. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 1 – 2 зв.

⁴Знаменский П. Приходское духовенство в России со времени реформы Петра. — Казань: в Университетской типографии, 1873. — С. 627 – 628.

2) нагляд за дотриманням правил богослужіння; 3) опікування будівництвом і облаштуванням церков; 4) призначення на церковні посади, постриг у ченці; 5) нагляд за правильністю ведення парафіяльним духовенством необхідної документації; 6) піклування про господарчі справи, які стосувались єпархіального відомства; 7) єпархіальний суд.

Визначалось, що структурно консисторія складалася із присутствія і канцелярії. Присутствіє, залежно від кількості населення в єпархії, мало включати від 5 до 7 осіб. У разі необхідності дозволялось створювати рішенням Синоду тимчасове присутствіє, і в цьому випадку до постійних додавалось ще 3–4 присутніх. За посадою членом консисторії мав бути ректор місцевої академії або семінарії, який, втім, не був зобов'язаний брати участь у всіх засіданнях і справах. Інші члени присутствія мали затверджуватись Синодом за поданням єпархіального архієрея. Останній міг пропонувати кандидатів з архімандритів, ігуменів, ієромонахів, протоієреїв та ієреїв. Цим положенням, до речі, враховувався закріплений іменним указом від 18 грудня 1797 р. принцип, за яким принаймні половина присутніх консисторії мала бути представлена білим духовенством¹.

Обумовлювалось, що всі справи консисторії затвердженням єпархіального архієрея розподілялись залежно від змісту по відділеннях і розписувались для провадження по столах, причому кожен стіл мав доручатись одному з присутніх, за виключенням ректора академії чи семінарії.

“Статутом духовних консисторій” передбачалось, що звільнення присутніх мало відбуватись у тому ж порядку, що і призначення, тобто за поданням архієрея і з затвердження Синоду. Архієрей, крім того, мав право тимчасово усунути особу від виконання обов'язків присутнього, якщо в консисторії розглядалась справа стосовно нього.

Окремо визначалось, що для провадження справ консисторія повинна мати канцелярію, якою керував секретар. Останній мав призначатись та звільнятись Синодом за поданням синодального обер-прокурора. Інші ж чиновники і канцелярські служителі призначались і звільнялись самою консисторією із затвердженням єпархіальним архієреєм. Стосовно секретаря консисторії додатково обумовлювалось, що він повинен перебувати під керівництвом архієрея, але в той же час і в безпосередньому віданні обер-прокурора як наглядача за виконанням постанов по духовному відомству, і тому зобов'язаний виконувати всі його розпорядження.

Рішення приймались присутствієм консисторії колегіально, після чого подавались на затвердження архієрею. Останній, втім, зберігав право приймати остаточне рішення, яке не відповідало пропозиції присутствія².

Таким чином, “Статут духовної консисторії” закріпив більшість тих кондицій діяльності єпархіальних присутніх місць, що вже діяли і до 1841 р. Тепер вони були приведені в систему. Реальна влада на єпархіальному рівні належала двом особам — єпархіальному архієрею і секретарю консисторії. Від присутніх консисторії залежало не більше ніж від звичайних чиновників. Без позитивної резолюції архієрея пропозиції присутствія залишались пропозиціями.

Складнішими були взаємини архієрея із секретарем. Підґрунтя для цього почало формуватись ще задовго до складання “Статуту духовних консисторій”, у міру того, як в єпархіях поширювався вплив влади обер-прокурорів. Перший за хронологією секретар тільки-но відкритої Слов'янської духовної консисторії був призначений не за поданням обер-прокурора, а згідно із розпорядженням самого Синоду, яким усім синодальним реєстраторам і канцеляристам було запропоновано висловитись щодо свого бажання

¹ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — С. 822.

²Там само. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — С. 221 – 263.

зайняти цю вакансію. Оскільки тоді бажаючий виявився лише один, В. Вербицький, то він указом Синоду і був направлений до єпархії¹.

Хоча на початку XIX ст. через протидію вищих ієрархів і не пройшла пропозиція обер-прокурора Яковлева про пряме підпорядкування йому консисторій, обер-прокурори мали вплив на консисторських секретарів, які згідно з указом Катерини II повинні були призначатись із світських осіб (згадаймо, що і самі обер-прокурори були особами світськими). Той же Яковлев домігся, аби секретарі консисторій не перейшли в повну залежність від єпархіальних архієреїв. Він звернувся із відповідною доповіддю до імператора, який і наказав не поширювати на консисторських секретарів дію іменного указу від 4 лютого 1803 р., згідно з яким усі присутні місця мали право призначати собі секретарів самостійно².

Діяла практика прямих зносин обер-прокурорів і секретарів консисторій³.

У результаті голіцинських реформ консисторські секретарі вже значно більше залежали від обер-прокурорів, і тим самим єпархіальне управління перебувало в прямій залежності від останніх⁴. Додамо сюди і той важливий фактор, що дуже поширеною була практика направлення на місця консисторських секретарів чиновників синодальних канцелярій, які, таким чином, ще до призначення не тільки знаходились у залежності від обер-прокурора, але і були з ним особисто знайомі.

За таких умов архієреї, якщо хотіли спокійно керувати своїми єпархіями, мали шукати порозуміння з секретарями, у руках яких знаходились нитки бюрократичного управління. Одним із шляхів такого порозуміння було те, що називається входженням у долю, або ж закривання очей на зловживання секретарів. Саме так були побудовані стосунки між Гавриїлом (Розановим) і секретарем Катеринославської духовної консисторії Неводчиковим⁵. Якщо ж консенсусу не знаходилося, архієрея могли чекати неприємності. Коли колишньому чиновнику синодальної канцелярії, а пізніше — секретарю Катеринославської духовної консисторії не сподобалось, що єпископ Інокентій поводить з ним як з підлеглим, до Петербурга пішов потік неофіційних і офіційних доносів. Як наслідок, архієрею була винесена сувора догана⁶.

На відміну від консисторських секретарів, склад духовних правлінь залежав не від центральної, а від місцевої єпархіальної влади. Виступаючи в ролі одного з ланцюгів у вертикалі взаємин архієрея і консисторії із парафіяльним духовенством, духовні правління стали своєрідними спадкоємцями існуючих раніше протопопських правлінь. При вирішенні більшості питань вони не мали самостійного значення і виконували головним чином посередницькі функції. Тож у центральній владі не було великої потреби брати під свій повний безпосередній контроль цю інституцію. Втім, в умовах розбудови державно-бюрократичної системи і духовні правління не могли бути обійдені увагою Петербурга. Зокрема була підписана ціла низка документів, які регламентували формування складу цих присутніх місць. Ще у 1768 р. було визначено, що в духовних правліннях має бути представлено не лише чорне, але й парафіяльне духовенство. У 1793 р. побачив світ синодський указ, яким єпархіальні архієреї зобов'язувались призначати на канцелярські вакансії в правліннях переважно осіб, які мали достатню семінарську чи академічну

¹РДА. — Ф. 796. — Оп. 56. — Спр. 436. — Арк. 181 – 181 зв.

²ЦДАК України. — Ф. 2193. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 1 – 1 зв.; ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — С. 413 – 414.

³ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — С. 721.

⁴Смолич И.К. История русской церкви... — Часть первая. — С. 159.

⁵Материалы для истории православной церкви в царствование императора Николая I... — Ч. II — С. 366 – 370.

⁶Там само. — С. 364 – 366.

освіту¹. 6 квітня 1830 р. імператором була затверджена доповідь Синоду, яка регламентувала порядок прийому на канцелярську службу дітей церковнослужителів². Через 3 роки за пропозицією синодального обер-прокурора єпархіальним архієреям було наказано не допускати невиправдане збільшення кількості канцелярських служителів у правліннях³.

Через Синод проходили справи про ліквідацію і переміщення духовних правлінь. Між іншим, у 1778 р. було наказано перевести такі присутні місця з приватних будинків до чоловічих монастирів⁴. Як зазначив П. Знаменський, це автоматично означало, що на чолі правлінь мали стати настоятелі монастирів, а білому духовенству залишалась лише другорядна і маловпливова роль членів цих присутніх місць. У цьому знаходила вияв загальноімперська тенденція адміністративного домінування чорного духовенства над білим⁵. По відношенню до духовних правлінь Південної України, втім, ця теза коректною не була. Нечисленність тут монастирів стала причиною того, що в керівництві правлінь переважало саме біле духовенство, а не ченці.

З Синоду вийшла низка указів, які регламентували окремі аспекти роботи духовних правлінь, зокрема уточнювали порядок звітності, запроваджували заходи, спрямовані на викорінення зловживань служителів цих присутніх місць. За Миколи I в контексті політики покращення матеріального стану підлеглих духовного відомства з'явилися документи, якими збільшувались витрати на утримання правлінь. Так, іменним указом від 16 січня 1828 р. оклади були збільшені вдвічі⁶. Додаткові суми на посилення штатів духовних правлінь були виділені згідно з іменним указом від 9 січня 1835 р.⁷ При фіксуванні в 1840 р. розмірів штатних окладів окремо були визначені суми в сріблі, які мали виділятися на духовні правління⁸. Як бачимо, І. Смолич помилявся, коли писав, що духовні правління “не були враховані в штатах”⁹.

Стосовно Південної України є несправедливою і теза І. Смолича про те, що духовні правління існували до 1840 р.¹⁰. Помилилися і укладачі опису фонду Херсонського духовного правління, які в передмові до нього писали, що це присутнє місце діяло до 1852 р.¹¹ Звіт по єпархіальному управлінню, штати, надруковані в “Новоросійському календарі” свідчать, що Херсонське духовне правління функціонувало і пізніше¹².

Напевно, причиною зазначених вище помилок стало те, що дійсно, з 40-х років XIX ст. у Російській імперії відбувалась ліквідація духовних правлінь із передачею їхніх функцій благочинним. Перша згадка про інститут останніх відноситься ще до 1698 р. Але поширення термін “благочинний” набув за царювання Єлизавети Петрівни, коли ним стали називатись деякі закахчики — особи, які здійснювали функцію безпосереднього адміністративного нагляду за духовенством. Хоча продовжував застосовуватись і термін

¹ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — С. 470 – 471.

²Там само. — Собр. II. — Т. V. — Отд. I. — С. 288.

³ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 684. — Арк. 59, 61.

⁴ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — С. 757.

⁵Знаменский П. Приходное духовенство... — С. 626 – 627.

⁶ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — С. 29 – 31.

⁷Там само. — Т. X. — Отд. I. — С. 31 – 32.

⁸Там само. — Т. XV. — Отд. III. — С. 1193.

⁹Смолич И.К. История русской церкви... — Часть первая. — С. 274.

¹⁰Там само.

¹¹ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1.

¹²Извлечения из отчетов по епархиальному управлению за 1861 год // Херсонские епархиальные ведомости. Часть официальная. — 1862. — № 10. — С. 95; Управления отдельных ведомств. I. Духовные. А. Православной католической восточной церкви // Новороссийский календарь на 1858 год, издаваемый от Ришельевского лицея. — Одесса: в городской типографии, 1857. — С. 307 – 308.

“закажчик”, і в документах останньої чверті XVIII ст., які стосуються православної церкви на півдні України, він ще зустрічається. Таким чином, склалась ситуація, коли в одній єпархії діяли і благочинні, і закажчики з фактично подібними функціями. Це створювало незручності, і тому 25 листопада 1788 р. вийшов указ Катеринославської духовної консисторії, яким передавалась воля преосвященного Амвросія (Серебренікова): “Посади їх [закажчиків] із всім, що до них належить, доручити благочинним”¹.

Повноваження благочинних визначались спеціальною “Інструкцією”. У 1775 р. Платон (Левшин), тоді ще архієпископ Московський, видав для підпорядкованих йому благочинних інструкцію, яку Синод об’явив обов’язковою для всіх єпархій. Згідно з цим документом благочинні були останнім, нижчим, ланцюгом між парафіяльними церквами і єпархіальною владою. Декларувалось, що благочинний мав наглядати за священно- та церковнослужителями церков, які знаходились у його юрисдикції, піклуватись, аби нічого “неподобного, спокусливого і забобонного трапитись не могло”². На благочинних покладался нагляд за управлінням церковним майном, веденням документації в церквах. Вони мали право залагоджувати дріб’язкові справи, карати священно- та церковнослужителів за незначні провини.

У цілому благочинницька інструкція не була занадто деталізованою, і конкретизація обов’язків благочинних відбулась уже відповідними указами більш високих щаблів влади. Причому впродовж останньої чверті XVIII – середини XIX ст. з’явилась низка іменних і синодських указів, якими благочинним доручалось те чи інше завдання. Як бачимо, пряме керівництво вищих органів влади доходило і до цього рівня. Але все ж таких указів нараховується відносно небагато. Імператору та Синоду було достатньо дати розпорядження по духовному відомству в цілому, і тоді благочинні автоматично включались у коло осіб, які мали забезпечити його виконання.

Такі розпорядження, так само як і укази консисторії, ініційовані її присутніми або архієреєм, більшість благочинних отримували за посередництвом духовних правлінь. Разом з тим, деякі благочинні спілкувалися з єпархіальною владою без посередньо. Тому у випадках, коли треба було довести якусь інформацію до всіх духовних осіб єпархії, консисторією використовувалась стандартна формула: “всім перебуваючим у тутешній єпархії духовним правлінням і благочинним, від них незалежним, а також і в монастирі послати укази”.

Як впливає із цієї ж формули, у безпосередньому підпорядкуванні єпархіальному керівництву знаходились і монастирі. Поза юрисдикцією місцевого архієрея мало знаходитись управління лише монастирями, які мали статус ставропігійних, а отже, підпорядковувались безпосередньо Синоду. Таких монастирів на території Південної України не було. Разом з тим, на момент влаштування Слов’янської та Херсонської єпархії на її території знаходився монастир, приписаний до Києво-Межигірського ставропігійного монастиря, і Євгеній (Булгаріс) мав чимало клопоту намагаючись домогтись, щоб Самарський Пустинно-Миколаївський монастир був переданий Синодом під його юрисдикцію³. Докладніше питання, пов’язані з функціонуванням монастирів, будуть розглянуті нижче. Зараз же обмежимося викладенням тільки загальних тенденцій, які мали місце в управлінні обителями.

Впродовж останньої чверті XVIII – середини XIX ст. спостерігалось посилення контролю з боку центральної влади за діяльністю монастирів, із одночасним поступовим, досить дозованим, збільшенням їхніх майнових прав. І перше, і друге повністю вписувалось у контекст загальнодержавної політики по відношенню до церкви. Важкими

¹ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 2 а. — Спр. 1. — Арк. 182.

²Там само. — Арк. 196.

³РДА. — Ф. 796. — Оп. 59. — Спр. 153. — Арк. 1 – 35.

ударами по економічній могутності та адміністративній автономії монастирів Російської імперії стали заходи, запроваджені Петром I і Катериною II, в першу чергу — секуляризаційна реформа. Ці удари були настільки нищівними, що продовження політики в тому ж напрямку не мало сенсу, оскільки “добити” монастирі остаточно означало б підірвати авторитет православної церкви, послабити побудовані з урахуванням потреб світської влади церковно-бюрократичні структури, у яких традиційно пріоритет віддався саме чорному духовенству. Крім того, подальше “приниження” святих обителів не відповідало б іміджу захисників православної віри, який створювали навколо себе монархи (при всій неоднозначності реального їх ставлення до “панівної” віри).

Тому впродовж 1775 – 1861 рр. з’явилося чимало указів вищих органів влади, якими монастирям надавались нові права щодо розпорядження своїм майном і використанням праці селян. Кожний раз це робилось із великою обачністю, здебільше під виглядом особливої милості, і передбачало механізм, який би не дозволив монастирям безконтрольно посилювати свою економічну могутність. Сам контроль ставав усе більш жорстким і стосувався навіть дріб’язкових аспектів господарської діяльності. У результаті монастирі перетворювались на інституцію, великою мірою залежну фінансово та адміністративно і від центральної, і від єпархіальної влади. Керівництво монастирів, призначення та переміщення якого залежало від Петербурга, було змушене стати провідником російської політики і в релігійній, і деякою мірою у світських сферах. Зауважимо, що сказане вище справедливо навіть по відношенню до старовинних, найбільш авторитетних, у минулому з великим ступенем самостійності, розташованих на території Російської імперії монастирів. Годі й казати про монастирі південноукраїнські, більшість з яких не могла похвалитися багатовіковою безперервною історією. Додамо, що відсоток чорного духовенства серед підлеглих духовного відомства в південноукраїнських єпархіях був нижчим, ніж у цілому по імперії. А тому тут вплив місцевих ченців на релігійне життя не був таким значним, як у більшості інших регіонів.

Розглядаючи систему управління православною церквою в останній чверті XVIII – середині XIX ст., необхідно окремо зупинитись на ролі, яку відігравали в ній світські установи та особи. Вище вже велася мова про значення імператорів і обер-прокурорів у цій системі. Але ними далеко не обмежувався список осіб, які впливали на церковне життя краю. В умовах, коли церква не була відокремлена від держави, коли релігійні установи були невіддільною складовою державно-бюрократичного апарату, цілком логічною була ситуація, коли, з одного боку, церква повинна була виконувати функції, які виходили далеко за межі суто релігійних, а з іншого, світські особи та установи брали участь у справах, які здавна знаходились у компетенції саме духовної влади.

Немає сенсу перераховувати всі світські інституції, які не тільки мали право, але і були зобов’язані взаємодіяти з різними щаблями церковної системи Російської імперії. Їх список багато в чому буде тотожним із загальним переліком нецерковних інституцій держави і включатиме чи не всіх, починаючи із Сенату і закінчуючи сільською поліцією та старшинами.

Розлогим буде і список питань, у яких духовне відомство мало взаємодіяти зі світським. Влаштування та ремонт релігійних споруд, відведення підцерковної землі, призначення та переміщення духовних осіб, розбудова та функціонування закладів освіти, фінансування духовного відомства, взаємини православних з представниками інших конфесій, призначення молебнів, здійснення хрещення, вінчання, поховання, сповідання та прочищення, нагляд за церковним і монастирським майном, зберігання церковних сум, облік підлеглих духовного відомства, розгляд справ про злочини проти церкви та віри — ось далеко не повний перелік сфер такої взаємодії. У наступних розділах роль світського відомства в багатьох із цих сфер буде досліджена докладніше.

Обсяги повноважень світських осіб і установ у зазначених питаннях не залишались сталими. У той чи інший момент на них значною мірою впливали ставлення монарха та інших світських можновладців до духовного відомства, спроможність церковного керівництва відстоювати свою автономність по відношенню до світської влади, особливості внутрішньо- та зовнішньополітичної ситуації, традиція. Остання відіграла важливу роль в умовах нечіткого визначення правового поля і консерватизму духовного відомства. Коли відчувався брак кодифікованого законодавства, а документи, які виходили з Петербурга, багато в чому суперечили один одному, саме традиція якоюсь мірою допомагала впорядковувати діяльність церковних структур.

Що стосується ставлення представників світських установ до необхідності входити в зносини із церковною владою, парафіяльним духовенством, то тут можна помітити два, здавалось би, протилежні підходи. Перший — далеко не завжди пунктуальне і своєчасне реагування на звернення духовних осіб і установ та повідомлення їм про свої дії, а то й просто ігнорування своїх обов'язків у цій сфері. Не випадково впродовж останньої чверті XVIII – середини XIX ст. з'явився не один десяток указів, у яких підтверджувалась необхідність викорінення такої ситуації. На місцевому ж рівні лише по півдню України скарг духовної влади на несприяння їй представників влади світської нараховувалось сотні. Одна з причин цього ігнорування — зниження пієтету мирян перед церквою, і тим більше перед чиновниками духовного відомства. Багато ким із світських чиновників і консисторії, і духовні правління, і благочинні сприймалися як рядові бюрократичні структури, до того ж такі, які не мали розпорядчої влади над ними. Друга причина пов'язана з тією ж бюрократизацією управління: при постійному зростанні документообігу, при необхідності вести одразу десятки справ чиновники просто не встигали своєчасно реагувати на звернення духовенства.

Другий підхід світських структур до взаємодії із церквою — намагання розширити своє втручання в справи останньої, навіть виходячи за межі своїх повноважень. Не дивно, що з приводу законних скарг представників духовної влади побачила світ ціла низка указів, які забороняли такі дії. Але бажаного ефекту ці документи не справляли. Та й далеко не кожна скарга розглядалась у Петербурзі на користь духовного відомства. Як не дивно, але причини перевищення своєї компетенції в стосунках із церквою багато в чому ті ж самі, що і причини невиконання в повному обсязі службових обов'язків щодо неї. Тому перший і другий підходи є протилежними лише в певному сенсі. Дійсно, секуляризаційні тенденції в державі стали причиною того, що церква вже не мала авторитету, який створював бар'єр від втручання сторонніх у її справи. Розбудова ж бюрократичного апарату в умовах недостатньо чіткого визначення компетенції окремих установ мала наслідком можливість порушення відповідних меж повноважень задля виконання тих чи інших завдань, що лежали поза площиною релігійних інтересів.

Слід мати на увазі і роль особистостей, які внаслідок надзвичайних повноважень, сконцентрованих у їхніх руках, мали і широко використовувати як офіційні, так і неофіційні досить дієві важелі впливу на підлеглих духовного відомства.

Згадаймо хоча б діяльність Г. Потьомкіна, яка суттєво вплинула на розвиток православної церкви на півдні України у період функціонування Слов'янської та Херсонської єпархії. Ця особа ще до отримання в управління запорозьких земель була досить близько знайома із специфікою взаємин світської та духовної влади. І мова йде не тільки про навчання в Смоленській семінарії, а потім — у Московському університеті, де молодий Потьомкін неодноразово висловлював товаришам своє бажання стати або архієреєм, або міністром¹. І. Смолич повідомляє, що невдовзі після входження на трон

¹Бантыш-Каменский Д. Биографии российских генералиссимусов и генерал-фельдмаршалов. В 4-х частях. — М: Издательское объединение "Культура", 1991. — Ч. II. — С. 57.

Катерина II мала намір призначити Потьомкіна до Синоду. Григорій Олександрович отримав “місце за обер-прокурорським столом” із перспективою “дійсного по цьому місцю вправління”¹.

Отримавши під свою юрисдикцію південноукраїнський край, Потьомкін домігся значного обмеження ролі Синоду в питаннях прийняття і призначення до церков Слов'янської та Херсонської єпархії закордонних духовних осіб, зведення тут релігійних споруд². Ці напрямки діяльності відтепер більше залежали від місцевої світської влади та єпархіальних архієреїв. Перша знаходилась у підпорядкуванні Потьомкіну згідно з його статусом. Другі, при формальній автономії по відношенню до Григорія Олександровича, реально також суттєво залежали від нього. Вже згадувалось, що саме за підтримки Потьомкіна Никифор (Феотокі) отримав посаду єпархіального архієрея, а пізніше через зміну ставлення Григорія Олександровича втратив її. Злет та падіння архієпископа Амвросія (Серебренникова) також були прямо пов'язані з Потьомкіним.

Зауважимо, що для духовенства півдня України, як це не парадоксально, концентрація реальної влади над церквою в руках влади світської, яку й уособлював Г. Потьомкін, не стала новиною. У певному сенсі можна навіть стверджувати, що це вже було традиційним для регіону. Адже і за періоду Нової Січі (1734 – 1775 рр.) духовні особи, які знаходились на території Вольностей Війська Запорозького, перебували в реальній залежності від світської влади в особі Коша³. Інше питання, що Кош являв собою орган демократичної влади, обирався самим запорозьким козацтвом, а Г. Потьомкін та підлеглі йому структури були поставлені Петербургом.

Звернемо увагу ще на один момент. Не лише за Потьомкіна, а й за інших світських можновладців, які мали вплив на монархів, Синод, єпархіальні архієреї та їх підлеглі прагнули підтримувати з ними стосунки, і тим самим потрапляли в певну залежність від них, використовуючи такі зв'язки заради отримання якихось благ або для себе, або для своєї єпархії чи її частини. Зі свого боку, центральна влада використовувала світських чиновників для негласного контролю за діяльністю архієреїв, розуміння чого також деякою мірою ставило духовну владу в залежність від світської. Прикладів і першого і другого вистачає. Наведено лише декілька, пов'язаних із уже згадуваними в цьому розділі подіями. Саме завдяки підтримці, якою зміг заручитися Інокентій (Борисов) з боку світської влади, і особисто сенатора тайного радника фон-Брадке, вдалося реалізувати проект влаштування Херсонського вікаріатства⁴. Катеринославський архієпископ Феофіл був змушений піти на спочинок багато в чому через неофіційні відзиви, дані про його діяльність Катеринославським цивільним губернатором Свечіним і начальником Катеринославського ж комітету ізраїльських християн статським радником Мізком⁵. Єпископ Гавриїл (Розанов) отримав догану Синоду в результаті розслідування фактів, викладених у приватній записці, отриманій обер-прокурором Мещерським від дійсного статського радника фон-Фока⁶.

Кілька слів скажемо про ту роль, яка законодавчими документами відводилась участі в управлінні справами церкви парафіянам. Знову ж таки, скажемо на рівні загальних зауважень, оскільки більш детально це буде висвітлено при розгляді регулювання

¹Смолич И.К. История русской церкви... — Часть первая. — С. 152.

²РДА. — Ф. 796. — Оп. 58. — Спр. 106.

³Лиман І.І. Церковний устрій Запорозьких Вольностей (1734 – 1775). — Запоріжжя: РА “Тандем – У”, 1998. — С. 77 – 97.

⁴Е.К. Церковно-исторический очерк... — С. 34 – 35.

⁵Материалы для истории православной церкви в царствование императора Николая I... — Ч. II. — С. 382 – 383.

⁶Там само. — С. 366.

напрямоків церковного життя південної України. В історії регламентації повноважень парафіян простежуються ті самі тенденції, що і в регулюванні системи управління церквою в цілому. Обмеження місцевої влади на користь центру, уніфікація мали місце і тут. Разом з тим, сфера взаємодії парафіян і священників не залишалась сталою: в одних напрямках, як-то поповнення за рахунок світських осіб лав священно- та церковнослужителів, обрання парафіяльних священників вона дещо звужувалась, в інших, зокрема в освіті, розширювалась. Держава, збільшуючи обсяг світських функцій духовенства, лише за Миколи I підійшла до зниження фінансової залежності останнього від парафіян. І те — лише підійшла, не маючи змоги повністю перебрати на себе утримання релігійних споруд і священно- та церковнослужителів. Звідси — збереження важелів впливу парафіян на духовенство.

***

Даючи загальну оцінку системі управління православною церквою в 1775 – 1861 рр. слід зазначити, що в багатьох рисах вона нагадувала систему управління світськими структурами. Схожими були і вади. Дослідник поліцейського апарату царизму в Україні того ж періоду О. Талдыкин зазначає, що дореформена поліція мала такі недоліки, як відсутність швидкої координації дій різних ланок системи управління, брак коштів, що виділялись як на покращення, так і на забезпечення штатів, громіздка система справочинства, відсутність спеціальної підготовки більшості чиновників і величезна багатоманітність їхніх функцій, що робило марними навіть найенергійніші зусилля щодо повного їх виконання¹. Багато в чому подібні спостереження можна зробити і в результаті дослідження вертикалі духовної влади. Особливості системи управління суттєво позначились на всіх аспектах існування православної церкви на півдні України. У тому числі — на церковно-адміністративний устрій регіону.

Розділ II

Церковно-адміністративний устрій краю

На характер розбудови церковно-адміністративного устрою південноукраїнського регіону в 1775 – 1861 рр. значною мірою впливала політика центральної російської влади. Саме Петербург мав пріоритет у вирішенні більшості питань, пов'язаних із влаштуванням, реорганізацією та ліквідацією єпархій, вікаріатств, духовних правлінь, монастирів, церков та інших структурних елементів цієї системи. Разом із тим, у деяких аспектах російській владі доводилось враховувати специфіку краю і розширювати за рахунок Синоду компетенцію місцевих структур. Тому на територію Південної України не поширювалась ціла низка документів, які визначили порядок внесення змін до церковного устрою інших складових Російської імперії. Але таких виключень робилось небагато, і в цілому устрій південноукраїнських єпархій розвивався в загальноімперському контексті.

Зауважимо, що коли ведеться мова про Південну Україну, згідно із уже складеною традицією мається на увазі територія в межах сучасної України, яка входила до складу Катеринославської, Херсонської й Таврійської губерній в кордонах 1805 року. Разом з тим, при розгляді окремих проблем не випускаються з поля зору території, які не включались в ці землі, але в певні історичні періоди знаходились у одних з ними церковно-адміністративних одиницях, і тому на них поширювалась влада південноукраїнських архієреїв.

Намагання центральної влади нівелювати риси окремішності церковного устрою регіону чітко простежувались ще за часів Нової Січі. Але до самого моменту ліквідації Вольностей Війська Запорозького Кошу вдавалось зберігати свій пріоритет у регулюванні

¹Талдыкин А.В. Административно-полицейский аппарат царизма в Украине в XVIII – первой половине XIX вв.: Дис... канд. юридических наук: 12.00.01. — Харьков, 2000. — С. 163.

церковних справ. Контроль центру за цією територією багато в чому був суто номінальним¹.

Ситуація змінилась у 1775 р., коли Нова Січ припинила своє існування. 3 серпня побачив світ маніфест Катерини II, яким заборонялась сама назва запорозького козацтва². Цей документ у багатьох єпархіях ще навіть не встигли оприлюднити³, а імператриця вже підписала указ про влаштування в Новоросійській і Азовській губерніях Слов'янської та Херсонської єпархії⁴.

Втім, реальні заходи по облаштуванню єпархії розпочались далеко не одразу. Хоча на підставі указу від 9 вересня 1775 р. до складу нової єпархії і мали ввійти всі церкви, які знаходились на території двох згаданих губерній, певний час справами цих релігійних споруд продовжували опікуватись архієреї Київської, Білгородської, Переяславської та Воронежської єпархій, до яких вони раніше і відносились. 10 червня 1776 р. Азовський губернатор Чертков, питаючи згоди государева намісника Новоросійської, Азовської та Астраханської губерній Г. Потьомкіна на призначення передбаченого штатом протопопа, писав: “Якщо..., ваша світлість, за благо прийняти погодитесь, то на звернення про призначення його по духовній команді від Білгородської єпархії, якій підпорядковані всі по Старій і Новій Лнії духовні чини, а в... містечках Царичанці, Китайгороді, Нефорощі і по колишніх запорозьких селищах від Київської і по Бахмутській від Воронежської архієреїв, маю очікувати вашої світлості наказу...”⁵.

Показово, що Синод навіть не мав точної уяви про кількість релігійних споруд на цій території, тому у відомості, складеній у синодальній канцелярії, стосовно цілої низки адміністративних одиниць було позначено: “чи є там церкви, про те невідомо”.

Лише у вересні за указом Синоду стали складати списки священно-та церковнослужителів, релігійних споруд, які мали увійти до Слов'янської та Херсонської єпархії⁶. Згідно з відомостями, які були узагальнені Синодом на підставі звітів із єпархій і пізніше передані до відомо Г. Потьомкіна, з Київської, Переяславської, Воронежської та Білгородської єпархій мало бути передано загалом 344 соборних і парафіяльних церков, 6 духовних правлень⁷. Таким чином, помиляється О. Тригуб, пишучи, що “Новостворена єпархія... мала 232 церкви”⁸. Напевно, дослідник неправильно прочитав Гавриїла (Розанова), яким дійсно наводиться ця цифра, але стосовно неї зазначено, що це — кількість церков у Новоросійській губернії⁹. Отже, у цей показник не увійшли дані по губернії Азовській. Помилкою є наведена В. Климовим інформація про те, що “після 1776 р. в єпархії було близько 45 священників”¹⁰. Не відповідає офіційним підрахункам Синоду і подана в ювілейній статі з нагоди сторіччя заснування єпархії і повторена

¹Лиман І. Церковний устрій... — С. 41 – 97.

²ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — С. 190 – 193.

³РДА. — Ф. 796. — Оп. 56. — Спр. 402.

⁴ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — С. 206 – 207.

⁵РДАДА. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 797. — Ч. 6. — Арк. 391 – 391 зв.

⁶РДА. — Ф. 796. — Оп. 56. — Спр. 436. — Арк. 307 – 362.

⁷Там само. — Арк. 368.

⁸Тригуб О.П. Історія заснування Катеринославської та Херсонської єпархії (1775 – 1837) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Вип. VII. — Запоріжжя: РА “Тандем – У”, 1999. — С. 108.

⁹Гавриил (Розанов). Отрывок повествования о Новороссийском крае, из оригинальных источников почерпнутый. Период от основания в Новороссийском крае Новой-Сербии, до учреждения наместничества Екатеринославского с упразднением губерний Новороссийской и Азовской, за коим последовало упразднение и Славянской епархии. С 1751 по 1786 год // ЗООИД. — Одесса, 1853. — Т. III. — С. 104.

¹⁰Історія релігії в Україні: У 10-ти т. — Т. 3 Православ'я в Україні / За ред. А. Колодного, В. Климова. — К.: Український центр духовної культури, 1999. — С. 117.

деякими дослідниками (із посиланнями на Феодосія (Макарієвського)) теза, згідно з якою в перший рік своєї історії єпархія включала 245 церков¹.

За кількістю церков новостворена Слов'янська та Херсонська єпархія не була серед перших. Згідно із відомістю, складеною в 1779 р. у канцелярії Синоду за наказом обер-прокурора Акчуріна, Слов'янська та Херсонська єпархія із 356 церквами посідала за цим показником 25 місце серед 33 єпархій імперії, залишивши позаду єпархії Переяславську, Устожську, Псковську, Архангельську, Астраханську, Санкт-Петербурзьку, Могильовську, Іркутську². Втім, не лише кількість релігійних споруд визначала значення єпархії. Набагато важливішим було місце, яке відводилось їй у планах петербурзьких можновладців.

Із жовтня 1776 р. почалось облаштування нових єпархіальних структур. Архієпископ Євгеній прибув до Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря. На початку грудня сформована там консисторія видала указ про проголошення імені Слов'янського та Херсонського архієпископа Євгенія в усіх церквах єпархії³. Згодом планувалось перенести перенести кафедру до міста Слов'янська, яке мало бути збудоване на місці Запорозької Січі. Втім, зроблено це не було.

Перші кроки недосвідченого адміністратора архієпископа Євгенія були обережними: далеко не всі зміни церковного устрою краю ініціювались ним; нововведення у всіх сумнівних випадках не запроваджувались без докладного узгодження із Синодом.

Для налагодження механізму взаємодії з парафіянами необхідно було визначитись із конфігурацією мережі підпорядкованих консисторії правлінь. Ініціатором тут виступало керівництво Новоросійської губернії, яке промеморією надіслало до консисторії свої пропозиції. Вже через кілька днів Євгеній наказав вчинити так, як пропонувалось. Втім, проект губернської влади викликав незадоволення присутнього консисторії полтавського протопопа І. Яновського, з-під юрисдикції якого мали вийти деякі церкви. Тому Євгеній призупинив дію свого розпорядження і звернувся до Синоду із запитом, чи слід запроваджувати нововведення, або залишити стару структуру правлінь⁴. Указом Синоду від 25 січня 1777 р. Слов'янському та Херсонському архієпископу було наказано вчинити згідно з пропозицією губернської влади і перерозподілити відповідну територію між шістьма правліннями⁵. Певний час, до сформування духовного правління в Слов'янському та Херсонському повітах Новоросійської губернії, їхні землі, заселені колишніми запорожцями, як і в період Нової Січі залишались в управлінні старокодацького намісника Григорія Порохні.

Невдовзі правління було сформовано і на землях Азовської губернії⁶.

Обережність Євгенія не означала, що архієрей не мав власних поглядів на напрямки розбудови єпархії. Як чернець, він у першу чергу звернув увагу саме на монастирі. Вже у перших документах, складених Євгенієм у Полтаві, помітне його незадоволення

¹Столетие Екатеринославской епархии // Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1876. — № 16. — С. 256; Буланова Н.М. Церковно-релігійні процеси на Катеринославщині в останній чверті XVIII ст. // Вісник Дніпропетровського університету. Історія та археологія. — Вип. 10. — 2002. — С. 29; Корольков К. Столетний юбилей Екатеринослава. 9-го мая 1787 г. — 1887 г... — С. 27.

²РДІА. — Ф. 796. — Оп. 60. — Спр. 162. — Арк. 1–4.

³Макаревський Феодосій. Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII століття. — Дніпропетровськ: ВАТ “Дніпрокнига”, 2000. — С. 443.

⁴Там само. — Оп. 57. — Спр. 472. — Арк. 1–7.

⁵Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству Православного исповедания Российской империи. Царствование государыни императрицы Екатерины II. 1773–1784 гг. — Петроград: Синодальная типография, 1915. — С. 177.

⁶ІР НБУ. — Ф. V. — Спр. 497. — Арк. 175.

розміщенням на території його єпархії духовенства Києво-Межигірського монастиря і перебуванням під юрисдикцією останнього Самарського Пустинно-Миколаївського монастиря. Скаржачись на те, що в його підпорядкуванні знаходяться лише Полтавський Хрестовоздвиженський, Нефорощанський Успенський і Сокольський Преображенський монастирі, Євгеній просив Синод передати йому або Самарський, або Святогорський монастир (який знаходився на кордоні з Слов'янською та Херсонською і входив до складу Білгородської єпархії)¹. При керівництві єпархією Євгеній прагнув робити ставку на чорне духовенство. А його ката трофічно не вистачало. І хоча указом Синоду передбачалось, що до складу правлінь не обов'язково повинні входити монастирські настоятелі чи ієромонахи, Євгеній, обгрунтовуючи своє клопотання про збільшення кількості підпорядкованих йому монастирів, писав: “для таких, що виникають, єпархіальних справ, присутності в духовних правліннях, проведення слідств та для інших потреб необхідні монастирські настоятелі”². Втім, плани Євгенія залишилися лише на папері: Синод не задовольнив тоді його прохання.

У діях Євгенія простежувались намагання, притаманні і більшості інших єпархіальних архієреїв останньої чверті XVIII – середини XIX ст.: сконцентрувати у своїх руках стільки влади, скільки це було можливо в рамках, визначених світськими та центральними духовними установами і можновладцями. Тому перебування на території єпархії установи та осіб, підпорядкованих Києво-Межигірському монастирю, і дратувало Євгенія.

Структура установ єпархіального управління, сформована за Булгаріса, зазнала деяких трансформацій за Никифора (Феотоки). Це було безпосередньо пов'язано зі змінами, які відбувались у територіальному устрої краю. Тепер, як і при Євгенії (Булгарісі), і при наступних єпархіальних архієреях, простежувалась чітка тенденція слідування церковно-адміністративних перетворень у фарватері перетворень територіально-адміністративних. Розташування органів церковної влади пристосовувалось до світської адміністративної структури, а не навпаки. А те, що розміщення світських і церковних структур мало бути приведено у відповідність, впливало з ролі, яку відігравало світське відомство в діяльності церкви. Після приєднання в 1783 р. до Російської імперії Криму в регіоні відбулись перетворення, пов'язані з ліквідацією Новоросійської та Азовської губерній і влаштуванням Катеринославського намісництва й Таврійської області. У зв'язку з цим змінилась і система духовних правлінь: у відповідності з новим поділом на повіті з листопада 1784 р. у Катеринославському намісництві діяли Полтавське, Кременчуцьке, Новомиргородське, Єлизаветградське, Бахмутське, Катеринославське, Новомосковське, Константиноградське, Марієнопольське (Маріупольське), Павлоградське, Олександрійське, Алексопольське духовні правління. У довідці консисторії про це повідомлялось, що переведення частини із названих правлінь у повітові міста і приведення назв правлінь у відповідність із назвами цих міст зроблене з метою створення сприятливих умов для скоріших зносин духовної та світської влади³.

У зв'язку із територіальними придбаннями держави і зміною губернського устрою регіону невдовзі змінила назву і сама єпархія. В іменному указі від 28 листопада 1786 р. йшлося про переміщення Никифора, архієпископа Слов'янського та Херсонського, і прихід Амвросія на місце архієпископа Катеринославського і Херсонеса-Таврійського⁴.

На час перебування на архієрейській кафедрі Никифора припало відновлення на півдні України Готфійської та Кафійської єпархії, із поширенням її влади на приазовських і кримських православних.

¹РДА. — Ф. 796. — Оп. 59. — Спр. 153. — Арк. 1.

²Там само.

³ІР НБУ. — Ф. V. — Спр. 497. — Арк. 175 зв. — 176.

⁴ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 84. — Арк. 1.

Плани стосовно виведення кримського населення з-під юрисдикції Константинопольського патріарха із передачею під відання Синоду виношувались уже давно. Ще в 1771 р., під час російсько-турецької війни, Катерина II передала на розгляд Синоду і Комісії про церковні маєтки питання, чи слід влаштувати самостійну єпархію із центром в Азові і приписати до неї Таганрог, фортеці Нової Дніпровської лінії і кримські православні церкви, або ж приписати все це до складу однієї з уже існуючих єпархій¹. Зовнішньополітичні обставини невдовзі змінили плани Петербурга стосовно способу підпорядкування кримських церков і використання карти православних кримських греків у великій міжнародній політиці.

Зусилля тепер були сконцентровані на переміщенні греків із Криму до Російської держави. Цей план підтримав архієпископ Євгеній (він не міг його не підтримати з огляду на ті обставини, які привели його на місце єпархіального архієрея). Втім, з російського боку провідну роль у переселенні відігравала не духовна, а світська влада². Грекам було обіцяно цілу низку привілеїв, важливою складовою яких була незалежність від влади керівництва Слов'янської та Херсонської єпархії і підпорядкування грецькому ж митрополиту Ігнатію, під керівництвом якого і відбувався вихід православних з півострова.

У “Жалуваній Грамоті Християнам Грецького закону, які вийшли з Криму в Азовську губернію на поселення” від 21 травня 1779 р. було зафіксовано, що митрополиту Ігнатію до самої смерті доручаються всі поселяни, які вийшли з ним і будуть виходити з Криму. Ігнатій ставився в безпосереднє підпорядкування Синоду з правом висвячувати духовних осіб до церков³. Резиденцією митрополита став Маріуполь. Досить швидко греками були влаштовані церкви. Згідно з реєстром, поданим при рапорті митрополита Ігнатія Синоду від 12 червня 1781 р., таких церков нараховувалась 21⁴. Втім, на момент складання рапорту наведенні в ньому дані були вже застарілими. У документах за грудень того ж року зазначались 23 церкви, підпорядковані Ігнатію⁵.

Будівнича діяльність греків викликала незадоволення з боку архієпископа Никифора, який не бажав допустити, аби в межах його єпархії діяли незалежні від нього церкви. У серпні того ж 1781 р. Никифор скаржився Синоду на те, що греки, які вийшли з Ігнатієм із Криму і осіли в Катеринославі, будували там церкву. Обґрунтовуючи своє незадоволення, архієпископ писав: “Якщо та церква буде залежати від преосвященного Ігнатія, то в одному місці два архієреї і дві православні церкви рівнозалежні знаходяться будуть”, що, на думку Никифора, не відповідало існуючим правилам. Але Синод розсудив, що підстав для припинення будівництва немає⁶. Зіштовхнулись інтереси двох грецьких архієреїв — Никифора та Ігнатія — і в питанні підпорядкування кальміуської похідної Миколаївської церкви. Владнати суперечку допоміг губернатор В. Чертков⁷.

Приводи для подібних конфліктів зникли із смертю на початку 1786 р. Ігнатія і передачею підпорядкованих йому раніше церков під владу архієпископа Никифора.

¹Покровский И.М. Русские епархии в XVI – XIX вв. Их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования. — Казань: Центральная типография, 1913. — Т. 2. (XVIII-й век). — С. 501 – 502.

²Колоеров С.А. Роль Г.А. Потемкина в переселении греков из Крыма и в обустройстве их в Приазовье // Греция и славянский мир. Сборник научных статей. — Симферополь: “Крымский Архив”, 2002. — С. 63 – 69; Гедьо А.В. Джерела з історії греків Північного Приазов'я (кінець XVIII – початок XX ст.) — К., 2001. — С. 43 – 48, 72 – 81.

³МКМ. — Д. – 3471.

⁴РДІА. — Ф. 796. — Оп. 60. — Спр. 98. — Арк. 160 – 160 зв.

⁵Там само. — Арк. 170.

⁶Там само. — Арк. 176 – 177.

⁷Покровский И.М. Русские епархии... — С. 512 – 513.

Тимчасово останній призначив благочинним над грецькими церквами протопопа мариупольської Харлампієвської церкви Трифілія. Так була ліквідована найменша з підпорядкованих Синоду епархій.

Підкреслимо, що маніпуляції кримськими православними греками, які здійснювались російською владою, мають розглядатись як такі, що були спрямовані на досягнення в першу чергу політичних, а не релігійних цілей. Внаслідок виселення греків православ'я в Криму зазнало втрат, які давались взнаки ще десятки років. У приєднаному до Росії Криму станом на 28 грудня 1783 р. було нараховано лише 58 церков, 25 з яких виявились зруйнованими¹. Протоієрей Лебединцев пізніше так охарактеризував цю ситуацію: “В якому стані знаходилось в Криму християнство під час приєднання цього краю до Росії? Правильніше буде сказати, що 1783 р. ми знайшли тут тільки сумні сліди його”².

І все ж православне населення в Криму залишилося. До того ж, сюди прибували православні греки із-за кордону, спокусившись щедрими обіцянками Росії, яка ще проявляла велику зацікавленість у такому шляху поповнення населення. І знову одним із стимулів для переселення стало підпорядкування грецькому архієрею. 7 березня 1787 р. іменним указом про створення в складі Катеринославської епархії вікаріатства, очолюваного єпископом Феодосійським і Маріупольським, передбачалось, що до пастви останнього мають відноситись всі греки, які оселяються в Маріуполі й Таврійській області³.

Вікаріатству були підпорядковані і церкви Керчі та Єнікале, які ще за умовами Кючук-Кайнарджийського договору 1774 р. знаходились у складі Російської імперії. З 1794 р. до території, яка знаходилася під юрисдикцією єпископа Феодосійського і Маріупольського, були причислені землі Чорноморського Козачого війська. Таким чином, вікаріатство мало територію чималої протяжності. Логічно, що її структури управління були складнішими, ніж структури епархії, очолюваної митрополитом Ігнатієм. І це при тому, що митрополиту підпорядковувалась самостійна епархія, а єпископам Феодосійським і Маріупольським — лише епархія вікарна. У Феодосії, а пізніше — Старому Криму, вікарії мали архієрейський будинок та консисторію. У безпосередньому підпорядкуванні консисторії перебували лише кримські релігійні споруди. Управління ж двома іншими складовими вікаріатства здійснювалось за посередництвом мариупольського і чорноморського протопопів⁴.

Релігійних споруд у складі вікаріатства було небагато. Серед них — два монастиря: Балаклавський Георгіївський монастир у Криму і Катерино-Лебяжська пустинь на землях Чорноморського війська. Згідно з відомістю, складеною для Синоду, у 1794 р. на Кримському півострові було 16 церков, у Маріуполі та його повіті — 24, Катеринодарі та його окрузі — 4. Отже, вікаріатству тоді підпорядковувалось лише 44 церкви⁵. Як впливає з височайше затвердженої доповіді Синоду, на момент ліквідації вікарної епархії в ній налічувалось не більше 66 церков⁶. Ця доповідь, якою скасовувалось вікаріатство, була затверджена імператором 16 жовтня 1799 р. Так що помилився В. Біднов, пишучи, що вікаріатство існувало з 1787 по 1797 рік⁷.

¹Лашков Ф. Статистические сведения о Крыме, сообщенные каймаканами в 1783 году // ЗООИД. — Одесса, 1886. — Т. XIV. — С. 119.

²Лебединцев А. Столетие церковной жизни Крыма. 1783 – 1883 // ЗООИД. — Одесса, 1883. — Т. XIII. — С. 204.

³ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — С. 816.

⁴Лебединцев А. О Феодосийской (викарной) епархии // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1861. — № 1. — С. 47.

⁵ДААРК. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5388. — Арк. 30 – 32.

⁶ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — С. 815.

⁷Беднов В. Из прошлого Екатеринославской епархии. — Екатеринослав: тип. Губернского земства, 1907. — С. 63.

За часів функціонування вікаріатства єпархія, до якої воно належало, продовжувала змінюватись у кордонах. І ці зміни, як і більшість попередніх, ставали наслідком реалізації планів світської влади. Під час російсько-турецької війни Катеринославський архієпископ Амвросій (Серебренников), який з 1789 р. мав до того ж титул місцеблностителя Молдовлахійської екзархії, перебував за наказом імператриці при головнокомандуючому військами Г. Потьомкіну і, згідно з його волею, видавав розпорядження стосовно Очаківської області ще до її приєднання до Росії. Коли ж війна закінчилась, архієпископ звернувся до Синоду із запитом, хто має керувати релігійними спорудами, розташованими між Бугом і Дністром. Синод, з огляду на те, що ці землі були приєднані до Катеринославської губернії, наказав, аби на цю територію поширювалась і влада Катеринославського і Херсонеса-Таврійського архієпископа¹. За розпорядженням Синоду тут було влаштовано два протопопські правління. Наказом від 21 жовтня 1793 р. всю область було розподілено між 4 благочиннями².

Не залишалась сталою мережа монастирів. Напрямок її зміни багато в чому визначався все тим же Г. Потьомкіним. Як продовження секуляризаційної політики Катерини II 10 квітня 1786 р. “згідно з видами і розрахунками князя Потьомкіна” з’явився іменний указ, яким, між іншим, ставропійний Києво-Межигірський монастир передбачалось перенести в Таврійську область. Оскільки Самарський монастир був приписаний до Києво-Межигірського, то над ним нависла реальна загроза закриття. Настоятель обителі добре розумів, від кого залежить її доля. Він звершувався до Потьомкіна, і той вислав згоду на існування монастиря і в подальшому. Паралельно з цим архієпископ Амвросій отримав від Синоду згоду на те, щоб Пустинно-Миколаївський монастир разом з усіма своїми угіддями залишився в складі Катеринославської єпархії. Втім, бюрократичний механізм уже був запущений, і Катеринославська казенна палата у серпні 1787 р. конфіскувала монастирські землі та угіддя все на тій же підставі залежності Самарського від Києво-Межигірського монастиря. І знову вирішальним виявилось слово Потьомкіна, який наказав казенній палаті залишити майно за монастирем³.

Продовженням заходів, передбачених стосовно монастирів іменним указом від 10 квітня 1786 р., став іменний же указ, який з’явився через 2 роки, 25 квітня 1788 р. Згідно з ним на території Катеринославського намісництва в штаті мали залишитись лише Полтавський Хрестовоздвиженський монастир і новий монастир поблизу Катеринослава для влаштування архієрейського будинку, а також жіночий Великобудиський Преображенський монастир. Усі інші обителі мали бути перетворені на парафіяльні церкви⁴. І тут Потьомкін залишив за собою можливість коригувати порядок виконання монаршої волі. Коли Катеринославська казенна палата приступила до опису майна монастирів, їй було наказано “відбором його призупинитись... до наказу його світлості”⁵. Оскільки в іменному указі від 25 квітня 1788 р. передбачалось влаштування нового монастиря для архієрейського будинку, це створювало для єпархіальної влади низку незручностей, пов’язаних із необхідністю докласти чимало зусиль для будівництва. Тому Амвросій звернувся до Г. Потьомкіна з проханням сприяння в наданні дозволу на

¹Покровский И.М. Русские епархии... — С. 522 – 524.

²Мильчев В. Болгарські переселенці на півдні України. 1724 – 1800 рр. — Київ–Запоріжжя: РА “Тандем – У”, 2001. — С. 148; Покровский И.М. Русские епархии... — С. 523 – 524.

³Феодосий (Макаревский). Самарский, Екатеринославской епархии, Пустынно-Николаевский монастырь. — Екатеринослав: тип. Екатеринославского губернского правления, 1873. — С. 62 – 67.

⁴ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — С. 1070.

⁵РДАДА. — Ф. 18. — Оп. 1. — Спр. 317. — Арк. 2.

використання Самарського монастиря як архієрейського будинку. І Потьомкін отримав від Синоду потрібний дозвіл¹.

Враховуючи той вплив, який мав Григорій Олександрович на церковні справи південного краю, зрозуміло, що після смерті Г. Потьомкіна і приходу на його місце особи, яка мала відмінний погляд на концепцію територіального устрою підконтрольної йому території, змін мало зазнати і духовне відомство. Новий правитель намісництва, молодий фаворит Катерини II П. Зубов, сконцентрував свою увагу на влаштуванні Вознесенського намісництва, до якого мали увійти ряд повітів утвореної на землях колишніх польських володінь Брацлавської губернії, декілька повітів Катеринославської губернії та Очаківська область. Дещо були змінені і межі самої Катеринославської губернії за рахунок приєднання частини Київського намісництва².

Захоплений ідеєю облаштувати місто, яке б затьмарило Катеринослав, П. Зубов запропонував імператриці план Вознесенська, який і був затверджений іменним указом від 2 жовтня 1795 р.³ У “Розписі, які будівлі в Вознесенську потрібно зводити...”, складеному наступного року, передбачалось, зокрема, поряд із влаштуванням впродовж шести років соборної і впродовж року парафіяльної церкви, будівництво за два роки архієрейського будинку, консисторії й типографії⁴. Отже, перекреслювались старі плани стосовно розміщення єпархіального керівництва в Самарському Пустинно-Миколаївському монастирі. Зміна пріоритетів вдарила і по Катеринославу. Місто, яким пишався Потьомкін, було різко обмежене у фінансуванні, чим були поховані, зокрема, плани зведення грандіозних розмірів кафедрального собору, закладеного Катериною II.

Втім, не реалізувались плани і самого П. Зубова. Прихід до влади в імперії Павла I знаменував для церковно-адміністративного устрою Південної України не тільки відмову від плану перенесення єпархіальних структур до Вознесенська, але й більш глобальні зміни. Вступивши на престол, новий імператор значно трансформував губернський поділ Російської імперії. Для південноукраїнського регіону це конкретизувалось в об'єднанні південної частини Вознесенської губернії, Таврійської області і більшої частини губернії Катеринославської в нове утворення, яке отримало назву Новоросійська губернія із адміністративним центром у Катеринославі, перейменованому на Новоросійськ.

Усе це потягло за собою зміни і церковно-адміністративного устрою. Іменними указами від 14 і 21 грудня 1797 р. назва єпархії була змінена на “Новоросійська та Дніпровська”, відповідний титул отримав і митрополит Гавриїл (Бонулеску-Бодоні)⁵. Територіальні межі влади архієрея скоротились, оскільки в Новоросійській і Дніпровській єпархії залишились лише релігійні споруди, які знаходились у кордонах Новоросійської губернії. Єпархіальна влада переїхала до Новомиргорода, оскільки попереднє місце її перебування, Полтава, відійшло до складу Малоросійської губернії. Трансформації, які відбулись згідно з волею Павла I на півдні України, невдовзі поширились на всі єпархії імперії: 16 жовтня 1799 р. височайше затвердженою доповіддю Синоду передбачалось привести єпархіальні та губернські кордони і назви у відповідність⁶. Згідно з розписом, доданим до цієї доповіді, у Новоросійській і Дніпровській єпархії мало знаходитись 655 церков. За цим показником єпархія посідала 22 місце серед 36.

¹Феодосий (Макаревский). Самарский, Екатеринославской епархии, Пустынно-Николаевский монастырь... — С. 70 – 74.

²Загоровский Е.А. Деятельность П. А. Зубова по управлению Степной Украиной // Козирев В.К. Материалы до історії адміністративного устрою Південної України (друга половина XVIII – перша половина XIX століття). — Запоріжжя, 1999. — С. 493.

³ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — С. 793 – 804.

⁴РДАДА. — Ф. 16. — Оп. 1. — Спр. 699. — Ч. 2. — Арк. 379 – 383.

⁵ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — С. 869.

⁶Там само. — Т. XXV. — С. 813 – 821.

Саме згідно з цією доповіддю в руслі політики скорочення вікаріатств, що не мали великої кількості церков, релігійні споруди, підпорядковані Феодосійському та Маріупольському вікаріатству, яке ліквідувалось, опинились безпосередньо в складі Новоросійської і Дніпровської єпархії. Не можна повністю погодитись із дослідниками, які стверджують, що “після закриття вікаріатства церковне управління в Маріупольському повіті запроваджувалося на загальних основах”¹. Дійсно, грецька громада втратила низку рис своєї окремішності. Але не всі. За зверненням Маріупольського міського голови і повіреного двадцяти грецьких селищ Новоросійська духовна консисторія фактично дозволила приазовським грекам зберегти деякі риси самоврядування в релігійній сфері. Зокрема був збережений порядок висування особи на посаду благочинного самою громадою, що давало грекам можливість мати на цьому місці людину, яка б діяла в їх інтересах. Якщо враховувати, що благочинні відігравали роль останньої ланки в системі посередництва між єпархіальним керівництвом і парафіяльним духовенством, то стає зрозумілим, що мати на цій посаді свого представника, який, до того ж, знаходився в певній залежності від громади, було дуже зручно. Адже саме від цієї ланки врешті-решт великою мірою залежало, яка інформація про стан грецьких церков буде подаватись духовній владі. Роль благочинного ставала значно вагомішою завдяки тому, що ця особа рішенням консисторії була виведена із прямого підпорядкування місцевому духовному правлінню і ставилась у залежність від самої консисторії. Таким чином, при розгляді цілої низки питань з ланцюга справочинства випадала проміжна ланка — духовне правління — яка обмежувала коло повноважень благочинного і зменшувала потенційні можливості останнього хоча б деякою мірою впливати на рішення єпархіального керівництва. Разом з тим, такий стан речей у деяких випадках більше влаштував навіть не благочинного, а духовне правління. Адже запропонований консисторією порядок, за яким останнє мало звертатись до благочинного не указами, а повідомленнями, міг знімати з духовного правління відповідальність у разі невиконання духовенством грецьких церков розпоряджень єпархіального архієрея. Що ж стосується єпархіальної влади, то вона від цього не втратила в обсязі своїх прав, адже благочинний, на відміну від керівників Феодосійського і Маріупольського вікаріатства, повністю залежав від Новоросійської духовної консисторії та єпархіального архієрея².

Прихід на російський престол Олександра I відкрив нову сторінку в історії адміністративно-територіального устрою Південної України і вплинув на устрій церковний. Укрупнення губерній павлівського періоду змінилось на протилежну тенденцію. 8 жовтня 1802 р. іменним указом Новоросійська губернія була розділена на три — Катеринославську, Миколаївську (з 1803 р. — Херсонську) і Таврійську (до складу якої увійшли і землі Чорноморського війська). Згідно з височайше затвердженою 4 грудня 1803 р. доповіддю Синоду, кордони єпархій мали бути приведені у відповідність із кордонами новостворених губерній. Втім, більш ніж для двох десятків губерній, у тому числі і для південноукраїнських, було зроблене виключення з огляду на невелику кількість церков у кожній з них та враховуючи особливості їхнього розташування. Тому на території Катеринославської, Херсонської й Таврійської губерній мав порядкувати один архієрей, який відтепер носив титул не “Новоросійський і Дніпровський”, а “Катеринославський, Херсонський і Таврійський”.

У цьому ж документі зазначалось, що оскільки в Катеринославській єпархії немає жодного чоловічого монастиря, Синодом прийнято рішення про надання статусу штатного

¹Гедьо А. До питання про церковний устрій маріупольських греків (80 рр. XVIII – XIX ст.) // Греція и славянский мир... — С. 83.

²Лиман І. Церква приазовських греків на зламі XVIII – XIX ст. // Україна: вчора, сьогодні, завтра: Збірник наукових праць. — Запоріжжя, 2003. — С. 142 – 147.

другокласного монастиря розташованій у Херсонському повіті Новогригоріївській пустині, яка за іменним указом від 29 вересня 1792 р. була приписаною до Софроніївської пустині Курської єпархії. У Смоленській єпархії, де діяло аж 6 штатних монастирів, наказувалось ліквідувати Бізюков монастир із передачею його назви і штатних сум колишній Новогригоріївській пустині.

І ще один важливий для південноукраїнської єпархії захід передбачався цією ж доповіддю Синоду: архієрейська кафедра мала бути перенесена із Новомиргорода до Катеринослава¹. Звернемо увагу, що свого часу в умовах необхідності переселення з Полтави Гавриїл (Бонулеску-Бодоні) клопотав про переведення кафедри до Новомиргорода через те, що із заснуванням Вознесенського намісництва це місто тимчасово, до побудови Вознесенська, стало адміністративним центром намісництва, і там були розташовані світські губернські установи. Отже, і на цей раз духовна влада рухалась слідом за світською. Клопотання єпархіального архієрея було задоволене, але з перенесенням адміністративного центру губернії в Новоросійськ (Катеринослав) архієрейська кафедра залишилась у Новомиргороді, який мав статус “приписаного міста”². До того ж, це місто розташовувалось на окраїні єпархії і не було з’єднано з іншими її частинами зручними шляхами сполучення, що створювало неабиякі складності для функціонування вертикалі єпархіальної влади. Тому наступник Гавриїла, архієпископ Афанасій, і звернувся до Синоду з проханням про переміщення кафедри. І ось тепер, 4 грудня 1803 р., це прохання було задоволене. Зрозуміло, що центральною владою відповідне рішення було прийнято не через якісь особливі симпатії до південноукраїнського єпархіального архієрея, а з причини зацікавленості в тому, щоб єпархіальна бюрократія могла діяти більш ефективно, знаходячись поруч із органами губернської влади.

У перше десятиліття XIX ст. деяких трансформацій зазнали і духовні правління, які залишились у межах Катеринославської, Херсонської й Таврійської єпархії. Такі зміни відбувались під контролем Петербурга. Між іншим, коли протопоп Феодор Романов звернувся до архієпископа Платона з проханням перевести Маріупольське духовне правління, розташоване в Оріхові, в Олександрівськ і призначити його протопопом цього правління, указом консисторії від 22 березня 1807 р. було об’явлено: “Оскільки для переведення згаданого Маріупольського духовного правління із Оріхова у місто Олександрівськ ніякої потреби не вбачається, влаштування ж духовних правлінь наново без розпоряджень від Святішого Правлячого Синоду бути не може, через це протопопу Романову в теперішньому проханні його відмовити, об’явити йому, що після зібрання відомостей про наново відкриті повіти стосовно влаштування духовного правління в місті Олександрівську розгляд вчинений буде...”³

На початку 1809 р. консисторія повідомила, що імператор дав згоду на перенесення духовних правлінь з Оріхова до Олександрівська, з Перекопу до Сімферополя, на влаштування правлінь у Маріуполі та Олександрії з перенесенням в останню штату ліквідованого Катеринославського духовного правління⁴.

Після приєднання до Російської імперії Бессарабії змінилися південно-західні кордони Катеринославської, Херсонської й Таврійської єпархії. Складовою російської політики щодо новопридбаних земель було їхнє цілковите включення в правове поле імперії, в тому числі і в церковній сфері. Треба було створити церковно-адміністративні структури, які давали б можливість повністю контролювати ці території і знаходились би в прямому

¹ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — С. 140 – 143.

²Беднов В. Из прошлого Екатеринославской епархии... — С. 5 – 9.

³ІР НБУ. — Ф. II. — Спр. 24899. — Арк. 2471.

⁴ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 767. — Арк. 1 – 2.

підпорядкуванні Петербургу. Тут уже вкотре центральній владі прислужився Гавриїл (Бонулеску-Бодоні), член Синоду. Він представив пропозиції, які невдовзі були втілені у височайше затвердженій 21 серпня 1813 р. доповіді Синоду. Згідно з цим документом влаштовувалась нова єпархія — Кишинівська й Хотинська із титулом митрополії та екзархії. В її адміністративному центрі — Кишиневі — мали діяти архієрейський будинок, дикастерія (консисторія), семінарія. На чолі єпархії ставився митрополит. Отже, єпархія отримувала всі центральні структурні підрозділи, які повинні були мати відповідні церковно-адміністративні одиниці. У єпархії мало діяти і вікаріатство.

Важливо, що спеціально було обумовлено необхідність вирішувати всі духовні справи на підставі загальноросійських цивільних і церковних узаконень.

Для Південної України значення утворення цієї єпархії полягало в першу чергу в тому, що під керівництвом митрополита Кишинівського та Хотинського, за пропозицією Бонулеску-Бодоні, були передані церкви, які знаходились між Бугом і Дністром на просторах Очаківського степу, що належали до Херсонської губернії¹. Так із складу Катеринославської, Херсонської й Таврійської єпархії було виведено до 100 церков, у тому числі й одеські, тираспольські та ананіївські, які відтепер мали отримувати розпорядження не з Катеринославської, а з Кишинівської духовної консисторії². Це був черговий крок на шляху розукрупнення єпархій, і в синодській доповіді зазначалось, що зменшити територіальні межі компетенції Катеринославського архієрея можливо тому, що його єпархія простяглась більш ніж на 1000 верст і включає 789 церков³.

Напевно, Бонулеску-Бодоні, будучи добре знайомим що називається “із середини” з пріоритетами петербурзької політики, зміг використати їх і для задоволення власних інтересів, адже ще після того, як він залишив Київську кафедру, митрополит кілька років мешкав в Одесі⁴, і тепер бажав приєднати її до своєї єпархії.

У самій новоствореній єпархії релігійних споруд стало навіть більше, ніж у сусідній. Згідно із відомостями, зібраними у 1815 – 1816 рр. чиновником відомства Колегії іноземних справ Свін’їним, у Бессарабській області нараховувалось 935 церков. Крім того, тут діяло 11 монастирів⁵.

Впродовж перебування Одеського повіту в релігійній залежності від Кишинівського архієрея в регіоні почали діяти і нові монастирі. Зокрема височайше затвердженою 1 липня 1824 р. доповіддю Синоду мала бути реалізована пропозиція вже покійного митрополита Кишинівського про реорганізацію тимчасового архієрейського подвір’я біля Одеси в штатний Успенський чоловічий монастир. Земля для цього подвір’я ще в 1814 р. була подарована дворянином Теутулом і наступного року, згідно з волею імператора, закріплена за Кишинівським архієрейським будинком. Втім, для митрополита вона виявилась малокорисною: у віддаленості від Кишинева, відділеного, до того ж, Дністровськими карантинами, подвір’я поступово приходило в запустіння. З іншого боку, частина Кишинівської єпархії, яка примикала до Чорного моря і простяглася від Бугу до Дунаю, не мала жодного монастиря. З огляду на це і було прийняте позитивне рішення з приводу пропозиції Бонулеску-Бодоні⁶.

¹ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — С. 613 – 619.

²Юрневич М. К истории Одесской Архангело-Михайловской монастырской церкви // ЗООИД. — Одесса, 1898. — Т. XXI. — С. 8 – 10.

³ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — С. 618.

⁴Логинов Е. Из истории церковной иерархии и духовного просвещения в Новороссийском крае и Одессе // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1894. — № 18. — С. 409.

⁵А.Н. Очерк гражданского устройства Бессарабской области с 1812 – 1828 г. // ЗООИД. — Одесса, 1900. — Т. XXII. — Отд. I. — 1900. — С. 143.

⁶ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIX. — С. 431 – 433.

За час перебування частини церков Херсонської губернії в складі Кишинівської та Хотинської єпархії деяких змін зазнала структура духовних правлінь єпархії Катеринославської, Херсонської й Таврійської. Зокрема, оскільки в підпорядкуванні Ольвіопольського духовного правління залишалось мало церков, архієпископ Іов звернувся до Синоду з пропозицією ліквідувати цю установу із перепідпорядкуванням підлеглих їй церков Єлисаветградському духовному правлінню. Пропозиція архієрея пройшла лише частково: члени Синоду вирішили не ліквідувати правління, а лише тимчасово його закрити¹.

Дещо змінився характер залежності від єпархіальної влади парафій, які, починаючи з 1817 р., входили до складу новозапроваджених військових поселень. Територія, яку займали військові поселення, поступово розширювалась². На її духовенство поширювались правила, передбачені височайше затвердженою 27 грудня 1819 р. доповіддю генерала Аракчєєва: священники поселених полків під час перебування в округах військового поселення підпорядковувались благочинним поселених військ, а ті — єпархіальному архієрею. Але під час походів такий порядок не діяв, і всі священники перебували під командою обер-священника³.

Розбудова мережі релігійних споруд у кількісному відношенні мала для Кишинівської та Хотинської єпархії такі показники: згідно із звітом по відомству духовних справ православного сповідання в 1835 р. тут уже діяли: 1 кафедральний собор, 1033 церкви і 12 молитовних будинків; єпархія мала 16 чоловічих і 6 жіночих монастирів і пустиней⁴. У цей же час у Катеринославській єпархії налічувалось 22 собори, 662 парафіяльні церкви, 14 церков при цвинтарях, 1 при казенних заводах, 7 єдиновірських церков і 1 молитовний будинок, 4 чоловічих монастирі. Жодного жіночого монастиря тут не діяло⁵.

З огляду на чисельність населення обидві єпархії потрапили до складеного Синодом у 1836 р. списку церковно-адміністративних одиниць, у межах яких мали бути створені вікаріатства.

Петербург зажадав від єпархіальних архієреїв відомостей про кількість підпорядкованих церков і пропозицій щодо місця влаштування вікаріатств. Отримавши з місць відповіді, Синод змінив свої наміри. Було вирішено, що для Катеринославської, Херсонської і Таврійської єпархії вікаріатство створювати не слід, оскільки в разі розміщення вікарія в Катеринославі, разом з єпархіальним архієреєм, духовним особам із віддалених місцевостей, зокрема з південної частини Таврійської губернії, все одно довелось би їздити у справах до адміністративного центру Катеринославської губернії. Якщо ж розмістити вікарія поза межами Катеринослава, то він не зміг би допомогти архієпископу у веденні поточних справ, а необхідність підлеглим духовного відомства їздити до консисторії все одно залишилась би. Щодо Кишинівської й Хотинської єпархії, то влаштування вікаріатства було визнано за недостатню міру через те, що хоча вона і не мала таку велику площу, як сусідня, але налічувала набагато більше монастирів і церков. До того ж, на думку Синоду, Північне Причорномор'я та Кримський півострів потребували більшої уваги з боку православного духовенства, оскільки у зв'язку з розвитком міст і торгівлі тут оселилось чимало представників інших конфесій, а кримські татари, за деякими даними, вже не так як раніше сторонились християнства і багато хто з них навіть був готовий змінити віру.

¹ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 270 – 270 зв.

²Ден В.Э. Население России... — С. 167 – 170.

³ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 2 а. — Спр. 1. — Арк. 103 зв.

⁴Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1836 год. — СПб.: в тип. Святейшего Правительствующего Синода, 1837. — С. 96, 100, 110.

⁵Там само. — С. 96, 100, 104 – 105.

Результатом врахування всіх цих аргументів стала сформована в Синоді думка про влаштування на півдні України замість двох вікаріатств нової єпархії.

Центр її мав бути розміщений в Одесі; згідно з підрахунками, із складу двох сусідніх єпархій до неї мали відійти 512 церков, 4 монастирі, 6 духовних правлінь. Із складу Катеринославської єпархії мали бути виключені Таврійська і частина Херсонської губернії з військовими поселеннями, а з Кишинівської — друга частина Херсонської губернії з повітовими містами Тирасполем, Анан'ївим і Одесою. Нова єпархія мала отримати статус вищий, ніж Катеринославська: остання замість другокласної ставала трьохкласною, тоді як нововлаштована одиниця зводилась у другий клас.

Перед тим, як передати вищеперелічені пропозиції імператору, обер-прокурор Синоду звернувся з ними до Новоросійського й Бессарабського генерал-губернатора М. Воронцова. Останній зауважив, що він вважає більш доречним частину Херсонської губернії, яка лежала на правому березі Бугу, залишити в складі Кишинівської єпархії, а центром Херсонської й Таврійської єпархії зробити не Одесу, а Херсон. Якщо ж, писав Воронцов, Синод все ж таки вирішить призначити місцем перебування єпархіального архієрея саме Одесу, то витрати на облаштування й утримання єпархіальних установ слід було б покривати не за рахунок міських прибутків¹.

У цьому випадку думка місцевої світської влади була врахована Петербургом не в повному обсязі. Височайше затвердженою 9 травня 1837 р. доповіддю Синоду частина Херсонської губернії виводилась з Кишинівської єпархії, а центром нової єпархії призначалась саме Одеса, “через населеність і значимість цього міста, через зручність зносин з нього зі всіма містами нововлаштованої єпархії, і нарешті, через те, що через це місто проходять і всі зносини православного духовенства Росії та Греції”. Витрати на облаштування й утримання єпархіального керівництва були все ж віднесені, як і пропонував М. Воронцов, на рахунок не міської, а державної казни².

В історіографії майже не звернено увагу на питання порівняння розвитку двох єпархій, що діяли на півдні України з 1837 р. Втім, уже самою височайше затвердженою доповіддю Синоду дві південноукраїнські єпархії були поставлені в нерівні умови: третьокласність Катеринославської й Таганрозької єпархії відкидала її назад у порівнянні із єпархією Херсонською й Таврійською. Відтепер 2 найбільші церковно-адміністративні одиниці регіону розвивались паралельно, і одним із показників цього розвитку стала зміна кількості релігійних споруд. Динаміка зростання кількості церков у єпархіях, згідно з доповідями, які подавались імператору обер-прокурором Синоду, виглядала таким чином³:

Єпархія	Рік	Соборів	Церков	Каплиць або молитовних будинків	Монастирів чоловічих	Монастирів жіночих
Катеринославська й Таганрозька	1839	10	345	2	1	—
	1844	10	350	4	1	—

¹Материалы для истории православной церкви в царствование императора Николая I... — Ч. I. — С. 301 – 304.

²ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. I. — С. 306 – 307.

³Таблиця укладена на підставі: Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1840 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1841. — С. 2, 6, 10; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1845 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1846. — С. 2, 6, 10; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1850 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1851. — С. 2, 6, 10; Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1855 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1856. — С. 2, 6, 10; Извлечение из отчета по ведомству православного исповедания за 1860 год. — СПб.: Синодальная типография, 1862. — С. 2, 6, 10.

	1849	10	354	16	1	—
	1854	10	362	26	1	—
	1859	10	376	29	2	—
Херсонська й Таврійська	1839	12	518	—	4	—
	1844	14	535	9	4	1
	1849	20	552	11	4	1
	1854	21	545	30	5	1
	1859	23	555	46	11	1

Як бачимо, мало місце відставання Катеринославської й Таганрозької єпархії не лише за абсолютними показниками кількості храмів, але і за темпами збільшення цієї кількості. Лише в 50-х роках Херсонська й Таврійська єпархія відстала за цими темпами, і навіть спостерігалось зменшення кількості церков, що було зумовлено подіями Кримської війни.

Щодо змін кількості монастирів, то тут різниця між двома єпархіями помітна ще яскравіше: за 20 років у Катеринославській і Таганрозькій єпархії з'явився 1, а в Херсонській і Таврійській — 8 монастирів.

Вже зазначалось, що неоднакове ставлення центральної влади до двох південноукраїнських єпархій виявилось, зокрема, у призначенні до Одеси більш енергійних й авторитетних архієреїв, ніж до Катеринослава. Від цих людей великою мірою залежало, розбудові яких релігійних споруд буде приділена особлива увага.

Зусиллями Гавриїла (Розанова) з'явився лише один монастир, але цей заклад мав неабияке значення через те, що він був єдиним у цьому регіоні, призначеним для черниць. У травні 1839 р. Гавриїл повідомив Синоду про необхідність заснувати в Одесі жіночий монастир. 26 квітня 1841 р. імператором була затверджена доповідь Синоду з цього питання, і при Одеській Архангело-Михайлівській церкві почав влаштовуватись монастир у те ж ім'я¹.

Але зроблене у цьому напрямку було дуже скромним у порівнянні з тим, що відбулось з мережею монастирів Херсонської й Таврійської єпархії завдяки зусиллям Інокентія (Борисова).

Уже невдовзі після переведення до Одеси архієпископ ознайомився із середньовічними пам'ятками християнства Криму і розробив проект їх відновлення. Згідно з ним таке відновлення забезпечило б досягнення одразу кількох цілей: підтримання честі православ'я і російського уряду в очах іновірців; збереження від руйнування пам'яток культури; створення сприятливих умов для переходу татар у православ'я; справлення приємного враження на мандрівників².

Інокентій розгорнув активну діяльність по впровадженню в життя плану на всіх рівнях. Архієпископ переконував парафіян у необхідності відновлення монастирів; у 1849 р. він звернувся до Синоду з пропозицією заснувати Бахчисарайський Успенський скит, а потім — кіновії в Криму. Записка із обґрунтуванням необхідності відновлення в Кримських горах православних святинь і обителів була передана Інокентієм і світським структурам, без підтримки яких реалізація планів ставилась під великий сумнів. Зокрема таку записку

¹Григорович Н. Обзор учреждения в России православных монастырей, со времени введения штатов по духовному ведомству (1764 – 1869 г.) – СПб.: в Синодальной типографии, 1869. – С. 59 – 65; ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. – С. 341.

²Тур В.Г. Крымские православные монастыри XIX – начала XX века: История. Правовое положение. – Симферополь: Изд-во “Таврия–Плюс”, 1998. – С. 47.

отримав начальник Головного морського штабу, який і передав її на розгляд головного командира Чорноморського флоту і портів. Крім того, відповідний лист був надісланий архієпископом М. Воронцову. Між іншим, у цьому листі Інокентій зазначив, що перед тим, як передати справу на розгляд імператора, він хоче знати думку Воронцова з цього приводу, аби уникнути марнування часу¹. Інокентій тримав у курсі своїх дій щодо влаштування монастирів й інших високопоставлених осіб, з якими підтримував контакти. Зокрема зацікавленість планами південноукраїнського архієпископа висловлював Великий князь Костянтин Костянтинович².

При такій активності й підтримці Інокентію вдалося заснувати, крім Бахчисарайського Успенського скиту, Херсонську Володимирську, Інкерманську, Катерлезьку, Кизилташську, Космо-Дем'янівську кіновії. Причому кіновії рішенням Синоду мали бути підпорядковані керівництву саме Успенського скиту. Інокентій розпочав підготовку до заснування й інших обителей, але ці плани були реалізовані вже після смерті архієпископа³.

Зрозуміло, що яким би авторитетним не був Інокентій, але якби його плани йшли у розріз із інтересами центральної російської влади, вони навряд чи були б реалізовані. Архієпископ, який не один рік працював у Синоді, добре знав пріоритети влади. Та й його особисті погляди в питанні освоєння Кримського півострова багато в чому перегукувались із поглядами петербурзьких можновладців. Отже, в особі архієпископа Інокентія центральна влада знайшла людину, яка не просто була змушена діяти у відповідності з інтересами Петербурга, але сама проявляла неабияку активність на цьому полі діяльності, у деяких моментах навіть випереджаючи думки центральних фігур російської політики.

Що ж стосується зміни інтересів Петербурга у відношенні до розбудови мережі монастирів Криму, то тут можна погодитись із аналізом, зробленим В. Туром. Після приєднання Криму і припинення війн із Османською імперією російська влада почувала себе досить вільно на півострові, не побоюючись його відторгнення. Тому не було необхідності значно посилювати такий важіль впливу, як християнізація місцевого населення, переважну більшість якого становили мусульмани. З іншого боку, економічні інтереси, а також пріоритети зовнішньої політики по відношенню до Балканських країн вимагали обережного ставлення до питань віри. Але в середині XIX ст. ситуація була вже іншою. Етнічний склад населення півострова суттєво змінився, і питома вага православних тут збільшилась. На міжнародній арені Російській імперії знову протистояла Туреччина, але не сама, а підтримувана могутніми Англією і Францією. Виникла загроза втрати регіону. Тепер уже не можна було зволікати таким інструментом влади, як церква. Необхідно було підтвердити історичне право християнської держави на володіння півостровом. Тому плани архієпископа Херсонського й Таврійського щодо відновлення християнських святинь у Криму були ой як доречні⁴.

Ще одним напрямком активності Інокентія у сфері розбудови церковно-адміністративного устрою підлеглої йому єпархії було влаштування Херсонського вікаріатства. Якщо однією з цілей Інокентія при зведенні монастирів у Криму було поширення впливу православ'я на мусульман, то основна мета заснування вікаріатства полягала в протистоянні поширенню в регіоні католицизму та розколу. Безпосереднім поштовхом для того, щоб архієпископ заходився отримувати дозвіл на створення

¹РДА ВМФ. — Ф. 410. — Оп. 2. — Спр. 184. — Арк. 1 – 40; Ф. 243. — Оп. 1. — Спр. 5110. — Арк. 2 – 12.

²РВ ІРЛІ РАН. — Ф. 265. — Оп. 2. — Спр. 3962. — Арк. 1 – 2.

³Катунин Ю.А. Монастыри Крыма в XIX – XX веках (по материалам крымских архивов). — Симферополь: Культура народов Причерноморья, 2000. — С. 19 – 119; Тур В.Г. Крымские православные монастыри...; ВР РНБ. — Ф. 313. — Спр. 27.

⁴Тур В.Г. Крымские православные монастыри... — С. 50 – 51.

Херсонського вікаріатства, стало влаштування тут нової католицької єпархії, із створенням у Херсоні єпископської резиденції. Шукаючи можливостей реалізувати план, Інокентій із свого досвіду єпархіального архієрея і присутнього Синоду знав, що надійніший шлях — діяти через світську владу. У листі до протоієрея М. Перепеліцина Інокентій писав: “Виникла пропозиція помістити у вас вікарія. Можливо і дати його. Але краще, якщо б його просити. Хто? Де? Як? Вони (мешканці м. Херсона) можуть висловити думку свою начальству губернії через двох, трьох людей. Він, тобто начальник губернії, може довести до відома генерал-губернатора Федорова. Цей у Пітер до Міністра внутрішніх справ. Цей повідомить Святішому Синоду. Шлях природний, проти якого нічого заперечити мені”¹. Втім, випадок дав можливість скористатись більш прямим шляхом, хоча і через представника все тієї ж світської влади — сенатора фон-Брадке.

Обґрунтовуючи перед Синодом потребу в новому вікаріатстві, Інокентій відмічав необхідність допомоги йому в управлінні найбільш віддаленими частинами єпархії (Мелітопольський, Бердянський, Дніпровський повіти), які, до того ж, були осередками населення, яке не знаходилося у залежності від православного архієрея. Не випускав Інокентій із поля зору і своїх планів щодо монастирів: передбачалось, що вікарій може взяти на себе особистий нагляд за влаштуванням цих споруд у Криму.

І з влаштуванням вікаріатства Інокентій, що називається, “попав у хвилю”. Адже миколаївською владою заохочувалось та ініціювалось створення таких інституцій, і, крім Херсонського, у цей період в імперії виникло ще декілька вікаріатств. 28 лютого 1853 р. імператор затвердив ухвалу Синоду про створення вікаріатства на півдні України. 23 березня з’явився відповідний синодський указ². При влаштуванні Херсонського вікаріатства в Одесі вдалося забезпечити зв’язок цієї установи зі справою розвитку кримських монастирів: першим вікарієм Синодом був призначений настоятель Бахчисарайського Успенського скиту³.

Архієпископом Інокентієм планувалась ще одна, більш масштабна, ніж влаштування Херсонського вікаріатства, трансформація церковно-адміністративного устрою Південної України — створення окремої Таврійської єпархії. У своїх спогадах про Інокентія І. Палімпсестов зазначив з цього приводу: “Думку про відкриття самостійної митрополії на півдні Росії Інокентій не раз повторював; і не можна було не погодитись з доводами, які він наводив на користь її... І якби він був живий, можливо, все це і здійснилось би. Цій справі значно перешкодила Кримська війна, яка передчасно прискорила смерть і государя Миколи Павловича, який так поважав світлий розум Інокентія, і смерть самого Інокентія, чия душа змучилась, глядячи на російську Голгофу”⁴.

Втім, жодна із перелічених обставин не стала нездоланною перешкодою для реалізації плану архієпископа Інокентія, який стосувався створення нової єпархії. Не стала тому, що питання стояло наразі, і регіон об’єктивно потребував змін. Адже із створенням вікаріатства проблеми, для вирішення яких воно і передбачалось, розв’язані не були. Вікарій, знаходячись в Одесі, був так само віддалений від дальніх кутків єпархій, як і архієпископ, а тому в плані підвищення оперативності взаємодії шаблів церковної системи в південному краї створення вікаріатства мало що дало. Через нечисленність штату вікаріатство не могло бути достатньо ефективним і в питанні протидії поширенню впливу

¹Е.К. Церковно-исторический очерк... — С. 34.

²ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVIII. — Отд. I. — С. 127 – 129.

³Е.К. Церковно-исторический очерк... — С. 45; Серафимов С. Несколько сведений об учреждении викаріатства Херсонской епархии в 1852 году // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1878. — № 19. — С. 557 – 567.

⁴Палимпсестов И.У. Мои воспоминания об Иннокентии архиеп. Херсонском и Таврическом. — СПб.: хромолитография и тип. С. Доброева, 1888. — С. 128.

в регіоні інших конфесій, падінню рівня моральності населення, відміченому ще в доповіді фон-Брадке.

Тому було цілком логічно, що в регіоні з'явилась така нова єпархія. До Синоду надійшло відповідне клопотання мешканців Криму, підтримане генерал-губернатором О. Строгановим. Синодом була складена відповідна доповідь імператору. Останній 16 листопада 1859 р. затвердив її. Згідно з цим документом із складу Херсонської єпархії виключалась Таврійська губернія, на території якої утворювалась нова єпархія із архієрейською кафедрою в Сімферополі. Відтепер Херсонський єпархіальний архієрей мав носити титул “Херсонський і Одеський”, вікарій Херсонської єпархії — “єпископ Новомиргородський”, а архієрей нової єпархії — “Таврійський і Сімферопольський”. Проголошувалось, що, зважаючи на давність православної церкви в Криму і важливість її як колиски російського християнства, Таврійській єпархії присвоювались другий клас і ступінь після Херсонської єпархії¹. Як бачимо, Петербург знову підкреслював, що Крим здавна належав до Росії, а його населення — до православ'я. Такий же наголос зустрічаємо і в інших документах 50-х років, що стосуються півострова. У світлих недавніх зазіхань ісламської Туреччини на кримські землі тоді це мало неабияку актуальність, і оскільки більшість документів, про які йде мова, мали зачитуватись у всіх церквах, вони служили, між іншим, і засобом ідеологічного впливу на кримське населення.

Важливо, що Таврійська єпархія, так само як і Херсонська, була поставлена в класі вище за єпархію Катеринославську, яка залишилась третьокласною, хоча тепер за кількістю релігійних споруд вона перевищувала Таврійську. Це було досить чітким індикатором пріоритетів центральної влади. Згідно з офіційними підрахунками між самими двома частинами колись єдиної Херсонської й Таврійської єпархії релігійні споруди були розподілені таким чином: до Таврійської єпархії увійшли Георгіївський монастир, Бахчисарайський Успенський скит і 6 підпорядкованих йому кіновій, 11 соборів, 121 парафіяльна церква; Херсонська ж єпархія мала 3 чоловічі і 1 жіночий монастирі, 1 скит, 12 соборів, 465 церков, 15 молитовних будинків. Крім того, на території Херсонської єпархії розміщувалось 2 собори і 4 церкви, підпорядковані відомству головного священника армії та флотів².

Височайше затверджена 16 листопада 1859 р. доповідь Синоду формально відкрила новий етап в історії православної церкви в Криму, надавши півострову можливість мати власного архієрея. Проте, як уже зазначалось, реально початкові кроки по облаштуванню нової єпархії довелось робити все ж архієпископу Херсонському, оскільки кримчани так і не побачили особу, яка перша отримала титул “Таврійський і Сімферопольський”. Вже в грудні 1859 р. Дмитрієм (Муретовим) було наказано відділити всі документи й архівні справи, які стосувалися Таврійської єпархії, видати архієрейські шати в Сімферопольський собор, але до відкриття Таврійської духовної консисторії всім благочинним церков і настоятелям монастирів Таврійської губернії зноситись із консисторією Херсонською³. 26 лютого 1860 р. синодським указом був затверджений склад присутніх Таврійської духовної консисторії⁴. Але реальна робота Таврійського єпархіального керівництва по розбудові церковно-адміністративного устрою підлеглої території розпочалась лише в кінці жовтня.

¹ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. II. — С. 251 – 252.

²Общие сведения о Херсонской епархии // Херсонские епархиальные ведомости. — 1860. — № 1. — С. 4.

³ДАМС. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 109. — Арк. 1, 1 зв., 14.

⁴Там само. — Арк. 3.

Розрахунок на те, що розукрупнення Херсонської й Таврійської єпархії дасть новий імпульс розвитку православ'я в Криму, виявився вірним. За 1861 – 1871 рр. на території Таврійській єпархії було зведено стільки ж церков, скільки за попередні 80 років¹.

При розгляді трансформації церковно-адміністративного устрою Південної України, що відбулись в останній чверті XVIII – середині XIX ст., вказувалась кількість церков, які діяли в регіоні в етапні моменти його історії. Ці показники є дуже важливими для визначення рівня розвитку південноукраїнських єпархій. На самі темпи зростання кількості релігійних споруд вплинув широкий спектр факторів, який включав особливості внутрішньої та зовнішньої політики держави, місце краю в системі пріоритетів Петербурга, зміни кордонів єпархій, економічний стан країни в цілому і населення Південної України зокрема, рівень релігійності населення, традиції і в зв'язку з цим рівень активності парафіян, позиція місцевих архієреїв у питанні розбудови мережі церков і цілий ряд інших. Ці фактори великою мірою відбилися і на процедурі отримання дозволу на будівництво релігійних споруд.

Ще за часів Нової Січі простежувалась тенденція посилення контролю центральної духовної влади за процедурою заснування церков на запорозьких землях. Етапним у цьому плані можна назвати початок 1760-х рр., коли з утворенням Старокодацького духовного намісного правління з'явився посередник між кошовим керівництвом і київським архієреєм у вирішенні питання про влаштування релігійної споруди. У 1770 р. вийшов указ Синоду, яким коригувались уже вимоги до самих єпархіальних архієреїв стосовно направлення до Синоду отриманих ними "чолобитних". Остання за часів існування Нової Січі суттєва зміна в цій процедурі була запроваджена указом Синоду від 14 липня 1772 р., який став відповіддю на неодноразові звернення київського митрополита. Архієрей просив скасувати необхідність попереднього листування з Петербургом у питаннях влаштування на землях Вольностей нових храмів Божих, вказуючи таке обґрунтування свого звернення: "Як де у володінні військових Запорозьких Вольностей установи і розпорядки не лише по світській, але і по духовній командам багато в чому від інших відмінні, опіка ж про церкви Божі від них здійснюється сумлінна і утримання священно-і церковнослужителям доставляється достатнє, та й тамтешньому народу, особливо в теперішній час, знадобиться скільки можливо надання поблажливості і задоволення". Втім, позбавившись необхідності попередньо зноситись із Синодом, митрополит ставився в залежність від світської влади, без дозволу якої він не мав права приймати рішення щодо заснування церкви. Зберігалась необхідність давати звіт Синоду про вже надане благословення на влаштування храму².

Після ліквідації Вольностей Війська Запорозького архієпископ Євгеній, який тільки-но прибув до Полтави, не наважився продовжити практику надання без узгодження з Синодом дозволу на зведення церков. Але потреба саме в такому порядку була нагальна. Це розуміла в першу чергу світська влада. Г. Потьомкін підтримав пропозицію Азовського губернатора В. Черткова і звернувся до Синоду з клопотанням дозволити будувати церкви в губернії за згодою лише місцевого архієрея та губернатора. Місцева влада аргументувала свої пропозиції тим, що спрощення процедури отримання дозволу дасть змогу більш ефективно виконувати волю імператриці щодо залюднення регіону, оскільки вихідці із-за кордону, і з інших частин Російської імперії воліють селитися переважно там, де бачать уже збудовані церкви. Отже, справа виходила далеко за межі суто релігійних інтересів. Не дивно, що Синод березневим 1777 р. указом дав дозвіл на заснування релігійних споруд у Новоросійській та Азовській губерніях без попереднього з ним погодження³.

¹Катунин Ю.А. Из истории христианства в Крыму... — С. 45 – 46.

²Лиман І.І. Церква в духовному світі запорозького козацтва. — Запоріжжя: РА "Тандем – У", 1997. — 47 – 53.

³РДА. — Ф. 796. — Оп. 58. — Спр. 106. — Арк. 1 – 5 зв.

Через 2 роки Азовське губернське керівництво звернулось до Синоду з новою пропозицією, яка передбачала спрощення процедури проведення “указного слідства” і надання дозволу на зведення церков навіть у населених пунктах, які включали менше 100 дворів¹. Синод задовольнив це звернення.

Коли ж було прийняте рішення про включення Азовської та Новоросійської губерній у Катеринославське намісництво, правитель останнього звернувся до Синоду з проханням поширити правила, затвержені щодо порядку зведення церков в Азовській губернії, і на землі губернії Новоросійської. Указом Синоду від 11 вересня 1783 р. такий дозвіл був даний².

До 1798 р. місцеві світська та духовна влади відігравали вирішальну роль у питаннях влаштування церков.

Початок справі клав або поміщик, або громада населеного пункту, в якому планувалося звести новий храм. Причому звернення писались на адресу як духовної, так і світської влади. Архієпископ отримував прохання про надання дозволу на початок будівництва, і видавав стандартної форми “Благословительну грамоту”, у якій дозволяв “за прикладом інших святих церков соборно закласти і після закладки нам рапортувати”. В “Грамоті” обов’язково містилось посилання на указ Синоду від 13 вересня 1734 р., яким визначались пропорції, в яких мала будуватись церква. У цьому ж документі архієпископ нагадував також, що згідно з указом Синоду від 9 жовтня 1742 р. після завершення зведення церкви має бути проведена перевірка, чи є в наявності все необхідне для функціонування храму.

Як сама справа закладення церкви, так і перевірка майна новозбудованої споруди доручалась протопопу, а пізніше — одному із присутніх духовного правління. Протопоп чи присутній правління складав докладний “Реєстр речам, до церкви за необхідністю належним”, у якому мали бути відмічені ті книги, предмети священницького вбрання, посудини тощо, які повинні бути в наявності, але ще не були придбані. Хоча перелік необхідних речей і існував, при відсутності деяких предметів архієреї зберігали за собою право вирішувати, чи є відсутність чогось підставою для відкладення освячення храму. Незважаючи на те, що серед придбаних в 1783 р. для баратівської церкви книг не було “Требника”, “Уставу”, “Духовного регламенту”, букваря, катехізису, і навіть Біблії, це не перешкодило архієпископу Слов’янському та Херсонському розпорядитись про видачу антимінсу цьому храму³. Але відсутність купелі в церкві Андріївки стала причиною такої резолюції, накладеної в 1798 р. митрополитом Гавриїлом: “Антимінс видати і церкву освятити дозволити протопопу Іоанну Богдановичу, коли купіль для немовлят буде в наявності”⁴.

Втім, існувала ще одна важлива умова — наявність землі, відведеної на утримання священно- та церковнослужителів.

Отримання дозволу на освячення нових храмів було значно ускладнене з приходом до влади Павла І. Указ Синоду від 6 вересня 1798 р. зобов’язував єпархіальне керівництво представляти до Петербурга слідчі справи по кожному зверненню. На виконання указу, відтепер духовні правління мали подавати консисторії, а та передавати Синоду докладні відомості про всі обставини справи. Причому ця інформація складалась за стандартною схемою, і накази консисторії, видані духовним правлінням у різні роки, мало відрізнялись від підписаного 18 квітня 1800 р. з приводу прохання поміщика Курлянського про будівництво церкви в слободі Іванівці: “... Для того в те Херсонське духовне правління послати указ і веліти зробити найдокладніше вивчення: 1-е: в яких парафіях згадані

¹Там само. — Арк. 41 — 46 зв.

²Там само. — Арк. 125 — 129.

³ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 9, 15.

⁴Там само. — Спр. 300. — Арк. 8.

поміщика Курлянського слободи Іванівка і Аннівка, а також і інші прописаних п'яти поміщиків слободи, позначивши їх назви, знаходяться, і в скількох верстах від тих і від інших навколишніх, і яких саме парафій, а також і між собою? Та і скільки знаходиться у всіх тих семи слободах, у кожній окремо, чоловічої і жіночої статі душ, про які і відомість прикласти. 2-е: цих п'яти слобод поміщики і мешканці чи бажають бути в парафії при тій, що планується поміщиком Курлянським збудуватись, церкві? Про що від них і підписку представити. 3-е: після відрахування цих слобод від теперішніх їхніх парафій чи не будуть вони замалі для утримання своїх церков, і скільки з них при кожній залишиться обох статей душ окремо, і чи можуть священно- та церковнослужителі їх мати не бідне утримання, про що від них і письмові відзиви взяти. 4-е: від прохача Курлянського вилучити підписку, чи спроможний він у селі своєму Іванівці власним своїм коштом збудувати церкву наново, і її прикрасити всім необхідним, та і на майбутнє утримувати назавжди в пристойній благоліпності з тим, щоб до зведення ще тієї церкви належна до неї і на утримання перебуваючих при ній священно- та церковнослужителів в указній кількості десятин земля відмежована і план на неї доставлений був у цю консисторію. 5-е: які саме причини спонукають його, Курлянського, до такого влаштування церкви, і чи є в тому необхідна потреба, і яка точно? А крім того, 6-е: оскільки у височайше конфірмованій Його Імператорською Величністю в 11-й день січня минулого 1798 року Синоду і Сенату доповіді в 9-му пункті між іншим зображено: тих поселенців або поміщиків, які на майбутнє будуть просити про будівництво наново церков, буде обов'язком забезпечувати священників і церковників усім тим, що в тій доповіді потрібно, для того і про це взяти від нього, Курлянського, докладне зобов'язання на підставі тієї доповіді з тим, щоб і будинки для тих священно- та церковнослужителів збудовані були піклуванням його, Курлянського. І все те слідство достеменно представити в цю консисторію для відправки його в Святіший Синод”¹.

Крім згадки про необхідність дотримання положень законодавчого документу від 11 січня 1798 р. (про що докладніше скажемо пізніше), головним нововведенням, або, скоріше, поверненням до дещо забутого порядку стала необхідність зноситись з Петербургом під час розгляду питання. Надання ж інформації по пунктах, що вимагались єпархіальним архієреєм, не було чимось незвичним для населення Південної України. За часів Нової Січі від запорожців вимагалось надсилання до київського митрополита відповідей по ще більшій кількості пунктів. Після ліквідації Вольностей за фактами надходження прохань про заснування храмів консисторія розпоряджалась проводити слідство², духовне правління перевіряло відомості про кількість майбутніх парафіян і відстань до найближчої церкви³, парафіяни давали підписку про те, що будуть утримувати храм Божий⁴. До того ж, про стан місцевості, де мала розміщуватись церква і підцерковна земля, професійно складені відомості містились у паперах землемірів.

За Павла I був посилений контроль і за влаштуванням придільних і домових церков. Синодським указом від 24 вересня 1800 р. єпархіальним архієреям було заборонено давати відповідний дозвіл без попереднього узгодження з Синодом⁵.

У справах, що розглядались у перші роки після прийняття синодського указу від 6 вересня 1798 р., знаходимо чимало відмов у задоволенні прохання про дозвіл звести нову церкву. Справа вже згаданого Курлянського тягнулась п'ять років і була завершена резолюцією архієпископа “відмовити”. Підставою для такого рішення був спільний указ

¹ Там само. — Спр. 373. — Арк. 1 – 2.

² Там само. — Спр. 28. — Арк. 5.

³ Там само. — Спр. 298. — Арк. 1.

⁴ Там само. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 23. — Арк. 1, 2.

⁵ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — С. 319.

Синоду і Сенату від 1723 р., згідно з яким у парафії при одному священику мало перебувати “не менше ста і ста п’ятидесяти дворів”. У цьому, як і в інших випадках, за архієреєм і консисторією зберігалась певна свобода у прийнятті рішення, вони могли (в залежності від того, як тлумачили факти) і дозволити будівництво. Відмова ж Курлянському в рішенні єпархіального керівництва пояснювалась так: “оскільки в показаній кількості 392-х душ чоловічої статі, призначених до формування нової в слободі Іванівці парафії, показано і таких, які народжені після ревізії 1795-го року і вік мають від одного до семи тільки років, більше сімдесяти душ, які справжніх парафіян становити не можуть, а вписані без сумніву для одного тільки наповнення указної кількості дворів”¹. Недостатня кількість дворів була згадана і як причина відмови поміщиці Гейкіній в 1803 р.². У тому ж році не було задоволене прохання про дозвіл будувати церкву в селі поміщика Перетця Софіївці. І знову однією з причин став брак парафіян, оскільки населення деяких заявлених у проханні населених пунктів відмовилось бути приписаними до парафії майбутньої церкви. Додатковими причинами стали незадоволення священно- та церковнослужителів старої церкви, а також близька відстань від Софіївки до цього храму³.

Причина відсутності достатньої для заснування нових храмів кількості дворів цілком зрозуміла. Південний край, хоч і активно колонізувався, ще не мав великої кількості населення в нововлаштованих слободах, державних і особливо поміщицьких селищах. І тут спостерігалась ситуація, коли, з одного боку, держава мала продовжувати курс на уніфікацію і централізацію управління і правничих норм, що поширювались на різні частини імперії, а з іншого, — цей курс ставав на заваді реалізації державної політики щодо залюднення Південної України. В даному випадку можновладці врахували специфіку ситуації в регіоні. Як виключення, тут було дозволено зводити храми Божі і там, де парафія не мала потрібної кількості дворів. У жовтні 1806 р. імператор підписав указ про такий дозвіл⁴.

Цей указ відкрив шлях для церковного будівництва в населених пунктах з невеликою кількістю мешканців, якщо тільки громада чи поміщик могли утримувати священно- та церковнослужителів. Не було перешкодою і те, що внаслідок виникнення нової парафії стара ставала нечисленною. У 1809 р. було-таки дано дозвіл на зведення храму в згаданій вище Софіївці. Архієпископ затвердив: “Хоча за відрахуванням від... білозірської Різдвопредтеченської церкви до такої, що складається, Софіївської парафії тільки 53 душі чоловічої статі, і залишиться при ній тільки 49 дворів, але оскільки перебуваючий там священик відізвався, що він цією кількістю буде задоволений, і при тому і раніше парафія та була неповною і причт мав утримання не бідне, та й через віддаленість тієї церкви від таких, що відраховуються від неї сіл Федорівки та Іванівки, священик цей у виконанні свого обов’язку мав чималі ускладнення”⁵. Подібними висловами була обгрунтована в тому ж році і згода єпархіального керівництва на будівництво церкви в Сергіївці, хоча це призводило до залишення в парафії старого храму всього 40 дворів⁶. На указ 1806 р. містилось посилення в рішенні, прийнятому консисторією в 1821 р. стосовно дозволу на зведення кам’яної Покровської церкви в Песках⁷.

Втім, зняття обмеження мінімальної кількості дворів, які могли перебувати в парафії, не означало, що відтепер задовольнялось будь-яке подання. Єпархіальні архієреї і

¹ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 373. — Арк. 36 зв. — 37.

²Там само. — Спр. 496. — Арк. 20 зв.

³Там само. — Спр. 499. — Арк. 8.

⁴Там само. — Спр. 1350. — Арк. 79.

⁵Там само. — Спр. 766. — Арк. 20 зв. — 21.

⁶Там само. — Спр. 771. — Арк. 27.

⁷Там само. — Спр. 1350. — Арк. 79.

консисторія продовжували ретельно вивчати обставини кожної справи. Показовою можна назвати відмову мешканцям військового форштадту Херсона. В ній поєдналась чи не більшість підстав, які зазвичай називались керівництвом єпархії при відхиленні клопотань подібного роду: близька відстань до старої церкви; незадоволення священників тим, що їхня парафія зменшиться; відсутність підписки прохачів про те, що вони своїм коштом збудують церкву і будинки для священно- та церковнослужителів; відсутність у мешканців форштадта грошей для будівництва; відсутність підтримки з боку світської влади, у відомстві якої знаходилась велика частина потенційних парафіян майбутньої церкви; можливість безперешкодно задовольняти духовні потреби в інших храмах¹.

Указ 1806 р. не вносив змін у саму процедуру отримання дозволу на зведення релігійних споруд, і вона залишалась такою ж, якою стала в 1798 р. Причому, як і в інших подібних ситуаціях, найбільш ретельно і пунктуально положення указу 1798 р. дотримувались у перші роки після його підписання. Суворість вимог духовної влади до підлеглих щодо дотримання новозапроваджених положень пояснювалась і тим, що треба було привчити духовенство до цих нововведень. Тому коли в 1800 р. благочинний Афанасій Козачинський питав дозволу Херсонського духовного правління скласти іменні списки населених пунктів, які мали увійти в парафію церкви слободи Іванівки, на підставі ревільських реєстрів, щоб “прос толюдини не в звичайний час в перепису душ не побачили б за яку протизаконну справу”, присутні правління відреагували досить різко, заборонивши на майбутнє писати такі рапорти і зобов’язавши докладати всіх зусиль для виконання указних розпоряджень. Оскільки папери по справах мали передаватись до самого Синоду, Козачинському було нагадано, аби він складав усі документи на якісних листах, цілих аркушах, чітким почерком².

На етапі перевірки даних про парафію майбутньої церкви духовне правління дійсно мало бути посередником між єпархіальним начальством і парафіянами, тому згадане розпорядження благочинному було цілком законним. На деяких інших етапах участь правління не передбачалась, про що іноді забували світські установи. У таких випадках присутні правління, пам’ятаючи про можливі штрафи, не брали на себе чужих повноважень і роз’яснювали, до кого треба звертатись із відповідними паперами. Зокрема, в тому ж 1800 р., коли доглядач адміралтейських поселень сотник Гаєвський звернувся до Херсонського духовного правління з проханням розпорядитись освятити церкву в Воскресенському, прохачу було пояснено, що треба писати до архієрея. Таке ж роз’яснення було надане правлінням і конторі головного командира Чорноморських флотів, яка місяцем пізніше звернулась до правління з вимогою освятити цю ж церкву³.

Хоча етапи процедури залишались ті ж самі, деяких змін зазнавали вимоги до самого будівництва. Зокрема влада намагалась збільшити відсоток кам’яних храмів Божих, оскільки дерев’яні були значно вразливішими для пожеж. 22 січня 1801 р. Синод направив єпископу Новоросійському і Дніпровському Афанасію указ, яким повідомлялось про заборону імператором будівництва дерев’яних церков на місці згорілих⁴. Для регіону з обмеженими природними ресурсами для будівництва це було відчутним ударом. Не дивно, що 11 червня того ж року єпархіальний архієрей у резолюції на зверненні мешканців Токмака про надання дозволу на зведення ними дерев’яної церкви написав: “Оскільки дерев’яні церкви у всій Росії іменним височайшим покійного государя імператора указом будувати заборонено, від тих же, які подають прохання, різних людей про будівництво церков повідомляється, що немає в них можливості, через відсутність у них і в ближніх

¹ Там само. — Спр. 800. — Арк. 22 – 23 зв.

² Там само. — Спр. 373. — Арк. 11 – 12.

³ Там само. — Спр. 374. — Арк. 4, 8, 11 – 11 зв.

⁴ Там само. — Спр. 413. — Арк. 1.

місцях каменю, землі придатної для цегли і дров для випалу її, то консисторії з цього предмету розсудити, чи не потрібно буде про це звернутись до Синоду”. Тоді Новоросійська духовна консисторія не ризикнула звернутись до Петербурга, оскільки згаданим іменним указом заборонялось не лише зведення дерев’яних церков, але і подання Синоду прохань про таке будівництво¹.

Для Південної України дія заборони тривалою не була. Вже згаданим жовтневим 1806 р. іменним указом на території Катеринославської єпархії було дозволено зводити дерев’яні церкви². Зауважимо, що положення, аналогічні передбаченим жовтневим 1806 р. указом, були поширені на інші регіони набагато пізніше. Лише 8 березня 1818 р. з’явився синодський указ, яким у місцевостях із невеликою чисельністю населення дозволялось влаштовувати нові церкви, компенсуючи брак дворів грошовими внесками на користь священно- та церковнослужителів³. І аж 28 жовтня 1835 р. був даний дозвіл на зведення дерев’яних церков по всій території держави⁴.

І за Олександра I, і тим більше за Миколи I центральною владою приділялась увага регламентації архітектурних особливостей храмів. Контроль за відповідністю вигляду церков існуючим правилам покладался на єпархіальних архієреїв. Разом з тим, через уніфікацію проектів деяких релігійних споруд відповідний обов’язок стосовно них з архієреїв знімався: 30 вересня 1818 р. синодським указом із компетенції єпархіальної влади був виведений розгляд планів церков полкових штабів, оскільки ці споруди зводились за завіренням імператором планом⁵. Характерно, що і самі єпархіальні архієреї в ряді випадків виступали в ролі ініціаторів подальшої уніфікації проектів релігійних споруд. Саме так з’явився іменний указ від 14 лютого 1825 р. про видання “Зібрання планів, фасадів та профілів для будівництва кам’яних церков”, яке мало допомагати єпархіальним керівникам всієї імперії в розбудові мережі підлеглих їм релігійних споруд⁶. Втім, у передмові до самого видання роз’яснювалось, що не передбачено, аби по наведеним планам обов’язково будувались церкви у всіх місцях за будь-яких обставин⁷.

Невдовзі Петербургом був зроблений більш важливий крок у напрямку стандартизації храмів. Приводом для цього стало те, що Олександр I під час відвідання військового поселення не сподобався вигляд тамтешньої церкви. Імператор наказав генералу Аракчєєву з’ясувати, ким затверджувався план цієї споруди. Коли ж було повідомлено, що питання розгляду планів знаходиться в цілковитій компетенції духовної влади, тоді як влада світська не має права втручатись у відповідні розпорядження, Олександр I звелів, аби кожен план церкви передавався на розгляд Міністерства внутрішніх справ. Комітетом Міністрів на виконання монаршої волі було розроблене спеціальне положення про правила влаштування, ремонту і перебудови церков, яке було затвержене вже Миколою I. Відтепер вплив світського відомства на процедуру зведення храмів збільшився. Світська влада мала передавати плани та кошториси єпархіальним архієреям, а ті направляти їх разом із своєю думкою до Синоду. Останній зобов’язувався передавати ці папери Міністерству внутрішніх справ для розгляду в Будівельному комітеті⁸.

Хоча положенням від 9 березня 1826 р. спеціально декларувалось, що запровадження нових правил не повинне стати причиною затягнення розгляду справ, при реалізації

¹ДАДонО. — Ф. ф. 132. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 261 – 262 зв.

²ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1350. — Арк. 79.

³ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — С. 336 – 337.

⁴Там само. — Собр. II. — Т. X. — Отд. II. — С. 1054 – 1055.

⁵Там само. — Собр. I. — Т. XXXV. — С. 583 – 584.

⁶Там само. — Т. XL. — С. 65 – 66.

⁷ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 857. — Арк. 76 зв.

⁸ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. I. — С. 278 – 284.

документа в єпархіях зіштовхнулись із чисельними труднощами, про що архієреї і повідомляли Синоду. Наслідком таких звернень стала доповідь Синоду на ім'я Миколи I. Нею передбачалось, що правила від 9 березня 1826 р. поширюються лише на ті церкви, які будуються на казенний кошт, при зведенні ж, перебудові та ремонті церков зусиллями парафіян плани мають розглядатись не в Міністерстві внутрішніх справ, а губернськими або іншими атестованими архітекторами. Цєю ж доповіддю, між іншим, пропонувалось дозволити зведення дерев'яних церков у бідних поселеннях, але кожного разу за спеціальним зверненням єпархіального архієрея до Синоду з роз'ясненнями, чому немає можливості звести церкву кам'яну. Микола I 11 лютого 1828 р. затвердив пропозиції Синоду, щоправда, з одним суттєвим виключенням. Резолюція імператора передбачала, що проекти будівництва нових церков у губернських і повітових містах повинні-таки подаватись до Міністерства внутрішніх справ¹.

Уже наступного, 1829, року імператор був змушений наказати підтвердити чинність положення Комітету Міністрів від 9 березня 1826 р., оскільки під час відвідання Череповця побачив там нову кам'яну церкву, побудовану людьми, “які не мали ніякого уявлення про архітектуру”².

Значно пізніше, наприкінці 40-х – на початку 50-х рр., система отримання планів на зведення храмів була переглянута у зв'язку з призначенням до єпархій спеціальних архітекторів, які мали керувати зведенням будівель духовного відомства. Зокрема Херсонська єпархія отримала такого архітектора згідно з іменним указом від 16 грудня 1850 р.³ Але і цей захід не вирішив проблеми: продовжували з'являтися церковні споруди, споруди, які не відповідали архітектурним проектам. Тому 2 січня 1854 р. Миколою I був підписаний указ, яким підтверджувалась необхідність будувати храми під наглядом фахівців, за виключенням випадків, коли не було можливості доручити архітектору нагляд за будівництвом дерев'яних церков⁴.

При такому особистому опікуванні Миколи I питаннями вигляду релігійних споруд було цілком логічним, що детально регламентувались і правила зведення та плани церков козачих військ⁵.

Особливу увагу приділяв Микола I тому, аби вигляд православних храмів відповідав традиційному. Іменним указом від 25 березня 1841 р. наказувалось при складанні проектів прагнути зберігати дух візантійської архітектури⁶; 12 листопада 1842 р. згідно з волею імператора Синодом було наказано вжити заходів для запобігання проведенню ремонту в старовинних церквах без дозволу вищої духовної влади⁷; 31 грудня того ж року за наказом Миколи I було заборонено ремонтувати церковні пам'ятки старовини без детального розгляду справи в Синоді з передачею питання на остаточне вирішення самому імператору⁸; 20 квітня 1843 р. за розпорядженням Миколи I Синод підтвердив чинність цього правила⁹.

Регламентації зазнавало і визначення місць, на яких дозволялось зводити релігійні споруди¹⁰.

¹ Там само. — Т. III. — С. 140 – 143.

² Там само. — Т. IV. — С. 383 – 384.

³ Там само. — Т. XXV. — Отд. II. — С. 294.

⁴ Там само. — Т. XXIX. — Отд. I. — С. 5.

⁵ Там само. — Т. XXV. — Отд. I. — С. 600 – 601.

⁶ Там само. — Т. XVI. — Отд. I. — С. 210.

⁷ Там само. — Т. XVIII. — Отд. II. Прибавление к Т. XVII. — С. 8.

⁸ Там само. — Т. XVII. — Отд. II. — С. 288.

⁹ Там само. — Т. XVIII. — Отд. I. — С. 274 – 275.

¹⁰ Там само. — Собр. I. — Т. XXXV. — С. 621 – 622; Собр. II. — Т. V. — Отд. II. — С. 219 – 227; Т. XI. — Отд. I. — С. 600; Т. XIII. — Отд. II. Штаты и табели. — С. 116 – 136; Т. XXVI. — Отд. I. — С. 119.

Отже, правління Миколи I і в питанні влаштування, перебудови та ремонту церков відмічене тими ж тенденціями всеохоплюючого контролю, дріб'язкової регламентації, бюрократизації, які спостерігались і в інших сферах.

У цьому плані вже в перші роки царювання Олександра II була внесена суттєва коректива: іменний указ від 5 червня 1858 р. запроваджував новий порядок влаштування релігійних споруд. Ініціатором змін виступила не духовна, а світська влада. Міністр державного майна звернувся до обер-прокурора Синоду з проханням вжити заходів для сприяння влаштуванню в казенних селищах церков. По розгляді питання Синод передав імператору, а той затвердив ухвалу, згідно з якою положення примітки до статті 45 “Статуту духовних консисторій” про те, що лише керівникам Сибірських і Закавказьких єпархій дозволяється будівництво церков власним рішенням, мало бути поширене на всі єпархії імперії. Метою нововведення було назване створення більш сприятливих умов для розширення мережі релігійних споруд¹. Отже, указом від 5 червня 1858 р. процедура отримання дозволу на зведення церков на півдні України певною мірою знову поверталась до порядку, який існував тут і певний час до ліквідації Вольностей Війська Запорозького, і в останній чверті XVIII ст.: дозвіл на будівництво мала давати місцева влада, а Синод повинен був ставитись до відома про вже прийняте рішення.

Впродовж усього періоду останньої чверті XVIII – середини XIX ст. розширення мережі релігійних споруд, а отже, і церковно-адміністративний устрій регіону були тісно пов'язані з проблемою відмежування підцерковної землі, оскільки для задоволення клопотань про надання дозволу на зведення більшості релігійних споруд була умова — наявність таких ділянок.

Незважаючи на зміни, які відбувались в організації діяльності межовиків в останній чверті XVIII ст.² і відбилися на процедурі відведення підцерковних земель, у цілому механізм отримання дозволу на зведення церкви не був занадто ускладненим, оскільки в інтересах як світської, так і духовної влади було сприяння збільшенню кількості храмів Божих у краї. До цього додавався і той фактор, що уряд прагнув переселити зимівчан у міста і слободи, а одним із інструментів для реалізації цього прагнення використовував саме зведення релігійних споруд³. Тому добитись розпорядження про відведення потрібної потрібної землі не становило проблеми, хоча кількість інстанцій, які мало пройти клопотання поміщика чи членів громади про відмежування землі під церкву, була досить великою. При всіх змінах, які відбулись в останній чверті XVIII ст. в адміністративному устрої Південної України і в штатах виконавців межкування, після 1779 р. загальна схема проходження клопотання поміщика чи громади зберігалась: спочатку воно потрапляло по інстанціях чи безпосередньо до керівництва регіону, яке вже зверталось до установ чи осіб, які опікувались питаннями межкування (мається на увазі межова експедиція, а в період, коли її діяльність припинялась — губернський землемір)⁴.

У цілому умови стосовно розмірів підцерковних ділянок на півдні України в останній чверті XVIII ст. продовжували визначатись задекларованим В. Чертковим положенням, згідно з яким землі мало відводитись більше, ніж передбачено в межовій інструкції, а саме 120 десятин, і відповідальною за це мала бути світська особа, представник керівництва

¹ Там само. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. I. — С. 711 – 712.

² Бойко А. Південна Україна останньої чверті XVIII століття. Ч. 1. — Запоріжжя: РА “Тандем – У”, 1997. — С. 33 – 41.

³ Міжконфесійні взаємини на Півдні України XVIII – XX століття. — Запоріжжя: РА “Тандем – У”, 1999. — С. 54.

⁴ ДАХО. — Ф.14. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 1; Спр. 144. — Арк. 2; Спр. 165. — Арк. 1 – 2; Спр. 239. — Арк. 4; Спр. 250. — Арк. 2; Спр. 259. — Арк. 2, 4, 7; Спр. 266. — Арк. 2; Спр. 267. — Арк. 2; Спр. 271. — Арк. 4 – 5, 8; Спр. 277. — Арк. 2; Спр. 280. — Арк. 9, 14 – 15; Спр. 289. — Арк. 16, 18; Спр. 296. — Арк. 19 – 20; Спр. 301. — Арк. 1; Спр. 302. — Арк. 2; Спр. 340. — Арк. 31, 41, 44, 47, 54.

краю¹. Тому в документах останньої чверті XVIII ст. мова і велася про відведення під церкви Південної України по 120 десятин. Що стосується планів відведеної землі, то в документах кінця 70-х – 80-х рр. писалось про необхідність представлення їх у губернську канцелярію для відправки в духовну консисторію; в документах 90-х рр. велось вже про затвердження планів світським керівником із виготовленням трьох копій, які мали зберігатись у губернського землеміра (в межовому архіві), в духовній консисторії і при самій майбутній церкві, під яку відводилась земля.

Оскільки отримання плану підцерковної землі декларувалось як необхідна умова надання грамоти для освячення церкви, то, здавалось би, священно- та церковнослужителі Південної України не повинні були мати проблем, пов'язаних із відсутністю відведених на їх утримання ділянок. Втім, такі проблеми існували. Великою мірою вони були пов'язані з неузгодженістю в діяльності установ, яких стосувалось межування, а також з вадами в роботі землемірів. 8 березня 1813 р. було підписано указ Херсонського губернського правління губернському землеміру Ярославському, в якому, між іншим, зазначалось: "...Губернське правління слухало рапорт ваш, яким з приводу даного вам від цього правління ще в 1810 [!] році 10-го грудня внаслідок повідомлення Катеринославської духовної консисторії наказу стосовно відводу церковних земель з різних дач казенних і поміщицьких селищ Херсонського повіту, по казенних з доданням регістру доповідаючи, що оскільки минулим літом Катеринославської межової контори землемір губернський секретар Кирилов проводив формальне земельне відмежування в Херсонському повіті..., то, вірогідно [!], і церковні землі з дач цих селищ відмежував, при тому ж і багато інших дач казенних слобод і поміщицьких сіл, зазначених у реєстрі тієї консисторії, формально вже землемірами межової контори межовані, то для уникнення ускладнень і різномезування у відводі церковних земель в решті сіл, що позначені в тому реєстрі, і для уникнення обтяження селян перевезенням землемірських інструментів... прохає наказати Катеринославській межовій конторі прислати згідно з реєстром духовної консисторії відомості, в яких саме селища церковні землі вже відмежовані, в яких призначені конторою ще вимежувати, і яка кількість десятин зручної і незручної землі..."². Складені згідно з цим указом відомості відбили безрадісну картину стану церков Херсонської губернії. Виявилось, що велика кількість храмів Божих досі не мала відведеної землі, або ж така земля не задовольняла священно- та церковнослужителів. У графі "В яких селищах церковні землі відмежовані або чому ще не виконано" позначалось, що причиною відсутності відмежованої землі в ряді населених пунктів було те, що за генеральним межуванням вони були записані як "деревня" або "сільце"; у інших селах земля перебувала "в спорі", і тому відмежування ще не відбувалось. У селищі Любачівка причиною відсутності відведеної землі було зазначено те, що під час межування церква ще не була освячена. Стосовно ряду населених пунктів у "Відомості" позначено, що в межовій креслярні просто немає даних, оскільки останні відіслані до межового департаменту або ж через те, що на час проведення генерального межування цих поселень ще не існувало. У складеному ж у Катеринославській духовній консисторії подібній відомості позначений ряд населених пунктів, які не вказані у "Відомості", згаданий вище. Оскільки всі спори про підцерковні землі мали розв'язуватись за участю консисторії, то серед причин відсутності "передбаченої законами пропорції землі" ця установа вказувала такі: "Хоча і відведена, але в незручному місці, чому і необхідно відвести її в зручному і вигідному місці"; "Відведена до цієї церкви земля поміщиком відібрана в своє користування, чому і необхідно відібрати її від нього і ввести священно-і церковнослужителів у володіння"; "Відведеною цій церкві землею поміщики не

¹РДА. — Ф. 796. — Оп. 58. — Спр. 106. — Арк. 41 зв. — 42.

²ДАХО. — Ф. 14. — Оп. 1. — Спр. 792. — Арк. 6 – 6 зв.

допускають користуватись священно- та церковнослужителів, чому і необхідно їх ввести у володіння”¹.

Спроби місцевої влади навести лад у відмежуванні підцерковної землі не були вдалими. Не стали такими і намагання Синоду забезпечити наділення в стислий термін церков Південної України необхідними ділянками. Виконання рішень центральної духовної влади розтягувалось на довгі роки, про що свідчить, зокрема, указ Херсонської казенної палати губернському землеміру Гречині, датований 24 травня 1823 р.: “...На виконання такого, що вийшов з Святішого Правлячого Синоду минулого 1814 року червня від 16 дня указу, про відмежування в Катеринославській і Херсонській губерніях до всіх церков передбаченої законом кількості десятин землі, де їх відведено ще не було, консисторія, склавши про ті церкви... відомість, доставила її від 28 грудня того ж року в цю палату з тим, аби та мала ласку про негайне відмежування до тих церков землі зробити своє розпорядження, і про успіх такого відводу земель доставити консисторії повідомлення разом з планами на ті землі. Але з відомостей, зібраних консисторією, відкрилось, що не відмежовані і донині в Херсонській губернії землі до 33 церков, і тому консисторія, приводячи згаданий Святішого Синоду указ і минуле його в 1819 році по цій же частині розпорядження у виконання, між іншим склавши про ті, що перебувають у Херсонській губернії в казенних селищах, церкви, до яких до нині землі не відмежовані, реєстр, надсилає в цю палату з тим, щоб мали ласку на підставі згаданого тієї консисторії від 28 грудня 1814 року вимоги про найшвидший відвід належної за межевою інструкцією кількості десятин землі до згаданих в реєстрі церков, через повітових землемірів дати кому належить розпорядження і про наступне повідомити цю консисторію...”² З цього ж указу випливає, що Херсонська казенна палата передала губернському землеміру Ярославському згадану вимогу консисторії лише 16 березня 1816 р. Пізніше подібне розпорядження неодноразово надсилалось наступнику Ярославського, Гречині. Сам указ від 24 травня 1823 р. був черговим у цій низці. Поки велася справа, змінився порядок складання планів відмежованих підцерковних земель, про що згадувалось і в указі Херсонської казенної палати: “В правилах же, що були височайше затвержені 27 лютого 1820 р., на вирішення казусів, що зустрічаються при тому, що проводиться в Катеринославській і Херсонській губерніях генеральному розмежуванню, відділення VI параграфом 33 наказано: на відмежовані до церков землі планів окремих не давати, а позначати їх в планах тих дач, в яких церкви ці знаходяться”².

Усі розпорядження стосовно найшвидшого завершення відмежування підцерковної землі залишались невиконаними в повному обсязі. 30 січня 1829 р. в черговому розпорядженні повітовому землеміру землемір губернський писав, що залишаються невідмежованими землі до чотирьох церков, які вказувались в указах попередніх років³. У 1835 р. Катеринославська духовна консисторія зверталась до Херсонського губернського правління з проханням примусити повітових землемірів до негайного відмежування підцерковної землі у всіх місцях, погрожуючи в противному випадку доповісти про ситуацію Синоду. Хоча губернське правління і відреагувало на це прохання указом всім підпорядкованим йому повітовим землемірам, зобов’язавши, “аби вони відмежуванням підцерковних земель узаконеної пропорції у всіх місцях головним чином займались, не допускаючи ні найменшого в тому зволікання, під загрозою за противне стягнення по законах”, ця погроза не мала бажаного ефекту⁴. Вимоги “найшвидшого завершення відмежування” були чи не обов’язковим атрибутом усіх розпоряджень, що надходили до

¹ Там само. — Арк. 11 – 16 зв., 25 – 26 зв.

² Там само. — Спр. 898. — Арк. 5 – 6 зв.

³ Там само. — Спр. 1139. — Арк. 5.

⁴ Там само. — Спр. 1767. — Арк. 1.

землемірів, і останні на них фактично не звертали уваги. Херсонський губернський землемір у листі до свого підлеглого 7 січня 1847 р. писав: “Підтверджую вашому благородію справу про відмежування церковних земель з дач адміралтейських поселень та ін. на виконання указу Правлячого Сенату докласти зусиль до завершення в найшвидший термін, при цьому вважаю за потрібне зауважити, що з цього приводу вашому благородію підтверджено 17 січня, 28 лютого, 18 березня, 30 квітня, 1 і 18 червня, 7 вересня, 11 жовтня, 13 і 25 листопада 1846 року... Але не тільки щоб справа представилась завершеною для розгляду, але навіть в якому стані з весни минулого 1846 року ніякого донесення немає”¹.

Одним із питань, на яке зверталась особлива увага центральної влади, в першій половині XIX ст. було визначення розмірів ділянок, що відводились під церкву. З кінця XVIII ст. втратили чинність правила щодо обов’язкового відмежування 120-десятинних ділянок. Але вже височайше затвердженою 27 лютого 1820 р. думкою Державної Ради спеціально обумовлювалось: у Катеринославській і Херсонській губерніях має відводитись під церкви по 120 десятин, що пояснюється особливостями місцевих ґрунтів². Зміни у визначенні необхідної кількості землі були внесені височайшим указом від 6 грудня 1829 р., параграф 15 якого передбачав для поліпшення умов існування священиків такі заходи: “А). Від таких, що належать до парафії, казенних селищ, в яких є зайві землі, зверх 15-десятинної пропорції, також від багатих земель гірничих і соляних заводів, нарізати до церков потрібну проти нині узаконеної пропорції, а саме замість 33 десятин 99. Б). Там, де казенні селяни мають лише від 12-и до 15 десятин землі, нарізати для церкви подвійну пропорцію проти нині узаконеної, а саме: замість 33 десятин 66. В). Там, де казенні селяни мають від 8 до 12 десятин, нарізати полуторну пропорцію проти нині узаконеної, а саме: замість 33 десятин 49 ½. Г). Там, де казенні селяни мають лише 8 десятин, зробити доповнення, яке можливе, на розсуд Міністра фінансів. Д). У зазначене наділення не можуть, однак, входити млини, рибні ловлі особливої важливості, оброчні статті і ліси, на підставі таких, що існують у Міністерстві фінансів, правил. Е). Якщо парафія складається з селищ різного відомства, як то казенних, поміщицьких, удільних і таке інше, то від казенних селян і від казни наділяється до церков неповна пропорція землі, на підставі правил, викладених в пунктах: А, Б, В, Г, Д, але лише в розрахунку на ту кількість десятин, яка обмежена була до церкви до складання цих правил. Ж). У тих місцях, де ще не було межування земель казенних, або поміщицьких, наділення ними церков згідно з викладеними правилами повинно бути зроблене при самому здійсненні цього межування. З). Землі, що додаються до церков, мають бути відведені якомога ближче до помешкань духовенства, в суміжності з ділянками, раніше йому призначеними, орні або придатні для хліборобства, з належною пропорцією сінокосів, не торкаючись, втім, земель, до утунчення або осушення яких селяни доклали великих зусиль або піклування. І). Та, що визначається цими правилами, пропорція землі призначається на один причт; якщо ж при церкві знаходяться два або три причти, на кожний нарізається особлива пропорція, з огляду на можливість... К). Наділення церков землею, згідно з цими правилами, має бути приведено в дію негайно в тих місцях, де проводиться генеральне або часткове межування, в інших же губерніях, де таке вже завершено, або ще не почалось, міра ця виконується поступово повітовими землемірами, не відриваючи їх від інших важливих їхніх справ”³.

Цей указ спіткала та ж доля, що і всі попередні — на місцях виконувати його не поспішали. З цього приводу Синод указом від 15 липня 1832 р. наказував архієпископу

¹ Там само. — Спр. 1846. — Арк. 9 – 9 зв.

² ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — С. 75 – 84.

³ ДАХО. — Ф. 14. — Оп. 1. — Спр. 1583. — Арк. 27 – 27 зв., 29 зв.

Гавриїлу, аби той через консисторію повторив місцевим казенним палатам і губернським правлінням вимоги імператорського указу від 6 грудня 1829 р.¹

Незважаючи на, здавалось би, цілковиту прозорість і чіткість положень указу 1829 р., на місцях неодноразово виникали непорозуміння і суперечки з приводу його реалізації. Це змусило в 1834 р. Херсонського губернського землеміра підтвердити Ольвіопольському повітовому землеміру, що імператорський указ 1829 р. стосується лише відведення землі під церкви, які знаходяться в казенних дачах. Із поміщицьких же дач землю треба відмежовувати згідно з правилами від 27 лютого 1820 р. в розмірі 120 десятин².

Розходженням у розмірах ділянок при церквах населених пунктів різного підпорядкування мав покласти край указ Сенату по межовому департаменту від 25 жовтня 1837 р. Згідно з ним, Херсонській казенній палаті наказувалось керуватись при відмежуванні землі не указом від 6 грудня 1829 р., а приміткою на 305 статтю X тому Зводу межових законів, яким передбачалось відведення в “Новоросійському краї” по казенних селах для священно- та церковнослужителів по 120 десятин³.

На середину XIX ст. в регіоні вже мав місце загальний брак земельних фондів, і в першу чергу дефіцит зручних ділянок, що великою мірою обумовлювало проблеми, пов’язані з церковним землеволодінням. Це підтверджується і матеріалами справи, яка велася в 1848 – 1851 рр. за указом Синоду від 15 грудня 1848 р. Синод доводив до відома єпископа Херсонського і Таврійського Інокентія зміст відношення Міністра державного майна від 30 вересня 1848 р., позначаючи: “Єпархіальне керівництво Катеринославської губернії на підставі 389 ст. X тому Зводу законів межових клопотало про додачу до відведених в минулому для деяких парафій 33 десятин землі ще по 87 десятин для складання 120 десятин; але оскільки на час видання цього закону Катеринославська губернія належала до числа багатоземельних, а в теперішній час є в ній селища, які не мають п’яти десятин на душу, то тамтешня Палата державного майна визнає, що стосовно наділення церков Катеринославської губернії слід керуватись приміткою до 387 ст. X тому Зводу законів межових, в якій визначений загальний розмір для наділення землею церковнослужителів. Беручи до уваги, що Катеринославська губернія через збільшення в ній народонаселення вийшла вже із розряду багатоземельних губерній, г. Міністр державного майна із свого боку знаходить, що допущений в 389 ст. X тому Зводу законів межових виняток для церков згаданої губернії, який дозволяє відводити для них у наділ по 120 десятин на кожну, не може більше залишатися в силі, і що згаданий закон про наділення церков 33-десятинною пропорцією із збільшенням за місцевими можливостями в межах, зазначених в примітці до 387 ст. того ж тому, повинен бути застосований до Катеринославської губернії. Оскільки сказане тут відноситься до Херсонської губернії, в якій у рівній мірі не знаходиться більше при селищах зайвих земель, то він збирається отримати дозвіл на скасування ст. 389 т. X Зводу законів межових”. З приводу цього відношення Синод наказав архієпископу Інокентію подати відомості і свою думку із визначеної проблеми.

На вимогу Херсонської духовної консисторії Херсонська і Таврійська палати державного майна підтвердили, що в наділі селян Херсонської губернії знаходиться по 8, а у деяких лише по 5 – 6, а то й менше десятин, а в селян губернії Таврійської — по 8 десятин, оскільки ця губернія зарахована до малоземельних. Незважаючи на це, консисторія висловила протипозицію скасувати статтю 389, обгрунтовуючи свою позицію тим, що “земля по Херсонській єпархії за якістю її і добротою набагато гірше земель інших губерній, так що і в цілісності її і за родючістю не може і наполовину

¹Там само. — Арк. 30.

²Там само. — Спр. 1576. — Арк. 7.

³Там само. — Спр. 1559. — Арк. 17 зв.

зрівняти з землею інших епархій”. Консисторія клопотала про необхідність відведення якщо не 120-десятинної пропорції, визначеної статтею 389, то принаймні про подвійну пропорцію за статтею 387. Враховуючи позицію консисторії, Синод висловив незгоду із пропозицією Міністра державного майна, і зі свого боку сформулював компромісний варіант. З огляду на те, що не можна вимагати від селян, які мали у відводі лише по 8 десятин, відмежування підцерковної землі площею, більшою за 33 десятини, пропонувалось справу про кожну церкву розглядати індивідуально.

У відповідь Міністр державного майна навів дані, за якими із загальної кількості парафій Катеринославської і Херсонської губерній (мались на увазі лише парафії казенних населених пунктів) тільки 27 не були наділені 120-десятинною пропорцією, і ще 22 не мали землі взагалі. За тими ж даними, селяни цих 49 парафій не лише не користувались 15-десятинною пропорцією, яка передбачалась для них як для населення багатоземельних губерній на час видання закону про наділення парафій 120 десятинами, але в багатьох випадках не мали навіть 8 десятин. Наведена статистика, за переконанням міністра, давала всі підстави наполягати на скасуванні статті 389 із тим, аби лише 7 парафій отримали 120-десятинну пропорцію, а стосовно інших були застосовані загальнодержавні правила, передбачені статтею 387. За ними, із решти 42 парафій тільки 16 мали бути наділені 49 ½ десятинами, 3 — 33 десятинами (із можливою додачею ще деякої площі при наявності місцевих можливостей). 6 парафій, які вже мали 33 десятини, також могли б претендувати на додаткові наділи. Стосовно ж 17 парафій міністр зазначав, що вони вже мають підцерковні землі більших площ, ніж передбачалося статтею 387.

Міністр державного майна був дуже наполегливим у реалізації своїх намірів, про що свідчать як неодноразові вимоги від Синоду надати якомога скоріше відповідь по цій справі, так і винесення останньої на розгляд Державної Ради. Духовна влада не мала можливості не піти на поступки, і намагалась лише виторгнути більш прийнятні умови для своїх підлеглих. Для цього були систематизовані дані стосовно землі кожної релігійної споруди. Цифри, наведені стосовно як державних, так і поміщицьких сіл лише частини регіону, показували значно гіршу, ніж змальована Міністром державного майна, картину церковного землеволодіння. За цією інформацією, із 58 казенних населених пунктів повну 120-десятинну пропорцію не мали 13, а із 186 поміщицьких — 110. На 100% були забезпечені 120-десятинною пропорцією лише адміралтейські селища та болгарські колонії. Стосовно забезпечення священно- та церковнослужителів парафій казенних селищ Херсонська духовна консисторія пропонувала в разі неможливості доповнення ділянок до 120 десятин компенсувати брак землі видачею зерна чи грошових сум від Палати державного майна. Разом з тим, консисторія висловила побоювання, що скасування статті 389 може потягнути за собою намагання “інших” (тобто поміщиків) вимагати зменшення розмірів підцерковної землі¹.

Що стосується ділянок у 120 десятин, отриманих церквами раніше, 19 листопада 1851 р. була височайше затверджена думка Державної Ради, якою наказувалось залишати в Херсонській і Катеринославській губерніях такі землі за церквами як державних, так і поміщицьких селищ².

Крім браку земель, причиною напруження в ситуації навколо церковного землеволодіння залишалась неповороткість бюрократичної машини і перевантаження завданнями осіб, які мали проводити відмежування. Переважна більшість справ тягнулись роками. Причому навіть і в тих випадках, коли сторони вже знайшли згоду і навіть були зацікавлені в якомога скорішому завершенні відмежування нової ділянки. Здавалось би, проста справа церкви селища Краснопілля тривала з 1836 по 1852 рік. Згідно із знайденою

¹ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1475. — Арк. 1 – 31.

²ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. II. — С. 126.

в цій церкві храмоздатною грамотою під релігійну споруду в 1780 р. було відведено 120 десятин, але на момент перевірки, в 1836 р., за формулярними відомостями значилось лише 33. Безумовно, храм мав усі підстави для поновлення межових знаків 1780 р. Але 16 років цього не робилось через тривалі пошуки плану підцерковної землі¹. Навіть у виняткових випадках справа тривала рік. Таким випадком було, зокрема, відмежування додаткових 82 десятин для церкви містечка Петровіровки, пожертвуваних поміщиком П. Вульфом. Єпархіальне керівництво було повідомлене про цей дар у липні 1851 р. і розпорядилось вжити необхідні для відмежування заходи. Але землемір повідомив, що “ця справа за старшинством надходження і за чергою справ... знаходиться під № 66-м” [!]. Зрушення відбулося лише після того, як П. Вульф з’явився до благочинного і дізнавшись, що земля не відмежована, заявив, що у випадку невиключення впродовж року зазначеної ділянки з його володіння і з казенних за неї повинностей, а також при неотриманні церквою відповідних документів він, П. Вульф, буде вважати свої клопоти про церкву зайвими і забере землю у своє розпорядження. Погроза була серйозною, і тоді благочинний, і єпархіальний архієрей доклали всіх зусиль, аби не допустити втрати церквою дарованої ділянки. Але і при цьому відмежування відбулося лише в липні наступного року, а справа із видачею духовній владі копії з акту межування тягнулась ще кілька років².

Годі й казати про випадки, у яких світська влада не погоджувалась із позицією священно- та церковнослужителів. Архівні справи рясніють вимогами до світських установ та осіб, які мали брати участь у межуванні, прискорити виконання своїх завдань. Втім, такі вимоги виявлялись малоефективними. Завершення межування затягувалось. І далеко не завжди воно відбувалось взагалі. Ціла низка справ була припинена в 1862 р. за рішенням Херсонського губернського правління. Присутнє місце доводило до відома консисторії, що розглянувши питання про те, яку кількість землі згідно з існуючими узаконеннями слід відводити для церков із поміщицьких дач, воно знайшло, що статті 462, 464 та 483 Зводу межових законів треба розуміти таким чином: узаконеною пропорцією є ділянка в 33 десятини, а 120 десятин слід залишити лише за тими церквами Херсонської губернії, до яких така земля вже була відведена. Тому губернське правління припинило листування, розпочате Херсонською духовною консисторією³. Отже, висловлене останньою в 1851 р. побоювання виявилось небезпідставним.

Про непорозуміння, які мали місце в стосунках можновладців і чиновників південного краю з приводу відмежування підцерковної землі свідчать висновки, зроблені Дніпровським повітовим землеміром Лисяковим у 1864 р. Лисякову було доручено виписати зауваження, зроблені межевою канцелярією з приводу розгляду справи про Збур’ївську церковну землю. Повітовий землемір доповідав своєму керівництву: “Деякі місцевості тутешнього краю не підпорядковувались безумовно Зводу межових узаконень через незручності. У північних повітах Таврійської губернії нарізувані були церковні землі в 120 десятин, приміряючись до Херсонської губернії, а у всіх без виключення казенних селищах відведені для користування духовенством ділянки з одних казенних дач, не дивлячись на те, що парафіянами також перебували поміщицькі села. Тутешній уряд у той час мав прямий погляд на цей предмет, і за тим порядком справи йшли шляхом правильним. Межева канцелярія, без сумніву, не знає розпоряджень Таврійського начальства і тутешнього краю, підпорядкувала під загальне положення закону, і через той випадок пішло листування, що продовжувалось 13 років”⁴.

¹ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1204.

²Там само. — Спр. 1522.

³Там само. — Спр. 1469. — Арк. 65 – 66; Спр. 1663. — Арк. 20 – 21.

⁴ДАХО. — Ф. 14. — Оп. 2. — Спр. 20.

Проблема наділення церков землею станом на початок 1860-х рр. вирішена так і не була.

На середину XIX ст. ситуація з відмежуванням підцерковної землі значно відрізнялась від тієї, що мала місце в останній чверті XVIII ст., адже в перші часи після ліквідації Вольностей Війська Запорозького регіон не відчував такого браку землі, який спостерігався на момент початку реформ 60-х рр. XIX ст. Дещо змінився і характер зв'язку відмежування землі з розбудовою мережі релігійних споруд і забезпеченням священно- та церковнослужителів. Відбулось зменшення залежності матеріального стану останніх від розмірів земельних ділянок у зв'язку з переходом причтів більшості парафіяльних церков на жалування. Докладніше мова про це піде в наступному розділі.

***

Розгляд трансформацій церковно-адміністративного устрою Південної України, які відбулись у останній чверті XVIII – середині XIX ст., дозволяє зробити висновок про те, що влада знаходилась у пошуку оптимальної моделі управління церквою в регіоні, моделі, яка б дозволила якомога ефективніше використовувати церкву для виконання завдань, які перед нею ставились, причому в тому числі, а іноді і в першу чергу, не лише завдань суто релігійних. Церковно-адміністративні структури регіону трансформувались з огляду на стан структур адміністративно-територіальних. У процесі зазначеного пошуку пріоритетним для Петербурга було використання перевіреного засобу — поширення на всі регіони однієї системи, уніфікація церковної структури. Разом з тим, для більш ефективного виконання певних завдань центральна влада в деяких випадках враховувала специфіку Південної України, санкціонуючи влаштування тут церковно-адміністративних одиниць із повноваженнями, дещо відмінними від загальноприйнятих, обмежуючи права центру на користь місцевої влади, спрощуючи процедуру та умови влаштування храмів, передбачаючи відведення для храмів краю більших ділянок, ніж мали церкви інших регіонів.

Розділ III

Парафіяльне, військове та чорне духовенство: структура, особливості формування, соціальний статус, матеріальне забезпечення

Регулюючи статус духовної верстви, імперська влада враховувала, що склад останньої не був однорідним. Крім парафіяльного та чорного духовенства, у Російській імперії виділились ще три групи — духовенство військове, придворне та закордонне¹. Всі ці групи дещо відрізнялись між собою порядком формування, управлінням, матеріальним забезпеченням, соціальним статусом. Відрізнялись вони і чисельністю представників, що обумовлювалось, зокрема, функціями, які покладались на кожену групу. Ці ж функції обумовили і нерівномірність територіального розподілу представників груп. В силу своєї специфічності придворне та закордонне духовенство в південноукраїнському краї було представлене лише окремими особами, які опинялись тут у той чи інший історичний момент; у той же час духовенство парафіяльне, військове і чорне відіграло помітну роль у житті цієї частини імперії.

Кожна із зазначених груп не була однорідною за складом. Зокрема парафіяльне духовенство традиційно поділялось на священно- та церковнослужителів (причетників). Опрацьовані масиви джерел останньої чверті XVIII – середині XIX ст. зафіксували розуміння на півдні України під першими протоієреїв, ієреїв (священиків) та дияконів, а під другими — дяків і паламарів (з часом дячки і паламарі стали записуватись як псаломщики). Лише у небагатьох документах зустрічається згадка про іподияконів (осіб, що виконували відповідні обов'язки без посвяти в дияконський сан), які належали до

¹Смолич И.К. История русской церкви... — Часть первая. — С. 382.

церковнослужителів. Стосовно північної частини Слов'янської та Херсонської єпархії другої половини 70 – початку 80-х рр. XVIII ст. документами зафіксована наявність вікаріїв (вікарних священиків), які призначались для допомоги в служінні самим парафіяльним священиком або вдовою священика до досягнення її сином повноліття. Зауважимо, що стосовно поділу священно- та церковнослужителів в історичній літературі побутують суперечливі твердження, що пояснюється як базуванням дослідників на матеріалах різних частин імперії і різного датування, так і елементарною неухважністю при використанні термінів. Прикладами першого можуть служити розподіл І. Смоличем причетників на псаломщиків і дячків¹, а О. Крижанівським — на псаломщиків і паламарів²; прикладом другого — теза В. Познанського про належність дячків до священнослужителів³.

Парафіяльне духовенство в останній чверті XVIII – середині XIX ст. залишалось найчисельнішою групою духовних осіб на півдні України, у багато разів перевищуючи кількість як військового, так і чорного духовенства.

При створенні Слов'янської та Херсонської єпархії до її складу з єпархій Київської, Переяславської, Воронежської та Білгородської був перепідпорядкований 1381 священно- та церковнослужитель⁴. Перед розділенням Катеринославської, Херсонської й Таврійської єпархії на дві частини її архієрею підпорядковувалось уже 25 протоієреїв, 949 священиків, 325 дяконів та 1432 причетника⁵. У подальшому зміни чисельності священно- та церковнослужителів у південноукраїнських єпархіях виглядали таким чином⁶:

Єпархія	Рік	Протоієреїв	Священиків	Дяконів	Причетників
Катеринославська	1839	10	510	190	837
	1844	10	525	277	886
	1849	11	468	198	828
	1854	10	487	198	861
	1859	10	499	191	881
Херсонська	1839	12	623	200	964
	1844	19	706	217	1080
	1849	21	632	153	1075
	1854	25	638	152	1083
	1859	28	654	152	1169

Порядок призначення парафіяльного духовенства залишався більш демократичним у порівнянні з порядком призначення єпархіальних архієреїв. Але і він зазнав впливу

¹ Там само. — С. 655.

² Крижанівський О.П., Плохій С.М. Історія церкви та релігійної думки в Україні: Навч. посібник: У 3-х книгах. Кн. 3. Кінець XVI – середина XIX століття. — К.: Либідь, 1994. — С. 109.

³ Познанский В. Очерк формирования русской национальной культуры. Первая половина XIX века. — М.: Мысль, 1975. — С. 32.

⁴ РДА. — Ф. 796. — Оп. 56. — Спр. 436. — Арк. 368.

⁵ Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1836 год... — С. 108 – 109.

⁶ Таблица укладена на підставі: Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1840 год... — С. 14 – 15; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1845 год... — С. 14 – 15; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1850 год... — С. 14 – 15; Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1855 год... — С. 14 – 15; Извлечение из отчета по ведомству православного исповедания за 1860 год... — С. 18 – 19.

бюрократичного апарату, який удосконалювався впродовж останньої чверті XVIII – першої половини XIX ст.

У перші десятиліття після ліквідації запорозького козацтва на півдні України існувала описана далі процедура. Як і за часів Нової Січі, самі парафіяни мали висловити бажання прийняти нову духовну особу до своєї церкви. Згідно з пунктами 2 і 8 другої частини “Духовного регламенту” парафіяни були зобов’язані при обранні священників подавати єпархіальним архієреям “Доношеніє”¹. Коли релігійні споруди розміщувались у приватних маєтностях, початок справам клали донесення, складені власниками населених пунктів. Але і тут маємо факти подання поміщиками, разом із іншими документами, підписок громад про бажання мати в себе ту чи іншу духовну особу.

“Доношеніє” починалось із пояснення причини, із якої виникла потреба у новому священно- чи церковнослужителі. Далі повідомлялось про вибір парафіян, давались короткі біографічні відомості про кандидата, після яких містилась стандартна характеристика: стану доброго, не пияк, не вбивця, у домоустрої своєму справний і дбайливий, не наклепник, не сварливий і ні в яких худих справах не викритий, ні в якій худій справі також і розколі не підозрювався, у військову службу ніде не записаний, а зі світського звання, також, і з подушного й карбованцевого окладу виключений². Крім того, наводились відомості про кількість дворів і парафіян, що знаходились при храмі, а також про землю у відводі для причту (у “Доношеніях” по справах церковнослужителів така інформація могла не наводитись). Повідомлялось, що кандидат підписався в тому, що буде задовольнятися парафіяльними прибутками, добровільними пожертвами і відведеною землею. У деяких документах зустрічалася також обіцянка, що він “від тієї церкви до смерті своєї до іншої проситися не буде”³. Утім, така обіцянка досить часто порушувалась, і клопотання священників про переміщення з одного причту до іншого було досить поширеним явищем. Наприкінці “Доношенія” писалось, що крім обраного кандидата нікого з священно- та церковнослужителів більш гідного до заняття місця при церкві не було, і з цього приводу ніяких спорів не відбувалось і не відбуватиметься, тому парафіяни і зверталися до архієпископа з проханням висвятити кандидата і видати йому грамоту. “Доношеніє” підписувалось не всіма парафіянами, а лише 9 – 20-а з них. Це були так звані “найпочесніші парафіяни”, серед яких першими підписувались представники привілейованих верств.

Але самого бажання парафіян було замало. Кандидат повинен був отримати звільнення з підданства світської особи, яка мала письмово підтвердити, що ні до самого майбутнього члена причту, ні до його дітей не буде мати ніяких претензій⁴.

Обов’язковим було і надання виписки з метричної книги⁵.

З переліченими паперами кандидат звертався до духовного правління “Доношенієм”, яким просив передати подальший розгляд справи єпархіальному архієрею. Правління, у свою чергу, надсилало своє “Доношеніє” до керівника єпархії. У цьому документі підтверджувалось, що кандидат перебував у тому самому званні, що було зазначеним у підписаному парафіянами документі. Після наведення біографічних відомостей, в яких зверталась увага на те, чи був аколіт одруженим “безперешкодним для отримання священницького чину шлюбом”, містилось стандартне формулювання: “пошкодженъ у членах немає..., читати справно з розумом може, статут церковний знає, катехізіс вивчив, справ до нього як тих, що зараз ведуться, так і тих, що раніше були, не виявилось, і

¹ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 307. — Арк. 3.

²Там само. — Спр. 37. — Арк. 5 – 5 зв.

³Там само. — Арк. 5 зв.

⁴Там само. — Спр. 37. — Арк. 18 зв.; Спр. 963. — Арк. 4.

⁵Там само. — Спр. 37. — Арк. 18 – 18 зв.

оштрафований ніколи не був”¹. Наприкінці “Доношення” наводилась інформація про стан церкви й парафії, робився висновок про необхідність призначення нової духовної особи.

Заручившись цим документом, аколїт з’являвся до архієпископа і рукопокладался у священика, а по вивченні богослужіння направлявся зі ставленою грамотою до парафії, про що повідомлялось указом духовному правлінню або незалежному від нього благочинному. Останні повідомляли про таке рішення парафіянам.

Існувала практика призначення указних священно- та церковнослужителів, яка не давала права на довічне перебування в причті. Духовні особи призначались указом, який діяв “до розгляду”. Таким чином, по проходженні певного часу процедура повторювалась, і указний священно- чи церковнослужитель із проханням парафіян звертався через духовне правління до єпархіального керівництва для продовження терміну служіння при храмі².

На відміну від центральноросійських єпархій на півдні України роль парафіян у обранні собі священно- та церковнослужителів була більш важливою, хоча і тут простежувалась тенденція її обмеження. Мала місце ситуація, коли законодавство залишало за місцевою владою певну свободу дій, і вже від єпархіальних архієреїв залежало, як враховувати бажання парафіян при заміщенні вакантних посад.

Деяке обмеження виборності священно- та церковнослужителів передбачалось синодським указом від 7 травня 1797 р., складеним на виконання волі Павла I. Цей указ змінював характер участі парафіян у процедурі призначення кандидатів на вакантні посади в тому плані, що відтепер уже мали подаватись не прохання про посвяту, а ухвали про чесну поведінку. Імператор, стурбований участю духовних осіб у селянських заворушеннях, наказав посилити нагляд за законслухняністю підлеглих духовного відомства. Одним із способів такого нагляду було закріплення жорсткіших умов перевірки духовним правлінням або благочинним порядної поведінки кандидата. Крім того, обумовлювалось, що архієреї мають віддавати перевагу випускникам семінарій навіть перед тими особами, про призначення яких проситимуть парафіяни³.

Тенденція обмеження “виборного начала” стосовно прав парафіян і за Олександра I, і за Миколи I мала місце і знайшла втілення, зокрема, в іменному указі від 11 липня 1816 р.⁴, височайше затвердженій 22 грудня 1823 р. доповіді Синоду⁵, іменному указі від 17 червня 1826 р.⁶, синодському указі від 31 липня 1833 р.⁷ Втім, ці документи не передбачали ліквідації виборності, і вона на Півдні зберігалась.

Паралельно з обмеженням виборності священно- та церковнослужителів простежувалась тенденція посилення спадковості при зайнятті церковних місць. Спадковості, яка, за формулюванням П. Знаменського, мала як широке значення (спадковість права на духовне служіння), так і значення вузьке (спадковість прав служіння при певній родовій церкві і на певному місці)⁸. Такий порядок заміщення місць розвився ще в XVII ст., а низкою документів вищих органів влади, прийнятих до 1775 р., він набув підкріплення. Як у цей період, так і в останній чверті XVIII – середині XIX ст. при регулюванні можливостей поповнення складу підлеглих духовного відомства вихідцями з інших верств центральна влада була змушена враховувати фінансовий (фіскальний)

¹ Там само. — Арк. 4 – 4 зв.

² Там само. — Спр. 178. — Арк. 1 – 2; Спр. 206. — Арк. 1.

³ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — С. 606 – 608, 635 – 636.

⁴ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIII. — С. 930.

⁵ Там само. — Т. XXXVIII. — С. 1337 – 1341.

⁶ Там само. — Собр. II. — Т. I. — С. 590 – 591.

⁷ Там само. — Т. VIII. — Отд. I. — С. 447 – 448.

⁸ Знаменский П. Приходское духовенство... — С. 81.

аспект, рівень наповненості парафій, цілий ряд інших обставин. Вимоги до кандидатів на зайняття посад при парафіях, які підтверджувались і доповнювались, були основним засобом обмеження можливостей поповнення духовного відомства ззовні. І все ж ці вимоги в деяких випадках були дещо розпливчатими, що давало можливість єпархіальним архієреям на власний розсуд вирішувати питання про допуск тієї чи іншої особи до служіння при парафії¹.

При тому, що тенденція посилення спадковості простежувалась і на півдні України, для цього регіону не була справедливою висловлена П. Знаменським і повторена І. Смоличем по відношенню до Російської імперії в цілому теза про те, що XVIII ст. застало спадковість у широкому значенні “достатньо розвиненою та міцною, так що подальший її розвиток прямо вів уже до усунення від церковного служіння всіх сторонніх кандидатів недуховного походження і до повної замкненості самого духовного звання”². Не підтверджується на матеріалах південноукраїнських парафій і висновок Г. Фріза про те, що вже в останніх десятиріччях XVIII ст. зникла навіть потенційна можливість мобільності в духовний стан³. Так, серед документів ДАДонО за 1801 р. зберігається “Список про моральний стан священно- та церковнослужителів, які знаходяться у відомстві Маріупольського духовного правління”. У ньому позначено соціальне походження кожного підлеглого духовного відомства на підконтрольних правлінню землях. Як впливає із “Списку”, серед цих осіб лише 20 були синами священників і 1 — дячка. Стосовно 29 осіб позначено “з поселян”, 4 — “з малоросіян”, 3 — “з міщан”, 2 — “із звільнених поміщицьких селян”. Крім того, було по одному запису “звільнений з казенних поселян”, “син купецький”, “з козацького звання”, “з губернських реєстраторів”, “польський виходець з малоросіян”, “з грузинів”, “з дворян”. Отже, з 66 священно- та церковнослужителів менше третини походило з духовної верстви. Ні про яке надходження всього поповнення кліру з духовного відомства мова не може і йти. Не підтверджується і тенденція, помічена Г. Фрізом стосовно центральноросійських єпархій — поповнення лав священників майже виключно за рахунок дітей священнослужителів, із всіляким обмеженням можливостей зайняття цих посад дітьми не тільки світських осіб, але і церковнослужителів. Як свідчать матеріали того ж “Списку”, із всіх 45 осіб, які мали походження не з духовної верстви, лише 5 були церковнослужителями, решта ж 40 — священниками та дияконами. Переважна ж більшість священницьких дітей займали посади дячків та паламарів, тобто церковнослужителів⁴.

Показники церков Маріупольського духовного правління не були винятковими для Південної України. Як впливає з формулярних відомостей перших двох десятиліть XIX ст., великим був відсоток вихідців із інших верств і серед священно- та церковнослужителів багатьох інших південноукраїнських парафій. Серед головних причин такої ситуації — більш пізнє поширення на південний край загальноімперської системи формування духовного відомства, відчутний брак тут священно- і особливо церковнослужителів, викликаний швидким зростанням мережі релігійних споруд, брак у останній чверті XVIII ст. в регіоні світських закладів освіти, і, як наслідок, значний відсоток вихідців не з духовної верстви серед вихованців семінарії. З роками, разом з тим,

¹Лиман І. Призначення священно- і церковнослужителів до храмів півдня України наприкінці XVIII – в першій половині XIX століття // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету: Південна Україна XVIII – XIX століття. — Вип. 7. — Запоріжжя: РА “Тандем – У”, 2003. — С. 223 – 229.

²Знаменский П. Приходское духовенство... — С. 81; Смолич И.К. История русской церкви... — Часть первая. — С. 322.

³Freeze G.L. The Russian Levites. Parish Clergy in the Eighteenth Century. — Cambridge — London: Harvard University Press, 1977. — P. 204.

⁴ДАДонО. — Ф. 132. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 80 – 102.

як ішли з життя ті священно- та церковнослужителі, що зайняли свої посади при парафіях у XVIII ст., відсоток вихідців із духовного відомства серед південноукраїнського духовенства збільшувався, і край у цьому плані немов би “наздоганяв” центральноросійські єпархії, у яких відповідні показники були досягнуті набагато раніше.

У Південній Україні, як і в імперії в цілому, спадковість церковних місць була зруйнована лише законодавчими документами 1860-х рр.

Обмежуючи доступ до складу підлеглих духовного відомства представників інших верств, розширюючи права архієреїв і одночасно звужуючи права парафіян в обранні собі священно- та церковнослужителів центральна влада розглядала ці заходи, між іншим, як засоби контролю за чисельністю “духовної верстви”. На це ж були направлені і встановлення штатів, проведення розборів — виключення невлаштованих церковнослужителів і дітей духовенства в армію та податні верстви.

Початок відповідним заходам був покладений ще реформами Петра I, продовження ж цієї політики знайшло втілення в цілій низці указів наступних монархів. Для контролю за чисельністю духовного відомства імперська влада мала кілька аргументів. Запобігання збільшенню кількості священно- та церковнослужителів при церквах мало підняти життєвий рівень самих осіб, які залишились при парафіях, оскільки парафіяни часто не мали можливостей утримувати багато духовних осіб. Виключені з духовного відомства поповнювали інші верстви, і таким чином мали частково задовольняти потреби держави в поповненні складу збройних сил і податного населення. Скорочення кількості “безмісних” осіб було спрямоване проти існування небажаного для держави маргінального елемента, який знаходився поза суворим контролем центру і тому міг сіяти небезпечні для влади погляди і збільшувати статистику злочинів.

Визначенням штатів окремих церков і встановленням параметрів, яким мала відповідати парафія, центральна влада прагнула привести кількість священно- та церковнослужителів у систему. Черговим етапом на шляху реалізації цього прагнення став синодський указ від 8 жовтня 1778 р., яким обумовлювалось: 1) при однопарафіяльних церквах, при яких знаходиться до 150 дворів, має бути один священник; 2) один священник має залишатись і у випадку, якщо при церкві є до 200 дворів, але вони розташовані поблизу релігійної споруди і парафіяни не просять про посвяту другого священника; 3) другий священник у церкву, при якій знаходиться 200 дворів, може призначатись лише в разі нагальної необхідності; 4) по два священники повинні знаходитись у парафіях, які налічують від 250 до 300 дворів; 5) по три священники мають знаходитись при церквах, причти яких і раніше налічували таку кількість священнослужителів і при яких є не менше 300 дворів¹. Кількість дияконів, як і раніше, мала визначатись згідно з указами від 10 серпня 1722 і 4 червня 1768 р.²: при трьох священниках могло знаходитись 2 диякони, при двох — по одному, а при одному священнику диякон мав знаходитись лише в “знатних місцях”.

Таким чином, за Катерини II були значно скорочені штати, запроваджені Петром I.

Особи, які залишились поза штатом, згідно із затвердженою імператрицею 29 березня 1784 р. доповіддю загального присутствія Сенату та Синоду були піддані розбору³. Проводячи “чистку” духовного відомства, Катерина II не випускала з поля зору і південноукраїнський регіон, до заселення якого докладалось чимало зусиль: іменним указом від 1 вересня 1785 р. генерал-губернаторам імперії було наказано звестись із Г. Потьомкіним з питання переселення до Таврійської області осіб духовного відомства,

¹ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — С. 752.

²Там само. — С. 752 – 753.

³Там само. — Т. XXII. — С. 95 – 97.

які залишилися поза штатом¹. Ці заходи не вирішили проблему, пов'язану з наявністю бездіяльних церковнослужителів, і 19 квітня 1788 р. було підписано новий іменний указ, яким генерал-губернатори зобов'язувались переписати заштатних церковнослужителів віком від 16 до 50 років для поповнення ними польових полків і прикордонних гарнізонів².

За Павла I був проведений черговий розбір. Іменним указом від 22 грудня 1796 р. обумовлювалось, що мають бути направлені на військову службу ті діти підлеглих духовного відомства, які залишаються зайвими після заповнення всіх вакантних місць при церквах, духовних училищах і міських школах³.

Напевно, рішення імператора щодо розбору на місцях почали виконувати занадто ревно, що називається “з перегинами”, і тому сенатським указом від 24 серпня 1797 р. було заборонено брати на військову службу церковнослужителів, стосовно яких єпархіальними архієреями не зроблено відповідних розпоряджень, а також малолітніх⁴, а указом Синоду від 4 квітня 1799 р. внаслідок такого, що виникло через занадто ретельний розбір, браку в складі причтів, сторожам і приставам духовного звання було дозволено займати місця церковнослужителів⁵.

Ці документи свідчать, між іншим, що І. Смолич був некоректним, коли писав, що одночасно з проведенням павлівського розбору були видані укази, які ускладнювали вихід із духовної верстви, що невдовзі призвело до її перенасиченості⁶. Адже висловлюючи таку тезу, дослідник посилається на укази 1802 – 1816 рр., тобто документи, що відносяться до правління не Павла I, а його наступника. Щоправда, Павлом були запроваджені обмеження щодо звільнення семінаристів у світське відомство, але разом з тим робились і виключення в разі браку в останньому канцелярських служителів⁷. У той же час справедливою є теза І. Знаменського про те, що Павло I не намагався відкрити духовну верству, зробити зручним вихід з неї, а тому і розбори досягали своєї цілі лише на деякий час і не попереджували можливість накопичення в клірі зайвих елементів⁸. Ця теза є справедливою і стосовно правління Катерини II, яка лише в кількох випадках ініціювала переведення осіб духовного походження у світські команди⁹.

Низка заходів, які об'єктивно ускладнювали вихід із духовного відомства, була запроваджена за Олександра I. Синодським указом від 30 травня 1801 р. єпархіальним архієреям наказувалось проявляти обачність при розгляді кожної справи про звільнення семінаристів у світське звання з тим, аби не спричинити недоукомплектованість причтів, і заборонено звільняти без відома Синоду студентів богослов'я та філософії¹⁰; синодським указом від 31 травня 1804 р. семінаристам заборонялось звертатись із клопотаннями про звільнення з духовного звання безпосередньо до Синоду, через голову єпархіального керівництва¹¹; синодським указом від 30 вересня 1804 р. було заборонено без згоди Синоду приймати вчителів і учнів, підлеглих духовному відомству, у заклади Міністерства народної освіти¹²; 8 грудня того ж року єпархіальним архієреям було заборонено

¹Там само. — С. 446 – 447.

²Там само. — С. 1069.

³Там само. — Т. XXIV. — С. 249.

⁴Там само. — Т. XXIV. — С. 691 – 693.

⁵Там само. — Т. XXV. — С. 605; Знаменский И. Положение духовенства в царствование Екатерины II и Павла I... — С. 78.

⁶Смолич И.К. История русской церкви... — Часть первая. — С. 333.

⁷Знаменский И. Положение духовенства в царствование Екатерины II и Павла I... — С. 80.

⁸Там само.

⁹Там само. — С. 79.

¹⁰ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — С. 664 – 665.

¹¹Там само. — Т. XXVIII. — С. 361 – 362.

¹²Там само. — С. 541.

звертатись до Синоду з клопотаннями про звільнення з духовного відомства студентів-дворян без подання необхідних підтверджень дворянства¹; заборона без узгодження з духовними установами приймати в обласні міліції підлеглих духовного відомства була підписана 21 березня 1807 р.²; синодським указом від 24 жовтня 1807 р. запроваджувались запроваджувались подібні ж обмеження стосовно поповнення складу кавалерійських полків³; сенатським указом від 23 грудня 1813 р. дозволялось призначати на військову службу лише тих звільнених з духовного звання, які завершили повний курс навчання в семінарії⁴; іменним указом від 27 серпня 1818 р. підтверджувалась обов'язковість при прийнятті на службу дітей священно- та церковнослужителів із дворян попередніх зносин із духовним керівництвом та перевірки свідоцтв, виданих з Герольдії⁵; сенатським указом від 24 січня 1823 р. наказувалось кожному справу про прийняття у світську службу осіб духовного звання передавати на розгляд Сенату з представленням атестату про успіхи та поведінку⁶.

Але за Олександра I було складено і чимало законодавчих документів, які передбачали можливості виходу зі складу підлеглих духовного відомства. Мова йде про сенатський указ від 31 жовтня 1802 р. стосовно проведення чергового розбору⁷; сенатський указ від 17 серпня 1803 р., який розширив можливості звільнених обирати верству, до якої вони будуть записані⁸; указ Сенату від 28 червня 1805 р., яким підтверджувалось, що на церковнослужительських дітей, які бажали бути записаними до купецтва чи міщанства, не поширювався обов'язок брати поручительство в сплаті податків і згоду тих місць, куди вони планували бути приписаними⁹; височайше затверджену 20 листопада 1806 р. доповідь Синоду про проведення розбору¹⁰; сенатський указ від 30 листопада того ж року про порядок відсилки священно- та церковнослужителів, позбавлених духовного сану¹¹; сенатський указ від 27 лютого 1808 р. про розподіл позбавлених духовного звання осіб, нездатних до військової служби та роботи на казенних заводах і фабриках¹²; синодський указ від 25 липня 1812 р. про звільнення причетників, дітей священно- та церковнослужителів і семінаристів за їх бажанням для поповнення складу ополчення¹³; положення Комітету Міністрів від 17 жовтня 1814 р. про дозвіл направлення семінаристів у всі установи світського відомства¹⁴; іменний указ від 9 вересня 1815 р., що дозволяв розподіляти звільнених на посади вчителів та до складу вихованців вищих навчальних закладів без попередніх зносин з Сенатом¹⁵; синодський указ від 20 березня 1816 р., яким учні повітових і парафіяльних училищ зрівнювались із семінаристами в праві бути звільненими в цивільну службу¹⁶; указ Сенату від 29 грудня того ж року щодо влаштування осіб, звільнених з духовного звання¹⁷; синодський указ від 21 грудня 1820 р.

¹ Там само. — С. 730 – 731.

² Там само. — Т. XXIX. — С. 1160.

³ Там само. — С. 1310.

⁴ Там само. — Т. XXXII. — С. 702 – 703.

⁵ Там само. — Т. XXXV. — С. 553.

⁶ Там само. — Т. XXXVIII. — С. 716 – 717.

⁷ Там само. — Т. XXVII. — С. 336 – 339.

⁸ Там само. — С. 835 – 836.

⁹ Там само. — Т. XXVIII. — С. 1094 – 1095.

¹⁰ Там само. — Т. XXIX. — С. 870 – 872.

¹¹ Там само. — С. 899 – 900.

¹² Там само. — Т. XXX. — С. 93 – 95.

¹³ Там само. — Т. XXXII. — С. 398 – 399.

¹⁴ Там само. — С. 1030 – 1031.

¹⁵ Там само. — Т. XXXIII. — С. 278.

¹⁶ Там само. — С. 562.

¹⁷ Там само. — С. 1163 – 1164.

про розподіл церковнослужительських дітей, які залишились від попередніх розборів¹; указ Синоду від 10 серпня 1824 р. про підтвердження порядку направлення колишніх церковнослужителів на військову службу чи в майстрові казенних заводів і фабрик².

Отже, у першій чверті XIX ст. влада шукала найбільш оптимальний варіант коригування чисельності підлеглих духовного відомства. І шукала не лише в напрямку зменшення можливостей священно- та церковнослужителів і їхніх дітей переходити до інших верств. Причому робилось це не тільки з міркувань інтересів духовної верстви.

Ці пошуки були продовжені за Миколи I. І знову заходи по обмеженню виходу з верстви чергувались із нововведеннями, які давали деякі можливості соціальної мобільності, визначали права осіб, які вийшли з духовного звання³.

За Миколи I були внесені зміни і до штатів. Згідно зі “Статутом духовних консисторій” при церквах, штат яких не визначався окремими розпорядженнями, мав продовжувати діяти такий же склад священно- та церковнослужителів, що і раніше, але за умови, що при сільських церквах із парафією меншою за 800 душ чоловічої статі мало діяти не більше одного священника, а при церквах, при яких знаходилося не більше 400 душ, причт мав включати одного священника та двох церковнослужителів⁴.

У 1842 р. були затверджені нові штати, запровадження яких почалось із так званих “західних епархій”. Тепер парафії були поділені на 6 класів, належність до яких обумовлювала необхідну кількість священно- та церковнослужителів⁵:

Клас	Кількість парафіян	Кількість священно- та церковнослужителів
I	2000 і більше	2 священники, 1 диякон, 3 церковнослужителі
II	1500 – 2000	2 священники, 1 диякон, 2 церковнослужителі
III	1000 – 1500	1 священник, 1 диякон, 1 церковнослужитель
IV	700 – 1000	1 священник, 1 диякон, 1 церковнослужитель
V	400 – 700	1 священник, 1 диякон, 1 церковнослужитель
VI	менше 400	1 священник, 1 церковнослужитель

Ці штати поступово були поширені на інші епархії Російської імперії і протримались до 1869 р.

Не були занадто радикальними заходи з регулювання чисельності підлеглих духовного відомства, запроваджені у 1856 – 1861 рр. Олександром II. Пошуки центральною владою оптимального варіанту йшли головним чином у тій же площині, у якій вони велися і за попередників царя-реформатора⁶.

¹ Там само. — Т. XXXVII. — С. 540 – 543.

² Там само. — Т. XXXIX. — С. 478.

³ Там само. — Собр. II — Т. I. — С. 210 – 212, 898; Т. II. — С. 629 – 630; Т. III. — С. 221 – 222; Т. IV. — С. 847 – 848; Т. V. — Отд. I. — С. 161, 288; Т. VI. — Отд. I. — С. 359 – 363, 403 – 408, 769 – 770; Т. VIII. — Отд. I. — С. 379 – 381; Т. IX. — Отд. I. — С. 656 – 665; Т. X. — Отд. I. — С. 364 – 365, 424 – 425; Т. XI. — Отд. II. — С. 90 – 91; Т. XII. — Отд. I. — С. 527 – 528; Т. XIV. — Отд. I. — С. 266, 373, 747 – 749; Т. XV. — Отд. I. — С. 154 – 155, 835; Т. XVII. — Отд. I. — С. 429 – 430; Т. XVII. — Отд. II. — С. 6, 268 – 277; Т. XXI. — Отд. I. — С. 631 – 633; Т. XXI. — Отд. II. — С. 352, 730; Т. XXII. — Отд. I. — С. 737; Т. XXIII. — Отд. II. — С. 51, 148; Т. XXVI. — Отд. I. — С. 365; Т. XXVII. — Отд. I. — С. 373; Т. XXVIII. — Отд. I. — С. 317; Т. XXVIII. — Отд. II. Дополнение к Т. XXVIII. — С. 14 – 15; Т. XXIX. — Отд. I. — С. 514; Т. XXX. — Отд. I. — С. 507 – 509.

⁴ Там само. — Т. XVI. — Отд. I. — С. 231.

⁵ Таблица укладена на підставі: Смоліч І.К. История русской церкви... — Часть первая. — С. 334.

⁶ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXI. — Отд. I. — С. 257 – 258, 329 – 330, 378, 974 – 975; Т. XXXII. — Отд. I. — С. 958; Т. XXXIV. — Отд. I. — С. 690 – 691.

Таким чином, духовне відомство не було і не могло бути таким закритим, яким його вважає Г. Фріз, у монографіях якого кастовість духовної верстви проходить червоною стрічкою¹. У той час як поповнення лав священно- та церковнослужителів представниками інших верств дійсно мало тенденцію обмеження (хоча і це обмеження не було абсолютним), з духовного відомства впродовж усього періоду 1775 – 1861 рр. вийшла велика кількість осіб. Адаже при традиційній багатодітності родин священно- та церковнослужителів темпи зростання чисельності духовних осіб аж ніяк не відповідали темпам приросту населення.

Під час влаштування Слов'янської та Херсонської єпархії при її церквах знаходився 39221 парафіяльний двір², тобто 156884 парафіянина чоловічої статі (із розрахунку 4 парафіянина на 1 двір). За даними ж на 1859 р. у Херсонській і Катеринославській єпархіях мешкало 1027099 чоловіків православного сповідання³. Отже, впродовж останньої чверті XVIII – середини XIX ст. православне чоловіче населення єпархій, підлеглих південноукраїнським архієреям, збільшилось у 6,5 разів. За цей же час чисельність чорного духовенства, послушників, священно- та церковнослужителів тут збільшилась з 1535⁴ до 3808⁵, тобто лише в 2,5 рази. Така різниця не може бути пояснена збільшенням загальної чисельності духовної верстви за рахунок членів родин діючих священно- та церковнослужителів. За підрахунками Б. Міронова, з 1783 по 1858 р. чисельність штатного духовенства зросла на 33%, а чисельність усієї православної духовної верстви за 1795 – 1858 рр. по 38 губерніях Європейської Росії, що співставлялись, зросла на 30%. Отже, обтяженість діючого духовенства утриманнями залишалась приблизно на тому ж рівні⁶. Кардинально не змінилось і співвідношення між чоловічим і жіночим населенням краю. Не лише для Південної України (населення якої зростало не тільки, а до 1820-х рр. і не стільки, завдяки природному приросту, а й через переселення сюди вихідців із інших регіонів та з-за кордону), але і для Російської імперії в цілому темпи збільшення кількості підлеглих духовного відомства значно відставали від змін чисельності православних парафіян⁷. Отже, духовенство в умовах стримування державою розширення церковних штатів продукувало для себе менше поповнення, ніж для інших верств.

Для православної церкви на півдні України збереження можливостей залишення духовної верстви становило проблему через те, що в регіоні хронічно не вистачало церковнослужителів навіть для заповнення обмежених штатів.

Такий брак підкреслювався місцевою владою наприкінці XVIII ст.⁸; документи четвертої ревізії показали, що при 24 церквах Маріуполя та його повіту не було жодного з передбачених штатами 7 дияконів⁹. Нестача церковнослужителів обумовлювалась не тільки зростанням кількості парафій, але й суб'єктивними факторами, у тому числі і пов'язаними зі своєрідним баченням деякими єпархіальними архієреями пріоритетів політики заповнення вакансій при церквах. Ті межі свободи дій, які були визначені духом і буквою законів для єпархіальної влади, дали змогу архієпископу Платону впродовж 1807 – 1811 рр. власними резолюціями звести до мінімуму можливості заповнення дияконських місць навіть при двох- та трьохпарафіяльних храмах. Лише наступник Платона,

¹Freeze G.L. The Russian Levites...; Freeze G.L. The Parish Clergy ...

²РДА. — Ф. 796. — Оп. 56. — Спр. 436. — Арк. 368.

³Извлечение из отчета по ведомству православного исповедания за 1860 год... — С. 44.

⁴РДА. — Ф. 796. — Оп. 56. — Спр. 436. — Арк. 368.

⁵Извлечение из отчета по ведомству православного исповедания за 1860 год... — С. 2, 6, 18 – 19.

⁶Миронов Б.Н. Американский историк о русском духовном сословии // Вопросы истории. — 1987. — № 1. — С. 154.

⁷Там само. — С. 154 – 155.

⁸ДААРК. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5387. — Арк. 35 зв.

⁹Там само. — Арк. 85 зв. – 87.

архієпископ Іов, відновив реальну дію на території південноукраїнської єпархії загальнодержавних правил щодо заповнення вакансій священно- та церковнослужителів¹.

Але і після цього для самого парафіяльного духовенства поняття про відповідність чисельності причетників штатам залишалось розпливчати. У 1836 р. архієпископ Гавриїл (Розанов) у результаті об'їзду церков єпархії зробив зауваження, що багато священнослужителів не могли дати відповідь на питання, чи наповнені штати їхніх релігійних споруд². Не дивно, що згідно із підрахунками, зробленими на основі матеріалів “Витягу зі звіту по відомству духовних справ православного сповідання за 1836 р.” у підлеглий Гавриїлу єпархії було в наявності лише 72,6% священників, 49% дияконів, 54,2% церковнослужителів від передбачених штатами³.

Після відокремлення Херсонської єпархії ці показники дещо покращились і в 1839 р. для єпархії Катеринославської становили відповідно 91,7%, 60,3% і 73,2%, а для Херсонської єпархії — 86,6%, 52,1% і 68,3%⁴.

У подальшому наповненість штатів двох південноукраїнських єпархій виглядала таким чином⁵:

Єпархія	Рік	Священники (%)	Диякони (%)	Причетники (%)
Катеринославська	1844	87,8	82,2	72,1
	1849	100	100	100
	1854	99,6	99,5	98,7
	1859	100	98,5	99,5
Херсонська	1844	89,7	64,8	73,6
	1849	100	100	91,1
	1854	98,6	100	87,1
	1859	97,6	97,4	94,5

Звернемо увагу, що різке покращення наповненості штатів, яке зафіксоване статистикою, відбулось не завдяки заповненню всіх вакантних місць священно- та церковнослужителями, а через перегляд самих штатів.

За умов, коли держава прагнула стримувати можливості священно- та церковнослужителів виходити із своєї верстви, важливим фактором, який регулював це стримування, була система пільг і привілеїв, які надавались духовенству.

Довіра до священників з боку мирян, підірвана радикальними заходами Петра I та Анни Іоаннівни, була дещо відновлена за Катерини II, політика якої була більш гнучкою. Покарання священників за недостатньо ревне виконання деяких обов'язків по відношенню до держави вже не були, як правило, такими жорстокими, як раніше. Світські суди отримали наказ не втручатися в справи, які підлягали духовній юрисдикції. Сенатським указом від 26 вересня 1791 р. було визначено порядок, згідно з яким при розгляді в

¹ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 143 – 146.

²ДАДонО. — Ф. ф. 69. — Оп. 1. — Спр. 68. — Арк. 55.

³Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1836 год... — С. 108 – 109.

⁴Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1840 год... — С. 14 – 15.

⁵Таблиця укладена на підставі: Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1845 год... — С. 14 – 15; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1850 год... — С. 14 – 15; Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1855 год... — С. 14 – 15; Извлечение из отчета по ведомству православного исповедания за 1860 год... — С. 18 – 19.

світських судах справ, до яких причетні підлеглі духовного відомства, мали бути присутні постійні депутати від духовенства¹.

Дещо покращив соціальний статус духовенства Павло I, який уже невдовзі після входу на престол затвердив доповідь Синоду про заміну тілесного покарання священників і дияконів за кримінальні злочини позбавленням сану і направленням на примусові роботи. Самим документом декларувалось, що такий захід був запроваджений з метою запобігання поширенню серед населення зневаги до духовних осіб². Застосування тілесного покарання ще раніше було заборонене по відношенню до дворянства та купецтва. Але вже сенатським указом від 13 квітня 1797 р. передбачалось, що такому покаранню можуть піддаватись священнослужителі, дворяни та гільдійські громадяни в разі вчинення ними тяжких злочинів³. Павло I вбачав у цьому заході один із методів запобігання участі духовенства в селянських заворушеннях. Покращенню статусу священно- та церковнослужителів мали сприяти іменний указ від 3 грудня 1798 р., який звільняв їхні будинки від несення поліцейських повинностей⁴, зміна порядку нагородження духовних осіб⁵.

Як і його попередник, Олександр I уже невдовзі після вступу на престол підписав указ про звільнення священників і дияконів від тілесного покарання, тим самим відновивши дію височайше конфірмованої 9 грудня 1796 р. доповіді Синоду⁶. Іменним указом від 17 травня 1808 р. від тілесного покарання були звільнені і дружини та вдови священнослужителів⁷.

У 1804 р. особам духовного звання було дозволено купувати незаселені землі⁸, а указом указом від 12 жовтня 1821 р. духовним особам, яким внаслідок нагородження орденами були надані дворянські грамоти, дозволялось купувати і заселені маєтки⁹. Іменним указом від 17 квітня того ж року будинки священно- та церковнослужителів були звільнені від постою, поземельного збору та деяких інших міських і поліцейських повинностей¹⁰.

У першій чверті XIX ст. було внесено і ряд змін у порядок судочинства над підлеглими духовного відомства¹¹.

Кодифікація законодавства, проведена за Миколи I, впорядкувала і норми, які визначали статус парафіяльного духовенства. Звід законів 1832 р. і “Статут духовних консисторій” 1841 р. закріпили за білим духовенством такі права: 1) звільнення від подушного податку; 2) звільнення від військової служби; 3) звільнення від тілесних покарань; 4) придбання земель у містах та селах; 5) придбання заселених земель (у разі належності до дворянства); 6) звільнення від військових постойів. На підлеглих духовного відомства в той же час накладались заборони: 1) брати на себе судові зобов’язання і поручительства при розміщенні підрядів і по аналогічних торговельних справах; 2)

¹ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — С. 251 – 255, 341.

²Там само. — Т. XXIV. — С. 225.

³Там само. — С. 590 – 591.

⁴Там само. — Т. XXV. — С. 463 – 464.

⁵Там само. — С. 503 – 504, 569.

⁶Там само. — Т. XXVI. — С. 655.

⁷Там само. — Т. XXX. — С. 262.

⁸Там само. — Т. XXVIII. — С. 312.

⁹Там само. — Т. XXXVII. — С. 885 – 887.

¹⁰Там само. — С. 694 – 695.

¹¹Там само. — Т. XXXI. — С. 193 – 195; Т. XXXII. — С. 5 – 6, 435 – 436; Т. XXXIII. — С. 474 – 475; Т. XXXIV. — С. 398, 447 – 448; Т. XXXV. — С. 442 – 443; Т. XXXVII. — С. 630 – 631, 763, 793; Т. XXXVIII. — С. 1007 – 1008, 1337 – 1341; Т. XXXIX. — С. 478.

виступати від імені інших осіб по цивільних справах; 3) займатись гуральництвом на власних землях; 4) займатись торговельною діяльністю¹.

Лише незначні зміни статусу духовних осіб були запроваджені у 1842 – 1861 рр.

Звернемо увагу, що порядку поведження з парафіяльним духовенством, який передбачався законодавством, далеко не завжди відповідали реалії, які мали місце в регіоні. Тут на втілення в життя положень документів вищих органів влади великою мірою впливали традиції, а також бачення єпархіальною владою та світською бюрократією місця парафіяльного духовенства. У цьому плані мав рацію П. Знаменський, коли писав: “Уряд милостиво підтверджував і розширяв права духовенства, бажаючи поліпшити його стан; але чи дотримувались ці права на ділі — питання інше. Серед нещасного ладу держави, в основі якого лежало кріпосне право і необмежене свавілля дворянства і чисельних грубих начальств усілякого роду, духовенству ще важче було вибратись з його приниження, ніж іншим класам населення, крім хіба що кріпосного селянства, тому що воно не мало матеріальної самостійності...”².

Що стосується рівня матеріальної самостійності парафіяльного духовенства, то в плани центральної влади така самостійність і не входила. Держава не поспішала брати на себе все утримання духовної верстви, значно дозуючи відповідні витрати. Замість цього, основний тягар утримання священно- та церковнослужителів довгий час несли самі парафіяни. Як уже зазначалось, для того, щоб цей тягар не був занадто важким, центральна влада пішла не шляхом перебирання на себе всього фінансування, але шляхом обмеження кількості парафіяльного духовенства.

На 1775 р. джерела прибутків залишались традиційними. Їхні види значно не відрізнялись від тих, які мали місце до XVIII ст.: 1) плата за треби; 2) добровільні пожертви парафіян; 3) руга, тобто субсидія натурою або грошима; 4) прибутки від церковних земель. Інша справа, що дещо змінилась регламентація обсягів кожного з зазначених джерел. Впродовж останньої чверті XVIII – середини XIX ст. система фінансування зазнала змін, але вказані вище джерела прибутків священно- та церковнослужителів збереглися.

До 1801 р. діяли розцінки на треби, встановлені на користь церковного духовенства указом 1765 р.: за молитву породіллі — 2 коп., хрещення немовля — 3 коп., вінчання — 10 коп., поховання дорослого — 10 коп., поховання немовлят — 3 коп. Передбачалось, що за сповідання та причащення плата не повинна була стягуватись взагалі, а за молитви та поминання батьків парафіяни могли сплачувати суму, яку встановлювали самі. Дозволялося, аби парафіяни давали за власним бажанням більше, ніж визначало законодавство, але за умови, що священнослужителі не будуть їх до цього примушувати³.

Зазначені суми були занадто малі, і тому порушення указу 1765 р. являли ординарне явище. У Слов’янській і Херсонській єпархії і архієпископу Євгенію, і його наступникам довелося підписати не один указ, яким духовенству підтверджувалась заборона примушувати парафіян до надання більшої платні за треби. Втім, незважаючи на погрози покарання, зловживання не припинялись⁴. Мали місце стягнення за треби в розмірі 3, 4, 5 крб.⁵ Залишались можливості приховування грошей⁶. До таких заходів парафіяльне духовенство підштовхували як первісно низькі суми платні, передбачені законодавством, так і інфляція, яка мала місце після підписання указу 1765 р.

¹Смолич И.К. История русской церкви... — Часть первая. — С. 346 – 347.

²Знаменский П. Чтения из истории Русской церкви... — С. 98.

³ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XVII. — С. 117.

⁴НКМ. — КП – 25057 / Арх – 8267.

⁵Там само.

⁶ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 69. — Арк. 37 – 38 зв.

Покращити ситуацію був покликаний іменний указ від 3 квітня 1801 р., яким плата за треби, встановлена раніше, подвоювалась із підтвердженням, що священно- та церковнослужителі не мали права вимагати гроші¹. Але зловживання не припинились. Єпархіальна влада була змушена знов і знов доводити до відома підлеглого духовенства зміст указів 1765 і 1801 рр., погрожуючи вжити суворих заходів до порушників².

З огляду на розуміння того, що причина такої ситуації полягала не стільки в зіпсованості парафіяльного духовенства, скільки в недосконалості існуючої системи фінансування, у першій половині XIX ст. у Петербурзі неодноразово піднімалось питання про заміну плати за треби стягненням з парафіян певної суми щорічно або ж призначенням духовенству державного жалування. Втім, до 1861 р. перша пропозиція не була реалізована взагалі, а друга втілена в життя лише частково.

Важливим джерелом утримання духовних осіб як і за часів Нової Січі залишались пожертви парафіян. Зважаючи на велике значення пожертв для забезпечення діяльності церкви, духовне керівництво тримало під контролем їхнє збирання. Причому простежувалась тенденція посилення такого контролю³. Центральна влада не могла регламентувати розмір пожертв, але вона мала можливість маніпулювати кількістю та видами карнавок і гаманців, у які збирались гроші, а також порядком їх зберігання та використання. Як ці можливості впроваджувались у життя, докладніше буде розглянуто в наступному розділі.

Ще одне джерело фінансування, руга, застосовувалось далеко не до кожного церковного причту. Державна руга тривалий час поширювалась лише на міські церкви і кафедральні собори. Сільське духовенство в цьому плані було обійдене. До того ж, і не всі міські священно- та церковнослужителі отримували гроші від держави. Влада диференційовано підходила до питання про призначення руги кожній церкві, не поспішаючи виділяти кошти⁴. Причти лише деяких храмів південноукраїнської єпархії в останній чверті XVIII – на початку XIX ст. знаходились на державній рузі. У сенатському указі від 24 жовтня 1786 р., яким передбачалась заміна для ружних церков імперії натуральної допомоги (хлібного жалування) виплатою грошей, згадувався причт лише однієї релігійної споруди, підпорядкованої південноукраїнській єпархіальній владі — бахмутської Троїцької церкви⁵.

Указом Павла I від 18 грудня 1797 р. штатні оклади священно- та церковнослужителів були підвищені⁶. Хоча коло церков, причти яких мали право на отримання таких грошей, залишалось вузьким, до нього увійшов ряд нових релігійних споруд, серед яких були храми Одеси, Овідіополя, Очакова, Єнікале, Карасубазара, Бахчисарая⁷.

За Олександра I жалування почали отримувати священно- та церковнослужителі й деяких інших храмів краю, хоча і тепер призначення утримання не носило масового характеру.

¹ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — С. 605 – 606.

²ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 2 а. — Спр. 1. — Арк. 91 – 91 зв.

³Лиман І.І. Організація збирання пожертв на півдні України у першій третині XIX століття // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного інституту. Історія. — Бердянськ, 2000. — С. 182 – 191.

⁴Яворницький Д.І. До історії Степової України. — Дніпропетровське: друкарня пам'яті “Перекопу”, 1929. — С. 198 – 199; К описанию православных приходов заштатного города Новогоргиевска, Александрійского уезда // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1894. — № 19. — С. 432 – 433; ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — С. 719 – 724.

⁵ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — С. 691 – 701.

⁶Там само. — Т. XXIV. — С. 821 – 823.

⁷Там само. — Т. XXV. — С. 750 – 754.

З початком царювання Миколи I з казни стало виділятися набагато більше коштів на утримання підлеглих духовного відомства. І тут простежувалось прагнення імператора уніфікувати систему. Згідно з затвердженою 7 травня 1827 р. доповіддю Комісії духовних училищ із капіталів останньої щорічно мало виділятися по 25 тис. крб. на допомогу духовенству, яке втратило майно через пожежі¹. Ці витрати були збільшені вже наступного року². 6 грудня 1829 р. іменним указом передбачалось виділення дотацій причтам бідних парафій³. Наступного року і ця сума була збільшена.

З 1842 р. почалося переведення парафій на штати, причому це означало не лише визначення кількості священно- та церковнослужителів, які мали знаходитись при кожній церкві, але і встановлення жалювання цим особам. У 1846 р. було призначено жалювання сільським причтам Херсонської і 6 повітів Катеринославської єпархії⁴. Іменним указом від 1 березня 1848 р. штати були поширені на решту повітів Катеринославської єпархії — Бахмутський, Слов'янськський і Маріупольський⁵. Жалювання духовним особам Херсона та повітових міст Херсонської губернії було призначено вже за Олександра II, у 1860 р.⁶ Станом на той рік з державного казначейства отримували жалювання 268 причтів Херсонської єпархії (загальний обсяг — 42340 крб. 20 коп.), 87 причтів Таврійської єпархії (21409 крб. 8 коп.), 325 причтів Катеринославської єпархії (60420 крб. 94 коп.). До того ж, один причт Херсонської єпархії отримував жалювання з духовно-навчальних капіталів⁷.

За царювання Миколи I і в перші роки правління Олександра II були розширені й інші види фінансування державою парафіяльного духовенства: виплата квартирних грошей, пенсій, одноразової допомоги тощо.

Згадаймо, що з самого початку існування на півдні України окремої єпархії ще до освячення церкви парафіяни чи власник населеного пункту мали давати зобов'язання утримувати її та причт⁸.

Важливим джерелом прибутків парафіяльного духовенства була підцерковна земля. Вище вже розглядалися проблеми, пов'язані з визначенням її розмірів та відмежуванням. Зараз лише варто зауважити, що сільське духовенство здавало в оренду, наймало робітників або ж саме обробляло цю землю, що відволікало його від виконання основних службових обов'язків. Невдала спроба змінити ситуацію була зроблена лише Павлом I, який 11 січня 1798 р. затвердив доповідь Синоду та Сенату про зобов'язання парафіян обробляти церковні землі із щорічним наданням священно- та церковнослужителям врожаю з цих ділянок або ж еквівалентної грошової суми⁹. Реалізація цього документу наштовхнулася на такі складності¹⁰, що іменним указом від 3 квітня 1801 р. було відновлено старий порядок, згідно з яким парафіяни були звільнені від обов'язку обробки церковних земель¹¹. Священно- та церковнослужителі і надалі займались землеробством.

¹ Там само. — Собр. II. — Т. II. — С. 421 – 422.

² Там само. — Т. III. — С. 554 – 555.

³ Там само. — Т. IV. — С. 833 – 838.

⁴ Григорович Н. Обзор общих законоположений о содержании православного приходского духовенства в России, со времени введения штатов по духовному ведомству (1764 – 1863 г.). — СПб.: в Синодальной типографии, 1867. — С. 89 – 90.

⁵ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIII. — Отд. I. — С. 154.

⁶ Там само. — Т. XXXV. — Отд. II. — С. 114.

⁷ Извлечение из отчета по ведомству православного исповедания за 1860 год... — С. 118 – 119.

⁸ РДА. — Ф. 796. — Оп. 58. — Спр. 106. — Арк. 41 зв. — 42.

⁹ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — С. 24 – 26.

¹⁰ ДАДонО. — Ф. ф. 132. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 26 – 26 зв.; Знаменский И. Положение духовенства в царствование Екатерины II и Павла I... — С. 140 – 143.

¹¹ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — С. 605 – 606.

Таким чином, в останній чверті XVIII – середині XIX ст. порядок утримання парафіяльного духовенства зазнав низки трансформацій, і до початку 60-х рр. XIX ст. матеріальний стан священно- та церковнослужителів покращився, але все ж таки залишався далеким від бажаного, що викликало хвилю критики в друкованих виданнях початку періоду так званих “великих реформ”.

Зміни порядку фінансування посилювали залежність духовенства від держави і в той же час зменшили залежність від парафіян, що значною мірою впливало на характер взаємин священно- та церковнослужителів з останніми.

У складних стосунках з парафіяльним духовенством перебувало духовенство військове. Воно виділилось у окрему групу поступово, і хоча спостерігалась загальна тенденція зниження ролі єпархіальної влади в керівництві ним, архієреї все ж не втратили деяких важелів впливу.

Духовних осіб, які мали задовольняти духовні потреби військових, умовно можна віднести до кількох категорій за ознакою форми їхньої залежності від духовних правлінь, єпархіальної влади, військового керівництва та обер-священника. Недоречно розцінювати їх як монолітну групу. Слід розрізняти статус духовенства, яке служило на судах, при військових шпиталях, в полках, фортецях, адміралтейських селищах, військових поселеннях, при військових навчальних закладах, у козацьких військах тощо.

Хоча виокремлення військового духовенства розпочалося ще на початку XVIII ст., до правління Павла I представники цієї групи лише у військовий час не знаходились у підпорядкуванні місцевим архієреям. Це стосується і призначення та переміщення духовних осіб, парафії яких складались із військових. У 1784 р. Слов'янська духовна консисторія отримала клопотання Катеринославської кінноти Маріупольського полку, розташованого в слободі Луганській, про звільнення через стан здоров'я з посади полкового священника Дмитра Руденка і призначення на його місце Дмитра Бофталовського, який сам висловив відповідне бажання. З цього приводу консисторія наказала зробити таке призначення, видавши Д. Бофталовському інструкцію полковим священникам і паспорт для проїзду; колишнього ж полкового священника було наказано направити до протопопа І. Богдановича для поміщення до парафії, де є священницька вакансія¹. У 1794 р. консисторія наказала призначеному до миколаївської купецької Рівдвогородицької церкви К. Павловському тимчасово, до завершення зведення цієї релігійної споруди, відправляти служби в миколаївській адміралтейській Георгіївській церкві².

Єпархіальним архієреєм призначалось і флотське духовенство. Звертаючись 18 січня 1778 р. до архієпископа Євгенія (Булгаріса) виконуючий обов'язки головного командира Азовської флотилії й Таганрозького порту писав, що коли порт знаходився в складі Воронежської єпархії, саме звідти присилались ієромонахи та біле духовенство для заповнення вакансій; тепер же військова влада просила зробити відповідні призначення архієпископа Слов'янського та Херсонського. Архієпископ, у свою чергу, доручив Бахмутському духовному правлінню зробити вибір священника “стану доброго, від таких церков, де є два або три священника”³. У консисторському указі херсонському протопопу І. Богдановичу від 12 лютого 1793 р. зазначалось, що імператриця запропонувала обер-прокурору Синоду направити на Чорноморський флот 13 ієромонахів. З приводу цього Синод наказав: “Послати в Катеринославську консисторію указ, і наказати невдовзі після його отримання, обравши з-поміж таких, які перебувають в Катеринославській єпархії поза штатним положенням, або з штатних ієромонахів здібних і гідних для виконання на

¹ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 43. — Арк. 1 – 1 зв.

²Там само. — Спр. 213. — Арк. 1.

³ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 1, 10 зв.

кораблях та інших суднах богослужіння тринадцять осіб, і видати їм... прогонні...” На виконання синодського указу Катеринославською духовною консисторією було наказано херсонському протопопу представити командуючому Чорноморським флотом контр-адміралу М. Мордвінову ієромонаха Ліверія, а обов’язки останнього при шпиталі доручити виконувати священикам херсонської соборної церкви¹.

Духовна влада брала в цей період участь і в переміщенні осіб, які служили на флоті, хоча в цьому питанні вирішальною була роль влади військової. Типовою була справа священика Д. Родзянського, який, перебуваючи на флоті, звернувся до віце-адмірала Клокачова з проханням звільнити його до парафії через стан здоров’я. Військове командування виключило священика із списків флотського духовенства і направило в розпорядження Херсонського духовного правління².

З приходом до влади Павла I характер субординації військового духовенства та єпархіальної влади змінився. Були підписані “Інструкція польовому обер-священику”³, синодські укази про порядок звільнення полкових священиків⁴, про заборону парафіяльним священикам вінчати військових⁵, про порядок нагородження військових священиків⁶, іменний указ про перебування армійських священиків у підпорядкуванні обер-священику⁷, указ про зносини всіх військових чинів по справах, що стосуються духовного відомства, не з консисторіями, а з обер-священиком⁸. Наступним кроком у цьому ж напрямку була височайше затверджена 1 червня 1800 р. доповідь Синоду, якою створювались умови для закріплення спадкового принципу комплектування військового духовенства, оскільки передбачалось, що діти армійського та флотського духовенства, які навчатимуться в армійській семінарії, мають поступати лише на священицькі місця в збройні сили⁹.

Продовженням цієї ж політики став указ від 23 червня того ж року, яким обумовлювалось, що в армійській семінарії могли навчатись лише діти діючого або звільненого за старістю чи за станом здоров’я військового духовенства, а також діти церковнослужителів, які поступили та будуть поступати на військову службу¹⁰. Але і такі особи, згідно з синодським указом від 25 грудня 1802 р., не могли направлятись єпархіальними архієреями до армійської семінарії інакше, як за умови отримання попередньої згоди обер-священика армії та флоту¹¹.

Іменним указом від 8 квітня 1804 р. було внесено зміну в процедуру призначення полкового духовенства: якщо раніше полкове керівництво зносилося із питання заповнення священицьких вакансій із Військовою колегією, то відтепер такі зносини мали відбуватись безпосередньо з обер-священиком, який був повинен негайно робити подання з цього питання Синоду¹².

У 1806 р. умови щодо підлеглих духовного відомства, які мали право служити в полках, дещо змінились: затвердженою Олександром I 10 серпня доповіддю Синоду передбачалось, що причетники можуть призначатись не лише із здібних нижніх

¹ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 162. — Арк. 1 – 2.

²Там само. — Спр. 27. — Арк. 2.

³ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — С. 700 – 702.

⁴Там само. — Т. XXV. — С. 90 – 91.

⁵Там само. — С. 246 – 247.

⁶Там само. — С. 611 – 612.

⁷Там само. — Т. XXVI. — С. 114.

⁸Там само. — С. 155.

⁹Там само. — С. 167 – 168.

¹⁰Там само. — С. 181 – 182.

¹¹Там само. — Т. XXVII. — С. 411.

¹²Там само. — Т. XXVIII. — С. 241.

військових чинів, але і з єпархіальних церковнослужителів, вихованців армійської семінарії та з дітей полкових священнослужителів¹.

Втім, після початку заходів щодо зменшення залежності військового духовенства від єпархіальної влади продовжував залишатись майже без змін порядок призначення духовенства на флот. У червні 1801 р. у відповідь на синодський указ, яким єпископ Афанасій зобов'язувався обрати у своїй єпархії одинадцять священників або ієромонахів для перебування на кораблях Чорноморського флоту, архієрей розпорядився, зокрема, вислати до консисторії для відправки на флот благочинного і священника селища Медерівка І. Аврамова. Згоди самого священника ніхто не питав, більше того, в консисторському указі наголошувалось, що ніякі відмовки Аврамова взяті до уваги не будуть. По завершенні кампанії священник повернувся до Медерівки і рішенням консисторії був поновлений на посаді благочинного².

Для того, щоб безперебійно постачати флот духовенством, височайше затвердженою 23 березня 1806 р. доповіддю Синоду було наказано мати в штаті Балаклавського Георгіївського монастиря 13 ієромонахів, які мали служити на кораблях³. Оскільки ж сам монастир знаходився в підпорядкуванні єпархіальному керівництву, то останнє і опікувалось тим, аби відповідну кількість ієромонахів обитель мала. Для цього, зокрема, використовувалась практика звернення до духовенства південного краю з пропозицією погодитись на переведення до Балаклави. При цьому обумовлювалось, що ієродиякони можуть бути рукопокладені в ієромонашество⁴. Коли ж духовні особи вже поступили під керівництво настоятеля Балаклавського Георгіївського монастиря, то саме до нього флотська влада зверталась у міру виникнення потреби в призначенні ієромонаха на той чи інший корабель⁵. Після повернення останніх до портів духовні особи відсилались назад до монастиря⁶.

Сказане вище стосувалось не тільки ієромонахів, а й вдових священників, які добровільно йшли для служіння на флоті, підпорядковуючись монастирському статуту, але не були пострижені в ченці. Вдові священники з'явилися у Георгіївському монастирі в 1822 р., у зв'язку з нестачею ієромонахів⁷.

Як свідчать документи Херсонського духовного правління, єпархіальна влада продовжувала зберігати за собою право призначення духовенства до релігійних споруд адміралтейських селищ. Зокрема в травні 1800 – лютому 1801 р. розглядалась справа про вибори священника в адміралтейське селище Воскресенське, до Богоявленської церкви. Два кандидати на цю посаду, вибрані самими поселянами, були направлені до єпископа Новоросійського та Дніпровського Афанасія для рукопокладення одного з них у священники⁸.

Що стосується призначення полкового духовенства, то при формальній безумовній зверхності в цьому питанні обер-священника та Синоду єпархіальні архієреї зберігали реальну можливість не направляти на ці посади тих чи інших осіб.

¹ Там само. — Т. XXIX. — С. 687 – 688.

² ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 432. — Арк. 1 – 1 зв., 12.

³ ДамС. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 37.

⁴ НКМ. — КП – 24933 / Арх – 8143.

⁵ ДамС. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 28. — Арк. 132.

⁶ Там само. — Арк. 219 – 219 зв.

⁷ Крестьянников В.В. Участие иеромонахов и священников Балаклавского Георгиевского монастыря в боевых действиях Черноморского флота в первой половине XIX века // Проблемы религий стран Черноморско-Средиземноморского региона. Сборник научных трудов. — Севастополь — Краков, 2001. — С. 116.

⁸ ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 407. — Арк. 5 – 5 зв.

Про те, що Синод своїм рішенням міг вимагати направлення конкретних священиків до полків, свідчить указ консисторії від 24 серпня 1806 р., в якому передається синодське розпорядження на місце священика Севського мушкетерського полку призначити священика села Улянівки Херсонського повіту Ф. Шульженкова¹. Але оскільки парафіяльні священики звертались із клопотаннями про направлення в полки не лише до Синоду, а й до єпархіальної влади, остання могла відмовляти в таких клопотаннях. Саме таке рішення було прийняте в 1807 р. стосовно священика села Березняговатого В. Світайлова, який просив про призначення до одного з піхотних полків². Через 3 роки той самий єпархіальний архієрей Платон знову відмовив в аналогічному проханні, тепер уже переданому через обер-священика І. Державіна. Останній звертався до єпархіальної влади з повідомленням про звільнення в полк на священицьке місце дячка селища Юріївки А. Косовського. Резолюція Платона була більш ніж красномовною і прозоро висвітлила ставлення архієрея до поповнення лав полкових священиків за рахунок його підлеглих: “Дячка цього як і віку неправильного і малописьменного, але безумно того священства побажавшого, не тільки не звільняти, але і покарати на три місяці в Самарському монастирі роботою! А для припинення подібних безпутності і зухвальств, послати в єпархію укази, щоб такими проханнями як обер-священика обтяжувати, так і нас турбувати провадженням не наважувались під загрозою... покарання. Та й взагалі причетникам до полкового священства проситись через значну в тутешній єпархії нестачу заборонити!”³

До компетенції єпархіального керівництва в перше десятиліття XIX ст., як і раніше, входило призначення до шпитальних церков. У 1801 р. архієрей Новоросійський і Дніпровський Афанасій задовольнив прохання священика Покровської церкви селища Іванопетровського С. Камінського про переведення його до морського шпиталю при адміралтейському селищі Богоявленське⁴. А в 1810 р. архієпископ Платон відмовив у подібному клопотанні стихарному паламарю миколаївської купецької Різдобогородицької церкви В. Залузькому, який просив з огляду на дорожнечу хліба в Миколаєві перевести його до церкви морського миколаївського шпиталю чи до парафіяльної церкви станиці Красносельської. У резолюції Платона зазначалось: “Цьому прохачу непостійному і парафіянам невдячному відмовити”⁵.

Справа, яка велась наступного, 1811, року стосовно звернення до архієпископа Платона звільненого з армійського духовенства в Катеринославську єпархію священика Я. Грушецького, містить інформацію про духовенство військових шпиталів регіону на початку XIX ст. і характер його реальної залежності від єпархіальної влади. У довідці, складеній у консисторії, позначалось: “При перебуваючих у тутешній єпархії шпитальних церквах: херсонській, богоявленській, таганрозькій і севастопольській місця священицькі зайняті. Іменним же височайшим 1801-го року лютого 28-го дня указом наказано: “На священицькі місця, при шпиталях у фортецях та інших подібних цим місцях перебуваючі, при яких знаходяться військові, і при яких священики одержують платню з військової суми, нікого не призначати, крім армійських священиків, які кілька років в армії служать, а тому і заслуговують ці спокійні місця”. Святіший же Синод від 15-го березня того ж року наказав: “Священиків, які призначені єпархіальними архієреями до шпиталів, та інших в згаданому іменному указі написаних місць, з таких, які не служили в полках, переводити в інші місця, а на ті поміщати звільнених із армійського духовенства”. Як зазначалось у

¹ Там само. — Спр. 653. — Арк. 1 – 2.

² Там само. — Спр. 577. — Арк. 1.

³ Там само. — Спр. 853. — Арк. 1 – 1 зв.

⁴ Там само. — Спр. 452. — Арк. 1 – 1 зв.

⁵ Там само. — Спр. 829. — Арк. 1 – 1 зв.

консисторському рішенні з цього приводу, перебуваючі при згаданих чотирьох шпиталях священники Іоаким Кохановський, Сава Камінський, Федір Друзякін та Іоанн Курковський в армійському духовенстві службу не проходили, а були призначені на згадані місця відповідно в 1807, 1801, 1793 та 1806 рр. Оскільки ж Херсонське духовне правління скаржилось на І. Кохановського, що він незаконно відправляв треби для не своїх парафіян, чим утискав парафіяльних священників і ускладнював ведення метричних записів, архієпископ Платон наказав перевести цю духовну особу із шпитальної церкви до іншої парафії, а його місце передати Я. Грушецькому¹.

Проте, у тому ж 1811 р. всі шпитальні церкви були виведені з-під влади не лише духовного правління, але і консисторії. За відношенням І. Державіна, в якому згадувались положення імператорського указу 1811 р., всі церкви єпархії, які знаходились при шпиталях і в парафії яких перебували виключно військові, а священники одержували платню з армійської суми, були виключені з єпархіального відомства і передані під зверхність обер-священника. Через це з-під юрисдикції архієрея вийшли питання призначення священно- та церковнослужителів севастопольської, миколаївської, херсонської, одеської, таганрозької та тираспольської шпитальних церков².

На початку 20-х років питання про підпорядкування церков фортець, шпиталів, батальйонів а також їхніх священно- та церковнослужителів знову було поставлене на порядок денний. Думки членів Синоду з цього приводу розійшлися. Як впливає з аргументів, що наводились, перебування стаціонарних церков під зверхністю обер-священника чітко визначено законодавством не було. Це дало членам Синоду підстави запропонувати повернути релігійні споруди в єпархіальне відомство. Втім, іменним указом від 14 квітня 1826 р. був покладений край таким намаганням: Микола I наказав залишити церкви в підпорядкуванні обер-священнику³.

У 1852 р. це розпорядження було знову підтвержене імператором, який наказав “до місцевих військових і морських соборів і церков завжди призначати заслужених полкових священників”. Цим завершився діалог єпархіального та військового духовенства з приводу підпорядкування стаціонарних церков, у яких військові задовольняли свої релігійні потреби⁴.

Стосовно ж порядку призначення духовенства до цих церков, то вже наступного, 1853, року в контексті загальної кампанії із скорочення листування при розгляді справ по духовному відомству обер-священники отримали право призначати, переміщати та звільняти священнослужителів військового відомства не питаючи, як раніше, кожного разу згоди на це Синоду. Але і тепер обер-священники мали призначати та звільняти священників не інакше, як після попередніх зносин з єпархіальним керівництвом⁵.

Створення та ліквідація штатних місць при церквах, які знаходились у військовому відомстві, залишалось поза компетенцією єпархіальних архієреїв і залежало від Петербурга. Коли приймалось рішення про влаштування релігійної споруди для задоволення релігійних потреб військових або про зміни штатів уже існуючих таких церков, вступав у силу порядок заміщення вакантних посад, передбачений для відповідних духовних закладів військового відомства. Але при переведенні таких споруд із військового до єпархіального підпорядкування єпархіальні архієреї поширювали свою компетенцію і на кадрові питання щодо них.

¹ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 931. — Арк. 1 – 1 зв., 8.

²Там само. — Спр. 943. — Арк. 1, 7 – 7 зв.

³ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. I. — С. 358 – 364.

⁴Чимаров С.Ю. Русская православная церковь и вооруженные силы России в 1800 – 1917 гг. — СПб.: Нестор, 1999. — С. 59.

⁵Желобовский А.А. Управление церквами... — С. 8 – 9.

Як і у випадку з духовними особами, які перебували в штаті Балаклавського монастиря і направлялись на флот, призначення священно- та церковнослужителів, які задовольняли духовні потреби контингенту військових поселень, не було виключено з юрисдикції єпархіального керівництва. Згідно з інструкцією дивізіонного благочинного в округах військового поселення кавалерії ця особа в разі виникнення вакансії мала доповідати єпархіальному архієрею, чи потрібне призначення на це місце іншого. Причому подання стосовно кандидатів мав робити саме дивізіонний благочинний, узгодивши це з місцевим військовим керівництвом¹. У 1840-х рр. побачили світ два іменні укази, які стосувались церковнослужителів Новоросійського військового поселення. Указами від 30 листопада 1842 р. і 28 серпня 1844 р. обумовлювалось, що при кожному священнику має знаходитись, крім диякона, по два церковнослужителі, які повинні бути призначені зі складу місцевих дячків і паламарів².

Представники парафіяльного духовенства призначались і на посади законовчителів військово-навчальних закладів. Іменними указами визначались критерії, яким мали відповідати такі особи. Зокрема, 19 квітня 1844 р. було обумовлено, що ці посади могли зайняти лише священники й диякони, які мали вчений ступінь і працювали в парафії у відповідному сані 3 – 4 роки³. 31 березня 1850 р. імператор дещо послабив ці вимоги, скасувавши обов'язкову наявність стажу⁴.

Священно- та церковнослужителі кадетських корпусів також не були виключені з залежності від єпархіальної влади. Височайше затвердженим положенням про обов'язки церковного причту кадетських корпусів обумовлювалось, що такі особи, крім залежності від керівництва військово-навчальних закладів, перебували в підпорядкуванні благочинним, а через них — єпархіальній владі⁵.

Під зверхність обер-священника армії і флотів попервах поступило духовенство Окремого Запорозького війська, сформованого з поверненням задунайських козаків до території Російської імперії. Але коли після кількарічних скитань по військових квартирах бойова одиниця була переформована в Азовське козацьке військо і осіла на землях Катеринославської губернії, місцеве єпархіальне керівництво почало клопотатись перед Синодом про перепідпорядкування церковних справ азовців саме Катеринославу. З огляду на те, що духовенство всіх козачих, як і інших поселених військ, знаходилося у залежності саме від єпархіальних керівників, Синод у 1833 р. дав такий дозвіл⁶. Дослідниця історії Азовського козачого війська Л. Маленко вбачає в прагненні консисторії одержати під управління духовенство цього військового формування піклування про отримання церквою більших прибутків, оскільки щедрість козаків до храмів була добре відома⁷. Але була принаймні ще одна причина — помітне небажання місцевого духовного керівництва мати на території єпархії духовенство і парафіян, не підпорядкованих саме йому.

Отже, обсяг повноважень Синоду, обер-священників і єпархіального керівництва у питаннях призначення, переміщення та звільнення духовенства, яке задовольняло духовні потреби військових, змінювався, причому ці зміни відбувались у напрямку звуження компетенції єпархіальних архієреїв. Разом із тим, у руках останніх залишалось чимало важелів впливу на ротачію кадрів. Ще раз підкреслимо, що сам склад осіб, які працювали з

¹Патенко С. Город Новомиргород, его храмы и духовное управление // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1880. — № 21. — С. 748 – 749.

²ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. II. — С. 168; Т. XIX. — Отд. I. — С. 532.

³Там само. — Т. XIX. — Отд. I. — С. 263.

⁴Там само. — Т. XXV. — Отд. I. — С. 204.

⁵Там само. — Т. XXVIII. — Отд. I. — С. 335 – 336.

⁶Міжконфесійні взаємини на Півдні України XVIII – XX століття... — С. 77 – 81; Маленко Л. Азовське козацьке військо (1828 – 1866). — Запоріжжя, 2000. — С. 405 – 406.

⁷Міжконфесійні взаємини на Півдні України XVIII – XX століття... — С. 78 – 79.

військовими, не був однорідним за статусом. Військове відомство не було обмежене в спілкуванні з відомством духовним отриманням послуг лише від осіб, підпорядкованих обер-священнику. Військовий характер держави став причиною того, що і єпархіальні священно- та церковнослужителі залучались до цієї справи.

На відміну від цивільних, переважна більшість військових знаходилась на утриманні держави, причому це утримання передбачало й оплату праці священно- та церковнослужителів. Як і в інших сферах, у питанні визначення утримання військового духовенства у XVIII – середині XIX ст. простежувалась тенденція уніфікації. Разом із тим, неоднорідний характер як самого складу збройних сил, так і духовенства, яке служило треби військовим, обумовили те, що повної уніфікації так і не відбулося.

Найменш уніфікованою система утримання була до призначення обер-священником армії та флоту П. Озерецьковського. Загальнодержавні положення, якими б визначалось матеріальне забезпечення військового духовенства та його родин, ще не сформувалось. Тому не те що для кожного роду військ, але і для кожного бойового з'єднання, а то й для кожної духовної особи, яка в ньому працювала, утримання призначалось диференційовано. Типовою для того часу була формула, яка застосовувалась в Азовській флотилії: “Для компанії в мореплавстві передбачено мати священників вісім, їм кожному жалування видавати, дивлячись на їхню поведінку і послуги, від шістдесяти до ста двадцяти карбованців на рік, і крім того видається їм за весь час перебування їх у морі кожному порціонів не менше чотирьох карбованців п'ятидесяти копійок, а іноді й більше на місяць”¹.

Із створенням інституту обер-священника армії та флоту з'явилась людина, яка за своєю посадою мала опікуватись визначенням сум матеріального забезпечення військового духовенства та форм їхнього соціального захисту на загальнодержавному рівні. Вже 28 лютого 1801 р. імператором була конфірмована доповідь Озерецьковського, якою на військово духовенство та їхні родини поширювались запроваджені раніше для настоятелів та настоятельниць монастирів, на біле духовенство штатних соборів і церков правила визначення розмірів пенсіонів². У 1806 р. ця доповідь була доповнена положенням про видачу одноразової допомоги сім'ям священників, які не вислужили пенсійного строку³.

Визначене штатами військових одиниць жалування священникам не могло задовольнити матеріальних потреб військового духовенства, і тому в 1806 р. П. Озерецьковський запропонував дозволити видавати додаткове жалування за рахунок церковних сум. Імператор з цим погодився⁴.

У 1808 р., за обер-священника армії та флоту І. Державіна (1807 – 1826 рр.) було прийнято рішення про виплату священнослужителям, які направлялись на службу, крім прогонних, ще й кормових грошей⁵. Війна 1812 р. примусила владу зробити чергові кроки в напрямку покращення становища військового духовенства. За пропозицією І. Державіна, було дозволено видавати священникам, які виступали в похід, підйомні в розмірі 400 крб. Після завершення війни обер-священник виклопотав грошову допомогу священникам і їхнім родинам, а також право на виплату їм пенсій за скороченою процедурою. Для розширення можливостей дітей військового духовенства в отриманні освіти, за пропозицією І. Державіна, таким особам було дозволено навчатись у єпархіальних семінаріях, які знаходились найближче до місць розташування полків⁶.

¹ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 1.

²ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — С. 589 – 590.

³Желобовский А.А. Управление церквами... — С. 23.

⁴ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — С. 687 – 689.

⁵Там само. — Т. XXX. — С. 425.

⁶Желобовский А.А. Управление церквами... — С. 24 – 25.

Підкреслимо, що заходи, які згадуються, були додатковими до тих, які запроваджувались стосовно духовенства імперії в цілому.

З воцарінням Миколи I увага до військового духовенства зросла ще більше, що було логічним наслідком посилення уваги до самих збройних сил. За обер-священника Г. Мансветова (1827 – 1832 рр.) було вирішено в інтересах військового духовенства питання про виховання дітей за державний кошт; іменним указом від 6 грудня 1829 р. було збільшене жалування не тільки самого обер-священника армії та флотів, а й обер-священників армії та окремих корпусів, полкових священників і священників, які знаходились з військами у закордонних походах (при цьому всі інші види утримання, передбачені окремими законодавчими документами, зберігалися). У цьому указі, між іншим, зазначалась причина його прийняття — невідповідність обмеженості розмірів утримання важливості функцій військового духовенства. Тут же містилась формула, яка при всій своїй тривіальності досить точно визначила роль, яка відводилась цій групі духовних осіб: “Забезпечивши таким чином стан військового духовенства..., я залишаюсь цілком впевненим, що воно вірним служінням церкві і престолу, і палкою старанністю у виконанні священних своїх обов’язків потурбується виправдати моє про нього піклування”¹.

Але і цей захід щодо покращення стану військового духовенства був далеко не останнім. Невдовзі було вирішене питання про порядок забезпечення квартирами священнослужителів, які перебували в поході²; встановлено розмір жалування священників, які знаходились при військових шпиталях³; переглянуто умови пенсійного забезпечення та отримання одноразової допомоги військовими священниками і членами їхніх родин⁴.

За наступника Г. Мансветова, В. Кутневича (1832 – 1865 рр.) було запроваджено цілу низку нових заходів, які мали покращити матеріальний стан військового духовенства в умовах поступового “збільшення дорожнечі життя”. І в цей період указів, які запроваджували нові розміри жалування та нові правила утримання всіх священно- та церковнослужителів, що задовольняли релігійні потреби військових, було прийнято лише декілька. Переважна ж більшість документів, які визначали матеріальне забезпечення, стосувалась або священно- та церковнослужителів конкретних релігійних споруд чи військових одиниць, або ж передбачала поширення вже існуючих стосовно деяких груп військового духовенства правил на інші групи.

Між іншими, у цей період були прийняті і укази стосовно безпосередньо Південної України. Було визначене жалування священнику Балаклавського грецького батальйону⁵, ієромонахам, які перебували в Балаклавському Георгіївському монастирі⁶, священно- та церковнослужителям церков селищ Дунайського козачого війська⁷, священнослужителю, приписаному до миколаївського Адміралтейського собору, який мав викладати у Чорноморській штурманській роті⁸, іншим священно- та церковнослужителям цього собору⁹, очаківським священно- та церковнослужителям¹⁰, духовним особам севастопольського Адміралтейського собору¹¹ тощо.

¹ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IV. — С. 838 – 839.

²Там само. — Т. V. — Отд. I. — С. 214 – 215.

³Там само. — Т. VI. — Отд. I. — С. 357.

⁴Желобовский А.А. Управление церквами... — С. 27 – 28; ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — С. 219 – 222.

⁵ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. I. — С. 514.

⁶Там само. — Т. XIV. — Отд. I. — С. 686.

⁷Там само. — Т. XV. — Отд. I. — С. 495 – 496.

⁸Там само. — С. 843.

⁹Там само. — Т. XXXI. — Отд. I. — С. 345 – 346.

¹⁰Там само. — Т. XVII. — Отд. I. — С. 357; Т. XXIX. — Отд. I. — С. 310.

¹¹Там само. — Т. XXXIV. — Отд. I. — С. 782 – 783.

Імперською владою була приділена увага і забезпеченню духовенства військових поселень. Причому спостерігалась тенденція поступового зрівняння цих осіб із військовим духовенством. Уже сам перелік законодавчих документів дозволяє простежити процес пошуку владою оптимальної моделі. Сенатським указом від 2 листопада 1839 р. на духовенство округів військового поселення та ролейних солдатів була поширена дія положення від 27 квітня 1832 р. про пенсії та матеріальну допомогу військовому духовенству¹; 21 жовтня 1840 р. запроваджено безоплатне лікування священиків округів військового поселення та ролейних солдатів у військових шпиталях²; штатами 1840 р. було визначено розмір жалування священно- та церковнослужителів Новоросійського військового поселення³; іменним указом від 11 червня 1841 р. розписувались суми платні за виконання священиками округів військового поселення треб⁴; іменним указом від 30 листопада 1842 р. обумовлювалось утримання причетників⁵ (указом від 28 серпня 1844 р. порядок одержання такого утримання був уточнений⁶); 6 вересня 1845 р. із капіталу військових поселень на утримання священиків були виділені додаткові кошти⁷; синодським указом від 19 березня 1846 р. обумовлювалось, що всі священнослужителі військових поселень, які не отримували жалування, мали право на пенсію та одноразову допомогу нарівні з військовим духовенством⁸; іменним указом від 23 лютого 1847 р. передбачалось, що причетники єдиновірських церков Новоросійського військового поселення мали отримувати таке ж жалування, що й православні причетники⁹; височайше затвердженим 8 липня 1847 р. положенням про кондукторські школи в округах військового поселення було визначено жалування священикам, які викладали Закон Божий¹⁰; іменним указом від 16 жовтня 1852 р. було змінено, а 9 лютого 1854 р. уточнено регламентацію способів утримання священно- та церковнослужителів округів військового поселення кавалерії¹¹.

За часів обер-священства Кутневіча було більш детально регламентовано й оплату праці парафіяльного духовенства, яке додатково до виконання своїх основних обов'язків обслуговувало військових: побачили світ укази, якими визначався розмір плати таким священикам за роботу у військових шпиталях і військово-навчальних закладах, за виконання треб під час тимчасових відряджень до військ.

Отже, відбувалось не лише поступове виокремлення групи військового духовенства, але і деталізація порядку матеріального забезпечення духовних осіб, які задовольняли релігійні потреби військових. Найбільш широких обсягів ця деталізація набула за Миколи I, що стало одним із проявів неусипної уваги імператора до збройних сил. Адже, за влучним висловом М. Геллера, Микола I хотів усе знати і все контролювати, а армія була ідеальною моделлю чітко контрольованого, а тому слухняного і точно працюючого механізму¹².

Звернемо увагу, що в Повному Зібранні законів Російської імперії кількість указів, що стосувались статусу духовних осіб, які працювали з військовими, є не набагато меншою,

¹ Там само. — Т. XIV. — Отд. I. — С. 826 – 827.

² Там само. — Т. XV. — Отд. I. — С. 657.

³ Там само. — Отд. III. — С. 1402 – 1411.

⁴ Там само. — Т. XVI. — Отд. I. — С. 510; Отд. II. — С. 119.

⁵ Там само. — Т. XVII. — Отд. II. — С. 168.

⁶ Там само. — Т. XIX. — Отд. I. — С. 532.

⁷ Там само. — Т. XX. — Отд. II. — С. 8.

⁸ Там само. — Т. XXI. — Отд. I. — С. 369.

⁹ Там само. — Т. XXII. — Отд. I. — С. 159 – 160.

¹⁰ Там само. — С. 601 – 605.

¹¹ Там само. — Т. XXX. — Отд. II. — С. 5 – 9; Т. XXIX. — Отд. I. — С. 177 – 178; Отд. II. — С. 31 – 33.

¹² Геллер М. История Российской империи: в 2 т. — М.: изд. "МИК", 2001. — Т. 2. — С. 343.

ніж кількість законодавчих документів стосовно парафіяльного духовенства. Чисельність же самого військового духовенства, підпорядкованого обер-священнику армії і флотів, у порівнянні з кількістю парафіяльних священно- та церковнослужителів залишалась вкрай незначною. Зокрема, у 1839 р. під його керівництвом на всій території Російської імперії перебувало лише 9 протоієреїв, 330 священників, 17 дияконів і 74 причетника¹. Станом на 1849 р. ці показники суттєво не змінилися і становили 9, 347, 19 і 73 відповідно². Через 5 років обер-священнику армії та флотів підпорядковувалось 8 протоієреїв, 373 священників, 18 дияконів і 69 причетників³, а в 1859 р. цих осіб налічувалось відповідно 9, 281, 20 і 60⁴. Отже, загальноімперська кількість підлеглих обер-священнику армії та флотів була набагато меншою, ніж кількість підлеглих кожного з архієреїв південноукраїнських єпархій.

Незначним був і відсоток у складі підлеглих духовного відомства духовенства чорного. Так, під час формування Слов'янської та Херсонської єпархій під керівництво Євгенія (Булгаріса) було переведено 77 “монастирських настоятелів, монашествуючих з більцями” і стільки ж “ігумень, казначей і черниць”⁵. Таким чином, вони склали тоді лише 9,4% духовних осіб, перепідпорядкованих з Київської, Переяславської, Воронежської та Білгородської єпархій Слов'янській і Херсонській єпархії.

Надалі кількість представників чорного духовенства, які знаходились у монастирях під юрисдикцією південноукраїнських архієреїв, стала ще меншою внаслідок виведення із складу єпархії територій, на яких були розташовані деякі обителі. Зміни, які відбулись із мережею монастирів у подальшому, обумовили те, що станом на 1835 р. Катеринославська, Херсонська й Таврійська єпархія мала лише 38 ченців і 8 послушників у штатних і 29 ченців у заштатних обителях⁶ (до цієї кількості не увійшло чорне духовенство Одеси, яке на той час ще знаходилося у підпорядкуванні Кишинівській єпархії). Подальші зміни кількості чорного духовенства південноукраїнського регіону виглядали так⁷:

Єпархія	Рік	Архієрейські будинки і штатні чоловічі монастирі		Позаштатні чоловічі монастирі		Штатні жіночі монастирі	
		ченців	послушників	ченців	послушників	Черниць	Послушниць
Катеринославська	1839	10	3	2		—	—
	1844	6	2	4	—	—	—
	1849	7	8	2	—	—	—
	1854	11	10	4	—	—	—

¹Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1840 год... — С. 16 – 17.

²Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1850 год... — С. 18 – 19.

³Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1855 год... — С. 18 – 19.

⁴Извлечение из отчета по ведомству православного исповедания за 1860 год... — С. 22 – 23.

⁵РДА. — Ф. 796. — Оп. 56. — Спр. 436. — Арк. 368.

⁶Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1836 год... — С. 96.

⁷Таблица укладена на підставі: Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1840 год... — С. 2, 6; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1845 год... — С. 2, 6; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1850 год... — С. 2, 6; Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1855 год... — С. 2, 6; Извлечение из отчета по ведомству православного исповедания за 1860 год... — С. 2, 6.

	1859	4	1	14	9	—	—
Херсонська	1839	65	14	54		—	—
	1844	59	13	17	13	3	6
	1849	44	19	12	7	5	14
	1854	67	42	14	18	10	32
	1859	40	12	49	49	15	31

Таким чином, станом на 1859 р., перед відокремленням Таврійської єпархії, до чорного духовенства відносилось лише 8,9% осіб, підпорядкованих архієпископу Херсонському й Таврійському, і 1,7% осіб, залежних від єпископа Катеринославського й Таганрозького. Причини того, що чорне духовенство залишалось, як і в останній чверті XVIII ст., не чисельним у порівнянні з духовенством білим, слід шукати, між іншим, і в державному регулюванні порядку поповнення лав чернецтва, позбавлення сану, у зміні законодавства щодо майнових прав осіб, які перебували в монастирях.

Як і інші групи, чорне духовенство не було однорідним. Так, законодавство зафіксувало вже традиційний поділ чернецтва на духовне керівництво і рядових. До перших були віднесені митрополити, архієпископи, єпископи, архімандрити, ігумени, ігумені та настоятельниці монастирів. До другої — схимномонахи, ченці та послушники, схимномонахині, черниці та послушниця¹. Пишучи про склад духовенства, дослідники часто випускають з поля зору наявність специфічних категорій — ієромонахів (ченців у священницькому сані) та ієродияконів (ченців, висвячених у дияконський сан), які, належачи до чорного духовенства, за функціями були близькими до духовенства парафіяльного.

Належність особи до тієї чи іншої із зазначених підгруп духовного керівництва залежала від того, яку посаду мала ця особа. Сан митрополитів, архієпископів і єпископів мали керівники єпархій. Причому клас єпархій впливав на визначення сану їхніх архієреїв, але суворо встановленою ця залежність не була. Так, Гавриїл (Бонулеску-Бодоні) очолював південноукраїнську кафедру в сані митрополита, хоча підпорядкована йому єпархія не належала до першого класу; деякі особи, які приходили на місце єпархіального архієрея, певний час перебували в єпископському сані, і лише згодом отримували сан архієпископа. Саме як єпископи очолили південноукраїнські кафедри Афанасій (Іванов), Феофіл (Татарський), Онісіфор (Боровик), Гавриїл (Розанов), Димитрій (Муретов).

Те, який сан носитиме керівник монастиря, великою мірою залежало від класу останнього, але і тут безумовної залежності не існувало. Як правило, монастирі першого класу очолювались архімандритами, а другого та третього — ігуменами. Разом з тим, настоятелі другокласних монастирів могли розраховувати на отримання більш почесного сану архімандрита².

Послушник (послушниця), чернець (черниця), схимномонах (схимномонахиня) були послідовними щаблями просування особи, яка вирішила жити за монастирським статутом. Належність до кожного з цих щаблів передбачала відповідні права та обов'язки. Умови зміни статусу визначались законодавством.

Документи, які були прийняті в останній чверті XVIII – середині XIX ст. щодо статусу чернецтва мали на меті, з одного боку, перешкоджання значному збільшенню кількості чорного духовенства, а з іншого, — обмеження можливостей виходу зі складу останнього. Перший пріоритет пояснювався, зокрема, прагненням уникнути безконтрольного

¹Римский С.В. Православная церковь и государство... — С. 71.

²Прошин Г.Г. Черное воинство: (Русский православный монастырь. Легенда и быль). — 2-е изд., доп. — М.: Политиздат, 1988. — С. 12.

поповнення чернецтва як привілейованої групи за рахунок представників податних верств. Другий пріоритет обумовлювався опікуванням держави про те, аби чернецтво являло собою своєрідну еліту духовної верстви, так само як монастирі були оплотом православ'я. Саме тому законодавчі норми створювали простіші умови для залишення лав чернецтва за проступки та злочини, аніж за власним бажанням.

У цілому ж законодавче регулювання поповнення та залишення складу чорного духовенства здійснювалось у контексті державної політики щодо посилення замкненості духовної верстви.

Хоча норми, які визначали порядок входження до складу чорного духовенства, і передбачали можливість поповнення останнього представниками будь-якої верстви, далеко не кожний бажачий міг таким способом змінити свій статус. Адже, по-перше, існував віковий ценз, який для чоловіків становив 30, а для жінок — 40 років (тут законодавці мали на меті не лише запобігання прийняттю важливого рішення про залишення мирського життя особами, які не мали достатнього досвіду; брались до уваги і міркування щодо обмеження можливостей відходу в монастирі молодих жінок, які мали народжувати дітей і таким чином поповнювати народонаселення країни). По-друге, захищаючи свої фінансові інтереси, держава зобов'язувала осіб, які бажали йти до монастирів, отримувати звільнення: ті, хто служив у державних закладах, мали подавати відповідну письмову згоду свого керівництва, державні селяни — громади, кріпосні — відпускні свідоцтва поміщиків тощо. Лише після цього справа передавалась по інстанціях духовній владі. Причому рішення про постриг послушника (послушниці) в ченці (черниці) приймалось самим Синодом.

Коли Петербург давав відповідний дозвіл, особа, яка пішла до монастиря, втрачала як належність до верстви, у якій раніше перебувала, так і майнові права, якими володіла. Замість того вона отримувала привілеї, у тому числі й майнові, якими користувалось чернецтво. На неї відтепер поширювався і порядок судочинства, передбачений для підлеглих духовного відомства. Між іншим, цей порядок передбачав і процедуру виверження з сану за вчинки, несумісні із чернечим статусом. Перелік таких вчинків у цілому відповідав тому, що діяв стосовно білого духовенства.

Що стосується добровільного складення сану, то тут передбачався цілий ряд перешкод, який включав своєрідний випробувальний термін, умовляння духовного керівництва, розгляд справи Синодом, епитимію та позбавлення низки привілеїв¹.

В останній чверті XVIII – середині XIX ст. побачили світ документи, які підтверджували, конкретизували або коригували загальні положення щодо статусу чорного духовенства, викладені в церковних статутах, “Духовному регламенті” та інших документах, прийнятих до 1775 р.

4 липня 1777 р. синодським указом єпархіальним архієреям було підтверджено обов'язок суворого дотримання положень “Духовного регламенту” та указу Синоду від 2 жовтня 1764 р. стосовно надання центральній духовній владі відомостей про бажачих піти до монастирів². Іменним указом від 15 липня 1778 р. підтверджувалась заборона постригу дівчат і молодих жінок³. Синодським указом від 21 липня 1804 р. єпархіальним архієреям підтверджувалась необхідність стежити за збереженням відмінностей статусу послушників і ченців; підкреслювалось, що постриг послушників у рясофор, який міг здійснюватись місцевою духовною владою, ще не означав набуття статусу ченця, а постриг у ченці не міг відбуватись без згоди Синоду. Тому наголошувалось, що єпархіальна влада повинна робити подання до Петербурга про постриг у ченці із

¹Римский С.В. Православная церковь и государство... — С. 71 – 74.

²ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — С. 535 – 536.

³Там само. — С. 728.

обов'язковим зазначенням світських імен послушників, їх походження і відсутності перешкод для зміни статусу. У цьому ж документі підтверджувалось, що постриг у ченці забороняється без попереднього трирічного перебування в монастирі послушником¹. 24 червня 1812 р. було підтверджено заборону ченцям успадковувати чи вступати у володіння нерухомістю².

Указом Синоду від 14 грудня 1817 р. обумовлювалось збереження низки прав священнослужителями, які переходили до складу чорного духовенства. Цей указ не йшов у розріз із практикою позбавлення ченців майнових прав, якими вони володіли до постригу. Синодом лише роз'яснювалось, що колишні представники білого духовенства зберігають право носити отримані раніше відзнаки — скуфії, камилавки, хрести та митри³.

Даючи такі права, центральна влада не бажала залишати право на збереження відзнак тими, хто мав намір покинути лави чорного духовенства. Позиція Сенату, Державної Ради та імператора досить чітко проявилась при розгляді справи колишнього настоятеля Катеринославської єпархії архімандрита Іоасафа (Лебединського), який після добровільного складення сану звернувся до губернського правління, де служив до постригу, з проханням поновити його в чині колезького реєстратора, даному свого часу Сенатом. Більшість голосів Загальні збори Сенату постановили відмовити в цьому проханні, а на майбутнє запровадити правило, аби особи, які порушують обітницю і складають із себе чернече звання, мали б право обрання стану, але без повернення їм попередніх чинів, відзнак і маєтків. Державна Рада з цим погодилась, додавши, що чернець, повертаючись у свою колишню верству, може зберегти лише ті права, які належали йому за народженням. Тільки один голос був поданий проти цього: було запропоновано, за деякими виключеннями, повертати маєтки та чини. Аргументація була красномовною: “оскільки порушення даної... духовної обітниці є предмет, для світського уряду зовсім сторонній”. Але імператор на цей голос не зважав, і 10 квітня 1823 р. наклав резолюцію: “Бути за думкою більшості голосів”⁴.

Височайше затверженою 22 грудня 1823 р. доповіддю Синоду було регламентовано порядок покарання представників чорного духовенства, причому однією з форм покарання називалось позбавлення сану. Обумовлювалось, що у випадку, коли ієромонах чи ієродиякон, засуджений до такого покарання, буде просити про залишення його в монастирі для каяття, якщо монастирське керівництво не заперечуватиме, можна залишити його в чернецтві, але з позбавленням священства⁵.

Указом Миколи I від 1 жовтня 1831 р. було підтверджено заборону заповідати майно постриженим у ченці⁶.

Обмеження, встановлені для осіб, які приймали постриг, значно звузили коло тих, хто висловлював бажання йти до монастирів. Ситуація ставала загрозливою, оскільки “оплоти православ'я” могли залишитись без достатньої кількості ченців. Не бажючи допустити “невідповідне потребам церкви зменшення в числі чернецтва”, Микола I 29 травня 1832 р. затвердив нові правила прийняття до монастирів і постригу. Відтепер, при збереженні загальних правил, передбачених церковними статутами, “Духовним регламентом” та іншими узаконеннями, дозволялось робити деякі виключення. Так, віковий ценз для постригу осіб, які завершили курс богослов'я і готувались до зайняття вчительських посад, знижувався до 25 років. Постриг же вдових священнослужителів дозволявся “без

¹ Там само. — Т. XXVIII. — С. 463 – 464.

² Там само. — Т. XXXII. — С. 373.

³ Там само. — Т. XXXIV. — С. 916.

⁴ Там само. — Т. XXXVIII. — С. 902 – 903.

⁵ Там само. — С. 1341.

⁶ Там само. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. II. — С. 98 – 102.

особливого розгляду віку”. Для обох категорій ставало не обов’язковим і попереднє трирічне перебування в монастирі на послушенстві: вихованцям духовних училищ, які завершили курс богослов’я та мали відмінну поведінку, дозволялось зараховувати замість знаходження в статусі послушника перебування під наглядом училищного керівництва; вдові священнослужителі позбавлялись необхідності трирічного послушення за наявності відомостей про сумлінне проходження ними служби. Хоча кількість послушників і послушниць у чоловічих та жіночих монастирях і мала відповідати кількості ченців та черниць, для деяких обителів дозволялось робити виключення й збільшувати кількість послушників та послушниць, але з тим, аби це робилось за рахунок інших монастирів, і в цілому в державі баланс зберігався¹. Статистика свідчить, що для південноукраїнських епархій цей баланс так і не був досягнутий, і, за невеликими виключеннями, кількість ченців у монастирях перевищувала чисельність послушників.

Затвердженнями 29 травня 1832 р. правилами передбачалась і можливість прийняття до монастирів зверх штату старих і німецьких священно- та церковнослужителів, дітей і вдів бідних осіб духовного звання, старих дівочих духовного звання для догляду та харчування.

У тому ж році з метою запобігання зменшенню кількості ченців були підтверджені старі та запроваджені деякі нові заходи щодо осіб, які складали з себе сан або позбавлялись його рішенням духовної влади. Миколою I була затверджена думка Державної Ради, якою особа, що просила дозвіл на залишення чернецтва, мала переконуватись у необхідності дотримання обітниць, по-перше, монастирським настоятелем із старшою братією, по-друге, спеціально призначеними для цього епархіальним керівництвом особами, по-третє, повним присутством консисторії. На це відводилось шість місяців. Якщо ж особа залишалась непохитною у своєму бажанні, після звільнення на неї поширювались правила, передбачені затвердженням Олександром I 10 квітня 1823 р. положенням. Крім того, вона піддавалась семирічній епитимії, під час проходження якої не могла мешкати чи приписуватись до громад у тій губернії, де жила в чернецтві, а також у Петербурзі та Москві. Такі ж обмеження поширювались на осіб, які просили про зняття сану після того, як скоїли проступки або несхвально характеризувались монастирським керівництвом².

Проблеми, пов’язані з переобтяженням штатів монастирів старими та німецькими ченцями, було покликано зняти або принаймні пом’якшити затверджене імператором 28 лютого 1834 р. положення, згідно з яким старими ченцями мали вважатись особи, які досягли 60 років. Вони, а також хворі ченці після відповідного обстеження мали виключатись із штату з правом залишення в монастирі для нагляду. Їхні місця в штаті повинні були зайняти інші особи³.

Отже, політика центральної влади в питанні зміни статусу насельників монастирів впродовж 1775 – 1861 рр. не зазнала кардинальних змін, хоча деяке її коригування мало місце.

Дотримання Петербургом лінії на запобігання значному збільшенню чисельності чорного духовенства, так само як і прагнення центру тримати під своїм контролем усі зміни в складі останнього проявились і в питанні прийняття до Російської імперії закордонних ченців.

Допуск до меж держави представників іноземного чорного духовенства і до 1775 р. тримався під особливим контролем Петербурга. Крім релігійних факторів, тут велике значення мав і фактор політичний: регулюючи в’їзд до імперії православних ченців, російська влада не тільки реагувала на зміни внутрішніх потреб у ченцях, але й

¹ Там само. — Т. VII. — С. 339 – 341.

² Там само. — С. 802 – 803.

³ Там само. — Т. IX. — Отд. I. — С. 293 – 294.

використовувала це в політиці по відношенню до земель з православним населенням, які були під владою не православних урядів. Розгляд справи кожного іноземного ченця, який мав намір перебраться до Російської імперії, мав і військове значення: використовуючи представників православного духовенства як розвідників за кордоном, російська влада прагнула запобігти таким же діям іноземних ченців на території імперії. В'їзд до держави іноземних ченців обмежувався і з міркувань економічних: метою багатьох візитерів було збирання пожертв на свої монастирі, і Петербург не міг допустити неконтрольованого вивозу грошей з країни.

Тому і в законодавчих документах, що приймалися в останній чверті XVIII ст., підтверджувалась чинність іменного указу 1718 р., синодських указів 1723, 1733, 1768 рр., якими визначались обмеження прав іноземних ченців щодо перебування в імперії¹.

Звернемо увагу, що не тільки закордонне, але й місцеве чорне духовенство обмежувалось у праві задовольняти духовні потреби в парафіях, тобто виконувати функції духовенства білого. Але брак священно- та церковнослужителів міг служити підставою для відходу від цього правила. Невдовзі після прибуття до Слов'янської та Херсонської єпархії Євгеній (Булгаріс) звернувся до Синоду з доповіддю, якою, між іншим, просив дозволити приймати до регіону для задоволення релігійних потреб його населення представників не лише іноземного білого, але і чорного духовенства. Роблячи ставку на колишніх закордонних ченців, Євгеній (який і сам належав до них) пояснював, що їм зручніше задовольняти потреби іноземних переселенців до регіону, оскільки вони знайомі з мовою та звичаями останніх². Причому ставка робилась саме на іноземне, а не просто на чернецтво.

Роблячи поступки по відношенню до південноукраїнського краю, Петербург не відійшов від основної лінії — контроль Синоду за переміщенням іноземних ченців був збережений і тут. А 7 грудня 1785 р., згідно з волею Катерини II, указом Синоду, надісланим до всіх єпархій, наказувалось: архієреям не допускати до просування вглиб імперії іноземних православних ченців, а затримувати їх, направляючи докладні відомості світській владі та Синоду, й очікувати вирішення справи кожного з них Петербургом. Виключення дозволялось робити лише для тих ченців, які приїжджали для збирання милостині, маючи на руках жалувані грамоти, свідоцтва, видані Константинопольським патріархом, і паспорти³. 20 ж січня 1802 р. керівникам прикордонних єпархій, у тому числі й Новоросійської, було підтверджено заборону приймати до монастирів пострижених за кордоном ченців без попередніх зносин із Синодом⁴.

Лише іменним указом від 30 грудня 1825 р. було зроблене деяке послаблення: дозвіл на переміщення допущеного до імперії іноземного духовенства (у першу чергу народжених у Бессарабії та "Південному краї") у межах прикордонних єпархій відтепер міг даватись місцевою владою без попереднього узгодження з Петербургом, але з подальшим обов'язковим доведенням цього до відома центру. Цей же указ передбачав, що іноземні архієреї могли допускатись до переселення в Російську імперію лише після узгодження цього з імператором. Інші ж іноземні духовні особи могли в'їжджати до країни та пересуватись тут за попереднім узгодженням із Синодом та доведенням рішень останнього до відома монарха⁵.

¹ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 199. — Арк. 11 – 12 зв.

²РДА. — Ф. 796. — Оп. 58. — Спр. 106. — Арк. 5 – 6.

³ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 199. — Арк. 12.

⁴ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — С. 22 – 23.

⁵Там само. — Собр. II. — Т. I. — С. 35 – 36.

За Миколи I побачила світ і низка указів, якими підтверджувалась заборона іноземцям збирати в Російській імперії пожертви на користь закордонних монастирів без отримання від Синоду документів про дозвіл на це¹.

Державна політика щодо матеріального забезпечення чорного духовенства мала тенденцію надання дозованих привілеїв із посиленням контролю з боку Петербурга. Оскільки самі представники чернецтва були позбавлені багатьох майнових прав, якими володіли миряни, держава регулювала їхній матеріальний стан переважно маніпулюючи джерелами прибутків монастирів. У цілому можна прийняти типологію Д. Ростиславова, який умовно відніс прибутки монастирів до п'яти основних розрядів: 1) надані урядом угіддя; 2) пожертви та інші форми допомоги від населення; 3) грошова допомога держави; 4) прибутки від здачі в оренду приміщень; 5) відсотки з капіталів у банківських установах. Крім цих, так би мовити, внутрішніх прибутків, були і надходження, які отримувались монастирями поза їхніми стінами: капличні, від збірних книжок та молебнів тощо².

Після проведення секуляризаційної реформи державою був прийнятий ряд документів, якими обумовлювались розміри та порядок поводження із земельними угіддями, що могли знаходитись у розпорядженні монастирів. Мова йде, зокрема, про іменний указ від 18 грудня 1797 р., згідно з яким при архієрейських будинках мало знаходитись по 60, а при монастирях — по 30 десятин землі, включаючи те, що вони мали раніше і з наданням, крім того, млинів та рибних ловель³; сенатський указ від 5 квітня 1800 р. про заборону міняти вже відведені землі, млини та рибні ловлі⁴; сенатський указ від 8 червня 1805 р., що як виключення дозволив монастирям купувати нерухомість із попереднім отриманням монаршої згоди⁵ (за такої ж умови монастирям було дозволене придбання нерухомості за заповітами⁶); сенатський указ від 23 липня 1823 р., що забороняв керівництву губерній і градоначальникам приймати рішення про зайняття монастирських земель без попереднього узгодження з духовною владою, якщо тільки ця земля не передбачалась для влаштування тимчасових карантинів⁷; височайше затверджену 4 червня 1824 р. думку Державної Ради про порядок наділення землями архієрейських будинків і монастирів⁸; височайше затверджене 6 вересня 1838 р. положення про відведення православним монастирям від 50 до 150 десятин лісу⁹; синодський указ від 18 листопада 1842 р. стосовно заборони відмежування лісових ділянок монастирям, які не можуть стежити за їх збереженням¹⁰.

І все ж закріплення угідь за монастирями залишалось індивідуальною справою, яка по відношенню до кожної обителі вирішувалась окремо.

Уже згадувалось, що Самарському Пустинно-Миколаївському монастирю і після виходу указу про секуляризацію малоросійських монастирських земель вдалось зберегти свої угіддя великою мірою завдяки діям Г. Потьомкіна. Але після смерті останнього його наступник, генерал-губернатор П. Зубов, подав Сенату думку, наслідком якої стала передача казні більшої частини нерухомості обителі. Із 18697 десятин 615 кв. сажнів

¹ Там само. — Т. XVIII. — Отд. I. — С. 539; Т. XIX. — Отд. I. — С. 530; Т. XXI. — Отд. I. — С. 668.

² Ростиславов Д.И. Опыт исследования об имуществах и доходах наших монастырей. — СПб.: тип. Морского Министерства, 1876. — С. 69 – 70, 142.

³ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — С. 822.

⁴ Там само. — Т. XXVI. — С. 114 – 115.

⁵ Там само. — Т. XXVIII. — С. 1077 – 1078.

⁶ Знаменский П. Чтения из истории Русской церкви... — С. 103.

⁷ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — С. 1116 – 1118.

⁸ Там само. — Т. XXXIX. — С. 368.

⁹ Там само. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. II. — С. 109 – 111.

¹⁰ Там само. — Т. XVIII. — Отд. II. Прибавление к Т. XVII. — С. 8.

монастирської землі за Самарською обителлю було залишено лише 1632 десятини 1630 кв. сажнів¹. Такий розмір угідь залишався за обителлю і надалі².

Визначення розмірів земельних угідь Григоріївського Бізюкова монастиря було обумовлене іменним указом від 4 грудня 1803 р. про зміну статусу Новогригоріївської пустині. Зазначалось, що при монастирі залишались усі ті землі, що були затверджені за ним у 1792 р.³ Георгіївська обитель і надалі володіла угіддями, які значно перевищували розміри угідь Самарського монастиря⁴. За повідомленням настоятеля Бізюкова монастиря архімандрита Діонісія, у 1861 р. при його обителі знаходилось 25963 десятини землі⁵.

У поданні до Синоду Гавриїла, митрополита Кишинівського, про влаштування Свято-Успенського монастиря пропонувалось закріпити за ним 25 десятин під садом і виноградником та 25 десятин сінокісної та рільної землі, пожертвованої дворянином Теутулом⁶. Архієпископ Кишинівський Димитрій, який продовжив справу Гавриїла по влаштуванню монастиря, у доповіді Синоду повідомляв, що до пожертвованої Теутулом землі для майбутньої обителі придбано ще 33 десятини⁷. А в 1837 р. монастирю належало вже 158 десятин 1610 сажнів⁸.

Більшими за мінімальні розміри, визначені законодавством, були і угіддя жіночого Архангело-Михайлівського монастиря. Вже при його влаштуванні обумовлювалось, що замість передбачених штатами земель за монастирем мають бути закріплені куплена у чиновника Чижевича та пожертвована купцем Ростовцевим ділянки⁹.

Суттєво різнились між собою розміри угідь кримських монастирів. Землі Балаклавського Георгіївського монастиря складали більше 900 десятин, причому до них включались і ділянки, які надійшли як пожертви¹⁰. Угіддя Бахчисарайському Успенському скиту та кримським кіновіям були виділені з державних фондів спеціальними імператорськими указами, ініційованими архієпископом Херсонським і Таврійським Інокентієм. Зокрема скит отримав 32, а Катерлезька кіновія — 21 десятину¹¹. Крім того, розміри угідь обителей розширювались за рахунок пожертв. Між іншим, сам Інокентій придбав 150 десятин для Кизилташської кіновії. 50 десятин були пожертвовані Успенському скиту надвірним радником Кашкадамовим і купцем Гушніним, а під час Кримської війни володіння скиту розширились завдяки придбанням від караїма і татарина¹².

Отже, обителі регіону значно відрізнялись між собою розмірами ділянок, які знаходились у їхньому розпорядженні. Це не означало, що Петербург не тримав під контролем питання виділення землі монастирям. Визначаючи розміри угідь, які мають надаватись державою, центральна влада не випускала із поля зору і отримання монастирями землі як пожертви. Між іншим, 8 червня 1805 р. на виконання волі

¹Феодосий (Макарьевский). Самарский, Екатеринославской епархии, Пустынно-Николаевский монастырь... — С. 76 – 77.

²Там само. — С. 92 – 93.

³Дионисий. Сведения о второклассном Григорьевском Бизюкове монастыре // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1862. — № 8. — С. 506 – 507.

⁴ХКМ. — Арх – 343.

⁵Дионисий. Сведения о второклассном Григорьевском Бизюкове монастыре... — С. 515.

⁶Григорович Н. Обзор учреждения в России православных монастырей... — С. 33 – 34.

⁷Там само. — С. 36.

⁸Храмы и монастыри Одессы и Одесской области... — С. 14.

⁹Григорович Н. Обзор учреждения в России православных монастырей... — С. 63.

¹⁰Тур В.Г. Крымские православные монастыри XIX – начала XX века... — С. 73.

¹¹Там само. — С. 49, 85; Катунин Ю.А. Монастыри Крыма в XIX – XX веках (по материалам крымских архивов). — Симферополь: Культура народов Причерноморья, 2000. — С. 57.

¹²Тур В.Г. Крымские православные монастыри XIX – начала XX века... — С. 49, 85.

Олександра I з'явився сенатський указ, яким керівництво монастирів зобов'язувалось при купівлі землі попередньо отримувати згоду імператора¹. Височайше затвердженим 4 січня 1819 р. положенням Комітету Міністрів цей обов'язок був підтверджений і поширений на справи про придбання землі церквами². Згідно з волею Миколи I 13 лютого 1831 р. побачив світ указ Синоду, яким наказувалось додавати до повідомлень про пожертвувану нерухомість відповідні плани для клопотання перед монархом про укріплення угідь у власність обителів і храмів³. Після того, як у томі X Зводу законів не досить чітко було виписано порядок отримання дозволу на заповідання монастирям і церквам нерухомості, згідно з волею імператора з'явився сенатський указ, яким передбачалась зміна статті 648 із зазначенням: “хоча заповідати ненаселене нерухоме майно монастирям і церквам не забороняється, але таке майно затверджується за ними у власність не інакше як після отримання на те через Святіший Синод височайшого дозволу”⁴. Таким чином, свого часу підірвавши економічну могутність монастирів секуляризацією, Петербург уже не випускав з-під контролю кожне земельне придбання обителів.

Чітко регламентувалась грошова допомога монастирям. Право на отримання такої допомоги залежало від того, чи належав монастир до штату. Клас штатного монастиря визначав розмір грошового утримання. Зокрема утримання другокласного Одеського Успенського монастиря при його заснуванні було встановлене в розмірі 2585 крб. 21 $\frac{1}{4}$ коп. на рік⁵, тоді як при заснуванні Одеського ж третьокласного Архангело-Михайлівського монастиря було призначено утримання в 1610 крб. 2 коп. на рік⁶.

Але не лише від класу залежала сума, яку монастирі отримували з казни. Брався до уваги цілий комплекс обставин. Незалежно від класності монастиря виділялось утримання особам, які мали знаходитись в обителях для виконання спеціальних функцій, визначених державою. Уже згадувалось, що спеціально визначалось утримання ієромонахів, які перебували в Балаклавському монастирі для задоволення духовних потреб військових на флоті. Штатами 1842 р. для монастирів так званих “західних єпархій” передбачалась видача з державного казначейства більших сум, ніж були передбачені раніше для інших монастирів імперії. Цим мали бути частково компенсовані втрати, які понесли обителі внаслідок нещодавно проведеної конфіскації їхніх населених маєтностей. Відтепер, якщо якомусь монастирю іншого, ніж західного, регіону, планувалось виділити більше утримання, спеціальним указом обумовлювалось, що він возводиться в той чи інший клас “за окладом західних єпархій”. Саме таке формулювання містилось, між іншим, у іменному указі від 18 березня 1861 р., яким визначався новий статус Херсонської обителі⁷.

У тому ж 1861 р. державне утримання монастирів було значно збільшене на підставі височайше затвердженого 14 квітня положення, яким у вигляді компенсації за монастирських служителів, категорія яких мала бути поступово ліквідована у зв'язку з проведенням селянської реформи, на всі монастирі та архієрейські будинки імперії відтепер мало щорічно відпускатись загалом 307850 крб.⁸

До виходу ж цього документа саме завдяки праці монастирських служителів обителі мали можливості навіть при невеликих штатах і незначній кількості послушників

¹ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — С. 1077 – 1078.

²Там само. — Т. XXXVI. — С. 7 – 8.

³Там само. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — С. 152.

⁴Там само. — Т. XV. — Отд. I. — С. 208 – 209.

⁵Там само. — Собр. I. — Т. XLIV. — Ч. II. — С. 87 – 88.

⁶Там само. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. II. Штаты и табели. — С. 113.

⁷Там само. — Т. XXXVI. — Отд. I. — С. 469.

⁸Там само. — С. 627 – 628.

обробляти записані за ними угіддя, утримувати свою нерухомість. Дослідник матеріального стану обителів імперії Д. Ростиславов, чії праці написані з позицій засудження отримання монастирями надмірних прибутків, про статус монастирських служителів писав, що їх служба в очах уряду була дещо подібна до солдатської, а їх самих можна було назвати денщиками, або тимчасово зобов'язаними монастирськими лакеями та чорноробочими¹. У деяких випадках кількість монастирських служителів перевищувала чисельність самої братії, хоча її не можна було порівняти з тією, що мали обителі до проведення секуляризаційної реформи. Тому важливим способом регулювання матеріального стану монастирів було визначення і коригування державою статусу монастирських служителів, обсягу їхніх прав і обов'язків, пільг. І Петербург широко використовував цей спосіб. Документів, які з'явилися з приводу монастирських служителів впродовж останньої чверті XVIII – середини XIX ст. і увійшли до Повного Зібрання законів Російської імперії, нараховується більше, ніж законодавчих документів вищих органів влади, що регулювали багато інших аспектів матеріального забезпечення монастирів імперії². Така увага до монастирських служителів з боку держави великою мірою обумовлювалась тим, що ці особи були виключені з числа тих, хто підлягав оподаткуванню. Саме ж це виключення було одним із способів підтримання державою монастирів.

Меншою була кількість документів вищих органів влади, які регламентували дії, пов'язані з отриманням монастирями прибутків з інших, не розглянутих вище, джерел. Тут у ряді випадків на монастирі поширювались правила, запроваджені раніше для інших установ імперії. Деякі ж прибутки, які мали переважно другорядне значення, могли регулюватись не центром, а місцевою духовною владою. Досить докладно такі джерела прибутків монастирів розглянуті в роботі Д. Ростиславова³.

Ще раз підкреслимо, що значна частина монастирських прибутків лише опосередковано впливала на матеріальний стан чорного духовенства, і кошти та майно обителів не слід отожднювати з власністю самих ченців. Адже останні, зрікаючись мирського життя, тим самим мали зрікатися і свого майна, а також більшості прав володіти ним у майбутньому.

***

Таким чином, при наявності багато в чому єдиних підходів до визначення статусу духовної верстви в цілому, влада разом з тим враховувала специфіку окремих груп духовенства імперії. При регулюванні статусу парафіяльного, військового, чорного духовенства брались до уваги функції, які мали виконуватись кожною з цих груп, місце останніх у планах центральної влади. Причому це місце, так само як і увага з боку Петербурга, не визначалось чисельністю представників тієї чи іншої групи. Хоча кількість військового та чорного духовенства була в багато разів меншою за чисельність духовенства парафіяльного, увага влади до перших двох груп була чималою. Військовий характер Російської імперії обумовив опікування влади армійським і флотським духовенством. Традиційно ж посилена увага до чорного духовенства визначалась

¹Ростиславов Д.И. Опыт исследования... — С. 89.

²ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — С. 284 – 286, 1041 – 1042; Т. XXII. — С. 495, 1070; Т. XXIII. — С. 552 – 553, 661 – 663; Т. XXVII. — С. 335 – 336; Т. XXVIII. — С. 145 – 147; Т. XXXI. — С. 647; Т. XXXVI. — С. 117 – 122; Т. XL. — С. 443; Собр. II. — Т. VII. — С. 181 – 182; Т. VIII. — Отд. I. — С. 344 – 360; Т. XI. — Отд. I. — С. 97; Т. XIII. — Отд. I. — С. 276 – 279; Т. XIV. — Отд. II. Прибавление к Т. XIII. — С. 22 – 24; Т. XIV. — Отд. I. — С. 327 – 328; Т. XV. — Отд. I. — С. 115 – 116; Т. XVII. — Отд. II. Прибавление к Т. XVI. — С. 4 – 6; Т. XXV. — Отд. I. — С. 13 – 44; Т. XXV. — Отд. II. Штаты и табели. — С. 5 – 15; Т. XXX. — Отд. I. — С. 645; Т. XXXII. — Отд. I. — С. 435 – 470; Т. XXXII. — Отд. II. — С. 184 – 214; Т. XXXVI. — Отд. I. — С. 627 – 628.

³Ростиславов Д.И. Опыт исследования...

ставленням до монастирів як до важливої ланки церковного устрою, а до “вченого чернецтва” — як еліти духовенства.

Ставлення держави до кожної групи відбилось і в політиці щодо формування складу керівництва духовної верстви. І єпархіальні архієреї, і, як наслідок, склад Синоду традиційно формувались із представників чернечої ієрархії. Тому всі південноукраїнські архієреї належали саме до чорного духовенства. Показово також, що двоє з них — Феофіл (Татарський) і Онісіфор (Боровик) прийшли до чернецтва із військового духовенства: перший свого часу був благочинним полкових церков, а другий — полковим священиком.

Розділ IV

Регламентация обов'язків православного духовенства

У регулюванні імперською владою обов'язків підлеглих духовного відомства знайшли вияв ті тенденції, які спостерігались у взаєминах держави із церквою: посилення бюрократизації, централізації, уніфікації, русифікації, закріплення за церквою ролі інституції, яка пріоритетним завданням мала обслуговування потреб центральної світської влади. Тим самим Петербург прагнув перетворити духовенство всіх частин імперії, у тому числі і Південної України, на пастирів, домігантою в діях яких був захист інтересів не парафіян або регіону, але центру. Це, звичайно, не означало, що кожного разу духовні особи ставились перед суворою дилемою: діяти на благо пастви і тим самим наражати себе на небезпеку, або ж діяти проти парафіян. Система була спрямована на створення умов, аби підлегли духовного відомства усвідомлювали: держава в особі вищих органів влади краще розуміє, що саме відповідає інтересам пастви.

Зазначені тенденції мали місце, з певною специфікою, при регламентації всіх функцій духовенства, які слідом за І. Смоличем можна умовно поділити на внутрішню місію, що включала заходи церкви по відношенню до православного населення, і місію зовнішню¹, якщо розуміти під останньою взаємини православної церкви не лише з особами, які відпали від “панівної” віри, але і з представниками всіх інших конфесій.

Будучи найбільш впливовою ідеологічною інституцією, церква використовувалась для насадження серед населення вірно-підданських почуттів, що досить рельєфно проявилось, між іншим, у регламентації проведення церковних служб. Причому використовувалась і до, і після відокремлення церкви від держави².

При всіх змінах та доповненнях, які були запроваджені в останній чверті XVIII – середині XIX ст. стосовно порядку проведення таких служб, неодмінно продовжували діяти положення, згідно з якими в релігійних спорудах мали проводитись служби з нагоди народження та хрещення, обручення, вінчання, днів тезоіменитства, коронації, смерті не лише російських монархів, але і членів імператорської родини. Причому, якщо в допетровські часи такі служби проводились лише в московських соборах і тих монастирях, де були поховані царі або члени їхньої родини, то тепер такий обов'язок поширювався на всі монастирі та храми імперії. У так звані “царські” дні богослужіння мало супроводжуватись особливими молитвами, акафістами та канонами.

Кожна зміна в складі династії Романових тягла за собою внесення доповнень у відповідну форму проголошення, обов'язкову для кожного причту. Вже самі форми проголошення імен членів імператорської родини, які систематично слухали парафіяни, служили могутнім засобом впливу на свідомість останніх у дусі виховання переконання, що монархічна влада і влада Бога нерозривні, і тому непокоря першій автоматично означає непокору другій.

¹Смолич И.К. История русской церкви. 1700 – 1917: пер. с нем.— М.: изд. Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1997. — Часть вторая. — С. 5.

²ВРІЦВ ХОУНБ. — Проповіді (невпорядковані).

Важливим засобом впливу було і проведення вдячних молебнів з нагоди перемог російської зброї¹. Такі молебні служились у всіх церквах імперії незалежно від того, наскільки віддалений фронт бойових дій від регіону. Це мало створювати відчуття належності кожного до єдиної Росії, всякий успіх якої неодмінно є благом для всіх її громадян. Зауважимо, що в багатьох випадках до таких перемог були прямо причетні і самі мешканці Південної України, оскільки державна політика комплектації військових з'єднань передбачала участь у бойових діях формувань з різних частин імперії.

Приблизно таке ж ідеологічне навантаження, як і молитви з нагоди військових перемог, носили й молитви про відвернення небезпеки.

У релігійно-моральному вихованні населення важливе місце відводилось проповідям і повчанням. Починаючи з петровських часів, влада приділяла чимало уваги вкоріненню “живої” проповіді, але справа йшла не так уже просто, оскільки перешкодою ставав недостатній рівень підготовленості духовенства, в першу чергу сільського. Хоча південноукраїнські архієреї XVIII ст. і намагались поширити складання проповідей підлеглими, заохочуючи їх до цього, великих успіхів такі заходи не мали. Лише з розвитком системи духовної освіти ситуація стала змінюватись. Звернемо увагу, що в цьому плані кінець XVIII ст. став навіть у деякій мірі кроком назад, оскільки за часів Нової Січі запорозьке козацтво віддавало перевагу таким духовним особам, які промовляли “не по писаному”. Однією з причин такого стану речей було проведення на всіх рівнях курсу на так зване “купночиніє”, тобто приведення церковного життя і практики богослужіння до єдиного чину, у основу якого були покладені московсько-візантійські традиції².

Існувала необхідність стежити, аби священники не висловлювали думок, які не відповідали інтересам держави. Тому вже в XVIII ст. практикувалась попередня цензура проповідей і повчань. За Миколи I вона була посилена в рамках загальних заходів щодо запровадження більш жорстких правил духовної цензури. “Статутом духовних консисторій” обумовлювалось, що в церквах під час служб священнослужителі зобов'язані читати повчання за спеціально визначеними книгами, а ті, хто отримав належну освіту, повинні проголошувати і власні повчання, які відповідають поняттям і потребам місцевих “слухачів”. Такі повчання мали попередньо подаватись благочинному або цензору. Якщо з якихось причин повчання не були передані на розгляд заздалегідь, вони мали бути перевірені після проголошення³.

З приходом до влади Олександра II тиск цензури було послаблено, що дало духовним особам можливість висловлюватись вільніше.

Рамки, у які ставились проповіді та повчання законодавством, робили їх переважно безликими та загальними⁴. Виключення становили проповіді та повчання деяких єпархіальних архієреїв, які належали до “вчених ченців”, інтелектуальної еліти духовної верстви і держави в цілому. Серед південноукраїнських єпархіальних архієреїв найбільше визнання на цій ниві заслужили Інокентій (Борисов) і Дмитрій (Муретов). Хоча і ці особи мали бути обережними у своїх висловлюваннях. На тому ж Інокентію довго лежало тавро особи, запідозреної в неправильному тлумаченні православ'я через те, що на початку кар'єри він припустився деяких вільних висловлювань своїх поглядів.

¹ НКМ. — КП – 24970 / Арх – 8180; КП – 25092 / Арх – 8302; ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 165. — Арк. 1 – 1 зв. 3; Спр. 218. — Арк. 1 – 1 зв., 6; Спр. 1105. — Арк. 2 – 2 зв.; Спр. 1042. — Арк. 1; Спр. 1169. — Арк. 1 – 1 зв.; Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 1. — Арк. 113 – 113 зв.; Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 461 зв. – 462; ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 298. — Арк. 32 – 32 зв.; Спр. 294. — Арк. 17 зв., 19; Спр. 302. — Арк. 13, 36 зв.; ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — С. 448; Т. XXXII. — С. 486 – 487, 692 – 693, 905 – 906.

² Історія релігії в Україні... — С. 217.

³ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — С. 222.

⁴ Смолич І.К. История русской церкви... — Часть вторая. — С. 35 – 36.

Петербург міг визначати, залежно від ситуації в державі, тематику проповідей і повчань, які мали читатись у всіх частинах імперії. Між іншим, неодноразово давались розпорядження щодо наставляння селян у дусі покори поміщикам, про переконання парафіян не противитись щепленню.

Одним із приводів для складання проповідей і повчань була та чи інша політична подія, і тому проповідники виступали в ролі осіб, які доносять до населення ставлення церкви до конкретних дій світської влади. Не дивно, що остання, з одного боку, була зацікавлена в читанні священиками проповідей і повчань, а з іншого, — прагнула тримати їхній зміст під контролем.

Крім доведення до відома населення інформації в опосередкованій формі проповідей і повчань, духовенство подавало таку інформацію і безпосередньо, оприлюднюючи документи органів влади. Якщо такі документи включали формулювання “об’явити всенародно”, вони обов’язково мали бути зачитані при храмах.

Проголошуючи державні документи, священики могли супроводжувати це поясненнями в тій же формі проповіді або повчання, але знову ж таки під пильним наглядом. Причому послаблення останнього могло спричинити небажані для влади наслідки, навіть якщо священик і не мав “злого” наміру. У 1807 р. в Катеринославській духовній консисторії розглядалась справа священика М. Штеньки, який при обнародуванні маніфесту про формування міліції “внушив” селянам, що імператор дає волю тим, хто висловить бажання ввійти до складу відповідних воєнізованих структур, з приводу чого земському ісправнику довелося заспокоювати парафіян. Як з’ясувалось, священик неправильно розтлумачив зміст маніфесту, оскільки в надісланій йому копії замість “всіх станів здібних [способных] людей” помилково було написано “всіх станів вільних [свободных] людей”. І все ж М. Штенька був суворо попереджений консисторією за те, що приступив до тлумачення маніфесту без потреби і в неправильному розумінні¹.

Особливо ретельною була підготовка світської та духовної влади до оприлюднення в церквах документів, які могли викликати хвилювання населення. Одним із таких документів, безумовно, був маніфест 19 лютого 1861 р. Ще 24 листопада 1860 р. Міністр юстиції В. Панін звернувся спеціальним відношенням до обер-прокурора Синоду Д. Толстого, підкреслюючи необхідність вжити заходів для збереження спокою при оголошенні монаршої волі. Толстой доручив митрополиту Філарету написати для розсилки священикам “коротке і наскільки можливо ясне наставляння”. За два дні до підписання Олександром II маніфесту про скасування кріпацтва синодальний обер-прокурор розіслав циркуляр, яким вимагалось, аби священики надавали “повне і всіляке сприяння владі” у справі упередження заворушень. Священнослужителі мали роз’яснити селянам необхідність виконання ними обов’язків по відношенню до поміщиків, а в разі виникнення непорозумінь чекати розпоряджень керівництва². У Таврійській єпархії разом із текстом маніфесту було розіслано указ консисторії та “Причтам Таврійської єпархії окружне наставляння”, у 8 пунктах якого роз’яснювались положення підписаного імператором документа. Спеціально обумовлювалось, що перший член причту зобов’язаний доповісти єпархіальному архієрею як про отримання цього наставляння, так і про поведінку парафіян після оприлюднення волі імператора, а в разі виникнення в майбутньому якихось “випадків особливої важності” негайно повідомляти про це³.

З приводу маніфесту духовними особами Південної України був складений ряд “слів” і “промов”, проголошених після оприлюднення документа. Деякі з них невдовзі були

¹ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 593. — Арк. 3 – 4.

²Самсонов А.М. Антифеодальные народные восстания в России и церковь. — М.: изд. АН СССР, 1955. — С. 170 – 171.

³ДАМС. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 116. — Арк. 1 – 9.

надруковані в “Херсонських єпархіальних відомостях”¹. Через 50 років після ліквідації кріпацтва “Катеринославські єпархіальні відомості” писали, що 13 березня 1861 р. маніфест був прочитаний у всіх церквах Катеринослава після вдячного молебню, з колінопреклонінням, і, згідно із заявою місцевої влади, це не супроводжувалось ніякими інцидентами та випадками порушення громадського спокою².

Держава брала участь у регламентації і такої церковної справи, як здійснення таїнств. Світська влада, крім того, забезпечувала умови для прийняття таїнств парафіянами, законодавчо розписуючи такі з них: 1) хрещення; 2) причастя; 3) сповідь; 4) шлюб³.

Суто стосовно порядку хрещення немовлят в останній чверті XVIII – середині XIX ст. узаконень з’явилося небагато. При здійсненні цього таїнства священнослужителі мали продовжувати керуватись Святим Писанням, канонами і правилами Святих Апостолів, Вселенських і Помісних соборів⁴. Деякі доповнення та роз’яснення до процедури були внесені указом Олександра I від 23 березня 1805 р., що називав як підстави для дозволу хрещення немовлят не в церкві слабкість здоров’я цих дітей і холод у храмі⁵; указом Миколи I від 9 жовтня 1832 р., який забороняв приймати прохання про хрещення дітей від шлюбів іновірців і православних не за обрядом “панівної” церкви⁶; синодським указом від 18 червня 1834 р., який регламентував, що дійсними хресними батьком і матір’ю слід вважати лише одну з пар, присутніх при хрещенні⁷; синодськими ж указами від 23 травня 1836 р. і 27 серпня 1837 р., що уточнювали мінімально допустимий вік осіб, які могли бути хресними батьком і матір’ю⁸. Деякі уточнення були внесені і “Статутом духовних консисторій”, у якому обумовлювалось, що священник, який через недбалість допустить смерть немовляти без хрещення, має усуватись від місця і переводитись у причетники до каяття та виправлення, а також передбачалось, що в разі загрози життю немовляти хрещення має здійснити будь-який священник, що знаходиться поруч, але з обов’язковим наданням про це письмового свідчення, якщо новонароджений належить до іншої парафії⁹.

Центральна влада і її ставленики на півдні України в питанні хрещення намагались викоринити традиції, які склались в українського населення. Як зазначав І. Огієнко, “в хрещенні Москва вимагала від нас тільки погруження (занурення), тоді як у нашій [українській] церкві широко знане й обливання”¹⁰. Втім, у 1839 р. архієпископ Гавриїл

¹Слово Преосвященнейшего Антония, епископа Новомиргородского, викария Херсонской епархии, сказанное 16 Марта 1861 года, в Одесском Кафедральном соборе, при прочтении Всемилоостивейшего Манифеста о даровании крепостным людям прав свободных сельских обывателей // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1861. — Ч. II. — С. 520–524; Речь по прочтении Всемилоостивейшего Манифеста о даровании крепостным людям прав состояния свободных сельских обывателей, пред совершением молебствия сказанная, в Симферопольском кафедральном соборе, Алексием, епископом Таврическим и Симферопольским, Марта 16 дня, 1861 года // Там само. — С. 525–528; Речь Протоиерея М. Павловского, сказанная 19-го Марта 1861 года, в церкви Ришельевского лицея, по прочтении Высочайшего Манифеста о даровании крепостным людям прав состояния свободных сельских обывателей и об устройстве их быта // Там само. — С. 529–531.

²19 февраля 1861 года // Катеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1911. — № 6. — С. 146–148.

³Смолич И.К. История русской церкви... — Часть вторая. — С. 62.

⁴Практическое изложение церковно-гражданских постановлений в руководство священнику на случай совершения важнейших треб церковных. Изд. 4-е. — СПб.: тип. А. Траншеля, 1870. — С. 5–23.

⁵ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — С. 912–913.

⁶Там само. — Собр. II. — Т. VII. — С. 691–692.

⁷ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 1. — Арк. 187 зв. — 188.

⁸ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — С. 551–552; Т. XII. — Отд. I. — С. 728–729.

⁹Там само. — Т. XVI. — Отд. I. — С. 234, 246.

¹⁰Огієнко І.І. Українська церква. Нариси з історії української православної церкви. — К., 1993. — С. 206.

(Розанов) затвердив указ про боротьбу з тим, що в його єпархії одні священники при хрещенні немовлят занурювали у воду, а інші обливали. В указі зазначалось, що оскільки занурення є давній православний звичай, і більшість священників саме таким способом здійснюють таїнство, всі особи, які будуть хрестити обливанням, мають штрафуватись¹. І це при тому, що джерелами церковного права хрещення обливанням визнавалось дійсним².

Заплутанішою була регламентація хрещення представників інших конфесій, і центральна влада, у тому числі і світська, приділяла цьому значно більше уваги.

З кінця XVII ст. держава поставила під свій контроль прийняття таїнств каяття (сповіді) та причастя. Слідом за новгородським митрополитом Корнилієм Петро I видав перші укази про облік осіб, які не були на сповіді зі штрафуванням тих, хто недбало ставився до прийняття таїнства. Священники зобов'язувались щорічно складати повний список парафіян і представляти його копії архієрею та в присутні місця. До 1775 р. у порядок такого обліку були внесені деякі зміни³. Сама регламентація таїнства центральною владою мала на меті не тільки примус до щорічної сповіді, але і контроль за рухом населення.

Піклування про те, аби парафіяни періодично були присутні на сповіді, покладалось не лише на духовних осіб, але і на світську владу: в Петербурзі чудово розуміли, що священники самостійно не впораються з цим завданням, не маючи достатніх важелів впливу. Тому, зокрема, нагляд за проходженням сповіді нижніми військовими чинами покладался на військово-керівництво⁴, а за сповіданням та причащенням мешканців казенних поселень — на волосних голів і сільських виборних⁵.

Запроваджені Петром I штрафи за пропуск сповіді діяли до 1801 р., хоча в порядок та умови їхнього стягнення вносились певні зміни⁶. Січевим 1801 р. синодським указом, який з'явився внаслідок затвердження Павлом I відповідної доповіді, практика накладення штрафів на осіб, які не були у сповіді та причастя, припинялась, і замість неї передбачалось осудження парафіяльними священниками та накладення церковної епитимії⁷.

За Миколи I були підписані укази, якими запроваджувались заходи для уникнення причащення православних за обрядами інших християнських церков і, навпаки, проти допуску до сповіді та причастя осіб, які не приєднались до православ'я⁸. Виключення було зроблене тільки стосовно уніатів. 14 серпня 1836 р., під час активних дій щодо переходу представників цієї конфесії в "панівну" віру, з'явився секретний синодський указ, яким священникам наказувалось допускати до сповіді та причастя уніатів з тим, аби після цього останнім заборонялось залишатись в уніатстві⁹.

10 лютого 1833 р. з приводу того, що світською владою подавалось багато справ, які передбачали накладення епитимії за непроходження сповіді та причастя, а зі сповідних відомостей випливало, що велика кількість населення ухилялась від прийняття цих

¹ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 2 а. — Спр. 2. — Арк. 18 зв. — 19.

²Практическое изложение... — С. 9.

³Миронов Б.Н. Исповедные ведомости — источник о численности и социальной структуре православного населения России XVIII – первой половины XIX в. // Вспомогательные исторические дисциплины. — Т. XX. — Л.: Наука. Ленинградское отделение, 1989. — С. 102 – 106.

⁴ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — С. 871.

⁵Там само. — Т. XXIV. — С. 672 – 677.

⁶Там само. — Т. XX. — С. 20 – 21, 1022 – 1023.

⁷Там само. — Т. XXVI. — С. 521 – 523.

⁸Там само. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — С. 145 – 146; Т. IX. — Отд. I. — С. 54 – 55; ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 16; ДАХО. — Ф. 259. — Оп. 17. — Спр. 21. — Арк. 40 зв., 46 – 46 зв.

⁹ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 9. — Арк. 8 зв. — 9.

таїнств, Синод видав указ, що зобов'язував єпархіальне керівництво вжити додаткових заходів для виправлення ситуації. Між іншим, до цих заходів мало входити і читання в церквах повчань, “які виховують поняття народу”. Причому для священників, які не мали достатньо здібностей, щоб скласти такі повчання, єпархіальні архієреї зобов'язувались написати їх самі, а після перевірки текстів Синодом надрукувати і роздати по церквах своїх єпархій¹. Напевно, указ не дав бажаних результатів, і 8 грудня 1835 р. вийшов новий указ Синоду, яким передбачались нові заходи щодо контролю за проходженням парафіянами сповідання та причастя².

Не були обійдені увагою обов'язки щодо причастя та сповіді і в “Статуті духовних консисторій”. Обумовлювалось, що єпархіальна влада повинна мати “особливе” піклування, аби парафіяни щорічно приймали ці таїнства. Передбачалось, що відомості про тих, хто два або три роки пропустив сповідь та причастя, мали подаватись архієрею, а той повинен особисто або через підлеглих переконувати порушників виконати християнський обов'язок. При цьому єпархіальний архієрей мав право у разі потреби накладати епитимію. Якщо ж такі заходи виявлялись неефективними, духовна влада повинна була звертатись за допомогою до влади світської³.

Певною мірою недбале дотримання деякими парафіянами обов'язку сповідуватись було викликане недбалістю самих священників при здійсненні цього таїнства. Наприкінці XVIII ст. Гавриїл, митрополит Новоросійський і Дніпровський, в ухвалі консисторії писав, що до його відома доходила інформація про багатьох священників, які при сповіді парафіян “вчиняють необачно”: перед всім присутнім у церкві народом дуже швидко і без належного випробування гріхів та наставляння сповідують, чим викликають справедливі нарікання парафіян. Тому було наказано суворо підтвердити всім священникам єпархії заборону проводити сповідь таким чином і необхідність дотримуватись правил, згідно з якими після підготовчої до сповіді молитви парафіяни повинні виводитись із церкви, і вже по одному сповідуватись⁴. Втім, подібні порушення і надалі мали місце як на півдні України, так і в інших регіонах. У четвертому виданні “Практичного викладення церковно-цивільних постанов у керівництво священнику на випадки здійснення важливіших треб церковних”, яке побачило світ у 1870 р., наводились подібні ж приклади, і священники знову застерігались проти таких дій⁵.

Була ще одна сторона таїнства сповіді, важлива для світської влади і в той же час небезпечна для самих парафіян, що могло відштовхувати деяких із них від прийняття цього таїнства. Хоча згідно зі 147 правилом Карфагенського Помісного собору духівник був зобов'язаний зберігати таємницю сповіді, у 1722 р. Синод від імені Петра I видав указ, яким священники під загрозою суворого покарання зобов'язувались доводити зміст сповіді владі в разі, якщо той, хто сповідувався, задумав дії проти держави або монарха. Це було відвертим втручанням у сферу церковних канонів, але відповідний порядок діяв і був підтверджений, зокрема, Зводом законів 1832 р.⁶ Обумовлювалось, що духівник повинен негайно доповідати про того, хто мав “злий намір проти царя та держави”, не пояснюючи одразу, у чому саме цей намір полягав. А вже після того, як підозрюваний буде взятий під варту, духівник зобов'язаний докладно переказати все почуте на сповіді стосовно протиправного наміру⁷.

¹ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. I. — С. 90 – 91.

²ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 3.

³ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — С. 223.

⁴ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 361. — Арк. 1.

⁵Практическое изложение... — С. 91 – 93.

⁶Смолич И.К. История русской церкви... — Часть вторая. — С. 61 – 62.

⁷Практическое изложение... — С. 110.

Найбільшої регламентації з боку центральної влади зазнало таїнство шлюбу. На це вплинув складний комплекс факторів, серед яких немаловажне місце займали міркування упередження неконтрольованої зміни соціального статусу громадян.

Церковне шлюбне право зазнало на собі великого впливу російського цивільного шлюбного права. Причому цей вплив мав місце у сфері визначення умов і укладення шлюбу, і його розірвання.

Норми права, які регулювали порядок укладення шлюбу, станом уже на 1775 р. були настільки заплутаними і в багатьох аспектах неузгодженими, що парафіяльному духовенству орієнтуватись у них було досить важко. Що й казати про сільських священників, коли навіть Катерина II у випадках, які представлялись на її розгляд, не могла розібратись у лабіринті норм шлюбного права і тому звернулась до Синоду з вимогою чітко описати перешкоди для укладення шлюбу. Втім, за її правління цього зроблено так і не було¹.

Нові ж документи, які приймались вищими органами влади, у багатьох випадках не тільки не спрощували орієнтацію священників у питаннях здійснення таїнства, а, навпаки, ускладнювали її.

А документів з цього приводу з'являлось чимало. І все ж не лише заплутаність законодавства була причиною його порушень. Відбувалась трансформація релігійної свідомості самих парафіян, особливо представників привілейованих верств, на що вплинула, зокрема, політика самої держави щодо підпорядкування духовної влади світській. Вільніше, ніж у допетровські часи, почували себе у взаєминах із духовенством і представники нижніх верств. Для Південної України після ліквідації Нової Січі в цьому зіграла певну роль і традиція запорозьких козаків, які розглядали духовенство як рівне, а то й підпорядковане собі. До того ж, усталене у свідомості переселенців уявлення про південноукраїнський регіон як про вільний край давало їм підстави бути більш вільними в питанні дотримання деяких формальностей при укладенні шлюбу. Як наслідок, парафіяни, які згідно із чинними нормами церковного та цивільного шлюбного права не могли вступати в подружні стосунки з певними особами, вважали за можливе тиснути на парафіяльних священників або ж спокушати їх винагородою за незаконні дії. В умовах недостатнього матеріального забезпечення духовенства такі спроби мали шанси завершитись вдало.

Впродовж 1775 – 1861 рр. вийшла низка указів, якими визначався мінімальний вік осіб, які могли брати шлюб².

Сама поява підтверджень необхідності дотримання правил стосовно заборони шлюбів тих, чий вік не відповідав передбаченому нормами права, свідчить, що ця заборона порушувалась. Показовою в цьому плані є справа священника Слов'янської та Херсонської єпархії І. Татарінова, який у 1777 р. повінчав 9-и річного хлопця з повнолітньою. Вінчання відбулося після чергового підтвердження центральною владою заборони шлюбів малолітніх. Сам священник під час слідства не заперечував, що відповідна заборона йому відома. На своє виправдання він заявляв, що був переконаний у тому, що молодий є повнолітнім [!], оскільки саме це було позначено в казці, підписаній односельцями хлопця, присутніми при вінчанні. Як з'ясувалось, батько молодого, І. Беленков, випиваючи в шинку разом із батьком нареченої, О. Багровим, звернувся до останнього з пропозицією видати доньку за його сина. Реально І. Беленков хотів таким чином взяти на законних підставах молоду жінку до своєї хати, оскільки сам був без дружини. Коли ж О. Багров

¹Смолич І.К. История русской церкви... — Часть вторая. — С. 66.

²ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 165 зв. — 166; ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — С. 853 – 854; Т. XXI. — С. 343 – 344; Собр. II. — Т. V. — Отд. I. — С. 740; Т. XXXII. — Отд. I. — С. 390 – 391; ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 433.

відповів, що священик не стане вінчати неповнолітнього, І. Беленков побився з ним об заклад на два коня, що священик погодиться, але з тим, що О. Багров умовить свою доньку. Коли ж остання відмовилась і Беленков забрав коней, Багров силою примусив доньку скоритися, плануючи повернути собі майно в сподіванні, що священнослужитель не стане-таки здійснювати вінчання. І. Беленков не зміг домовитись із своїм парафіяльним священиком, але поїхав в іншу слободу і там, спокусивши І. Татарінова сумою в 7 крб., отримав бажану згоду на вінчання. Напевно, до Беленкова доходили чутки, що Татарінов уже неодноразово порушував існуючі норми, небезкорисливо задовольняючи незаконні прохання парафіян. Під час слідства відкрилось не одне таке порушення¹.

Низка указів вищих органів влади спеціально регламентувала заборону вінчання парафіян без отримання згоди на це від осіб, у підпорядкуванні яким знаходились останні. Зокрема указом 1783 р. Синод підтвердив заборону вінчати військових без отримання письмових свідоцтв полкових командирів². Це потягло за собою законодавче розмежування компетенції парафіяльного та військового духовенства у справі вінчання. 13 травня 1798 р. синодським указом обумовлювалось, що навіть при наявності письмових свідоцтв командирів військових можуть вінчати лише полкові, але не парафіяльні, священики³.

З приводу того, що ряд полкових командирів сприйняв обов'язок видавати письмові свідоцтва як право віддавати накази про вінчання нижніх чинів, Синод указом від 18 червня 1806 р. розтлумачив, що такого права командири не мають, а повинні лише перевіряти відсутність перешкод для укладення шлюбу⁴. А наступного року Синод наказав посилити контроль за покаранням кожної світської особи, яка давала неправдиві свідчення про відсутність перешкод для вінчання⁵.

Черговий указ стосовно порядку вінчання військових з'явився в 1824 р. Синодом була передбачена заборона вінчання без попередніх зносин з командуванням нижніх військових чинів, які перебували у відпустці⁶. Хоча приводом для такої заборони було вінчання військового, який знаходився в тимчасовій відпустці, згідно з буквою закону дія указу поширилась і на тих нижніх чинів, які звільнялись у відпустку безстрокову. Лише в 1834 р. імператор наказав скасувати такий порядок, оскільки при звільненні військові отримували від полків білети, у яких зазначався їх сімейний стан; відтепер священики при вінчанні повинні були лише позначати на цих білетах, коли і з ким укладено шлюб⁷. Типовий для миколаївського правління порядок, при якому певні правові норми запроваджувались спочатку для обмеженої групи, а потім поширювались на інші, був застосований і при впровадженні в життя указу 1834 р. 22 липня 1836 р. Миколою I було затверджене положення про звільнення нижніх чинів морського відомства в безстрокову відпустку, яким передбачався такий саме порядок відмітки священиками на білетах і отримання дозволу на вінчання, який уже 2 роки діяв для звільнених із полків⁸. А в 1842 р. височайше затвердженою думкою Державної Ради необхідність робити позначки про вінчання на паспортах та інших документах була запроваджена стосовно всіх осіб⁹. Лише в 1861 р. затвердженою Олександром II думкою Державної Ради без отримання попередньої згоди керівництва було дозволено вступати в шлюб і тим нижнім військовим

¹ДАДО. — Ф. 104. — Оп. 1. — Спр. 29, 30.

²ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 1 – 1 зв.

³ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — С. 246 – 247.

⁴Там само. — Т. XXIX. — С. 378 – 379.

⁵ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 21. – 22.

⁶ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIX. — С. 321 – 322.

⁷Там само. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. I. — С. 421.

⁸Там само. — Т. XI. — Отд. I. — С. 815 – 830.

⁹Там само. — Т. XVII. — Отд. I. — С. 266; БКМ. — КП – 5237 / Д – 1421.

чинам, які перебували в тимчасових відпустках. При цьому священники, які здійснювали вінчання, мали робити відповідні відмітки на відпускних білетах¹.

Крім указів стосовно нижніх військових чинів, вищою державною владою приймалися і рішення щодо вінчання інших груп населення. Зокрема наказом Павла I від 26 січня 1800 р. генералітет, штаб- і обер-офіцери зобов'язувались отримувати згоду імператора для того, щоб взяти шлюб, причому мали подавати монарху відомості про наречених². У червні того ж року Синод видав указ, яким священникам заборонялось вінчати удільних вдів і дівок, які не пред'являли видані сільськими старшинами листи про звільнення³. 9 березня 1808 р. іменним указом було передбачено, що шлюби генералів, штаб- і обер-офіцерів можуть укладатись лише при наявності свідоцтв про дозвіл, виданих командуючими генералами⁴. Значно раніше почала діяти заборона вінчати кріпаків без дозволу поміщиків. Останні, якщо не заперечували проти таких шлюбів, мали видавати свідоцтва⁵. Лише після скасування кріпацтва, 9 серпня 1861 р. синодським указом було наказано при вінчанні селян і дворових людей, які вийшли з кріпосної залежності, не вимагати надання дозволу колишніх власників цих осіб⁶.

Кілька документів вищих органів влади визначали характер заборони шлюбів між особами, які перебували в певних ступенях спорідненості або свояцтва⁷. Система зв'язків, які не давали права вступу в шлюб, була досить складною, і часто самі молодий і наречена навіть не підозрювали, що вони мають відповідні перешкоди для вінчання. Далеко не завжди спрацьовувало передбачене для упередження таких незаконних шлюбів обов'язкове оголошення священно- або церковнослужителем у церкві прилюдно про те, що певні особи бажають вінчатись, із запитанням від імені причту, чи не знає хто про які-небудь перешкоди для шлюбу. Не був запорукою законності шлюбу і обшук, тобто попереднє з'ясування священно- та церковнослужителями через розпитування самих молодого та нареченої, їх родичів і поручителів, вивчення письмових документів на предмет перешкод для вінчання. У південноукраїнських архівах зберігається чимало справ про незаконність шлюбів, порушених через багато років після їх укладення через випадкове з'ясування, що подружжя ще до вінчання перебували в якійсь спорідненості або свояцтві. З'ясувати такі обставини заздалегідь, особливо якщо особи, які планували взяти шлюб, приховували їх, священно- та церковнослужителям було важко. Для Південної України періоду її інтенсивного залюднення та колонізації ця проблема набула ще більшої актуальності, ніж для багатьох інших регіонів, оскільки через новизну населених пунктів і поповнення мешканців новими переселенцями священно- та церковнослужителі в багатьох випадках не були так добре знайомі зі своїми парафіянами, як їхні колеги з центральноросійських епархій.

Особливо гостро стояла проблема стосовно спорідненості духовної. Зазнало змін тлумачення спорідненості осіб, присутніх як хресних батька та матері під час хрещення. Оскільки при хрещенні однієї особи могло бути кілька пар таких батьків, причому не всі вони записувались у метричні книги, простежити документально їх спорідненість було іноді неможливо. Через це, між іншим, і з'явився указ від 18 червня 1834 р., яким дійсними хресними батьком і матір'ю визнавалась лише одна пара. У 1837 р. Синод знайшов у

¹ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. I. — С. 817 – 818.

²Там само. — Собр. I. — Т. XXVI. — С. 18.

³Там само. — С. 172 – 173.

⁴Там само. — Т. XXX. — С. 114.

⁵МелКМ. — КВ – 1928 / Д – 84; КВ – 1929 / Д – 85.

⁶ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. II. — С. 234 – 235.

⁷Там само. — Собр. I. — Т. XL. Общие приложения к томам Полного Собрания Законов. — С. 8 – 9; Т. XXXI. — С. 40 – 41.

джерелах церковного права підстави вважати, що спорідненості між кумом і кумою не існує взагалі. Але, зважаючи на те, що традиція розцінювання цих осіб як родичів вкоренилась, відповідний указ не був опублікований для доведення до відома всіх священно- та церковнослужителів, а був переданий лише єпархіальним архієреям. У подальшому ж було обумовлено, що хресних батька та матір не можна вінчати без попередньої згоди керівника єпархії¹.

Якщо додати до розглянутих вище документів укази, які регламентували умови укладення шлюбів православних з іновірцями, регулювали право на повторний шлюб чоловіків і дружин засуджених на довічне ув'язнення і осіб, які повернулись із заслання, солдаток, дружин скопців, визначали право поміщиків одружуватись на своїх кріпачках, забороняли вінчання казенних вихованців до завершення ними навчання і солдатських дітей до їх вступу на військову службу, документи, які обумовлювали необхідність проведення вінчання в церквах, визначали дні, у які можна було здійснити таїнство, а також узаконення, які стосувались визначення всього комплексу питань, пов'язаних із шлюбним правом, отримаємо приблизну уяву про ті складності, які мали священно- та церковнослужителі у зв'язку з процедурою укладення шлюбів.

Ці складності, у комплексі з готовністю деяких священників порушити закон заради матеріальної користі або для задоволення бажання світських осіб, від яких вони перебували в певній залежності, стали причиною чисельних порушень правил укладення шлюбів і, як наслідок, чергових підтверджень південноукраїнськими архієреями неприпустимості цього на майбутнє².

Складність регулювання умов, за яких могло відбутись вінчання, великою мірою визначила значну кількість документів, якими мало керуватись духовенство в питанні розірвання шлюбів.

Розлучення могло відбутись або в разі наявності відомостей про те, що шлюб був незаконним, або ж за ініціативою одного з подружжя.

Сама процедура розлучення зазнавала деяких змін. До 1805 р. залежно від характеру справи єпархіальні архієреї в одних випадках могли самі приймати рішення про розлучення із подальшим інформуванням Синоду, а в інших були зобов'язані передавати вирішення питання Петербургу. Але указом Олександра I від 1 січня 1805 р. було зазначено, що влада архієреїв розлучати самостійно навіть у невідкладних випадках із ясними доказами незаконності шлюбів є "шкідливою", оскільки тягне за собою зловживання. Тому відтепер заборонялось будь-яке рішення про розлучення виконувати на місці без попереднього розгляду справи Синодом³. Указами наступних років заборона була підтверджена, хоча деякі доповнення до процедури і вносились⁴.

Порядок було змінено за Миколи I у рамках компанії загального скорочення справочинства в установах імперії. Згідно з указом Синоду від 31 серпня 1832 р. про скорочення обсягів справочинства в синодальних конторах і консисторіях єпархіальним архієреям було дозволено приймати остаточні рішення по справах про розірвання шлюбів у разі відсутності відомостей про одного з подружжя, якщо вони належали до селян або міщан. У разі незадоволення особи, яка подавала на розлучення, за останньою зберігалось

¹Практическое изложение... — С. 160.

²ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 357. — Арк. 7; Спр. 609. — Арк. 1 – 1 зв.; Спр. 1310. — Арк. 6 зв.; Спр. 1489. — Арк. 1 – 1 зв.; Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 1. — Арк. 39 – 39 зв., 43; Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 210 – 214; ДАМО. — Ф. 410. — Оп. 1. — Спр. 243. — Арк. 26; ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 80 – 80 зв. та ін.

³ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — С. 774.

⁴Там само. — Т. XXIX. — С. 106 – 108; Т. XXXI. — С. 362 – 364, 759 – 760; Т. XXXII. — С. 4 – 5; Т. XXXIII. — С. 1113 – 1115; Собр. II. — Т. II. — С. 376 – 377.

право апелювати до Синоду¹. Синодським указом від 24 лютого 1834 р. ці правила були поширені на шлюби осіб, підлеглих відомству військового поселення². Разом з тим, інші справи про розлучення мали продовжувати передаватись на розгляд Петербурга³. І “Статутом духовних консисторій” було підтверджено, що в разі з’ясування незаконності шлюбу єпархіальне керівництво мало зноситись із світською владою для припинення спільного проживання подружжя, із обов’язковим поданням справи на вирішення Синоду⁴.

Звернемо увагу, що як згаданим положенням “Статуту духовних консисторій”, так і низкою документів, прийнятих раніше, обумовлювалась участь світських установ у питанні упередження та припинення незаконних подружніх стосунків. Одночасно законодавчо розмежовувались повноваження світської та духовної влади у відповідних питаннях.

Згідно з порядком, підтвердженим “Статутом духовних консисторій”, розірвання шлюбу відрізнялось від його припинення. Підставою для останнього була смерть одного з подружжя, у той час як розірвання могло відбуватись, крім випадків незаконності самих шлюбів, у разі заслання одного з подружжя на каторгу чи поселення, при наявності клопотання у випадку безвісної відсутності чоловіка або дружини, а також за позовом про розлучення. Основними підставами для самих таких позовів визнавались фізична нездатність чоловіка або дружини до подружнього життя та перелюб⁵.

Церква та держава апріорно були налаштовані проти розірвання шлюбів. Саме в цьому і полягала головна причина тих складностей, які встановлювались церковним і цивільним правом. У разі підозри в незаконності шлюбу така налаштованість проявлялась переважно в дотриманні великої обережності, аби випадково не розірвати стосунки, які насправді укладені з дотриманням усіх правил, а в інших випадках із міркувань відновлення попереднього, законного, шлюбу, якщо один з подружжя вступив у шлюб вдруге або втретє при наявності іншого чоловіка або дружини.

У випадках із розірванням подружніх зв’язків за позовом рішення приймалось ще обачніше, і тут існувало чимало застережень.

Стосовно фізичної нездатності подружжя обумовлювалось, що відповідний позов можна було подавати лише через три роки після вінчання, причому право на позов втрачалось, якщо така нездатність “не є природна” або виникла вже під час перебування особи в чинному шлюбі. Довести, що це не так, було важко. Звичайно, мало бути проведене і медичне обстеження. Дослідження консисторських документів Південної України свідчить, що на практиці такі справи далеко не завжди завершувались прийняттям рішення про розлучення.

Не набагато більшими були і шанси отримати розлучення, подавши позов із обвинуваченням у перелюбі⁶. Зараз не йдеться про трактування як перелюбу подружнього життя в новому шлюбі при наявності іншого, законного, чоловіка або дружини.

Спеціально обумовлювалось, що для позитивного вирішення справи повинні бути серйозні докази, головними з яких визнавались лише два: свідчення двох або трьох очевидних [!] свідків перелюбу та народження дитини поза законним шлюбом. Інші

¹ Там само. — Т. VII. — С. 591 – 592.

² Там само. — Т. IX. — Отд. I. — С. 159.

³ Там само. — Т. XI. — Отд. II. — С. 207 – 208.

⁴ Там само. — Т. XVI. — Отд. I. — С. 249.

⁵ Там само. — С. 248 – 254.

⁶ Лиман І.І. Духовний суд у справах про перелюб (кінець XVIII – перша пол. XIX ст.) // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету: Південна Україна XVIII – XIX століття. — Вип. 5. — Запоріжжя: ПА “Тандем-У”, 2000. — С. 242 – 248.

докази, у тому числі наявність зізнання самого відповідача, не вважались достатніми, якщо тільки вони не доповнювали головні докази або своєю сукупністю не “виявляли злочин”.

Навіть при наявності очевидних доказів перелюбу єпархіальна влада, за якою низкою указів зберігалось право відмовляти в позовах про розлучення не передаючи справу до Петербурга (це повноваження центральна влада могла делегувати безболісно для себе), пріоритетом вважала збереження родини, створеної в результаті законного вінчання. Яскраве підтвердження цієї тези знаходимо в матеріалах слідства, яке розпочалось внаслідок прохання хорунжого Лазебнікова розлучити його з дружиною Меланією. Їй закидалось у вину пияцтво та перелюб, у яких вона погрузла в той час як Лазебніков брав участь у Війні 1812 р. і закордонних походах. У ході розслідування з'ясувалось, що і сам хорунжий перебував у незаконних зв'язках із двома своїми служницями, одна з яких, Терезія, була привезена ним у 1814 р. з походу і народила йому дитину. Рішення Катеринославської духовної консисторії, схвалене архієреєм, було категоричним: “Немає ніяких підстав для знищення цього шлюбу, оскільки при всьому тому, якщо і дійсно вона, Григорієва, була відкрита в розпусті, то і сам чоловік її в рівному з нею злочині перебуває; для того йому, Лазебнікову, в проханні його... про розрив шлюбу його з тією дружиною його Меланією Григорієвою донькою відмовити, а привити їм обом правила подружніх обов'язків, важливість і святість їх, передати схилити і поклонитися їх духовним отцям, щоб вони, забувши ті, що відбулись між ними, незадоволення і ворожнечу, жили спільно в мирі, любові і злагоді”¹.

Не дивно, що при відсутності очевидних доказів отримати розлучення було майже неможливо. Що правда, не для всіх. У разі втручання монарха справа вирішувалась так, як воліла вінченосна особа. Драматичне сімейне життя О. Суворова — приклад тому. Видатний полководець виявився безпорадним у стосунках із дружиною. Перебуваючи в другій половині 70-х рр. XVIII ст. на півдні України і повністю віддавшись справам служби, він пережив крах сімейного життя — дружина, яку Олександр Васильович залишив у Полтаві, зрадила йому, причому у Суворова були підстави вважати, що зрадила з його власним племінником. У 1779 р. Олександр Васильович подав позов про розлучення, і поки справа знаходилась у Слов'янській духовній консисторії, зробив спробу заручитись підтримкою Г. Потьомкіна, сподіваючись, що останній доведе справу до відома Катерини II так, щоб та допомогла йому звільнитись від шлюбних уз. Після цього Суворов прибув до Петербурга, але там сама імператриця, Потьомкін і кронштадський протоієрей Григорій доклали зусиль щоб примирити подружжя. У результаті Олександр Васильович попросив архієпископа Никифора (Феотокі) тимчасово зупинити справу про розлучення². Але затишного сімейного життя в подружжя вже не було. Після проживання певний час окремо від чоловіка Варвара Іванівна Суворова тепер уже сама прагнула розлучення. Причому не просто отримання свободи, а ще й одержання від чоловіка чималої грошової суми. У 1797 р. жінка скористалась холодним ставленням до Суворова Павла I, і останній розпорядився “повідомити графині Суворовій, що вона може вимагати від чоловіка за законом”. За такої високої підтримки Варвара Іванівна подала позов, у якому воліла розлучення, сплати чоловіком їй 22-тисячного боргу, передачі їй будинку, а також майна, яке мало приносити прибутку не менше 8 тис. крб. на рік. Павло I наклав резолюцію, згідно з якою Суворову мало бути об'явлено, що він повинен виконати бажання дружини. Ці події тоді штовхнули Олександра Васильовича на крайній крок: він звернувся до Павла з проханням дозволити піти в монастир³.

¹ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1218. — Арк. 30 зв. — 36.

²Лопатин В.С. Суворов и Потемкин. — М.: Наука, 1992. — С. 51 — 53.

³Лотман Ю.М. Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII — начало XIX века). — СПб.: “Искусство-СПБ”, 1994. — С. 121 — 122.

Статистика свідчить, що позитивне вирішення справ про розлучення було винятком, а не правилом. Так, у Катеринославській, Херсонській і Таврійській єпархії в 1836 р. було розірвано лише 5 шлюбів (4 — з причини наявності в одного з подружжя іншого чоловіка чи дружини, і 1 — через спорідненість)¹. І в наступних роках кількість розлучень залишалась мізерною в порівнянні з чисельністю населення. Наведемо дані, що містились у звітах обер-прокурора Синоду²:

Єпархія	Рік	Причини розірвання шлюбу						Загалом
		Наявність іншого, не припиненого, шлюбу	Фізична нездатність	Перелюб	Резвісна відсутність	Заслання одного з подружжя	Належність до інших конфесій	
Катеринославська	1840	3	—	—	—	—	—	3
	1845	3	—	—	1	—	—	4
	1850	1	—	—	—	—	—	1
	1855	1	—	—	—	—	—	1
	1860	—	—	—	1	—	—	1
Херсонська	1840	5	—	—	4	—	—	9
	1845	6	—	—	1	—	—	7
	1850	6	—	—	—	—	—	6
	1855	4	—	—	—	1	—	5
	1860	—	—	—	1	3	—	4

Ще одним важливим обов'язком духовенства, необхідною церковною потребою, крім здійснення таїнств, було проведення обряду поховання. Причому центральна влада і цей аспект регламентувала досить докладно. Розписувались не лише правила здійснення треби, обумовлені необхідністю дотримання церковного благочестя, але і деталі, важливі з міркувань, які виходили за релігійну площину³. Враховувалась необхідність дотримання заходів, які б запобігали поширенню епідемії, забезпечували можливість з'ясувати причини смерті тощо.

¹Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1836 год... — С. 134.

²Таблиця укладена на підставі: Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1840 год... — С. 44; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1845 год... — С. 50; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1850 год... — С. 50; Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1855 год... — С. 50; Извлечение из отчета по ведомству православного исповедания за 1860 год... — С. 66.

³ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — С. 1065 – 1066; Т. XXVI. — С. 870 – 871; Т. XL. Общие приложения к томам Полного Собрания Законов. — С. 53; Т. XXX. — С. 450 – 451; Т. XL. — С. 598 – 602; Собр. II. — Т. VII. — С. 718 – 788; Т. XVI. — Отд. I. — С. 435 – 495; Т. XVIII. — Отд. I. — С. 596; Т. XXVIII. — Отд. I. — С. 268; Т. XXXIII. — Отд. II. — С. 268; ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 128; Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 43 – 44 зв.; Спр. 302. — Арк. 38 зв. – 39; ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 34; ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 2 а. — Спр. 2. — Арк. 49 зв. – 50.

Стосовно дотримання правил, передбачених документами вищих органів влади і церковними правилами щодо регламентації поховання, звернемо увагу на те, що і тут священики дозволяли собі порушення. І знову причиною виступала матеріальна залежність духовенства від світських осіб. Наведемо лише два приклади. Незважаючи на застереження щодо ховання померлих у межах церковної огорожі, у 1810 р. криворізький священик В. Соколовський саме там поховав генерала М. Христофоровича. Коли ж духовна влада зажадала від священнослужителя пояснень, той повідомив, що зробив це, оскільки генерал так побажав у заповіті і, до того ж, дав церкві 100 крб. і деякі речі¹. А в 1820 р. до відома Синоду дійшло, що поміщик Бахмутського повіту І. Смольянінов наказав поховати дружину в самій церкві свого селища, внаслідок чого в релігійній споруді кілька тижнів стояв сморід, який унеможлилював її відвідання парафіянами².

При похованні, так само як і при хрещенні та вінчанні, духовні особи мали дотримуватись вимог стосовно ведення записів у метричних книгах, регламентації чого центральна влада приділяла неабияку увагу.

Метричні книги в деяких українських церквах велися ще з середини XVII ст., а за петровських часів розпочалося їх масове запровадження. Маючи на меті контроль за громадянським станом підлеглих, світська влада логічно саме духовенству доручила функцію фіксації народжень, шлюбів і смертей, таким чином знову використовуючи духовне відомство для своїх потреб. Метричні книги були визнані основними документами, які містили відомості про осіб. Тому влада тримала під постійним контролем їх ведення, шукала оптимальніших форм обліку, запроваджувала заходи для упередження внесення до метрик неточної інформації³.

І на самі формуляри метрик, і на регламентацію ведення духовенством записів визначальний вплив мали все ті ж уніфікаційні, русифікаторські, бюрократичні тенденції, які мали місце в політиці централізованої Російської імперії. І все ж досягти зразкового порядку при виконанні духовними особами функції ведення метрик так і не вдалося. Заповнення книг парафіяльним духовенством не те що різних частин імперії, але і в межах самого південноукраїнського краю мало ряд розбіжностей, і ніякі заходи центру не змогли змусити парафіяльне духовенство не відступати від існуючих форм⁴.

¹ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 877. — Арк. 9 – 16.

²Библиография // Киевская Старина. — 1889. — Т. 24. — № 1. — С. 286.

³ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — С. 883 – 884; Т. XXII. — С. 358 – 369; Т. XXIII. — С. 504 – 505; Т. XL. Общие приложения к томам Полного Собрания Законов. — С. 13 – 16; Т. XXVII. — С. 491 – 492; Т. XXVIII. — С. 539, 1136 – 1137; Т. XXIX. — С. 254 – 255; Т. XXX. — С. 162 – 163; Т. XXXII. — С. 197 – 198; Т. XXXVIII. — С. 208, 1347 – 1349; Т. XXXIX. — С. 319 – 320; Собр. II. — Т. II. — С. 1073 – 1074; Т. III. — С. 156; Т. VI. — Отд. I. — С. 116, 203 – 204, 317 – 318, 501 – 657, 662 – 663, 816 – 818; Т. VII. — С. 107 – 108; Т. IX. — Отд. I. — С. 735 – 737; Т. IX. — Отд. II. — С. 199 – 200; Т. X. — Отд. II. — С. 961 – 962, 1003 – 1004, 1024 – 1025; Т. XI. — Отд. I. — С. 246; Т. XII. — Отд. I. — С. 439 – 463; Т. XIII. — Отд. I. — С. 91 – 92; Т. XIII. — Отд. II. Штаты и таблицы. — С. 21 – 23; Т. XV. — Отд. I. — С. 675 – 679; Т. XVIII. — Отд. I. — С. 841 – 842; Т. XIX. — Отд. I. — С. 847 – 868; Т. XX. — Отд. I. — С. 518; ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 294. — Арк. 18; Спр. 297. — Арк. 35 – 36; Спр. 302. — Арк. 6; ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 9. — Арк. 126 – 126 зв.; Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 25, 165.

⁴Лиман І. Метричні книги як джерело з церковного устрою Південної України другої половини XVIII – першої половини XIX ст. // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — Т. 7. — К., 2001. — С. 197 – 211; Лиман І.І. Регламентация діяльності парафіяльного духовенства Південної України в 30-і роки XIX ст. // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції “Чортомлицька (Стара) Запорозька Січ в історико-культурній спадщині Нікопольського району”. Нікополь, 10 – 11 жовтня 2002 року. — Нікополь — Запоріжжя — Херсон: РА “Тандем-У”, 2002. — С. 98 – 105; Бастрыга І., Лыман І. Начала истории Бердянска. — Запорожье, 2002. — С. 31 – 38; AGAD. — Księgi Metrykalne i akta parafii prawosławnych z Wołynia i Polesia. — № 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 17; ДАЗО. — Ф. 19. — Оп. 1. — Спр. 1 – 5; Ф. 123. — Оп. 1. — Спр. 1; Ф. 246. — Оп. 1. — Спр. 42, 51; ЗКМ. — КВ – 25719 / Д – 6794 та ін.

Порушення, у тому числі свідомі, були дуже поширеними, на що неодноразово звертала увагу єпархіальна влада. Так що переоцінював об'єктивність метричних записів Р. Петров, коли стверджував, що “тут не може бути місця особистій фантазії, а повідомляються голі і правдиві факти місцевого соціального життя”¹. Анекдотичним і в той же час симптоматичним є випадок із внесенням до метричної книги запису про смерть у 1811 р. 200-річного старця в станиці Новогригорівці Ольвіопольського повіту. Насправді померлому було 90 років, і саме таку цифру наказав внести до метричної книги парафіяльний священник, який здійснював требу. Але стихарний дячок, не знаючи твердо правил написання цифр, помилково записав “200” замість “90”. Парафіяльний священник підписав метрику не читаючи і передав до Ольвіопольського духовного правління, чий колезький реєстратор вніс відповідну цифру в екстракт, який разом із книгою передав до консисторії. Відомість про кількість народжень, шлюбів і смертей у Катеринославській єпархії була доставлена Синоду, і лише тут обер-прокурор О. Голіцин звернув увагу на запис про довголіття і надіслав архієпископу Іову прохання зібрати інформацію про “це чудне явище в загальному ході Природи”. Дані про кількість довгожителів у Катеринославській єпархії були надруковані в “Московських відомостях”, після чого Е. Рішельє також надіслав архієпископу Іову прохання дізнатись про подробиці життя 200-річного “феномена”. Після цього і були наведені довідки, які викрили помилку стихарного дячка і недбалість духовних осіб та чиновників єпархії².

Регламентувалось Петербургом виконання духовенством ще однієї функції — організації збирання пожертв. Останнє мало неабияку важливість, оскільки саме добровільні подаяння населення були одним із джерел фінансування багатьох сфер і проектів, у тому числі і таких, які прямо церкви не стосувались. Держава розраховувала на такі гроші, а тому поступово ставила їх збирання під неусипний контроль. Причому контролювалось збирання пожертв як поза стінами храмів Божих, так і в самих релігійних спорудах.

Ще з попередніх часів діяла, а впродовж останньої чверті XVIII – середини XIX ст. вдосконалювалась система заходів для упередження зловживань при нестационарному збиранні грошей і внесенні записів про них у так звані “зашнурні книги”. Зазнавав змін і порядок збирання пожертв у самих храмах — у карнавки, гаманці тощо: тоді як у період Нової Січі запорозьке духовенство не звітувало центру про такі пожертви, тепер надходження останніх зазнавало все більшого контролю.

Сам спектр призначення пожертв, які запроваджувались і регламентувались, був досить широким. Крім зведення та підтримання установ духовного відомства, релігійних споруд, утримання духовенства було визначено цілий ряд інших адресатів допомоги. Як список цих адресатів, так і порядок збирання грошей не залишались сталими. Так, стосовно карнавкового збору з'явився синодський указ від 30 березня 1812 р. про влаштування його на користь людей, які вийшли з окупованих територій³. Положенням Комітету Міністрів від 14 грудня 1818 р. карнавки для збирання пожертв на користь розорених Війною 1812 р. були ліквідовані⁴. Але вже 14 січня 1819 р., згідно з волею Олександра I, попереднє положення Комітету Міністрів було скасоване, а збирання грошей у відповідні карнавки відновлене⁵. У 1824 р. було внесено зміни до порядку збирання пожертв у карнавки на

¹Петров Р. К истории прошлого века (Из церковного архива с. Полог, Александровского уезда, за 1799 г.)

// Катеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1901. — № 4. — С. 75.

²В.Б. Из архивных материалов // ЛЕУАК. — Катеринослав, 1910. — Вып. 6. — С. 206 – 209.

³ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. Общие приложения к томам Полного Собрания Законов. — С. 87 – 89.

⁴Там само. — Т. XXXV. — С. 638 – 639.

⁵Там само. — Т. XXXVI. — С. 24 – 25.

користь розорених від нещасних випадків осіб¹. Через 5 років цей порядок був у черговий раз змінений². Височайше затвердженим 30 березня 1834 р. положенням про управління будинку нагляду за бідними в Одесі було передбачено влаштування карнавки для збору пожертв на користь цієї установи³. Затвердженим Миколою I 27 серпня 1846 р. положенням Комітету Міністрів наказувалось влаштувати карнавки на користь осіб, які перебували в закладах Приказів громадського нагляду⁴, а 10 січня 1847 р. були височайше затверджені правила збору грошей у ці карнавки⁵. Наступного року було роз'яснено порядок запечатування останніх⁶. 30 червня 1853 р. Микола I затвердив положення про церковного старосту й церковні суми по військово-навчальних закладах. Було визначено, що в церквах таких закладів дозволялося мати 3 карнавки: 1) на прикрашання самих цих церков; 2) на користь бідних, влаштовані Імператорським людинолюбним товариством або Приказом громадського нагляду; 3) від попечительства про бідних духовного звання⁷. У 1858 р., згідно з волею Олександра II, був запроваджений карнавковий збір на влаштування богоугодних закладів у Палестині⁸. Через два роки в церквах Херсонської, Катеринославської й Таврійської єпархій, так само як і в релігійних спорудах інших регіонів, збирались гроші на користь самих церков, гроба Господня, на допомогу духовенству, допомогу розореним тощо⁹.

Для контролю за дотриманням правил збирання коштів центром залучались представники різних щаблів єпархіальної ієрархії, починаючи з архієреїв і закінчуючи благочинними.

Збирання пожертв розглядалось центральною владою переважно в одному контексті із загальним контролем за церковними коштами. Важливою складовою цього контролю було залучення до нього не лише підлеглих духовного відомства, але і світських осіб, у першу чергу церковних старост (титарів). Їхня діяльність обмежувала компетенцію духовенства в господарських питаннях, але і самі старости знаходились у деякій залежності від причту.

28 лютого 1721 р. іменним указом у Російській державі було проголошено створення цього інституту. Наслідком такого нововведення стала не тільки допомога світських осіб священно- та церковнослужителям, але і посилення контролю за господарською діяльністю причтів. Причому, якщо згідно із згаданим указом функція церковних старост полягала лише у продажу свічок ("при церквах для продажу свічок запровадити церковних старост, довіри гідних"), то указами Синоду від 1723 і 1747 рр. вона була доповнена збиранням пожертв під час богослужіння, купівлею речей, необхідних церкві, веденням обліку надходжень і витрат, зберіганням церковних грошей.

Запровадження церковних старост не було для населення України чимось абсолютно надуманим і неприродним. Вже та обставина, що старости не призначались, а обирались самими парафіянами, відповідала українській традиції (в тому числі і в релігійній сфері — згадаймо процедуру обрання парафіяльних священників). Крім того, традиційно парафіяни брали активну участь як у будівництві, так і в утриманні релігійних споруд. Інша справа, що відтепер світські особи, обрані на посади церковних старост, повинні були підпорядковуватись і звітувати духовному керівництву.

¹ Там само. — Т. XXXIX. — С. 115.

² Там само. — Собр. II. — Т. IV. — С. 93 – 96.

³ Там само. — Т. IX. — Отд. I. — С. 245 – 250.

⁴ Там само. — Т. XXI. — Отд. II. — С. 231 – 233.

⁵ Там само. — Т. XXII. — Отд. I. — С. 21 – 22.

⁶ Там само. — Т. XXIII. — Отд. I. — С. 475.

⁷ Там само. — Т. XXVIII. — Отд. I. — С. 332.

⁸ ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 18. — Арк. 33 – 33 зв., 36 – 37.

⁹ Извлечение из отчета по ведомству православного исповедания за 1860 год... — С. 128 – 131.

Поступово діяльність титарів усе більше регламентувалась. У 1791 р. іменним указом був уточнений порядок їхнього обрання¹. Етапними стали затвердження 17 квітня 1808 р. імператором Олександром I доповіді Синоду “Про збереження і прирощення церковної суми, та про переваги церковним старостам”, а також складання “Інструкції церковним старостам”, підписаної Синодом 11 червня того ж року².

Згідно з цими документами староста визначався як “повірений парафіян церкви, обрана із числа їх, довіри гідна людина, для зберігання і використання церковних грошей, і взагалі для збереження всього церковного майна”³.

Строк повноважень церковних старост визначався в три роки. Кількість термінів, які могла займати цю посаду одна особа, не обмежувалась. Але обов’язковою умовою для продовження повноважень було не лише повторне обрання парафіянами і згода духовенства, але і проходження перевірки на предмет піклування старости про користь церкви, особливо ж приріст церковних прибутків у порівнянні із попереднім терміном. Отже, головним критерієм оцінки діяльності старости проголошувалось збільшення надходжень до церковної казни. При цьому заслугою старости вважались не кошти, отримані від жертувачів, а лише “примноження прибутків, зроблене... господарськими засобами, турботливістю... і діяльністю”.

Коло обов’язків титарів було досить широким. Зокрема до нього продовжував входити продаж свічок. У цьому старостам надавалась своєрідна монополія, оскільки заборонялось будь-яким іншим особам, навіть із причту, продавати воскові церковні свічки як у самих церквах, так і поруч з ними, за виключенням розташованих на ринках крамниць для оптового продажу. Якщо ж через хворобу чи відрадження титар тимчасово не міг виконувати своїх обов’язків, з метою запобігання збиткам церкви він мав передавати право продажу іншій особі, яка мала прийняти свічки “по записці”, а пізніше подати церковному старості звіт. Зважаючи на матеріальну відповідальність, такі особи обирались старостою, по-перше, з причетників або церковних сторожів, по-друге, за згодою священно- та церковнослужителів.

Старости мали наглядати за запалюванням свічок під час богослужіння, а також за їх гасінням згідно з церковним статутом.

Важливим і відповідальним обов’язком церковних старост було збирання під час богослужіння грошей від жертувачів, у гаманці та карнавки, а також прийняття речей, “що служать для церковного використання”.

Збирання ще одного виду надходжень — прибутків від розташованих на церковній землі крамниць, будинків, льохів, що здавались в оренду, теж було функцією церковних старост. Сама здача в оренду таких споруд також частково знаходилась в їхній компетенції. Але і тут діяльність старост перебувала під постійним і пильним контролем духовної влади, яка і приймала остаточні рішення. Коли московський міщанин С. Растрепьев звернувся до Херсонського духовного правління з проханням підписати на два роки контракт про оренду розташованої на землі херсонської купецької церкви крамниці бакалійних виробів, з правління надійшов указ священнослужителям і старості згаданої церкви, згідно з яким останні мали терміново розглянути цю справу і подати матеріали для затвердження⁴.

Титарі відповідали за економність витрат церковних грошей. Зокрема на них покладалось завдання купівлі потрібних церкві речей і продуктів — воску, червоного вина,

¹ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 2 а. — Спр. 1. — Арк. 370 зв.

²ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 729.

³Там само. — Арк. 4.

⁴Там само. — Спр. 1261. — Арк. 1 – 2 зв.

борошна для проскур тощо. Для заощадження коштів рекомендувалось робити оптові закупки з таким розрахунком, щоб запасів вистачило принаймні на півроку.

Старости мали укладати підряди на ремонт церков. У цьому вони також самостійними не були і зобов'язувались питати згоди священнослужителів і почесніших парафіян. Коли ж планувались чималі витрати або виправлення вівтаря, згідно з іменним указом від 21 березня 1799 р. поставала необхідність отримання благословення архієрея. Старости ж мали контролювати дотримання строків і якості проведення ремонту або виготовлення вівтаря.

Під контролем єпархіальних архієреїв знаходилося влаштування церковними старостами будинків для священно- та церковнослужителів. Ці споруди, згідно з іменними указами від 28 лютого 1718 р. і 29 жовтня 1722 р., зводились за рахунок церковних грошей. Наглядати за вже існуючими будинками також були покликані старости.

Якщо на церковних землях знаходились лісові угіддя, старости мали контролювати використання деревини. Останню священно- та церковнослужителям дозволялось використовувати лише на власні потреби, і староста повинен був не допустити її продажу.

Титарі зобов'язувались “дивитись за збереженням церковної суми, також і за чистою тою церкви; піклуватись про цілість церковного майна”¹.

Зважаючи на це, була запроваджена система заходів, що мали запобігти можливості зловживань церковних старост і забезпечити постійний контроль за станом церковної казни.

Вступаючи на посаду, староста мав прийняти все церковне майно за описом, який був скріплений шнуром та печаткою консисторії або духовного правління, підписаний благочинним, парафіяльними священниками і попереднім старостою. Тоді ж староста отримував книгу для записів надходжень та витрат церковних грошей. Такі книги видавались консисторіями або духовними правліннями і також скріплювались шнуром та печаткою.

З часу вступу на посаду церковний староста разом із священно- та церковнослужителями ставав матеріально відповідальною особою. Він мав право брати собі в помічники інших осіб, але останні, на відміну від нього, вже не несли майнової відповідальності.

Щоб не допустити можливості приховування коштів, усі гроші від продажу свічок, від жертвувачів мали негайно опускатись в спеціально влаштовані скриньки. Ключі від них знаходились у самого старости, він же при бажанні міг їх запечатувати. Щоб контролювати старосту скриньки обов'язково запечатувались і священнослужителями.

По завершенні кожного місяця ці гроші титар, у присутності причту і почесніших парафіян, мав виймати і перераховувати. Отримані суми записувались у згадані книги, причому надходження від продажу свічок, гаманцевого збору і різних внесків записувались окремо. Після підрахунку гроші передавались на зберігання до кладової або ризниці. І тут доступ до них взаємно контролювався церковним старостою та священниками. При цьому будь-кому з них заборонялось брати церковні гроші на збереження до своїх осель, а також використовувати на власні потреби. Заборонялось також без дозволу духовного керівництва віддавати церковні речі до іншої релігійної споруди та давати гроші в позику.

На відміну від прибутків, усі витрати мали записуватись титарем негайно, з позначенням дати, мети використання і одержувача грошей. По завершенні кожного місяця в присутності священно- та церковнослужителів, почесніших парафіян підбивалася сума витрат.

¹Там само. — Спр. 729. — Арк. 4.

Всі особи, присутні при підрахунку надходжень та витрат за місяць, мали поставити свої підписи. Якщо церковний староста виявлявся неписьменним, записи за нього могли робити інші люди, яких він для цього запрошував. У таких випадках обов'язково мали бути присутні священно- та церковнослужителі, які відповідали за правильність записів.

Для запобігання зловживань була встановлена необхідність записів сум у книги надходжень та витрат не лише цифрами, але і прописом, причому треба було уникати будь-яких виправлень.

По завершенні кожного року староста та причетники підраховували всі записані надходження та витрати, складали за наданою консисторією формою відомість, і разом із книгами передавали благочинному, який, після відповідної перевірки, книги повертав до церкви, а відомість передавав через духовне правління до консисторії. Там складалась загальна відомість для подання архієрею.

Така детальна регламентація всіх дій, пов'язаних із рухом грошей, була не випадковою і далеко не зайвою з огляду на інтереси державної влади. Мова йде не тільки про попередження зловживань, але і про усунення звичайної неухважності при веденні обліку, яка викликала плутанину у звітах, а іноді і тривалі розслідування. Кілька років тривала справа по скарзі титаря кам'янської Успенської церкви Ф. Терещенка на священника тієї ж церкви А. Ясинського. Як впливає із указу Новоросійської духовної консисторії Херсонському духовному правлінню, титар скаржився, що “хоч і виконував цю посаду з крайнім сумлінням, але той священник Ясинський не допустив його до рахування церковних сум і відібравши у нього ключ сказав: “Не твоя справа”, в книзі ж рахунковій, при надсиланні в Херсонське духовне правління писав що йому було завгодно, а записи, що були у нього, Терещенка, видані через сільського писаря, про надходження і витрати... і без відома його і громади написав книгу, в якій надходження і витрати встановив такі, яких зовсім не було, а крім того нарахував на нього більше восьмидесяти карбованців дарма; лає його, називає плутом, шахраєм та іншими словами...”¹. При розгляді ж справи Катеринославська духовна консисторія дійшла висновку, що корисних зловживань не було у жодній зі сторін конфлікту. Підставою ж грубого поведіння Ясинського було названо невнесення титарем у книгу сум, отриманих від кількох парафіян. За свідченням сільської громади Кам'янки, “ці гроші він [Терещенко] отримав, але тоді ж у іншу витрату на церковні справи використав, не записав же в зашнурні книги через свою простоту”².

Контроль за діяльністю старост покладався, зокрема, на благочинних. Титарі на вимогу останніх повинні були надавати книги надходжень та витрат, свічки, які ще не були продані, а також церковну суму. Після кожної перевірки благочинні мали робити відповідні записи про її результати, де, зокрема, позначались усі помічені порушення з боку титарів. Оскільки благочинні могли перевіряти церковних старост лише час від часу, постійний контроль за цими особами покладався на священно- та церковнослужителів. Вони були зобов'язані у випадках порушення старостами встановлених правил, недостатнього піклування про користь церкви доповідати благочинним. Якщо ж останні належним чином не реагували на такі доповіді, священно- та церковнослужителі отримували право звертатись безпосередньо до єпархіального архієрея.

Положення, які обумовлювали характер взаємин духовних осіб і церковних старост, визначали їхні повноваження щодо розпорядження церковним майном, зберігали чинність до 1890 р., коли було прийнято нову “Інструкцію для церковних старост”.

Документами вищих органів влади, прийнятими до 1861 р., лише дещо змінювались і уточнювались питання обрання та нагородження титарів, але не їхні функції. Лише вже згаданим височайше затвердженим 27 серпня 1846 р. положенням було обумовлено, що

¹Там само. — Стр. 501. — Арк. 1.

²Там само. — Арк. 17 зв.

духовенство та церковні старости звільняються від обов'язку контролю за грошима, зібраними в карнавки, які планувалось влаштувати для фінансування утримання осіб у закладах Приказів громадського нагляду¹, але вже самими правилами про влаштування цих карнавок, затвердженими 10 січня 1847 р., участь священнослужителів і титарів у нагляді була передбачена².

Регулювання взаємин “панівної” віри з представниками інших конфесій, так би мовити, зовнішня місія церкви, займала особливе місце в державній політиці. Для церкви на півдні України таке регулювання набувало більшого значення, ніж для багатьох інших регіонів імперії, оскільки при залюдненні цих земель імперська влада свідомо робила ставку не лише на православних, внаслідок чого конфесійний склад населення краю набув такої строкатості, якої не було за часів Нової Січі³.

Важливою умовою переселення до Південної України представників інших релігій було збереження їхньої релігійної належності. І влада йшла на це, у багатьох випадках обіцяючи і великою мірою забезпечуючи іновірцям права навіть ширші, ніж православним. Разом з тим, така політика не залишалась незмінною, і нові часи вносили в неї корективи. До того ж, не всі представлені на Півдні конфесійні групи отримували однакові права.

Офіційна церква відчувала деякі незручності: з одного боку, у коло її обов'язків завжди входила діяльність по наверненню іновірців на православ'я, а з іншого, — така діяльність мала узгоджуватись із реаліями державної політики щодо кожної конфесії. Духовна влада і тут була змушена йти у фарватері політики влади світської.

Важливе місце в місіонерській діяльності православної церкви посідали взаємини зі старообрядцями (зауважимо, що останні теж належать до православних, але для уникнення плутанини ми, використовуючи термін “православна церква”, ведемо мову виключно про церкву офіційну).

У XVIII ст. південноукраїнські землі почали заселятись старообрядцями ще з 50-х рр. Політика Катерини II щодо старовірів була вже набагато сприятливішою, ніж політика попередніх монархів. На ставлення духовної влади до старообрядців Південної України в період після ліквідації тут Нової Січі значно вплинула позиція в цьому питанні Г. Потьомкіна. В ієрархії пріоритетів можновладця інтереси залюднення підпорядкованого йому краю стояли вище міркувань безумовного панування офіційного православ'я. Утім, модель поведінки щодо старообрядців була випрацювана не одразу.

Саме старообрядництво не являло собою монолітну групу з тотожними поглядами на характер взаємин із офіційною церквою. У той час як певна його частина свідомо ізольовалась від структур, підпорядкованих Синоду, інші докладали зусиль для того, аби старообрядницьких священників визнавали ієрархи “панівної” церкви. І одні з перших паростків такого компромісу з'явилися саме на півдні України.

Старообрядці селища Знаменка звернулись до Євгенія (Булгаріса) з проханням дозволити їм збудувати церкву, мати священника з власного середовища і використовувати при богослужінні стародруки. Але ставленик Катерини II не був готовий відійти від офіційної лінії церкви, яка на той час ще не передбачала подібного компромісу. Архієпископ не вважав для себе за можливе порушити букву закону, адже, згідно з синодським рішенням від 22 грудня 1765 р., єпархіальним архієреям заборонялось по всіх старообрядницьких справах вирішувати щось самостійно, не списуючись попередньо з

¹ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. II. — С. 231 – 233.

²Там само. — Т. XXII. — Отд. I. — С. 21 – 22.

³Лиман І.І., Чоп В.М. До питання про релігійну приналежність населення півдня України в XIX ст. // Етнокультурні процеси на Півдні України в другій половині XIX ст. Збірка наукових праць II Регіональної наукової конференції 4 – 5 червня 1998 р. — Запоріжжя: ЗДТУ, 1998. — С. 29 – 31.

Синодом. Євгеній зажадав від знаменців, аби вони попередньо зреклися розколу і сповідували офіційну релігію. Як наслідок, справа “зависла у повітрі”¹.

Наступник Булгаріса на архієрейській кафедрі виявився більш прозорливим у цьому питанні, зумівши випередити, вгадати наперед політику, яка пізніше почала заохочуватись Петербургом. Никифор (Феотокі), до якого знаменські старообрядці звернулись із тим же проханням, що раніше до Євгенія (Булгаріса), розумів, що відмова буде не в інтересах політики залюднення краю, спричинивши, можливо, не лише повернення знаменців до Молдавії, але і відлякавши інших переселенців. Впевненості єпархіальному архієрею надало те, що старообрядці подали йому рекомендаційного листа, підписаного Г. Потьомкіним. Никифор задовольнив прохання, поклавши тим самим початок єдиновірству (хоча деякі зародки цього явища з'являлись і раніше, зокрема в Астраханській єпархії²). Архієпископ наказав приєднати знаменців до православ'я, освятити місце для будівництва церкви, призначив до її парафії православного священика, давши йому благословення відправляти служби за стародруками і використовувати старі обряди³. З ентузіазмом приступивши до справи, яку вважав корисною для держави та церкви, Никифор не зупинився на цьому, виступив із посланням до старообрядців і доклав зусиль для поширення заходів, розпочатих у Знаменці⁴. Ці дії, як і саме приєднання знаменців, він не узгодив із Синодом, будучи впевненим, що той охоче схвалить його активність. Втім, Петербург не сприйняв такого самоуправства, яке йшло у розріз із політикою контролю з боку центра, і не тільки несхвально зустрів відомості про зроблене в Слов'янській і Херсонській єпархії, але навіть мав намір скасувати рішення Никифора. Щоправда, побоювання хвилювань серед старообрядців зупинило центральну духовну владу від цього кроку. Справа була замовчана.

Але знайомі з досвідом знаменців інші старообрядці пішли далі у своїх жаданнях. Більше півтори тисячі старовірів підписали документ, переданий Синоду в 1783 р. У ньому фактично містилось прохання про створення в складі православної церкви автономної церкви з власним архієреєм, своєрідної унії між офіційним православ'ям і старообрядництвом⁵. Відповідна записка була передана Катерині II Г. Потьомкіним. Але імператриця не була готова до радикального кроку, який пропонувався; вона доручила Григорію Олександровичу зробити так, аби “вівці були цілі, а вовки ситі”⁶. Тому власного архієрея старообрядці не отримали. Це не зупинило Г. Потьомкіна в прагненні створення умов для переселення до Південної України старообрядців і невїзду тих, хто вже тут мешкав. Важливими в цьому плані були заходи з влаштування Корсунського монастиря, який мав діяти на основі єдиновірства⁷.

Єдиновірство ширилось як на півдні України, так і в імперії в цілому. Царювання Павла I було сприятливим для цього. У 1798 р. монарх своїм указом дозволив Синоду створювати єдиновірські парафії без доповіді імператору. Запроваджений лише стосовно

¹Греков В. Начало единоверия в русской церкви, положенное Преосв. Никифором Феотоки в слободе Знаменке, бывшего Екатеринославского наместничества // Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1895. — № 6. — С. 142 – 143.

²Смолич И.К. История русской церкви... — Часть вторая. — С. 136.

³Овсянников Е. Краткий исторический очерк единоверия (По поводу истекающего столетия со дня его учреждения) // Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1900. — № 28. — С. 783.

⁴АСПБП РАН. — Ф. 200. — Оп. 3. — Спр. 345. — Арк. 1 – 4.

⁵Бельский А.В. Единовержество и единовержеский Корсунский монастырь: возникновение, история и лица // Культура народов Причерноморья. — 1999. — № 6. — С. 78.

⁶Міжконфесійні взаємини на півдні України XVIII – XX століття... — С. 58 – 59.

⁷Корсунский первоклассный мужской монастырь Таврической епархии // Отдел неофициальный Таврических епархиальных ведомостей. — 1897. — № 35. — С. 956 – 982.

Нижегородської єпархії, указ був поширений на всю державу. Вже наступного року з метою поширення єдиновірства і для забезпечення громадського спокою Синодом було заборонено єпархіальним архієреям відбирати у старообрядців стародруки, якщо останні не містили положень, що ображали офіційну церкву та її обряди¹. А 27 жовтня 1800 р. імператор затвердив складені Платоном, митрополитом Московським, “Пункти, або правила, єдиновірства”, що зазвичай і вважається днем народження єдиновірства в Росії².

Віротерпима політика Олександра I справила негативний вплив на подальше поширення єдиновірства. Старообрядцям для забезпечення свого відносно безпечного існування вже не треба було обов'язково йти на компроміс із офіційною церквою. Представники ж останньої залишались значно обмеженими в можливостях впливати на старообрядців, які не дотримувались єдиновірства. Головним чином, ці можливості окреслювались контролем за невтручанням старовірів у справи adeptів офіційної церкви. Південноукраїнські матеріали свідчать, що православне духовенство дотримувалось толерантності до старообрядців не через якусь особливу симпатію. Адже вони були потенційними конкурентами в боротьбі за парафіян, і духовенство це чудово розуміло. Не дивно, що парафіяльні священно- та церковнослужителі не просто підтримували політику заборони старообрядницької агітації серед православних, але і при першій нагоді розпочинали справи щодо попередження можливого впливу старовірів. Вірогідність позитивного для православного духовенства завершення таких справ великою мірою залежала від місцевої світської влади, яка в багатьох випадках досить обережно ставилась до цих питань³.

Значно активізувалась місіонерська діяльність серед старообрядців лише з приходом на престол Миколи I. Імператор, між іншим, скасував запроваджені його попередниками правила, що послабляли переслідування православних священників, які примикали до старообрядництва. Отже, старовіри стали відчувати брак священнослужителів, що підштовхувало їх до єдиновірства. Низкою іменних указів був поліпшений матеріальний стан єдиновірського духовенства. Зокрема у 1843 р. оклади єдиновірських священників, які працювали на гірничих заводах, були зрівняні з окладами священників православних⁴. Наступного року подібне рішення було прийняте стосовно єдиновірських церковнослужителів гірничих заводів⁵. Іменним указом від 8 червня 1846 р. було призначено жалування єдиновірському диякону Воскресенської церкви м. Новогорішівська⁶. У 1847 р. Микола I врегулював порядок виділення коштів на єдиновірські церкви в округах Новоросійського військового поселення⁷ та утримання їхнього духовенства⁸. Таким чином, південноукраїнські архієреї отримали сприятливий ґрунт для діяльності по наверненню старовірів на єдиновірство. Особливу активність у цьому напрямку проявили архієпископи Гавриїл (Розанов) та Інокентій (Борисов).

Разом з тим, єдиновірство розцінювалось не стільки як остаточна мета, а як проміжний етап при переході від старообрядництва, яке не підтримувало зв'язків із офіційною церквою, до “панівної” віри. Тому і самі єдиновірські релігійні споруди змінювали свій статус. Зокрема був перетворений на православний Корсунський єдиновірський монастир.

¹ НКМ. — КП – 25092 / Арх – 8302.

² Смолич И.К. История русской церкви... — Часть вторая. — С. 138, 140, 424.

³ Лиман І. Парафіяльне духовенство і єпархіальне керівництво півдня України в ставленні до старообрядців (остання чверть XVIII – перша чверть XIX століття) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — Т. 6. — К., 2001. — С. 247 – 254.

⁴ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — С. 764.

⁵ Там само. — Т. XIX. — Отд. I. — С. 774 – 775.

⁶ Там само. — Т. XXI. — Отд. I. — С. 600 – 601.

⁷ Там само. — Т. XXII. — Отд. I. — С. 106.

⁸ Там само. — С. 159 – 160.

І все ж небезпечні для православ'я симптоми в середині XIX ст. у міжконфесійній ситуації наростали. Розуміючи це, єпархіальні архієреї та центральна влада запроваджували контрзаходи проти поширення розколу. Саме останнє називалось серед причин для створення Херсонського вікаріатства, спеціального місіонерського відділення при Херсонській семінарії з підготовки кадрів для боротьби з розколом, і, нарешті, окремої Таврійської єпархії. Причому остання створювалась уже в умовах зміни державної політики. У 1858 р. Міністром внутрішніх справ було наказано припинити переслідування старообрядців за їхні релігійні переконання, разом із тим не допускаючи пропаганду ними свого вчення. Державні установи мали залишити справу боротьби з розколом церкви¹.

Дещо відрізнялось регулювання державою взаємин православних із сектантами — духоборами, молоканами, скопцями та іншими. Зауважимо, що ряд законодавчих документів не чітко розрізняв або не розрізняв взагалі сектантів і старообрядців, застосовуючи і до перших, і до других термін “розкольники”.

Перші осередки духоборів на території Південної України з'явилися, на думку О. Новицького, ще за часів Нової Січі, в середині XVIII ст. Силуян Колесніков, “особа досить визначна між духоборами”², у селі Нікольському став проповідувати духоборське вчення, зібравши навколо себе групу послідовників. Самого Колеснікова вважали одним із перших організаторів “духовних християн”.

Пізніше, вже після ліквідації Вольностей Війська Запорозького, духоборство в регіоні зазнало більшого поширення. Однією з причин цього стало запровадження на півдні України російської моделі православ'я, що наштовхнулось на неприйняття з боку частини колишніх запорожців³. В умовах Півдня вчення “духовних християн”, яке будувалось навколо ідеї важливості внутрішньої віри людини, а не її зовнішніх проявів, втілених у обряди та писання, увібрало в себе, крім квакерського, містичного, хлистівського нашарувань і їх практичного закріплення в духоборському середовищі, ще й деякі елементи світосприймання запорозького козацтва⁴.

Світська та духовна влада, толерантна до більшості інших конфесій, досить рішуче виступила проти духоборів — 27 серпня 1792 р. з'явився рескрипт Катерини II, яким наказувалось відправити 37 їхніх сімей до Петербурга під конвоєм. Таке рішення було прийнято за донесеннями правителя Катеринославського намісництва і Катеринославського архієпископа, які скаржились на те, що духобори не тільки “догмати віри православної спростовують”, але і не коряться владі⁵. До речі, і термін “духобори” почав використовуватись саме Катеринославським архієпископом Амвросієм (Серебренниковим), який вгледів у вченні “духовних християн” боротьбу проти Святого Духа.

Такою ж жорсткою була і тогочасна державна політика щодо молокан.

Гоніння проти духоборів, як і проти більшості інших сектантів, були послаблені за Олександра I. 25 січня 1802 р. імператор дав розпорядження Новоросійському губернатору Міклашевському щодо переселення сектантів до меж підлеглої йому губернії з розміщенням компактними поселеннями, ізольованими від безпосереднього спілкування з adeptами інших релігій. Позиція Олександра щодо необхідної політики світської та

¹Смолич И.К. История русской церкви... — Часть вторая. — С. 147.

²Новицкий Ор. Духоборцы. Их история и вероучение. — К., 1882. — С. 21.

³Міжконфесійні взаємини на півдні України XVIII – XX століття... — С. 56.

⁴Лиман І.І. До питання про зв'язок вірувань та обрядовості духоборів та запорозького козацтва // Запорозьке козацтво в пам'ятках історії та культури. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 2 – 4 жовтня 1997). — Секція III, IV, V. — Запоріжжя: ПА “Тандем-У”, 1997. — С. 47 – 52.

⁵Міжконфесійні взаємини на півдні України XVIII – XX століття... — С. 189.

духовної влади в ставленні до сектантів була сформульована, між іншим, в указі від 9 грудня 1816 р., який був даний на ім'я Херсонського військового губернатора. У відповідь на подання останнього щодо переселення духоборів з Мелітопольського повіту Олександр I зазначив: “Не про нове переселення цих людей думати тепер належить, але про захист скоріше їх самих від усіх зайвих домагань за різнодумство їх у справі спасіння і совісті... А церква православна, скільки не бажала б повернути цих відпавших від неї чад до себе, чи може схвалити заходи гоніння...”¹. Таким чином, світська влада зобов'язувалась піклуватись про духоборів, а офіційна церква не втручатись у їхні справи, за винятком тих випадків, коли сектанти намагались пропагувати своє вчення.

Подібною була і політика відносно молокан, які теж були компактно оселені на півдні України². Жорсткістю відрізнялись лише дії влади щодо скопців, з якими навіть за віротерпимого Олександра I наказувалось поводитись як з “ворогами людства”³. Таке нерівне ставлення до представників різних сект рельєфно проявилось, зокрема, у рішенні Херсонської палати кримінального суду 1810 р. стосовно формування групою міщан і селян секти. Документом передбачалось, що підсудних, які виявились скопцями, слід віддати на військову службу. Решту, враховуючи їхнє каяття, обіцянку завжди ходити до православної церкви і на майбутнє не вступати в протизаконні секти, наказувалось звільнити, доручивши через духовну владу нагляду парафіяльних священників⁴.

У 1830 р. духоборство разом із молоканством, іудействуванням і деякими іншими течіями було віднесене до розряду так званих “найбільш небезпечних ересей” або сект, і саме після цього з'явилась низка указів, спрямованих проти їх adeptів⁵. І. Смолич помилково стверджував, що таке віднесення відбулось лише в 1842 р.⁶

Микола I 17 лютого 1839 р. підписав указ, згідно з яким усі духобори мали бути переселені за Кавказ. Мова велася про населення дев'яти поселень Мелітопольського повіту Таврійської губернії, а саме: Богданівки, Спаського, Троїцького, Терпіння і Тамбовки, що розташовувались при річці Молочній, та Радіонівки, Єфремівки, Горілого і Кирилівки, які знаходились при Молочанському лимані. Загальна кількість духовних християн тут складала 4490 осіб, з них 2259 — чоловічої статі.

Переселення було здійснене п'ятьма партіями. Перша була відправлена у червні 1841 р., до неї входили 72 сім'ї, що включали майже 800 осіб. Друга партія переселенців вирушила за Кавказ у березні 1842 р. і складалась з 778 осіб. У травні 1843 р. розпочалось переведення наступної партії, до якої входило вже більше 800 духоборів. Через рік, у травні 1844 р., з Мелітопольського повіту вийшла четверта, найчисельніша партія переселенців, яка налічувала більше 1100 осіб. Нарешті, ще через рік за Кавказ вирушила остання, п'ята партія. Такою є суха статистика подій, які стали своєрідним випробуванням як для самих духоборів, так і для влади. Якщо стосовно перших це було випробування віри, то для другої — випробування ефективності системи.

Офіційною причиною зміни політики уряду в ставленні до духоборів імператор називав злочини, що поширились серед духовних християн. Дійсно, це можна було назвати головною підставою. Неспівідумання ж духоборами православ'я само по собі не могло б пояснити монаршу волю переселити всіх членів цієї секти за Кавказ, адже впродовж багатьох років релігійна належність не заважала “духовним християнам” мешкати на

¹ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIII. — С. 1110–1112.

²Высотский А. К вопросу о положении молокан в царствование императора Александра I // Известия Таврической Ученой Архивной Комиссии. — 1902. — № 32–33. — С. 18–24.

³Смолич И.К. История русской церкви... — Часть вторая. — С. 193.

⁴ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 839. — Арк. 1–1 зв., 10.

⁵ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. V. — Отд. II. — С. 169–170.

⁶Смолич И.К. История русской церкви... — Часть вторая. — С. 175.

території Південної України. Доводячи рішення вищого керівництва до відома духоборів, об'ява Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора так поєднала обвинувачення у злочинах та недотриманні панівної релігії: “Всякі діяння, що порушують спокій православної церкви нашої, або ті, що порушують громадський спокій і порядок, державними нашими законами забороняються і за порушення їх призначається суворе покарання. Закони виходять від верховної влади, що Богом встановлена, і звідти отримуючи священний свій початок, зобов'язують всіх і кожного коритися їм та виконувати суворо за страх і совість, так що той, хто противиться владі, противиться Божій настанові. Ви, духобори, відкидаючи вчення, яке православною церквою впродовж кількох століть сповідується, і склавши собі особливий толк, за хибним, через брак освіти, поняттям слова Божого, порушували спокій церкви і порушували протизаконними діями порядок громадський. Таким чином, як противники влади та її постанов, ви давно заслужили справедливий осуд”¹. Подібна логіка обґрунтування рішучих насильницьких дій влади стосовно неугодної спільноти застосовувалась далеко не вперше. Згадаймо хоча б серпневий 1775 р. маніфест Катерини II про знищення Запорозької Січі.

Для реалізації поставленої Миколою I мети “очистити” південноукраїнський регіон від прихильників духоборського вчення застосовувалась досить продумана і, здавалось би, така, що мала бути дуже ефективною, система заходів, яка поєднувала різноманітні способи як переконання, заохочення, так і примусу. Деякі з цих заходів були визначені самим імператорським рішенням: Микола I проголосив, що всі духобори, які приймуть православ'я, будуть залишені на попередньому місці проживання, до того ж, їм будуть надані особливі заступництво і захист. Таким чином, чиновникам усіх рівнів, які мали брати участь в організації виводу духоборів за Кавказ, були недвозначно пояснені пріоритети, які мали дотримуватись: переселення само по собі не було самоціллю, воно мало стати засобом впливу на таких, “які уперто тримаються хибних поглядів”. І чиновники чітко усвідомили це.

Ще одним методом впливу на духоборів мала стати більш активна діяльність православного духовенства. На спеціальній нараді, що зібралась в Одесі на початку 1841 р. під головуванням Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора, було прийняте рішення звернутись до Гавриїла, архієпископа Херсонського і Таврійського, з проханням про переміну духовенства в селищі Новоолександрівці, розташованому в центрі духоборських поселень. За думкою учасників наради, старе духовенство було не достатньо надійним і неспроможним заслужити довіру сектантів. Крім того, тоді ж було вирішено просити Гавриїла про підготовку найбільш благонадійних священників для священнодій з тими духоборами, які приймуть православ'я. Між іншим, згадані вище рішення приймалися не урядовцями, не знайомими з реальною ситуацією у взаєминах новоолександрівського православного духовенства і сектантів Мелітопольського повіту, а людьми, які неодноразово відвідували духоборські селища і мали, що називається, інформацію з перших рук. Серед учасників наради були, зокрема, мелітопольський окружний начальник Колосов та меноніт Корніс, який, за оцінкою графа Воронцова, вельми знайомий з образом мислення духоборів, користувався особливою їхньою довірою і неодноразово доставляв владі корисні відомості про них².

Показово, що і сам архієпископ Гавриїл поділяв точку зору згаданих вище осіб. Досить оперативно він розпорядився призначити до Новоолександрівки священників купецької Рівдвогородицької церкви м. Миколаєва Я. Говелю і церкви селища Берестового Мелітопольського повіту К. Ровинського. Обидва були дійсно одними з кращих

¹ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 151. — Спр. 77. — Арк. 21.

²Там само. — Арк. 29.

кандидатів: вони завершили курс богословських наук у духовних семінаріях, мали “дуже добру поведінку”; до того ж, Я. Говеля мав сан протоієрея.

Цілковитою слушною була неодноразово висловлювана багатьма представниками місцевої світської влади думка про те, що важливим є не лише залучення духоборів до лона православної церкви, але і закріплення у свідомості новохрещених канонів православ'я. Важливим засобом для цього вважалось влаштування нової церкви та парафіяльного училища. Ідея дійсно була розумною і виваженою. Проте її реалізація розтягнулась на досить тривалий час. Як не дивно, більшу наполегливість тут виявила саме світська, а не духовна, влада. Хоча і вона не квапилась із влаштуванням храму та навчального закладу. Планувалось, що спочатку на місцях, що будуть залишені духоборами, оселяться православні переселенці, які з часом самі приступлять до влаштування церкви власним коштом. Що ж до училища, то на його відкриття була потрібна відносно незначна сума, яка мала бути отримана від Міністерства державного майна. Деякі корективи в ці плани були внесені 17 квітня 1842 р. волею імператора. Микола I, зокрема, розпорядився, аби призначеним до нової церкви священику та двом причетникам платня видавалась від духовного відомства, а для влаштування самої церкви були використані будинки та інші споруди, які раніше належали одному з духоборів.

Оскільки переселення духоборів з Південної України було поетапним, для залучення сектантів Мелітопольського повіту до православ'я можна було застосовувати приклад тих, хто вже був переведений за Кавказ і там змінив віру. Для цього треба було внести зміни до узаконень, що стосувались порядку виводу духовних християн. І такі зміни були запроваджені: Новоросійський і Бессарабський генерал-губернатор в листопаді 1842 р. звернувся до Міністра державного майна з відповідним відношенням, яке було доведене до відома імператора. Микола I 21 грудня того ж року звелів, згідно з пропозицією Воронцова, дозволити тим духоборам, які по переведенні приєдналися до “панівної” віри, повернутись на власний коштом на попереднє місце проживання.

Приводом же для того, щоб граф Воронцов звернувся із відповідним проханням до Петербурга, були відомості про бажання п'ятох сімей у складі 25 осіб, які змінили в місцях нового проживання віру, повернутись до Таврійської губернії. Ці колишні сектанти об'явили, що між тими духоборами, які залишалися, було досить багато таких, які із готовністю приймуть православ'я, але утримуються від цього через побоювання, що їм не буде дозволено повернутись до старих осель. Великою мірою саме через це досить багатообіцяюче зауваження нових членів православної парафії Новоросійський і Бессарабський генерал-губернатор писав до Таврійської палати державного майна: “Я очікую, що ті, які звертаються до православ'я, духобори, повернуті в попереднє місце проживання, прикладом своїм будуть мати благодійний вплив на колишніх їх одновірців, які ще знаходяться в Таврійській губернії, до залишення ними своїх хибних поглядів”¹. Щоб прискорити доведення нововведень до відома духоборів Мелітопольського повіту, переконати сектантів у тому, що це не проста декларація, а також довести, що деякі їхні одновірці дійсно прийняли за Кавказом православ'я, Воронцов потурбувався про доставку родинам ренегатів листів від останніх, в яких повідомлялось як про факт переміни віри, так і про отримання дозволу на повернення.

Розгляд дій державної влади по відношенню до “духовних християн” дає можливість вивчити механізми, які знаходились в арсеналі держави і були б застосовані до будь-якої конфесії, якщо б постала необхідність чи було б поставлене пріоритетне завдання

¹ Там само. — Оп. 153. — Спр. 9. — Арк. 8.

“очистити” певну територію від представників того чи іншого віросповідання та залучити іновірців до православ'я¹.

Разом з тим, у 1845 р. Синод наголошував на тому, що православні священники повинні поводитись із сектантами не ворожнечо, але дотримуючись обережності і в словах, і в діях, лише в найбільш важливих випадках звертаючись до світської влади. Далеко не всі архієреї були налаштовані діяти саме так. Той самий Інокентій (Борисов) у своїй “Думці” з приводу підготовки Зводу законів про розкольників зазначав, що сам поділ сект на особливо шкідливі та звичайні є неправильним, оскільки може викликати ілюзію якоїсь нешкідливості останніх. Херсонський і Таврійський архієпископ виступив прибічником більш рішучих заходів проти сектантів².

У перші роки правління Олександра II політика боротьби з сектантством була продовжена, що знайшло втілення, між іншим, у Зводі законів 1857 р. і “Наставлянні для керівництва при виконавчих діях і нарадах по справах, що розколу стосуються”. І все ж кількість прибічників сект продовжувала зростати, як ширився і спектр ересей³. Можна погодитись із Д. Поспеловським, який писав, що відхід від православ'я в цей час принаймні час тово пояснювався незадоволенням казенщиною офіційної церкви⁴.

Значною мірою обумовлювалась внутрішньою та зовнішньою політикою держави місіонерська діяльність православної церкви серед представників інших конфесій — мусульман, католиків, уніатів, протестантів, іудеїв тощо.

Суттєво вплинула на таку діяльність політика віротерпимості Катерини II. Імператриця була переконана, що для підпорядкованої їй багатонаціональної країни, яка розширювала свої кордони, саме толерантне ставлення до різних конфесій є найкращим шляхом для “гасіння спорів їх, противних тиші держави і з'єднанню громадян”. До цих міркувань додалося слідування Катериною теорії фізіократів про пряму залежність багатства держави від кількості в ній землеробського населення, що знайшло вираз, зокрема, у заохоченні іноземних представників інших конфесій до переселення в південноукраїнський край. Таким чином, агресивна місіонерська діяльність православного духовенства не відповідала б інтересам центральної влади, а тому і не заохочувалась. Перевага віддавалась не тиску, а переконанню, і то в досить обмежених рамках.

Не тільки не вимагав від православного духовенства місіонерської діяльності, але критично ставився до неї Павло I. Не було сприятливим для активних агресивних дій по наверненню іновірців до православ'я і царювання Олександра I. Діяльність Біблійного товариства щодо перекладу Святого Писання на мови національних меншин імперії могла б бути міцною базою для подальшого навернення, але цьому заважали самі ідеї “загального християнства”⁵. Суттєво не змінило ставлення до православ'я іудеїв створення Товариства ізраїльських християн⁶ і надання хрещеним євреям землі, зокрема, у Катеринославській губернії⁷.

Це не означає, що впродовж останньої чверті XVIII – першої чверті XIX ст. саме православне духовенство було індиферентним у питанні поповнення лав adeptів “панівної” віри. Духовна влада традиційно заохочувала навернення, а парафіяльне духовенство було в ньому зацікавлене, між іншим, і з міркувань збільшення кількості

¹Лиман І.І. Мотивація дій органів влади в питанні облаштування православних релігійних споруд // Культурологічний вісник. Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. — Запоріжжя: “Просвіта”, 2003. — С. 10 – 14.

²ВР РНБ. — Ф. 313. — Стр. 17. — Арк. 14 зв. — 18.

³Катулин Ю.А. Из истории христианства в Крыму... — С. 33 – 34.

⁴Поспеловский Д. Православная Церковь... — С. 170.

⁵Смолич И.К. История русской церкви... — Часть вторая. — С. 202.

⁶ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIV. — С. 119 – 123.

⁷Там само. — Т. XXXVII. — С. 133 – 134.

парафіян, а, отже, і своїх прибутків. Але духовне відомство мало бути обережним у своїх діях, щоб вони не йшли в розріз із державною політикою. Коли ж остання давала можливість для активного навернення, духовенство цією можливістю користувалось. Так сталося, зокрема, у результаті розподілів Польщі, коли до південноукраїнського регіону прийшла велика кількість переселенців із Правобережної України і звернулась до духовної влади з проханнями про прийняття в православ'я¹. У самій же Правобережній Україні лише впродовж 1795 – 1796 рр. у лоно православ'я повернулось майже 1,5 млн. уніатів, було створено понад 2,6 тис. православних парафій².

Деякі духовні особи звертались до центральної влади, намагаючись переконати скоригувати політику щодо співвідношення прав православних і представників інших конфесій, розширити можливості місіонерської діяльності. Православних священиків непокоїла, зокрема, та увага, яка приділялась після приєднання Криму збереженню права мусульман півострова сповідувати свою віру. У 1805 р. протоіерей Самборський пропонував у листі на ім'я Олександра I заходи для навернення кримських татар на християнство, обіцяючи, у разі потреби, присвятити решту свого життя проповіді у поєднанні з переконанням татар займатись хліборобством³.

Православним місіонерам вдалося знайти значно більшу підтримку з боку Миколи I, чий релігійні погляди були набагато сприятливішими для домінування в Російській імперії православ'я над іншими вірами. За 30 років миколаївського правління була прийнята низка законодавчих документів, що визначали обсяг привілеїв іновірців, які приймали православ'я. Причому передбачались у першу чергу пільги економічні та соціальні. Іновірців спокушали звільненням на деякий час від сплати податків, грошовою винагородою, правом вільного обрання громад, до яких вони б бажали приписатись, тощо.

У дусі миколаївської політики практикувалось надання певних пільг вихідцям з однієї конфесії з подальшим їх поширенням на вихідців з інших конфесій та етнічних груп. Височайше затвердженим 31 липня 1834 р. положенням Комітету Міністрів за відгуком Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора на кримських татар, які приймали православ'я, були поширені пільги, запроваджені раніше для хрещених калмиків. Іменним указом від 24 січня 1836 р. існуючий порядок надання хрещеним євреям-кантоністам грошової винагороди в розмірі 25 крб. асигнаціями наказувалось поширити на кантоністів-мусульман і язичників, які хрестились. Указом Миколи I від 4 червня 1847 р. було запроваджено одноразову виплату хрещеним євреям нижніх чинів по 7 крб. 15 коп. сріблом. 25 жовтня 1850 р. імператором наказано видавати таку ж суму кожному члену родин хрещених євреїв нижніх чинів. 16 червня наступного року Микола I наказав стільки ж грошей давати мусульманам нижніх чинів, які приймали православ'я. 3 7 серпня 1854 р. по 7 крб. 15 коп. сріблом стали отримувати і хрещені євреї нижніх чинів, які служили в морському відомстві⁴.

¹ Лиман І.І. Переселенці з Польської області в релігійному житті південної України останньої чверті XVIII ст. // Південний архів. Збірник наукових праць. Історичні науки. — Вип. 5. — Херсон: Айлант, 2001. — С. 69 – 75.

² Крижанівський О.П., Плохій С.М. Історія церкви та релігійної думки в Україні: Навч. посібник: У 3-х книгах. Кн. 3. Кінець XVI – середина XIX століття. — К.: Либідь, 1994. — С. 123.

³ РДАДА. — Ф. 18. — Оп. 1. — Спр. 335. — Арк. 1 – 7.

⁴ ПСЗРИ. — Собор. II. — Т. IV. — С. 317 – 318, 683 – 684; Т. V. — Отд. II. — С. 70 – 72; Т. IX. — Отд. I. — С. 744, 801; Т. XI. — Отд. I. — С. 82; Т. XVII. — Отд. I. — С. 5 – 6; Т. XIX. — Отд. I. — С. 380; Т. XXII. — Отд. I. — С. 521; Т. XXIV. — Отд. II. — С. 1 – 2; Т. XXV. — Отд. II. — С. 35; Т. XXVI. — Отд. I. — С. 92 – 93, 413; Т. XXVIII. — Отд. I. — С. 199 – 200; Т. XXIX. — Отд. I. — С. 729; ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1989. — Арк. 3 – 3 зв.

Уніфікації зазнало і регулювання правового статусу представників інших конфесій, яке з виданням Зводу законів 1832 р. набуло більш систематизованого характеру, у той час як раніше правові норми були розпорошені по окремих законодавчих документах¹.

Миколаївському режиму вдалося завершити справу, яка передбачалась ще указом Катерини II 1794 р. про викорінення унії. Можна погодитись із оцінкою С. Дмитрієвим так званого воз'єднання уніатів як найбільшого і такого, що мав найважливіше суспільно-ідеологічне значення заходу церковної політики миколаївських часів². Це було зроблено спільними зусиллями світської влади і православної церкви³. 23 червня 1839 р. з'явився сенатський указ, який повідомляв, що за проханням уніатських єпископів і за складеним уніатським духовенством Соборним актом імператором приєднано уніатську церкву до православної⁴. А іменним указом від 1 жовтня того ж року колишнє уніатське духовенство було зрівняне в правах з духовенством православним, причому Синоду наказувалось асигнувати додаткові кошти на фінансування своїх нових підлеглих⁵.

Ці події мали відлуння і на півдні України. Між іншим, у 1838 р., в самий пік агітації щодо приєднання, зреклися уніатства мешканці двох сіл Херсонської й Таврійської єпархії в кількості 945 осіб. Ювілейна стаття з нагоди сторіччя заснування Катеринославської єпархії відносить цю заслугу на рахунок особистих старань архієпископа Гавриїла (Розанова)⁶.

І все ж конфесійна політика світської влади і за Миколи I не задовольняла деяких представників південноукраїнської церковної ієрархії, які наполягали на ще рішучіших діях. Послідовним у цьому був Інокентій (Борисов). Особливо архієпископ наголошував на недостатності дій щодо кримських мусульман. Інокентій наполягав: Крим куплений ціною російської крові, і, отже, його мешканці не мають ніяких прав на особливі переваги, але кримські татари користуються такими пільгами, яких не має жоден російський поселенин. І. Палімпсестов згадував, що Інокентій постійно повторював: «Наймогутніший і притому єдиний засіб привити іногородців, які населяють російську землю, до великого древа російського народу — це мова і православна церква». Архієпископ критикував за віротерпимість окремих російських можновладців. Відвідавши палац М. Воронцова в Алушці і помітивши скромність зведеної там православної церкви в порівнянні з мечеттю, Інокентій відмітив: «Князь занадто людинолюбний. Так, це великий недолік у ньому, і не без поганих наслідків»⁷.

Перші роки правління Олександра II не принесли радикальних змін у державну політику регулювання взаємин православних і представників інших конфесій.

Незважаючи на всі нововведення в регулюванні міжконфесійних стосунків, які мали місце в останній чверті XVIII – середині XIX ст., заборона насильницького приєднання до православ'я неодноразово підкреслювалась під час правління фактично кожного імператора. Звичайно, це обмежувало надмірну заповзятість деяких представників духовенства. Інша справа, що мали місце і порушення такої заборони, причому кількість

¹ Смолич И.К. История русской церкви... — Часть вторая. — С. 203.

² Дмитриев С.С. Православная церковь и государство в предреформенной России... — С. 40.

³ Bazyłow L. Historia Rosji. — Т. II. — Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983. — S. 171; Федоров В.А. Присоединение униатов западных губерний России к русской православной церкви в 30 – 40-х годах XIX в. // Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica. 55. Problemy historii Polski i Rosji XIX i XX wieku. — Łódź: wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 1996. — S. 61 – 68.

⁴ ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — С. 576 – 578.

⁵ Там само. — Т. XV. — Отд. I. Прибавление к Т. XIV. — С. 24 – 25.

⁶ Столетие Екатеринославской епархии // Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1876. — № 18. — С. 277.

⁷ Полимпсестов И.У. Мои воспоминания об Иннокентии архиеп. Херсонском и Таврическом... — С. 38, 57, 60.

цих порушень значною мірою залежала від того, наскільки поблажливо до них ставилась єпархіальна та місцева світська влада.

Місцеві умови деякою мірою впливали і на характер втілення в життя політики Петербурга щодо регулювання взаємин православної церкви з адептами інших релігій, і на відмінність у діях православного духовенства по відношенню до представників окремих конфесій на півдні України¹.

***

Отже, впродовж останньої чверті XVIII – середини XIX ст. центральна влада приділяла неабияку увагу регламентації обов'язків православного духовенства. Це значною мірою обумовлювалось тією роллю, яка відводилась офіційній церкві в системі суспільно-державних відносин. Вплив світської влади мав місце у кожному аспекті функціонування духовного відомства, яке не мало самостійності і було змушене йти у фарватері політики, яка спрямовувалась світськими петербурзькими можновладцями. Для населення Південної України, де і за часів Нової Січі духовенство знаходилося у фактичній залежності від козацтва, тобто світських осіб, ліквідація Запорозьких Вольностей і переорієнтація духовних осіб на виконання своїх обов'язків у відповідності з розпорядженнями центру мали одним із наслідків те, що парафіяни стали вже дещо по-іншому сприймати православне духовенство і ставитись до офіційної церкви. Разом із тим, у єпархіальній владі залишалась певна свобода в регламентації дій своїх підлеглих, обумовлена як нечітким виписанням у законодавстві деяких питань, заплутаністю та неузгодженістю положень законодавчих документів, так і традицією російської церкви, яка розглядала єпархіального архієрея як повновладного господаря над підлеглим духовенством. Втім, з часом свобода дій архієреїв все більше обмежувалась, чому особливо сприяли миколаївські заходи по кодифікації та уніфікації законодавства. Звернемо увагу, що до виконання повноважень, розглянутих вище, були залучені представники і парафіяльного, і військового, і чорного духовенства (останні переважно в особах ієромонахів та ієродияконів), хоча ступінь такого залучення і не була однаковою, а діяльність кожної групи мала деяку специфіку.

Розділ V

Духовне відомство і система освіти в регіоні

Без перебільшення можна стверджувати, що освітня система, яка склалася на півдні України впродовж останньої чверті XVIII - середини XIX ст., досить точно віддзеркалила всі ті проблеми, які накопичувалися в православній церкві. Геополітичні зміни і зміни ставлення керівництва держави до південного краю, бачення монархами ролі церкви в освіті та вихованні, реформи бюрократичних структур, процеси, які відбувались в середині духовного відомства, взаємини останнього зі світською владою і парафіянами — все це відбивалось на стані закладів освіти.

Підкреслимо, що мова йде про систему всіх, а не лише духовних, закладів освіти. Справа в тім, що підлегли духовного відомства впродовж усього періоду 1775 – 1861 рр. становили значний відсоток освітян. До початку правління Олександра I освіту взагалі не

¹Лиман І.І. Прийняття у православ'я представників інших конфесій на півдні України наприкінці XVIII – в першій половині XIX століття // Державна етнонаціональна політика: правовий та культурологічний аспекти в умовах Півдня України. Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції 4–5 жовтня 2001 року. — Запоріжжя: Облдержадміністрація, ЗНТУ; Сімферополь: Доля, 2001. — С. 45–48; Лиман І. Євреї в ставленні до хрещення (за матеріалами Херсонського духовного правління першої половини XIX ст.) // Шестые Запорожские еврейские чтения. — Запорожье, 2002. — С. 133–140; Лиман І.І. Духовна та світська влада в ставленні до хрещення євреїв (на матеріалах Херсонського духовного правління кінця XVIII – першої половини XIX ст.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. — Вип. XIV. — Запоріжжя: Просвіта, 2002. — С. 29–36.

можливо розглядати як сферу духовної культури, що виходила за межі релігійно-церковних координат. Тому має рацію В. Климов, коли лише умовно поділяє освітні заклади, що діяли до олександрівських реформ, на духовні, що готували кадри священно-та церковнослужителів, і світські, у діяльності яких тією чи іншою мірою брали участь підлеглі духовного відомства¹.

Симптоматично, що, незважаючи на всі трансформації, на реформи, у 1775 – 1861 рр. система освіти так і не досягла рівня, який би реально відповідав потребам суспільства. Навіть тим потребам, які аж ніяк не можна назвати надмірними (можновладці навіть в ідеалі не мали на меті загальну писемність населення, і далеко не всі представники останнього прагнули отримати бодай початкову освіту). Як у такому випадку пояснити ті оптимістичні оцінки досягнень на освітній ниві, які зустрічаємо в історичній літературі, і в першу чергу в ювілейних виданнях окремих південноукраїнських навчальних закладів? Пояснення є досить простим. Так, зрушення відбувались, і в багатьох випадках можна було, порівнюючи сучасний для автора роботи стан з тим, що мав місце в минулому, казати про позитивні зміни. Інша справа, що ці зрушення часто були настільки незначними, що інший автор, який писав через певний час про ці ж навчальні заклади, дуже скромно оцінював досягнення попередніх періодів. Додамо сюди і той немаловажний фактор, що сам характер ювілейних видань “зобов’язував” наголошувати на здобутках саме сучасного автору роботи керівництва (причому в деяких випадках представники адміністрації і були авторами видань).

Теза про незадовільний стан освіти була актуальною і в допетровські часи (про які М. Довнар-Запольський писав, що уряд не ставив шкільної освіти в число своїх завдань)², і в період правління Петра I, і за осіб, які змінили його на престолі. Прихід до влади Катерини II ненабагато покращив ситуацію, хоча вже в 1762 р. імператриця піддала жорсткій критиці систему духовної освіти і намітила програму розбудови відповідних освітніх установ. В інструкції Комісії з церковного майна Катерина поставила завдання розширити мережу духовних семінарій, влаштувати в кількох монастирях кожної єпархії малі гімназії, покращити рівень викладання у вже існуючих навчальних закладах³. Причому імператриця посилювала положення “Духовного регламенту”. Втім, як самі ці положення за Петра I, так і плани Катерини II у сфері освіти не були реалізовані в повному обсязі. Було підготовлено кілька проектів реформ духовних шкіл, але жоден з них імператриця не підписала⁴.

На момент ліквідації Вольностей Війська Запорозького територія Південної України з точки зору освіти населення не була такою “дикою”, як про неї писали автори, що підкреслювали культурницьке, цивілізаторське значення для краю дій імператриці, які мали місце після підписання маніфесту від 3 серпня 1775 р. Згадаймо хоча б роль, яку відіграла в підвищенні рівня освіченості населення Запорожжя школа при січовій Покровській церкві⁵. Цей навчальний заклад був створений у перші роки існування самої церкви і центральна влада не брала участі в організації та контролі за його діяльністю.

І після ліквідації Січі система навчальних закладів у південному краї залишалась децентралізованою. Пріоритетна роль в ініціюванні змін цієї системи належала місцевій владі; навчальні програми не були узгодженими між собою; центральна влада в більшості

¹Історія релігії в Україні... — С. 271 – 272.

²Довнар-Запольский М.В. Реформа общеобразовательной школы при императрице Екатерине II. — М.: тип. т-ва И.Д. Сытина, 1906. — С. 3.

³Знаменский И. Положение духовенства в царствование Екатерины II и Павла I... — С. 98 – 100.

⁴Смолич И.К. История русской церкви... — Часть первая. — С. 396 – 397.

⁵Нариси з історії Нікопольського району (від найдавніших часів до початку XX століття). — Київ — Нікополь — Запоріжжя: Тандем – У, 2002. — С. 123 – 125.

випадків самоусувалась від фінансування влаштування та утримання закладів освіти. Це не означає, що імперська влада взагалі не бажала опікуватися цією сферою розвитку півдня України. Байдужість до проблем освіти не відповідала б ні захопленню імператриці ідеями просвітництва, ні тій ролі, яка відводилась південноукраїнському краю центральною владою. Завдяки своїй кадровій політиці, імператриця могла бути певна, що на землях Слов'янської та Херсонської єпархії є особи, які докладуть зусиль для розвитку тут освітніх установ. Мова йде про перших єпархіальних архієреїв, так званих “вчених ченців”, які і до свого призначення на посаду знаходились у тісних стосунках з навчальними закладами і були не байдужі до ідеї підготовки освічених кадрів. Можна було покладатись і на Г. Потьомкіна з його нестримною енергією в прагненні облаштувати регіон і догодити імператриці.

Що стосується слідування Катерини ідеям просвітництва, то воно знайшло вираз в організації діяльності Комісії народних училищ.

При зустрічі з імператором Йосифом II Катерина ознайомилась із нововведеннями в системі народної освіти Австрії. Ця система, що будувалась на поглядах Локка та Руссо, поєднувала м'якість педагогічних прийомів і наочність навчання, відрізнялась практичністю і (що було досить важливо для держави, яка до пріоритетних статей витрат коштів не включала витрати на розвиток освітньої сфери) дешевизна.

Захопившись ідеєю перенести австрійський досвід на російський ґрунт, Катерина II у 1782 р. призначила склад спеціальної Комісії народних училищ, яка мала головною метою розробити план народної освіти і запровадити його за австрійською методою¹.

Результатом досить активної діяльності Комісії став височайше затверджений 5 серпня 1786 р. “Статут народним училищам у Російській імперії”. Він передбачав створення мережі головних і малих народних училищ (відповідно в губернських і повітових містах), а також більш жорстку регламентацію діяльності домашніх училищ.

Характерно, що згідно зі статутом в училищах могли навчатись представники різних верств. Вони мали отримувати переважно знання із загальноосвітніх предметів, серед яких обов'язковими були і так звані “предмети християнського закону і добронравія”². Отже, реалізація положень статуту мала стати значним кроком у напрямку уніфікації системи навчання та збільшення кількості навчальних закладів. Втім, реальні результати нововведень були набагато скромнішими у порівнянні із запланованими. За висловом академіка Сухомлінова, статут 1786 р., який вимагав припинення викладання приватними вчителями, вбив народну парафіяльну самотню школу, але не змінив її новою³.

Якщо плани влаштування головних і малих народних училищ були реалізовані хоча б частково, то розроблений тією ж Комісією проект статуту університету не був запроваджений взагалі, як залишились невітленими в життя і плани стосовно влаштування сільських і земських шкіл. Революційні події у Франції кардинально змінили погляди імператриці на ідею підвищення загальноосвітнього рівня населення.

Отже, правління Катерини II не стало часом створення стрункої системи “початкові — середні — вищі навчальні заклади”.

Статут 1786 р. фактично залишився єдиним підписаним Катериною документом, який міг внести суттєві зміни в загальноімперську систему освіти. Майже всі інші законодавчі документи, що були прийняті центральною владою і стосувались відповідної сфери життя держави, регламентували лише окремі, далеко не головні, аспекти її функціонування або ж стосувались лише конкретних навчальних закладів і не поширювались на всю освітню систему. Так, у Повному Зібранні законів Російської імперії серед документів вищих

¹Довнар-Запольский М.В. Реформа общеобразовательной школы... — С. 22 – 23.

²ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — С. 646 – 669.

³Довнар-Запольский М.В. Реформа общеобразовательной школы... — С. 40.

органів влади 1775 – 1796 рр., які мають відношення до освіти, містяться укази про виділення по 2000 крб. на утримання чотирьох семінарій (у тому числі Полтавської), про викладання в семінаріях грецької мови, звільнення семінаристів до медичної академії та Невської семінарії¹. Стосовно початкового навчання знаходимо згадку в “Установленні сільського порядку в казенних Катеринославського намісництва поселеннях, директору домоводства підвідомчих”. Цим документом передбачалося, що одним із чисельних обов’язків сільських старшин є піклування, аби парафіяни віддавали дітей до церковних шкіл².

Якими ж були досягнення, чи, навпаки, невдачі політики Катерини в галузі освіти на півдні України? У 1777 р. за ініціативи Євгенія (Булгаріса) почала діяти школа, яка двома роками пізніше була перетворена на семінарію³. Розміщена в Полтаві, вона мала готувати освічені кадри для зайняття місць при церквах Слов’янської та Херсонської єпархії.

Це не означало, що світським особам доступ до семінарії був закритий. У 1788 р. з 259 учнів навчального закладу 59 мали походження не з духовного відомства, а в 1792 р. це співвідношення становило 327 і 81⁴. Як і за попередніх часів, духовні заклади освіти готували кадри не лише безпосередньо для духовного відомства, але і для світської бюрократичної системи. Разом з тим, самі підлеглі духовного відомства не були такими вільними в обранні закладу, де б вони бажали отримати знання. Вже при відкритті семінарії в Полтаві по всій території Слов’янської та Херсонської єпархії було повідомлено про необхідність негайної висилки всіх дітей священно- та церковнослужителів, які будуть вимагатись до цього навчального закладу⁵. У 1787 р. указом Катеринославської духовної консисторії священник І. Єлчинський був підданий штрафуванню за те, що віддав сина у навчання не до семінарії, а купцю, який обцяв вивчити його ремесла годинникаря⁶.

Наприкінці 70-х років у Кременчуці, адміністративному центрі Новоросійської губернії, були відкриті чоловіче та жіноче цивільні училища, у 1784 р. в Олександр-шанці, в Херсоні, — училище юнг, пізніше — дворянське або гардемаринське.

Складовою політики сприяння переселенню до регіону православних іноземців було створення умов для отримання останніми освіти. Ще в 1776 р. двом грецьким священникам було покладено жалування по 80 крб. на рік за викладання у школах для дітей осіб, які служили в албанському війську⁷. З казни Азовської губернської канцелярії виплачувалось жалування в розмірі 60 крб. ченцю Гофангелову, який виховував малолітніх греків⁸. Планувалось навіть перенести з Петербурга до Херсона грецьку гімназію для дітей православних іноземців — греків, болгар, сербів і молдаван. Втім, цей план реалізований не був⁹.

¹ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — С. 868; Т. XXII. — С. 202 – 203, 208 – 209, 800 – 802, 1090 – 1091.

²Там само. — Т. XXII. — С. 976.

³Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству Православного исповедания Российской империи. Царствование государыни императрицы Екатерины II. 1773 – 1784 гг. — Петроград: Синодальная типография, 1915. — С. 242 – 243.

⁴Беднов В.А. Документы, относящиеся к истории Екатеринославской духовной семинарии. Выпуск I (до 1813 года). — Екатеринослав: тип. Губернского земства, 1912. — С. 1.

⁵Столетие Екатеринославской епархии // Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1876. — № 18. — С. 282.

⁶ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 119. — Арк. 1 – 1 зв.

⁷РДАДА. — Ф. 16. — Спр. 797. — Ч. 8. — Арк. 251.

⁸ЦДІАК України. — Ф. 1576. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 14 – 14 зв.

⁹Ляликов Ф. Исторический и статистический взгляд на успехи умственного образования в Новороссийском крае // ЗООИД. — Одесса, 1848. — Т. II. — Отд. I. — С. 331.

Не була доведена до кінця і реалізація більш грандіозного проекту, пов'язаного із заснуванням та розбудовою університету з академією мистецтв у Катеринославі. Ініціатива його створення належала самій вінченосній особі, ім'ям якої було назване це місто. Передбачалось, що в університеті мали навчатись не лише піддані Російської імперії, але і громадяни сусідніх держав, у першу чергу православні. Цікаво, що проект розбудови університету вже в 1784 р. пов'язувався зі створенням мережі народних шкіл, які і мали "підготувати людей до кращого розуміння вищих наук". Передаючи розпорядження імператриці, Потьомкін писав Синельникову: "Є необхідним умноження народних шкіл, щоб вони в містах Катеринославської губернії і Таврійської області за зразком, прийнятим для С. Петербурзьких народних шкіл, заведені були"¹. Передбачалось створення головних народних училищ у ряді південноукраїнських міст. Підкреслимо, що ці плани відносяться до 1784 р., у той час як статут самих училищ побачив світ лише двома роками пізніше. Знову ж таки, давалось взнаки особливе ставлення центральної влади до регіону.

Втім, з ентузіазмом розпочата підготовка до влаштування університету не знайшла продовження, і заклад так і не було відкрито². Надовго було відкладено і влаштування народних училищ. Лише в 1791 р. Катеринославський приказ громадського нагляду, не маючи достатньо коштів, звернувся до дворянства з клопотанням про збирання пожертв на користь відкриття в губернському місті головного, а в повітових — малих народних училищ. Із значними труднощами училище в Катеринославі було таки відкрито. У 1793 р. почало діяти і головне народне училище в Акмечеті³. Характерно, що в цих закладах не практикувався порядок, за яким би "предметам християнського закону і добронравія" навчали духовні особи, а решту дисциплін викладали особи світські. Соціальний склад вихованців цих закладів, як і передбачалось статутом 1786 р., не обмежувався однією верствою і був досить строкатим, хоча більшість учнів і складали діти дворян і обер-офіцерів⁴.

Вивчення характеру перетворень катерининських часів у сфері освіти приводить до висновку, що тогочасна політика розбудови мережі навчальних закладів не може бути охарактеризована ні як глибоко продумана, ні як системна. Великою мірою доля навчальних закладів залежала від ступеня активності окремих осіб. І мова йде не лише про імператрицю, зміни поглядів якої стали на заваді реалізації планів розширення мережі закладів початкової освіти, не лише про Г. Потьомкіна, без підтримки якого не було завершено зведення університету, але й про єпархіальних архієреїв, їх підлеглих, представників місцевої світської влади, починаючи від губернаторів і завершуючи сільськими старшинами.

Павло I впродовж свого недовгого царювання проявив більше активності в освітній сфері, ніж його мати. Вже 18 грудня 1797 р. іменним указом, даним Синоду, передбачалось збільшення вдвічі (з 2 до 4) кількості духовних академій в імперії, визначались розміри сум, які виділялись на утримання закладів духовної освіти⁵. На початку наступного, 1798, року указом Синоду єпархіальні архієреї були зобов'язані надіслати до Петербурга докладні відомості про кожну семінарію⁶. Базуючись на

¹ Там само. — С. 332.

² Яворницький Д.И. История города Екатеринослава. — Днепропетровск: "Промінь", 1989. — С. 50.

³ Чернявский И.М. Материалы по истории народного образования в Екатеринославском наместничестве при Екатерине II и Павле I. 1784–1805 г. — Екатеринослав: типо-литография Губернского Правления, 1895. — С. 3–26.

⁴ Локоть Ф. Столетие Екатеринославской классической гимназии 1805–1905 гг. Краткий исторический очерк. — Екатеринослав: тип. Губернского земства. 1908. — С. 17.

⁵ ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — С. 821–823.

⁶ Там само. — Т. XXV. — С. 61–62.

отриманих з єпархій даних, на виконання положень іменного указу від 18 грудня був розроблений синодський указ від 31 жовтня 1798 р. про порядок навчання в духовних академіях і семінаріях. Згідно з ним, зокрема, кожна єпархія прикріплювалась до однієї з чотирьох академій, і єпархіальний архієрей мав кожні два роки направляти двох кращих учнів із місцевої семінарії до відповідної академії (обумовлювалось, що Новоросійський архієрей повинен був у цьому питанні взаємодіяти з Київською академією). Кожна семінарія зобов'язувалась “мати відомості про порядок навчання” в тій академії, куди направлялись її вихованці, а на ректора цієї академії покладался обов'язок у разі потреби допомагати семінаріям своїми порадами. Як бачимо, ці вимоги передбачали певне узгодження програм духовних навчальних закладів двох рівнів. Разом з тим, цим указом посилювався контроль за системою освіти з боку центральної влади, і єпархіальні архієреї зобов'язувались давати Синодові докладний звіт про навчальні заклади. Цим же указом ще більше обмежувалась можливість підлеглих духовного відомства отримувати освіту не в духовних установах: пунктом 15 документа обумовлювалась заборона направляти учнів семінарії в інші навчальні заклади та у світське відомство без згоди Синоду¹.

Уже 7 березня 1799 р. були внесені зміни до порядку отримання відповідного дозволу. Відтепер без згоди Синоду не могли звільнитись у світське відомство лише студенти богослов'я і філософії². Втім, Павлу I здалося, що поступка зроблена занадто велика, і 27 травня 1800 р. ним було заборонено звільняти семінаристів з духовного відомства без попередньої передачі кожної справи на особистий розгляд імператора³.

Виконуючи розпорядження Павла I про упередження випадків “відставки” семінаристів, у тому ж 1800 р. Синодом було підготовлено указ про перебування учнів у семінаріях до тих пір, доки вони не знайдуть місця при церкві. Цим же указом обумовлювалась обов'язковість наявності так званої “російської школи” при кожній семінарії. У цих школах мали навчатись ті особи, які за браком здібностей не могли проходити курс навчання в семінарії і чекали призначення⁴. У певному сенсі “російські школи” стали прототипом духовних училищ, заснованих у ході реформ 1808 – 1814 рр.⁵

На освітній системі позначились реформи Павла I у військовій сфері. Було створено армійську семінарію, в якій мали навчатись діти армійських і флотських священиків.

Незважаючи на таку активність Павла I, для мережі навчальних закладів на півдні України правління цього імператора не принесло багато позитивних зрушень. Більше того. У ряді аспектів втрати цієї мережі були навіть більшими, ніж надбання. Змінила місцезнаходження семінарія. Причому обставини переїзду не були радісними для її викладацького та учнівського складу. Пізніше в “Катеринославських єпархіальних відомостях” про ці події було написано: “У 1797 р. семінарію перетягли з вчителями, учнями, книгами, картами і глобусами до Новомиргорода, облаштувались там, як Бог дав”⁶. У тому ж році були розпущені і передані родичам або благодійникам казенні вихованці, переведені раніше з Кременчука до Катеринослава. Деякі учні кинули навчання в Катеринославському головному училищі через те, що були позбавлені казенного утримання, а Приказ громадського нагляду почав брати плату за навчання⁷. У 1797 р. влаштоване в Акмечеті головне народне училище було перетворене на училище мале⁸.

¹ Там само. — С. 426 – 431.

² Там само. — С. 579.

³ Там само. — Т. XXVI. — С. 165.

⁴ Там само. — С. 277 – 278.

⁵ Смолич И.К. История русской церкви... — Часть первая. — С. 397.

⁶ Столетие Екатеринославской епархии // Екатеринославские епархиальные ведомости. Отдел неофициальный. — 1876. — №18. — С. 285.

⁷ Локоть Ф. Столетие Екатеринославской классической гимназии... — С. 16 – 18.

⁸ Ляликов Ф. Исторический и статистический взгляд... — С. 333.

Давалось взнаки різко негативне ставлення Павла I до зробленого його матір'ю, у тому числі до тієї уваги, яка приділялась імператрицею південноукраїнському краю. Проведені Павлом I адміністративно-територіальні зміни великою мірою обумовили ті неприємні сторінки в історії навчальних закладів регіону, які згадані вище.

Незважаючи на заходи Павла I з покращення матеріального стану духовенства, впродовж його правління зберігались ті вади, що не давали можливості виконати широкі завдання, поставлені свого часу Катериною II в інструкції Комісії з церковного майна. Проблемою залишилось фінансування закладів духовної освіти. Вирішення цієї проблеми, як і за попередніх часів, великою мірою покладались на плечі місцевого єпархіального керівництва.

Останнє мало шукати шляхи покриття різниці між фінансуванням з казни і реальними потребами навчальних закладів. Одним із перевірених методів поповнення семінарського бюджету залишився збір пожертв. Він був запроваджений архієпископом Никифором (Феотокі), стосовно розпорядження якого в указі консисторії зазначалось: “Хоча на утримання Слов'янської семінарії сума і визначена, але оскільки на неї утримується п'ятдесят осіб учнів-сиріт, і десяти вчителям виплачується жалування, і після цього залишається сума незначна, яка також використовується на купівлю для семінарії книжок та іншого; оскільки ж багато з'являється з священно- та церковнослужительських дітей сиріт, які бажають навчатись у семінарії наукам, але збільшити кількість учнів через відсутність чим їх годувати не можна, маючи ж на увазі його преосвященство ту, що може бути від вчених людей церкві і вітчизні користь, розпорядився запровадити для збільшення в семінарії учнів з бідних священно- та церковнослужительських дітей... у церквах карнавковий збір”¹.

Ще одним засобом, який застосовувався, було приписування семінарських вихованців до парафій на дияконські та церковнослужительські місця із виплатою певної частки відповідного утримання. З одного боку, це давало можливість фінансувати перебування учня в навчальному закладі, а з іншого, — вже під час навчання закріплювало за ним вакансію при церкві. У той же час вадою такої системи було недоукомплектування причту до моменту випуску учня із перекладанням його обов'язків на осіб, які реально знаходились при парафії.

Використовувались й інші шляхи пошуку фінансування семінарських вихованців, причому їхня різноманітність визначалась самим спектром прибутків духовного відомства. Єпархіальні архієреї мали певну можливість вибору найбільш оптимальних шляхів, але оскільки саме коло джерел поповнення бюджету духовного відомства було обмежене, то виходила ситуація, коли в різних єпархіях варіювались ті ж самі заходи, як то збирання пожертв, закріплення за учнем місць при парафіях, віддання внайми приміщень, які належали духовному відомству, тощо².

Суттєвих змін система освіти в Російській імперії зазнала за Олександра I, коли було проведено низку реформ цієї галузі. Значним трансформаціям була піддана система як світської, так і духовної освіти (ще раз підкреслимо, що такий поділ є дещо умовним, зважаючи, зокрема, на участь духовенства у навчанні світських осіб, на роль релігійного виховання у світських навчальних закладах).

Уже перші роки царювання нового імператора були позначені підготовкою до змін освітньої системи, які стали складовою всього комплексу реформ цієї доби. У 1802 р. було створено Міністерство народної освіти, на яке і було покладено завдання підготовки та проведення реорганізації ланцюгів системи навчальних закладів. У 1804 р. були підписані імператором “Статут університетів Російської імперії” і “Статут навчальних закладів,

¹ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Стр. 83. — Арк. 1.

²Знаменский И. Положение духовенства в царствование Екатерины II и Павла I... — С. 97 – 98.

підвідомчих університетам”. Цими документами передбачалось створення досить стрункої системи адміністративного управління за схемою “парафіяльне училище - повітове училище - гімназія - університет”. Документами визначалась і роль духовного відомства в організації навчального процесу в цих закладах. Втім, некоректною є Н. Яковкіна коли, характеризуючи нововведення 1804 р., пише, що вони створили систему управління всіма навчальними закладами¹. Адже система закладів духовної освіти не включалась у наведену вище схему, як не включались і заклади, які окремими указами імператора були підпорядковані іншим відомствам².

Не забарились і реформи духовної школи. Їх аналіз дає підстави погодитись із точкою зору І. Смолича, згідно з якою кожна окрема реформа не стільки мала на меті вдосконалення духовної освіти, скільки віддзеркалювала наявні на той чи інший момент політичні погляди, що мало наслідком недостатній рівень врахування потреб самої духовної школи. Ці реформи не ініціювались Синодом; він їх лише впроваджував, діючи під тиском панівного напрямку політичної думки або державної влади, представленої синодальним обер-прокурором³.

У 1807 р. іменним указом було створено Комітет з удосконалення духовних училищ. Наступного року комітет подав імператору розроблений за безпосередньою участю М. Сперанського проект реформування системи духовної освіти. На цей проект значний вплив справили реформи освіти світської, розпочаті кількома роками раніше. З іншого боку, у деяких питаннях він став продовженням заходів 1798 р. На чолі системи духовних закладів стала Комісія духовних училищ, підпорядкована Синоду (пізніше це підпорядкування зберегло лише номінальний характер). Мережа залежних від Комісії закладів мала створити систему “парафіяльне училище - повітове училище - семінарія - академія”. Систему з високим ступенем централізації та уніфікації⁴.

Наступним важливим кроком реформи стало складення проектів статутів кожної з чотирьох ланок системи. 27 серпня 1814 р. імператором було затверджено доповідь Комісії духовних училищ про додаткові правила до статуту духовних училищ, а 30 серпня проекти 4-х статутів: духовних академій, духовних семінарій, духовних повітових училищ і духовних парафіяльних училищ⁵. Ці статuti були логічним продовженням документів, підписаних імператором у 1808 р. і мали бути створені і конфірмовані кількома роками раніше, але цьому стали на заваді події, пов’язані із наполеонівською навалою.

Згаданими документами далеко не обмежилось нормативне регулювання системи духовної освіти. За царювання Олександра I була підписана низка указів, які стосувались діяльності духовних освітніх установ або участі духовенства у функціонуванні світських навчальних закладів. Досить показовим є факт, що серед 296 документів 1801 - 1825 рр., які увійшли до Повного Зібрання законів Російської імперії і стосувались православної церкви на півдні України, 50 регламентували саме різноманітні аспекти духовної освіти. 10 з 50 являють собою статuti, правила, положення, а отже, не вносили зміни лише в якісь окремі аспекти діяльності, але визначали статус установ, запроваджуючи нову систему. Аналіз усіх цих документів дозволяє простежити тенденцію, помічену В. Климовим: з одного боку, держава проявляла декларативну увагу до очевидних потреб налагодження

¹Яковкіна Н.И. Очерки русской культуры первой половины XIX века. — Л: издательство Ленинградского университета, 1989. — С. 13.

²ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — С. 626.

³Смолич И.К. История русской церкви... — Часть первая. — С. 418 – 419.

⁴ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — С. 368 – 395.

⁵Там само. — Т. XXXII. — С. 910 – 1002.

системи освіти, а з іншого, — царська адміністрація прагнула перекласти основний тягар не лише духовної, а і світської освіти на плечі церкви, духовенства і громадськості¹.

Зокрема низкою документів розширювалась участь духовних осіб у вихованні та навчанні учнів і студентів світських навчальних закладів. Церква мала забезпечувати підтримку реалізації планів світських владних структур. Так з'явилися указ Синоду від 18 березня 1803 р. про пошук єпархіальними архієреями можливостей для більш широкого залучення їхніх підлеглих до справи освіти населення, іменний указ від 13 липня 1806 р. про сприяння духовними особами процесу навчання при казенних гірничих заводах, синодський указ від 16 листопада 1811 р. про викладання у всіх навчальних закладах Закону Божого і запрошення почесного духовенства на екзамени. Реформуючи систему закладів духовної освіти, законодавці мали на меті не лише підвищення загальноосвітнього рівня духовних осіб, але і надання їм практичних знань, які мали знадобитись для задоволення потреб парафіян, причому потреб не лише духовних. Так, побачили світ іменний від 17 липня та синодський від 24 липня 1802 р. укази, якими запроваджувалась медична підготовка парафіяльних священників.

Передбачена указами участь підлеглих духовного відомства у вихованні та навчанні світських осіб не означала, що стиралася грань між верствами. Навпаки. Зберігалась тенденція посилення обмеження можливостей переходу вихованців духовних освітніх установ до світського відомства. У 1801–1813 рр. було підготовлено 7 указів, які обмежували соціальну мобільність у першу чергу освічених представників духовної верстви, що обумовлювалось, зокрема, браком кваліфікованих парафіяльних священників у державі.

Тенденція посилення релігійного впливу на світські заклади освіти знайшла втілення у створенні в 1817 р. Міністерства духовних справ і народної освіти², яке замінило Міністерство народної освіти. Вже згадувалось про те, що його виникнення стало прямим наслідком посилення релігійно-містичних настроїв імператора, апогеєм впливу Біблійного товариства, і в той же час проявом повороту державної політики в реакційному напрямку. Міністерство мало посилити вплив на світські освітні установи не лише православної, але й інших конфесій. У маніфесті про влаштування нового міністерства підкреслювалось, що ця установа мала поєднати справи Міністерства народної освіти із справами всіх сповідань³.

Документи, які регламентували зміни загальноімперської освітньої системи, не могли не вплинути на напрямки розвитку навчальних закладів на півдні України. Якщо ж казати про документи вищих органів влади, які стосувались конкретних закладів освіти в краї, то їх було відносно небагато. Із згаданих 50 документів Повного Зібрання такими є лише 6. Причому із них тільки один стосується системи духовних закладів. Мова йде про сенатський указ від 21 лютого 1804 р., в якому згадується про переміщення семінарії з Новомиргорода до Катеринослава. Та і цей документ не присвячений виключно семінарії; ним регулюється цілий ряд інших проблем, пов'язаних із змінами в церковно-адміністративному устрої імперії⁴. 4 документи містять регулювання викладання Закону Божого, катехізису і священної історії у світських навчальних закладах — Одеській комерційній гімназії з парафіяльним і повітовим училищами⁵, Чорноморському штурманському училищі⁶, Рішельєвському лицей¹. Ще один документ — височайше

¹Історія релігій в Україні... — С. 271.

²ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIV. — С. 814–834.

³Там само. — С. 814.

⁴ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — С. 140–143.

⁵Там само. — С. 281–284.

⁶Там само. — Т. XLIV. — Ч. I. — С. 19–20; 113–117.

затверджена 28 грудня 1818 р. доповідь Головного правління училищ — стосується введення до складу правління того ж Рішельєвського ліцею законовчителя². Зауважимо, що всього до років правління Олександра I у Повному Зібранні відносяться 34 законодавчих документи, які стосуються тих чи інших аспектів релігійного життя і в яких йдеться чи принаймні згадується про установи чи осіб, які діяли на півдні України. Для порівняння, за попередні 26 років (1775 – 1800) таких законодавчих документів у Повному Зібранні нараховується 32. Здавалось би, різниця невелика. Але слід мати на увазі, що з часу зруйнування Нової Січі і до смерті Павла I було підписано тільки близько 5,5 тисяч документів, які увійшли до зібрання, у той час як за період царювання Олександра I таких нараховується близько 11 тисяч. Це ще раз свідчить про те, що Південній Україні у першій чверті XIX століття центральна влада вже не приділяла такої уваги, як в останній чверті XVIII ст. (щоправда, увага Павла I, до періоду царювання якого відносяться 6 із згаданих 32 документів, була специфічною, пов'язаною із прагненням зламати те, що зроблено у регіоні Катериною II). Ситуація з регулюванням діяльності закладів освіти на півдні України відповідає цій тенденції.

Реалізація розроблених у Петербурзі положень реформи на місцях, у тому числі і на півдні України, йшла зі скрипом. Уже в самих документах, які запроваджували нововведення до системи освіти, не передбачалось дієвого механізму для реалізації поставлених завдань у повному обсязі. Додамо сюди реалії впровадження в життя планів петербурзьких можновладців, пов'язані з неоднаковою увагою держави до розвитку кожної ланки освітньої системи.

Гостро стояла і проблема фінансування. Не можна сказати, що законодавці не приділяли їй уваги. Якщо в статутах, положеннях про навчальні заклади та інших базових документах містились загальні принципи матеріального забезпечення, то іншими законодавчими документами ці принципи конкретизувались. Серед 50 законодавчих документів 14 служили саме цій меті. Уніфікуючи фінансове забезпечення закладів, вони в той же час мали змінити джерела, з яких надходили гроші. Була прийнята ціла низка указів, які регламентували саме це питання. Зокрема іменним указом від 26 червня 1808 р. обумовлювалась сума, яка мала щорічно видаватись казначейством на влаштування та вдосконалення духовних училищ. Через 2 місяці, 28 серпня, імператором була затверджена доповідь Комісії духовних училищ, якою парафіяльне духовенство фактично було позбавлене можливості розпоряджатись однією з найважливіших статей прибутку: гроші, отримані від продажу свічок, планувалось передавати в розпорядження Комісії духовних училищ. Пізніше було прийнято ще кілька документів (від 17 листопада 1809 р., 18 березня і 14 листопада 1810 р.), які уточнювали механізм покриття як свічними грошима, так і прибутками від продажу вінчиків і листів із дозвільною молитвою витрат духовних закладів освіти.

Разом з тим, і за Олександра I єпархіальні архієреї були змушені шукати додаткові джерела поповнення бюджету навчальних закладів. Багато в чому напрямки пошуку залишились традиційними. Так, практикувалось закріплення семінарських учнів за парафіями із передачею на їх утримання частини прибутків осіб, як реально діяли при церкві. Зрозуміло, що такі заходи далеко не завжди знаходили підтримку серед останніх, і Катеринославський архієпископ Платон був змушений зобов'язати консисторію взяти під особливий контроль священно- та церковнослужителів, які висловлювали незадоволення і незгоду з такою системою³. Наприкінці 1815 р. Катеринославська духовна консисторія з огляду на складності, які мали місце із “гідним і не нужденним” утриманням семінарських

¹ Там само. — Т. XXXIV. — С. 239 – 256.

² Там само. — Т. XXXV. — С. 663 – 664.

³ ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 2 а. — Спр. 1. — Арк. 438.

вихованців, визнала за доцільне відновити такий, що існував до 1799 р., цільовий збір пожертв від парафіян, підкреслюючи, що раніше “збиралось суми чимала кількість, якою вихованці в утриманні їх достатньо були підтримувані”¹. У тому ж році був підписаний указ Синоду, яким дозволялось запрошувати біле та чорне духовенство до одноразових щорічних пожертв на користь священно- та церковнослужительських дітей, які навчались у повітових і парафіяльних училищах². Через два роки архієпископ Іов був змушений прийняти рішення про скасування карнавок, запроваджених для збирання пожертв на користь семінарських вихованців. Обґрунтуванням було назване те, що “тутешня семінарія отримала нині нове заснування”³.

Мережа закладів духовної освіти розширювалась. У вересні 1816 р. до відома Комісії духовних училищ було доведено, що імператор висловив бажання розпочати перетворення і в третьому, після Петербурзького і Московського, окрузі — Київському⁴. З цього моменту і до входження на престол Миколи I у південноукраїнському краї (який і входив до складу Київського округу), з'явилося лише декілька духовних училищ. Причому створювались саме заклади двох нижніх ланок системи. Духовних академій у регіоні влаштовувати і не збирались. Катеринославська семінарія була єдиною представницею другої ланки. У 1817 р. почали діяти повітове та парафіяльне училища в Катеринославі⁵. 1 вересня наступного року відкрились Херсонські училища⁶. У 1820 р. почали функціонувати Єлизаветградські духовні училища⁷. Через 5 років були відкриті училища в Сартані (пізніше переміщені до Маріуполя)⁸.

Характерно, що створення не всіх цих закладів було ініційовано Комісією духовних училищ. Зокрема Маріупольське духовне правління виклопотало у Синоду дозвіл на влаштування училищ з ініціативи сартанського парафіяльного священика⁹; місцевим духовенством було розпочато і справу про влаштування навчальних закладів у Єлизаветграді¹⁰.

Заснування училищ дало змогу суттєво збільшити кількість осіб, які отримували духовну освіту. Якщо в 1819 р. у Катеринославській єпархії в семінарії навчалось 94, у повітових училищах — 23, у парафіяльних училищах — 61 особа, то в 1825 р. ці показники становили 178, 399 і 330 відповідно¹¹.

Раніше, ніж мережа духовних навчальних закладів, почала розширюватись на Півдні мережа закладів світських. Розпочала функціонувати ціла низка установ¹². На їхнє

¹ДАДонО. — Ф. ф. 69. — Оп. 1. — Спр. 41. — Арк. 3 — 3 зв.

²ДАМС. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 132.

³Лиман І.І. Проблеми освіти дітей священно- та церковнослужителів на півдні України наприкінці XVIII — на початку XIX століття // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Історико-філософська серія. — Вип. 1. — Мелітополь, 2001. — С. 71.

⁴Титлинов Б.В. Духовная школа в России в XIX столетии. Вып. I (Время Комиссии Духовных Училищ). К столетию духовно-учебной реформы 1808-го года. — Вильна: тип. “Русский Почин”, 1908. — С. 91.

⁵Ляликов Ф. Исторический и статистический взгляд... — С. 337.

⁶Карвовский М. Краткая история Херсонского духовного училища. По поводу столетнего юбилея 1818 — 1918 гг. — Херсон: тип. Губернского Правления, 1918. — С. 1.

⁷Полницкий А. Историческая записка об открытии Елисаветградских духовных училищ // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1889. — № 20. — С. 597 — 616.

⁸Маріуполь и его окрестности... — С. 205.

⁹Там само.

¹⁰Полницкий А. Историческая записка об открытии Елисаветградских духовных училищ... — С. 606 — 616.

¹¹Титлинов Б.В. Духовная школа в России... Вып. I. — С. 103.

¹²Ляликов Ф. Исторический и статистический взгляд... — С. 333 — 334; Родзевич Н. Заведение Ланкастерских школ в Новороссии (По данным, извлеченным из архива бывшего Новороссийского генерал-губернатора) // ЗООИД. — Одесса, 1900. — Т. XXII. — Отд. III. — С. 7 — 15; Маріуполь и его

влаштування, організацію навчального процесу, на характер залучення православного духовенства до викладання в цих закладах великою мірою вплинули зміни, які відбувались у політиці Петербурга. Разом із тим, існувала можливість не чітко дотримуватись положень законодавчих документів, чим і користувалась місцева влада.

Найбільш широко підлеглі духовного відомства залучались до викладання в навчальних закладах двох нижчих ланок. Хоча, згідно зі статутом, у повітових училищах Закон Божий мав викладатись одним із світських вчителів, Катеринославська дирекція училищ запрошувала для цього духовних осіб, звертаючись до єпархіального керівництва. Лише в окремих випадках Закон Божий доручалось, частіше тимчасово, читати особам, які не належали до духовного відомства¹.

Ситуація ж із самими парафіяльними училищами виглядала таким чином. Хоча пунктом 118 “Статуту навчальних закладів, підпорядкованих університетам”, височайше затвердженого 5 листопада 1804 р., передбачалось створення дуже розгалуженої мережі (“В губернських і повітових містах, так само і в поселеннях кожна церковна парафія або дві разом... повинні мати принаймні одне парафіяльне училище”²), але реальність не відповідала запланованому. Зокрема в Катеринославській губернії перші 4 училища (в селищах Романкове, Комісарівка, Бородавка та Гродовка), які почали діяти на підставі статуту, з’явилися лише в 1809 р.

Загальна ж кількість влаштованих училищ була значно меншою від запланованої. У 1809 – 1823 рр. на території Катеринославської губернії (без урахування Ростовського та Маріупольського повітів, Таганрозького градоначальства, які не залежали від дирекції Катеринославської гімназії) виникло всього 53 сільські парафіяльні училища (в цю цифру увійшли і училища міста Слов’яносербська, заштатного міста Донецька й містечка Нікополя). Та й вони функціонували далеко не весь період. Лише лічені училища проіснували більше двох десятків років (Петриківське та Могильовське). Строк існування багатьох інших обмежився кількома роками. Ряд закладів відкривались та закривались кілька разів.

Для створення більш повної картини наведемо ще декілька характеристик. Із 53 училищ лише одне знаходилось у поміщицькому селищі (Петровське), переважна ж більшість — в селищах казенних. До числа учнів включались представники різних верств. Зокрема в Донецькому парафіяльному училищі навчались 4 дворянина, 5 міщан і 24 поселянина. Разом з тим, у цілому в регіоні переважна більшість учнів належала саме до поселян. Крім того, хоча нормативні акти не забороняли навчання в училищах дівчат, відсоток останніх серед учнів був мізерним. Зокрема в парафіяльних училищах Катеринославської губернії налічувалось не більше 25 учениць³. Що стосується викладацького складу, то згідно з сенатським указом від 31 грудня 1805 р.⁴ він формувався переважно з освічених священно- та церковнослужителів, які призначались за попередніми зносинами з єпархіальним керівництвом директором училищ з дозволу училищного комітету, але до викладання допускались і світські особи.

окрестности... — С. 168 – 171; Залюбавский Г. Новомосковские учебные заведения // Киевская Старина. — 1889. — Т. 25. — № 6. — С. 595 – 604; Подов В.И., Курило В.С. История Донбасса. Век XIX-й. — Луганск: Альма матер, 2001. — С. 146 – 147; Судковский Г. Историческая Записка об Очаковском Николаевском соборе // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1885. — № 22. — С. 767; Михневич И. Исторический обзор сорокалетия Ришельевского лицея, с 1817 по 1857 год. — Одесса: тип. Л. Нитче, 1857. — С. 2 – 5.

¹Грахов Я., Веребрюсов С. Краткий историко-статистический обзор Екатеринославской гимназии и подчиненных ей учебных заведений. — Одесса: тип. Францова и Нитче, 1856. — С. 105.

²ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — С. 640.

³Грахов Я., Веребрюсов С. Краткий историко-статистический обзор... — С. 122 – 130.

⁴ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — С. 802 – 804.

Причини незадовільного розвитку парафіяльних училищ на цьому етапі слід шукати, зокрема, у самій законодавчій базі, у стані як духовенства, так і парафіян. Чи не основною перешкодою стала система фінансування училищ, яка базувалась на добровільних пожертвах і зборах з парафіян. Без відповідної державної підтримки фінансування закладів цілком залежало від батьків учнів, які в переважній більшості випадків не відносились до категорії заможних. Крім того, оскільки рішення про фінансування місцевого училища мало прийматись громадою, існування закладу освіти ставилось у пряму залежність від злагоди в середині останньої. Ситуація ускладнювалась тим, що ставлення самих парафіян до освіти їхніх дітей було далеко не однозначним; широко поширеною була думка про те, що навчання має негативні наслідки, оскільки відволікає учнів від сільськогосподарської праці. Тому типовою була ситуація, коли громада коливалась при прийнятті рішення. Якщо останнє все ж приймалось на користь забезпечення утримання училища, то через невідповідність реалій сподіванням парафіяни згодом байдужніли до ідеї надання освіти своїм дітям.

Саме цим пояснюється тенденція поступового зменшення кількості учнів фактично в кожному училищі. Цим же великою мірою пояснюється і вкрай незначний відсоток, який становили учні серед мешканців населених пунктів, у яких влаштовувались парафіяльні заклади освіти. При тому, що училища відкривались переважно в поселеннях з населенням більше 1000 осіб, кількість учнів у кожному з них у Катеринославській губернії коливалась від 5 до 37.

Коли йдеться про “невідповідність реалій сподіванням”, то маються на увазі як рівень організації діяльності училищ волосним керівництвом, так і забезпечення навчального процесу священно- та церковнослужителями. Те, що останні були мало готові до виконання вчительських функцій, керівництво розуміло ще на етапі розробки законодавчої бази влаштування мережі парафіяльних училищ. При підготовці пропозицій стосовно участі духовних осіб у справі освіти парафіян єпархіальні архієреї зазначали, що підлеглі духовного відомства мають виконувати досить великий обсяг робіт як при парафії, так і по своєму господарству, що може ускладнити участь таких осіб у навчальному процесі. До того ж, рівень освіченості самих священно- та церковнослужителів у багатьох випадках не відповідав вимогам до вчителів парафіяльних училищ. Це було відомо й Синоду, який, щоб хоч якось подолати цю невідповідність, запровадив порядок, згідно з яким священно- та церковнослужителі, які навчались у духовних училищах чи семінаріях, мали навчати в сільських училищах не лише дітей парафіян, але і неосвічених причетників, готуючи їх собі в помічники та наступники¹.

Система, сформована в результаті олександрівських реформ у галузі освіти, зберегла свої основні елементи за правління і Миколи I, і його наступників. Разом із тим, за Миколи I вона зазнала ряду змін, що йшли у фарватері загальної політики імператора, який посів місце свого брата в 1825 р. Влучно передав специфіку миколаївської епохи І. Смолич: “Погляди Миколи I на завдання освіти визначались практичними міркуваннями державної користі. У всі галузі управління і в життя народу в цілому він волів внести військовий порядок, дисципліну, одноманітність. Це означало, що метою школи було лише повідомити учням знання, достатні для виконання ними пізніше свого службового обов’язку. Духовна школа повинна була формувати в майбутніх священниках одноманітну шаблонну свідомість, оскільки, крім вчення церкви і канонічних правил, у духовній сфері не допускалось ніяких інших точок зору або власних думок”².

Як прагнення Миколи I до уніфікації, так і його мілітарні погляди проявились уже під час коронації, коли імператор висловив ідею створення нового підручника із Закону

¹ Там само.

² Смолич И.К. История русской церкви... — Часть первая. — С. 426 – 427.

Божого, за яким можна було б викладати у всіх школах, і передусім — у військових навчальних закладах.

Микола не прагнув докорінно змінити систему, запроваджену за Олександра I, втім, він поставив на меті трансформувати її і прилаштувати до виконання більш утилітарних завдань. Таке ставлення до освітньої системи знайшло відображення в іменному указі від 6 грудня 1829 р., у якому, зокрема, наказувалось, прийнявши за основу правила для духових училищ 1808 і 1814 рр., переглянути статuti цих закладів, доповнити і виправити їх¹.

Комісія духовних училищ без ентузіазму сприйняла ідею суттєвої ревізії олександрівських реформ, обмежившись висловленням готовності лише переглянути зміст підручників.

Фактична незалежність у вирішенні багатьох питань Комісії духовних училищ від Синоду викликала незадоволення синодального обер-прокурора Протасова, який не тільки підтримував погляди імператора на характер необхідних змін духовної школи, але був і ініціатором низки таких нововведень. Протасов звернувся до Миколи I з проханням дати дозвіл на перегляд статутів духовних училищ без участі Комісії. Як наслідок, 1 березня 1839 р. було височайше затверджено “Положення про духовно-навчальне управління при Святішому Синоді”, яким справи Комісії духовних училищ передавались під юрисдикцію синодального обер-прокурора². З цього часу саме йому належав беззаперечний пріоритет у сфері духовної освіти.

Зміни, проведені Протасовим, мали одним із лейтмотивів спрощення навчальних програм і підручників з метою забезпечення учнів мінімумом необхідних знань (цей мінімум визначався залежно від типу навчального закладу). Зрозуміло, що такий курс відштовхував деяких “вчених ченців” і мав цілий ряд недоліків, за що справедливо критикувався в 60 – 70-х рр. XIX ст. Але в той же час у ньому було і раціональне зерно, оскільки він мав скоротити прірву між абстрактними знаннями, які давались духовною школою, і утилітарними потребами учнів, майбутніх пастирів. Інша справа, що втілення в життя цього протасівського плану з огляду на загальний контекст державної політики мало результати, які важко розцінювати як позитивні.

Реформи духовної школи йшли в одному руслі з трансформуванням школи світської. Невдовзі після приходу Миколи I до влади Міністерство народної освіти отримало вказівку переглянути всю підпорядковану йому систему. Розробкою реформи зайнявся спеціально створений комітет.

В особі нового Міністра народної освіти, С. Уварова, Микола I знайшов ревного провідника своїх ідей. Різнобічно освічена людина, яка за Олександра I мала досить ліберальні погляди, С. Уваров тепер виступив як один з авторів та ідеологів теорії офіційної народності, у дусі якої і проводилась трансформація світської освітньої системи.

Комітетом було розроблено затверджений 8 грудня 1828 р. “Статут гімназій і училищ повітових і парафіяльних, які знаходяться у відомстві університетів: С. Петербурзького, Московського, Казанського і Харківського” і університетський статут 1835 р. Ці документи, як і ціла низка статутів окремих закладів освіти південноукраїнського краю, визначали, зокрема, і ступінь участі духовенства у справі освічення мирян, обумовлювали місце релігійних предметів у навчальних планах, обов’язки учнів з додержання правил віри і благочестя.

Зміни програм світських навчальних закладів різних рівнів, що були проведені, збільшували роль духовного виховання, мали на меті підвищення рівня відданості громадян “вірі, царю і батьківщині”. З іншого боку, предмети, які могли “розбестити” вихованців у дусі вільнодумства, скорочувались або взагалі виключались із програми.

¹ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IV. — С. 834.

²Там само. — Т. XIV. — Отд. I. — С. 179 – 183.

Яскравим прикладом такої політики став імператорський указ, яким викладання філософії у вищих навчальних закладах мало бути обмежене логікою та практичною психологією. Викладати ці предмети відтепер мали не світські професори, а професори богослов'я або законовчителі, які повинні бути призначені для цього Міністерством народної освіти після узгодження з духовним відомством. Цей указ імператора поширювався, крім університетів, і на одеський Рішельєвський ліцей¹.

Миколаївські реформи світської освіти посилювали верстову належність навчальних закладів різних щаблів. Зокрема рескриптом від 19 серпня 1827 р. обумовлювалось, що кріпакам і дворовим людям дозволяється навчатись лише у парафіяльних, повітових училищах і приватних закладах, навчальні програми яких відповідають рівню повітових училищ².

До речі, цим же рескриптом передбачалось і поширення нагляду Міністерства народної освіти на всі училища, крім тих, які підконтрольні військовому та духовному відомствам. Не зупиняючись на цьому докладно, варто лише відмітити, що загальні тенденції розвитку освітніх закладів, підпорядкованих Міністерству народної освіти, спостерігались і в розвитку військових навчальних установ.

Що стосується кількісних результатів політики Миколи I у сфері духовної освіти для півдня України, то вони виглядали таким чином³:

Єпархія	Рік	Академії	Семінарії	Повітових училищ	Парафіяльних училищ	Загалом
Катеринославська	1836	—	1	4	4	9
	1840	—	1	2	2	5
	1845	—	1	3	3	7
	1850	—	1	3	3	7
	1855	—	1	2	—	3
	1860	—	1	3	1	5
Херсонська	1840	—	1	3	3	7
	1845	—	1	3	3	7
	1850	—	1	3	3	7
	1855	—	1	3	—	4
	1860	—	1	3	—	4

Як видно, сталої тенденції зростання не простежується. Збільшення кількості навчальних закладів у період між 1836 і 1840 рр. було прямо пов'язане з влаштуванням на півдні України нової єпархії, яка потребувала створення власної, не підпорядкованої

¹Лиман І.І. Суміщення обов'язків духовними особами Південної України (на прикладі завідуючого кафедрою богослов'я Рішельєвського ліцею професора М.К.Павловського) // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Історико-філософська серія. — Вип. 2. — Мелітополь, 2003. — С. 92 – 99.

²ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — С. 675 – 677.

³Таблиця укладена на підставі: Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1836 год... — С. 137; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1840 год... — С. 49; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1845 год... — С. 54; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1850 год... — С. 54; Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1855 год... — С. 54; Извлечение из отчета по ведомству православного исповедания за 1860 год... — С. 70.

Катеринославській духовній семінарії вертикалі установ, що знаходились у залежності від керівництва Київського округу. Саме тому семінарія, повітове та парафіяльне училища з'явилися у Одесі, яка стала центром єпархії, влаштованої за височайше затвердженою доповіддю Синоду від 9 травня 1837 р.

Скорочення ж чисельності освітніх установ у першій половині 50-х рр. було обумовлене реалізацією протасівських заходів щодо реорганізації нижньої ланки вертикалі духовних навчальних установ.

Річ у тім, що через цілий комплекс причин у 40-х рр. в Російській імперії кількість випускників духовних навчальних закладів уже перевищувала кількість вакантних місць при церквах. Важливою складовою цього комплексу була політика поповнення лав вихованців училищ і семінарій, що проводилась з часів реформ Олександра I. У цілому ж зазначена наявність надлишку вихованців була часткою більш широкої проблеми перенасиченості духовної верстви в державі. Не допоміг суттєво виправити ситуацію даний імператором у 1842 р. дозвіл приймати випускників семінарій на державну службу, яким скасовувались існуючі раніше правила, що дозволяли таким випускникам розраховувати на чиновницькі місця лише в самому духовному відомстві.

За таких умов у 1850 р. за ініціативи уряду від єпархіальних архієреїв були надіслані до Петербурга відомості про співвідношення числа священно- та церковнослужительських вакансій і кількості невлаштованих вихованців духовно-навчальних закладів. Аналіз єпархіальних звітів показав, що проблема в більшості єпархій дійсно стоїть досить гостро. Тому Микола I дав Синоду розпорядження вжити заходів для виправлення ситуації, тобто зменшення кількості підлеглих духовного відомства.

За рішенням Синоду був сформований дорадчий комітет, очолений архієпископом Херсонським і Таврійським Інокентієм. До комплексу запропонованих цим комітетом заходів, крім традиційного розбору, увійшло і звільнення духовенства від підтвердженого статутами олександрівської доби обов'язку направляти дітей підлеглих духовного відомства до училищ. Крім того, передбачалось запровадження так званої “нормальної кількості” вихованців духовних училищ і семінарій, із влаштуванням причетницьких класів і ліквідацією зайвих парафіяльних училищ.

Уже в тому ж 1850 р. проект комітету почав втілюватись у життя¹. Запровадження “нормальної кількості” вихованців на першому етапі було вжите по відношенню до найбільш “переповнених” особами духовного відомства регіонів, до числа яких південноукраїнські єпархії не належали. Разом з тим, уже в 1851 р. правлінням Херсонської духовної семінарії було запропоновано подати пропозиції щодо застосування нових правил і по відношенню до духовних парафіяльних училищ Херсонської єпархії². Південноукраїнський край не потрапив ні до першої, ні до другої хвилі запровадження “нормальної кількості” учнів. Але в 1853 р. до числа чергової групи єпархій, на які поширилась реформа, увійшли і єпархії Катеринославська та Херсонська.

Запроваджені заходи не виправдали сподівань, які на них покладались. Через 10 років іншому Херсонському єпархіальному архієрею, Дмитрію, довелось очолити ще один сформований за рішенням Синоду комітет, який фактично мав завданням знайти шляхи вирішення тієї ж проблеми “перенасичення” духовного відомства.

Суттєвими були трансформації мережі світських закладів освіти на півдні України, які мали місце в період правління Миколи I. Був заснований цілий ряд освітніх установ, які підпорядковувались не лише безпосередньо Міністерству народної освіти, але і

¹Титлинов Б.В. Духовная школа в России в XIX столетии. Вып. второй (Протасовская эпоха и реформы 60-х годов). — Вильна: тип. “Артель Печатного Дела”, 1909. — С. 36 – 37.

²ДАМО. — Ф. 410. — Оп. 1. — Спр. 246. — Арк. 4 зв.

Міністерствам внутрішніх справ, фінансів, державного майна¹. Була розширена мережа заснованих за Олександра I військових навчальних закладів².

Із всього різноманіття освітніх установ, не підпорядкованих Синоду, духовне відомство мало найбільший вплив на парафіяльні училища. Географія розміщення таких закладів обумовлювалась передусім відомчою належністю населених пунктів. На Півдні православні мешканці були найкраще забезпечені можливістю віддавати своїх дітей на навчання до училищ в округах військових поселень, чие керівництво мало обов'язком заводити такі заклади при церквах. Тож, згідно з "Військово-статистичним оглядом..." 1849 р., у самій Херсонській губернії в округах військових поселень навчалось 1440 осіб у 36 школах при волосних штабах, де навчали читанню, писанню, чотирьом правилам арифметики і Закону Божому, і 1250 учнів у 125 школах у військових поселеннях, які мали церкви. Набір навчальних предметів у цих 125 школах був в основному подібним до того, що і в школах при волосних штабах, тільки замість арифметики викладався церковний спів³. У 1852 р. тільки при церквах других чотирьох округів Новоросійського військового поселення діяла 41 школа з наставниками-священниками і 768 учнями⁴.

У населених пунктах іншого підпорядкування справа початкової освіти просувалась складніше. Не зміг суттєво вплинути на ситуацію і прийнятий 8 грудня 1828 р. "Статут гімназій і училищ повітових і парафіяльних"⁵, який зберіг принцип утримання парафіяльних училищ на кошти громад або за рахунок пожертв поміщиків. Задеклароване статутом правило, за яким "парафіяльні училища відкриваються скрізь, де лише будуть для того засоби", було досить розпливчатым і фактично не зобов'язувало ні сільські громади, ані поміщиків до відповідних дій.

У цьому плані конкретнішими були положення імператорських указів від 27 червня⁶ та 23 листопада 1842 р.⁷, які визначали умови влаштування парафіяльних училищ у казенних селах. Згідно з цими документами, обрання вчителів училищ було покладене на єпархіальних архієреїв. Викладачами мали стати священники (якщо в парафії їх було декілька або якщо це не створювало перешкод для виконання священником інших своїх обов'язків); диякони та причетники, які мали достатні здібності для викладання; звільнені семінаристи, які ще не отримали місць при церквах. Якщо викладання доручалось причетникам або колишнім семінаристам, контроль за їхньою діяльністю покладался на парафіяльного священника.

Крім духовного керівництва, в організації влаштування училищ мали брати участь Міністерство державного майна та Міністерство народної освіти. Таким чином, заклади опинились у потрійному підпорядкуванні. Повноваження Міністерства народної освіти не виходили за рамки, передбачені училищним статутом. Провідна ж роль належала Міністерству державного майна, оскільки в його відомстві знаходились самі казенні селища, в яких мали влаштовуватись училища. Саме це міністерство мало потурбуватись про виділення зручних приміщень, про забезпечення училищ навчальними посібниками. Витрати по облаштуванню або винайму приміщень, по утриманню училищ мали покриватись за рахунок громадського збору.

¹Ляликов Ф. Исторический и статистический взгляд... — С. 333 – 335, 339 – 354.

²Там само. — С. 347 – 348; Военно-статистическое обозрение Российской империи. Издаваемое по Высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального Штаба. — СПб.: в типографии Департамента Генерального Штаба, 1849. — Том XI. — Часть I. Херсонская губерния. — С. 176 – 178.

³Военно-статистическое обозрение Российской империи. Издаваемое по Высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального Штаба... — С. 183.

⁴ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1723. — Арк. 2.

⁵ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — С. 1097 – 1127.

⁶Там само. — Т. XVII. — Отд. I. — С. 701 – 702.

⁷Там само. — Отд. II. — С. 152 – 153.

У середині XIX ст. саме парафіяльні училища в селищах, які знаходились у відомстві Міністерства державного майна, склали найбільший відсоток серед училищ Південної України, не підпорядкованих відомству військових поселень, а отже, були помітною ланкою системи початкового навчання.

Згадане вище потрібне підпорядкування цих училищ стало однією з головних причин того, що деякий час, до 1849 р., духовна влада південного краю не проявляла великої ініціативи в питаннях, пов'язаних із їх облаштуванням. Як наслідок, у складеній у 1849 р. Синодом таблиці з переліком 15 єпархій, де за останні сім років кількість училищ та учнів у них значно збільшилась, єпархій південноукраїнських не було. Сама необхідність складення таблиці була викликана поміченою тенденцією зменшення в деяких єпархіях кількості відповідних навчальних закладів. Синод розіслав при своєму указі примірники таблиці архієреям не згаданих в ній єпархій “для відома і потрібних розмірковувань”. Отримавши ці папери, архієпископ Херсонський і Таврійський зажадав від консисторії складення довідки, скільки на підпорядкованій йому території діє таких училищ.

Згідно із даними, наведеними канцелярією Херсонської духовної консисторії, у 1848 р. при монастирях та парафіяльних церквах єпархії діяли 68 таких закладів, у яких навчались 2525 хлопчаків і 74 дівчини. Отже, абсолютні показники підпорядкованої архієпископу території виглядали не так уже й погано. У надісланій Синодом таблиці “зразкових” єпархій 2 мали приблизно таку ж, як Херсонська і Таврійська, кількість училищ та учнів, а 3 — ще меншу. Але південноукраїнська єпархія значно програвала за показником темпів зростання відповідної чисельності. У 1849 р. архієпископ Інокентій не міг похвалитись не те що збільшенням кількості училищ у 32 рази, як це було у сусідній Кишинівській єпархії (при 10 училищах у 1841 р. через 4 роки вона вже мала 322), але навіть збільшенням на 70 – 90%, як це було в єпархіях Тульській і Кавказькій¹.

На основі отриманих від підлеглих даних Херсонська духовна консисторія склала зведену таблицю, в якій зазначались час відкриття, кількість наставників і учнів, як таких, які продовжували вчитись, так і тих, хто вибув впродовж навчального року. Ця таблиця дає можливість виявити ряд закономірностей, які спостерігались у розвитку системи парафіяльних училищ на півдні України в середині XIX ст.

Незважаючи на те, що заснуванню нових закладів освіти на селі єпархіальною владою відтепер приділялось набагато більше уваги, загальна їхня кількість впродовж кількох років майже не змінилась. І в 1849, і в 1853 р. в єпархії нараховувалось 68 парафіяльних училищ. Це при тому, що щорічно відкривалось декілька нових навчальних закладів. Згідно з “Відомістю про тих, які перебувають при монастирях і парафіяльних церквах Херсонської єпархії училищах для навчання, дітей парафіян та іншого звання осіб за 1852 рік”², простежується така динаміка заснування закладів, які продовжували функціонувати на час складання цього документа: 1821 р. — 1, 1833 р. — 1, 1836 р. — 1, 1840 р. — 3, 1842 р. — 2, 1843 р. — 7, 1844 р. — 18, 1845 р. — 6, 1846 р. — 4, 1847 р. — 3, 1848 р. — 1, 1849 р. — 7, 1850 р. — 6, 1851 р. — 2, 1852 р. — 6.

Не важко помітити два своєрідні піки активності по влаштуванню училищ — 1844 і 1849 рр. З огляду на згадані вище укази імператора та Синоду вони є цілком природними. До 1843 р. процес був досить повільним. Після того, як наприкінці 1842 р. була сформована законодавча база для влаштування та функціонування училищ в казенних селищах, знадобився певний час, щоб почати реалізацію того, що намічалось центральною владою. Але відсутність постійного контролю призвела до того, що починаючи з 1845 р. училищ влаштовувалось все менше. Синодальний запит про заходи щодо збільшення кількості цих навчальних закладів став новим каталізатором процесу.

¹ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1473.

²Там само. — Спр. 1723. — Арк. 155 – 156 зв.

Чому ж при тому, що у 1849 – 1852 рр. почало діяти принаймні 21 училище, загальна кількість цих закладів не змінилась? Відповідь знаходимо в деяких звітах благочинних. Зокрема М. Перепеліцин рапортував 6 лютого 1853 р., що в 1851 р. у підпорядкованих йому парафіях було ліквідовано два училища, у селищах Типлінці та Нікольському, через небажання батьків віддавати дітей у навчання¹. Повідомляла про закриття училищ і Палата державного майна. Так, у тому ж році вона довела до відома Херсонської духовної консисторії, що за наказом управляючого палатою сільське парафіяльне училище в Зуях зачинене через малу кількість учнів та недбайливість наставника, священника Прозорова². І станом на 1852 р. відсоток училищ, кількість учнів в яких була малою (а отже, існувала реальна загроза припинення функціонування закладів), залишався високим. Із контингентів 68 училищ в 36-и він не перевищував 30 осіб. Загальна ситуація із чисельністю учнів в училищах губерній, що входили до складу єпархії, виглядала таким чином: контингент від 3 до 10 учнів був у 2 училищах Херсонської та 2 училищах Таврійської губернії; від 11 до 20 — відповідно у 16 і 4; від 21 до 30 — у 7 і 5; від 31 до 40 — у 2 і 3; від 41 до 50 — у 0 і 4; від 51 до 60 — у 1 і 0; від 61 до 70 — у 2 і 7; від 71 до 80 — у 4 і 0; від 81 до 90 — у 0 і 1; від 91 до 100 — у 2 і 0; більше ста учнів навчалось лише в 1 училищі Таврійської губернії.

Розподілення навчальних закладів по території єпархії було нерівномірним, хоча в цілому Херсонська і Таврійська губернії не мали великого розриву в кількості училищ, яка становила 36 і 32 відповідно. Втім, Таврійська губернія мала такий показник головним чином завдяки Мелітопольському округу, де зосереджувалось 16 училищ. У Бердянському ж окрузі налічувалось 6, Дніпровському — 3, Сімферопольському — всього 2 училища. Більш рівномірним був розподіл серед округів поселень Херсонської губернії — в Херсонському та Тираспольському округах діяло по 6, в Ананівському — 5 училищ. Переважна більшість парафіяльних училищ Таврійської губернії знаходилась саме в казенних селищах: із 32 таких навчальних закладів 27 діяли в казенних, 1 — в поміщицькому селищі, 2 — в болгарських колоніях і 2 — в містах. Із 36 училищ Херсонської губернії в казенних селищах трьох згаданих вище округів знаходилось 17, в селищах поміщицьких — 4, в болгарських колоніях — 7, в адміралтейських селищах — 2.

Така ситуація не може бути пояснена відповідною пропорцією казенних, поміщицьких, адміралтейських селищ і болгарських колоній в адміністративно-територіальній структурі Південної України. Із впевненістю можна сказати, що саме завдяки заходам, ініційованим центральною владою, регіон мав більшість із сільських парафіяльних училищ. Влаштування ж таких закладів у поміщицьких селищах державою не ініціювалось. І заснування, і ліквідація таких училищ залежали від волі власника населеного пункту. Необхідність отримання згоди училищного керівництва залишалась формальністю. Як наслідок, рівень письменності дітей казенних селян був вищим, ніж дітей селян поміщицьких. Адже, згідно із указом від 27 червня 1842 р., училища засновувались у парафіях, населених виключно державними селянами. Втім, це не означало, що до навчання не допускались діти інших категорій населення. При безумовному переважанні дітей казенних поселенців у списках учнів багатьох училищ знаходимо і дітей поміщицьких селян, купців, солдатів, міщан, духовних осіб, кантоністів і навіть дворян. Отже, фактично всі православні діти мали право відвідувати ці навчальні заклади.

Комплектність училищ обумовлювала чисельний склад викладачів. По 3 наставники мали лише два навчальні заклади — училище для сиріт духовного звання, яке діяло при Архангело-Михайлівському монастирі, і грекоросійське училище при сімферопольському соборі. У 10 навчальних закладах викладали по дві особи і в 56 — по одній. Згідно із

¹Там само. — Арк. 30.

²Там само. — Арк. 143.

відомістю, складеною Таврійською палатою державного майна, серед 30 осіб, які працювали в 1852 р. при 27 училищах казенних селищ Таврійської губернії, нараховувалось 18 священників, 8 дияконів (із них двоє — помічники учителя), і 2 семінаристи (обидва — помічники учителя). Крім того, стосовно однієї особи зазначалось “з духовного звання”, і ще однієї — “з податного звання”¹. Наявність двох останніх йшла у розріз із указами 1842 р., але це не викликало ніяких заперечень з боку єпархіального керівництва.

Для духовних осіб, які і без того мали багато обов’язків, викладання в парафіяльних училищах було досить обтяжливим. Не випадково священники рідко виступали ініціаторами створення таких навчальних закладів (як це бачимо на прикладі поміщицьких селищ). Розуміючи необхідність стимулювати духовенство, імператор уже в указі 1842 р. обіцяв “не залишити без особливої нашої уваги заслуг на цій ниві зроблених”².

Втім, вчителі отримували не лише “увагу”, але й платню. Якщо у відомостях, які надсилались благочинними населених пунктів Херсонської губернії, стосовно деяких священників позначалось, що їхня платня залежить від кількості учнів (за навчання кожної дитини вчитель отримував певну суму щомісяця), то у згаданій відомості Таврійської палати державного майна було відмічено, що викладачі отримували фіксовану платню щорічно. Причому її розмір не залежав від того, на якому щаблі церковної ієрархії стояв викладач. Лише одна людина отримувала 300 крб. на рік (до речі, нею був той самий учитель, стосовно якого у відомості позначено “з податного звання”). 14 осіб отримували по 115 крб., 6 — по 100, 4 — по 85 крб. на рік. Ще четверо (всі — помічники учителя) задовольнялись платнею в 75 крб. Враховуючи в цілому досить неможливий стан більшості сільського парафіяльного духовенства, ці гроші були далеко не зайвими. Тим більше, що багатьом священникам доводилось терпіти додаткові незручності через те, що училища діяли в їхніх будинках.

Що стосується учнів парафіяльних училищ, то серед них хлопчики склали абсолютну більшість. І це при тому, що статевий склад контингенту цих навчальних закладів, за рідким виключенням, не регламентувався законодавчо. Із усіх училищ Херсонської і Таврійської єпархії в 37 навчалися виключно хлопчики, а в 30 контингент був змішаний. Лише в одному училищі (яке діяло при жіночому монастирі) навчалися самі дівчата. Розподілялись ці училища нерівномірно: якщо в Херсонській губернії виключно хлопці відвідували 23 навчальні заклади (тобто 63,9%), то в Таврійській — всього 14 (тобто 43,8%). Таке “відставання”, або точніше, “демократичність” Таврійської губернії забезпечував Мелітопольський округ, серед 16 училищ якого лише в 2 навчалися самі хлопчики.

Отже, в цілому 54,4% училищ єпархії не мали серед учнів дівчат. Але і в решті відсоток осіб жіночої статі був дуже низький. У цілому станом на 1852 р. в 68 училищах навчалось 2415 хлопчиків і 170 дівчат. Таким чином, останні становили всього 6,6% учнів. Дещо вищим був відсоток дівчат серед тих, які в 1852 р. залишили училища по завершенні навчання — 14,9%, і тих, хто вибув серед року — 9,4%. Стосовно показників по губерніях, то серед тих, хто продовжував навчатись в училищах губернії Херсонської, дівчата становили 9,6%, а в Таврійській — 4,1%. Здавалось би, різниця вражаюча. Але якщо не враховувати в показниках Херсонської губернії 65 дівчат, які відвідували училище при Одеському жіночому монастирі, то показник по губернії становить 4,2%, тобто майже такий, як в іншій губернії єпархії.

Тенденції, які мали місце в розвитку мережі сільських парафіяльних училищ Таврійської та Херсонської губерній, простежувались і на теренах губернії

¹ Там само. — Арк. 64 зв. — 65.

² ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. II. — С. 153.

Катеринославської¹. Зокрема, станом на 1836 р., в казенних селищах губернії діяли лише 2 парафіяльні училища, загальна чисельність учнів в яких становила 39 осіб. У 1855 р. кількість сільських парафіяльних училищ у поселеннях відомства Міністерства державного майна дорівнювала 39. Ще два училища діяли в населених пунктах відомства Луганського гірничого заводу. Два заклади функціонувало в поміщицьких селах. Серед учнів усіх цих училищ нараховувалось 2110 хлопців і лише 166 дівчат.

Таким чином, за Миколи I так і не була створена розвинена ефективна мережа закладів освіти, яка мала можливість у повному обсязі виконувати покладені на неї завдання щодо суттєвого покращення загального рівня моральності населення та надання поселенцям знань з основних предметів. Серед факторів, які вплинули на невиконання цих завдань, звернемо увагу на декілька.

По-перше, мережа цих закладів не стала всеохоплюючою і діяла навіть не в усіх великих населених пунктах; найслабшим ланцюгом системи залишались поміщицькі села, оскільки ініціатива влаштування в них училищ була перекладена законодавством на самих поміщиків. Не була всеохоплюючою парафіяльна освіта і в плані статевому: відсоток дівчат серед учнів залишався вкрай малим.

По-друге, порядок фінансування училищ, коли гроші мали виділятися громадами або поміщиками, в багатьох випадках стримував розвиток їх мережі і навіть призводив до скорочення кількості відповідних закладів.

По-третє, незважаючи на деякі заходи, які вживались з боку державних відомств, у першу чергу Міністерства державного майна, для забезпечення училищ приміщеннями та навчальними посібниками, у парафіях відчувався значний брак як перших, так і останніх.

По-четверте, зайнятість духовенства, переобтяженість його обов'язками залишали мало часу на проведення занять у парафіяльних училищах навіть з урахуванням тієї системи заходів, яка була запроваджена іменними указами по наданню пільг вчителям парафіяльних училищ. Не сприяла заохоченню духовенства до освітньої діяльності і ситуація, коли при малій кількості учнів і нефіксованій оплаті вчителі отримували винагороду за працю в дуже незначному розмірі. Додамо сюди ж, що в деяких населених пунктах священикам взагалі доводилось викладати безоплатно.

По-п'яте, залишав бажати кращого як загальноосвітній рівень самих вчителів, так і рівень їхньої підготовки безпосередньо до викладацької діяльності. У переважній більшості випадків усі предмети викладались однією людиною. Якщо ж учителю і допомагав помічник, то останній часто не мав закінченої освіти. Викладачі рідко мали педагогічну підготовку.

По-шосте, парафіяни далеко не завжди розуміли необхідність отримання їхніми дітьми освіти в училищах. Зокрема громада жодного з шести адміралтейських поселень Херсонської губернії не погодилась у 1839 р. на влаштування парафіяльного училища, мотивуючи свої відмови тим, що набагато корисніше залучати дітей до випасу худоби, польових робіт і догляду за господарством, тоді як навчання є марним і лише потребує значних витрат часу та грошей².

Прихід на престол Олександра II не приніс негайних змін державної політики в освітній сфері. Як і інші складові "великих реформ", трансформація системи навчання, незважаючи на очевидну необхідність, готувалась досить довго, і до 60-х років ні світська, ні духовна школа кардинальних змін не зазнала.

Що стосується визначення центральною владою ролі духовного відомства в діяльності світських освітніх установ, то воно в другій половині 50-х рр. багато в чому залишалось традиційним. Така політика знайшла втілення в цілій низці документів, які

¹Грахов Я., Веребрюсов С. Краткий историко-статистический обзор... — С. 226 – 227.

²ДАМО. — Ф. 246. — Оп. 2. — Спр. 34. — Арк. 5, 11, 17, 23 – 23 зв., 25, 27.

регламентували функціонування не підпорядкованих Синоду навчальних закладів — “Положенні про жіночі училища відомства Міністерства народної освіти” від 30 травня 1858 р., “Положенні про училища військового відомства” від 10 червня 1858 р., “Штатах гімназій... та повітових училищ Міністерства народної освіти” від 17 квітня 1859 р., “Розписі числа лекцій і програмах наук по училищах військового відомства” від 12 червня 1859 р., височайше затверженому 10 травня 1860 р. “Положенні про жіночі училища відомства Міністерства народної освіти”, положенні від 15 серпня того ж року про влаштування шкіл для теоретичного навчання інженерних військ, “Положенні про училища в Новоросійському козацькому війську” від 16 лютого 1861 р., указі про викладання Закону Божого нижнім військовим чинам православного віросповідання від 24 квітня 1861 р.¹. Традиційною залишалась у цей час і політика щодо діяльності сільських парафіяльних шкіл. Як наслідок, станом на початок 60-х рр. суттєвих змін у діяльності нижньої ланки системи світських освітніх установ не відбулося². Перелічені вище недоліки початкової освіти миколаївської доби збереглися і в 60-х рр. та відмічались самими духовними особами, про що свідчать відгуки, які надходили з епархій, і не лише південноукраїнських, до Петербурга³.

Не поспішала влада і з реформами духовної школи. Це не означає, що ці реформи не планувались. Навпаки. У загальному контексті реформаторської політики Олександра II до підготовки змін залучались особи, які на практиці були знайомі з вадами системи. Втім, за висловом Г. Фріза, “всі розуміли невідкладність реформи, але кожен мав різні ідеї стосовно її напрямку та розмаху”⁴.

На початку 1860 р. за пропозицією обер-прокурора Синоду в Петербурзі був сформований спеціальний комітет, який мав розглянути звіти епархіальних архієреїв та семінарських ректорів про стан духовної освіти на місцях. Головою комітету став архієпископ Херсонський Дмитрій, який на той час був присутнім Синоду. Крім південноукраїнського архієрея до комітету входили представники ректорського корпусу, архімандрити, протоієреї, а також світські чиновники. Вони мали колективно випрацювати проект реформи. Втім, як зауважив митрополит Московський Філарет, дізнавшись про призначення архієпископа Херсонського головою комітету: “у преосвященного Дмитрія є деякі особливі ідеї, які він, як президент, і буде проводити”. Отже, на формування поглядів Дмитрія щодо напрямку змін справив вплив не зміст звітів, які мав розглянути його комітет, але власний досвід, зокрема з керівництва Херсонською епархією.

До суттєвих недоліків сучасної йому духовної школи Дмитрій відносив недостатню спрямованість освіти на посилення ревності духовенства до виконання своїх обов’язків, невирішеність проблеми влаштування випускників, централізацію фінансування навчальних закладів. Стосовно необхідності підвищення рівня виховання учнів архієпископ Херсонський зауважував, що воно тим більше стоїть наразі, чим складнішими становляться часи: парафіяльний священик може виявитись невідповідним перед лицем посилення впливу інших конфесій. Зауважимо, що таке побоювання Дмитрія виявилось небезпідставним і невдовзі в його ж епархії проблема протистояння поширенню сектантства стала дуже гостро.

¹ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. I. — С. 689 – 691, 731 – 744; Т. XXXIV. — Отд. II. — С. 169 – 191, 254 – 290; Т. XXXV. — Отд. I. — С. 532 – 535; Отд. II. — С. 45 – 57; Т. XXXVI. — Отд. I. — С. 108 – 110, 678.

²Благовидов Ф. Деятельность русского духовенства в отношении к народному образованию в царствование императора Александра II. — Казань: тип. Императорского Университета, 1891. — С. 4 – 7.

³Начальные народные училища и участие в них православного духовенства. Извлечение из сведений, доставленных в Высочайше учрежденное Присутствие по делам Православного Духовенства. — СПб.: Синодальная тип., 1865. — С. 158 – 161.

⁴Freeze G.L. The Parish Clergy... — P. 220.

Для виправлення ситуації Дмитрієм був запропонований комітету проект, згідно з яким повний курс семінарського навчання мав охоплювати 12 років, 8 з яких вихованці навчалися у духовній гімназії (трансформованій з повітового училища), а 4 — власне в семінарії (причому і семінарія, і гімназія склали єдиний навчальний заклад). Першу ступінь освіти Дмитрій пропонував зробити досить демократичною, даючи можливість вихованцям отримувати знання переважно із загальних дисциплін і після завершення 8-го року навчання користуватись правами осіб, які закінчили світські середні навчальні заклади. Після цього випускники могли б ставати викладачами народних училищ, виходити з духовного відомства або ж вступити до семінарії. Причому, якщо в гімназії могли навчатись усі бажаючі діти духовних осіб, то кількість місць у семінарії залежала від потреб єпархії в парафіяльному духовенстві, підготовка якого і була безпосереднім завданням останніх чотирьох років навчання.

Таким чином, мав бути ліквідований дисбаланс між кількістю випускників і вакантних місць при парафіях. Для більш ефективного впливу на “еліту”, яка продовжувала навчання, Дмитрій пропонував обмежити спілкування майбутніх священиків із мирянами, перетворивши семінарії на закриті навчальні заклади, у яких вихованці перебуватимуть весь час під контролем спеціальних наглядачів, духівників, відвідуючи власну церкву.

Фінансування духовної освіти архієпископ Херсонський пропонував передати самим єпархіям, дозволивши спрямувати на ці цілі прибутки від продажу свічок. Таку пропозицію Дмитрій аргументував тим, що тепер духовенство приховує реальні суми свічних прибутків (напевно, таке твердження було небезпідставним), але бачачи, що ці кошти будуть витрачені безпосередньо на виховання дітей, не буде цього робити. Втім, за таким доволі наївним аргументом вірогідно приховувалось більш прагматичне прагнення — вивести одне з головних джерел церковного прибутку з-під повного контролю і розпорядження центральної влади і її бюрократії, надавши більшу фінансову самостійність самій єпархії.

Далеко не всі пропозиції Дмитрія були сприйняті членами комітету із розумінням. Пізніше був затверджений компромісний варіант, який, втім, так і не набрав сили закону. Пропозиції залишились на папері¹.

Отже, і на початку 1860-х рр. зберігалась вертикаль духовних навчальних закладів, основа якої була сформована реформами 1808 – 1814 рр. За перші роки правління Олександра II кількість таких закладів у південноукраїнському краї дещо змінилась. У 1860 р. Катеринославська єпархія мала на одне повітове і одне парафіяльне училище більше ніж у 1855 р. Кількість же духовних навчальних закладів Херсонської єпархії як і 5 років тому становила 4². Різною була у двох єпархіях і динаміка змін кількості учнів цих закладів. Якщо в 1855 р. у семінарії та повітових училищах Катеринославської єпархії навчалось 547 осіб, то в 1859 р. у її духовних навчальних закладах знаходилось уже 650, а в 1860 р. — 586 вихованців. Для Херсонської єпархії ці ж показники становили 549, 530 і 487 відповідно³. Таврійська єпархія не мала жодної семінарії, повітового чи духовного парафіяльного училища.

Така ситуація не означає, що ні центральна влада, ні архієпископ Дмитрій (Муретов) не опікувались проблемою. Втім, ця опіка не передбачала намагання будь-якою ціною збільшити кількість осіб, що отримували духовну освіту. Як зазначалось вище, Дмитрій, навпаки, шукав способів збалансувати кількість випускників і вакантних місць у парафіях.

¹Титлинов Б.В. Духовная школа... Вып. второй. — С. 234 – 245; Freeze G.L. The Parish Clergy... — P. 220 – 224.

²Извлечение из отчета по ведомству православного исповедания за 1860 год... — С. 70.

³Там само. — С. 78 – 79; Титлинов Б.В. Духовная школа... — Вып. второй. — С. 71.

Єпархіальний архієрей пішов у напрямку, початок якому поклав його попередник. Але якщо Інокентій (Борисов) звернув увагу на Кримський півострів у плані відновлення його святинь і перших кроків по влаштуванню нової архієрейської кафедри, то Дмитрій ініціював влаштування в Криму першого повітового духовного училища. У 1859 р. він звернувся до Синоду з відповідним клопотанням, причому запропонував, аби в училищі, крім предметів, які є традиційними для подібних навчальних закладів, було запроваджене викладання татарської і поглиблений курс грецької мови. До того ж, пропонувалось, аби в училищі могли навчатись крім дітей духовних осіб і діти хрещених татар. Цими заходами єпархіальний архієрей сподівався підготувати пастирів, які б мали можливість більшого впливу на неросійське населення півострова.

Сам Синод не поспішав розширювати мережу духовних навчальних закладів. І причиною тому був не лише брак коштів. Напевно, давалась взнаки все та ж загальноросійська проблема перенасиченості випускниками, не забезпеченими місцями. Не випадково в самому поданні Олександрю II про відкриття Таврійської єпархії Синод передбачав, “щоб запровадження в Сімферополі семінарії відкладено було до того часу, коли відкриється нагальніша в ній потреба і будуть у наявності достатні для влаштування і утримання її кошти; щоб священнослужительські вакансії в Таврійській єпархії заступались до того часу вихованцями Одеської семінарії, а в разі нестачі і вихованцями інших семінарій”¹. За таких умов було цілком вірогідним, що якби не ініціатива Дмитрія, питання про влаштування в Криму духовного навчального закладу було б відкладене на невизначений термін.

Після відокремлення Таврійської єпархії справа з училищем на деякий час призупинилась, що було пов'язано із відсутністю в єпархії новопризначеного архієпископа Єлпідіфора. Енергійно взявся за справу лише наступник Єлпідіфора, Олексій, за розпорядженням якого були зібрані відомості, які підтверджували потребу єпархії в навчальному закладі. Цікаво, що в питанні фінансування Олексій запропонував ту саму схему, яку виклав членам очолюваного ним комітету Дмитрій: у доповіді Синоду Таврійський архієрей писав, що на влаштування училища можуть бути направлені свічні прибутки єпархії. Показово, що така пропозиція, як і проект Дмитрія, не знайшла схвали в Петербурзі. Коли синодальний обер-прокурор Толстой повідомив Олексія про затвердження імператором 10 червня 1861 р. штату Сімферопольського училища, він зазначив, що кошти на утримання закладу будуть виділятися з духовно-навчальних капіталів, тобто централізовано, за повним контролем Петербурга².

***

Таким чином, станом на початок 60-х років XIX століття на півдні України діяла мережа навчальних установ, сформована в контексті загальноросійської політики у сфері освіти, яка, у свою чергу, не може розглядатись як незалежна від державного регулювання інших сфер життя імперії. Заклади духовної освіти продовжували потерпати від тих самих негараздів, які мали місце і десятки років раніше — браку фінансування, недосконалості навчальних програм, переповненості учнями тощо. Отже, зміна системи стояла на часі.

Разом з тим, при всій своїй недосконалості ця система впродовж останньої чверті XVIII – середині XIX ст. багато в чому доволі успішно виконувала функцію нівелювання рис окремішності як Південної, так і України в цілому по відношенню до рис загальноімперських. При всій різноманітності напрямків, які приймали реформи освітньої системи в той чи інший історичний момент, пріоритетним завданням для закладів духовної освіти залишалось виховання осіб, якими дії в інтересах пастви вважались би і

¹Викторовский П. Симферопольское духовное училище. Исторические материалы // Таврические епархиальные ведомости. — 1901. — № 3. — С. 145.

²Там само. — № 3. — С. 138 – 147; № 4. — С. 205 – 214.

обов'язком і в той же час чесною лише тоді, коли така активність не суперечила інтересам держави.

ПІСЛЯМОВА

Дослідження історії державної церкви на півдні України в контексті формування правового поля вищими органами імперської влади дозволяє зробити такі спостереження.

Православна церква в краї, якій у останній чверті XVIII – середині XIX ст. не просто знаходився в орбіті імперської політики, але вже був невід'ємною частиною Російської імперії, відчула на собі всі ті процеси, які відбувались у житті держави, причому житті не лише релігійному. Самі ж ці процеси обумовлювались у першу чергу формою правління, станом бюрократичним, військовим характером імперії.

Увага Петербурга до церкви на півдні України не була сталою ні хронологічно, ні тематично, ні територіально.

Пік інтересу до розбудови церковного устрою регіону припадав на правління Катерини II, і цей інтерес великою мірою визначався роллю Південної України в геополітичних планах імператриці. Підвищена увага, яка приділялась церкві краю в перші роки правління Павла I, мала вже дещо іншу природу — імператор докладав зусиль до того, аби позбавити регіон тих особливих прав та привілеїв, які Південь отримав завдяки опіці Катерини. Відтепер розвиток церкви краю не входив у коло пріоритетних завдань, і Петербург час від часу проявляв велику активність щодо регламентації не церковного устрою в регіоні в цілому, але лише стосовно окремих його аспектів або ж територіальних складових Південної України.

Аспекти церковного устрою, яким приділялась спеціальна увага імперської влади, визначались тими пріоритетами, які мав Петербург у конкретні історичні моменти. Якщо південноукраїнський край в силу тих чи інших обставин займав особливе місце в реалізації певних планів центру, то і на церкву цієї частини імперії зверталась більша увага у зв'язку саме з цим. Так, свого часу регіон відчував більшу опіку ніж інші складові держави у зв'язку із розміщенням тут військових поселень, подіями Кримської війни тощо. Відповідно і першочергова увага приділялась забезпеченню релігійних потреб цих поселень, регламентації прав і привілеїв духовенства, яке обслуговувало військових.

Цим же певною мірою обумовлювалась і неоднакова зацікавленість імперської влади розвитком всіх складових церковно-адміністративної системи Півдня. У ряді випадків до центру уваги потрапляли окремі населенні пункти. Причому одні з них, як то Одеса, викликали таку увагу в першу чергу у зв'язку із своїм могутнім економічним потенціалом і виконанням ролі адміністративних центрів. Інші — через розміщення в них підрозділів збройних сил (згадаймо ті ж військові поселення, фортеці регіону). Треті — через знаходження в них неправославних мешканців, у навіренні яких до “панівної” віри висловлювала зацікавленість вінченосна особа. Можна назвати й інші причини, з яких релігійні споруди та духовенство цілого ряду населених пунктів Півдня України потрапляли до поля зору центральних державних структур.

Неоднакова увага Петербурга проявилась і на рівні більш крупних церковно-адміністративних одиниць, включаючи рівень єпархіальний. Так, після 1836 р. досить чітко простежується значно більша зацікавленість центру в розвитку Херсонської й Таврійської, аніж Катеринославської й Таганрозької, єпархій.

Варто підкреслити, що мова йде про випадки, у яких Петербург регламентував виключно або ж переважно функціонування церкви на півдні України. Але несталість уваги імперського центру до розвитку різних аспектів церковного устрою краю знаходила втілення і в документах, які стосувались держави в цілому. І тут релігійне життя в регіоні відчувало ті ж коливання державної політики, що впливали на церкву всієї держави і кожної її частини.

Ці коливання вплинули на формування системи управління, зміни церковно-адміністративного устрою регіону, на структуру, порядок формування, соціальний статус, матеріальне забезпечення груп православного духовенства, представлених на півдні України, обов'язки підлеглих духовного відомства.

У загальному контексті розбудови державного апарату імперії слід розглядати систему управління православною церквою на півдні України. До цієї системи включались як установи та особи духовного відомства (Синод, єпархіальні архієреї, вікарії, консисторії, духовні правління, благочинні тощо), так і особи та установи світські. Причому в умовах, коли церква по відношенню до держави відігравала підпорядковану роль, не будучи самостійною в регулюванні навіть багатьох питань внутрішнього життя духовного відомства, саме світські структури великою мірою визначали напрямок розвитку церкви як в імперії в цілому, так і в південноукраїнському краї.

Форма правління в імперії обумовлювала ситуацію, за якої підпорядкування церкви державі автоматично передбачало безумовний пріоритет монарха в регулюванні духовних питань. Особисті вподобання вінченосних осіб, бачення ними місця церкви були суттєвим фактором, який не просто впливав, але в значній мірі і визначав специфіку державної релігійної політики в той чи інший історичний період. Жоден з основних напрямків церковного життя не залишався поза контролем з боку глави держави. Контролем або безпосереднім, або опосередкованим. Головною формою безпосередньої участі монархів у регулюванні церковної політики була законодавча діяльність. Адже, за самим визначенням, для документів, які називались законами, спільним було те, що вони виходили від монарха чи були ним санкціоновані.

Важливою ланкою світської влади, завдяки якій імператори здійснювали опосередкований контроль і керівництво духовним відомством, був інститут обер-прокурорів Синоду. Ще за Петра I обер-прокурор як "око государя" отримав потенційно великі можливості, які могли забезпечити його пріоритет у стосунках з присутніми Синоду, церковними ієрархами. Але в XVIII ст. інститут обер-прокурорства ще не розвинувся настільки, щоб реалізувати такий потенціал у повній мірі. З початку XIX ст. влада обер-прокурорів суттєво зросла, тоді як Синод поступово був трансформований в установу, яка мало чим відрізнялась від сформованих у результаті олександрівських реформ міністерств. Сам Синод не став закладом, який би концентрував у своїх руках владу, що можна було б співвіднести з владою патріаршою. Такого не могло статися вже тому, що це суперечило б інтересам абсолютистської держави. Синоду була відведена скромніша роль провідника волі монархів. Звідси — чітко виражена тенденція бюрократизації системи, формально очолюваної Синодом, яка простежувалась упродовж усього періоду останньої чверті XVIII – середини XIX ст.

Імператорами і обер-прокурорами далеко не обмежувався список осіб, які впливали на церковне життя Південної України. Цей список багато в чому є тотожним із загальним переліком не церковних інституцій держави і включає чи не всіх, починаючи із Сенату і закінчуючи сільською поліцією та старшинами. Що стосується ставлення представників світських установ до необхідності входити в зносини із церковною владою, парафіяльним духовенством, то тут можна помітити два, здавалось би, протилежні підходи. Перший — далеко не завжди пунктуальне і своєчасне реагування на звернення духовних осіб і установ та повідомлення їм про свої дії, а то й просто ігнорування своїх обов'язків у цій сфері. Другий підхід — намагання розширити своє втручання в справи церкви, навіть виходячи за межі своїх повноважень. Як не парадоксально, коріння обох підходів були ті самі: зниження пієтету мирян перед церквою, і тим більше перед чиновниками духовного відомства, а також бюрократизація системи управління.

Зміни, які відбувались у державній політиці, великою мірою впливали на діяльність єпархіальних структур, законодавчою базою якої служили правила Святих Апостолів, рішення Вселенських і Помісних соборів, вчення Святих Отців, Кормча книга, а також “Духовний регламент” та інші документи, що продукувались вищими органами влади.

Хоча в період останньої чверті XVIII – середини XIX ст. і простежується тенденція обмеження влади південноукраїнських архієреїв на користь центральних державних структур, станом на 1861 р. єпархіальна верхівка продовжувала зберігати певну автономію в прийнятті рішень, певну свободу дій і в межах, встановлених зазначеними вище документами, і в деяких випадках навіть поза ними. Від персон, які знаходились на чолі єпархіальної ієрархії, великою мірою залежав рівень успішності впровадження на місцях рішень вищих органів влади. Зрозуміло, що для того, аби мати в особах єпархіальних архієреїв провідників потрібної лінії, імперській владі треба було виробити механізм впливу на них. Важливою складовою цього механізму стала система призначення та зміщення архієреїв з посад. Якщо підлеглі архієрея могли хоч якось вплинути на прийняті в Петербурзі рішення про переміщення від них небажаного архієрея, то в питанні призначення на їхню думку зважали ще менше. Бажання ж самих архієреїв враховувались вибірково: центральна влада, як правило, не заперечувала проти відходу таких осіб на спочинок за власним бажанням; разом з тим, значно меншим був шанс задоволення прохання про переміщення на інше архієрейське місце.

Подібні спостереження є справедливими і стосовно призначення та переміщення осіб, які мали допомагати архієреям в управлінні певною частиною єпархії. Мова йде про вікарних єпископів. Існування самих вікаріатств було далеко не обов'язковим і обумовлювалось лише особливими обставинами. За весь період 1775 – 1861 рр. вікаріатства на території Південної України діяли лише близько 20 років. Призначення вікаріїв Петербургом мало прямим наслідком те, що ці особи більше залежали від центру, ніж від парафіян, а отже, і політика їх була відповідною.

Як присутнє місце при єпархіальному архієреї чи вікарії могла діяти консисторія. Втім, не кожен південноукраїнський можновладець відповідного щаблю мав її в підпорядкуванні: консисторія не була створена в Готфійській і Кафійській єпархії, що зумовлювалось передусім нечисленністю храмів і духовенства цієї церковно-територіальної одиниці; не діяв відповідний колегіальний орган і при Херсонському вікарії, який, на відміну від вікарних єпископів Феодосійських і Маріупольських, виконував скромну роль помічника єпархіального архієпископа, не маючи широкої автономії. До 1841 р. не існувало документа, який би чітко регламентував статус консисторій. Тому визначення правового поля певною мірою залежало від архієреїв. У цьому вони були настільки самостійними, наскільки давали можливість для цього центральна духовна і частково світська влада. А Петербург продукував чимало документів, які мали регламентувати різні сфери діяльності єпархіальних присутніх місць. Разом з тим, до системи ці документи були приведені лише з виданням “Статуту духовних консисторій”, згідно з яким до компетенції цих присутніх місць входили піклування про захист і поширення православ'я; нагляд за дотриманням правил богослужіння; опікування будівництвом і облаштуванням церков; призначення на церковні посади, постриг у ченці; нагляд за правильністю ведення парафіяльним духовенством необхідної документації; піклування про господарчі справи, які стосувались єпархіального відомства; єпархіальний суд.

Формально жодна інша особа чи установа, крім відповідного архієрея і Синоду, не могла безпосередньо втручатися в діяльність консисторій. Реальна влада на єпархіальному рівні належала двом особам — єпархіальному архієрею і секретарю консисторії. Від присутніх консисторії залежало не більше і не менше, ніж від звичайних чиновників. Без

позитивної резолюції архієрея пропозиції присутствія залишались без реалізації. Складнішими були взаємини архієрея із секретарем. Підґрунтя для цього почало формуватись ще задовго до складання “Статуту духовних консисторій”, у міру того, як у єпархіях поширювався вплив влади обер-прокурорів. Південноукраїнські архієреї, якщо хотіли спокійно керувати своїми єпархіями, мали шукати порозуміння з секретарями, у руках яких знаходились нитки бюрократичного управління.

На відміну від консисторських секретарів, склад духовних правлінь упродовж усього періоду останньої чверті XVIII – середини XIX ст. залежав не від центральної, а від місцевої єпархіальної влади. Виступаючи в ролі одного з ланцюгів у вертикалі взаємин архієрея і консисторії із парафіяльним духовенством, духовні правління при вирішенні більшості питань не мали самостійного значення і виконували головним чином посередницькі функції. Тож у центральній владі не було великої потреби брати під свій повний безпосередній контроль цю інституцію. Втім, в умовах розбудови державно-бюрократичної системи і духовні правління не могли бути обійдені увагою Петербурга. Подібні твердження є справедливими і стосовно нижньої ланки єпархіальної ієрархії — благочинних. Саме останні, починаючи з 1840-х рр., почали витісняти духовні правління, заступаючи їхнє місце.

Петербург мав пріоритет у вирішенні більшості питань, пов’язаних із змінами церковно-адміністративного устрою Південної України: реорганізації та ліквідації єпархій, вікаріатств, духовних правлінь, монастирів та інших структурних елементів системи. Разом із тим, у деяких аспектах російській владі доводилось враховувати специфіку Півдня і розширювати за рахунок звуження повноважень Синоду компетенцію місцевих структур. Тому на територію Південної України не поширювалась ціла низка документів, які визначили порядок внесення змін до церковного устрою інших складових Російської імперії. Але таких виключень робилось відносно небагато, і в цілому устрій південноукраїнських єпархій розвивався в загальноімперському контексті.

Влада знаходилась у пошуку оптимальної моделі управління церквою в краї. Моделі, яка б дозволила якомога ефективніше використовувати церкву для виконання завдань, які перед нею ставились, причому в тому числі, а іноді і в першу чергу, не лише завдань суто релігійних. Церковно-адміністративні структури регіону трансформувались з огляду на стан структур адміністративно-територіальних. Духовна влада йшла слідом за світською.

Дуже важливими для визначення рівня розвитку південноукраїнських єпархій показником є динаміка зміни кількості релігійних споруд, на яку впливав широкий спектр факторів, що включав особливості внутрішньої та зовнішньої політики держави, місце регіону в системі пріоритетів Петербурга, економічний стан країни в цілому і населення Південної України зокрема, рівень релігійності населення, традиції і у зв’язку з цим рівень активності парафіян, позиція місцевих архієреїв у питанні розбудови мережі церков і цілий ряд інших. Ці фактори великою мірою відбилися і на процедурі отримання дозволу на будівництво храмів. Розширення мережі релігійних споруд, а отже, і церковно-адміністративний устрій краю були тісно пов’язані з проблемою відмежування підцерковних ділянок, оскільки для задоволення клопотань про надання дозволу на зведення більшості релігійних споруд була умова — наявність такої землі.

Важливим аспектом регуляторної політики імперської влади залишалось визначення та зміна статусу груп духовенства, які були представлені в регіоні. Першочергова увага зверталась Петербургом на регламентацію порядку призначення, переміщення та звільнення духовних осіб, визначення їхнього матеріального забезпечення, обсягу прав і привілеїв.

Парафіяльне духовенство залишалось найчисельнішою групою духовних осіб на півдні України. Порядок призначення його представників залишався більш демократичним у

порівнянні з порядком призначення єпархіальних архієреїв. Але і він зазнав впливу бюрократичного апарату, який удосконалювався впродовж останньої чверті XVIII – середини XIX століття. Спостерігалась тенденція обмеження “виборного начала” в цій сфері, хоча на півдні України вона і не була так чітко виражена, як у центральноросійських єпархіях. Паралельно відбувалось посилення спадковості в зайнятті місць при церквах. Але і в цьому питанні регіон значно “відставав” від багатьох інших. Південь немов би “наздоганяв” центральноросійські єпархії, в яких відповідні показники були досягнуті набагато раніше.

Обмежуючи доступ до складу підлеглих духовного відомства представників інших верств, розширюючи права архієреїв і одночасно звужуючи права парафіян в обранні собі священно- та церковнослужителів, центральна влада розглядала ці заходи, між іншим, як засоби контролю за чисельністю духовної верстви. На це ж були направлені і встановлення штатів, проведення розборів. Влада шукала найбільш оптимальний варіант коригування чисельності підлеглих духовного відомства. З “перенасиченістю” останнього держава боролась не лише шляхом зменшення можливостей священно- та церковнослужителів і їхніх дітей переходити до інших верств. Духовенство регіону продукувало кадрів для інших верств у кілька разів більше, ніж для верстви духовної. Отже, кастовість духовенства, його замкненість не була настільки абсолютною, як прийнято вважати.

Внесення змін до системи пільг та привілеїв, якими користувались священно- та церковнослужителі, також може розглядатись як заходи, які мали регулювати рівень зацікавленості духовних осіб у належності до відповідної верстви. Те ж може бути сказане і про коригування державної політики щодо матеріального забезпечення парафіяльного духовенства. Втім, це лише один аспект проблеми, лише одна з мотивацій дій імперської влади.

Значна увага приділялась Петербургом регулюванню статусу військового духовенства. Стратегічне значення Півдня України обумовлювало розташування тут більшої чисельності збройних сил, і, як наслідок, більшої кількості військового духовенства, ніж у багатьох інших регіонах імперії. Військове духовенство виділилось в окрему групу поступово, і хоча спостерігалась загальна тенденція зниження ролі єпархіальної влади в керівництві ним, архієреї все ж не втратили деяких важелів впливу. Сам склад осіб, які працювали з військовими, не був однорідним за статусом. Військове відомство не було обмежене в спілкуванні з відомством духовним отриманням послуг лише від осіб, підпорядкованих обер-священнику. Військовий характер держави став причиною того, що і єпархіальні священно- та церковнослужителі залучались до цієї справи.

Специфіка пастви військового духовенства обумовила те, що на відміну від духовенства парафіяльного переважна більшість його представників знаходилась на утриманні держави. Як і в інших сферах, у питанні визначення утримання військового духовенства у XVIII – середині XIX ст. прос тежувалась тенденція уніфікації. Разом із тим, неоднорідний характер як самого складу збройних сил, так і духовенства, яке служило треби військовим, не дав можливостей для повної уніфікації.

Регулюванню з боку центральної влади піддавався статус і третьої групи духовенства — духовенства чорного. Через малу кількість монастирів південноукраїнський край до 1850-х р. мав у складі духовенства менший відсоток представників цієї групи, ніж більшість інших складових імперії. Відповідно був меншим і вплив місцевого чернецтва на релігійне життя Південної України.

Законодавчі документи, які були прийняті в останній чверті XVIII – середині XIX ст. щодо статусу чернецтва, мали на меті, з одного боку, перешкоджання значному збільшенню кількості чорного духовенства, а з іншого, — обмеження можливостей виходу

зі складу останнього. Імперська політика щодо матеріального забезпечення чернецтва духовенства мала тенденцію надання дозованих привілеїв із посиленням контролю з боку Петербурга. Оскільки самі представники чорного духовенства були позбавлені багатьох майнових прав, якими володіли світські особи і біле духовенство, держава регулювала їхній матеріальний стан переважно маніпулюючи джерелами прибутків обителів.

Незважаючи на те, що чисельність військового та чорного духовенства була в багато разів меншою за кількість духовенства парафіяльного, увага влади до перших двох груп була чималою. Військовий характер Російської імперії обумовив рівень піклування Петербурга про армійське та флотське духовенство. Посилена ж увага до чорного духовенства визначалась ставленням до монастирів як до оплотів православ'я, а до “вченого чернецтва” як до еліти духовної верстви.

Надаючи духовенству права і привілеї, беручи участь у його фінансуванні, держава разом з тим покладала на духовне відомство цілий комплекс обов'язків, причому цей комплекс далеко не обмежувався функціями суто релігійними.

Будучи найвпливовішою ідеологічною інституцією, церква використовувалась для насадження серед населення вірогіддаських почуттів, що досить рельєфно проявилось, між іншим, у регламентації проведення церковних служб, читання під час них проповідей та повчань, оприлюднення в релігійних спорудах документів органів влади, у тому числі і влади світської. Ця ж регламентація мала на меті й інше — використання церкви як інституції, яка обслуговує інтереси світського відомства. Цю мету великою мірою мала і участь держави в регламентації такої церковної справи, як здійснення таїнств. Визначаючи порядок та умови проведення хрещення, сповіді, причащення, вінчання центральна влада керувалась, між іншим, міркуваннями контролю за рухом населення, упередження неконтрольованої зміни соціального статусу, запобігання злочинам тощо.

Не лише дотримання християнського благочестя мала на меті і деталізація ще одного важливого обов'язку духовенства, необхідної церковної треби — проведення обряду поховання. Значення таїнств та зазначеного обряду обумовлювало продукування органами імперської влади великої кількості документів, які визначали порядок ведення метричних книг.

Крім запровадження нових правил, змін і доповнень до існуючої регламентації здійснення треб і обрядів, центральній владі доводилось знову і знову підтверджувати чинність законодавчих документів, прийнятих раніше. Одна з головних причин тому — чисельні порушення, які мали місце. Самі ж ці порушення стали наслідком не лише заплутаності законодавства, але і трансформації релігійної свідомості парафіян, які вважали за припустиме впливати на духовних осіб з метою схиляння їх до здійснення таїнств і обрядів у заборонених випадках чи формі. Для Південної України після ліквідації Нової Січі в цьому зіграла певну роль і традиція запорозьких козаків, які розглядали духовенство як рівне а то й підпорядковане собі. До того ж, усталене у свідомості переселенців уявлення про південноукраїнський регіон як про вільний край давало їм підстави бути більш вільними в питанні дотримання деяких формальностей.

Регламентувалось Петербургом виконання духовенством ще однієї функції — організації збирання пожертв. Це мало неабияку важливість, оскільки саме добровільні подаяння населення були одним із джерел фінансування багатьох сфер і проектів, у тому числі і таких, які прямо церкви не стосувались. Держава розраховувала на такі гроші, а тому поступово ставила їх збирання під неусипний контроль.

Регулювання взаємин православного духовенства з представниками інших конфесій, займало особливе місце в державній політиці. “Панівна” церква відчувала певні незручності, адже, з одного боку, у коло її обов'язків завжди входила діяльність по наверненню іновірців на православ'я, а з іншого, — така діяльність мала узгоджуватись із

реаліями державної політики щодо кожної конфесії. Духовна влада і тут була змушена йти у фарватері політики влади світської. Для церкви на півдні України регулювання взаємин офіційної церкви з представниками інших конфесій набувало більшого значення, ніж для багатьох інших регіонів імперії, оскільки при залюдненні цих земель імперська влада свідомо робила ставку не лише на adeptів офіційної церкви, внаслідок чого конфесійний склад населення краю набув такої строкатості, якої не було за часів Нової Січі. Саме на півдні України з'явилися перші паростки єдиновірства, яке пізніше отримало розвиток у загальноімперському масштабі. Православному духовенству Півдня доводилось діяти в умовах сусідства їхніх парафій з населеними пунктами духоборів, молокан, інших сектантів, різних течій протестантизму, мусульман. До цього додавались проблеми, пов'язані з проживанням представників кількох конфесій в одних населених пунктах.

При всіх нюансах державної конфесійної політики впродовж останньої чверті XVIII – першої чверті XIX ст. вона в цілому не була сприятливою для проведення православним духовенством активної місіонерської діяльності. Зміни відбулись за царювання Миколи I, чий релігійні погляди були набагато сприятливішими для домінування в Російській імперії православ'я над іншими вірами.

Незважаючи на всі нововведення в регулюванні міжконфесійних стосунків, які мали місце в останній чверті XVIII – середині XIX ст., заборона насильницького приєднання до православ'я неодноразово підкреслювалась під час правління фактично кожного імператора. Звичайно, це обмежувало надмірну заповзятість деяких представників духовенства. Інша справа, що мали місце і порушення такої заборони, причому кількість цих порушень значною мірою залежала від того, наскільки поблажливо до них ставилась єпархіальна та місцева світська влада.

Серед завдань, які покладалась державою на православну церкву, важливе місце займала освітня діяльність. На півдні України діяла мережа навчальних установ, сформована в контексті загальноросійської політики у сфері освіти, яка, у свою чергу, не може розглядатись як незалежна від державного регулювання інших сфер життя імперії.

Вивчення характеру перетворень катерининських часів у сфері освіти приводить до висновку, що тогочасна політика розбудови мережі навчальних закладів не може бути охарактеризована ні як глибоко продумана, ні як системна. Великою мірою доля навчальних закладів залежала від ступеня активності окремих осіб. І мова йде не лише про імператрицю, зміни поглядів якої стали на заваді реалізації планів розширення мережі закладів початкової освіти, не лише про Г. Потьомкіна, без підтримки якого не було завершено зведення університету, але і про єпархіальних архієреїв, їх підлеглих, представників місцевої світської влади, починаючи від губернаторів і завершуючи сільськими старшинами.

Попри активність Павла I в освітній сфері, для мережі навчальних закладів на півдні України правління цього імператора не принесло багато позитивних зрушень. Більше того. У ряді аспектів втрати цієї мережі були навіть більшими, ніж надбання. Давалось взнаки різко негативне ставлення Павла I до зробленого його матір'ю, у тому числі до тієї уваги, яка приділялась імператрицею Південній Україні. Проведені Павлом I адміністративно-територіальні зміни великою мірою обумовили неприємні сторінки в історії навчальних закладів регіону.

Значних змін система освіти зазнала за Олександра I, коли була проведена низка реформ цієї галузі. Трансформаціям була піддана система як світської, так і духовної освіти (при всій умовності цього поділу). Але реалізація розроблених у Петербурзі положень реформ на півдні України йшла зі скрипом. Уже в самих документах, які запроваджували нововведення в систему освіти, не передбачалось дієвого механізму для реалізації поставлених завдань у повному обсязі. Додамо сюди реалії впровадження в

життя планів петербурзьких можновладців, пов'язані з неоднаковою увагою держави до розвитку кожної ланки освітньої системи.

Система, сформована в результаті олександрівських реформ у галузі освіти, зберегла свої основні елементи за правління і Миколи I і його наступників. Разом із тим, при Миколі I вона зазнала змін, які йшли у фарватері загальної політики цього імператора. Нововведення, запроваджені синодальним обер-прокурором Протасовим, мали одним із лейтмотивів спрощення навчальних програм і підручників з метою забезпечення учнів мінімумом необхідних знань (цей мінімум визначався залежно від типу навчального закладу). Зрозуміло, що такий курс мав цілу низку недоліків і відштовхував “вчених ченців”. Але в той же час у ньому було і раціональне зерно, оскільки він мав скоротити прірву між абстрактними знаннями, які давались духовною школою, і утилітарними потребами учнів, майбутніх пастирів. Інша справа, що втілення в життя цього плану з огляду на загальний контекст державної політики мало результати, які важко розцінювати як позитивні.

Прихід на престол Олександра II не приніс негайних змін державної політики в освітній сфері. Як й інші складові “великих реформ”, трансформація системи навчання, незважаючи на очевидну необхідність, готувалась досить довго, і до 1860-х рр. ні світська, ні духовна школа кардинальних змін не зазнала. У підготовці реформ, як і за Миколи I, активну роль відігравала південноукраїнська єпархіальна ієрархія. На початку 1850-х рр. діяв відповідний дорадчий комітет, очолюваний архієпископом Херсонським і Таврійським Інокентієм. На початку 1860 р. за пропозицією обер-прокурора Синоду в Петербурзі був сформований інший комітет з підготовки реформи. Головою комітету став архієпископ Херсонський Димитрій.

Симптоматично, що, незважаючи на всі трансформації, на реформи, впродовж 1775 – 1861 рр., система освіти так і не досягла рівня, який би реально відповідав потребам суспільства. Навіть тим потребам, які аж ніяк не можна назвати надмірними. У той же час при всій своїй недосконалості ця система багато в чому доволі успішно виконувала функцію нівелювання рис окремішності як Південної, так і України в цілому по відношенню до рис загальноімперських.

ДОДАТКИ

Документи вищих органів влади Російської імперії стосовно православної церкви на півдні України (1775 – 1861 рр.)

До покажчика увійшли анотації тих документів вищих органів влади, що розміщено в Повному Зібранні законів Російської імперії та збереглися у фондах архівних і музейних установ України.

Є доречним згадати деякі характеристики Повного Зібрання законів, які дають змогу краще зрозуміти значення цього видання для вивчення історії православної церкви. У період з 21 травня 1828 р. по 1 квітня 1830 р. було надруковано Перше Повне Зібрання, до якого включалось більше 30 тисяч документів, прийнятих у 1649 – 1825 рр. (до оприлюднення маніфесту від 12 грудня про вступ на російський престол Миколи I). Ці документи об'єднуються в 40 томів і мають суцільну нумерацію. Крім того, до Першого Повного Зібрання увійшли хронологічний та алфавітний покажчики, книги штатів і тарифів. Пізніше було надруковано як додаток до Першого Повного Зібрання книгу креслень та малюнків, яка, втім, не увійшла в загальну нумерацію томів. Отже, офіційно вважається, що Перше Повне Зібрання складається з 45 томів. Документи 1775 – 1825 рр., яких налічується більше 16 тисяч, друкувались, починаючи з тому XX.

Ще під час роботи над Першим Повним Зібранням була розпочата діяльність зі складання Другого Повного Зібрання законів Російської імперії, яке охопило період з 12 грудня 1825 р. по 28 лютого 1881 р. і склало 55 томів, що об'єднали більше 61 тисячі документів із суцільною нумерацією. Більшість томів Другого Повного Зібрання через велику кількість документів, що видавались щороку, складались із кількох (двох або трьох) відділень, які являли собою окремі книги. Документи 1825 – 1861 рр., кількість яких становить майже 38 тисяч, увійшли до перших 36 томів, що склали 73 книги. Згадаймо, що пізніше видавались 33 томи Третього Повного Зібрання, які вмістили документи з 1 березня 1881 р. по 1913 р.

Таким чином, до Першого та Другого Повних Зібрань законів Російської імперії включено більше 54 тисяч документів 1775 – 1861 рр., що є надзвичайно строкатими за формою та змістом. Ця строкатість відмічалась фактично кожним юристом, який звертався до Повного Зібрання законів. Річ у тім, що в російському праві було відсутнє чітке визначення закону. В самому ж законодавстві обумовлювалось, що закони можуть видаватись у вигляді уложень, статутів, установлень, грамот, положень, наказів (інструкцій), маніфестів, рескриптів, указів, думок Державної Ради та доповідей, затверджених імператором. Як зауважив авторитетний фахівець у галузі права О. Шебанов, для всіх цих документів спільним було лише те, що вони виходили від царя або санкціонувались ним¹. Хоча юристи XIX ст. і намагались дати визначення кожного із наведених вище термінів, які входили до поняття закону, можна погодитись із твердженнями, що “в Росії юридична термінологія ніколи не відрізнялась особливою визначеністю та сталістю. Тому з тим чи іншим найменуванням, під яким виходив у світ даний закон, не пов'язувався завжди один визначений зміст, і нерідко практика вживала відомі терміни у вельми відмінних розуміннях”, та “Терміни: уложення, статут, установлення, положення, наказ вживаються у нас в різноманітних випадках, і між ними немає можливості провести яку-небудь і скільки-небудь точну юридичну межу”². Лише умовно уложення визначались юристами як закони, які представляли в опрацьованому

¹Шебанов А.Ф. Полное Собрание законов Российской империи (из истории систематизации законодательства в России) // Труды Всесоюзного юридического заочного института. Проблемы истории государства и права. — М., 1970. — Т. XIV. — С. 288.

²Филиппов А.Н. Учебник истории русского права, изд. 4. — Ч. I. — Юрьев, 1912. — С. 508; Алексеев А.С. Русское государственное право. — М., 1897. — С. 265.

вигляді якусь галузь законодавства (кодекс); статuti — як зведені документи, що стосувались якоїсь галузі суду або управління; положення — документи, розраховані на тривалу дію, регулюючи певну сторону життя держави чи верстви, або такі, що визначали структуру та функції якогось органу; маніфест — урочистий документ монарха, у якому він проголошував свої права, наміри, повідомляв про надзвичайну подію або про вжиття важливих заходів; рескрипт — документ, адресований імператором певному посадовцю з викладенням покладеного на нього доручення, оголошення подяки, призначення нагороди. У формі положень Комітету Міністрів публікувались рішення Комітету Міністрів після їх затвердження імператором; у формах іменного указу, указу, що об'являвся, височайшої волі або затверженої доповіді публікувались законодавчі документи, які представлялись на розгляд царя і затверджувались ним; у формі височайше затверженої думки Державної Ради публікувались матеріали, які пройшли обговорення в Державній Раді і отримали санкцію імператора¹.

Отже, до Повного Зібрання законів увійшли документи як нормативного, так і казуального змісту, які вважались узаконеннями лише через те, що виходили від верховної влади. Ця специфіка була врахована при складанні “Анотованого покажчика...”: в анотаціях використовувались терміни, що вживаються в тексті самих документів, а також формулювання, які найбільш адекватно відповідають не тільки їх букві, але й духу.

Ще однією рисою Повного Зібрання законів, яка відмічена багатьма дослідниками, була невідповідність назві в плані саме повноти: далеко не всі законодавчі документи вищих органів влади включені до зібрання. Причини цього вбачають в незадовільному стані архівної справи, деяких особливостях зовнішньо- та внутрішньополітичної ситуації, в намаганні укладачів дотримуватись задекларованого принципу невключення в зібрання документів тимчасових, приватних та особистих, зокрема документів про нагородження, внутрішній режим в установах тощо (щоправда, на практиці цей принцип дотримувався далеко не завжди)².

Повне Зібрання законів не є бездоганим з технічної точки зору: помилки в нумерації сторінок, друкарські помилки в номерах документів та датах їх прийняття в деяких випадках ускладнюють пошук. Щоправда, система розміщення матеріалів, застосована упорядниками Повного Зібрання, значною мірою зменшує вірогідність незнаходження того чи іншого документа: правовий матеріал розташований у хронологічному порядку, кожен документ має свій порядковий номер та зміст, в якому коротко викладається сутність. До того ж, значно полегшують пошук хронологічний та алфавітний покажчики. Але і ця система іноді порушувалась: через неможливість встановити точну дату прийняття стосовно багатьох документів позначено лише місяць, без уточнення числа. До того ж, інколи в текстах документів стосовно попередніх указів, постанов та ін. називалась не та дата, яка позначалась у тексті їх самих. Така неузгодженість пояснюється тим, що в одних випадках при датуванні позначався день доповіді законопроекту імператору, в інших — день прийняття документа, у третіх — дату його оприлюднення чи розсилки. У разі, якщо досліднику невідома точне датування документа, який його цікавить, у пошуку не в усіх випадках може допомогти хронологічний покажчик, оскільки зазначений у ньому зміст документів не завжди адекватно відображає сутність того чи іншого матеріалу. Що ж стосується алфавітного покажчика, складеного укладачами Повного Зібрання законів, який дійсно завдяки “високій юридичній майстерності” останніх представляє “найбільший

¹Шебанов А.Ф. Полное Собрание... — С. 289.

² Российское законодательство X – XX веков. — Т. 6. Законодательство первой половины XIX века. — М.: Юрид. лит., 1988. — С. 18–19; Филиппов А.Н. К вопросу о составе Первого Полного Собрания законов Российской империи. — М., 1916. — С. 18, 127; Филиппов А.Н. Учебник истории... — С. 573; Шебанов А.Ф. Полное Собрание... — С. 290–292.

інтерес з техніко-юридичної точки зору”¹, то він також не в усіх випадках дає можливість знайти потрібний документ чи тим більше комплекс документів, які мають відношення до певної тематики, оскільки деякі з них лише побіжно стосуються теми, що цікавить дослідника, а алфавітний покажчик побудований за принципом розподілу документів за основним предметом та за предметом законодавства.

Всі обставини, розглянуті вище, враховані при складанні “Анотованого покажчика...”. Щоб звести до мінімуму вірогідність пропуску потрібних матеріалів, всі документи Повного Зібрання законів за 1775 – 1861 рр., яких налічується більше 54 тисяч, опрацьовані методом суцільної евристики, так само опрацьовані хронологічний та алфавітний покажчики.

Для забезпечення можливості більш ефективного пошуку в “Анотованому покажчику...” потрібних матеріалів відомості про кожний документ побудовані за такою схемою: спочатку позначається рік, місяць та день, які наведені укладачами Повного Зібрання при датуванні; після цього подається короткий зміст, наведений у Повному Зібранні; далі позначаються зібрання, том, відділення (якщо йдеться про матеріали Другого Повного Зібрання), порядковий номер документа в Повному Зібранні, сторінки, на яких він надрукований. Після цього подається коротка анотація, в якій звертається увага саме на ті аспекти змісту документа, які мають відношення до православної церкви на півдні України.

Через те, що нумерація сторінок у багатьох томах кілька разів починається з початку (йдеться переважно про томи Другого Повного Зібрання, в яких окремо нумеруються сторінки із текстом актів, зі штатами і таблицями, кресленнями та малюнками), відповідні позначки зроблені після наведення номера тому чи відділення. У разі, коли в Повному Зібранні законів окремо зазначається день оприлюднення чи розсилки документа, така позначка наводиться і в “Анотованому покажчику...”. Друкарські помилки, припущені при публікації Повного Зібрання, збережені лише в тих випадках, коли їх виправлення може ускладнити пошук документів (зокрема, коли в окремих блоках сторінок порушена нумерація). Короткий зміст документів, відтворений, уточнений або складений упорядниками Зібрання, наводиться без перекладу і в незмінному вигляді, за виключенням заміни “Ъ” на “е”, “І” на “и” та опущення твердого знаку наприкінці слів.

При складанні анотації кожного документа враховано текст короткого змісту, наведеного в Повному Зібранні, з тим, що в одних випадках він доповнений або уточнений, а в інших — зроблено акцент на тих положеннях, які торкаються заявленої в назві “Анотованого покажчика...” тематики. Тому у випадках, коли більша частина документа не має відношення до регулювання проблем, пов’язаних із православною церквою на півдні України, анотується не весь текст, а лише його окремі положення. Якщо в матеріалі ведеться або хоча б згадується про установи, осіб, які діяли на півдні України, або про події, які відбувались у регіоні, і це не відображено в наведеному короткому змісті, в анотації обов’язково подається відповідне зазначення.

В “Анотованому покажчику...” не розглядаються матеріали, які, хоча і стосуються православної церкви, але являють собою документи казуального характеру, які мали врегулювати конкретну проблему виключно за межами Південної України і не впливали на регіон. Не розглядаються і документи, відносно яких немає ніякої інформації щодо застосування на теренах південноукраїнського краю. Йдеться, зокрема, про імператорські укази, якими іноземцям давався дозвіл на збирання в Російській імперії пожертв на ту чи іншу релігійну споруду. Укази імператора, які виходили з приводу народження, вінчання або смерті членів імператорської родини, розглядаються в тих випадках, коли ці

¹ Шебанов А.Ф. Полное Собрание... — С. 294.

документи були дані Синоду або в них конкретно зазначалась необхідність вживання певних заходів по духовному відомству.

Документи вищих органів влади, які стосуються православної церкви на півдні України і збереглися у вітчизняних архівах, ануються лише в тому випадку, якщо вони не були вміщені у Повному Зібранні. Серед них переважають документи казуального характеру, які відносились лише до окремих осіб чи релігійних споруд, укази Синоду, якими до підлеглих духовного відомства доводилась воля імператора. Представлені і документи, які мали позначку “секретно” і тому не могли увійти до Повного Зібрання. Співвідношення загальної кількості документів, які розглянуто в “Анотованому покажчику...”, і чисельності документів, вміщених у Повному Зібранні, виглядає таким чином:

Рік	Кількість документів за ПЗЗРІ	Загальна кількість виявлених документів	Рік	Кількість документів за ПЗЗРІ	Загальна кількість виявлених документів
1	2	3	4	5	6
1775	9	11	1819	10	18
1776	5	8	1820	12	15
1777	4	7	1821	7	15
1778	4	5	1822	3	3
1779	6	10	1823	20	23
1780	3	3	1824	13	18
1781	9	11	1825	14	20
1782	4	8	1826	21	24
1783	4	9	1827	24	32
1784	9	11	1828	26	30
1785	7	9	1829	20	24
1786	4	10	1830	17	19
1787	6	9	1831	23	30
1788	5	8	1832	31	42
1789	2	3	1833	19	26
1790	0	0	1834	32	36
1791	2	6	1835	28	32
1792	3	3	1836	34	39
1793	7	11	1837	22	26
1794	5	10	1838	25	26
1795	4	9	1839	30	31
1796	7	26	1840	31	36
1797	20	24	1841	28	31
1798	20	26	1842	30	38
1799	12	22	1843	26	33
1800	21	23	1844	20	31
1801	10	15	1845	21	22
1802	13	15	1846	26	31
1803	8	9	1847	14	18
1804	25	28	1848	10	17
1805	14	16	1849	5	19
1806	14	23	1850	16	30

1	2	3	4	5	6
1807	10	16	1851	18	25
1808	20	24	1852	12	14
1809	5	12	1853	16	20
1810	10	13	1854	12	16
1811	12	15	1855	16	26
1812	15	24	1856	17	57
1813	7	11	1857	18	24
1814	12	16	1858	27	31
1815	7	9	1859	25	28
1816	9	15	1860	20	23
1817	15	22	1861	20	25
1818	18	27	Загалом	1265	1716

Таке співвідношення обумовлене не тільки принципами включення документів у Повне Зібрання, але і станом збереженості матеріалів у вітчизняних архівних і музейних установах. Якщо про укази кількох років знайдено згадки лише в більш пізніх документах, то за ряд років збереглися так звані указні книги деяких церков і духовних правлінь, у які підшивались усі копії документів вищих органів влади, які надходили на місця. Відповідно за ці роки і кількість неопублікованих документів, які ануються, є більшою.

Для більшої зручності використання відомості про кожний неопублікований у Повному Зібранні законів Російської імперії документ подаються за схемою, наближеною до схеми подання інформації про документи Повного Зібрання: позначається рік, місяць та день; відмічається вид документа або установа, якою він був прийнятий, після чого міститься посилання на архівну чи музейну установу, одиницю зберігання, в якій виявлено документ. Далі подається коротка анотація, у якій звертається увага саме на ті аспекти змісту документа, що мають відношення до православної церкви на півдні України.

У випадках, коли відомі лише дати отримання документів на місцях, або ж точна дата прийняття документів відсутня в паперах місцевих установ, які містять згадки про них, у “Анотованому покажчику...” при позначенні місяця або дня в квадратних дужках поставлено знак запитання.

Усі документи в “Анотованому покажчику...” розташовані за хронологічним принципом.

Для полегшення пошуку матеріалів складено тематичний, іменний і географічний покажчики. Науково-довідковий матеріал видання включає і словник застарілих та рідковживаних слів.

**АНОТОВАНИЙ ПОКАЖЧИК ДОКУМЕНТІВ
ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ
РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ СТОСОВНО
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ
НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (1775 – 1861 рр.)**

1. 1775, январа 30. — Сенатский. — Об освобождении от штрафов за небытие на исповеди и у Св. причащения тех, кои приступали к сим таинствам у других Священников, а не в своем приходе. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.240. — С. 20–21.

З приводу рішення Якутського духовного правління запроваджується порядок, згідно з яким при відсутності в духовних розписах запису про сповідання та причащення особа звільняється від штрафу, якщо може довести проходження цих таїнств.

2. 1775, марта 28. — Именной, данный Генералу Графу Орлову. — О дозволенни служившим во флоте под предводительством его Грекам поселиться в городах Керчи и Ениколе с предоставлением им особых выгод. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.284. — С. 101–104.

З приводу поданого імператриці від імені греків клопотання запроваджується фінансування із державної казни витрат на влаштування грецьких церков; передбачається апробація обрання грецького архієпископа із посвятою Синодом і з виплатою йому жалування за рахунок державного бюджету.

3. 1775, апреля 9. — Синодский. — Об определении церковников, назначенных в военную службу но действительно в оной не бывших, на праздные места к церквам. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.295. — С. 106–107.

З приводу рапорту Військової колегії, складеного згідно із указом Синоду, наказується приймати на місяць до храмів церковнослужителів, які були призначені під час розбору на військову службу, але останньої не проходили.

4. 1775, квітня 9. — Синодский. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 2 а. — Спр. 1. — Арк. 470 зв.

Підтверджується обов'язок священно- та церковнослужителів піклуватись про збереження парафіяльних церков від пожеж і пограбувань.

5. 1775, мая 1. — Сенатский. — О донесении Сенату из всех Присутственных мест по делам об отвращении людей от Православной веры. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.313. — С. 133–134.

За поданням Синоду підтверджується обов'язок губернських, провінційних та міських канцелярій доповідати Сенату про всіх іновірців, винних у відверненні людей від православ'я.

6. 1775, липня 22 [?]. — Сенатский. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 165 зв. – 166.

За повідомленням Синоду передбачається, що генерал-губернатори і губернатори в разі звернення до них духовної влади зобов'язані вжити заходи по упередженню шлюбів малолітніх хлопців.

7. 1775, августа 3. — Манифест. — Об уничтожении Запорожской сечи, и о причислении оной к Новороссийской Губернии. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.354. — С. 190–193.

Серед провин запорожців називається прийняття до своїх лав людей “всякої віри”.

8. 1775, августа 4. — К тарифу. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XLV. Приложения к отделению первому. — К № 14.355. — С. 12.

Забороняється привіз до Російської імперії й продаж побутових речей із зображенням Ісуса Христа, Пресвятої Богородиці та Святих Угодників.

9. 1775, августа 5. — Синодский. — О мерах к отвращению незаконного сочетания браков. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.356. — С. 196–198.

За указом імператриці запроваджуються заходи для упередження вінчання незаконних шлюбів і полегшення проведення слідства про зловживання священників.

10. 1775, **сентября 9.** — Именной, данный Синоду. — Об учреждении в Новороссийской и Азовской Губерниях вновь Епархии, под названием Славянская и Херсонская. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.366. — С. 206 – 207.

Проголошується створення Слов'янської та Херсонської єпархії із призначенням на посаду єпархіального архієрея Євгенія Булгаріса.

11. 1775, **октября 16.** — Сенатский. — Об отводе земель из владельческих дач для церковнослужителей в способных места. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.337. — С. 218 – 219.

Підтверджується чинність попередніх правил відмежування підцерковної землі; межовій канцелярії та межовим конторам наказується стежити за тим, аби земля відводилась у зручних місцях.

12. 1776, **марта 4.** — Сенатский. — О учинении взятых в плен Арабов, принявших Православную веру и находящихся в услужении у частных людей, вольными. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.444. — С. 355 – 357.

За складеною за дорученням Сенату доповіддю Колегії закордонних справ захопленим під час російсько-турецької війни в полон мусульманам, які прийняли православ'я, дозволяється вільно обирати місце проживання в Російській імперії.

13. 1776, **травня 9.** Именной, данный Колегії економіи. — ДІМ. — КП – 74066 / Арх – 14401.

Передбачається щорічна виплата з коштів Колегії по 500 крб. на жалування і 200 крб. на одяг кожному з чотирьох митрополитів, які прибули разом з албанцями до Керчі й Єнікале.

14. 1776, **мая 30.** — Синодский. — О выключке церковников из подушного оклада и об определении их по прежнему к церквам. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.475. — С. 389 – 392.

Повідомляється, що указом імператриці було задоволене клопотання 16 церковнослужителів та церковнослужительських дітей, записаних у подушний оклад, про виключення їх з останнього й розміщення на вакантні місця при церквах на новопридбаних державою територіях; підтверджується суворя заборона виключати з окладу інших дітей церковнослужителів; єпархіальним архієреєм наказується зноситись один з одним в питанні заповнення вакантних місць при церквах за рахунок переміщення священно- та церковнослужителів з єпархії, де є їх надлишок.

15. 1776, **липня 28.** — Синодский. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 1.

З причини облаштування Слов'янської і Херсонської єпархії передбачається, що до неї повинні надсилатись копії ухвал Синоду попередніх років.

16. 1776, **сентября 30.** — Сенатский. — О позволении землемерам производить межевание земель и по воскресным дням, с согласия владельцев. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.512. — С. 417.

Проголошується, що робота землемірів у недільні дні має розглядатись як ознака старанності.

17. 1776, **октября 4.** — Форма возгашения Императорской фамилии на эктениях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.514. — С. 417 – 418.

Запроваджуються форми проголошення імен членів імператорської родини під час великих ектеній, вечерень, заутрень, літургій.

18. 1776, **жовтня 28.** — Синодский. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 1.

Євгенію, архієпископу Слов'янському і Херсонському повідомляється, що на виконання синодського указу від 28 липня 1776 р. до єпархії надсилаються копії ухвал Синоду попередніх років.

19. 1776, **декабря 16.** — Синодский. — Об употреблении Священникам, для ношения дароносц со Святыми Тайнами, особых сумок, и о хождении с оными к одним болящим в

сопровождении церковнослужителя. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14548. — С. 471–472.

З приводу доповідей Синоду єпископа Володимирського з метою уникнення пошкодження чи втрати дароносиць запроваджується чітка регламентація правил переносу останніх.

20. 1777, февраля 11. — Синодский. — Об исповедании колодников во время постов и об увещании их к чистосердечному признанию в преступлениях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.579. — С. 498–499.

За поданням Сенату підтверджується необхідність призначення освічених священників для умовляння колодників дати свідчення до застосування тортур; вже призначеним духовним особам наказується узгоджувати зі світською владою час сповідання злочинців.

21. 1777, лютого [?]. — Синодский. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 1 зв.
Архієпископу Слов'янському і Херсонському наказується вчинити розгляд справи ченця С. Руденка, який вийшов з Афону.

22. 1777, марта 11. — Синодский. — О присылке ведомостей о находящихся в монастырях под епитимиями людях, с прописанием, кто, когда, по каким указам или определениям, на сколько времени и за что посланы. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.597. — С. 512.

Підтверджується необхідність дотримання синодського указу від 17 грудня 1774 р. про щорічне надсилання до Синоду відомостей стосовно осіб, які засуджені до епитимії при монастирях.

23. 1777, березня 27. — Синодский. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 71 — Арк. 11.

Передбачається, що іноземні духовні особи можуть у разі потреби проводити церковні служби для іноземців їхньою рідною мовою. Обумовлюється, що для цього необхідні попередні зносини з губернаторами за такою процедурою, яка передбачається стосовно світських іноземців, які бажають прийняти російське підданство.

24. 1777, квітня 25. — Синодский. — ДАДО. — Ф. 104. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 40 зв.

З метою забезпечення можливості задовольняти духовні потреби іноземців, які прибувають до меж Російської імперії для оселення, дозволяється влаштувати церкви в населених пунктах, список яких додається. Євгенію, архієпископу Слов'янському і Херсонському, дозволяється і на майбутнє влаштувати, у разі необхідності, церкви за попереднім узгодженням із губернаторами, звітуючи Синоду лише після завершення будівництва.

25. 1777, июля 4. — Синодский. — О подтверждении Епархиальным Архиереем, чтобы они в представлениях Синоду, о желающих пострижения в монахи, прописывали их лета и прочие обстоятельства, требуемые по Духовному Регламенту. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.627. — С. 535–536.

Підтверджується обов'язок суворого дотримання положень "Духовного регламенту" та синодського указу від 2 жовтня 1764 р. стосовно відомостей, які мають надаватись Синоду, про бажаючих постригтися в ченці.

26. 1777, октября 13. — Синодский. — Об обязанности полковых Священников доставлять Епархиальным Архиереям годовые ведомости об умерших унтер-офицерах и рядовых, у коих остались жены на прежних жилищах. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.664. — С. 565.

Для уникнення ускладнень при взятті шлюбу вдовами військових полковим священникам наказується мати записні іменні книжки, куди слід вносити детальну інформацію про сімейний стан унтер-офіцерів та рядових; такі дані стосовно померлих військових наказується щорічно направляти через єпархіальних архієреїв до Синоду.

27. 1778, мая 15. — Сенатский. — О поверстных лесах, написанных отказчинами; о бывших до 1765 года спорах; о крепостях на спорные земли; о крепостях, предположенных

от владельцев к другим делам; о церковных землях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.750. — С. 680 – 711.

Підтверджується чинність пунктів Інструкції межових канцелярій і контор, у яких йдеться про порядок відведення підцерковної землі.

28. 1778, июля 15. — Именной, объявленный Синоду Обер-Прокурором Окчуриным. — О непострижении в монахи женщин и девиц молодых лет и об определении в девичьи монастыри, для соблюдения благочиния и порядка, Игуменний разумных. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.773. — С. 728.

Забороняється постриг у черниці дівчат та молодих жінок.

29. 1778, октября 8. — Синодский. — О неумножении сверх потребности священников и причетников при церквах. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.807. — С. 752 – 753.

Закріплюється порядок визначення кількості священників при кожній церкві (за винятком соборних і штатних) у залежності від кількості дворів у парафії; регламентуються правила зміщення престарілих та хворих священників.

30. 1778, октября 27. — Синодский. — О переводе Духовных Правлений из частных домов в мужские монастыри. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.813. — С. 757.

З метою уникнення витрат на найом, упередження знищення пожежею та дотримання пристойності в місцевостях, де є чоловічі монастирі, передбачається переведення туди духовних правлень із приватних будинків.

31. 1778. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 138 — Арк. 3.

Робляться розпорядження єпархіальним архієреям стосовно пошуку і передачі Синоду неопублікованих творів, які стосуються російської історії.

32. 1779, березня 14. — Именной. — ІР НБУ. — Ф. X. — Спр. 14773. — Арк. 70.

Визначається статус Ігнатія, митрополита Готфрійського і Кафійського.

33. 1779, березня 18. — Синодський. — ІР НБУ. — Ф. X. — Спр. 14773. — Арк. 70.

За іменним указом від 14 березня 1779 р. визначається обсяг прав Ігнатія, митрополита Готфрійського і Кафійського.

34. 1779, мая 8. — Именной объявленный Сенату Сенатором Волковым. — Об отдаче ближайших к церквам дворовых мест священно и церковно-служителям, с тем, дабы оныя никому другого звания во владение не переходили. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.873. — С. 819.

Дозволяється, за наявності бажання священно- та церковнослужителів, відводити останнім сусідні із церквою дворові місця безстроково, з позбавленням права передачі представникам інших верств.

35. 1779, мая 21. — Жалованная Грамота Христианам Греческаго закона, вышедшим из Крыма в Азовскую Губернию на поселение. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.879. — С. 824 – 825.

З приводу прохання громади кримських православних греків імператрицею доручається митрополиту Готфрійському і Кафійському Ігнатію керувати виведеними із Криму греками, підпорядковуючись безпосередньо Синоду і маючи право висвячувати до місцевих церков священно- та церковнослужителів.

36. 1779, червня 21 [липня 20 – ?]. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 3 – 3 зв.; Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 26. — Арк. 3.

За доповіддю єпископа Переяславського передбачається видача письмових білетів закордонним православним священникам, які через переслідування уніатами висловили бажання переселитись у межі Слов'янської і Херсонської єпархії.

37. 1779, липня 23. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 251. — Арк. 9.

Уточнюється процедура влаштування парафіяльних церков.

38. 1779, июля 31. — Синодский. — О производстве бракоразводных дел и вступивших в супружества не достигнув узаконенных лет. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.899. — С. 853 – 854.

З приводу доповіді єпископа Коломенського передбачається негайне, ще до проведення слідства, припинення спільного проживання осіб, які не досягли шлюбного віку; по досяженні останнього дозволяється, розірвавши перше вінчання, укласти законний шлюб.

39. 1779, сентября 13. — Синодский. — О присылке ведомостей в Синод чрез Епархиальных Архиереев о умерших женатых полковых унтер-офицерах и солдатах. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.914. — С. 863 – 864.

Через розбіжності, які виникли при виконанні указу Синоду від 13 жовтня 1777 р., підтверджується обов'язок єпархіальних архиєреїв вимагати від полкових священників щорічні докладні відомості лише про тих померлих нижніх чинів, які мали дружин.

40. 1779, сентября 22. — Именной, данный Коллегии Экономии. — Об отпуске на заведение и содержание Семинарий в Епархиях Славянской, Иркутской, Тамбовской и Олоонецкой в каждую по 2000 рублей ежегодно. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.921. — С. 868.

Для утримання семінарії Слов'янської єпархії передбачається виділення такої ж суми у 2000 крб., яка рядом указів 1779–1780 рр. виділяється для подібних закладів інших єпархій.

41. 1779, ноября 23. — Синодский. — О исправном содержании метрических книг во всех приходских церквях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.948. — С. 883 – 884.

З приводу сенатського указу підтверджується необхідність чіткого дотримання п. 29 “Духовного регламенту” про ведення метричних книг; з метою посилення контролю в цій сфері запроваджується ряд нових заходів; регламентується порядок направлення відповідних звітів до Синоду.

42. 1780, февраля 28. — Синодский. — О присылке ведомостей в Синод о гарнизонных и разных команд умерших женатых унтер-офицерах и рядовых. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.987. — С. 918.

Підтверджується необхідність виконання синодських указів від 13 жовтня 1777 р. та 13 вересня 1779 р., якими єпархіальні архиєреї зобов'язуються надсилати до Синоду відомості про померлих одружених рядових і унтер-офіцерів усіх військових команд.

43. 1780, марта 21. — Синодский. — О подтверждении Священникам, чтобы они, при наложении эпитимии преступникам, поступали осмотрительнее. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 14.996. — С. 926 – 927.

Єпархіальним архиєреям підтверджується необхідність при накладенні покарання брати до уваги всі особливості та обставини кожної справи.

44. 1780, декабря 9. — Синодский. — Об отсылке ведомостей о небывших на исповеди из Консисторий в светская Присутственныя места для взыскания штрафа. — ПСЗРИ. — Собр. I. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XX. — № 15.096. — С. 1022 – 1023.

Підтверджується необхідність щорічного направлення світській владі відомостей про осіб, які не сповідались, і обов'язок повідомляти Синод про такі звіти.

45. 1781, марта 30. — Синодский. — Об увещевании крестьян священно и церковнослужителям, в случае неповиновения их своих помещикам. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — № 15.143. — С. 98 – 99.

За пропозицією синодального члена архієпископа Новгородського та Санкт-Петербурзького підтверджується наказ мати при кожній церкві текст указу Сенату від 22 серпня 1767 р. про не подавання поліцицькими людьми і селянами незаконних чолобитних на поміщиків; священникам нагадується обов'язок періодично зачитувати цей указ парафіянам; передбачається необхідність доводити зміст указу 1767 р. до всіх осіб, які отримують священно- чи церковнослужительські чини.

46. 1781, апреля 30. — Синодский. — О переведении Духовных Правлений в ново учрежденные города. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — № 15.153. — С. 116 – 117.

З приводу вимог генерал-губернаторів та намісницьких правлінь передбачається переведення духовних правлінь із передмість, слобод, сіл та інших місць у міста із надісланням рапорту про це до Синоду; забороняється влаштовувати нові духовні правління без синодського дозволу.

47. 1781, квітня. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 104. — Оп. 1. — Спр. 25. — Арк. 13.

З приводу повідомлення Азовського губернатора В. Черткова вносяться зміни у розподіл церков між Слов'янською і Білгородською єпархіями.

48. 1781, сентября 29. — Сенатский. — О невычитании с духовных персон на госпиталь по копейке с рубля при выдаче жалованья и пенсионов. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — № 15.242. — С. 276 – 277.

Уточнюється порядок дії сенатського указу від 13 вересня 1781 р. про вирахування грошей на шпиталь у всіх, хто отримує жалування та пенсію; підтверджується чинність імператорського указу від 14 лютого 1765 р. про не стягнення таких грошей з духовних осіб.

49. 1781, октября 6. — Синодский. — О невычете с Консисторских приказных служителей на гошпиталь по копейке с рубля. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — № 15.249. — С. 283 – 284.

До відома єпархіальних керівництв доводиться складений на вимогу Синоду рапорт Колегії економії про те, що немає наказу вираховувати гроші на шпиталь з консисторських приказних служителів.

50. 1781, октября 11. — Сенатский. — О считании каждого месяца в 30 день при расчетах о жалованье и об оставлении в Казначействах и Казенных Палатах подушных и оброчных денег с монастырских служителей из экономических крестьян. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — № 15.253. — С. 284 – 286.

З приводу подання Московського штатного казначейства передбачається необхідність виділення монастирям і архієрейським будинкам грошей лише на вільнонайманіх служителів.

51. 1781, октября 14. — Сенатский. — Об отпускании Штатному Казначейству в духовные места сумм; о производстве пенсионов духовным персонам наравне с светскими по прошествии каждой трети; о принятии Присутственным местам ассигнуемых из Казначейства сумм немедленно, и об исключении пенсионеров из штата, если в течении года для получения пенсии не явятся. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — № 15.255. — С. 286 – 288.

З приводу подання до Експедиції про державні прибутки Московського штатного казначейства роз'яснюються правила виділення грошей духовним установам і пенсіонерам.

52. 1781, октября 15. — Сенатский. — О сообщении воинским командам ежегодно в Наместническия Правления об умирающих воинских служителях, у которых жены остались на прежних жилищах. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — № 15.257. — С. 288 – 289.

За поданням Синоду наказується підтвердити полковим, гарнізонним, флотським та іншим військовим командирам, аби вони повідомляли намісництва про померлих одружених нижніх військових чинів, для інформування духовних установ та вдів.

53. 1781, жовтня 30. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 83. — Арк. 18 – 18 зв.

За рапортом Євгенія, архієпископа Слов'янського і Херсонського, про призначення ієромонаха Ананія до виконання релігійних треб грекам селища Колпаківка, наказується перевірити, чи не належать ці греки до відомства Ігнатія, митрополита Готфрійського і Кафійського, і в залежності від результатів перевірки доручити призначення митрополиту або затвердити ухвалу архієпископа.

54. 1781, декабля 10. — Синодский, в подтверждение указа 1774 Декабря 17. — О невенчании малолетних отроков с возрастными девицами. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — № 15.295. — С. 343 – 344.

Роз'яснюються положення синодських указів від 17 грудня 1774 р. та 31 липня 1779 р. про порядок розлучення малолітніх.

55. 1781, декабля 10. — Сенатский. — О распоряжениях касательно подачи ревизских сказок по приложенным формам. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — № 15.296. — С. 344 – 352.

З приводу імператорського маніфесту про проведення ревізії, наказано доповнити форму реєстру 1761 р. інформацією про священно– та церковнослужителів.

56. 1782, июня 23. — Синодский. — О нештрафовании воинским командирам полковых Священников. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — № 15.440. — С. 586 – 588.

З приводу справи полкового священника Вересовича, якого нібито за пияцтво полкове керівництво під час переходу полку в 1775 р. із Запорозької Січі до Ліфляндії просило усунути з посади, Військовій колегії рекомендується підтвердити всім своїм підлеглим існуючу заборону полковим командирам накладати штрафи на полкових священників.

57. 1782, липня 17. Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 4 – 4 зв.

Підтверджується необхідність кожні п'ять років рапортувати до Синоду про стан збереженості церковного і монастирського майна.

58. 1782, серпня 4. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 2 а. — Спр. 1. — Арк. 470 зв.

Підтверджується обов'язок священно– та церковнослужителів піклуватись про збереження парафіяльних церков від пожеж і пограбувань.

59. 1782, серпня 14. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 315. — Арк. 6.

Підтверджується перебування полкових священників у підпорядкуванні архієреїв тих єпархій, в яких розміщуються їхні полки.

60. 1782, серпня [?]. — Синодський. — НКМ. — КП – 25092 / Арх – 8302.

Наказується вжити додаткових заходів щодо боротьби з пияцтвом священно– та церковнослужителів.

61. 1782, сентября 27. — К тарифу. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XLV. Приложения к отделению второму. — К № 15.520. — С. 1 – 9.

Забороняється привіз до Російської імперії предметів побуту, на яких є священні зображення.

62. 1782, октября 20. — Синодский. — О невступании Духовным Консисториям и Правлениям в непринадлежащая до них дела. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — № 15.547. — С. 707 – 708.

Підтверджується заборона духовним установам приймати рішення у справах, які знаходяться поза їхньою компетенцією.

63. 1782, декабря 17. — Синодский. — О вычитании денег у Консисторских Секретарей и приказных служителей из жалованья на госпиталь. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — № 15.614. — С. 780.

За повідомленням Сенату роз'яснюється порядок вирахування із жалування грошей на шпиталь; пояснюється, що від такого вирахування звільняються лише духовні чини та монастирські служителі, але не консисторські секретарі та приказні служителі.

64. 1783, квітня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 11. — Арк. 1 – 1 зв.

За повідомленням Сенату єпархіальним архієреям наказується навести довідки про всі боргові зобов'язання князя Г. Орлова і відрепортувати про це Синоду.

65. 1783, травня 3. — Сенатський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 2.
Передбачається оприлюднення при церквах указу про заборону вірити документам, які доведені до населення не за встановленим порядком під виглядом маніфестів чи іменних указів.
66. 1783, юля 27. — Сенатський. — О представлении на разрешение Сената о починке монастырей и церквей, если потребная на то сумма превышает 500 рублей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — № 15.797. — С. 984 – 985.
З приводу повідомлення 1-го департаменту Сенату про рішення Нижегородського намісницького правління намісницьким та губернським правлінням, казенним палатам заборонено без дозволу Сенату проводити ремонт релігійних споруд, який потребує більше 500 крб.
67. 1783, серпня 21. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 17. — Арк. 2 – 2 зв.
Наказується роздрукувати і розіслати по єпархіям форму проголошення імен членів імператорської родини. Передбачається проведення молебню з нагоди народження Великої княгині Олександри Павлівни.
68. 1783, августа 22. — Сенатський. — О невеччании женихов Грекороссийскаго исповедания с невестами Римской или Униатской религии в степенях, запрещенных Православною церквою. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — № 15.819. — С. 995 – 997.
З приводу рапорту Білоруського генерал-губернатора Сенату та доповіді архієпископа Псковського Синоду останньому запропоновано зобов'язати православне духовенство невідкладно давати відповіді на запити іновірних духовних осіб стосовно ступеню спорідненості тих, хто бере шлюб.
69. 1783, липня. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 1 – 1 зв.
З приводу рапорту Військовій колегії генерал-фельдмаршала О. Голіцина всім парафіяльним священикам підтверджується заборона вінчати військових без отримання письмових свідоцтв полкових командирів.
70. 1783, вересня 15. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 251. — Арк. 9.
Уточнюється процедура заснування парафіяльних церков.
71. 1783, ноября 6. — Сенатський. — О взыскивании подушных и оброчных денег с служителей Архиерейских и монастырских. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — № 15.863. — С. 1041 – 1042.
За доповіддю Ярославської казенної палати роз'яснюється порядок стягнення подушних і оброчних грошей; казенні палати та губернські канцелярії зобов'язуються збирати через духовні установи і направляти до Сенату відомості про всіх дітей штатних архієрейських та монастирських служителів.
72. 1783, ноября 30. — Синодський. — О донесении в Св. Синод из Епархий о смерти Архиереев и о предании тел их земле, за неприбытием соседственного Архиерея, знатнейшему Духовенству, Священническим погребением. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXI. — № 15.889. — С. 1065 – 1066.
Анулюється заборона ховати єпархіальних архієреїв без отримання указу Синоду; консисторіям дозволяється запрошувати для участі у такому похованні архієреїв сусідніх єпархій або проводити обряд за участю лише представників свого єпархіального духовенства.
73. 1784, січня. — Синодський. — НКМ. — КП – 25075 / Арх – 8285.
Підтверджується необхідність своєчасного надання Синодові відомостей про підлеглих духовного відомства по єпархіях.
74. 1784, февраля 22. — Манифест. — О свободной торговле в городах Херсоне, Севастополе и Феодосии. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 15.935. — С. 50 – 51.
Підтверджується право кожного, хто перебуває в зазначених містах, вільно сповідувати свою віру.

75. 1784, февраля 22. — Именной, данный Сенату. — О позволении Князьям и Мурзам Татарским пользоваться всеми преимуществами Российскаго дворянства. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 15.936. — С. 51 – 52.

Підтверджується заборона мусульманам купувати, продавати та володіти кріпаками або підданими православного сповідання.

76. 1784, апреля 11. — Сенатский, по Высочайше утвержденному докладу. — О разборе и о распределении священно и церковнослужительских детей и самих церковников. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 15.978. — С. 95 – 97.

Повідомляється, що затвердженою імператрицею 29 березня 1784 р. доповіддю загального присутствія Синоду й Сенату регламентуються правила проведення розбору й розподілу священно- та церковнослужителів.

77. 1784, апреля 16. — Синодский. — О распоряжениях по разбору церковнослужителей и укомплектованию оными церквей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 15.981. — С. 98 – 105.

За поданням Сенату про конфірмацію імператрицею 29 березня 1784 р. доповіді загального присутствія Синоду й Сенату розписуються правила проведення розбору. Виключення від розбору передбачається для зрєків, які знаходяться у відомстві митрополита Готфійського і Кафійського, через відсутність у Синоді докладних відомостей про них. Право розподілу цих осіб надається Катеринославському і Таврійському генерал-губернатору.

78. 1784, апреля 24. — Именной, данный Генерал-Фельдмаршалу Князю Потемкину. — О распоряжениях для открыгтия Таврической области, об определении в сию область к должностям жителей оной и об употреблении из статных сумм на Присутственные места и другая заведения по усмотрению надобности в оных. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 15.988. — С. 137 – 138.

Для проведения обрядів з приводу запровадження нового управління дозволяється запросити архієпископа Слов'янського або митрополита Готфійського і Кафійського.

79. 1784, квѣгня [?]. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 1.

Передбачається розсика до підвідомчих єпархіальному керівництву установ дружованих формулярів нового титулу імператриці.

80. 1784, августа 27. — Именной, данный Синоду. — О преподавании Греческаго языка в Семинариях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.047. — С. 202 – 203.

Декларується пріоритет грецької мови перед іншими, які мають викладатись; Синоду наказується по проходженні трьох років віддавати перевагу при заміщенні вакантних місць при церквах особам, які володіють грецькою мовою.

81. 1784, сентября 6. — Синодский, в следствие Именнаго. — О преподавании Греческаго языка во всех Семинариях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.061. — С. 208 – 209.

На виконання іменного указу від 27 серпня 1784 р. наказується ввести курс грецької мови в тих семінаріях, де він ще не викладається; передбачається викладання грецької мови на такому рівні, аби учні отримували можливість вільно писати, розмовляти та перекладати.

82. 1784, ноября 14. — Сенатский. — О причислении записавшихся в купечество мещанство и в государственные крестьяне, оставшихся за укомплектованием церквей, церковников. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.092. — С. 242 – 243.

З приводу рапорту казенної палати Орловського намісництва роз'яснюється порядок переведення в інші стани церковнослужителів, які залишились у результаті розбору поза штатом.

83. 1784, декабря 31. — Синодский. — О доставлении требуемых светскими Присутственными местами от Духовных начальств сведений по делам без всякаго замедления. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.120. — С. 273 – 275.

За повідомленням Сенату підтверджується обов'язок негайної подачі світським установам необхідних відомостей стосовно священно- та церковнослужителів, справи яких розглядаються.

84. 1785, марта 18. — Сенатский. — О неопределении светским Правительством времени церковного покаяния, и об отсылке преступников к церковному суду с прописанием всех обстоятельств преступлений. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.168. — С. 325.

З приводу запиту московського совісного суду підтверджується заборона світській владі накладати єпитимію.

85. 1785, апреля 21. — Грамота на права и выгоды городам Российской империи. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.187. — С. 358 – 369.

Серед доказів приналежності до стану міських обивателів називаються записи в метричних книгах та свідоцтва парафіяльних священників.

86. 1785, августа 13. — Именной, данный Генерал-Фельдмаршалу Князю Потемкину. — О назначении границ Екатеринославскаго Наместничества и Таврической области; о построении каменной дороги и мостов при Кизикермене; о прорытии канала от Днепра в губу при Збурьевском ретраншаменте с пристанью; о поселении в Таврической области оставшихся за штатом церковнослужителей, Ставропольских Калмык и старообрядцов, и о позволении сим последним отправлять служение по старопечатным книгам. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.239. — С. 438 – 440.

Імператриця повідомляє, що дасть розпорядження генерал-губернаторам відправити на поселення в Таврійську область тих заштатних дячків, які визначені для цього Синодом; церковнослужителі запевняються, що отримають допомогу від казни на зведення будинків і облаштування господарства, 4-річну пільгу в оподаткуванні.

87. 1785, августа 13. — Штаты Адмиралтейства и флота на Черном море. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XLIV. — Ч. I. — К. № 16.240. — С. 182 – 186.

Передбачається наявність при шпиталі 1 священника і 2 дячків.

88. 1785, сентября 1. — Именной данный Генерал-Губернаторам. — Об отправлении оставшихся за штатом дьячков и церковников для поселения их в Таврическую область. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.249. — С. 446 – 447.

Наказується знести з Катеринославським і Таврійським генерал-губернатором з приводу переселення заштатних осіб духовного відомства; проголошується, що таке переселення здійснюється з метою упередження залишення духовних осіб без утримання і для використання їх на користь державі.

89. 1785, сентября 13. — Синодский. — О чтении Священно-служителями во всех церквах изданных поучений в воскресные и праздничные дни. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.261. — С. 451 – 452.

Передбачається необхідність читання повчань у недільні, святкові, інші дні на літургіях та заутренях із звітуванням перед Синодом кожні півроку про те, чи дотримується цей указ; забороняється висвячувати в священники та дякони тих, хто не вміє правильно читати повчання.

90. 1785, ноября 29. — Сенатский. — О причислении Архиерейских и монастырских служителей детей, имеющих от роду 15 лет и выше, если они в штатное положение не вошли, к экономическим волостям и о сборе с них податей на ряду с прочими крестьянами. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.293. — С. 495.

З приводу надісланих на вимогу Сенату доповідей та рапортів казенних палат обумовлюється, що казенні палати і духовна влада мають щорічно зноситись стосовно дітей архієрейських і монастирських служителів, які досягають 15-річного віку й мають вступити в штат або бути записані у волості для обкладення податками.

91. 1785. — Именной. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 199. — Арк. 11 зв. – 12.

За складеною Синодом на виконання волі імператриці запискою всім губернаторам наказується затримувати іноземних православних ченців та архієреїв, не допускаючи їх до отримання дозволу, до імператорського двору. Синоду наказується зробити відповідні розпорядження по духовному відомству.

92. 1785, грудня 7. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 199. — Арк. 12.

На виконання іменного указу забороняється давати дозвіл на пересування територією Російської імперії іноземним православним ченцям та архієреям. Обумовлюється, що такі особи мають затримуватись, після чого докладні відомості про них повинні повідомлятися світській владі і Синоду. Зазначається, що дія цього указу не поширюється на осіб, які направлені до імперії для збирання пожертв і мають жалувані грамоти, свідоцтва, видані Константинопольським патріархом, і паспорти.

93. 1786, фебруа 26. — Сенатський. — О порядке рассмотрения и решения дел, вступающих в Екатеринославскую Гражданскую Палату из средних Судов решенных по Малороссийским правам и о считании срока апелляции, внутри Наместничества шестинедельнаго, а по делам, отсылаемым в Сенат, осмнадцатинедельнаго. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.334. — С. 538 – 540.

За апеляційною скаргою Пустинно–Миколаївського монастиря по спірній справі про земельні володіння Катеринославській цивільній палаті наказується розглянути справу у встановлений термін.

94. 1786, лютого. — Синодський. — НКМ. — КП – 25057 / Арх – 8267.

Запроваджуються заходи з нагоди хрещення Великої княжни Марії Павлівни.

95. 1786, березня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 9. — Арк. 1 – 1 зв.

Єпархіальним архієреям надсилаються примірники форми, за якою слід проголошувати під час ектеній та інших служб імена членів імператорської родини.

96. 1786, апреля 10. — Именной, данный Сенату. — О принятии состоящих в Киевском, Черниговском и Новгородском наместничествах за Архиерейскими домами, Киевопечерскою Лаврою и прочими монастырями крестьян в ведомство Директоров Домоводства. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.374. — С. 574 – 576.

Передбачається перенесення Києво–Межигірського монастиря в Таврійську область.

97. 1786, квітня 11. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 1.

З приводу переданого Синоду Никифором, архієпископом Слов'янським і Херсонським, повідомлення Катеринославського намісницького правління, призначається церковне покарання поселянам слободи Грушеваха Слов'янського повіту В. Кравченку й А. Кравченко за перелоб і вбивство немовляти.

98. 1786, червня 7 [?]. — Синодський. — ІР ЦНБ. — Ф. V. — Спр. 497. — Арк. 177 зв.

Никифору, архієпископу Слов'янському і Херсонському, тимчасово доручається керівництво церквами, які знаходились в підпорядкуванні померлого митрополита Готфрійського і Кафійського Ізатія.

99. 1786, августа 5. — Высочайше утвержденный Устав народным училищам в Российской империи. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.421. — С. 646 – 669.

Передбачається вивчення в першому класі головних народних училищ скороченого катехізису та священної історії; у другому, крім того, широкого катехізису без доказів із Святого Писання; у третьому — читання роз'яснень Євангелій і повторення широкого катехізису. Вчителі домашніх училищ зобов'язуються примушувати учнів ходити до церкви й молитись кілька разів на день.

100. 1786, октября 24. — Сенатський. — О произвождении, вместо получаемого ружных церквей священно–церковно–служителями хлебнаго жалованья, деньгами по справочным ценам. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.448. — С. 691 – 701.

За повідомленням Синоду регламентується забезпечення духовних осіб (у тому числі священно- та церковнослужителів бахмутської Троїцької церкви) жалуванням та грошима на хліб і церковні потреби.

101. 1786, листопада 28. — Іменний. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 84. — Арк. 1.
Никифор, архієпископ Слов'янський і Херсонський, переводиться до Астраханської єпархії; на його місце призначається Амвросій, єпископ Олонецький, який проголошується архієпископом Катеринославським і Херсонеса-Таврійського.

102. 1786, грудня 3. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 84. — Арк. 1 – 1 зв.

На виконання іменного указу від 28 листопада 1786 р. архієреям Никифору та Амвросію наказується слідувати до єпархії, куди їх призначено. Наголошується на необхідності згадувати у богослужіннях на території Катеринославської єпархії ім'я архієпископа Амвросія.

103. 1787, январа 25. — Синодський. — Об увольнении Семинаристов в Медицинскую Академию, для обучения Медицинским наукам, с аттестатами. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.500. — С. 800 – 802.

За доповіддю Медичної колегії дається дозвіл бажуючим семінаристам вимагати свого звільнення з семінарії для вивчення медицини.

104. 1787, марта 7 (*). — Именной, данный Синоду. — О бытии в Екатеринославской Епархии Викарии, с наименованием Епископа Феодосийского и Мариупольского. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.512. — С. 816.

(*) Указ Синода состоялся 21 Марта.

Проголошується запровадження вікаріату із наданням архімандриту Дорофею сану єпископа Феодосійського та Маріупольського з тим, щоб він порядкував серед греків м. Маріуполя і Таврійської області.

105. 1787, червня 8. — Іменний. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 104. — Арк. 1 – 1 зв., 6.

Синоду наказується зробити розпорядження стосовно влаштування в усіх церквах і монастирях вдячного молебню за нагоди одужання онуків імператриці від корі і віспи.

106. 1787, червня. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 104. — Арк. 1 – 1 зв., 6.

Робляться розпорядження на виконання іменного указу від 8 червня 1787 р. стосовно влаштування в усіх церквах і монастирях вдячного молебню.

107. 1787, июля 27. — Именной, данный Синоду. — О не дозволеніи светским Типографиям и книжным лавкам продавать молитвенники, не от Синода изданные, также книги церковныя, или к Священному писанию и к православной вере относящияся. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.556. — С. 875 – 876.

Підтверджується заборона видавати книжки духовного змісту в світських типографіях.

108. 1787, августа 17. — Сенатский, в следствие Именного указа, данного Синоду Июля 27. — О не дозволеніи светским Типографиям и книжным лавкам продавать молитвенники, не от Синода изданные, также книги церковныя или к Священному Писанию и к православной вере относящияся. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.564. — С. 882 – 883.

Запроваджується система заходів щодо вилучення з обігу книжок духовного змісту, виданих світськими типографіями.

109. 1787, сентября 19. — Синодський. — О приеме доносов о совершившихся родственных браках, с ясными доказательствами и с описанием родства. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.577. — С. 897 – 898.

Єпархіальним архієреям наказується особисто розглядати доноси про незаконні шлюби й розпочинати слідство лише в тих випадках, коли порушення будуть дійсно підтверджені.

110. 1787, жовтня. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 108. — Арк. 1 – 1 зв., 3.

З приводу іменного указу від 27 липня 1787 р. обумовлюється, що єпархіальним архієреям і підлеглим їм духовним особам забороняється видавати свої твори без попереднього розгляду останніх Синодом.

111. 1787. — Установление сельскаго порядка в казенных Екатеринославскаго Наместничества селениях, Директору Домоводства подведомственных. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.603. — С. 974 – 1008.

Сільські старшини зобов'язуються зачитувати і пояснювати при церквах документи, що присилаються для оприлюднення, стежити, аби парафіяни відвідували церкву, дотримувались постів, сповідалися і причащались, віддавали своїх 6–10-річних дітей у сільські церковні школи. У “Відомості про число казенних поселян... Катеринославського намісництва...” наводяться дані про кількість церков у населених пунктах.

112. 1788, апреля 19. — Именной, данный Генерал-Губернаторам. — О переписке заштатных церковников и о обращении их, а равно и таких людей в военную службу, кои, объявляя себя выходцами из-за границы, никуда не записались. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.646. — С. 1069.

Наказується переписати заштатних церковнослужителів віком 16–50 років для поповнення ними тих польових полків та прикордонних гарнізонів, які визначить Військова колегія.

113. 1788, апреля 25. — Именной, данный Синоду. — О помещении в штат монастырей в Харьковской, Екатеринославской, Курской и Воронежской Губерниях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.649. — С. 1070.

Наказується помістити в штат у Катеринославському намісництві Полтавський Хрестовоздвиженський монастир та монастир поблизу Катеринослава – для архієрейського будинку; із жіночих – Великобудиський Преображенський, а всі інші монастирі та пустині перетворити на парафіяльні церкви.

114. 1788, апреля 25. — Именной, данный Сенату. — О распределении крестьян бывших за монастырями, Курскаго, Воронежскаго, Харьковскаго и Екатеринославскаго Намесничеств. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.650. — С. 1070.

Наказується зарахувати у військові поселяни селян скасованих монастирів Катеринославського намісництва.

115. 1788, липня 13. — Синодський. — НКМ. — КП – 24970 / Арх – 8180.

Згідно з волею імператриці наказується відслужити вдячний молебен з нагоди перемог над шведським флотом.

116. 1788, июля 17. — Синодский. — О содержании прошнурованных за скрепами и печатями книг при всех домах Архиерейских и монастырских для описи всего казеннаго имущества. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.688. — С. 1087 – 1089.

Запроваджується внесення казенного майна архієрейських будинків, лавр та штатних монастирів у книги, один примірник яких має зберігатися на місці, а другий – в консисторії; регламентується порядок проведення ревізії цього майна в разі переміщення чи смерті архієреїв і монастирських настоятелів; забороняється використовувати не за призначенням гроші, які жалуються імператрицею єпархіальним архієреям та архімандритам.

117. 1788, июля 27. — Синодский, в следствие Именнаго. — О присылке в Невскую Семинарию из прочих Семинарий по два ученика для образования их к учительским должностям. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXII. — № 16.691. — С. 1090 – 1091.

Дозволяється направляти для навчання в вищих класах Невської семінарії учнів із семінарій віддалених єпархій, у яких відчувається брак викладачів.

118. 1788, серпня [?]. — Синодський. — НКМ. — КП – 24970 / Арх – 8180.

Наказується відслужити вдячний молебен з нагоди перемог над турецьким флотом.

119. 1788, вересня [?]. — Синодський. — НКМ. — КП – 24970 / Арх – 8180.

Обумовлюється порядок передачі грошей, зібраних на користь закордонних монастирів.

120. 1789, марга 31. — Синодський. — О присылке в Святейший Синод из подчиненных оному мест копий с получаемых оными Именных указов. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — № 16.752. — С. 16 – 17.

За пропозицією синодального обер–прокурора підлеглі духовного відомства зобов'язуються повідомляти Синод про отримані ними імператорські укази і вносити відповідні позначки в щомісячні відомості про виконання розпоряджень керівництва.

121. 1789, июля 6. — Именной, данный Генералу–Фельдмаршалу Князю Потемкину–Таврическому. — О составлении общего наряда в Черниговской Губернии для наполнения конных полков Малороссийских; о устроении монастыря близ устья Ингула и о преподавании наук в училищах Екатеринославской Губернии потребных для мореходства. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — № 16.784. — С. 46 – 47.

Висловлюється подяка архієпископу Катеринославському Амеосію за подвиги під час перебування при армії; наказується влаштувати Спасо–Миколаївський монастир.

122. 1789, серпня 20. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 171. — Арк. 1.

Уточнюється порядок справочинства при проведенні слідства у справах священно– та церковнослужителів.

123. 1791, серпня 10. — Именной. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 1 – 1 зв.

Синодальному обер–прокурору наказується подати імператриці всі зібрані по церквах і монастирях літописи та інші твори (крім вже надрукованих), які стосуються російської історії. Синод зобов'язується зробити розпорядження, аби в кожній церкві і монастирі склали довідку про пошуки відповідних матеріалів, і в разі знаходження останніх передали їх Синодові, а він — імператриці.

124. 1791, серпня 17. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 1 – 3 зв.

Робляться розпорядження на виконання монаршої волі стосовно пошуку в архівах і бібліотеках всіх церков і монастирів ненадрукованих творів, які стосуються російської історії.

125. 1791, вересня 5. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 5 – 5 зв.

За пропозицією синодального обер–прокурора вносяться корективи в указ Синоду від 17 серпня 1791р.: наказується скласти реєстри всіх без винятку рукописних книг з наведенням коротких анотацій.

126. 1791, сентября 26. — Сенатский. — О несуждении духовного звания людей без Депутатов со стороны духовной. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — № 16.986. — С. 251 – 255.

За зверненням Синоду регламентується порядок призначення депутатів від духовенства для розгляду справ, що стосуються підлеглих духовного відомства.

127. 1791, декабря 29. — Трактат вечного мира и дружбы заключенный между Империею Всероссийскою и Оттоманскою Портою в Яссах чрез назначенных к тому с обеих сторон Полномочных и подтвержденный обоюдными Государскими Ратификациями, размененными между взаимными Полномочными в Яссах в 29 день Генваря 1792 года. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — № 17.008. — С. 287 – 292.

Сторони зобов'язуються обмінятися полоненими; це не поширюється на тих, хто добровільно прийняв християнство в Російській імперії та іслам у Туреччині.

128. 1791. — Именной. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 2 а. — Спр. 1. — Арк. 370 зв.

Уточнюється порядок обрання церковних старост.

129. 1792, марта 24. — Синодский, в следствие Именного, объявленного Обер-Прокурором. — О невенчании браков в запрещенных степенях родства или свойства. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.XL. Общие приложения к томам Полного Собрания Законов. — № 17.033. — С. 8 – 9.

Парафіяльним священикам підтверджується сувора заборона вінчати шлюби, для укладення яких існують законні перешкоди.

130. 1792, мая 28. — Именной, данный Генерал-Прокурору. — Об оставлении на прежнем окладе перешедших из Малороссии в Екатеринославскую Губернию разного звания людей; о причислении всех Цыган, в той губернии живущих, к поселянам казенного ведомства; о взыскании с них поземельных денег и о незапрещении им записываться в мещанство и цехи. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.XXIII. — № 17.048. — С. 337 – 338.

Наказується видати платню єпископу Феодосійському та Маріупольському Мойсею з дня пожалування його в цей сан, а платню служителям архієрейського будинку – з дня смерті попередника Мойсея, єпископа Дорофея.

131. 1792, июня 14. — Синодский. — О назначении Депутатов, со стороны духовной, к священно и церковно-служителям, при следствиях над ними во время отлучек в другия Епархии. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.XXIII. — № 17.052. — С. 341.

За доповіддю архієпископа Казанського у випадку підозри священно- чи церковнослужителя у скоєні злочину за межами своєї єпархії депутата з духовного боку наказується призначити з того міста, де буде вестися слідство.

132. 1793, января 23. — Синодский. — О донесении Святейшему Синоду от Духовных начальств о пожарных случаях и необходимых перестройках и починках церковных и монастырских строений. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.XXIII. — № 17.096. — С. 395 – 397.

За пропозицією синодального обер-прокурора запроваджується необхідність донесення Синоду з першою поштою про кож ен випадок пожежі в релігійних спорудах; регламентується порядок отримання дозволу на перебудову та ремонт релігійних споруд.

133. 1793, січня. — Именной. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 162. — Арк. 1.

Синодальному обер-прокурору наказується запропонувати Синоду направити тринадцять ієромонахів до Херсону для служби на суднах Чорноморського флоту.

134. 1793, лютого 11. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 162. — Арк. 1 – 1 зв.

На виконання монаршої волі Катеринославській духовній консисторії наказується обрати серед штатних і заштатних ієромонахів тринадцять гідних для служби на суднах Чорноморського флоту.

135. 1793, лютого 24. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 190. — Арк. 1 зв.

Думка Катеринославської духовної консисторії про засудження лейтенанта Чорноморського флоту В. Сисоева за перелоб затверджується в усіх пунктах, за винятком того, у якому визначається термін церковного покарання. Наказується зменшити цей термін вдвічі, оскільки В. Сисоев рішенням Чорноморського адміралтейського правління є вже покараним.

136. 1793, апреля 13. — Именной, данный Синоду. — Об учреждении Епархий в новоприобретенных от Польши Областях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.XXIII. — № 17.113. — С. 419.

Перебачається, що церкви та монастирі населених пунктів, переданих, зокрема, Катеринославському намісництву, мають поступити у відомство місцевої єпархії.

137. 1793, мая 17. — Именной, данный Синоду. — Об учреждении больниц в 22 Епархиях для больных монахов. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.XXIII. — № 17.124. — С. 429.

У кожній, за виключенням двох, єпархії імперії наказується влаштувати лікарню для хворих ченців; право вибору місця для таких закладів надається єпархіальним архієреям; на утримання кожної лікарні виділяється 40 крб. на рік.

138. 1793, люля 12. — Маніфест. — О принесенні Богу торжественного Благодарения о прекращении войны между Россиею и Портою Оттоманскою. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — № 17.143. — С. 448.

Наказується відслужити вдячний молебень у Санкт–Петербурзі, Москві та розташованих неподалік губерніях 2 вересня, а у віддалених місцевостях тоді, коли там буде отримано цей маніфест.

139. 1793, липня 27. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 165. — Арк. 1 – 1 зв., 3.

Запроваджується комплекс заходів на виконання положень маніфесту від 12 липня 1793 р.

140. 1793, септєбря 2. — Маніфест. — О разных дарованных народу милостях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — № 17.149. — С. 456 – 460.

Декларується обов'язок духовних пастирів доносити до віруючих істинне розуміння православ'я, для запобігання поширенню забобонів та розколу.

141. 1793, септєбря 29. — Синодський. — О бракосочетании Великого Князя Александра Павловича. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — № 17.156. — С. 462 – 463.

Наказується відслужити у всіх соборах та церквах вдячний молебень з приводу одруження Великого князя.

142. 1793, ноября 18. — Синодський. — Об определении в Консистории и Духовных Правления из обучающихся в Академиях и Семинариях священно и церковно–служительских детей, по их способностям, к Канцелярским должностям. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — № 17.161. — С. 470 – 471.

Єпархіальні архієреї зобов'язуються призначати на канцелярські вакансії в консисторіях та духовних правліннях переважно осіб, які навчаються в академіях та семінаріях і мають відповідні здібності.

143. 1794, марта 29. — Синодський, в следствие Именного. — О присылке метрических экстрактов в Синод из всех Епархий о раждающихся, браком сочетавшихся и о умерших. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — № 17.192. — С. 504 – 505.

З приводу наказу імператриці щорічно подавати на її розгляд виписку про зміни кількості населення підтверджується необхідність суворого дотримання положень синодського указу від 17 грудня 1774 р. стосовно щорічного направлення до Синоду екстрактів з метричних книг.

144. 1794, квітня 20. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 50. — Арк. 41 – 42.

За доповіддю Гавриїла, митрополита Катеринославського і Херсонеса-Таврійського наказується виключити за пияцтво та інші пороки священика села Дмитрівка Слов'янського повіту С. Беєва з духовного відомства.

145. 1794, липня 9. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 199. — Арк. 11 – 12 зв.

На виконання іменного указу від 16 червня 1794 р. керівникам прикордонних єпархій роз'яснюється, як слід вчиняти з духовними особами, які приїжджають із Грузії.

146. 1794, люля 27. — Штаты Черноморским парусному и гребному флотам и Адмиралтействам. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XLIV. — Ч. I. — К № 17.237. — С. 212 – 228.

Перебачається наявність при шпиталях по 1 священику і дячку; закріплюється штат церков. До штатів деяких суден включаються ієромонахи.

147. 1794, августа 19. — Сенатський. — О поступлении впрядь с выезжающими из Грузии духовными чинами сообразно с указами о выезжающих из–за границы

иностранных духовних чинах. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — № 17.243. — С. 548–550.

На виконання іменного указу від 16 червня 1794 р. визначається порядок дій світських установ по відношенню до духовних осіб, які приїздять із Грузії.

148. 1794, августа 28. — Именной, данный Сенату. — О обложении бывших в Екатеринославской Губернии за монастырями крестьян, равно Греков, Грузин, Армян и Волохов податями; о уравнении отшедших в бывшую Новороссийскую Губернию с Полтавским полком и селениями от Миргородского полка людей в податях со всеми Малороссийскими поселянами, и о взимании с военных и прочих поселян поземельной подати по-прежнему. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — № 17.246. — С. 552–553.

За доповіддю Сенату із викладенням думки Катеринославського і Таврійського генерал-губернатора імператрицею передбачається переведення монастирських селян у число поселян, які мають формувати катеринославську кінноту, із обкладенням податками.

149. 1794, сентября 21. — Сенатский. — О напечатании формы ревизской сказки и перечневой ведомости и о разсылке оных во все Губернии для продажи сказко-подателям. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — № 17.253. — С. 556–564.

Передбачається необхідність при проведенні ревізії подавати відомості про священно- та церковнослужителів.

150. 1794, жовтня 10. — Именной. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 215. — Арк. 1.

За доповіддю імператриці Чорноморського адміралтейського правління про скоєне шкіпером К. Сівохіним вбивство наказується піддати винного церковному каяттю терміном на півроку, після чого позбавити чинів і дворянства та заслати до Сибіру на поселення.

151. 1794, листопада 27. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 218. — Арк. 1–1 зв., 6.

Проголошується необхідність проведення вдячного молебню з нагоди взяття Варшави.

152. 1794, листопада 30. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 53–53 зв.

Визначаються умови збирання і передачі світським установам даних по ревізким реєстрам.

153. 1795, січня 1 [?]. — Синодський. — ДАДонО. — Ф. ф. 69. — Оп. 1. — Спр. 17. — Арк. 1–2.

Наказується при проведенні перепису позначати священнослужителів у списках тих населених пунктів, за якими вони числяться, а не в яких фактично перебувають.

154. 1795, лютого 7. — Именной. — ДІМ. — КП–124719 / Арх–40185.

Наказується відпустити з коштів Катеринославської губернії 1000 крб. Гавриїлу, митрополиту Катеринославському і Херсонеса-Таврійського, який має бути присутнім при відкритті Вознесенського намісництва.

155. 1795, апреля 12. — Сенатский. — О предписании Казенным Палатам, чтоб оне не требовали с служек при Архиерейских домах и монастырях прибавочной по указу 23 Июня 1794 года подати. — Т. XXIII. — № 17.317. — С. 661–663.

З приводу рапорту Новгород-Сіверської казенної палати Сенату казенним палатам наказується не стягувати додаткових податків зі служителів архієрейських будинків та монастирів, які не сплачують за себе ні подушних грошей, ні оброку.

156. 1795, апреля 19. — Именной, данный Екатеринославскому, Вознесенскому и Таврическому Генерал-Губернатору Графу Зубову. — Об устройении селения единоверных народов в городе Одессе и окрестностях онаго. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — № 17.320. — С. 686–688.

Передбачається влаштування для переселенців, коли кількість останніх досягне 57, церкви із веденням служби їхньою рідною мовою; на влаштування релігійної споруди з казни виділяється 2000 крб.

157. 1795, юнія 30. — Именний, даний Катеринославскому, Вознесенскому и Таврическому Генерал-Губернатору Графу Зубову. — Об утверждении его мнения, касательно прошения Греков, живущих в Керче и Еникале. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — № 17.348. — С. 719 – 724.

Передається зміст клопотання керченських та енікальських греків, у 3 пункті якого передбачається утримання церков та священно- і церковнослужителів за рахунок казни. Генерал-губернатор, посилаючись на імператорський указ від 28 березня 1775 р., зобов'язується виділяти кошти лише на зведення храмів, але не на утримання підлеглих духовного відомства.

158. 1795, октябрю 2. — Именний, даний Катеринославскому, Вознесенскому и Таврическому Генерал-Губернатору Графу Зубову. — О устройении города Вознесенска при реке Буге и о способах к скорейшему совершению сего предположения. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — № 17.392. — С. 793 – 804.

За доповіддю Катеринославського, Вознесенського і Таврійського генерал-губернатора затверджується план міста Вознесенська із зазначенням місць розташування церков; наказується увійти у зносини з місцевим преосвященним з приводу влаштування старообрядницьких церков і монастирів. Затверджується кошторис зведення архієрейського будинку та церков.

159. 1795, листопада 8. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 2.

Именний указ від 8 жовтня 1795 р. про правила проведення в імперії рекрутського набору доводиться до відома підлеглих Синоду.

160. 1795, грудня 27. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 36 – 38 зв.

Вносяться зміни у форму проголошення імені імператриці під час богослужінь.

161. 1795. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 263. — Арк. 40.

Паламарю селища Шестерня С. Ємчицькому забороняється йменуватись священником з огляду на отримання сану без відома єпархіального архієрея.

162. 1796, січня [?]. — Синодський. — НКМ. — КП – 24963 / Арх – 8173.

Запроваджуються заходи з нагоди заручин Великого князя Костянтина Павловича.

163. 1796, лютого 6. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 50 – 50 зв.

З нагоди вінчання Великого князя Костянтина Павловича наказується прочитати у всіх церквах і монастирях маніфест від 3 лютого 1796 р. і провести вдячний молебень із дзвоном. Вносяться зміни у форму проголошення імен членів імператорської родини.

164. 1796, лютого 14. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 296. — Арк. 42.

Вносяться зміни в систему духовних правлінь.

165. 1796, лютого 16. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 53 – 53 зв.

До підлеглих духовного відомства доводиться зміст іменного указу від 10 січня 1795 р. і обумовлюються обов'язки щодо збирання і подання світським установам відомостей по ревізьким реєстрам.

166. 1796, лютого 17. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 54 – 54 зв.

Запроваджуються додаткові заходи щодо доведення до підлеглих духовного відомства синодського указу від 6 лютого 1796 р. щодо відзначення вінчання Великого князя Костянтина Павловича.

167. 1796, *феврала*. — Указ из Военной Коллегии. — О наблюдении, дабы нижние воинские чины не уклонялись от исповеди. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — № 17.443. — С. 871.

Наголошується, що ухилення від сповіді є приводом до злочинів; підтверджується обов'язок військового керівництва наглядати, аби їхні підлеглі сповідувались.

168. 1796, *березня 31*. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 62.

До кожної єпархії розсилається по три примірники книги, у яких роз'яснюється, як здійснено миропомазання Великої княжни Наталії Олексіївни. Обумовлюється порядок оплати за ці книги.

169. 1796, *квітня 17*. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 71.

До єпархій надсилаються примірники надрукованої в синодальній типографії книги про чин богослужіння у Великому Успенському соборі. Обумовлюється, що до Феодосійської єпархії передається 20 примірників. Визначається порядок оплати за книгу.

170. 1796, *квітня 21*. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 75 – 75 зв.

Підлеглим духового відомства повідомляється, що іменним указом від 25 березня 1796 р. Катеринославському, Вознесенському і Таврійському генерал-губернатору П.О. Зубову дозволено прийняти пожатуване Римським імператором право іменуватись князем Римської імперії.

171. 1796, *травня 13*. — Іменний. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 72. *Архімандрит новгородського Юрїївського монастиря Гервасій призначається вікарієм Катеринославської єпархії, єпископом Феодосійським і Маріупольським.*

172. 1796, *травня 19* [?]. — Іменний. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 72.

Через синодального обер-прокурора об'являється, що місце посвячення Гервасія в єпископа Феодосійського та Маріупольського має бути визначено Синодом.

173. 1796, *травня 23*. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 72 – 73.

На виконання іменних указів обумовлюється, що місце посвячення Гервасія в єпископа Феодосійського та Маріупольського має відбутись у Новгороді. Визначається обсяг повноважень єпископа.

174. 1796, *липня 6*. — Іменний. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 82.

Наказується новонародженого Миколу Павловича проголошувати під час богослужіння “Благовірним Государем Великим князем.” Визначаються дні святкування народження і тезоіменитства Миколи Павловича. Зазначається, що цей указ має бути оприлюднений у всіх монастирях і церквах.

175. 1796, *липня 10*. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 82 – 83.

Запроваджуються заходи на виконання іменного указу від 6 липня 1796 р.

176. 1796, *липня 16*. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 87 – 88.

Затверджується нова форма проголошення імен членів імператорської родини під час богослужіння.

177. 1796, *юля 16*. — Синодський. — Об оставлении в неприкосновенной собственности монастырей, построенных при них келий и других зданий частным иждивением монашествующих и мирских лиц. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIII. — № 17.488. — С. 916 – 917.

Підтверджуються правила отримання дозволу на зведення будівель у монастирях і заборона виключати з монастирського володіння нерухомість, збудовану ченцями та світськими особами.

178. 1796, липня 21. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 89.

До табелів урочистих і вікторіальних днів вносяться дні народження і тезоіменитства Великої княгині Анни Федорівни та Великого князя Миколи Павловича.

179. 1796, сентября 16. — К тарифу. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.XLV. Приложения к отделению второму. — К № 17.511. — С. 9 – 18.

Забороняється ввезення до Російської імперії предметів побуту, на яких є священні зображення.

180. 1796, листопада 8. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 97 – 98 зв.

Запроваджується система заходів у зв'язку із підписанням маніфесту від 6 листопада 1796 р. про смерть Катерини II і вступ на престол Павла I.

181. 1796, листопада 8. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 101.

Конкретизується порядок оприлюднення через духовні установи маніфесту від 6 листопада 1796 р.

182. 1796, листопада 8. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 102.

Обумовлюється, що поминання померлої Катерини II має відбуватись у всіх церквах і монастирях імперії впродовж року.

183. 1796, листопада 13. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 138. — Арк. 104.

Конкретизуються умови поминання Катерини II у церквах і монастирях.

184. 1796, ноября 29. — Воинский Устав. — О полевой пехотной службе. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.XXIV. — № 17.588. — С. 26 – 129.

Перебачається наявність у кожному полку 1 священника і 2 церковнослужителів. Регламентується порядок проведення служби Божої. Закріплюються деякі обов'язки полкових священників, зокрема під час освячення полкових знамен.

185. 1796, ноября 29. — Воинский Устав о полевой и кавалерийской службе. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.XXIV. — № 17.590. — С. 156 – 212.

Визначається кількість духовних осіб у полках; деталізується порядок проведення церковного параду.

186. 1796, декабря 9. — Высочайше утвержденный доклад Синода. — О ненаказывании Священников и Дияконов за уголовныя преступления телесно. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.XXIV. — № 17.624. — С. 225.

З метою запобігання поширення серед населення зневаги до духовних осіб імператором затверджується заміна тілесного покарання позбавленням сану і відправленням на примусові роботи.

187. 1796, декабря 22. — Именной, данный Синоду. — Об обращении священно и церковно-служительских детей, остающихся за распределением к местам праздными, в военную службу. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.XXIV. — № 17.675. — С. 249.

Синоду наказується знестись із Сенатом з питання призначення на військову службу тих дітей підлеглих духовного відомства, які залишаються зайвими після заповнення всіх вакантних місць при церквах, духовних училищах і міських школах.

188. 1797, січня 10 [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 1–1 зв.

Наказується роздрукувати височайше затверджену 9 грудня 1796 р. доповідь Синоду про скасування тілесного покарання священнослужителів. Передбачається доведення змісту доповіді до відома Сенату. Обумовлюється, що в усіх церквах і монастирях має бути відслужений вдячний молебень. Зазначається, що священнослужителям має бути роз'яснено, що вони повинні всіляко утримуватись від вчинення злочинів і проступків, за які раніше передбачалось тілесне покарання.

189. 1797, январа 12. — Сенатский, в следствие Именного 22 Декабря 1796 года. — Об учинении со стороны Епархиальных Архиереев, разбора церковнослужителей и их детей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 17.728. — С. 274–275.

За повідомленням Синоду, складеним на виконання іменного наказу від 22 грудня 1796 р., Військовій колегії наказується розпорядитись стосовно тих дітей священно- та церковнослужителів, які будуть передані духовною владою для призначення у військову службу.

190. 1797, січня 17. — Іменний. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 363. — Арк. 1 зв.

Запроваджуються заходи для упередження порушення закону підлеглими духовного відомства.

191. 1797, январа 29. — Манифест. — О должном послушании крестьян своим помещикам во всех повинностях, и о обязанности в отношении сего Губернских Начальств и приходских Священников. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 17.769. — С. 305–306.

Підкреслюється обов'язок священників застерігати парафіян проти непокори поміщикам. Наголошується, що закон Божий вчить коритись властям, оскільки серед них немає жодної, яка поставлена не Богом. Обумовлюється необхідність прочитати цей маніфест у всіх церквах.

192. 1797, лютого 21. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 186. — Арк. 1–1 зв.

Згідно з волею імператора підлеглим духовного відомства наказується при складанні справочинних та інших паперів уникати пишномовних висловів і використовувати просту і зрозумілу мову.

193. 1797, февраль 25. — Устав Военного флота. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 17.833. — С. 355–492.

Закріплюються обов'язки флотських священників, порядок проведення служби Божої.

194. 1797, апреля 5. — Учреждение об Императорской Фамилии. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 17.906. — С. 525–569.

Визначаються, між іншим, обов'язки титарів церков, розташованих в удільних землях.

195. 1797, апреля 5. — Высочайше утвержденное Установление о Российских Императорских орденах. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 17.908. — С. 569–587.

Закріплюється порядок отримання духовними особами імператорських орденів і користування відповідними пільгами.

196. 1797, апреля 5. — Манифест. — О трехдневной работе помещичьих крестьян в пользу помещика, и о непринуждении к работе в дни воскресные. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 17.909. — С. 587.

Підтверджується сувора заборона примушувати селян до роботи в недільні дні, оскільки останні мають бути присвячені Богові.

197. 1797, апреля 13. — Сенатский, по высочайше утвержденному докладу. — О наказании Дворян, гильдейских граждан, Священников и Дияконов телесно за уголовные преступления. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 17.916. — С. 590–591.

Наказується за вчинення тяжких злочинів дозволяти піддавати тілесному покаранню дворян, купців і священнослужителів.

198. 1797, квітня. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 305. — Арк. 1 – 1 зв.

Наказується відслужити в усіх монастирях і церквах всенощну і вдячний молебен з нагоди коронації імператора.

199. 1797, мая 7. — Синодский, в следствие Именного Февраля 19. — О наблюдении Епархиальным Архиереям за священно и церковнослужителями, дабы они при возмущении крестьян всемерно старались отвращать от онаго. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 17.958. — С. 606 – 608.

Підтверджується обов'язок духовних осіб піклуватись про попередження селянських заворушень; перелічуються заходи, яких мають вживати священники; передбачається покарання тих духовних осіб, які візьмуть участь у протизаконних діях.

200. 1797, мая 10 (*). — Именной, данный Синодальному Члену Преосвященному Гавриилу Митрополиту Новгородскому Санктпетербургскому. — О пении в церквах вместо концергов приличных псалмов или каноников, сочиненных по произволению стихов отнюдь не употреблять. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 17.960. — С. 608.

(*) Указы из Синода посланы Июня 8.

Запроваджується заборона співати в церквах замість псалмів та каноніків інші вірші.

201. 1797, июня 24. — Синодский. — О принимании, при производстве в Священно и церковнослужительские чины, прошений за подписанием одних только просителей, с приложением от прихожан одобренных о честном их поведении. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 18.016. — С. 635 – 636.

На виконання доведеного Сенатом до відома Синоду імператорського указу від 4 травня 1797 р. про заборону приймати підписані багатьма особами прохання Синодом запроваджуються нові форми ухвал парафіян і прохань ставлеників.

202. 1797, августа 7. — Высочайше утверждённый доклад Экспедиции Государственного Хозяйства. — О разделении казенных селений на волости и о порядке внутреннего их управления. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 18.082. — С. 672 – 677.

За волосними головами та сільськими виборними закріплюється обов'язок оприлюднювати при церквах документи, передбачені для доведення до населення, нагадувати поселянам про необхідність відвідувати церкву, сповідатись і причащатись.

203. 1797, августа 24. — Сенатский. — О необращении в военную службу малолетних церковнослужительских детей, которые ниже 15 лет от роду. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 18.109. — С. 691 – 693.

З приводу рапортів Військової колегії та Ярославського губернського правління всім губернським правлінням забороняється приймати на військову службу церковнослужителів, про яких немає відповідних розпоряджень єпархіальних архієреїв; забороняється брати на військову службу малолітніх, які мають знаходитись у відомстві Синоду.

204. 1797, августа 24. — Синодский. — О погребении Священникам православных церкви умерших других Христианских религий людей, в случае небытности их Пасторов. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 18.110. — С. 693.

З приводу отриманої архієпископом Мінським скарги на полкового священника регламентуються правила поховання православними священниками іновірців і приєднання смертельно хворих до панівної віри.

205. 1797, августа 28. — Инструкция полковому Обер-Священнику. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 18.115. — С. 700 – 702.

Окреслюється коло прав та обов'язків польового обер-священника; регламентуються взаємини останнього з підлеглими.

206. 1797, октября 14. — К тарифу. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XLV. Приложения к отделению второму. — К № 18.207. — С. 18 – 23.

Забороняється привіз до Російської імперії предметів побуту, на яких є священні зображення, а також панікадил.

207. 1797, **октябрю 19.** — Синодский. — О наложении преступникам по правилам Святых Отец епитимии самим Епархиальным Архиереем не представляя Святейшему Синоду. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 18.212. — С. 773.

Встановлюється порядок, згідно з яким на розгляд Синоду представляються лише ті справи про накладання епитимії, при вирішенні яких виникли складності.

208. 1797, **ноября 16.** — Синодский, в следствие Именного. — О неопределении священников худого поведения и бывших под судом, в армию и во флот. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 18.246. — С. 800.

З приводу прохання священника Ладозьського мушкетерського полку Григор'єва, який раніше знаходився у відомстві Катеринославської єпархії, імператор наказує посилити контроль за відбором армійських і флотських священників.

209. 1797, **декабря 18.** — Именной, данный Синоду. — О учреждении Духовной Академии в Санктпетербурге и Казани; об определении сумм на содержание духовных училищ, Архиерейских домов, соборов и служащих при них; об отводе при каждом Архиерейском доме земли с угодьями; об учреждении соборных Священников в Санктпетербурге при Придворной церкви, а в Москве при большом Успенском, Благовещенском соборах; о бытии в Консисториях между Присутствующими половине из белого священства, и об определении онаго для особливых почестей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 18.273. — С. 821 – 823.

Підвищуються штатні оклади священно- та церковнослужителів; збільшуються суми на утримання архиєрейських будинків, консисторій, соборів, на ремонт будівель та інші потреби духовного відомства; передбачається відведення земель під архиєрейські будинки і монастирі; підвищується статус білого духовенства.

210. 1797, **декабря 18.** — Роспись суммам, назначаемым в прибавку на содержание Духовных училищ и на другие расходы, до духовнаго чина относящиеся. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XLIV. — Ч. II. — К. № 18.273. — С. 59 – 67.

Передбачається збільшення витрат на утримання Катеринославської семінарії, консисторій, священно- та церковнослужителів, ченців, на ремонт кафедральних соборів, монастирів тощо.

211. 1797, **декабря 31.** — Синодский, в следствие Именного указа Декабря 14 и 21. — Об именовании Екатеринославскаго Митрополита Гавриила Новороссийским и Днепровским, и о пребывании его в Новомиргороде. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIV. — № 18.300. — С. 869.

Повідомляється, що за синодською доповіддю і клопотанням митрополита Катеринославського і Таврійського імператором наказано іменувати Катеринославського і Таврійського митрополита Гавриїла митрополитом Новоросійським і Дніпровським та перевести єпархіальне управління із Полтави до Новомиргорода, віддавши митрополиту будинок померлого генерала Текелія. Усі міста та повіти, які раніше знаходились у Катеринославській і Таврійській єпархії, а тепер опинились за межами Новоросійської губернії, виходять з-під юрисдикції митрополита Гавриїла.

212. 1798, **січня 1.** — Именной. — ДАМО. — Ф. 168. — Оп. 1. — Спр. 469. — Арк. 2.

Визначається статус миколаївського Адміралтейського собору.

213. 1798, **января 1.** — Штаты Российских флотов, содержащихся на Балтийском, Черном и Каспийском морях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XLIV. — Ч. I. — К. № 18.304. — С. 238 – 327.

Передбачається наявність 22 ієромонахів і священників на судах Чорноморського флоту. Духовні особи включені в штати Миколаївської, Херсонської та Севастопольської контор над портами.

214. 1798, янв. 11. — Высочайше утвержденный доклад Синода и Сената. — О обработывании церковных земель прихожанами. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.316. — С. 24 – 26.

Складеною на виконання іменного указу від 18 грудня 1797 р. доповіддю Синоду та Сенату передбачається передача підцерковних земель парафіянам з тим, аби останні щорічно надавали священно- та церковнослужителям врожай із цих ділянок або ж еквівалентну грошову суму; зберігається порядок сплати парафіянами за треби.

215. 1798, янв. 13. — Именной, объявленный Генерал-Адъютангом Растопчиным Генерал-Лейтенанту Барону фон-дер-Палену. — О небытии нигде, кроме Резиденции, парадам церковным в день Богоявления, Преполовления и 1 Августа. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. Общие приложения к томам Полного Собрания Законов. — № 18.320 а. — С. 9.

Забороняється проведення деяких церковних парадів.

216. 1798, січня [?]. — Синодський. — НКМ. — КП — 24964/Арх. — 8174.

Запроваджуються заходи з нагоди народження Великого князя Михайла Павловича.

217. 1798, феб. 11. — Синодский. — О присылке в Святейший Синод из всех Епархий сведений, в каком положении находятся дома Духовных училищ. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.369. — С. 61 – 62.

Від єпархіальних архієреїв вимагаються відомості про стан будівель духовних училищ, забезпечення установ кадрами, про програми навчання.

218. 1798, феб. 18. — Синодский. — О представлении из полковых команд к Епархиальным Преосвященным Архиереям о всех просящих увольнения полковых Священниках. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.385. — С. 90 – 91.

З приводу поданого до Синоду через польового обер-священника прохання полкового священника про звільнення в руках єпархіальних архієреїв концентрується направлення на місяць при парафіяльних церквах полкових священників, які бажають звільнитись, і заміщення останніх парафіяльним духовенством.

219. 1798, феб. 20. — Синодский. — О запрещении Священно и церковнослужителям отлучаться из своих Епархий в Санктпетербург, без паспортов. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.391. — С. 95 – 96.

За пропозицією синодального обер-прокурора священно- та церковнослужителям забороняється з'являтися до столиці зі скаргами без паспортів, виданих єпархіальними архієреями. На останніх покладається обов'язок вирішувати, мають їхні підлеглі їхати до Санкт-Петербурга чи повинні направляти скаргу поштою.

220. 1798, мар. 4. — Сенатский. — О чинении Священникам Римского исповедания в случае венчания браков, где одно лицо будет Грекороссийского исповедания, а другой иной религии, предварительных с Российскими священниками сношений. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.416. — С. 120.

Католицькі священники зобов'язуються отримувати від православного духовенства інформацію не лише про ступінь спорідненості осіб, які бажають взяти шлюб, але і про час, коли такий шлюб можна укласти.

221. 1798, мар. 12. — Именной, данный Синоду. — О дозволеннии жительствовавшим в Нижегородской Епархии старообрядцам иметь у себя церковь и особенных Священников. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.428. — С. 133.

З приводу подання до Синоду єпископа Нижегородського архієреям усіх єпархій дозволено задовольняти клопотання старообрядців про призначення священників до їхніх церков, із збереженням права духовного суду над цими духовними особами.

222. 1798, березня. — Именной. — ДІМ. — КП — 91831/Арх. — 23999.

Посвячення архімандрита Христофора в єпископа Феодосійського і Маріупольського наказується провести в Києві.

223. 1798, мая 13. — Синодский. — О невенчании приходским Священникам полковых военных чинов. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.521. — С. 246–247.

З приводу рапорту польового обер-священника підтверджується заборона парафіяльним священикам вінчати військових, які перебувають у полках.

224. 1798, червня 11. — Сенатський. — ДІМ. — КП – 91833/Арх – 24001.

За іменним указом, переданим Сенату 17 травня 1798 р., наказується запровадити цензуру в портах для перевірки французьких видань; наголошується, що метою такого заходу є упередження ввезення до Російської імперії матеріалів, які, зокрема, зневажають закон Божий.

225. 1798, юлія 19. — Сенатский. — Об отводе к Архирейским домам и монастырям земель, мельниц, рыбных ловель и разных угодий. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.590. — С. 304–305.

За рапортами казенних палат регламентується порядок виконання імператорського указу від 18 грудня 1797 р. в питаннях відведення архієрейським будинкам та монастирям нерухомості.

226. 1798, юлія 19. — Сенатский. — О представлении из Казенных Палат в Сенат об отводе казенных земель, как частным лицам по Высочайшим указам, так монастырям и казенным селениям. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.591. — С. 305–306.

Для забезпечення виконання імператорського указу від 18 грудня 1797 р. казенним палатам забороняється без попереднього знесення з Сенатом давати земельні ділянки особам, яким така земля пожалувана без зазначення точного місця знаходження.

227. 1798, серпня [?]. — Синодський. — ДААРК. — Ф. 343. — Оп. 1. — Спр. 111. — Арк. 1–2.

Гуменам монастирів підтверджується сувора заборона утримувати осіб, які не мають документів.

228. 1798, вересня 6. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 373. — Арк. 1.

Ускладнюється процедура отримання дозволу на будівництво церков; передбачається, що до Синодумою подаватись оригінали слідчих справ з питання влаштування релігійних споруд.

229. 1798, септєбря 13. — Сенатский. — О доставлении требуемых Духовными местами от Светских к решению дел сведений с возможною поспешностью. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.665. — С. 384.

За зверненням Синоду підтверджується обов'язок губернських правлінь невідкладно відповідати на запити духовної влади.

230. 1798, септєбря 30. — Синодский, в следствие Именного. — О явлении чудотворных мощей Вологодской Епархии, в Тотемском Спасо-Суморинском монастыре, Преподобного Феодосия Тотемского. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.682. — С. 395–396.

Наказується довести до відома парафіян усіх епархій про знайдення святих мощів.

231. 1798, октєбря 24. — Именный, данный Синоду. — О включении в число табельных дней 22 Октября для празднества Пресвятыя Богородицы Казанския. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.716. — С. 424.

До відома всіх духовних установ доводиться зміна кількості табельних днів.

232. 1798, октєбря 31. — Синодский. — О порядке учения в Духовных Академиях и Семинариях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.726. — С. 426–431.

На виконання імператорського указу від 18 грудня 1797 р. в пункті про поліпшення системи закладів духовної освіти регламентуються питання навчального процесу, матеріального та кадрового забезпечення духовних академій і семінарій.

233. 1798, листопада 4. — Синодський. — О порученні старшим канцеляристам исправления секретарской должности, не иначе, как на точном основании Государственных узаконений. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.740. — С. 441 – 442.

За пропозицією синодального обер-прокурора підтверджується заборона єпархіальним архієреям розширювати коло повноважень помічників секретарів консисторій.

234. 1798, листопада 8. — Синодський. — О выдаче суммы на исправление Архиерейских домов и монастырей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.743. — С. 442 – 443.

Змінюється порядок отримання коштів на ремонт архиєрейських будинків та монастирів; перед поданням клопотання до Синоду наказується звертатись до світської влади для складання кошторису витрат.

235. 1798, грудня 3. — Именной, данный Сенату. — Об освобождении домов Священно и церковнослужителей от Полицейских повинностей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.772. — С. 463 – 464.

Звільняються від поліцейських повинностей будинки, у яких мешкають священно- та церковнослужителі; обумовлюється, що ця заборона не поширюється на будівлі, які здаються духовними особами в найом або приносять інші прибутки.

236. 1798, грудня 30. — Синодський. — О удостоении блага Священства к награждению установленными в пользу их почестями. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.801. — С. 503 – 504.

Закріплюється право єпархіальних архієреїв робити щорічні подання в Синод про осіб, які достойні бути нагородженими наперсними хрестами, скуфіями, камилавками, митрами; передбачається необхідність повідомляти Синоду про осіб, які скоять злочин після отримання таких нагород.

237. 1798, грудня 30. — Синодський. — Об отдаче присылаемых из светских Правительств в Консистории белых Священников или Дияконов надежным людям на поруки. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.802. — С. 504 – 505.

Для затриманих збіглих духовних осіб передбачається, у залежності від ступеню їхньої вини, віддання на поруки, направлення в монастирі та передача світським установам; консисторії позбавляються права утримувати таких осіб.

238. 1799, січня 12. — Сенатський. — О непривлечении в Римско-Католическую веру исповедующих другие Христианские законы. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.818. — С. 526.

Підтверджується заборона католицькому духовенству приймати у свою віру християн інших віросповідань.

239. 1799, січня 26. — Синодський. — ДАМС. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 176.

Христофору, єпископу Феодосійському і Маріупольському наказується провести зміни у керівництві Балаклавського Георгіївського монастиря.

240. 1799, лютого 17. — Именной, объявленный Обер-Прокурором Синода Князем Хованским. — О поднесении на Высочайшее усмотрение представлений воинских команд, о награждении Священников знаками отличий, по мере вступления. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.862. — С. 569.

За запитом Синоду наказується направляти на імператорське затвердження подання про нагородження полкових священників не раз на рік, а по мірі надходження відповідних прохань військового керівництва.

241. 1799, березня 7. — Синодський. — О увольнении Епархиальным Архиереям учеников Семинарий в светския команды без доклада Синоду, кроме студентов Философии и Богословия. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.880. — С. 579.

Вносяться зміни в порядок реалізації положень синодського указу від 31 жовтня 1798 р.; якщо раніше заборона звільняти без згоди Синоду учнів семінарій у світські установи поширювалась на всіх семінаристів, то тепер – лише на студентів богослов'я та філософії.

242. 1799, березня [?]. — Синодський. — НКМ. — КП — 25092 / Арх — 8302.

З метою сприяння поширенню єдиновірства і забезпечення громадського спокою єпархіальним архієреям наказується не відбирати у старообрядців стародруки, якщо останні не містять положень, які ображають православну церкву та її обряди. Наказується повертати, за деякими винятками, конфісковані книги старообрядцям.

243. 1799, апреля 4. — Синодский. — Об определении, состоящих при Консисториях, Духовных Правлениях и Семинариях из духовнаго звания сторожей и приставов на Священно и церковнослужительския места. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.920. — С. 605.

З метою заохочення до більш сумлінної роботи єпархіальним архієреям дозволяється задовольняти прохання про зайняття сторожами та приставами духовного звання місць церковнослужителів.

244. 1799, апреля 4. — Синодский, по Высочайше утвержденному докладу. — О правилах для призрения вдов и сирот Священнослужителей городских и Соборных церквей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.921. — С. 605 — 609.

Запроваджується система додаткових заходів щодо матеріального забезпечення вдів і сиріт духовних осіб.

245. 1799, апреля 11. — Синодский. — О присылке от воинских команд в Синод представлений о награждении Священников установленными знаками отличия, с показанием в оных: из каких Епархий те Священники поступили в полки. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.928. — С. 611 — 612.

З приводу, зокрема, рапорту інспектора Дніпровської і Таврійської дивізії генерала Міхельсона наказується при поданні представлення полкових священиків до нагород повідомляти, з яких єпархій такі духовні особи прибули до полків, оскільки єпархіальні архієреї зі свого боку повинні надати відповідні схвали.

246. 1799, мая 23. — Синодский, в следствие Именнаго. — О наложении эпитимии на воинских чинов за преступления, без отлучения их от службы. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 18.977. — С. 659.

Забороняється відривати військових від служби на час проходження епитимії.

247. 1799, травня. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 603. — Арк. 1.

При маніфесті про вінчання Великої княжни Олександри Павлівни розсилаються примірники форм проголошення імен членів імператорської родини під час богослужінь.

248. 1799, травня [?]. — Синодський. — НКМ. — КП — 25092 / Арх. — 8302.

Запроваджуються заходи з нагоди народження Великої княжни Марії Олександрівни.

249. 1799, травня [?]. — Синодський. — НКМ. — КП — 25092 / Арх — 8302.

Запроваджуються заходи з нагоди заручин Великої княжни Олени Павлівни.

250. 1799, травня [?]. — Синодський. — НКМ. — КП — 25092 / Арх — 8302.

Наказується відслужити вдячний молебень з нагоди одужання Великого князя Миколи Павловича і Великої княжни Анни Павлівни від вісти.

251. 1799, липня [?]. — Синодський. — НКМ. — КП — 25092 / Арх — 8302.

Наказується відслужити вдячний молебень з нагоди перемоги над французами союзницької армії під керівництвом О. Суворова.

252. 1799, августа 4. — Синодский, в следствие Именнаго Июля 31. — Об учреждении Соборных церквей в некоторых городах на денежном окладе; об ассигновании суммы на жалованье Священно и церковнослужителям оных церквей и о перемене названий Епархий для единообразия по званию тех Губерний, в коих кафедры их состоят. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 19.070. — С. 750 — 754.

З огляду на перебування в регіоні сухопутних військ та флоту, на велике населення, багатоконфесійний склад, торгове значення Одеси, Дубосар, Овідіополя, Очакова, Єнікале,

Карасубазара, Бахчисарая та Тирасполя в цих містах наказується влаштувати соборні церкви із виділенням на утримання священно- та церковнослужителів додаткових сум, залишивши при цьому закріплені за ними парафіяльні двори.

253. 1799, августа 8. — Сенатский. — О прописывании в сообщениях из Уголовных Палат в Духовная Консистории, о решении дел священно и церковно-служителей, впадших в уголовные преступления, с такою ясностью, чтоб не настояло ни малейшаго сомнения в точности Палатских решений. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 19.072. — С. 754.

З приводу повідомлення архієпископу Тверському Тверського губернського правління наказується всім I-м департаментам палат суду і розправи давати духовним установам чіткі і докладні відомості про осіб духовного відомства, які за злочини мають бути позбавлені звань.

254. 1799, жовтня [?]. — Іменний. — НКМ. — КП – 25092 / Арх – 8302.

Наказується перемістити Гавриїла з посади митрополита Новоросійського і Дніпровського і призначити на його місце Афанасія, єпископа Воронежського.

255. 1799, жовтня 3. — Синодський. — НКМ. — КП – 25092 / Арх – 8302.

Передається зміст іменного указу про переміщення на архімандритську вакансію у Київській єпархії Гавриїла, митрополита Новоросійського і Дніпровського, і про переміщення на місце останнього Афанасія, єпископа Воронежського.

256. 1799, октября 16. — Высочайше утвержденный доклад Синода. — О приведении Епархиальных границ сообразно границам Губерний и об учреждении новых Епархий. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 19.156. — С. 813 – 819.

На виконання волі імператора, розробленою Синодом доповіддю передбачається залишення Новоросійської єпархії 2-го класу у тому ж статусі; скасовується Феодосійський вікаріат, усі церкви відомства якого передаються Новоросійському і Дніпровському єпархіальному архієрею; Феодосійський вікарійний єпископ Христофор переводиться до Слобідсько-Української єпархії.

257. 1799, жовтня [?]. — Синодський. — НКМ. — КП – 25092 / Арх – 8302.

Запроваджуються заходи з нагоди шлюбу Великої княжни Олени Павлівни.

258. 1799, ноября 8. — Сенатский. — О продовольствии сельских священно и церковно-служителей хлебным содержанием. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 19.182. — С. 854 – 856.

За поданням Синоду з приводу доповідей та рапортів єпархіальних архієреїв підтверджується необхідність точного дотримання положень височайше затвердженої II січня 1798 р. доповіді Синоду та Сенату і запропонованих Синодом роз'яснень.

259. 1799, ноября 9. — Синодский. — О присылке ежегодных рапортов в Синод из всех Епархий об остаточных суммах. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXV. — № 19.183. — С. 856 – 857.

Наказується щорічно звітувати до Синоду про суми, які не витрачені через неповну комплектність штатів єпархій.

260. 1800, января 19. — Синодский. — О уведомлении Орденского Капитула со стороны Духовных Начальств, если в ведении их состоящая духовная особа будет Всемилостивейше пожалована в Кавалеры, с означением, когда кто пожалован и какими знаками ордена, с доставлением притом единовременных за пожалование их оными денег. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.251. — С. 16 – 17.

За відношенням обер-церемоніймейстера наказується доводити до відома Капітулу орденів відомості про нагороджених орденами духовних осіб і доставляти в Капітулу встановлену суму грошей, без чого такі кавалери не можуть вноситись у списки і отримувати пенсіон.

261. 1800, января 26. — Высочайший приказ, отданный при пароле. — Об испрашивании Генералитету, Штаб и Обер-Офицерам желающим сочетаться законным браком, предварительно на то высочайшаго соизволения. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.254. — С. 18.

Генералітету, штаб– і обер–офіцерам у проханнях до імператора про надання дозволу на одруження наказується повідомляти про особу нареченої.

262. 1800, февраля 1. — Сенатский. — О невозвращении в Унию людей, присоединившихся к Православной Вере, и о непрепятствовании Униатам приступать к оной. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.263. — С. 24–31.

Римсько–католицькому департаменту Юстиції–колегії наказується підтвердити всім своїм підлеглим заборону перешкоджати переходу уніатів у православ'я й повертати на вернутих на православ'я в уніатство.

263. 1800, февраля 15. — Синодский, по Высочайше утвержденному докладу. — О имени при ружных церквах неполного числа Священно и церковнослужителей, какое положено по штатам, а смотря по настоящей в том надобности и по усмотрению Епархиальных Архиреев. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.280. — С. 37–38.

Дозволяється, при збереженні порядку отримання повної суми на утримання ружних церков, мати при останніх меншу передбаченої штатом кількість священно– та церковнослужителів, між якими слід розподіляти всі гроші.

264. 1800, февраля 20. — Синодский. — О погребении полковым Священникам Лютеран и других религий людей, в случае небытности их Пасторов. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.289. — С. 44–45.

З приводу подання єпископа Нижгородського підтверджується дія указу Синоду від 24 серпня 1797 р., який регламентує правила поховання православними священиками іновірців і приєднання смертельно хворих до панівної віри; дія указу поширюється на всі єпархії.

265. 1800, марта 22. — Синодский, в следствие Именного. — О подтверждении всем Епархиальным Архиреем указами, дабы священно и церковно–служители всемерно удерживались от пьянства. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.337. — С. 92–98.

З приводу рапорту імператору Тамбовського цивільного губернатора запроваджуються додаткові заходи для упередження поширення пияцтва серед осіб духовного відомства.

266. 1800, апреля 4. — Именной, объявленный Синодальным Членом Амвросием Архиепископом С. Петербургским. — О состоянии армейским Священникам в военное время под ведением Обер Священника. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.369. — С. 114.

Проголошується підпорядкування армійських священиків і у военний, і в мирний час польовому обер–священнику, без згоди якого забороняється переміщення таких духовних осіб.

267. 1800, апреля 5. — Сенатский. — О воспрещении менять отведенные Архирейским домам и монастырям земли, мельницы и рыбные ловли. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.370. — С. 114–115.

За запискою Державного скарбника із повідомленням змісту прохання архімандрита Новгород–Сіверського монастиря Синоду доручається заборонити подання клопотань про заміну відведених архіерейським будинкам та монастирям земель, млинів та рибних ловель іншими.

268. 1800, мая 9. — Именной, объявленный Синодальным Членом, Обер–Священником Озерецковским. — О сношении всем воинским чинам по делам, до Духовнаго начальства касающимся, с Обер–Священником. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.415. — С. 155.

Військовим забороняється звертатись до консисторій, а не до обер–священника.

269. 1800, мая 27 (*). — Высочайший рескрипт, данный С. Петербургскому Архиепископу Амвросию. — О неувольнении семинаристов из духовнаго звания без Высочайшаго повеления. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.434. — С. 165.

(*). Указы из Сената посланы Июня 16.

Синод зобов'язується подавати на розгляд імператора кожну справу про переведення семінаристів у інші стани.

270. 1800, юнія 1. — Высочайше утвержденный доклад Синода. — О обучении детей полковых Священников в Армейской Семинарии и об определении их потом в полки на вакантные Священнические места. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.439. — С. 167 – 168.

За зверненням до Синоду обер-священника імператором наказується заборонити дітям армійського та флотського духовенства, які навчаються в семінарії, поступати на інші, крім військових священників, місця.

271. 1800, юнія 14. — Синодский. — О невенчании удельных вдов и девок ни с кем, а паче с помещичьими крестьянами, без увольнительных писем от сельских старшин. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.451. — С. 172 – 173.

З приводу донесення Департаменту уділів Тамбовської удільної експедиції підтверджується заборона священникам вінчати удільних вдов і дівок, які не пред'являють листи про звільнення.

272. 1800, юнія 23. — Синодский по Высочайше утвержденному докладу. — Об учении в Армейской Семинарии одних только детей Армейского и Флотского Духовенства. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.459. — С. 181 – 182.

За затверженою імператором доповіддю обер-священника регламентується влаштування і функціонування армійської семінарії.

273. 1800, юлія 7. — Синодский. — О неприсылке ведомостей в Синод, о умерших нижних военнослужащих чинах, у коих на прежних жилищах остались жены. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.475. — С. 197 – 198.

Полковим священникам забороняється направляти відомості про померлих одружених військових до Синоду; підтверджується необхідність дотримуватись порядку, закріпленого указом Сенату від 15 жовтня 1781 р.

274. 1800, юлія 9. — Синодский, в следствие Именного. — О подтверждении всем Священно и церковнослужителям с подписками, дабы они в возмущении крестьян не вмешивались. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.479. — С. 226 – 227.

З приводу доповіді імператору Симбірського цивільного губернатора підтверджується суворо заборона особам духовного звання брати участь у селянських виступах; наказується всіх підозрюваних у порушенні указу негайно усувати від парафії, забороняти їм служіння і відсилати в світські установи для проведення над ними слідства, про що звітувати до Синоду.

275. 1800, липня 30. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 381. — Арк. 1 – 1 зв.

Визначаються умови служіння панахиди за померлою Великою княжною Марією Олександрівною.

276. 1800, августва 25. — Синодский, в следствие Именного. — О невыписывании учеников из Семинарий до действительного их поступления на церковно-причетнические места, и об учреждении Русского класса при Семинариях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.532. — С. 277 – 278.

Припиняється практика видачі нездібним семінаристам документів для пошуку вакантних місць; передбачається необхідність навчати таких осіб до дійсного призначення в російських школах, які мають існувати при кожній семінарії.

277. 1800, сентября 24. — Синодский. — О подтверждении всех Епархий Преосвященным Архиепископам, дабы они на строение приделов и домовых церквей дозволения отнюдь не давали. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.572. — С. 319.

Єпархіальним архієпископам підтверджується заборона давати без подання до Синоду згоду на влаштування безпарафіяльних церков.

278. 1800, вересня 29. — Синодский. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 2 а. — Спр. 1. — Арк. 401 зв.

Визначаються умови, за яких земля має знаходитись у повному розпорядженні парафіяльних священно- та церковнослужителів.

279. 1800, **октябрю 27.** — Именной, данный Синоду. — О дозволенни старообрядцам строить церкви. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.621. — С. 357.

З приводу клопотання московських старообрядців підтверджується дія указу від 12 березня 1798 р. про умови надання дозволу на влаштування в єпархіях старообрядницьких церков.

280. 1800, **ноября 29.** — Синодский, в следствие Именного. — О доставлении сведений из всех Епархий о том, нет ли где иконостасов из образов Патриарших или Царских, состоящих без употребления. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.670. — С. 414.

Наказується подати до Синоду довідки про наявність у монастирях і церквах іконостасів, що складаються із Патриарших і Царських образів, із наведенням описів і зазначенням часу написання останніх.

281. 1800, **ноября.** — Сенатский. — О распоряжениях по обработанию земель церковных; об удовлетворении священно церковно-служителей хлебом в натуре или деньгами, где обоюдное в том согласие последует, и об отводе указаго пространства земли к тем церквам, при коих священно и церковно-служители казеннаго жалованья не получают. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.674. — С. 415–417.

За доповідями та рапортами до Синоду єпархіальних архієреїв губернаторам і губернським правлінням підтверджується необхідність чіткого дотримання затвердженої імператором доповіді Синоду і Сенату від 11 січня 1798 р. про правила обробки парафіянами церковних земель.

282. 1800, **декабрю 25.** — Именной, объявленный Синоду Преосвященным Амвросием, Архиепископом Новгородским и Санктпетербургским. — О не позволенни строить деревянные церкви вновь, на место погорелых. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.701. — С. 483.

З приводу згорілої в Калузькій губернії церкви наказується заборонити в усіх єпархіях зведення дерев'яних церков замість знищених пожежею.

283. 1801, **января (*).** — Синодский по Высочайше утвержденному докладу. — О наказывании людей Грекороссийскаго исповедания за уклонение от исповеди и Святаго причастия, вместо денежнаго штрафа, церковным покаянием. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.743. — С. 521–523.

(*) Указ Сената печатан во всенародное известие Феврала 28.

Призначається практика накладання штрафів на осіб, які не були у сповіді та причастя; замість цього, запроваджується приватне осудження парафіяльним священником із накладенням церковної епитимії.

284. 1801, **феврала 28.** — Сенатский. — О назначении времени церковнаго покаяния для преступников от Духовнаго Правительства. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.766. — С. 549.

Підтверджується заборона визначення світською владою терміну епитимії.

285. 1801, **марта 15.** — Синодский по Высочайше утвержденному докладу. — Об определении пенсiona армейских полков Священникам и остающим после их женам с детьми. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.789. — С. 589–590.

За доповіддю обер-священника імператором урівнюються суми, які видаються на пенсії полковому та флотському духовенству й монастирським ігуменам та ігуменям; передбачаються інші заходи для покращення матеріального утримання престарілих військових священників та їх родин; забороняється направляти на службу при військових шпиталях і фортецях інших, крім армійських, священників.

286. 1801, **апреля 3.** — Именной, данный Сенату. — Об освобождении прихожан от обязанности обрабатывать церковныя земли, и об удвоении положенной в 765 году платы священнослужителям за исправление мирских треб. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.816. — С. 605–606.

За доповіддю Синоду скасовується дія затвердженої імператором 11 січня 1798 р. доповіді Синоду та Сенату про порядок обробки парафіянами церковних земель і постачання причту продовольством. Подвоюється оплата треб.

287. 1801, апреля 14. — Именной, данный Синоду. — О назначении Священнослужителей во флоты и полевые полки. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.835. — С. 611.

Адміралтейській і Сухопутній колегіям забороняється розпоряджатись в питаннях призначення духовенства на флот і армію; усі такі призначення проголошуються в юрисдикції Синоду.

288. 1801, квітня 18. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 432. — Арк. 1.

Афанасію, єпископу Новоросійському і Дніпровському, наказується обрати з поміж духових осіб єпархії одинадцять священників або ієромонахів для служби на судах Чорноморського флоту.

289. 1801, апреля 19. — Именной, данный Синоду. — О неделании Обер-Священнику никаких распоряжений, без представления Синоду и без его утверждения. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.843. — С. 616 – 617.

З метою обмеження незалежності обер-священника від Синоду першому забороняється вносити імператору доповіді, розпоряджатись виділеними коштами без дозволу Синоду; проголошується пріоритет Синоду в питаннях управління військовим духовенством і армійською семінарією.

290. 1801, мая 22 (*). — Именной, данный Синоду. — Об освобождении Священников и Дияконов от телеснаго наказания. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.885. — С. 655.

(*) Распубликован от Сената 13 Июня.

Наголошується на необхідність впровадити в життя нереалізовану височайше конфірмовану доповідь Синоду від 9 грудня 1796 р. про звільнення засуджених за кримінальні злочини священнослужителів від тілесного покарання.

291. 1801, мая 30. — Синодский. — О неувольнении из Академий и Семинарий студентов Богословии и Философии в светское ведомство, без ведома Синода. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 19.897. — С. 664 – 665.

Єпархіальним архієреям наказується бути обачними при розгляді кожної справи про звільнення семінаристів у світське звання з тим, щоб не спричинити недоукомплектування причтів.

292. 1801, червня 17 [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 434. — Арк. 1.

До відома підлеглих духовного відомства доводиться зміст іменного указу від 22 травня 1801 р. про звільнення священнослужителів від тілесного покарання. Наказується в перший недільний або святковий день після отримання указу відслужити вдячний молебень у кожній церкві та монастирі.

293. 1801, вересня. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 446. — Арк. 1 зв.

Запроваджуються заходи з нагоди коронації Олександра I.

294. 1801, вересня 15. — Именной. — ДАДонО. — Ф. ф. — 132. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 304.

Єпископу Новоросійському і Дніпровському Афанасію надається сан архієпископа.

295. 1801, октября 23. — Именной, данный Экспедиции Государственного Хозяйства Опекунства Иностранных и сельскаго домоводства. — О водворении прибывших в Одессу Болгар и Греков. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 20.035. — С. 805 – 807.

За рапортом Новоросійського цивільного губернатора запроваджується ряд заходів для оселення болгар та греків, які разом із священником прибули до Одеси з Румелії, рятуючись від переслідувань мусульман.

296. 1801, декабря 24. — Синодский. — О невырывании из земли для перенесения в другия места мертвых тел, преданных оной уже несколько времени. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — № 20.090. — С. 870 – 871.

За рішенням імператора забороняється, за деякими винятками, перепоховання померлих через кілька місяців після поховання.

297. 1801. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 453. — Арк. 1 – 1 зв.

Московській духовній цензурі наказується скласти за участю вчених представників єпархіального духовенства Тлумачення Священного Писання.

298. 1802, января 20. — Синодский, в следствие Именного. — О порядке приема выходящих из-за границы монахов. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.117. — С. 22 – 23.

Керівництву прикордонних єпархій, у тому числі й Новоросійської, наказується прибулих із-за кордону ченців, пострижених у Росії, негайно направляти до монастирів, повідомляючи про це Синод; єпархіальному керівництву забороняється без попередніх зносин з Синодом направляти до монастирів ченців, пострижених за кордоном.

299. 1802, апреля 1. — Именной, данный Сенату. — О непродаже книг противных законам Божиим и гражданским. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.210. — С. 86.

Проголошується, що після знищення створених раніше цензурних установ усі продавці іноземних книг мають дати підписки, що не будуть реалізовувати продукцію, яка суперечить Божим та цивільним законам.

300. 1802, мая 17. — Синодский. — О содержании в предписанном порядке метрических книг, и о шнуровых книгах, выдаваемых из Консисторий или Духовных Правлений на каждую церковь для ведения обысков. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. Общие приложения к томам Полного Собрания Законов. — № 20.266 а. — С. 13 – 16.

Підтверджується необхідність суворого дотримання порядку видачі й ведення метричних книг і книг обшук; посилюється контроль за правильністю внесення відповідних записів.

301. 1802, июля 17. — Именной, данный Синоду. — О замене в селениях недостатка врачебных учреждений заведением в духовных училищах нужных к сему познаний. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.334. — С. 194.

Запроваджується ряд заходів для підготовки священників до надання медичної допомоги парафіянам.

302. 1802, июля 24. — Синодский, в следствие Именного. — О заведении в Семинариях обучения Медицинским наукам. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.346. — С. 204 – 205.

На виконання імператорського указу від 17 липня 1802 р. єпархіальним архієреям наказується направляти студентів з духовних училищ у медичні інститути й запроваджувати викладання початків медичних наук у духовних училищах.

303. 1802, августа 7. — Синодский. — О строжайшем подтверждении, чтобы люди духовного ведомства неосмеливались утруждать Его Императорское Величество просьбами мимо своего Начальства. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.364. — С. 217 – 218.

З приводу скарги архімандрита полоцького Божоявленського монастиря на місцеву казенну палату підтверджується заборона духовним особам і установам звертатись безпосередньо до монарха в обхід свого безпосереднього керівництва.

304. 1802, августа 13. — Высочайше утверждённый доклад Синода. — О выдаче прогонных денег духовным лицам. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.368. — С. 219 – 220.

За розпорядженням імператора визначається кількість коней, яка має надаватись духовним особам для проїзду.

305. 1802, серпня 16. — Іменний. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 4.

З приводу викрадення коштовних речей із ризниці Боровського монастиря наказується провести в усіх єпархіях опис церковного майна.

306. 1802, августа 25. — Сенатский, в следствие Именного. — О доставлении ведомостей от приходских Священников в градскую Полицию о брачующихся, рожденных и умерших, в тож время, как они подают ведомости своему начальству. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.384. — С. 230 – 231.

Цивільним губернаторам і губернським правлінням наказується направити в Експедицію державного господарства пропозиції щодо запровадження обліку міською та сільською поліцією шлюбів, народжень та смертей, із щорічною звіркою цих відомостей із консисторськими даними.

307. 1802, серпня 31. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 4 – 5.

На виконання іменного указу від 16 серпня 1802 р. наказується провести опис церковного майна. Регламентується порядок звітності з цього питання.

308. 1802, сентября 10. — Синодский, в следствие Именного. — Об отправлении везде на Высокоторжественные и праздничные дни всенощных служений с вечера до 15 Сентября по прежнему примеру. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.416. — С. 254.

За доповіддю Синоду імператором дозволяється зберегти існуючий порядок проведення всенощних служб.

309. 1802, сентября 18. — Сенатский, в следствие Именного 24 Июля. — О истребовании от Начальствующих Губерниями сведений о употребительных ныне сборах и повинностях, как по земству, так и по городам, противу составленных форм. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. Приложение. — № 20.421 а. — С. 9 – 10.

Від керівництва губерній вимагається надання відомостей, зокрема про кількість духовенства в містах, про повинності та збори на утримання церков.

310. 1802, октября 31. — Сенатский. — О неотбирании от Архиерейских домов и монастырей штатных служителей, без согласия духовных властей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.489. — С. 335 – 336.

З приводу подання Синоду архієпископа Псковського підтверджується заборона казенним палатам звільняти штатних служителів архієрейських будинків і монастирів.

311. 1802, октября 31. — Сенатский. — О разборе неслужащих священно и церковнослужительских детей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.491. — С. 336 – 339.

З приводу доповіді Синоду єпископа Малоросійського–Переяславського про відданих у військову службу в 1797 р. церковнослужителів та дітей духовних осіб Київської, Чернігівської та Новоросійської єпархій губернським правлінням підтверджується чинність попередніх розпоряджень про повождення із звільненими з духовного у світське відомство при розборах; Синоду пропонується підтвердити своїм підлеглим умови заборони повернення в духовне відомство.

312. 1802, декабря 25. — Синодский. — О доставлении в Армейскую Семинарию детей священнослужителей, поступивших в военную службу. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.567. — С. 411.

За донесенням єпископа Нижгородського єпархіальним архієреям забороняється направляти дітей до армійської семінарії без попередньої згоди обер-священника армії та флоту.

313. 1803, января 26. — Именной, данный Сенату. — Об устройстве училищ. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.597. — С. 437 – 442.

За доповіддю Міністра освіти та членів Правління училищ затверджуються “Попередні правила народної освіти”. Регламентується, зокрема, порядок влаштування та функціонування парафіяльних училищ.

314. 1803, марта 5. — Синодский. — О выдаче из Консисторий, по требованиям Присутственных мест, выписок и свидетельств из метрических книг о рождении, бракосочетании и о умерших. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.652. — С. 491–492.

Консисторіям забороняється, за деякими винятками, давати витиски з метричних книг інакше, як за вимогою присутніх місць.

315. 1803, марта 18. — Синодский. — О порядке преподавания в Духовных Училищах учебных предметов. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.670. — С. 501–502.

З приводу рапорту митрополита Новгородського й Санкт-Петербурзького наказується розіслати в усі єпархії навчальні програми шкіль при монастирях Новгородської єпархії для використання їх при викладанні в семінаріях і повітових духовних училищах.

316. 1803, марта 18. — Синодский. — Об учинении распоряжения, со стороны Святейшаго Синода по прикосновенным к духовной власти пунктам, правил народного просвещения. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.671. — С. 502–504.

На виконання імператорських указів про заходи щодо покращення стану народної освіти єпархіальним архієреям наказується подати Синоду свої міркування про можливість більш широкого залучення священно- та церковнослужителів до справи освіти населення. Декларуються інші заходи, які плануються вжити для впровадження в життя монарших указів.

317. 1803, марта 26. — Синодский. — О кратком обхождении Духовнаго Начальства с духовными лицами. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.683. — С. 509.

На виконання волі імператора всім підвідомчим Синоду установам повідомляються принципи поведіння духовного керівництва з підлеглими.

318. 1803, июля 1. — Синодский. — О нераспространении Именнаго указа 1803 Февраля 4, об определении Присутственными местами самим собою Секретарей, на Епархиальные Консистории. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.834. — С. 721.

За доповіддю імператору обер-прокурора Синоду оголошується монарша воля не поширювати на органи єпархіального керівництва дію указу від 4 лютого 1803 р. про порядок призначення присутніми місцями секретарів.

319. 1803, августа 17. — Сенатский, по Высочайше утвержденному докладу. — О предоставлении свободы увольняемым от духовных властей по излишеству и неспособности к священническим званиям церковно-служительским детям избрать род жизни, какой сами пожелают, не принуждая ко вступлению в воинскую службу. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.897. — С. 835–836.

З приводу подання Сенату Калузького губернського правління розширюються можливості звільнених із духовного звання осіб обирати стан, до якого вони будуть зараховані.

320. 1803, августа 29. — Именной, данный Херсонскому Военному Губернатору Беклешову. — Об отведении в Новороссийском крае земель чиновникам и рядовым уничтоженнаго Одесскаго Греческаго дивизиона, желающим селиться на оных с их семействами. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVII. — № 20.919. — С. 873–874.

Згадується про виділення в 1795 р. 500 крб. на влаштування церкви для військовослужбовців грецького дивізіону.

321. 1803, грудня. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 639. — Арк. 6.

Афанасію, архієпископу Катеринославському, Херсонському і Таврійському наказується об'явити ієромонаху Даниїлу, який вийшов із Молдавії, про даний йому дозвіл здійснювати служби із призначенням до монастиря Київської єпархії.

322. 1804, января 22. — Именной, данный Обер-Прокурору Синода. — О помещении чиновников по ведомству Духовнаго Департамента по прежнему и об утверждении мест

классных на основании указа 4 Февраля 1803 года. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.135. — С. 44 – 45.

За запискою обер-прокурора Синоду підтверджується чинність існуючого порядку призначення чиновників духовного відомства на штатні місця і затвердження їх у класах.

323. 1804, февраля 11. — Сенатский. — О непременном назначении к церквам следующей пропорции земли при всяком решении Межевою Канцеляриею спорнаго дела, где состоят в виду церкви, земель неимеющих. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.149. — С. 70 – 72.

За повідомленням Синоду регламентується порядок відмежування підцерковної землі; межовим конторам Катеринославської та Херсонської губерній, у яких продовжується генеральне межування, підтверджується необхідність неухильного дотримання законів, які визначають розмір підцерковних ділянок.

324. 1804, февраля 21. — Сенатский по Высочайше утвержденному докладу Синода 4 Декабря 1803. — О расположении всех Епархий в России сообразно разделению Губерний. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.165. — С. 140 – 143.

Підлеглим Сенату наказується сприяти реалізації положень височайше затвердженої складеної на виконання імператорської волі доповіді Синоду про переміщення архієрейських будинків і семінарій; наказується зробити розпорядження з приводу переведення архієрейського будинку та семінарії з Новомиргорода до Катеринослава та влаштування в Херсонському повіті замість Новогригоріївської пустині Григоріївського Бізюкова монастиря.

325. 1804, февраля 22. — Сенатский. — О даче к Архиерейским домам служителей из казенных крестьян ближайших селений. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.168. — С. 145 – 147.

З приводу вимоги В'ятської духовної консисторії до місцевої казенної палати всім казенним палатам наказується влаштувати осіб на місяця служителей архієрейських будинків і монастирів шляхом призначення, а не виборів.

326. 1804, марта 4. — Синодский. — О сообщении от Епархиальных Архиреев требований отвода земель к сельским церквам в те места, в ведении коих состоят селения. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.195. — С. 190 – 191.

З приводу повідомлень митрополита Новгородського та Санкт-Петербурзького й архієпископів Ярославського й Псковського епархіальним архієреям наказується після зібрання відомостей про церкви, які не мають законної пропорції землі, передати клопотання про відмежування світській владі й одночасно рапортувати про це Синоду.

327. 1804, березня 17. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 496. — Арк. 41.

За доповіддю Афанасія, архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського дозволяється зведення Архангело-Михайлівської церкви у станиці Себіна Херсонського повіту.

328. 1804, марта 30. — Сенатский. — Об отсылке из Межевой Канцелярии следующих к возвращению жалоб помещикам, без замедления. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.231. — С. 233 – 235.

З приводу клопотання поміщика майора Артакова про повернення йому скарги на рішення Новоросійської межової контори стосовно передачі частини поміщицьких земель при річці Інгулець млину Новогригоріївської пустині присутнім місцям підтверджується необхідність повернення таких скарг без затримки.

329. 1804, апреля 8. — Именной, данный Синоду. — Об отношении воинских Начальств с требованиями и о замещении Священнических вакансий в армии к Обер-Священнику. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.242. — С. 241.

Змінюється порядок звернення полкового керівництва до Синоду з питання призначення полкових священників: наказується робити такі звернення не через Військову колегію, а через обер-священника.

330. 1804, апреля 16. — Высочайше утвержденный доклад Министра Народного Просвещения. — Об учреждении Коммерческой Гимназии в Одессе. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.266. — С. 281 – 284.

Затверджується складений попечителем Харківського навчального округу “План для заснування в Одесі комерційної гімназії”, за яким першим відділенням гімназії має стати парафіяльне училище із викладанням Закону Божого, а другим відділенням – повітове училище, у першому та другому класах якого мають викладатись катехізис та священна історія.

331. 1804, апреля 28. — Синодский. — О позволении мужьям и женам, оставшимся после сосланных вечно на поселение вступать в другие браки, и о недействительности прав супружества в случае возвращения ссыльных на прежние жилища. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.276. — С. 292 – 294.

З приводу доповіді єпископа Смоленського єпархіальним архієреям підтверджується право давати дозвіл на вступ у повторний шлюб чоловіків та дружин засуджених на довічне заслання осіб; наказується рапортувати до Синоду про кожний такий дозвіл.

332. 1804, мая 14. — Сенатский, в следствие Именного. — О дозволеннии людям духовнаго звания покупать земли. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.290. — С. 312.

З приводу казусу в Курській цивільній палаті повідомляється імператорський дозвіл на купівлю земель особами духовного звання нарівні з іншими різночинцями.

333. 1804, мая 31. — Синодский. — О запрещении Семинаристам присылать мимо Епархиальных Архиреев в Святейший Синод прошения об увольнении их из сего состояния, по болезненным припадкам, в Светское ведомство. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.321. — С. 361 – 362.

З приводу надісланих до Синоду прохань студентів Вологодської семінарії семінаристам забороняється звертатись безпосередньо до Синоду із клопотаннями про звільнення з духовного звання; наказується подавати такі клопотання через єпархіальних архієреїв.

334. 1804, липня 7. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 575. — Арк. 1 – 1 зв.

Передається зміст повідомленої Сенатом волі імператора стосовно права підлеглих духовного відомства купувати землі.

335. 1804, июля 21. — Синодский. — О наименовании послушников монахами. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.408. — С. 463 – 464.

Наказується в поданнях до Синоду про осіб, які бажають бути постриженими у ченці, зазначати світські імена таких послушників, не називати їх ченцями і подавати відомості про відсутність перешкод для постригу.

336. 1804, июля 25. — Сенатский. — Об отбирании церковных земель от частных лиц; об отводе других удобных и ближайших к церквам, с удовлетворением, от кого следует, понесенных священно и церковно-служителями убытков, если таковыя земли будут застроены. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.411. — С. 465 – 466.

З приводу повідомлення Синоду про скарги священно- та церковнослужителів Тули й Казані підтверджуються права церков на земельні ділянки.

337. 1804, серпня. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 6 – 7.

З приводу скарги тульських священно- та церковнослужителів до відома підлеглих духовного відомства доводиться зміст сенатського указу про регулювання їх майнових прав.

338. 1804, сентября 28. — Синодский. — О присылке от Обер-Священника в Синод повеленных ведомостей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.469. — С. 539.

Збільшуються обсяги звітностей, які мають подаватись до Синоду обер-священником армії та флоту. Наказується щорічно подавати послужні списки чиновників і канцелярських служителів, які знаходяться при обер-священнику, про полкових священників та їхні родини; доставляти екстракти з метричних книг полкових церков; подавати відомості про інвентар,

які прийняли православ'я. *Обер-священик зобов'язується кожні півроку подавати Синоду звіти про читання в церквах повчань і щомісячно — про виконання синодських указів.*

339. 1804, септембля 30. — Синодский, в следствие Именнаго. — О непринимании Учителей и учеников Духовнаго ведомства, без увольнения Святейшаго Синода, в Министерство Народнаго Просвещения. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.472. — С. 541.

За доповіддю обер-прокурора Синоду забороняється приймати вчителів і учнів, підлеглих духовному відомству, у заклади Міністерства народної освіти.

340. 1804, октябля 10. — Синодский. — О убеждении приходским Священникам крестьян и прочаго звания людей к прививанию детям их коровьей оспы. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.475. — С. 542 – 543.

Епархіальним архієреям наказується зобов'язати парафіяльних священиків у разі надходження вимог від лікарських управ надавати допомогу в щепленні вісти.

341. 1804, ноябля 5. — Высочайше утвержденный Устав учебных заведений, подведомых Университетам. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.501. — С. 626 – 647.

В перелік підлеглих університетам навчальних закладів не включаються училища, які знаходяться у відомстві Синоду. Регламентується діяльність парафіяльних та повітових училищ, пансіонів; передбачається викладання в них Закону Божого, катехізису та священної історії. Закріплюється обов'язок персоналу пансіонів примушувати учнів молитися і відвідувати церкву.

342. 1804, ноябля 10. — Синодский, в следствие Именнаго. — О подтверждении Епархиальным Архиепископам, дабы покупка казенных вещей производима была не иначе, как на основании изданных по сему предмету узаконений. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.511. — С. 660.

Підтверджується заборона духовним особам купувати казенні речі з порушенням існуючого законодавства.

343. 1804, декабля 1. — Синодский, по Высочайше утвержденному докладу 28 Октября. — О явившихся святых мощах перваго Иркутскаго Епископа Иннокентия. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.540. — С. 724 – 726.

Наказується внести в церковні книги запис про шанування 26 листопада пам'яті святителя Інокентія; дозволяється проводити відповідні всенощні, молитовні співы та служби.

344. 1804, декабля 8. — Синодский, в следствие Именнаго. — О соблюдении благочиния в церквах. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.544. — С. 728 – 730.

З приводу помічених імператором порушень під час служби в деяких церквах підтверджується необхідність суворого дотримання правил служби; передбачається входження в зносини з світськими установами для отримання допомоги в реалізації імператорського указу.

345. 1804, декабля 8. — Именной, объявленный Министром Юстиции. — О табельных днях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.545. — С. 730.

Керівництву училищ наказується дотримуватись наведеного розпису табельних днів, складеного Синодом.

346. 1804, декабля 8. — Синодский. — Об увольнении из Семинарий Студентов и учеников из Дворян Священнических детей, просящихся по праву Дворянства из Духовнаго в Светское ведомство, по доказательству Герольдии. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.546. — С. 730 – 731.

З приводу подань до Синоду епархіальних архієреїв останнім забороняється звертатись до Синоду з клопотаннями про звільнення із духовного відомства дворян студентів богослов'я й філософії без подання необхідних підтверджень дворянства.

347. 1804, декабря 22. — Синодский. — О сообщении в Духовныя Консистории из Уголовных Палат о последовавших решениях по делам о преступлениях священно и церковно-служителей, со всею ясностию и прописанием происшествия дела, и о чинении Консисториям в Синод представленный в случае сомнения в тех решениях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.566. — С. 755 – 756.

За повідомленням Сенату консисторіям забороняється позбавляти звань засуджених світською владою священно- та церковнослужителів, по справам яких є сумніви, без отримання докладних пояснень чи без попереднього розгляду Синоду.

348. 1804, декабря 22. — Синодский, в следствие Именного. — О согласном пении в церквах, во время Богослужений. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.567. — С. 756 – 758.

Посилюється контроль за церковним співом; підтверджується необхідність викладання нотного співу в семінаріях.

349. 1804, декабря 29. — Синодский. — О присылке ведомостей в Синод о церквах и при них состоящих Священно и церковно-служителях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.575. — С. 761.

Запроваджується обов'язкова наявність у щорічних відомостях, які надсилаються з єпархій до Синоду, графи про кількість у кожному місті та повіті священно- та церковнослужителів, які завершили богословський і філософський чи лише філософський курс.

350. 1805, января 1. — Именной, данный Синоду. — О неисполнении Консисторских решений о разводах, без утверждения Синода. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.585. — С. 774.

З приводу скарги імператору на синодське рішення консисторіям забороняється розривати шлюби без попереднього розгляду справ Синодом. З приводу імператорського указу Синодом розсилаються роз'яснення щодо процедури розлучення.

351. 1805, января 31. — Сенатский. — Об учреждении сельских приходских Училищ и о преподавании в оных учения священно и церковно-служителями. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.610. — С. 802 – 804.

За доповіддю Міністра народної освіти стосовно розроблених Синодом заходів щодо влаштування сільських парафіяльних училищ і забезпечення викладання в них світським установам наказується в необхідних випадках сприяти духовній владі.

352. 1805, февраля 21. — Именной, данный Синоду. — О нераспространении на Духовный Департамент и подведомственные ему места постановления о обращении некоторых табельных дней в присутственные. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.630. — С. 840.

Для духовных установ зберігається розпис табельних днів, який існував раніше.

353. 1805, марта 8. — Штат Черноморскому Штурманскому училищу из 152 учеников и табель мундирным вещам для штурманских учеников. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XLIV. — Ч. I. — К № 21.653. — С. 19 – 20.

До штату Чорноморського штурманського училища включається священник, який має викладати Закон Божий.

354. 1805, марта 23. — Именной, объявленный Санктпетербургским Митрополитом Преосвященным Епархиальным Архиереем. — О дозволеннии крестить младенцев, в случае крайней их слабости или по другим причинам, в домах отцов их или Священников. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.678. — С. 912 – 913.

Як підстави для дозволу хрещення немовлят не в церкві називаються слабкість здоров'я дітей та холод у храмі.

355. 1805, марта 30. — Указ из Военной Коллегии. — Об увольнении полковых Священников, не прежде, как по прибытии других на их места и по сдаче всего принадлежащего к церкви. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.688. — С. 919 – 920.

За рекомендацією Синоду керівництву полків наказується стежити, аби полкові священики звільнялись не раніше прибуття на їхні місця нових духовних осіб і здачі церковного майна.

356. 1805, мая. — Указ из Военной Коллегии. — О не удалении полковых Священников от ведения приходов и расходов денежных сумм полковых церквей и об извещении армейских Благочинных ежегодно о приходе, расходе и остатке оных. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.775. — С. 1064.

За повідомленням обер-священника армії та флоту забороняється усунення полковим керівництвом полкових священиків від ведення обліку церковних сум; підтверджується необхідність щорічного подання відомостей про ці суми армійським благочинним.

357. 1805, июня 8. — Сенатский, в следствие Именного. — О испрошении Высочайшаго соизволения на покупку Духовными Властями земель или других угодий. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.785. — С. 1077–1078.

Керівництво монастирів зобов'язується отримувати попередню згоду імператора при купівлі землі.

358. 1805, июня 12 (*). — Именной, объявленный Синоду Обер-Прокурором онаго. — О възвове Преосвященных Архипереев из Епархий, для присутствования в Синоде. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.790. — С. 1080.

(*) Указы из Синода посланы Июля 3.

З метою забезпечення особистого знайомства імператора з кожним єпархіальним архієреєм наказується викликати останніх по черзі для перебування в Санкт-Петербурзі та присутності в Синоді.

359. 1805, июня 28. — Сенатский. — О записке церковно-служительских детей и выходцев, по их желаньям, в купечество и мещанство. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.811. — С. 1094–1095.

З приводу звернення Саратовської казенної палати до Міністра фінансів казенним палатам підтверджується, що на церковнослужительських дітей, які бажають бути записаними в купецтво та міщанство, не поширюється обов'язок брати поручительство в сплаті податків і згоду тих місць, куди вони бажають бути записаними.

360. 1805, июля 28. — Сенатский, по Высочайше утверждённому докладу 11 Июля. — Об оставлении духоворцев, сосланных в Екатеринбург вечно к разработке рудников, в Сибири и о поселении их на удобных местах, сообразно указу 1802 года о водворении духоворцев в Мариупольском уезде. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.845. — С. 1134–1136.

З приводу переданою у височайше конфірмованій доповіді Комісії для перегляду старих кримінальних справ прохання духоворців Таврійському цивільному губернатору наказується доповісти Сенату про стан 10 духоворських дітей Перекопського повіту, які прийняли православ'я.

361. 1805, июля 28 (*). — Синодский, в следствие Именного Июля 15. — О внесении помещиков и чиновников, вступающих в браки с крепостными своими девками и другими не равнаго себе состояния лицами, в тоже самое время в метрическая книги. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.847. — С. 1136–1137.

(*) По ведению Синода в Сенат указы посланы в Сентябре месяце.

За ухвалою Синоду імператором наказується всім поміщикам і чиновникам, які беруть шлюб з особами інших станів, не тільки не чинити духовним особам перешикод, але й вимагати від священно- та церковнослужителів негайного внесення відповідного запису до метричної книги.

362. 1805, августа 2. — Именной, данный Сенату. — О распространении положения о прогонных деньгах и на канцелярских служителей, Синодом к должностям определяемых. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.863. — С. 1153.

Положення затверджені імператором доповіді від 4 січня 1803 р. про видачу прогонних грошей юнкерам і канцелярським класним служителям, які їдуть до місця служби в інші губернії, поширюються на канцелярських служителів, які призначаються Синодом.

- 363. 1805, серпня 18. — Іменний. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 618. — Арк. 1.**
Синоду наказується зробити розпорядження щодо взаємного переміщення Платона, архієпископа Астраханського, та Афанасія, архієпископа Катеринославського.
- 364. 1805, вересня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 618. — Арк. 1.**
На виконання іменного указу від 18 серпня 1805 р. Катеринославській духовній консисторії повідомляється про призначення на місце єпархіального архієрея Платона, архієпископа Астраханського, і наказується згадувати його ім'я під час богослужінь.
- 365. 1805, октября 2. — Синодский. — О донесении Синоду о случающихся в церквах, во время служения, неблагопристойностях и о сделании решеток пред Иконостасом и около амвола. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVIII. — № 21.931. — С. 1273.**
З приводу відміченого імператором випадку порушення правил поведінки в церкві наказується доповідати Синоду про всі такі порушення.
- 366. 1806, февраля 28. — Синодский. — О представлении Святейшему Синоду из Епархии о всех бракоразводных делах. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.038. — С. 106 – 108.**
За доповіддю єпископа Полтавського та рапортом Катеринославської духовної консисторії із проханнями роз'яснень щодо порядку зносин консисторії із Синодом у справах про розірвання шлюбів підтверджується заборона здійснювати розлучення без попередніх зносин із Синодом; у випадках, коли немає підстав для такого розлучення, консисторіям наказується негайно відмовляти у відповідних клопотаннях.
- 367. 1806, березня 23. — Высочайше затверждена доповідь Синоду. — ДАМС. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 37.**
Передбачається перебування в Балаклавському Георгіївському монастирі 13 ієромонахів для служби на судах Чорноморського флоту.
- 368. 1806. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 296. — Арк. 39.**
Запроваджується система заходів щодо виконання по духовному відомству іменного указу від 30 березня 1806 р., яким вносяться зміни у порядок подання прохань.
- 369. 1806, апреля 12. — Сенатский по Высочайше утвержденному мнению Комиссии для пересмотра прежних уголовных дел. — О возвращении на прежнее жилище ссылаемых на поселение за отклонение от Православной веры и раскаявшихся в своих заблуждениях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.092. — С. 169 – 170.**
Закріплюється процедура повернення на попереднє місце проживання засланих за відхилення від православ'я. Передбачається участь у цій процедурі єпархіальних архієреїв та губернських правлінь.
- 370. 1806, мая 7. — Синодский. — О форме Метрических книг. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.118. — С. 254 – 255.**
За доповіддю Московської типографської контори закріплюється порядок отримання консисторіями примірників роздрукованих форм метричних книг для забезпечення ними церков.
- 371. 1806, июня 18. — Синодский. — О запрещении Полковым Командирам чинить приказание находящимся в полках священникам о венчании нижних чинов. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.182. — С. 378 – 379.**
Військовій колегії рекомендується наказати полковому керівництву давати не накази про вінчання, а відомості про відсутність перешкод для вступу у шлюб нижніх чинів. Полковим священникам підтверджується обов'язок докладно розглядати обставини кожної такої справи.
- 372. 1806, июня 30. — Именный, объявленный Сенату Министром Юстиции. — О принятии показаний от духовных лиц по искомым и уголовным делам на прежнем основании. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.191. — С. 407 – 408.**
Підтверджується чинність існуючого порядку взяття свідчень духовних осіб.

373. 1806, юлія 13. — Именной, данный Синоду. — О содействии Духовным лицам в преподавании учения при казенных Горных заводах. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.209. — С. 630 – 631.

За доповіддю Міністра фінансів імператором наказується Синоду віддати своїм підлеглим розпорядження стосовно сприяння розвитку освіти в гірничих заводах.

374. 1806, августа 10. — Высочайше утверждённый доклад Синода. — О хранении и употреблении в расход полковой церковной суммы и об определении в полки к причетнической должности из учеников Армейской Семинарии или из церковников в Епархиях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.238. — С. 687 – 689.

За повідомленням обер-священника армії й флоту Військової колегії встановлюються нові правила зберігання і використання церковних сум; запроваджується порядок, згідно з яким у випадку відсутності гідних кандидатів із нижніх військових чинів вакантні посади причетників при полкових церквах мають заповнюватись за рахунок учнів армійської семінарії, епархіальних церковнослужителів або дітей полкових священнослужителів, не відданих у навчання.

375. 1806, августа. — Указ из Военной Коллегии, в следствие Именного. — О порядке представления полкового Духовенства к наградам. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.260. — С. 705 – 706.

Полковому керівництву підтверджується заборона звертатись із поданнями про нагородження полкового духовенства не до керівництва корпусами, а безпосередньо до обер-священника армії й флоту.

376. 1806, серпня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 653. — Арк. 1 – 1 зв.

Наказується перевести до розташованого у Мінську мушкетерського полку священника церкви села Улянівка Херсонського повіту Ф. Шульженкова. Обумовлюється, що священнику мають бути видані для проїзду два коня та зроші із спеціально передбаченої на такий випадок синодальної суми.

377. 1806, септября 24. — Синодский, по Высочайше утверждённому докладу Синода. — О хранении церковных сумм Священнослужителям и церковным старостам. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.283. — С. 741 – 743.

З приводу подання до Синоду митрополита Новгородського та Санкт-Петербурзького декларується необхідність складання інструкції для церковних старост; на епархіальних архієреїв покладається обов'язок щороку присилати до Синоду відомості про стан церковних сум.

378. 1806, вересня [?]. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 4 – 4 зв.

Запроваджуються заходи щодо оприлюднення у церквах маніфесту про намір розпочати переговори із Францією.

379. 1806, жовтня 30 [18 – ?]. — Именной. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1350. — Арк. 79; Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1495. — Арк. 2 зв.

У Катеринославській епархії дозволяється будівництво церков у випадках, коли у парафії не вистачає потрібної кількості дворів. Дозволяється будівництво в межах епархії дерев'яних церков.

380. 1806, ноября 18. — Именной, данный Синоду. — О праздновании рождения и тезоименитства Великой Княжны Елисаветы Александровны. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.358. — С. 866.

Закріплюється форма згадки в церковних службах імені княжни; встановлюються дати святкування днів її народження та тезоіменитства; проголошується обов'язковість оприлюднення цього указу в усіх церквах і монастирях.

381. 1806, ноября 20. — Высочайше утвержденный доклад Синода. — О учинении разбора священно и церковнослужителям и их детям. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.ХХІХ. — № 22.362. — С. 870–872.

На виконання імператорського указу визначається коло осіб духовного відомства, які підлягають виключенню з останнього й відданню на військову службу.

382. 1806, ноября 30 (*). — Манифест. — О составлении и образовании повсеместных временных ополчений или милиции. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.ХХІХ. — № 22.374. — С. 892–897.

(*) Печатан Декабря 3.

Священно– та церковнослужителі зобов'язуються молитись про відвернення небезпеки з боку Франції, про перемогу над ворогом і відновлення спокою в державі.

383. 1806, ноября 30. — Сенатский. — Об отсылке исключенных из духовнаго звания Священно и церковнослужителей, лишенных духовнаго сана, в военную службу или к казенным заводам и фабрикам в мастеровые, и о наблюдении за ними, чтобы не именовались прежними духовными званиями. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.ХХІХ. — № 22.378. — С. 899–900.

За повідомленням Синоду підтверджується непоширення на звільнених за пороки духовних осіб свободи вільного обрання стану; губернським правлінням наказується невідкладно визначати, куди направляти таких осіб.

384. 1806, листопада. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 296. — Арк. 23–23 зв.

Запроваджуються заходи щодо оприлюднення маніфесту про початок бойових дій проти Франції. Обумовлюється порядок проведення відповідних молебнів.

385. 1806, листопада. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 296. — Арк. 27–27 зв.

Запроваджуються заходи на виконання іменного указу від 18 листопада 1806 р.

386. 1806, декабря 13. — Синодский, в следствие Именнаго. — О обязанности духовенства при составлении земскаго войска или милиции, и о чтении по церквам сочиненнаго Синодом по сему случаю объявления. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.ХХІХ. — № 22.394. — С.926–930.

Закріплюється порядок доведення до відома населення маніфесту від 30 листопада 1806 р, імператорського указу Синоду від 6 жудня 1806 р. про роз'яснення необхідності сприяння формуванню ополчення та відповідної об'яви Синоду.

387. 1806. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 296. — Арк. 38.

Розсилаються примірники надрукованих у синодальній типографії книг “Коротке наставленіє про лікування хвороб простими засобами” і “Спосіб позбутися остаточно віспяної зарази через загальне щеплення коров'ячої віспи”. Обумовлюється порядок оплати цих книг.

388. 1806. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 296. — Арк. 40.

За доповіддю Комітету імператорської Академії Наук дозволяється направленому до “міст південної смуги”, у тому числі і Херсону, ад'юнкту Вішнявському використовувати монастирські і церковні будівлі для проведення астрономічних спостережень.

389. 1807, января 31. — Сенатский. — О произвождении дел о ставленниках и о построении церквей, на простой бумаге. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.ХХІХ. — № 22.442. — С. 1001.

З приводу запиту до Синоду секретаря Катеринославської духовної консисторії наказується справочинство в справах про призначення до церков і влаштування релігійних споруд вести на простому, а не гербовому, папері.

390. 1807, лютого 7. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 22 зв. — 23.

За поданням Платона, архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського наказується позбавити духовного сану і виключити з духовного відомства священника Покровської церкви селища Орловка Новомосковського повіту Андрієцького за перелюб та інші провини.

391. 1807, березня 7. — Іменний. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 672. — Арк. 1–1 зв.

З приводу того, що Синодом не завершено збирання передбачених іменним указом від 26 жовтня 1806 р. відомостей, Синоду наказується повідомити єпархіальним архієреям, аби вони тимчасово не відсилали дітей священно- та церковнослужителів до військово-сирітських відділень і направляли їх до духовних училищ; обумовлюється, що такі особи не повинні виключатись із списків, які вимагаються Синодом.

392. 1807, березня 14. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 672. — Арк. 1–1 зв.

На виконання іменного указу від 7 березня 1807 р. єпархіальному керівництву роз'яснюється порядок дій щодо дітей священно- та церковнослужителів, призначених до направлення у військово-сирітські відділення.

393. 1807, марта 21. — Синодський. — О непринимании студентов и людей Духовнаго звания в областныя милиции, без предварительнаго с Духовным начальством сношения. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.503. — С. 1160.

Повідомляється, що за доповіддю Синоду імператору останнім через Міністра внутрішніх справ заборонено без попереднього узгодження з духовними установами приймати в обласні міліції осіб з духовного стану.

394. 1807, квітня 4. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 21–22.

З приводу рапорту митрополита Новгородського і Санкт-Петербурзького посилюється контроль за покаранням світських осіб, які дають неправдиві свідчення про відсутність перешкод для укладення шлюбу.

395. 1807, юля 12. — Сенатський. — О предписании всем Губернским правлениям, дабы требуемая Духовными Консисториями сведения доставляемы были в оныя беспрекословно. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.551. — С. 1215–1217.

За повідомленням Синоду губернським правлінням та урядам підтверджується необхідність надавати відомості, яких вимагають консисторії.

396. 1807, юля 18. — Синодський. — Об отставлении по церквам чтения разосланных из Святейшаго Синода по случаю войны с Францією объявленных. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XIX. — № 22.561. — С. 1222–1223.

За указом імператора скасовується дія указу Синоду від 1 грудня 1806 р. про зобов'язання священнослужителів включати в проповіді запозичення із об'яви про підготовку до війни із Францією.

397. 1807, августа 16. — Именной, данный Синоду. — О оставлении неразлучными браков ссыльных, кои по Монаршему милосердию возвращены будут на прежния жилища, если во время их ссылки от оставшихся на месте супругов не поступило просьб о вступлении во второй брак. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.591. — С. 1240–1241.

За доповіддю Синоду наказується не розривати шлюбів засланих осіб, повернутих на попереднє місце проживання, якщо їхні подружжя не подали прохання про вступ у новий шлюб.

398. 1807, августа 23. — Именной, данный Синоду. — О оставлении назначенных к отсылке в Военно-сиротские Отделения церковников в ведомстве духовном. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.594. — С. 1242.

З приводу записки обер-прокурора Синоду з даними про наявність великої кількості вакантних місць при церквах і з огляду на укладення миру із Францією скасовується

необхідність відсилення дітей священно- та церковнослужителів у військово-сирітські відділення.

399. 1807, серпня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 686. — Арк. 1 – 1 зв.

Підлеглим духовного відомства повідомляється про підписання 16 серпня 1807 р. іменного указу, яким передбачається збереження шлюбів осіб, які повертаються з місць заслання.

400. 1807, октября 14. — Синодский, в следствие Именного, объявленного Синоду Обер-Прокурором, 28 Августа. — О дозволенни Старообрядцам устроить однокомплектныя церкви, хотя бы число их и не соответствовало определительному положению. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. Общие приложения к томам Полнаго Собрания Законов. — № 22.646 а. — С. 48 – 50.

З приводу клопотання Нев'янської заводської контори перед єпископом Пермським старообрядцям дозволяється влаштовувати церкви в малолюдних парафіях за умов, що це не створить незручностей православним священно- та церковнослужителям і що ці старообрядці не є такими, які нещодавно відкололись від православ'я.

401. 1807, октября 24. — Синодский. — О неверховании людей Духовнаго ведомства в кавалерийские полки без согласия Духовнаго Начальства. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.657. — С. 1310.

Передається зміст відгуку Міністра військових сухопутних сил, згідно з яким шефам полків заборонено вербувати підлеглих духовного відомства без отримання згоди духовного керівництва.

402. 1807, декабря 14. — Синодский. — О встрече, во время проезда Государя Императора мимо церквей и монастырей Священно и церковно-служителями со крестом и колокольным звоном. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.717. — С. 1340.

На виконання монаршої волі підтверджуються "давній звичай" зустрічі духовними особами імператора.

403. 1807, грудня 19. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 38 – 38 зв.

За ухвалою Катеринославської духовної консисторії наказується виключити з духовного звання за викрадення коней, пияцтво і брутальність диякона Святодухівської церкви селища Вільне Новомосковського повіту.

404. 1807, декабря 31. — Высочайше утверждённый доклад Сената. — О докладывании Его Императорскому Величеству о духоборцах, обратившихся к Православной вере. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXIX. — № 22.732. — С. 1364 – 1365.

Резолюцією імператора запроваджується обов'язок доповідати йому про кожен випадок навернення духоборів на православ'я.

405. 1808, січня 8. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 38.

Обумовлюється, що відтепер поминання Катерини II у всіх церквах має відбуватись не 5, а 6 листопада, тобто у день смерті імператриці.

406. 1808, января 27. — Именной, данный Коллегии Иностранных дел. — О правилах, коим руководствоваться при производстве жалованья и проездных денег по Миссиям и Консульствам, также чиновникам во временных посылках в чужие край отправленным. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 22.787. — С. 46 – 47.

Наказується невідкладно направляти до Синоду для призначення на нові місця відкликаних із-за кордону духовних осіб.

407. 1808, января 31. — Сенатский. — О церковных вещах, коих похищение составляет святотатство. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 22.802. — С. 52 – 54.

За ініціативою Міністра юстиції губернським правлінням та іншим присутнім місцям наказується керуватися тлумаченнями Синоду щодо визначення списку речей, викрадення яких має розглядатись як святотатство.

408. 1808, *февраля 27.* — Синодский. — О производстве жалованья Лекарям, находящимся в Духовных Семинариях для обучения Медицине и для пользования больных. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 22.839. — С. 90 – 92.

З приводу відношення Московської духовної академії до Медичної Контори регламентується порядок фінансування та призначення на місяць осіб духовного відомства, які навчаються та будуть навчатись на лікарів.

409. 1808, *февраля 27.* — Сенатский. — Об отдаче церковнослужителей, оказавшихся неспособными к службе и к работам, родственникам на их содержание или в Приказ Общественного Призрения. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 22.841. — С. 93 – 95.

З приводу доповідей губернських правлінь передбачається, що позбавлені духовного звання священно- та церковнослужителі, які є нездібними до військової служби та роботи на казенних фабриках і заводах, мають передаватись на утримання родичів чи Приказів громадського нагляду.

410. 1808, *марта 9.* — Именной, объявленный Синоду Обер-Прокурором онаго. — О венчании воинских чинов по представленным на то от Командующих Генералов свидетельствам. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 22.883. — С. 114.

Синод зобов'язується оголосити священнослужителям, щоб шлюби генералів, штаб- і обер-офіцерів укладались лише за наявності виданих командуючими генералами свідоцтв про дозвіл.

411. 1808, *марта 19.* — Синодский. — О присылке в Святейший Синод для рассмотрения и напечатания на казенный счет говоренных Духовными особами проповедей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 22.906. — С. 141.

Єпархіальні архієреї зобов'язуються щорічно надсилати до Синоду тексти гідних публікації проповідей, складених духовними особами єпархій.

412. 1808, *марта 26.* — Именной, объявленный Гражданским Губернаторам Министром Внутренних дел. — О глубоком зарытии мертвых тел. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. Общие приложения к томам Полного Собрания Законов. — № 22.919 а. — С. 53.

Цивільним губернаторам наказується наглядати за виконанням духовенством указів Синоду про поховання небіжчиків на глибині не менше двох з половиною аршинів.

413. 1808, *марта.* — Указ из Военной Коллегии. — О форме свидетельств, представляемых при прошениях о принятии девиц в девичье Училище Военно-Сиротского дома. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 22.937. — С. 162 – 163.

За пропозицією Міністра військових сухопутних сил затверджується форма свідоцтва про стан кандидаток на вступ до дівочого училища Військово-сирітського будинку; наголошується, що це свідоцтво має підписуватись священником, який хрестив дівчину, або ж її хрещеним батьком.

414. 1808, *апреля 17.* — Именной, данный Синоду. — О Высочайшем утверждении доклада Синода, относительно сохранения и приращения церковных сумм, и о преимуществах старостам церковным. — С приложением инструкции оным. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 22.971. — С. 185 – 191.

Регламентується статус церковних старост; передбачається запровадження ряду пільг для цих осіб; декларується, що головною функцією церковних старост є збереження церковного майна.

415. 1808, *мая 17.* — Именной, данный Сенату. — Об освобождении жен Священно-служительских, впавших в уголовные преступления, от телесного наказания. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 23.027. — С. 262.

Заборона тілесного покарання священників і дияконів, запроваджена іменним указом від 22 травня 1801 р., поширюється на дружин та вдів священнослужителів, якщо вони не взяли другий шлюб і тим самим не втратили духовне звання.

416. 1808, июня 11. — Синодский, в следствие Именного 1807, 17 Апреля. — О форме приходных и расходных книг и ведомостей о церковных суммах. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 23.080. — С. 305 – 313.

Регламентуються порядок призначення церковних сум для відсилки в консисторії, доставки грошей з церков до благочинних, духовних правлінь, консисторій та казенних місць; розтлумачуються обов'язки церковних старост стосовно збереження церковних сум.

417. 1808, июня 26. — Именной, данный Синоду. — О усовершении Духовных Училищ; о начертании правил для образования сих Училищ и составлении капитала на содержание Духовенства. — С приложением штатов Духовных Академий, Семинарий, Уездных и Приходских Училищ. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 23.122. — С. 368 – 395.

Запроваджуються зміни системи духовної освіти згідно із структурою “парафіяльне училище – повітове училище — семінарія – академія”; регламентуються правила призначення та утримання парафіяльного духовенства.

418. 1808, июня 26. — Штаты: I. Духовных Академий. II. Семинарий, Уездных и Приходских училищ. III. Примерный расчет для составления капитала на содержание училищ и белаго духовенства. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XLIV. — Ч. II. — К № 23.122. — С. 76 – 78.

Визначаються штати семінарії, повітових та парафіяльних училищ Катеринославської єпархії.

419. 1808, июня 26. — Именной, данный Государственному Казначею. — О суммах, потребных на содержание Духовных Училищ и церковных Причтов. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 23.123. — С. 395.

За доповіддю Комітету з вдосконалення духовних училищ запроваджується щорічне виділення з капіталів казначейства 1353000 крб. на влаштування духовних училищ та утримання причтів; передбачається, що через 6 років ця сума має бути збільшена до 2000000 крб.

420. 1808, июля 6. — Синодский, в следствие Именного, объявленного Обер-Прокурором Синода. — О произвождении священнослужителям, отправляющимся к определенному месту или на служение в армейское и флотское духовенство, сверх прогонных, кормовых денег, семейным по 50 коп., а безсемейным по 25 коп. на день. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 23.142. — С. 425.

Повідомляється, що за поданням Синоду імператором наказано видавати священнослужителям, які направляються до місць служби у військовому духовенстві, крім передбачених іменним указом від 13 серпня 1802 р. прогонних, ще й кормові гроші.

421. 1808, июля 20. — Синодский, в следствие Именного. — О выкапывании ям для погребения умерших тел, не менее двух аршин с половиною. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 23.172. — С. 450 – 451.

Підтверджуються запроваджені раніше правила, які мають дотримуватись при похованні.

422. 1808, августа 8. — Высочайше утвержденный доклад Комиссии Духовных Училищ. — О порядке сношений оной Комиссии с Синодом и другими местами и лицами; о образе производства дел, и о штате Канцелярии оной Комиссии. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 23.207. — С. 508 – 511.

Регламентуються напрямки діяльності Комісії духовних училищ у сфері керівництва духовною освітою.

423. 1808, серпня 24. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 741. — Арк. 1 – 1 зв.

До відома підлеглих духовного відомства доводиться зміст іменного указу від 17 травня 1808 р. про умови звільнення дружин священнослужителів від тілесного покарання.

424. 1808, августа 28. — Высочайше утвержденный доклад Комиссии Духовных Училищ. — О присвоении церквам исключительного права продажи церковных свечей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 23.254. — С. 552 – 554.

Обмежується право світських осіб на оптовий продаж церковних свічок; право роздрібного продажу передається виключно церквам.

425. 1808, октября 1. — Сенатский. — О форме ведомостей, по которым Губернаторы обязаны доставлять в Сенат сведения, сколько в каждой Губернии всякаго рода и состояния жителей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 23.291. — С. 593 – 595.

За пропозицією обер-прокурора Сенату цивільні губернатори зобов'язуються скласти відомості про склад населення кожної губернії, окремо позначивши, зокрема, кількість духовенства.

426. 1808, жовтня 7. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 24 – 24 зв.

Запроваджуються заходи щодо виконання височайше затвердженої імператором 28 серпня 1808 р. доповіді Комісії духовних училищ про право церков на продаж свічок.

427. 1808, листопада 19. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1519. — Арк. 5.

Забороняється передавати книгу для запису пожертв на будівництво церков іншим особам і збирати кошти поза межами визначених для цього єпархій.

428. 1808, декабря 6. — Именной, объявленный Сенату Министром Народного Просвещения. — О непечатании никаких книг без рассмотрения оных в Цензурах Университетских Округов. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 23.383. — С. 695.

Цензурні установи університетських округів зобов'язуються перевіряти кожну книгу, яка планується до друку в Російській імперії.

429. 1809, січня. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 69 – 70.

Наказується оприлюднити маніфест від 1 січня 1809 р. про шлюб Великої княгини Катерини Павлівни. Обумовлюється, що в усіх церквах і монастирях має відбутися вдячний молебень. Вносяться зміни у форму проголошення імен членів імператорської родини.

430. 1809, січня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 767. — Арк. 1 – 2.

Повідомляється, що за поданням Платона, архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського іменним указом дозволено перенести духовні правління у міста Олександрівськ і Сімферополь, влаштувати правління в Маріуполі і Олександрії із перенесенням в останню штату ліквідованого Катеринославського духовного правління.

431. 1809, марта 6. — Синодский. — О немедленном приступлении к выбору в церковные старосты. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 23.519. — С. 848.

Встановлюється термін виборів церковних старост за правилами, запровадженими іменним указом від 17 квітня 1808 р.

432. 1809, квітня 15. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 294. — Арк. 4.

Вносяться зміни у форми проголошення під час богослужінь імен членів імператорської родини.

433. 1809, июня 8. — Синодский. — Об отсылке свечной церковной денежной суммы в Государственный Заемный Банк и Императорские Опекунские Советы для приращения процентами. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 23.694. — С. 1003 – 1006.

За поданням Комісії духовних училищ конкретизується порядок передачі церковних грошей на зберігання.

434. 1809, вересня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 766. — Арк. 24.

За поданням Платона, архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського дається дозвіл на зведення Миколаївської церкви у селищі Софіївка Херсонського повіту.

435. 1809, жовтня. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 61.

Наказується вжити заходів з приводу підписання маніфесту від 1 жовтня 1809 р. про укладення миру із Швецією.

436. 1809, октябрю 28. — Синодський. — О немедленном донесении Епархиальных Архипереев Синодальному Обер-Прокурору о случившихся каких либо в церквах безчиниях, для доклада Государю Императору. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 23.938. — С. 1232.

З приводу складеної за дорученням Синоду доповіді синодального обер-прокурора підтверджується обов'язок негайного донесення імператору за посередництвом обер-прокурора Синоду про випадки порушення закону в церквах.

437. 1809, ноябрю 17. — Синодський. — О взносе в казенные места на имя Комиссии Духовных Училищ токмо тех доходов или церковных сумм, кои от исключительного права продажи свечь церковных имеют составиться. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 23.991. — С. 1273 – 1275.

З приводу відношення Подільської духовної консисторії до правління Державного позикового банку розтлумачуються правила внесення церковних грошей на рахунки Комісії духовних училищ.

438. 1809, ноябрю 18. — Синодський. — Об отводе к церквам положенного количества десятин земли. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXX. — № 23.994. — С. 1276.

Єпархіальні архієреї зобов'язуються надіслати до Синоду реєстри церков, які не мають достатньої кількості підцерковної землі, і знестись із світською владою з питання відмежування потрібних ділянок.

439. 1809, грудня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 776. — Арк. 15 зв.

За поданням Платона, архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського дається дозвіл на зведення Покровської церкви у селищі Гуріївка Херсонського повіту.

440. 1809. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 14. — Оп. 1. — Спр. 731. — Арк. 2.

Дається дозвіл на зведення Святодухівської церкви в селищі Степанівка Єлизаветградського повіту.

441. 1810, января 19. — Синодський. — О степенях родства и свойства духовного (кумовства) брак воспрещающих, и об обязанности Епархиальных Архипереев представлять Св. Синоду о браках венчанных в степенях воспрещенных. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.091. — С. 40 – 41.

Уточнюється перелік ступенів кровної та духовної спорідненості, які не дозволяють особам брати шлюб між собою; регламентуються дії єпархіальних архієреїв у випадках, коли шлюби укладені незаконно.

442. 1810, марта 18. — Высочайше утвержденный доклад Комиссии Духовных Училищ. — О присвоении церквам права исключительной продажи венчиков, кои полагаются на усопших, и листов, содержащих в себе разрешительную молитву. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.159. — С. 94 – 97.

З метою направлення прибутків на утримання бурс, які мають бути влаштовані при духовних повітових та парафіяльних училищах, закріплюється монополія церков на продаж вінчиків та листів з дозвільною молитвою.

443. 1810, апреля 30 (*). — Именной, данный Сенату. — Об исключении духовного звания людей из помещичьего владения с зачетом помещикам за рекрут. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. Приложение. — № 24.207 в. — С. 8.

(*) Распубликован Мая 31.

З приводу казусу в Казанській губернії наказується по всім губерніям при виключенні з поміщицького володіння осіб духовного звання зараховувати останніх поміщикам як рекрутів.

444. 1810, квітня [?]. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 80 – 80 зв.

Повідомляється, що має бути позбавлений сану за здійснення незаконного вінчання, за пияцтво та інші провини священник адміралтейського селища Богданівка Єлизаветградського повіту Вокул Краюшкін.

445. 1810, травня 6. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 931. — Арк. 1.

Платону, архієпископу Катеринославському, Херсонському і Таврійському наказується призначити священника Я. Грушецького, звільненого з армійського духовенства, до місця при тій парафії Катеринославської єпархії, яку священник сам обере.

446. 1810, мая 23. — Сенатський, в следствие Именного (*). — О единообразном приглашении с духовной стороны Депутатов, в делах до духовных лиц касающихся, по точному положению Сената и Синода 1791 года Сентября 26 дня. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.239. — С. 193 – 195.

(*) Именной объявлен Сенату Министром Юстиции 10 Марта.

Підтверджуються правила направлення депутатів від духовного відомства для участі в розгляді справ про злочини осіб духовного стану.

447. 1810, мая 31. — Синодський. — О наблюдении Духовным Консисториям установленнаго порядка, касательно представления Правительствующему Сенату объявлений для припечатания в Сенатских прибавлениях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.249. — С. 202 – 203.

З приводу повідомлення Сенату Синодом підтверджується порядок отримання дозволу на друк у сенатських виданнях оголошень установ духовного відомства.

448. 1810, августа 17. — Сенатський. — Об освобождении церковных старост от нарядов и работ. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.327. — С. 328 – 331.

Підтверджується чинність положень затвердженої імператором 17 квітня 1808 р. доповіді Синоду про церковних старост.

449. 1810, сентября 25. — Синодський. — О расторжении брака, по причине побега или долговременнаго отсутствия мужа, или жены. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.360. — С. 362 – 364.

Регламентується порядок дій єпархіальних архієреїв при розгляді справ про розлучення.

450. 1810, ноября 14. — Синодський. — Об отсылке свечных денег в начале года в Опекунские Советы для приращения процентами. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.418. — С. 446 – 450.

Регламентується порядок відсилки свічних грошей у Опікунські ради; підтверджується цільове спрямування прибутків від продажу свічок на утримання духовних училищ і церковних причтів із дозволом закуповувати на ці гроші лише віск та свічки.

451. 1810, ноября 17. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О неприведении судебных решений в исполнение, по делам о церковном имуществе, без представления на Высочайшее благоусмотрение. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.431. — С. 459.

З метою попередження незаконної втрати церковного майна на розгляді справ про відчуження останнього поширюється порядок, який існував стосовно державного майна і

згідно з яким рішення про відчуження набуває чинності лише після розгляду Сенату та імператора.

452. 1810, листопада [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 855. — Арк. 1.

Платону, архієпископу Катеринославському, Херсонському і Таврійському наказується звільнити за станом здоров'я священника Ф. Любатеви́ча від служби на Чорноморському флоті і дозволити йому повернутись додому у Чорногорію.

453. 1810, декаб­ря 19. — Сенатський. — О признаванні похищення всякого рода вещей принадлежащих церкви, хотя и вне оной находящихся, в равной степени со святотатством. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.466. — С. 493.

З приводу відношення до Міністра юстиції Сибірського генерал-губернатора присутнім місцям наказується при розгляді справ про крадіжки церковного майна виносити вирок за статтями про святотатство.

454. 1811, фе­в­ра­ля 24. — Сенатський. — О правилах решения уголовных дел, по которым прикосновенны духовныя лица. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.535. — С. 561 – 562.

З приводу рішення Костромської палати кримінального суду всім палатам кримінального суду підтверджується необхідність суворого дотримання існуючих правил судочинства над людьми духовного звання.

455. 1811, мар­та 31. — Синодський. — О преступниках, судимых за похищение чего либо принадлежащего к храму Божию из часовень. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. Общие приложения к томам Полнаго Собрания Законов. — № 24.576 а. — С. 76 – 77.

З приводу відношення до Міністра юстиції Сибірського генерал-губернатора наказується вважати святотатством крадіжку церковних речей, навіть якщо останні знаходились поза межами храму.

456. 1811, а­пр­еля 10. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — Об отсылке духоворцов, не раскаявшихся в своем заблуждении, в Кольскую округу и на Молочныя воды. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.590. — С. 612 – 613.

З приводу доповіді Сенату наказується молодших 15-ти років дітей духоворців розподіляти в гарнізонні школи та монастирі з тим, щоб вони перебували там до навернення на православ'я. Обумовлюється, що дорослі духоворці для упередження поширення їхнього впливу на православних мають передаватись під нагляд місцевої адміністрації.

457. 1811, а­пр­еля 20. — Именной, данный Сенату. — Об освобождении Евреев, принявших Святое крещение, от рекрутскаго набора натурою. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.599. — С. 618.

Звільняються від рекрутського набору євреї, які особисто прийняли хрещення; обумовлюється, що діти хрещених євреїв мають нести повинність нарівні з членами тих православних громад, до яких вони приписані.

458. 1811, ма­я 3. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О распространении прививания коровьей оспы в Губерниях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.622. — С. 640 – 645.

Передбачається нагородження духовних осіб, які своїми порадами та умовляннями допоможуть подолати упередження селян проти щеплення. Підтверджується чинність законодавчих актів, які поклали на духовенство обов'язок сприяти поширенню щеплення.

459. 1811, ма­я 6. — Синодський. — О несобирании земских повинностей с Архирейских и монастырских служителей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.626. — С. 647.

Повідомляється, що з приводу повідомлення Синоду Костромського єпархіального керівництва Міністром фінансів наказано повернути архієрейським будинкам стягнені у вигляді

земських податків гроші і не нараховувати таких податків на майбутнє. Підтверджується заборона такого оподаткування стосовно монастирських служителів.

460. 1811, мая 8. — Синодский. — О мощении улиц против мест церковных и монастырских. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. Общие приложения к томам Полного Собрания Законов. — № 24.627 а. — С. 80 – 81.

З приводу відношення Міністра внутрішніх справ закріплюються правила брукування вулиць біля споруд духовного відомства.

461. 1811, травня 16. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 103 – 104 зв.

За повідомленням Міністра фінансів підлеглим Синоду установам роз'яснюється порядок передачі прибутків у казначейство.

462. 1811, червня. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 297. — Арк. 3 – 6 зв.

Роз'яснюються обов'язки підлеглих духовного відомства стосовно участі у проголошеному маніфестом 18 травня 1811 р. перепису населення.

463. 1811, юня 28. — Синодский, в следствие Именного. — О неутверждении решений по бракоразводным делам за прелюбодеяние, на основании одного такмо признания виновных, без других доказательств события самага дела. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.693. — С. 759 – 760.

За поданням обер-прокурора Синоду запроваджується необхідність при розгляді справ про перелоб брати до уваги всі обставини, а не лише зізнання обвинувачених; зазначається, що відповідні протоколи, передані консисторіями до Синоду та ще не підписані, мають бути повернені для додаткового розгляду.

464. 1811, юля 11. — Синодский. — Об отпуске из подведомственных Святейшему Синоду библиотек в учрежденное при Московском Университете Общество Истории и Древностей Российских, нужных для него сведений и материалов. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.720. — С. 811 – 812.

За відношенням Міністра народної освіти всім єпархіальним архієреям та монастирям наказується в разі знаходження відомостей, потрібних Товариству Історії та Старожитностей Російських, передати їх останньому, отримавши відповідну розписку.

465. 1811, юля 31. — Сенатский, в следствие Именного. — О ненаказывании за преступление телесно простых монахов, не посвященных еще в Иеродиаконы или Иеромонахи и о непризнавании святотатством растраты сумм, собранных от добротных дателей на поддержание монастырей и продовольствие монахов трапезою и одеянием. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.739. — С. 819 – 820.

Повідомляється, що з приводу висловленого у відношенні Міністра юстиції до обер-прокурора Синоду сумніву в правильності дій Вологодської палати кримінального суду імператором наказано поширити дію указів від 9 жудня 1796 та 22 травня 1801 р. стосовно звільнення священнослужителів від тілесного покарання і на не посвячених у ієродиаconi та ієромонахи ченців. Повідомляється зміст положення Синоду щодо непоширення указів про святотатство на справи про розтрату зібраних на користь монастирів пожертв.

466. 1811, ноября 16. — Синодский. — О обучении во всех учебных заведениях закону Божию и о приглашении почетнаго Духовенства на экзамены. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.874. — С. 901 – 902.

Повідомляється, що за ініціативою обер-прокурора Синоду та митрополита Новгородського та Санкт-Петербурзького імператор запровадив обов'язкове викладання в усіх навчальних закладах військового та цивільного відомств Закону Божого із запрошенням почесного духовенства для прийняття іспитів. За пропозицією синодального обер-прокурора єпархіальні архієреї та почесне духовенство зобов'язуються наставляти тих вчителів Закону Божого, які не мають достатньо здібностей для викладання.

467. 1811, декабра 10. — Синодский. — О доставлении сведений об устройении церковных лавок для свечной продажи, с примерным исчислением суммы, на заведение их потребной. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXI. — № 24.906. — С. 1021 – 1023.

За поданням Комісії духовних училищ єпархіальним архієреям наказується представити Синоду відомості про можливість влаштування при церквах свічних лавок.

468. 1811. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 950. — Арк. 2.

На прохання священника К. Сприги останній через стан здоров'я звільняється з Одеського грецького батальйона. Наказується призначити К. Спригу до однієї з грецьких церков.

469. 1812, января 5. — Высочайше утвержденный доклад Синода. — О порядке производства дел о женах, вышедших, в отсутствии мужей, замуж за других, и о мужьях, являющихся в подобных проступках. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 24.944. — С. 4 – 5.

Духовним установам забороняється приймати скарги стосовно незаконних шлюбів, якщо один із подружжя помер; регламентується порядок розгляду майнових питань, пов'язаних із незаконними шлюбами.

470. 1812, января 5 (*). — Высочайше утвержденный доклад Синода. — О лишении Священно–служителей носимаго ими сана за непристойные званию их поступки. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 24.945. — С. 5 – 6.

(*) Указы посланы Февраля 8.

Запроваджується порядок, згідно з яким у випадках, коли засуджений до позбавлення сану не погоджується із затвердженням єпархіальним архієреєм вироком консисторії, такий вирок не повинен виконуватись раніше розгляду справи Синодом. Обумовлюється, що в разі згоди засудженого із вироком до Синоду слід рапортувати вже по здійсненні виверження з сану.

471. 1812, января 27. — Учреждение для управления Большой Действующей Армии. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 24.975. — С. 43 – 164.

Передбачається, що польовий обер–священик має перебувати під командою чергового генерала, а всі полкові священники армії підпорядковуються польовому обер–священику; окреслюється коло обов'язків останнього.

472. 1812, января. — Указ из Военной Коллегии. — О подтверждении всем местам Военного ведомства, чтобы по делам, требующим представления в Синод, входили в оный доношениями. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 24.980. — С. 173 – 174.

З приводу зауваження Синоду підтверджується чинність іменного указу від 31 березня 1766 р. про необхідність звернення до Синоду не відношеннями, а донесеннями.

473. 1812, лютого 7. — Именный. — ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 118.

За доповіддю Синоду архієпископ Іов переміщується на архієрейську вакансію у Катеринославській єпархії.

474. 1812, февраля 22. — Синодский. — Подтверждение о ведении метрических и обыскных книг в надлежащем порядке, и о доставлении из оных, по требованиям Присутственных мест, справок из самых Духовных Консисторий. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.004. — С. 197 – 198.

З приводу подання обер–прокурора Сенату підтверджується обов'язок священно– та церковнослужителів чітко дотримуватись правил ведення метричних книг; у разі звернення світських присутніх місць наказується видавати довідки з метричних книг не від духовних правлінь, а з консисторій.

475. 1812, лютого. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 118 – 118 зв.

За іменним указом від 7 лютого 1812 р. робляться розпорядження щодо зайняття Іовом місця архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таверійського.

476. 1812, березня 12. — Высочайше затверждена думка Державної Ради. — ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 128.

За рапортом Загальних зборів Сенату забороняється поховання небіжчиків раніше ніж через дві доби після смерті.

477. 1812. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 128.

За повідомленням Сенату до підлеглих духовного відомства доводиться зміст височайше затвердженої 12 березня 1812 р. думки Державної Ради про термін поховання.

478. 1812, березня 29. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1104. — Арк. 5.

За відношенням Херсонського військового губернатора до синодального обер-прокурора Іову, архієпископу Катеринославському, Херсонському і Таврійському наказується розглянути питання про підпорядкування церков болгарських колоній протоієрею одеської грецької Троїцької церкви І. Радеусу.

479. 1812, марта 30. — Синодський. — О сборе в церквах от добротных дателей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. Общие приложения к томам Полного Собрания Законов. — № 25.365 а. — С. 87–89.

Регламентується порядок збирання в церквах у карнавки грошей на користь людей, які вийшли з окупованих територій.

480. 1812, апреля 19. — Именной, объявленный Синоду Обер-Прокурором онаго. — О невзимании с земель и угодий, коими пользуется Греко-российское Духовенство, установленнаго в Манифесте 11 Февраля 1812 года сбора. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.090. — С. 298–299.

Проголошується необкладення податком, передбаченим маніфестом про реорганізацію Комісії погашення боргів, прибутків з земель і угідь, якими користується православне духовенство.

481. 1812, июня 24. — Сенатский, по Высочайше утвержденному мнению Государственного Совета. — Об устранении монашествующих, по пострижении их, от права на наследство и на приобретение недвижимых имений. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.162. — С. 373.

З приводу внесеної до Департаменту цивільних і духовних справ Міністром юстиції невіршеної Загальними зборами Сенату справи підтверджується заборона ченцям успадкувати чи вступати у володіння нерухомістю.

482. 1812, липня 15. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 112–112 зв.

Повідомляється, що разом із текстом маніфесту від 6 липня 1812 р. про сприяння боротьбі з ворогом до єпархій надсилаються примірники складеної у Синоді відозви. Наказується зачитати маніфест у церквах і монастирях у найближчий недільний чи святковий день, після чого провести молебні, передбачені на такий випадок. Обумовлюється, що по завершенні молебнів має бути зачитана відозва Синоду. Наказується щоденно читати у храмах молитву про перемогу над ворогом.

483. 1812, июля 16. — Синодский. — О невзимании страховых денег с присылаемых по почте казенных посылок, если не будет означено цены оным. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.187. — С. 396–397.

Повідомляється, що з приводу рапорту Новгородської духовної консисторії митрополиту Новгородському та Санкт-Петербурзькому Міністром внутрішніх справ наказано губернським поштовим конторам не стягувати страхових грошей з посилок, на яких не позначена вартість.

484. 1812, июля 25. — Синодский, по Высочайше утвержденному докладу 17 Июля. — Об отдаче к составлению новых сил из прибыльной суммы, получаемой от свечной в церквах продажи 1.500.000 руб.; о приглашении Епархиальных Архиреев, монастырских Настоятелей и прочаго Духовенства к пожертвованию деньгами и серебряными и золотыми вещами, и об увольнении причетников, детей Священно и церковнослужителей

и семинаристов не выше Риторического класса, для поступления по желанию в ополчение. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.191. — С. 398–399.

Передбачається комплекс заходів, спрямованих на реалізацію в духовному відомстві положень маніфесту від 6 липня 1812 р. про сприяння боротьбі з ворогом.

485. 1812, липня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 994. — Арк. 1.

Забороняється приймати у духовне звання світських осіб.

486. 1812, августа, 22. — Синодский. — О доставлении, по истечении каждого года, ведомостей от Епархиальных Архиереев о решенных и нерешенных делах по Консисториям, а от Секретарей оных Синодальному Обер-Прокурору об остановившихся производством делах, за неполучением от Гражданского Правительства сведений. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.210. — С. 413–414.

З приводу рапорту синодальному обер-прокурору секретаря Тобольської духовної консисторії вносяться зміни в порядок подання до Синоду відомостей із єпархій про вирішені, невіршені та призупинені справи.

487. 1812, сентября 30. — Сенатский. — О чинении обыска в домах Священно и церковно-служителей, оговариваемых в пристанодержательстве беглых, и без Депутата с Духовной стороны. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.240. — С. 435–436.

З приводу подання Псковського цивільного губернатора Міністру поліції до відома всіх присутніх місць, які беруть участь у судочинстві, доводиться зміст постанови Синоду, якою дозволяється проводити обшук в будинках духовних осіб без депутата з духовної сторони; зазначається, що присутність такого депутата обов'язкова лише при відібранні свідчень осіб духовного стану.

488. 1812, жовтня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 936. — Арк. 2.

Повідомляється, що за поданням Синоду Сенатом наказано підвищити в чині письмоводителя Херсонського духовного правління С. Вітвіцького.

489. 1812, ноября 11. — Сенатский, по Высочайше утвержденному 21 Октября докладу Обер-Прокурора Синода. — О причислении семи праздников к тем дням, в которые не бывает ни учения, ни присутствия по ведомству светского Правительства. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.263. — С. 454–455.

Повідомляється, що за доповіддю обер-прокурора Синоду імператором поновлено скасований в 1805 р. статус днів семи церковних свят як табельних.

490. 1812, ноября 15. — Положение Комитета Министров. — О принятии мер предосторожности против заразы, открывшейся в Феодосии и Одессе. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.266. — С. 456–458.

Повідомляється, що на виконання надісланого Херсонському військовому губернатору імператорського рескрипту в Одесі запроваджено 30-денний карантин, під час якого мешканцям забороняється виходити з будинків і приймати до себе будь-кого, крім священика та повивальної бабки, яким дозволяється заходити в будинки лише під наглядом комісара.

491. 1812, листопада. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1105. — Арк. 2–2 зв.

Згідно зі складеним за дорученням Сенату поданням імператору передбачається проведення у всіх церквах вдячних молебнів про здоров'я імператора і з нагоди перемог над наполеонівськими військами.

492. 1812, декабря 25. — Манифест. — О принесении Господу Богу благодарения за освобождение России от нашествия неприятельского. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.295. — С. 486–487.

Визнаються заслуги всіх станів, у тому числі й духовенства, у вигнанні наполеонівських військ. Висловлюється намір влаштувати вдячний молебень у церквах із приводу перемог над ворогом.

493. 1813, січня 6. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1042. — Арк. 1.
На виконання положень маніфесту від 25 грудня 1812 р. визначається порядок проведення у всіх церквах вдячного молебню з нагоди перемог над наполеонівськими військами.

494. 1813, январа 30. — Синодський. — О почитании всех тех дел ставленическими, по коим священно и церковно-служители определяются к местам. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.328. — С. 517 – 518.

З приводу звернення до обер-прокурора Синоду секретаря Катеринославської духовної консисторії із запитом, чи є правильним вважати ставленицькими лише справи про перше призначення духовних осіб, наказується розуміти під “ставленицькими” усі справи, пов’язані зі влаштуванням священно- та церковнослужителів до місць. Не передбачається стягнення плати при видачі указів про таке влаштування.

495. 1813, марга 20. — Синодський. — О доставлении в Земские Суды сведений о числе людей духовнаго ведомства и о посевах и урожае хлеба на землях, им принадлежащих. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.359. — С. 548 – 549.

З приводу відгуку єпископа Нижегородського на подання Нижегородського цивільного губернатора священно- та церковнослужителям наказується подавати в земські суди відомості про кількість членів сімей осіб духовного відомства та про посіяні й зібрані на їхніх землях зернові.

496. 1813, квітня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 998. — Арк. 9.

Задовольняється прохання студента Катеринославської семінарії А. Самарського про звільнення його через хворобу з духовного звання у світське.

497. 1813, авгушта 4. — Грамота, данная по Высочайшему повелению из Синода всему православному духовенству Российскому, отличившемуся усердием к Святой Церкви и Отечеству, во время неприятельскаго нашествия на Россию. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.431. — С. 605 – 606.

Висловлюється вдячність православному російському духовенству за допомогу в боротьбі проти наполеонівських військ.

498. 1813, авгушта 21. — Синодський. — О неприкладывании печатей к выдаваемым указам при переводе священно и церковно-служителей от одного места к другому, и о невзыскивании за оныя пошлин. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.441. — С. 612 – 613.

З приводу запиту секретаря Калузької духовної консисторії запроваджується єдиний порядок, за яким при переміщенні священно- та церковнослужителів не прикладається печатка до указів і не стягується відповідна платня.

499. 1813, авгушта 21. — Высочайше утвержденный доклад Синода. — Об устройстве Епархии Кишиневской и Хотинской. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.441 а. — С. 613 – 619.

За пропозицією колишнього Молдаволахійського екзарха митрополита Гаврила до складу новоутвореної єпархії передається близько 100 церков, розташованих у містах і селищах між Бугом і Дністром, що раніше входили до складу Катеринославської єпархії. Підставою для цього називається велика площа останньої й наявність у ній 789 церков.

500. 1813, вересня 25. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 193. — Оп. 1. — Спр. 103. — Арк. 165 зв. – 166.

До підлеглих духовного відомства доводиться зміст височайше затвердженої 21 серпня 1813 р. доповіді Синоду про влаштування Кишинівської і Хотинської єпархії.

501. 1813, грудня 6. — Манифест. — О принесении торжественного молебствия за одержанные над врагом победы. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.488. — С. 692–693.

Наказується провести в усіх храмах урочисті молебні з колінопреклонінням за перемоги над військами Наполеона.

502. 1813, грудня 23. — Сенатский, по мнению Государственного Совета. — О определении в статскую службу тех токмо уволенных из духовного звания, которые окончили полный курс учения в Семинариях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.506. — С. 702–703.

За доповіддю Сенату імператору підтверджується чинність узаконень стосовно осіб, які звільняються з духовного звання.

503. 1813, грудня 26. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 298. — Арк. 32–32 зв.

Наказується оприлюднити маніфест від 6 грудня 1813 р. і відслужити у всіх церквах і монастирях вдячний молебен за перемоги над наполеонівськими військами.

504. 1814, січня 18. — Сенатский. — Об отмежевании земель к церквам чрез Уездных Землемеров. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.520. — С. 730–733.

За складеним на виконання сенатського указу рапортом Межової канцелярії підтверджується обов'язок межових контор п'яти губерній, де генеральне межування ще не завершено (у тому числі Катеринославської й Херсонської), стежити за невідмінним наділенням землею церков.

505. 1814, лютого 26. — Сенатский. — О воспрещении Римско-Католическому Духовенству венчать браки Православных с Католиками, если один из вступающих в супружество посягает на четвертый брак. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.545. — С. 753–754.

За повідомленням Синоду підтверджується заборона священникам вінчати православних з католиками чи унітатами, якщо один з них до цього тричі перебував у шлюбі.

506. 1814, червня 11. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 298. — Арк. 34–35.

Роз'яснюється порядок оприлюднення маніфесту про укладення миру з Францією. Передбачається служіння вдячних молебнів з цієї нагоди.

507. 1814, червня 16. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 298. — Арк. 64–65.

Запроваджуються заходи на реалізацію сенатського указу від 18 січня 1814 р. про відмежування землі до церков через повітових землемірів.

508. 1814, червня 25. — Синодський. — О несогласии Синода давать какия либо отзывы о вступлении в брак Духоборцев с Лютеранами. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.610. — С. 739.

З приводу доповіді Юстиц-колегії Синодом наголошується, що духоборська секта є відхиленням від православ'я та правил православної церкви, і тому дії духоборів не мають розглядатись синодальною владою.

509. 1814, серпня 27. — Высочайше утвержденный доклад Комиссии Духовных Училищ. — О дополнительных правилах к Уставам о Духовных Училищах. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.658 а. — С. 885–889.

Вносяться зміни та доповнення в статутти парафіяльних, повітових училищ, семінарій та академій; визначаються розміри класних окладів деяких духовних осіб.

510. 1814, серпня 30. — Именной, данный Синоду. — О установлении праздника Декабря 25, в воспоминание избавления Церкви и Государыи Российския от нашествия Галлов и с ними двадесяти язык. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.669. — С. 905–906.

Проголошується внесення в церковний круг 25 грудня як не лише дня Різдва Христового, але і як дня вдячного святкування з нагоди вигнання наполеонівських військ з Росії. Наказується 25 грудня кожного року після звичайної служби проводити вдячний молебен з колінопреклонінням, і весь день дзвонити в дзвони.

511. 1814, августа 30. — Всемилоствивейший Манифест. — О учреждении крестов для Духовенства, а для воинства, дворянства и купечества медалей и о разных льготах и милостях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.671. — С. 906 – 910.

Проголошується намір запровадити щорічне святкування 25 грудня вигнання наполеонівських військ з Росії; встановлюється відзнака — наперсний хрест — духовним особам, які сприяли перемозі над ворогом.

512. 1814, августа 30. — Высочайше утвержденный проект Устава Духовных Академий. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.673. — С. 910 – 954.

Складеним Комісією духовних училищ проектом передбачається наявність в статутах академій, семінарій окружних і парафіяльних училищ загального вступу, який включає положення про мету духовного навчання, предмети статутів, загальні початки морального, навчального та економічного управління. Наводиться текст такого “Вступу до Статуту Духовних Училищ”.

513. 1814, августа 30. — Высочайше утвержденный проект Устава Духовных Семинарий. — Об общем расположении Семинарского Устава. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.674. — С. 955 – 980.

Регламентується діяльність семінарій; передбачається, що двома основними завданнями семінарій є підготовка юнацтва духовного відомства до заняття місць священнослужителів і вчителів, а також керівництво повітовими училищами.

514. 1814, августа 30. — Высочайше утвержденный проект Устава Духовных Уездных Училищ. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.675. — С. 981 – 993.

Регламентується діяльність духовних училищ; передбачається, що їх двома основними завданнями є підготовка здібних учнів до навчання в семінаріях і нагляд за парафіяльними училищами.

515. 1814, августа 30. — Высочайше утвержденный проект Устава Духовных приходских училищ. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.676. — С. 993 – 1002.

Регламентується діяльність духовних парафіяльних училищ; передбачається, що їх завданням є підготовка здібних учнів до навчання в повітових училищах; визначається склад парафіяльного училища, функції наглядача, особливості навчального, морального та економічного управління.

516. 1814, вересня 3. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 298. — Арк. 15 – 16.

Розсилається текст іменного указу від 30 серпня 1814 р. про щорічний вдячний молебен з нагоди вигнання наполеонівських військ із Росії. Наказується оприлюднити цей указ у всіх церквах.

517. 1814, сентября 24. — Синодский. — Об отмежевании узаконенной пропорции земли к церквам, кои не имеют оной. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.697. — С. 1010 – 1011.

Повідомляється зміст відшуку Міністра фінансів на складене за дорученням Синоду відношення синодального обер-прокурора Синоду; підтверджується порядок взаємодії духовних та світських установ при наділенні землею церков.

518. 1814, октября 17 (*). — Положение Комитета Министров. — Об определении Семинаристов во все места Гражданского ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXII. — № 25.708. — С. 1030 – 1031.

(*). Опубликовано Сенатом 11 Марта 1815.

Через брак канцелярських служителів у світських установах Комітетом Міністрів відхиляється пропозиція Сенату про прийняття в цивільну службу лише тих семінаристів, які мають атестати про закінчення повного курсу навчання і добру поведінку. За пропозицією Синоду зберігається порядок, згідно з яким семінаристи за згодою свого керівництва можуть звільнитись у всі установи цивільного відомства.

519. 1814, грудня 24. — Положення Комітету Міністрів. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 298. — Арк. 68.

Визначається порядок усунення недбалих купців від виконання обов'язків церковних старост.

520. 1815, лютого 24. — Именной, объявленный Инспекторскому Департаменту Управляющим Военным Министерством. — О заведении певчих во всех Армейских полках. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIII. — № 25.789. — С. 28.

В армійських полках передбачається призначення півчих з нижніх військових чинів, які мають бути навченими лише церковному наспіву.

521. 1815, березня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1130. — Арк. 1–1 зв.

За поданням обер-священника армії і флоту обумовлюється, що священнослужителі, звільнені на вимогу обер-священника для переведення з єпархіального до армійського духовенства, мають залишатись на своїх попередніх місцях служби до отримання синодського указу про призначення на нову вакансію. Передбачається, що заплановане переведення до армійського духовенства не може бути перешкодою для отримання дяконами священницького сану.

522. 1815, лютого 5 (*). — Синодский, в следствие Именного. — О сношениях Синодальной Канторы с Губернскими Правлениями. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIII. — № 25.873. — С. 174.

(* По ведению Синода, указы из Сената посланы Сентября 6.

З приводу повідомлення Сенату встановлюється порядок, за яким синодальна кантора має зноситись з губернськими правліннями через Синод, а в невідкладних випадках старший член кантори має відноситись безпосередньо до губернського керівництва.

523. 1815, лютого 26. — Сенатский. — О разсматривании и суждении дел, о браках детей без воли родителей и о насильном девич похищении, Гражданским судам. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIII. — № 25.908. — С. 247–248.

Підтверджується, що зберігає чинність височайша резолюція на доповіді Синоду від 12 квітня 1722 р., за якою справи про шлюби дітей без згоди батьків і про викрадення дівчат розглядаються не духовною, а світською владою.

524. 1815, серпня 23. — Синодский. — О распоряжениях и правилах на произведение и совершение новой ревизии. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIII. — № 25.924. — С. 264–266.

За повідомленням Сенату на виконання положень маніфесту від 20 червня 1815 р. про проведення нової ревізії уточнюються обов'язки духовного відомства при складанні ревізійних реєстрів. Окремо пояснюється порядок перепису священно- та церковнослужителів храмів, які в 1813 р. перейшли зі складу Катеринославської до Кишинівської єпархії.

525. 1815, лютого 9. — Именной, объявленный Министром Народного Просвещения. — О предоставлении Министерству Народного Просвещения власти определять по местам своего ведомства людей, уволенных из Духовного звания, без представления об них Сенату. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIII. — № 25.939. — С. 278.

За положенням Комітету Міністрів Министерству народної освіти дозволяється розподіляти звільнених з духовного відомства осіб на посади вчителів та до складу вихованців вищих навчальних закладів без попередніх зносин з Сенатом, якому відтепер мають подаватись лише доповіді про вже здійснене призначення.

526. 1815, октябрю 14. — Синодский. — О доставлении в оспенные Комитеты сведений о числе рождающихся младенцев для прививания оным оспы. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIII. — № 25.963. — С. 301 – 302.

За відношенням Управляючого Міністерством поліції наказується підтвердити через єпархіальних архієреїв обов'язок передавати в губернські та повітові вісяні комітети відомості про кількість народжених.

527. 1815, декабрю 23. — Именной, объявленный Митрополиту Римских церквей в России Сестреничичу Главнуправляющим Духовными делами Иностранных исповеданий. — О подтверждении Римско-Католическим священникам, чтобы они ни тайно, ни явно не дерзали внушать людям не только господствующаго, но и других Христианских исповеданий правил, противных Государственным узаконениям. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIII. — № 26.043. — С. 416.

Наказується підтвердити католицьким священникам заборону осуду православної та інших християнських вір та переманювати послідовників цих конфесій до католицизму.

528. 1815, грудня 23. — Именной. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1169. — Арк. 1.

Затверджується текст вдячного молебню, який має служитись щорічно на Різдво Христове на згадку про порятунок церкви і держави від наполеонівської навали.

529. 1816, февраля 5 (*). — Именной, объявленный Сенату Министром Юстиции. — О соблюдении в церквах должнаго порядка и тишины. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIII. — № 26.122. — С. 474 – 475.

(*) Указы из Сената посланы Февраля 17.

Поліції наказується послити контроль за дотриманням правил поведінки в церквах із неодмінною передачею суду всіх, без винятку, винних у порушенні таких правил.

530. 1816, февраля 14. — Синодский, в следствие Именнаго. — О неупотреблении в церквах для пения рукописных нот и о печатании нотных книг известных сочинителей с одобрения Директора Придворнаго Певческаго хора. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIII. — № 26.143 — С. 498 – 499.

На єпархіальних архієреїв покладається обов'язок стежити, аби в церквах використовували лише друковані нотні книги.

531. 1816, февраля 29. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров.—Об отпуске священно и церковно-служителям на обстройку сгоревших домов леса, нарвоне с казенными крестьянами. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIII. — № 26.169. — С. 530 – 531.

З приводу вимоги Ярославського цивільного губернатора за запискою Міністра фінансів Комітетом Міністрів наказується зрівняти сільських священно- та церковнослужителів з казенними селянами в праві одержання лісу на відбудову згорілих будинків.

532. 1816, лютого. — Синодский. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 294. — Арк. 3 – 3 зв.

Вносяться зміни у форму проголошення під час богослужінь імен членів імператорської родини. Наказується відслужити вдячний молебен з нагоди вінчання Великої княгині.

533. 1816, березня 16. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1169. — Арк. 1 – 1 зв.

До єпархії передаються примірники вдячного молебню, затвердженого імператорським указом від 23 грудня 1815 р. Обумовлюється порядок оплати за ці примірники.

534. 1816, марта 20. — Синодский. — О предоставлении ученикам уездных и приходских училищ, при увольнении их в гражданскую службу, пользоваться тем же правом, как и семинаристы. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIII. — № 26.204. — С. 562.

За поданням Комісії духовних училищ Синод наказує єпархіальним архієреям зрівняти учнів повітових та парафіяльних училищах з семинаристами в праві бути звільненими у цивільну службу.

535. 1816, марта 31. — К тарифу. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.XLV. Приложения к отделению второму. — К № 26.218. — С. 23 – 37.

Забороняється привіз до Російської імперії панікадил.

536. 1816, квітня 25. — Синодський. — ДАМС. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 132.

Дозволяється запрошувати біле і чорне духовенство до щорічних і одноразових пожертв на користь священно– та церковнослужительських дітей, які навчаються у повітових і парафіяльних училищах і є сиротами або бідними.

537. 1816, травня 15. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 34.

Повідомляється, що з приводу прохань про надання дозволу на перепоховання і перевезення небіжчиків імператором забороняються такі дії.

538. 1816, травня 19. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1168. — Арк. 1.

По спарх'ям розсилаються примірники надрукованої в Санкт–Петербурзькій синодальній типографії книги про порядок приєднання до православної віри. Обумовлюється порядок оплати за ці примірники.

539. 1816, юля 11. — Именной, объявленный в Приказе Начальника Главного Штаба. — Об оставлении без действия рекомендательных писем светских особ о Священниках, не распространяя сего на духовных армейского ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.XXXIII. — № 26.347. — С. 930.

Імператором забороняється направляти на розгляд обер–прокурора Синоду рекомендаційні листи, дані священникам світськими особами. Разом з тим, зберігається дозвіл передавати обер–прокурору через Начальника Головного Штабу рекомендаційні листи стосовно нагородження полкових священників.

540. 1816, листопада. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 35.

З нагоди входження на престол чоловіка Великої княгині Катерини Павлівни вносяться зміни у форму проголошення імен членів імператорської родини.

541. 1816, декабря 9. — Именной, данный Херсонскому Военному Губернатору. — О Мелитопольских поселенцах, называемых духоборцами. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.XXXIII. — № 26.550. — С. 1110 – 1112.

З приводу подань до Управляючого Міністерством поліції Херсонського військового губернатора та клопотання духоборів імператором проголошується, що на вертати духоборів на православ'я треба не примусом, а переконанням. Херсонському військовому губернатору наказується стежити, аби духобори не намагались поширювати своє вчення серед православних.

542. 1816, декабря 10. — Синодский. — Об образе производства дел о расторжении браков воинских чинов. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.XXXIII. — № 26.553. — С. 1113–1115.

За пропозицією обер–прокурора Синоду регламентується процедура розлучення військових.

543. 1816, декабря 29. — Сенатский. — О немедленном определении увольняемых из духовного звания людей в избираемый ими род жизни и о не проживании им праздно. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.XXXIII. — № 26.580. — С. 1163 – 1164.

З приводу повідомлення Синоду підтверджується обов'язок губернських правлінь влаштовувати без зволікання осіб, звільнених з духовного відомства.

544. 1817, февраля 6. — Сенатский. — О неутверждении в звании церковных старост из купечества, уклоняющихся от обязанности по Градским выборам. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т.XXXIV. — № 26.661. — С. 61 – 62.

З приводу рапорту Курської міської думи до місцевого цивільного губернатора наказується губернським правлінням дотримуватись постанови Комітету Міністрів від 29 грудня 1814 р.,

згідно з якою забороняється затверджувати на посаді церковного старости купців, які ухиляються від обов'язків по виборам на інші громадські посади.

545. 1817, лютого 28. — Сенатский. — Об опеке над именем и детьми священно и церковно-служителей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIV. — № 26.704. — С. 92.

Роз'яснюється положення, згідно з яким опіці представників духовного відомства підлягає майно та діти священно- та церковнослужителів; виняток робиться стосовно духовних осіб дворянського походження, опіка над якими має регламентуватись законами стосовно дворян.

546. 1817, березня 25. — Именной, данный Сенату. — Об учреждении Комитета для всех обращающихся в Христианство Евреев, и о даровании им прав и выгод, с отведением к поселению земель в Южных и Северных Губерниях, под наименованием онаго Обществом Израильских Христиан. С приложением правил для сего Общества. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIV. — № 26.752. — С. 119–123.

Імператором декларується необхідність надання допомоги євреям, які прийняли православ'я; для надання такої допомоги створюються Товариство ізраїльських християн та Комітет опікунства ізраїльських християн.

547. 1817, квітня 20. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 298. — Арк. 68 зв.

За повідомленням Сенату підлеглим духовного відомства повідомляється зміст положення Комітету Міністрів щодо купців, які ухиляються від виконання обов'язків церковних старост.

548. 1817, травня 2. — Высочайше утвержденное образование и Устав Ришельевского Лицея. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIV. — № 26.827. — С. 239–256.

За доповіддю Міністра народної освіти декларується, що Закон Божий та вивчення правил християнської віри має бути головною основою навчання та виховання в лицей. Молитви, читання Святого Писання, слухання повчань священника, який разом з тим має бути законоточителем, проголошуються обов'язковими впродовж усього періоду навчання.

549. 1817, червня 15. — Сенатский, с прописанием, Высочайше утвержденного положения Комитета Министров. — О произведении исследований по происшествиям в церквах, относящимся до людей духовного звания, Духовному Начальству. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIV. — № 26.929. — С. 398.

З приводу запиту обер-прокурора Синоду до Комітету Міністрів роз'яснюється, що слідство у справах про порушення людьми духовного звання правил поведінки в церквах має вестись спочатку духовними установами, після чого такі справи можуть бути передані в світський суд.

550. 1817, червня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1210. — Арк. 5.

За поданням Іова, архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського дається дозвіл на зведення Архангело-Михайлівської церкви у селищі Архангельське Херсонського повіту.

551. 1817, липня 16. — Синодский, с прописанием Высочайше утвержденного Положения Комитета Министров. — О производстве начальных исследований по происшествиям в церквах, относящимся до людей Духовного звания, Духовному Начальству. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIV. — № 26.967. — С. 447–448.

Положення сенатського указу від 15 червня 1817 р. доводиться до відома підлеглих Синоду.

552. 1817, серпня. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 298. — Арк. 19–20 зв.

Наказується відслужити в усіх церквах і монастирях вдячний молебень з нагоди вінчання Великого князя Миколи Павловича. Вносяться зміни до форми проголошення імен членів імператорської родини.

553. 1817, серпня 12. — Высочайше утвержденный доклад Комиссии Духовных Училищ. — О распоряжении капиталов, в ведении сей Комиссии состоящих. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIV. — № 26.997. — С. 474–476.

Наводяться відомості стосовно розподілу в межах держави коштів, що знаходились в розпорядженні Комісії духовних училищ.

554. 1817, августа 25. — Высочайше утвержденный доклад Комиссии Духовных Училищ. — О наградах определяемых учащим в Духовных Училищах. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIV. — № 27.017. — С. 496–497.

Запроваджується комплекс заходів для заохочення тих викладачів училищ, які не належать до духовенства.

555. 1817, сентября 24. — Сенатский с прописанием, Высочайше утвержденного положения Комитета Министров. — Об обращении штрафных денег за непристойные в церквах поступки в пользу Приказов Общественного Призрения. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIV. — № 27.063. — С. 778.

За пропозицією колишнього Міністра юстиції Сенатом наказується виконати положення Комітету Міністрів з приводу рішення Таверійського цивільного і кримінального суду про стягнення на користь казни штрафу за непристойну поведінку в церкві енікальського грека. Наказується передавати в подібних випадках штраф не в казну, а на користь Приказів громадського нагляду.

556. 1817, жовтня 8. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 298. — Арк. 27–28.

З приводу сенатського указу від 28 лютого 1817 р. про опіку над майном і дітьми священно-та церковнослужителів обумовлюється порядок повідомлення консисторіям і духовним правлінням про майно і дітей померлих підлеглих духовного відомства.

557. 1817, октябрю 24. — Учреждение Министерства Духовных дел и Народного Просвещения. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIV. — № 27.106. — С. 814–834.

Маніфестом імператора запроваджуються зміни в системі міністерств. Регламентуються правила функціонування, структура Міністерства духовних справ і народної освіти, принципи його взаємн з підлеглими та іншими керівними установами.

558. 1817, жовтня 25. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 2 а. — Спр. 1. — Арк. 126 зв.

Роз'яснюється порядок зустрічі імператора у церквах.

559. 1817, октябрю 27. — Высочайше утвержденный доклад Обер-Прокурора Синода. — О чтении Манифеста и Акта о Священном Союзе в градских и сельских церквах ежегодно 14 числа Сентября. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIV. — № 27.114. — С. 845–846.

В доповнення до вже запроваджених заходів щодо доведення до відома населення положень Акту про Священний Союз, укладеного 14 вересня 1815 р., Синодом за згодою імператора передбачається обов'язкове читання у церквах текстів цього Акту та відповідного маніфесту.

560. 1817, октябрю 27. — Именной, данный Синоду. — О запрещении Священнослужителям, в произносимых ими речах, относить к лицу Государя Императора такия похвалы, какия принадлежат единому Богу. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIV. — № 27.115. — С. 846–847.

Синоду доручається заборонити всім духовним особам складати подяку за послану щедрість не Богу, а імператору.

561. 1817, листопада 1. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 298. — Арк. 66 зв.

Регламентується порядок оприлюднення маніфесту про відміну рекрутського набору на всій території Російської імперії.

562. 1817, листопада 5. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1231. — Арк. 1–1 зв.

До відома підлеглих духовного відомства доводиться зміст іменного указу від 27 жовтня 1817 р. Наказується чітко виконувати волю імператора.

563. 1817, **ноября 7.** — Сенатский, с прописанием Высочайше утвержденного положения Комитета Министров. — Подтверждение начальникам Губерний, чтоб они не давали дозволений по предметам, до духовного ведомства принадлежащим. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIV. — № 27.132. — С. 863.

Підтверджується необхідність суворого дотримання меж компетенції світських установ при розгляді справ, пов'язаних з духовними особами.

564. 1817, **ноября 15.** — Синодский. — О предоставлении наложения церковной епитимии на военнотружачих, рассмотрению обер-Священников: Армии, Флота и Главного Его Величества Штаба. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIV. — № 27.143. — С. 875 – 876.

З приводу відношення до обер-священника армії та флоту чергового генерала 1-ї армії єпархіальним архієреям підтверджується заборона розглядати питання про накладення епитимії на військових; регламентується порядок передачі подібних справ через обер-священників на розгляд Синоду.

565. 1817, **декабря 14.** — Синодский. — О сохранении лицами из белаго Духовенства установленных для него знаков отличия и тогда, когда бы кто из них поступил в монашество. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIV. — № 27.184. — С. 916.

Роз'яснюється, що право на носіння відзнак, передбачених для білого духовенства, а саме, скуфії, камілавок, хрестів та митр зберігається за священнослужителями і в разі постригу їх в ченці.

566. 1818, **февраля 14.** — Сенатский, в следствие Именного. — О донесении от Духовных лиц, Министру Духовных дел и Народного Просвещения в случае употребления в воскресные дни сельских жителей на господския работы. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — № 27.270. — С. 109 – 110.

За повідомленням Синоду й рапортом Міністра духовних справ і народної освіти до відома підлеглих Сенату доводиться воля імператора, згідно з якою про кожен випадок примушення селян працювати в недільні дні духовні особи мають доповідати через своє керівництво Міністру духовних справ і народної освіти, а він — Комітету Міністрів.

567. 1818, **февраля 14.** — Синодский. — О раздаче в Епархиях Духовенству бронзовых крестов в ознаменование 1812 года самим Епархальным Архиепископам при актах за своим подписанием. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — № 27.271. — С. 110 – 112.

Регламентується порядок вручення духовним особам нагород в пам'ять про події 1812 р., запроваджених маніфестом від 30 серпня 1814 р.

568. 1818, **февраля 20.** — Сенатский. — О предавании церковному покаянию преступников, подлежащих к ссылке на поселение, на месте их водворения. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — № 27.289. — С. 125 – 126.

Передбачається, що епитимія має проходитись злочинцями за місцем заслання, а не за місцем попереднього проживання.

569. 1818, **березня [?].** — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 89.

Підлеглим духовного відомства повідомляється воля імператора стосовно визначення днів святкування народження і тезоіменитства Великої княгині Олександри Федорівни.

570. 1818, **квітня 8.** — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1295. — Арк. 1 – 1 зв.

Наказується розшукати колишнього священника селища Нікольське Павлоградського повіту Я. Діяковського, заборонити йому священнослужіння і призначити на два роки причетником до іншої парафії.

571. 1818, **апреля 22.** — Сенатский. — О неотдаче должников, из Христиан, Евреям для заработка долговых сумм. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — № 27.352. — С. 218.

Підтверджується заборона віддавати християн у служіння євреям за борги.

572. 1818, квітня 22. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1286. — Арк. 1–1 зв.

За поданням Іова, архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського наказується позбавити сану колишнього севастопольського священика М. Сташевського.

573. 1818, квітня. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 78.

Наказується відслужити вдячний молебень з нагоди народження Великого князя Олександра Миколайовича. Вносяться зміни до форми проголошення імен членів імператорської родини.

574. 1818, травня 13. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 86–87.

Розписується порядок проведення вдячного молебню з нагоди хрещення Великого князя Олександра Миколайовича.

575. 1818, юня 18. — Синодський. — О богомольцах, предпринимающих путешествие в Иерусалим для поклонения Гробу Господню. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — № 27.387. — С. 320–321.

За пропозиціями Міністра духовних справ і народної освіти та обер-прокурора Синоду регулюється порядок виїзду богомольців з Російської імперії.

576. 1818, червня 19. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1294. — Арк. 1.

На виконання іменного указу Іову, архієпископу Катеринославському, Херсонському і Таврійському наказується обрати благочинного у м. Вознесенськ для нагляду за священно- та церковнослужителями селищ, які увійшли до складу округів Бузької уланської дивізії.

577. 1818, юля 11. — Сенатський (*), по Высочайше утвержденному положению Комитета Министров. — О замене недостатка дворов, при составлении нового церковного прихода, взносом в казенное место соразмерного денежного капитала. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — № 27.405. — С. 336–337.

(*) Синодський указ по сему предмету последовал Марта 8 сего года.

За поданням до Синоду архієпископа Тверського Сенатом доводиться до відома підлеглих затверджене імператором положення Комітету Міністрів, яким у місцевостях із невеликим населенням дозволяється влаштовувати нові церкви, компенсуючи брак дворів грошовими внесками на користь священно- та церковнослужителів.

578. 1818, липня 15. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1295. — Арк. 1 зв.

Зазначається, що колишній священик селища Нікольське Павлоградського повіту Я. Дяковський, який втік під час конвоювання до консисторії, має бути позбавлений сану і переданий губернському правлінню.

579. 1818, юля 17. — Синодський. — О немедленном донесении Преосвященными Епархальными Архиереями о случающихся в церквах каких либо чрезвычайных происшествиях Министру Духовных дел и Народного Просвещения, для доклада Государю Императору. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — № 27.418. — С. 348.

За пропозицією Міністра духовних справ і народної освіти вводиться порядок, згідно з яким епархальні архієреї, керівництво ставропігійних монастирів та обер-священик Головного Штабу доповідають Міністру духовних справ і народної освіти про кожен надзвичайний випадок у церкві.

580. 1818, августва 12. — Сенатський. — О несуждении людей Духовного звания в Гражданских местах, кроме тяжких Государственных преступлений. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — № 27.471. — С. 442–443.

З приводу повідомлення Синоду підтверджується чинність законів, які покладають обов'язок виносити вирок стосовно осіб духовного відомства, що не скоїли тяжких злочинів, на духовні, а не світські, установи.

581. 1818, августа 27. — Именной, объявленный Сенату Министром Юстиции. — О непринимании без сношения с Духовным Начальством в службу детей священно и церковно-служителей из Дворян. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — № 27.520. — С. 553.

Підтверджується обов'язковість при прийнятті на службу дітей священно- та церковнослужителів із дворян попередніх зносин із духовним керівництвом і перевірки наявності свідоцтв, виданих з Герольдії.

582. 1818, вересня 12. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1295. — Арк. 1 зв., 4.

Наказується виконати рішення Синоду про позбавлення сану колишнього священника селища Нікольське Павлоградського повіту Я. Дяковського, який самовільно прибув до Синоду з клопотанням про помилування.

583. 1818, вересня 16. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 136 – 136 зв.

Повідомляється воля імператора стосовно обов'язку губернського керівництва стежити за невикористанням селянської праці в недільні і святкові дні.

584. 1818, сентября 30. — Сенатский, в следствие Именного. — О строжайшем наблюдении Губернским Начальством о неупотреблении крестьян к господским работам в воскресные и праздничные дни. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — № 27.549. — С. 582 – 583.

За рапортом Міністра духовних справ і народної освіти до відома підлеглих Сенату доводиться воля імператора, за якою обов'язок доповідати про примушення селян працювати в недільні дні знімається з духовних осіб і перекладається на поліцію та губернське керівництво. На останніх імператор поклав і обов'язок стежити за дотриманням заборони використовувати примусову працю у святкові дні.

585. 1818, сентября 30. — Синодский. — О непредставлении к рассмотрению Епархиальных Архидиаконников планов для тех церквей, кои по правилам о поселении войск в полковых Штабах будут строиться в фазе главных зданий. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — № 27.552. — С. 583 – 584.

За пропозицією Міністра духовних справ і народної освіти до відома підлеглих Синоду доводиться воля імператора, згідно з якою єпархіальні архієреї не повинні розглядати плани церков полкових штабів, оскільки вони будуються за височайше затвердженим планом.

586. 1818, октября 10. — Сенатский. — О доставлении в Комитет для уравниения земских повинностей сведений об оценке домов и мест, принадлежащих церквам и священно и церковнослужителям. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — № 27.557. — С. 590 – 592.

З приводу переданих єпископу Володимирському й Суздальському вимог Переяславського й Юрїївського городничих до місцевих духовних правлінь і повідомлення 1-го департаменту Сенату Комітету для зрівняння в державі земських повинностей, наказується цивільним губернаторам і градоначальникам передавати в Комітет відомості про оцінку нерухомості, що належить церквам, священно- та церковнослужителям.

587. 1818, ноября 24. — Синодский. — О донесении Святейшему Синоду о действиях, какия будут происходить со стороны Гражданского и доходить до сведения Духовного Правительства, по предмету оценки домов и мест, принадлежащих церквам и Священно и церковно-служителям. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — № 27.578. — С. 618 – 620.

До відома підлеглих Синоду доводить указ Сенату від 10 жовтня 1818 р. із доповненням, яким єпархіальні архієреї зобов'язуються доповідати Синоду про дії світської влади в питаннях оцінки нерухомості, що належить церквам, священно- та церковнослужителям.

588. 1818, ноября 27. — Синодский. — О устройстве церквей, церковный оград и кладбищ. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — № 27.581. — С. 621 – 622.

До відома підлеглих Синоду доводяться височайше затверджені правила влаштування церков, церковних огорож та цвинтарів.

589. 1818, декабра 5. — Именной, объявленный Сенату Министром Юстиции. — О нераспространении Всемилостивейшаго Манифеста 30 Августа 1814 года на действия, нарушающие в церквах благочиние. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — № 27.585. — С. 625.

Проголошується, що неповага до церков є проявом самої погані моральності й тому при розгляді в судах справ про таку неповагу забороняється керуватись маніфестом від 30 серпня 1814 р.

590. 1818, декабра 14. — Положение Комитета Министров. — О суммах, отпущенных из казны и собранных чрез добровольных подаяния на вспоможение разоренным от неприятеля; о закрытии Комиссий для разоренных; учрежденных в 1812 году, и об уничтожении кружек, заведенных по сему случаю при церквах. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — № 27.588. — С. 638 – 639.

За запискою Управляючого Міністерством поліції скасовуються карнавки влаштовані при церквах для збирання пожертв на користь розорених війною 1812 р.

591. 1818, декабра 23. — Сенатский. — О немедленном выполнении Губернским Правлением требований Епархиальных Начальств. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — № 27.595. — С. 647 – 648.

За пропозицією Синоду синодального обер-прокурора підтверджується обов'язок губернських правлінь невідкладно виконувати вимоги епархіальних архієреїв.

592. 1818, декабра 28. — Высочайше утвержденный доклад Главного Правления училищ. — О прибавке Членов в правление Одесского Ришельевского Лицея. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — № 27.608. — С. 663 – 664.

За поданням попечителя Харківського навчального округу до складу правління лицю вводится закон овчитель православного сповідання.

593. 1819, января 4 (*). — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О несовершении крепостных актов на приобретаемые монастырями и церквами недвижимыя имения без Высочайшаго соизволения. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVI. — № 27.622. — С. 7 – 8.

(*). Распубликовано Февраля 5.

З приводу висновку Синоду заборона, яка існувала стосовно прийняття монастирями у володіння нерухомості без попереднього на це дозволу імператора, поширюється й на церкви.

594. 1819, января 8. — Синодский. — Об оглашениях при браках сочетавающихся Греко-Российскаго исповедания с Лютеранскими, и о неприсоединении к Грекороссийской церкви детей малолетних и неимеющих основательнаго познания в Православной вере. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVI. — № 27.630. — С. 16 – 18.

З приводу подання до Міністра духовних справ і народної освіти Ліфляндської обер-консисторії запроваджуються більш жорсткі правила прийняття у православ'я протестантів.

595. 1819, января 14. — Высочайшее повеление, последовавшее на положение Комитета Министров. — Об оставлении церковных кружек и других пожертвованных для сбора в пользу разоренных, по прежнему установлению. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVI. — № 27.637. — С. 24 – 25.

Скасовується стаття Положення Кабінету Міністрів від 14 грудня 1818 р., яка передбачала скасування карнавок, влаштованих при церквах; Комітет Міністрів зобов'язується зібрати відомості про суми, зібрані в такі карнавки.

596. 1819, січня 23. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 104.

Запроваджуються заходи з приводу смерті Її величності Катерини Павлівни.

597. 1819, января 26. — Синодский. — О скорейшем исполнении Губернскими Правлениями требований Епархиальных Начальств. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVI. — № 27.654. — С. 46 – 47.

Синодом доводиться до відома підлеглих зміст указу Сенату від 23 грудня 1818 р., яким підтверджено обов'язок губернських правлінь невідкладно виконувати вимоги єпархіального керівництва.

598. 1819, січня. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1310. — Арк. 6 зв.

За поданням Іова, архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського затверджується рішення консисторії про розірвання шлюбу через те, що дружина не розлучена з першим чоловіком.

599. 1819, лютого 20. — Высочайше утвержденная записка. — О порядке церковного парада. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVI. — № 27.684. — С. 68 – 70.

Регламентується порядок проведення церковного параду полками та батальйонами.

600. 1819, березня 26 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О несовершеннолетних Гражданскими присутственными местами и лицами обязательств и других актов между супругами, в которых заключается их желание, клонящееся к разрыву супружеского союза. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVI. — № 27.737. — С. 114 – 117.

(*) Распубликовано в Апреле Сенатом.

За поданням Міністра духовних справ і народної освіти забороняється затверджувати акти, що укладаються подружніми парами і передбачають роздільне проживання чи інші умови, що можуть призвести до розірвання шлюбу.

601. 1819, березня 27. — Сенатский. — О мерах к искоренению предрожительства и укрывания беглых людей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVI. — № 27.738. — С. 117 – 122.

З приводу записки, складеної за поданням Міністра фінансів, регламентується покарання синодських, архієрейських та монастирських селян.

602. 1819, квітня 28. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 294. — Арк. 55.

За волею імператора запроваджується система додаткових заходів щодо викорінення пияцтва серед священно- та церковнослужителів.

603. 1819, липня 9 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О прибавке числа Штурманских чинов для Балтийского флота; об увеличении их жалованья и об улучшении содержания Штурманских училищ. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XLIV. — Ч. I. — К. № 27.874. — С. 113 – 117.

(*) Распубликовано от Сената 21 Августа 1819 г.

Для священника Чорноморського штурманського училища зберігається передбачене штатами 1805 р. жалування.

604. 1819, липня 16. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О дозволеннии Духовным из Дворян, имеющим недвижимья имения, отдавать питейные их дома и винокурни на откуп. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVI. — № 27.886. — С. 291 – 292.

За поданням Міністра духовних справ і народної освіти затверджується порядок, згідно з яким при загальній забороні священно- та церковнослужителям займатись винокурінням, духовним особам дворянського походження дозволяється віддавати шинки та винокурні на відкуп чи в оренду.

605. 1819, серпня 4. — Синодський. — О подтверждении священно и церковно-служителям, дабы они уклонялись от пороков, навлекающих на духовенство нареkanie и соблазн. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVI. — № 27.911. — С. 324 – 325.

Згідно з волею імператора з приводу записки Міністра юстиції підтверджується обов'язок осіб духовного звання уникати порочних дій; наголошується на неминучості покарання, яке чекає на порушників з духовного відомства.

606. 1819, серпня. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 123–123 зв.

Запроваджуються заходи з нагоди народження Великої княжни Марії Миколаївни.

607. 1819, вересня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 124.

Запроваджуються заходи з нагоди хрещення Великої княжни Марії Миколаївни.

608. 1819, жовтня 23. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 254, 257.

Роз'яснюється порядок допуску до меж Російської імперії іноземних православних духовних осіб.

609. 1819, листопада 27. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 830. — Арк. 32.

За доповіддю Іова, архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського, дозволяється влаштувати нову Архангело-Михайлівську церкву у селищі Олександрівка Херсонського повіту. Зазначається, що при можливості слід перевести до нової церкви один з причтів старого Миколаївського храму Олександрівки.

610. 1819, грудня 27. — Височайше затверджена доповідь графа Аракчєєва. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 2 а. — Спр. 1. — Арк. 102 зв. — 104 зв.

Обумовлюється, що прибутки від продажу свічок у церквах військових поселень на території Катеринославської єпархії мають залишатись на потреби самих цих релігійних споруд. Уточнюється правовий статус священно- та церковнослужителів церков військових поселень.

611. 1820, лютого 23. — Об обращении доказавших происхождение свое из духовнаго звания, и потому освобождаемых из помещичьяго владения людей, в духовное звание. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.160. — С. 67.

Згідно із висновком Синоду Сенат погоджується з тим, що люди з духовного звання, які помилково знаходились у володінні поміщиків, мають повертатись у духовне відомство, якщо не висловлять бажання бути записаними в інші стани.

612. 1820, лютого 27 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О правилах в разрешение казусов, встретившихся при производимом в Екатеринославской и Херсонской Губерниях, генеральном земель размежевании. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.171. — С. 75–84.

(*). Сенатом опубликовано 13 Мая 1820.

За доповіддю Межового департаменту Сенату запроваджуються правила, якими передбачається відведення під церкви по 120 десятин землі, що пояснюється особливостями ґрунтів Катеринославської та Херсонської губерній; передбачається позначення цих ділянок на планах дач, у яких знаходяться церкви.

613. 1820, березня 25. — Именной, данный Сенату. — О бытии Попечителю Общества Израильских Христиан в Екатеринославской Губернии. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.211. — С. 133–134.

Згадується про імператорський указ Міністру фінансів від 17 грудня 1819 р. стосовно відмежування для поселення хрещених євреїв землі в Катеринославській губернії; запроваджується посада попечителя Товариства ізраїльських християн в Катеринославській губернії, намічається коло обов'язків попечителя й визначається спосіб його утримування.

614. 1820, березня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 233–234 зв.

Обумовлюється порядок оприлюднення у церквах маніфесту від 20 березня 1820 р. про розлучення Великої княгині Костянтини Павлівни. Повідомляється про внесення відповідних змін у форму проголошення імен членів імператорської родини.

615. 1820, апреля 22. — Сенатский, по Высочайше утвержденному положению Комитета Министров. — О недержании Евреям в домашнем услужении Христиан. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.249. — С. 175 – 177.

З приводу подання керівництва Херсонської губернії про випадки переймання православними жінками, які живуть у будинках іудеїв, звичаїв та обрядів своїх господарів, підтверджується заборона євреям тримати у своїх будинках християн для послуг.

616. 1820, апреля 24. — Высочайше утвержденное Положение Комитета Министров. — О наделении землями Мелитопольских Духоборцев и перешедших в Новороссийский край Молоканов. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.254. — С. 181 – 183.

За запискою Управляючого Міністерством внутрішніх справ затверджується порядок відведення земель для духоборців та молокан. Підкреслюється, що при такому відведенні треба враховувати необхідність обмеження можливостей сектантів впливати на сусідів.

617. 1820, травня 20 [?]. — Именной. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 1. — Арк. 14 – 14 зв.

За поданням Міністра духовних справ і народної освіти наказується передати від Російського Біблійного товариства Біблії монастирям і церквам, у яких цих книг ще немає.

618. 1820, травня [?]. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 1. — Арк. 14 – 14 зв.

На виконання іменного указу від 20 [?] травня 1820 р. наказується зібрати по єпархіях відомості про кількість необхідних для церков і монастирів Біблій.

619. 1820, мая 27. — Синодский. — О непродавании печатей и других вещей с изображением Богоматери и Спасителя. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.289. — С. 244 – 245.

З приводу продажу в Брянську євреями печаток та інших виробів із зображенням Христа та Богоматері забороняється такий продаж у межах усієї держави.

620. 1820, августа 5. — Синодский. — Об искоренении между Духовенством предосудительных поступков и пьянства. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.373. — С. 406 – 408.

За доповіддю імператору Міністра духовних справ і народної освіти Синод підтверджує чинність існуючих законів і запроваджує додаткові заходи для використання пороків серед своїх підлеглих.

621. 1820, августа 13. — Сенатский. — О исключении Евреев, принявших Христианскую Веру, из Еврейских обществ, и из тех окладов, в коих они до принятия Христианской Веры состояли. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.377. — С. 410 – 411.

За поданням до Міністра духовних справ і народної освіти Віленського губернського керівництва Сенатом наказується, зокрема, Катеринославській і Херсонській казенним палатам, Таврійського губернського уряду Казенній експедиції виключати хрещених євреїв з їхніх громад і з окладів, у яких вони були до зміни віри.

622. 1820, августа 28. — Синодский. — О снабжении Консисторий новыми формами ведомостей о свечных доходах. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.397. — С. 428 – 432.

За поданням Комісії духовних училищ запроваджуються 4 нові форми відомостей про свічні гроші, що мають замінити форми, розіслані при указах Синоду від 14 листопада 1810 р.

623. 1820, сентября 9. — Высочайше утвержденный доклад Комиссии Духовных училищ. — О чинах и преимуществах обучающихся в Духовных училищах. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.413. — С. 440 – 442.

Регламентується порядок приведення у відповідність класних чинів, посад та вчених ступенів осіб, які викладають в духовних академіях, семінаріях та повітових училищах.

624. 1820, **ноября 17.** — Сенатский. — О времени открытия в воскресные и праздничные дни питейных домов для продажи питей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.462. — С. 505.

З приводу запиту Орловського губернського правління губернським правлінням, казенним палатам і цивільним губернаторам наказується дозволяти відкривати в недільні й святкові дні шинки в містах не раніше завершення пізньої літургії в парафії, де розташовується такий будинок, а на селі, де немає пізньої літургії, після завершення ранньої літургії.

625. 1820, **декабря 21.** — Синодский. — О распределении оставшихся от прежних разборов церковнослужительских детей на пропитание их родственников. — С приложением последовавшего по сему предмету предписания Гражданским Губернаторам Министра Внутренних дел. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.503. — С. 540 – 543.

До відома єпархіальних архієреїв доводиться зміст циркулярного наказу Управляючого Міністерством внутрішніх справ цивільним губернаторам, що вийшов з приводу рішення Синоду і яким губернатори зобов'язуються скласти списки церковників та дітей священно- і церковнослужителів, які виключені з духовного відомства й залишаються нерозподіленими.

626. 1821, **січня 21.** — Синодский. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 1. — Арк. 29 – 29 зв., 34.

Запроваджується система заходів з метою посилення впливу духовних осіб на покращення моральності парафіян.

627. 1821, **февраля 21.** — Сенатский. — Об отсылке священно и церковнослужителей, осужденных к временному содержанию под арестом, в местные Епархиальные Консистории — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.562. — С. 630 – 631.

З приводу рапортів до Синоду архієпископа Ярославського та єпископа Володимирського Сенатом наказується світським присутнім місяцям у випадках засудження священно- та церковнослужителів до тимчасового арешту зноситись із консисторіями для віддання злочинців у монастирі.

628. 1821, **лютого.** — Синодский. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 261 зв.

Роз'яснюються правила викладання при церквах.

629. 1821, **квітня 7.** — Синодский. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1350. — Арк. 79 зв.

За поданням Іова, архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського дається дозвіл на зведення Покровської церкви в селищі Піски Херсонського повіту.

630. 1821, **квітня 7.** — Синодский. — ДАХО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 857. — Арк. 60 – 61.

За поданням Іова, архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського дається дозвіл на зведення Вознесенської церкви у селищі Золота Балка Херсонського повіту.

631. 1821, **апреля 17 (*).** — Именной, данный Сенату. — Об освобождении домов Священно и Церковнослужителей от постоя, поземельного сбора и других городских и полицейских повинностей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.611. — С. 694 – 695.

(*) Распубликован Сенатом 14 Июня.

За доповіддю Синоду затверджуються правила звільнення від міських та поліцейських повинностей будинків, що належать духовним особам, архієрейським подвір'ям та монастирям.

632. 1821, **травня 19.** — Синодский. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 268 – 268 зв.

За поданням Міністра духовних справ і народної освіти забороняється вінчати казенних вихованців до завершення ними навчання.

633. 1821, травня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 270 – 270 зв.

Відхиляється запропонована Іовом, архієпископом Катеринославським, Херсонським і Таврійським ліквідація через малу кількість підвідомчих церков Ольвіопольського духовного правління. Передбачається тимчасове закриття цього правління із перепідпорядкуванням, згідно з пропозицією Іова, його церков Єлизаветградському духовному правлінню.

634. 1821, юнія 1. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О ссылке однодворца Гранкина на поселение за поношение святых икон. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.635. — С. 721.

За доповіддю Загальних зборів Московських департаментів Сенату молоканин Хрисанф Гранкін засуджується до переселення на Молочні Води в Таврійську губернію та до покарання 20 ударами батогами за образу ікон у присутності православних.

635. 1821, червня 30. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 1. — Арк. 32 – 32 зв.

Підлеглі духовного відомства інформуються про зміст іменного указу від 17 квітня 1821 р. щодо звільнення будинків священно- та церковнослужителів від міських і поліцейських повинностей.

636. 1821, червня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 271 – 271 зв.

За поданням Міністра духовних справ і народної освіти обумовлюється, що шинки мають відкриватись у недільні і святкові дні в містах не раніше завершення пізньої літургії в парафіях, де розташовані такі будинки, а в селищах, де немає пізньої — не раніше завершення ранньої літургії.

637. 1821, юлія 3 (*). — Именной, данный Синоду. — О суждении духовных лиц за неблагочинные поступки в церквах, на основании церковных правил, в Консисториях. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.675. — С. 763.

(*). Распубликован Сенатом 24 Августа.

З метою припинення практики розслідування випадків порушення духовними особами правил поведінки в церквах духовною та світською владою, наказується розглядати такі справи виключно консисторіям, а не світським судам.

638. 1821, юлія. — Синодский. — Об отбирании от подсудимых Священно и церковнослужителей, удаленных от должностей, видов на звание. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.713. — С. 793.

З приводу доповіді Пензенського архієрея запроваджується більш жорсткий порядок видачі білетів духовним особам для пошуку вакантних місць; наказується відбирати ставленицькі грамоти та інші види на звання в осіб, які усунені від парафії чи зведені в причетники.

639. 1821, октябрю 12. — Сенатский. — О дозволении Духовным лицам, соприсчисленным к орденам, совершать крепости на имения, дворянству присвоенныя. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.782. — С. 885 – 887.

З приводу рапортів Саратовської палати цивільного суду та саратовського губернського прокурора наказується дозволити здійснювати купчі на маєтки духовним особам, яким унаслідок нагородження орденами були надані дворянські грамоти.

640. 1821, октябрю 21. — Сенатский, с прописанием мнения Государственного Совета 27 Июня. — О подтверждении Светским Присутственным местам, чтобы онаия по делам о прелюбодеянии мужа или жены в суждение не входили. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVII. — № 28.790. — С. 890 – 891.

Підтверджується обов'язок світських установ направляти справи про перелюб на розгляд духовної влади.

641. 1822, мая 16. — Сенатский, по Высочайше утвержденному мнению Государственного Совета. — О воспрещении вольным мастерам печатать и продавать Святыцы. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.043. — С. 201.

Повідомляється про затвердження пропозиції Синоду щодо заборони, з метою збільшення прибутків синодальної типографії, вільним майстрам виготовляти святыці для церков та продажувсім бажаячим.

642. 1822, мая 26. — Сенатский. — Предписание Губернским Начальствам, чтобы в требованиях своих от Консисторий, о справках с метрическими книгами, означаемы были всегда нужны для сего обстоятельства. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.050. — С. 208.

За складеним з ініціативи Сенату повідомленням Синоду з метою уникнення зайвого листування й затягування справ губернські правління і казенні палати зобов'язуються позначати у вимогах до консисторій про надання довідок якомога докладнішу інформацію.

643. 1822, ноября 30. — Сенатский. — О принятии Евреев, восприявших Христианскую веру, во всякое податное сосояние. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.228. — С. 662 – 663.

За рапортами Міністра духовних справ і народної освіти Синодом затверджується думка останнього про те, що хрещені євреї за їхнім бажанням можуть бути прийняті в будь-який податний стан.

644. 1823, января 24. — Сенатский. — О допущении в статскую службу людей Духовнаго звания, с разрешения Сената. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.274. — С. 716 – 717.

За доповіддю Головнокомандуючого над поштовим департаментом наказується кожену справу про прийняття в світську службу осіб духовного звання передавати на розгляд Сенату із представленням атестату про успіхи і поведінку.

645. 1823, січня [?]. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 1. — Арк. 39 – 39 зв., 43.

Затверджується рішення Катеринославського єпархіального керівництва стосовно розривання незаконного шлюбу, вінчаного заштатним священиком селіща Плетений Ташилик Єлизаветградського повіту Г. Івановим. Наказується позбавити священика сану і залишити серед заштатних причетників.

646. 1823, февраля 3. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О воспрещении выставки и отделок соблазнительных фигур. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.299. — С. 754 – 756.

З приводу поданої до Сенату думки асесора Саратовського губернського правління наказується заборонити виготовлення й знищити існуючі фарфорові фігурки ченців.

647. 1823, февраля 20. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О постановлении общим правилом, чтобы производящиеся в Сенате дела как об отыскивающих свободы из владения помещиков, по произхождению их из духовнаго звания, так и о церковных имуществах, прежде решения оных, препровождаемы были предварительно к Министру Духовных дел и Народнаго Просвещения. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.322. — С. 787 – 789.

За клопотанням до Міністра духовних справ і народної освіти селян Костромської губернії обумовлюється, що справи про церковне майно й про духовних осіб, які помилково перебували в поміщицькому володінні, перед винесенням рішення Сенатом мають передаватись на розгляд Міністра духовних справ і народної освіти.

648. 1823, апреля 10. (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О дозволении слагающим монашеское звание избирать род жизни, не возвращая им ни прежних чинов и отличий, ни имения их. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.413. — С. 902 – 903.

(*). Сенатом опубликовано Июля 12.

За доповіддю Загальних зборів Санкт-Петербурзьких департаментів Сенату про клопотання колишнього архімандрита Катеринославської єпархії Іоасафа забороняється віддавати колишнім ченцям те, чого вони зреклися при постригу.

649. 1823, апреля 24. — Высочайшая резолюция на мнение Государственного Совета, по делу Линчевскаго. — О наказании малолетных за уголовное преступление. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.435. — С. 937 – 938.

За рапортом Сенату про неповнолітнього Костянтина Линчевського, засудженого Херсонським совісним судом за вбивство до перебування в Херсонському військово-сирітському відділенні з тим, щоб по досягненні повноліття він відбув призначену духовною владою епитимію, імператором ухвалюється пропозиція Міністра юстиції про застосування більш суворого покарання.

650. 1823, травня 19. — Именной. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 297 – 297 зв.

За доповіддю Синоду на вакантне архієрейське місце у Катеринославській єпархії призначається Феофіл, єпископ Оренбурзький.

651. 1823, мая 21. — Сенатский, по Высочайше утвержденному мнению Государственного Совета. — О считании депутата с духовной стороны, присутствующаго в Гражданском суде, равным членом с прочими, по делам, к коим прикосновенны духовныя лица. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.477. — С. 1007 – 1008.

За доповіддю Загальних зборів Санкт-Петербурзьких департаментів Сенату розширюються повноваження депутатів від духовенства, які отримують право голосу при винесенні вироку.

652. 1823, мая 31. — Синодский. — Об означении в донесениях Синоду о возвращении выданных священно-служителям на прогоны денег не вообще, а порознь о каждом; о донесении Духовными чинами и Консигторскими Секретарями о полученных ими прогонных деньгах Епархиальным Архиреям, и о представлении Синоду о получении денег за оставшиеся по кончине Духовных особ знаки отличия, для выдачи оных наследникам. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.489. — С. 1018 – 1019.

Запроваджується система заходів для посилення контролю з боку Синоду за цільовим використанням коштів у духовному відомстві.

653. 1823, мая 31. — Синодский, в следствие Именнаго. — Об отправлении молебствий об отвращении бедствий от глада. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.490. — С. 1019 – 1020.

З приводу переданої Синоду Міністром духовних справ і народної освіти монаршої волі запровадити в Білоруських губерніях щоденні молебні про припинення голоду, Синод наказує всім єпархіяльним архієреям у випадках виникнення голоду чи інших лих запроваджувати подібні молебні, із обов'язковим звітом до Синоду.

654. 1823, июня 5. — Сенатский. — О воспрещении продажи питей на торгах из выставок по Воскресным и праздничным дням, во время Божественной Литургии. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.497. — С. 1026.

З приводу ситуації із продажем спиртних напоїв у Катеринославі наказується таку торгівлю в недільні й святкові дні під час літургії заборонити остаточно і безумовно.

655. 1823, июня 25. — Наставление для строения Богоугодных заведений Приказов Общественнаго Призрения. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.516 а. — С. 1043 – 1058.

Передбачається влаштування церкви в одній із кімнат лікарні кожного великого та середнього богоугодного закладу.

656. 1823, липня 21. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 297 – 297 зв.

Повідомляється, що з представлених кандидатів на зайняття місця Катеринославського єпархіального архієрея імператором призначено Феофіла, єпископа Оренбурзького. Робляться відповідні розпорядження з цього приводу.

657. 1823, юлія 23. — Сенатский. — О предварительном сношении с местным Духовным начальством, в случае необходимости занять часть церковных и монастырских земель, под какое-либо казенное заведение. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.546. — С. 1116 – 1118.

Керівництву губерній і градоначальникам забороняється приймати рішення про зайняття церковних і монастирських земель без попереднього узгодження з духовною владою; ця заборона не поширюється на випадки зайняття земель під тимчасові карантини.

658. 1823, юлія 30. — Сенатский, по высочайше утвержденному мнению Государственного Совета. — О дозволенні Евреям иметь Христиан в услужении, при откупах, на нынешнее токмо четырехлетие. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.557. — С. 1135.

Євреям дозволяється залишати християн у служінні при винних відкупках ще впродовж 4-х років, після завершення яких має набрати чинність у повному обсязі положення Комітету Міністрів від 10 лютого 1820 р. про заборону християнам перебувати в служінні у євреїв.

659. 1823, юлія 30. — Сенатский, по Высочайше утвержденному мнению Государственного Совета. — Об исключении из оклада крестьян, кои по пожалованию числятся за помещиками и отсуждены от них по причине происхождения из церковного звания. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.558. — С. 1135 – 1136.

Регулюється статус колишніх поміщицьких селян, які походять із духовного відомства.

660. 1823, августа 12. — Высочайше утвержденное положение. — О призрении бедных духовного звания. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.583. — С. 1169 – 1176.

Імператором затверджується доповідь Синоду та складене останнім Положення про опікування через старість та хвороби звільненими священно- та церковнослужителями і їхніми вдовами та сиротами.

661. 1823, августа 12. — Росписание сколько в каждую Епархию, кроме Грузии и Имеретии, по числу церквей и по соображению других обстоятельств, назначается сумма из 150.000 руб. на призрение бедных духовного звания, а также и на Канцелярии, при Попечительствах полагаемая. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XLIV. — Ч. II. — К № 29.583. — С. 87.

Передбачається, що при наявності в Катеринославській єпархії 701 церкви на бідних духовного відомства її підпорядкування виділяється 1500 крб.

662. 1823, сентября 20. — Синодский. — О сумме, следующей на призрение бедных духовного звания. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.613. — С. 1220 – 1223.

На виконання височайше конфірмованого 12 серпня 1823 р. Положення і за поданням Комісії духовних училищ запроваджується система заходів, яка регламентує, зокрема, порядок використання сум, призначених на утримання бідних духовного звання.

663. 1823, ноября 26. — Сенатский. — О исключении Евреев, принявших Христианскую веру и изъявивших желание записаться в других Губерниях, из Еврейских обществ и прежних их званий и окладов. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.657. — С. 1270 – 1271.

За поданням Міністра фінансів наказується казенним палатам виключати хрещених євреїв з єврейських громад і в той же час включати до громад християнських.

664. 1823, ноября 30. — Сенатский. — О распространении мнения Государственного Совета 17 Ноября 1810 года на все спорные дела о церковном имуществе. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.661. — С. 1272 – 1275.

Підтверджується заборона виконувати судові рішення стосовно церковного майна до представлення справи на розгляд Сенату та імператора.

665. 1823, декабря 22. — Высочайше утвержденный доклад Синода. — О наблюдении Епархиальным Архиереям за поведением и нравственным состоянием вверенного им духовенства; о порядке избрания и рукоположения ищущих сего звания, и об обращении особенного внимания на образ воспитания юношества в Духовных Училищах. — С приложением правила судопроизводства о преступлениях, в церкви учиненных духовными лицами и такового ж для искоренения преступлений. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.711. — С. 1337 – 1341.

На виконання іменного указу від 3 липня 1821 р. запроваджується система заходів щодо упередження злочинів серед осіб духовного відомства й уточнюється порядок судочинства над священно- та церковнослужителями.

666. 1823, декабря 28. — Сенатский. — О требовании Гражданскими Присутственными местами справок из метрических и обыскных книг, токмо к производящимся уже делам и от самых Консисторий, а не от Духовных Правлений. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXVIII. — № 29.718. — С. 1347 – 1349.

За пропозицією Синоду Сенатом регламентується порядок отримання цивільними присутніми місяцями довідок з метричних книг та книг обшуку.

667. 1824, января 8. — Высочестие утвержденное положение Камитета Министров. — О дозволеніи женам самовольно оскопившихся, выходить за других замуж. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. Общие приложения к томам Полнаго Собранія Законов. — № 29.728 а. — С. 135.

Згідно з висновком Синоду наказується дозволяти брати новий шлюб дружинам оскоплених осіб.

668. 1824, січня 17. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 297. — Арк. 24.

Визначається порядок доведення до підлеглих духовного відомства положень височайше затвердженої 22 грудня 1823 р. доповіді Синоду про викорінення злочинів серед духовенства. Обумовлюється, що правила судочинства над духовними особами мають перечитуватись останніми якомога частіше.

669. 1824, февраля 16. — Именной, объявленный Гражданским Губернаторам Управляющим Министерством Внутренних дел. О доставлении Министерству Внутренних дел годовых ведомостей о деньгах, собираемых в учрежденные при церквах кружки на вспоможение разорившимся от разных случаев. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIX. — № 29.796. — С. 115.

Запроваджується необхідність подавати до Міністерства внутрішніх справ відомості про зібрані в церквах кошти на користь розорених не тричі, а один раз на рік; зберігається необхідність тричі на рік виймати такі гроші із карнавок і надсилати звіти про них губернському керівництву.

670. 1824, лютого [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 306 – 307.

Робляться розпорядження з нагоди обручення Великого князя Михайла Павловича.

671. 1824, травня 4. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1044. — Арк. 14 зв.

Дається дозвіл на зведення Михайлівської церкви в селищі Бранковановка.

672. 1824, мая 15. — Именной, данный Синоду. — О производстве дел Святейшаго Синода в том же порядке, в каком оне находились до назначения Министра Духовных дел. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIX. — № 29.914. — С. 319.

Передбачається, що незважаючи на зміни в системі міністерств тимчасово зберігається порядок ведення справ духовного відомства.

673. 1824, мая 15. — Синодский. — Об исправном ведении метрических книг. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIX. — № 29.915. — С. 319 – 320.

З приводу доповіді Саратовського цивільного губернатора Міністру фінансів Синодом підтверджується необхідність неухильного дотримання правил ведення метричних книг.

674. 1824, мая 19. — Синодский. — О невенчании нижних воинских чинов, находящихся в отпуску, без дозволения военного Начальства. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIX. — № 29.919. — С. 321 – 322.

З приводу доповіді виконуючого обов'язки Начальника Головного Штабу 1-ї армії забороняється вінчання таких, які перебувають у відпустці, нижніх військових чинів без попередніх зносин з їхнім керівництвом.

675. 1824, травня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1495. — Арк. 2 зв.

Відхиляється пропозиція Феофіла, єпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського щодо обмеження можливостей існування молитовних будинків. Підкреслюється, що особливості єпархії вимагають виключення із загальноросійських правил, а тому наказується не забороняти функціонування молитовних будинків, схилиючи при цьому парафіян до заготівлі матеріалів для зведення церков.

676. 1824, юнія 4 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О наделении казенных крестьян, Архирейских домов и монастырей землями, по представлениям Министра Финансов. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIX. — № 29.942. — С. 368.

(*). Опубликовано Сенатом Сентября 25.

З приводу доповіді Межового департаменту Сенату підтверджується дозвіл останньому наділяти землями архіерейські будинки і монастирі в разі одержання подання про це Міністра фінансів.

677. 1824, юнія 30. — Сенатский, по Высочайше утвержденному мнению Государственного Совета. — О заключении контрактов на арендное содержание Архирейских подворьев не далее, как на 12 лет. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIX. — № 29.974. — С. 417 – 418.

Повідомляється, що з приводу меморії Державної Ради імператором затверджено порядок, згідно з яким архіерейські подвір'я не можуть належати до оброчних казенних статей, а є власністю архіерей, тому контракти на їх оренду не повинні перевищувати 12-ти річний термін.

678. 1824, юнія 30. — Синодский. — О обращении Святейшему Синоду особенного внимания на приходских Священников, у которых в приходах наиболее находится людей, совратившихся от Православия. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIX. — № 29.976. — С. 419 – 420.

Повідомляється, що за доповіддю Міністра духовних справ і народної освіти імператором наказано приділяти особливу увагу священникам парафій, де перебуває багато осіб, які відійшли від православ'я; єпархіальним архіереям наказується стежити, аби в зазначених парафіях діяли самі благондійні духовні особи.

679. 1824, юлія 1. — Высочайше утвержденный доклад Синода. — Об обращении состоящего в предместии города Одессы подворья в штатный мужеский 2-го класса монастырь. — С приложением штата. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIX. — № 29.978. — С. 431 – 433.

За відношенням митрополита Кишинівського на місці тимчасового архіерейського подвір'я дозволяється влаштувати Успенський чоловічий монастир.

680. 1824, юлія 1. — Штат о содержании второклассного Успенского мужеского монастыря, состоящего в предместии города Одессы. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XLIV. — Ч. II. — К № 29.978. — С. 87 – 88.

До штату монастиря включається 34 особи; на утримання монастиря та його штату виділяється 2585 крб. 21 ¼ коп. на рік.

681. 1824, августа 6. — Высочайше утвержденный доклад Синода. — О неотсылании остающейся в Архиерейских домах и монастырях суммы в Казначейства и Казенныя Палаты. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIX. — № 30.012. — С. 473 – 475.

Наказується не поширювати на кошти архієрейських будинків, монастирів і церков дію височайше затвердженого 1 лютого 1822 р. журналу Комітету фінансів у питанні обов'язкової відсилки до державного казначейства всіх залишок сум. Дозволяється залишати такі кошти в самих духовних установах, а казенним палатам передавати лише звіти про них.

682. 1824, августа 10. — Синодский. — Об отсылке церковнослужителей, опорочивших свое звание, в Губернское Правление, по силе указа 1806 года Ноября 20. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIX. — № 30.019. — С. 478.

За зверненням Сенату Синодам підтверджується необхідність направляти колишніх церковнослужителів на військову службу чи в майстрові казенних заводів і фабрик.

683. 1824, жовтня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1541. — Арк. 1.

Керівникам, які мають у своєму підпорядкуванні архієрейські будинки, монастирі, академії, семінарії, повітові і парафіяльні училища, кафедральні собори і церкви, наказується мати плани і фасади цих будівель, а у разі їх відсутності звертатись до губернських архітекторів.

684. 1824, ноября 17. — Именной, данный Министру Народнаго Просвещения. — О строгом наблюдении, дабы как в изданных, так и впредь издаваемых сочинениях и переводах, особливо же в преподавании наук, ничего колеблющаго веру и благонравие не укрывалось. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXIX. — № 30.119. — С. 615 – 616.

Міністру народної освіти наказується стежити, аби друкована продукція не містила положень, що можуть похитнути віру та моральність населення.

685. 1825, февраля 14. — Именной, объявленный в предписаниях Управляющаго Министерством Внутренних дел Гражданским Губернаторам. — О проэктах планам и фасадам для строения каменных Церквей. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. — № 30.226. — С. 65 – 66.

Повідомляється, що за ініціативою єпархіальних архієреїв імператором було наказано видати “Зібрання планів, фасадів та профілів для будівництва кам'яних церков”, яке пропонується придбати губернським правлінням і всім бажачим.

686. 1825, февраля 17 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О исправлении мостов и гатей по дорогам, чрез церковныя земли пролегающим. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. — № 30.234. — С. 74 – 76.

(*) Распубликовано Сенатом 30 Июня.

За доповіддю Загальних зборів Санкт-Петербурзьких департаментів Сенату ремонт доріг, мостів та гатей на відмежованих церквам за указом від 11 січня 1798 р. землях покладається на самих священно- та церковнослужителів.

687. 1825, февраля 17 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — Об освобождении от постоя домов, принадлежащих Учителям приходских и Учителям и Наставникам девичьих училищ. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. — № 30.245. — С. 95 – 97.

(*) Распубликовано Сенатом 31 Мая.

За клопотанням перед Міністром духовних справ і народної освіти попечителя Дерптського навчального округу затверджуються правила звільнення від постоя викладачів навчальних закладів.

688. 1825, апреля 13. — Синодский, по Высочайшему повелению. — О воздержании Духовных лиц от нетрезвой жизни. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. — № 30.319. — С. 200 – 201.

З приводу щоденного рапорту Московського військового генерал-губернатора імператором наказується запровадити систему додаткових заходів щодо викорінення пияцтва серед духовних осіб.

689. 1825. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 312 – 312 зв.
Запроваджуються заходи з нагоди народження Великої княжни Марії Михайлівни.
690. 1825, квітня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 314 – 315.
Повідомляється, що імператором визначено терміни святкування днів народження і тезоіменитства Великої княжни Марії Михайлівни. Наказується відслужити у церквах вдячні молебні.
691. 1825, мая 14. — Синодський. — Об отобрании из всех Духовных Училищ, мест и лиц книг, заключающих в себе учения, противныя вере и благочестию. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. — № 30.343. — С. 269 – 272.
За відношенням Міністра народної освіти запроваджується система додаткових заходів для запобігання поширення книг, надрукованих без дозволу Синоду.
692. 1825, юнія 20. — Синодський. — О доставлении к Министру Финансов чрез Святейший Синод требований о безденежном отпуске леса на церковныя и монастырския постройки. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. — № 30.389. — С. 332 – 333.
За відношенням Міністра фінансів наказується впорядкувати надання клопотань про безкоштовний відпуск лісу для будівництва релігійних споруд і робити відповідні подання Міністру фінансів лише за посередництвом Синоду.
693. 1825, червня. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 322 – 323.
Запроваджуються заходи з нагоди народження Великої княжни Олександри Миколаївни.
694. 1825, липня. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 324 – 325.
Запроваджуються заходи з нагоди хрещення Великої княжни Олександри Миколаївни.
695. 1825, августа 22. — Синодський. — О запрещении Священно и церковно служителям заниматься торговыми промыслами. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. — № 30.461. — С. 432 – 441.
За відношенням Міністра фінансів священно– та церковнослужителям забороняється займатись торгівельними промислами, для яких потрібний запис до торгівельного розряду. Розгляд справ про дозвіл вдовам священно– та церковнослужителів займатись такими промислами передається увключне відання світської влади.
696. 1825, августа 31. — Синодський. — О сделанном Министром Финансов подтверждении Казенным Палатам, чтобы оныя монастырских служителей, без согласия Духовнаго Начальства, из штата не исключали. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. — № 30.471. — С. 443.
Підтверджується чинність положень указу від 31 жовтня 1802 р. про заборону звільняти монастирських служителів без попередньої згоди духовної влади.
697. 1825, ноября 14 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, изъясненное в указе Сената, по делу Поручика Высочина. — Об учинении строгого выговора Членам и Секретарю Херсонской Уголовной Палаты за учинение неправильнаго определения о наказании крестьянина. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. — № 30.582. — С. 598 – 602.
(*). Сенатом Распубликовано 31 Марта 1826.
З приводу скарги поручика М. Височина Сенатом наказується передати питання призначення покарання за перелоб духовній владі. На розгляд Катеринославської духовної консисторії передається справа священника Сердюкова, який здійснив поховання без відома земського суду.
698. 1825, ноября 20. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О представлении Сенату решений по делам об иноверцах, сужденных за смертоубийства и другия тяжкия преступления, когда сии иноверцы примут веру

Греческого исповдания, не приводя тех решений в исполнение. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. — № 30.584. — С. 603 – 604.

З приводу доповіді Гродненського губернського правління підтверджується дія указів від 15 грудня 1741 р. і 26 жовтня 1761 р. стосовно порядку судочинства над іновірцями, які прийняли православ'я, із закріпленням необхідності передачі таких справ на розгляд Сенату.

699. 1825, **ноября 27.** — Сенатский. — О кончине Государя Императора Александра Павловича, и о принятии присяги на верность подданства Государю Императору, Константину Павловичу. — ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XL. — № 30.592. — С. 616 – 617.

Повідомляється, що Синоду передаються примірники тексту присяги й доручається зробити відповідні розпорядження стосовно складання присяги на вірність новому імператорові.

700. 1825, **листопада 27.** — Синодський. — НКМ. — КП – 24968 / Арх – 8178.

Повідомляється про смерть імператора Олександра I. Робляться розпорядження по духовному відомству з цього приводу.

701. 1825, **декабря 18.** — Положение Св. Синода, объявленное Ober-Прокурором Управляющему Министерством Внутренних дел. — О женатых лицах, обращающихся из Жидовской секты в Православие. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. I. — № 4. — С. 11 – 12.

За відношенням управляючого Міністерством внутрішніх справ Синодом регламентуються умови збереження та розірвання шлюбів, у яких один із подружжя змінює іудейське віросповідання на православне.

702. 1825, **декабря 22.** — Сенатский. — О присутствовании духовным Депутатам в Уголовных Палатах по делам, касающимся до духовных лиц. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. I. — № 12. — С. 20 – 22.

З приводу рапорту до єпископа Костромського священника-духовного депутата Сенатом роз'яснюються випадки, у яких духовні депутати мають бути присутніми при розгляді справ у світських судах.

703. 1825, **декабря 30.** — Именной, объявленный Св. Синоду Ober-Прокурором онаго. — О выходящих из-за границы лицах духовнаго звания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. I. — № 24. — С. 35 – 36.

З приводу подань до Синоду прикордонних начальств децю змінюється порядок контролю за іноземними духовними особами, які знаходяться в межах Російської імперії. До відома Новоросійського генерал-губернатора доводиться, що місцева влада має право сама без попереднього узгодження з Санкт-Петербургом вирішувати питання про дозвіл таким духовним особам переміщатися в межах прикордонних територій. Дозволяється видати паспорт для переїзду до Москви грецькому архімандриту Борису, який прибув до Одеси.

704. 1825, **грудня.** — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 294. — Арк. 22 – 23.

Запроваджуються заходи з нагоди воцаріння Миколи I. Обумовлюється порядок оприлюднення маніфесту від 12 грудня 1825 р.

705. 1826, **января 28.** — Синодский. — Об отсылке свечных доходов в Государственный Заемный Банк. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. I. — № 98. — С. 162.

За поданням Комісії духовних училищ наказується направляти кошти від продажу свічок не в Опікунські ради, а в державний позиковий банк.

706. 1826, **января 31.** — Сенатский. — О допускании вдов священно и церковно-служителей к промыслам посадских без особаго платежа. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. I. — № 115. — С. 175 – 176.

З приводу запитів до Міністра фінансів Слобідсько-Української та Чернігівської казенних палат регламентується право вдов священно- та церковнослужителів займатись промислами.

707. 1826, **февраля 11 (*).** — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — Об основании, на котором отпущенные на волю помещиками дворовые люди и

крестьяне могут поступать в духовное звание. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 139. — С. 198–199.

(*) Распубликовано Сенатом 17 Мая.

За доповіддю Загальних зборів Санкт–Петербурзьких департаментів Сенату в єпархіях, де відчувається брак священно– та церковнослужителів, дозволяється приймати в духовне звання звільнених дворових людей та селян. Регламентується процедура переведення таких осіб у духовне відомство.

708. 1826, февраля 15. — Сенатский. — О разрешении, как поступать с церковниками, исключенными из духовного звания за безчестную и распутную жизнь, кои неспособны к военной службе, а к работе годны. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 151. — С. 210–212.

З приводу рапорту Смоленського губернського правління Сенату затверджується список заводів департаменту гірничих і соляних справ, куди мають направлятись звільнені з духовного звання особи. Згідно з пропозицією Управляючого Міністерством внутрішніх справ обумовлюється, що особи, які не прибудуть до цих заводів, мають бути засланими до Сибіру на поселення.

709. 1826, февраля 28. — Сенатский. — О неделании крестьянам со стороны помещиков препятствий, когда они выбраны будут в должность церковных старост. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 175. — С. 260.

Згідно волі імператора підтверджується обов'язок губернського керівництва виконувати вимоги єпархіальної влади стосовно впливу на поміщиків, які перешкоджали діяльності церковних старост.

710. 1826, марта 9 (*). — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О правилах устройства церквей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 186. — С. 278–284.

(*) Распубликовано Сенатом 22 Июня.

За запискою Управляючого Міністерством внутрішніх справ, складеною на виконання волі імператора, затверджуються білий жорсткі вимоги до процедури влаштування церков.

711. 1826, апреля 14. — Именной, объявленный в предложении Синоду обер–Прокурором. — О ведомстве, в котором должны состоять неподвижные церкви госпитальные, крепостные, батальонные и тому подобные. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 264. — С. 357–364.

Повідомляється, що за доповіддю синодального обер–прокурора імператором затверджено визначення Синоду із роз'ясненням, які релігійні споруди мають знаходитись у підпорядкуванні місцевого єпархіального керівництва, а які — у відомстві обер–священника.

712. 1826, мая 10. — Именной, объявленный Адмиралтейств–Коллегии Начальником Морского Штаба. — О неупотреблении нижних чинов в праздничные дни в работы. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 326. — С. 451.

Імператором забороняється залучати нижніх чинів до роботи у святкові, табельні та недільні дні.

713. 1826, травня 10. — Синодский. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 294. — Арк. 20–21.

З приводу маніфесту від 9 травня 1826 р. регламентується порядок поминання імператриці Єлизавети Олексіївни.

714. 1826, июня 10. — Высочайше утвержденный Устав о Ценсуре. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 403. — С. 550–571.

Одним із обов'язків цензурних установ називається охорона святині. Визначається порядок цензурної перевірки книг духовного змісту. Забороняється давати дозвіл на друк видань, які містять критику християнського виховання, нешанобливі вислови про церковну ієрархію.

715. 1826, июня 17 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О выгодах, предоставляемых иноверцам Магометанского или Языческого закона, принимающим Святое Крещение. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 409. — С. 576–577.

(*) Распубликовано Сенатом 15 Сентября.

За поданням Міністра фінансів і, зважаючи на думку обер-прокурора Синоду, встановлюються привілеї для іновірців, які приймають православ'я. Окремо визначаються переваги, які отримують у разі зміни віри кримські мусульмани.

716. 1826, юня 17. — Именной, объявленный Обер-Прокурору Св. Синода Статс-Секретарем Муравьевым. — О принятии мер, чтобы священническая должности были замещаемы людьми истинной нравственности, с достаточными познаниями и предпочтительно из Семинаристов; и об определении всех воспитывающихся в духовных училищах непременно в духовное звание. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 413. — С. 590 – 591.

З приводу відомостей про заклики священиками селян до непокори імператором наказується вжити заходів для посилення контролю за моральністю осіб духовного відомства.

717. 1826, юня. — Синодский, по Высочайшему повелению. — О неимении при церквах гражданских книг, печатаемых в частных Типографиях, без дозволения Синода и Духовной Цензуры. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 446. — С. 664 – 665.

Підтверджується дія указів про заборону мати в церквах книги, надруковані без дозволу Синоду й духовної цензури.

718. 1826, червня. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 336 – 336 зв.

Запроваджуються заходи з нагоди хрещення Великої княжни Єлизавети Михайлівни.

719. 1826, юля 12. — Высочайше утвержденный проект о гарнизонных Артиллерийских школах, в Округах полагаемых. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 460. — С. 686 – 688.

Перебачається викладання в гарнізонних артилерійських школах Закону Божого.

720. 1826, августа 12. — Сенатский. — О незачитании за рекрут отсуждаемых из помещичьяго владения крестьян, кои происходят из церковников, прямо поступили в крестьянство к помещикам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 522. — С. 850 – 853.

За вимогою Військового міністра і пропозицією обер-прокурора Сенату забороняється зараховувати за рекрут деяких селян, які мають походження з духовного відомства.

721. 1826, августа 14. — Именной, объявленный Синоду Обер-Прокурором онаго. — О составлении учебной книги для преподавания Закона Божия в светских учебных заведениях и в военных Училищах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 523. — С. 853.

З метою уніфікації викладання наказується скласти в духовному відомстві підручник із Закону Божого.

722. 1826, августа 22. — Именной, данный Сенату. — О предоставлении детям белаго духовенства права вступать в военную службу на правилах, предписанных указом 3 Мая 1818 года. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 544. — С. 898.

За клопотанням Синоду імператором наказується поширити дію указу від 3 травня 1818 р. про права осіб, які добровільно проходять військову службу, на тих дітей білого духовенства, які вступили до збройних сил у результаті розборів чи за власним бажанням.

723. 1826, ноября 20 (*). — Высочайше утвержденный доклад Обер-Прокурора Святейшаго Синода. — Об отводе особых мест и церквей для совершения службы Божией полковыми Священниками в городах и селениях, где полки расположены по квартирам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 684. — С. 1222 – 1224.

(*) Распубликован Сенатом 17 Февраля 1827.

За пропозицією імператора Синодом узгоджуються повноваження полкових і парафіяльних священиків при задоволенні духовних потреб військових.

724. 1826, ноября 24. — Сенатский. — О представлении к наградам священно-служителей, занимающих места по гражданскому ведомству, Епархиальному Начальству. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 693. — С. 1242 – 1243.

На виконання волі імператора, переданої обер-прокурором Синоду Міністру юстиції, світські установи зобов'язуються зноситись з духовним відомством у питаннях нагородження священиків.

725. 1826, листопада 24. — Сенатский. — О доставлении сельским церквам сведений, нужных для повсеместного известия, через посредство Земских Судов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 694. — С. 1243 – 1244.

Згідно з думками Синоду та Управляючого Міністерством внутрішніх справ, складеними на виконання волі імператора, передбачається передача найбільш важливих повідомлень до парафіяльних церков через земські суди.

726. 1826, грудня 3 (*). — Высочайше утвержденное предположение о переименовании Отделений военных кантонистов в роты, полубатальоны и батальоны. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 720. — С. 1266 – 1269.

(*) Распубликовано Сенатом 20 Января 1827.

Передбачається викладання в кантоністських класах Закону Божого.

727. 1826, грудня 6. — Высочайше утвержденное положение о Девичьих Училищах, в Николаеве и Севастополе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.I. — № 730. — С. 1275 – 1279.

Регламентуються обов'язки священиків училищ; передбачається система заходів щодо духовного виховання.

728. 1826. — Именной. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 2 а. — Спр. 1. — Арк. 130 – 131.

Не задовольняється клопотання протоієрея перекопської соборної церкви М. Тертицького про виплату йому жалування за останні 16 років за виконання треб військовим чином соляного промислу. Роз'яснюється, що закон не може мати зворотної сили. Ззначається, що головною причиною відмови є справа про наклеп М. Тертицького на військове керівництво.

729. 1827, лютого 19 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О дозволенни Азиятцам, прижающим в Россию и женившимся на российских подданных, возвращаться в свое отечество, оставляя однако ж в России тех жен своих и детей, от них прижитых. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.II. — № 828. — С. 37 – 38.

(*) Распубликовано Сенатом Февраля 25.

За доповіддю Загальних зборів Санкт-Петербурзьких департаментів Сенату підтверджується заборона представникам нехристиянських конфесій брати шлюби з православними.

730. 1827, лютого 12 (*). — Высочайше утвержденный доклад Синодального Обер-Прокурора. — О нераспространении Всемилолюбивейшаго Манифеста 22 Августа 1826 года на дела о безчинных поступках в церквах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.II. — № 899. — С. 172.

(*) Распубликован Сенатом Марта 18.

З приводу доповіді Синоду єпископа Воронежського наказується не поширювати на протизаконні вчинки в церквах дію маніфесту від 22 серпня 1826 р. про пробачення злочинів.

731. 1827, лютого 26 (*). — Высочайше утвержденный доклад Синодального Обер-Прокурора. — О приложении статей Всемилолюбивейшаго Манифеста 22 Августа 1826 года к делам Комиссии Духовных Училищ. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.II. — № 928. — С. 206 – 209.

(*) Сенатом распубликован Мая 11.

Імператором затверджуються пропозиції Комісії духовних училищ, якими визначаються умови застосування маніфесту від 22 серпня 1826 р. до справ про кошти, які знаходяться в розпорядженні Комісії.

732. 1827, марта 12. — Высочайше утвержденное Положение Комитета Министров, изъясненное в Указе Синода, Мая. — О обращении монастырским начальникам особенного внимания на содержащихся в монастырях за разныя вероублаждения, и о

недозволенни им иметь у себя денег более того, что необходимо нужно на их содерж ание. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 951. — С. 233 – 234.

За пропозицією обер-прокурора Синоду наказується довести до відома церковної ієрархії затверджене імператором положення Комітету Міністрів про посилення нагляду за особами, які заслані до монастирів за відхід від православ'я.

733. 1827, марта 25. — Именной, объявленный Главному Командиру Черноморского флота и портов.—Об употреблении по Черноморскому флоту нижних чинов на работы в праздничные и воскресные дни, при экстренных надобностях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 985. — С. 277.

Дозволяється залучати нижніх чинів морського відомства в недільні, святкові і табельні дні до збирання розкиданого повинню лісу, до ремонту пошкоджених бурєю суден та до інших невідкладних робіт за умови подвійної оплати.

734. 1827, апреля 3. — Высочайше утвержденный доклад Синода. — О увеличении Канцелярии Обер-Священника Армии и Флота. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1.010. — С. 336 – 337.

Згадується про передачу Чорноморської флотилії з церквами і священнослужителями в підпорядкування обер-священника.

735. 1827, апреля 15. — Сенатский, с прописанием Высочайше утвержденного мнения Государственного Совета. — О нераспространении силы Манифеста 22 Августа 1826 года на дела, подлежащая церковному покаянию. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1033. — С. 364 – 365.

Повідомляється, складеною за рапортом Сенату думкою Державної Ради розтлумачуються причини непоширення дії маніфесту від 22 серпня 1826 р. на казуси, у яких мова йде не про покарання, а про очищення совісті.

736. 1827, апреля 22. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О сношении с Синодом по всем делам о кровосмешении. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1046. — С. 376 – 377.

З приводу рішення Синоду у справі в Ярославській губернії підтверджується чинність положень доповіді Синоду від 12 квітня 1722 р. про необхідність зноситись з синодальною владою при розгляді справ про інцест.

737. 1827, мая 7. — Высочайше утвержденный доклад Комиссии Духовных Училищ. — Об отделении ежегодно из капиталов ее по 25.000 руб. на пособие Духовенству, лишаящемуся домов от пожарных случаев. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1081. — С. 421 – 422.

Регламентується надання грошової допомоги священно- та церковнослужителям, майно яких знищено пожежею; резолюцією імператора передбачається, що запроваджений порядок має бути випробуваний впродовж року, після чого може бути переглянутий.

738. 1827, мая 26. — Именной, объявленный в Приказе Начальника Морского Штаба. — О правилах, какия должно исполнять на кораблях и фрегатах при Высочайшем посещении флота. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1122. — С. 463 – 464.

Передбачається, що при наближенні імператора до каплиці священник зобов'язаний зустрічати його з хрестом і святою водою, але без співу і промов.

739. 1827, июня 9 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О считании святотатством похищение церковных вещей, не токмо из самых церквей, но и из часовен, ризниц и временных, или постоянных хранилищ. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1160. — С. 517.

(*) Распубликовано Сенатом Августа 4.

Із посиланням на указ від 31 січня 1808 р. наказується вважати святотатством викрадення церковних речей не лише з церкви, але й із каплиць, ризниць і сховищ. Обумовлюється, що не повинно вважатись святотатством викрадення церковних речей з приватних будинків.

740. 1827, июля 19. — Сенатский. — О распубликовании указа Святейшаго Синода 14 Августа 1808 года, чтобы дела о людях, вступивших в брак по раскольническому обряду, разсматривать и судить Гражданским, а не Духовным Правительством. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1257. — С. 625 – 627.

Згідно із волею імператора, висловленою з приводу рапорту військової канцелярії Війська Донського, наказується видрукувати синодський указ від 14 серпня 1808 р. про розгляд справ щодо старообрядницьких шлюбів не в духовних, а в світських установах.

741. 1827, июля 25 (*). — Высочайше утвержденная записка Инспекторскаго Департамента. — О правилах приема в военную службу вольно-определяющимися детей белого духовства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1262. — С. 629 – 630.

(*) Распубликована Сенатом Сентября 22.

Дія імператорського указу від 22 серпня 1826 р. поширюється, крім дітей протоієреїв та священників, і на синів протодияконів та дияконів за умови, що всі вони закінчили навчання принаймні в середньому відділенні семінарії і звільнені з духовного відомства не через погану поведінку.

742. 1827, августа 19. — Высочайший рескрипт, последовавший на имя Министра Народнаго Просвещения, Шишкова. — О допущении в Университетах и других высших учебных Заведениях к слушанию лекций одних людей свободных состояний, а помещичьих людей к обучению только в приходских и уездных Училищах и в заведениях особеннаго рода, для усовершенствования промышленности учрежденных; и о распространении надзора Министерства Народнаго Просвещения на все без изъятия Училища, кроме Военных и Духовных. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1308. — С. 675 – 677.

Декларується, що всі вихованці навчальних закладів мають отримувати разом із загальними поняттями про віру, закони і мораль знання, необхідні їх стану; кріпакам і дворовим людям дозволяється навчатись лише в парафіяльних, повітових училищах і приватних закладах, навчальні програми яких відповідають рівню повітових училищ.

743. 1827, сентября 6. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О крещении Евреев, изъявляющих желание принять Христианскую веру, непременно в Воскресные дни и со всевозможною публичностию. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1360. — С. 771 – 772.

З приводу записки Головноуправляючого духовними справами іноземних сповідань згадуються загальні принципи прийняття євреїв у християнство, наголошується, що з метою упередження підозри в нещирості бажання змінити віру євреї мають хреститись у недільні дні прилюдно.

744. 1827, сентября 28 (*). — Именной, данный Сенату. — О святых иконах, заключающихся в числе имения, назначаемого в продажу для удовлетворения кредиторов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1419. — С. 854 – 855.

(*) Распубликовано Сенатом 15 Октября.

За доповіддю Сенату імператором забороняється продаж ікон з аукціону; обумовлюється, що ікони мають передаватись кредиторам або церкві парафії, до якої належав боржник.

745. 1827, вересня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 341 – 341 зв.

Запроваджуються заходи з нагоди хрещення Великої княжни Катерини Михайлівни.

746. 1827, октября 14. — Сенатский, с прописанием Высочайшаго повеления. — О действительности четвертаго брака Надворнаго Советника Трейтера (Лютеранскаго исповедания) с девицею Цеймерн (Грекороссийскаго исповедания) и о недозволеннии подобных браков на будущее время. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1470. — С. 897.

З приводу думок Синоду імператором забороняється давати дозвіл на четвертий шлюб між іновірцями та православними; регламентується статус шлюбів, укладених до отримання такої заборони.

747. 1827, жовтня 15. — Іменний. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 345–346 зв.

За доповіддю Синоду задовольняється прохання Феофіла, архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського про звільнення через старість і поганий стан здоров'я.

748. 1827, жовтня 21. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 345–346 зв.

Повідомляється, що імператором задоволене прохання Феофіла, архієпископа Катеринославського, Херсонського і Таврійського про звільнення. Обумовлюється розмір утримання Феофілу. Зазначається, що тимчасово у ставленицьких та інших справах до призначення в єпархію нового архієрея слід звертатись до Георгія, єпископа Полтавського.

749. 1827, октября 30 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О бытии чиновнику от Полиции при описи имени, остающегося по смерти монашествующих духовных. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1497. — С. 931.

(*) **Распубликовано Сенатом 22 Ноября.**

За пропозиціями Сенату та Синоду наказується для опису майна померлих у містах ченців запрошувати поліцейських чиновників; опис не міських маєтків монастирських настоятелів покладається на братії відповідних монастирів.

750. 1827, жовтня. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 347–348.

Запроваджуються заходи з нагоди хрещення Великого князя Костянтина Миколайовича.

751. 1827, листопада 4. — Іменний. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 378–379.

За доповіддю Синоду з числа представлених кандидатів на архієрейську вакансію у Катеринославській, Херсонській і Таврійській єпархії призначається Онісіфор, єпископ Вологодський.

752. 1827, ноября 16 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О вознаграждении помещикам за отбывающих из владения их крестьян, доказавших происхождение свое из духовного звания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1539. — С. 984.

(*) **Распубликовано Сенатом 23 Декабря.**

З приводу переданої до Державної Ради Комітетом Міністрів за рішенням імператора справи скасовується дія указу від 30 квітня 1810 р. про винагороду поміщиків рекрутськими квитанціями; замість цього запроваджується грошова компенсація за селян, які вибувають з поміщицьких володінь при доведенні свого походження з духовного стану.

753. 1827, листопада. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 378–379.

Повідомляється, що іменним указом від 4 листопада 1827 р. Онісіфор, єпископ Вологодський, переведений до Катеринославської, Херсонської і Таврійської єпархії. Робляться відповідні розпорядження з цього приводу.

754. 1827, декабря 7 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О разрешении, как поступать местным Начальствам с производящими убийство в припадке сумасшествия. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1797. — С. 1051–1052.

(*) **Распубликовано Сенатом 27 Января 1828 года.**

Передбачається необхідність утримання божевільних вбивць у ізоляції із обов'язковим відвідуванням священиками, які мають звертатись до них із повчаннями.

755. 1827, декабря 10. — Сенатский, с прописанием Высочайшаго повеления. — О представлении дел по тяжбам казны и частных лиц с Духовным ведомством о имуществе и дел о людях, отыскивающих свободу по происхождению из Духовного звания, из

Департаментов Сената на заключение Обер-Прокурора Святейшаго Синода. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1604. — С. 1057–1058.

З приводу записок обер-прокурора Синоду та Міністра фінансів імператором встановлюється порядок розгляду деяких видів позовів.

756. 1827, декабра 14 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О допущении мастеровых людей из Христиан к отправлению для Евреев временных работ, не предполагающих постоянного жительства в их домах, и о разрешении Евреям, содержащим почты, употреблять Христиан в почтари и писаря. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1614. — С. 1070–1071.

(*) Распубліковано Сенатом 11 Января 1828.

З приводу доповіді Загальних зборів Санкт-Петербурзьких департаментів Сенату в досить обмежених обсягах розширюються права євреїв наймати християн.

757. 1827, декабра 15. — Сенатский. — О подтверждении жителям всех селений, дабы о каждом умершем в их семействе, немедленно извещали приходских Священников, для записи о том в метрические книги. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1618. — С. 1073–1074.

За повідомленням Синоду, складеним у відповідь на сенатське рішення по скарзі воронезьких однодворців на місцеве губернське правління, Сенатом наказується губернським правлінням підтвердити мешканцям всіх населених пунктів обов'язковість негайного повідомлення про кожного померлого парафіяльному священику.

758. 1827, грудня 24. — Именной. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 380–381.

За доповіддю Синоду Катеринославський єпархіальний архієрей Онісіфор жалується в архієпископоти.

759. 1827, грудня. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 380–381.

Повідомляється про надання імператором Катеринославському єпархіальному архієрею архієпископського сану. Зазначається, що Онісіфор має скласти присягу і подати її Синоду.

760. 1827, декабра 27. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О дозволеннии чиновникам и Священникам давать за распространение оспопрививания медалей без лент, а простолодинам на том основании, как даются медали за спасение утопших и тому подобные случаи. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. II. — № 1655. — С. 1112–1114.

За запискою Президента Вільного економічного товариства імператором зазначається, що за сприяння щепленню віспи священики можуть отримувати золоті та срібні медалі без стрічок.

761. 1828, января 11. — Именной, данный Синоду. — Об изыскании способов к успешнейшему образованию духовного юношества и к обезпечению содержания лиц, духовному званию себя посвящающих. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 1697. — С. 17.

Синоду наказується представити на розгляд імператора пропозиції про заходи по вдосконаленню системи духовної освіти і покращенню матеріального стану духовних осіб.

762. 1828, января 16. — Именной, данный Министру Финансов. — Об удвоении окладов, производимых служащим в Духовных Консисториях, Дикастериях и Правлениях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 1709 — С. 29–31.

До затвердження нових штатів для духовних консисторій, дикастерій і правлінь запроваджується виплата подвійних окладів службовцям цих установ; відтепер на Катеринославську духовну консисторію додатково відпускається 1230 крб., а на кожне з 7 духовних правлінь Катеринославської, 2 правлінь Таврійської і 4 правлінь Херсонської губернії — по 120 крб.

763. 1828, янв. 30. — Синодский, по Высочайшему повелению. — О нескрывании Священникам от полиции происшествий, случающихся в церквах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 1763. — С. 72.

З приводу поданої імператору обер-прокурором Синоду виписки з донесень всім підлеглим духовного відомства наказується доповідати про порушення правил поведінки в церквах не тільки духовному керівництву, але і місцевій поліції.

764. 1828, фев. 7. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О образцовых планах для постройки тюрем в Губернских городах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 1787. — С. 112 – 118.

Зразковим планом в'язниці на 400 арештантів передбачається влаштування церкви із хорами. Згадується, що у відповідь на зауваження членів Комісії піклувального товариства про в'язниці стосовно відсутності в планах квартири для священика, Управляючий Міністерством внутрішніх справ відзначив, що через невелику кількість арештантів у губернських в'язницях не слід збільшувати штати останніх, а тому доцільно виплачувати священикам платню за службу у в'язницях, не відриваючи їх від парафії.

765. 1828, фев. 11 (*). — Высочайше утвержденный доклад Синода. — О построении, перестройке и починке церквей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 1804. — С. 140 – 143.

(*) Распубликован Сенатом 5 Марта.

За доповідями єпархіальних архієреїв про численні труднощі, які виникли при реалізації височайше затвердженого 9 березня 1826 р. положення Комітету Міністрів про правила влаштування церков, децю послаблюються вимоги щодо зведення, перебудови та ремонту релігійних споруд.

766. 1828, фев. 14. — Синодский. — Об искоренении злоупотреблений, происходящих при принятии Метрических книг в Консисториях и Духовных Правлениях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 1812. — С. 156.

За пропозицією обер-прокурора Синоду з огляду на численні випадки хабарництва в консисторіях і духовних правліннях єпархіальним архієреям наказується вжити заходів щодо викоринення зловживань при прийнятті згаданими установами метричних книг.

767. 1828, фев. 16 (*). — Высочайше утвержденный Устав Училищ для детей канцелярских служителей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 1814. — С. 158 – 168.

(*) Распубликован Сенатом 2 Марта.

Обумовлюється, що одне з училищ має знаходитись у Херсоні й приймати вихованців із Херсонської, Таврійської та Катеринославської губерній. Передбачається викладення Закону Божого; на керівництво училищ покладається обов'язок постійно піклуватись про наставляння вихованців у вірі; регламентуються обов'язки священика-законовчителя, який має бути при кожному училищі; обумовлюється, що кожного ранку під час Великого та Успенського постів вихованці зобов'язані зовіти та причащатись.

768. 1828, фев. 16. — Высочайше утвержденный Устав Училищ для детей Канцелярских служителей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. Штаты и таблицы. — К № 1814. — С. 64 – 77.

У навчальний розклад включені скорочений катехізис, широкий катехізис, священна історія; передбачається, що учні мають бути присутні на молитві перед початком і після завершення занять.

769. 1828, лютого 17. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 382.

Повідомляється зміст височайше затвердженої 11 лютого 1828 р. доповіді Синоду про умови зведення, перебудови і ремонту церков.

770. 1828, марта 8. — Сенатский. — О определении в гражданскую службу уволенных из Духовнаго звания Священнических и Диаконских детей, без испрошения на то от Сената разрешения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 1853. — С. 221 – 222.

З приводу доповіді Курської казенної палати місцевому губернському правлінню всім губернським правлінням наказується не входити до Сенату з поданнями про звільнених у цивільну службу дітей священнослужителів; підтверджується необхідність стежити, аби в цивільну службу не призначались особи, звільнені з духовного відомства за погану поведінку, і аби особи, які не завершили курсу навчання, не отримували класних чинів.

771. 1828, марта 21. — Высочайше утвержденный Устав о непременных военных госпиталях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 1889. — С. 273 – 324.

Передбачається, що кожен шпиталь, у якому відсутня церква, має отримати з комісаріату церковний намет з числа полкових; регламентуються деякі обов'язки шпитальних священиків.

772. 1828, апреля 6 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О препровождении Евреев, назначенных за преступления их, по телесном наказании, к ссылке в Сибирь на поселение, хотя бы в последствии и приняли Христианскую веру и о размещении их по прибытии в Сибирь по городам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 1924. — С. 365.

(*) Распубликовано Сенатом 30 Апреля.

За доповіддю Загальних зборів Санкт-Петербурзьких департаментів Сенату забороняється залишати на місці євреїв, засуджених до заслання в Сибір, навіть якщо вони хрестяться після винесення вироку.

773. 1828, апреля 10 (*). — Именной, объявленный Синоду Синодальным Обер-Прокурором Князем Мещерским. — О воспреещении Духовенству во время вояжа Его Величества выходить из церквей ночью для встречи. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 1930. — С. 370.

(*) Распубликован Сенатом 23 Апреля.

Духовенству населених пунктів, через які імператор проїжджатиме вночі, наказується не виходити із церков для зустрічі монарха.

774. 1828, апреля 14. — Высочайше утвержденный доклад Синода. — О производстве прогонных денег Архиепископам, командируемым для посещения Епархий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 1952. — С. 396 – 397.

Поновлюється практика щорічного огляду архієпископи своїх епархій; казенні палати зобов'язуються надавати коней та прогонні гроші для архієпископських подорожей.

775. 1828, апреля 14. — Именной, данный Министру Финансов. — Об отпуске прогонных денег из Казенных Палат Епархиальным Архиепископам на путешествия их. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 1953. — С. 397 – 398.

З приводу затвердженої імператором відповідної синодальної доповіді підтверджується обов'язок казенних палат надавати прогонні гроші для подорожей епархіальних архієпископів; розписується, яку кількість коней мають отримувати для проїзду митрополити, архієпископи, єпископи, вікарні та архімандрити.

776. 1828, апреля 22 (*). — Высочайше утвержденный Устав о Цензуре. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 1979. — С. 459 – 478.

(*) Распубликован Сенатом 17 Мая.

Розглянутим Державною Радою і затвердженням імператором Статутом передбачається заборона творів, які можуть похитнути вчення православної церкви і ставлять під сумнів догмати християнської віри.

777. 1828, апреля 22 (*). — Высочайше утвержденный Устав о Духовной Цензуре. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 1981. — С. 480 – 489.

(*) Распубликован Сенатом 28 Июня.

Розглянутим Державною Радою і затвердженням імператором Статутом регламентуються склад, предмети відання та порядок діяльності духовних цензурних комітетів; закріплюються обов'язки держателів типографій, які видають духовні книги.

778. 1828, апреля 24. — Сенатский, с прописанием Именного повеления. — О исполнении приговоров Судебных мест по делам о произшествиях в церквах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 1993. — С. 500 – 501.

З приводу рапорту імператору І-го відділення 6-го департаменту Сенату наказується довести до відома підлеглих, щоб на розгляд монарха представлялись не всі вироки по справах про порушення правил поведінки в церквах.

779. 1828, квітня 28. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 1. — Арк. 113 – 113 зв.

Наказується відслужити вдячні молебні з приводу завершення бойових дій з Туреччиною.

780. 1828, мая 17. — Именной, данный Комиссии Духовных Училищ. — О пособиях Духовенству, претерпевавшему от пожарных случаев разстройство в своем состоянии, с приложением Синодского указа Епархиальным Архиереям. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 2034. — С. 554 – 555.

Перебачається комплекс заходів щодо матеріальної підтримки духовних осіб, майно яких постраждало від пожеж.

781. 1828, травня 22. — Именной. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 391 – 392.

З представлених Синодом кандидатів Гавриїл, єпископ Орловський, призначається на вакантну посаду Катеринославського єпархіального архієрея.

782. 1828, травня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 391 – 392.

Повідомляється про переведення Гавриїла, єпископа Орловського, до Катеринославської, Херсонської і Таврійської єпархії. Робляться відповідні розпорядження з цього приводу.

783. 1828, июля 4 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О назначении пенсионеров и единовременных пособий Профессорам и учителям Духовных Училищ, также вдовам и сиротам их. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 2128. — С. 665 – 667.

(*). **Распубликовано Сенатом 7 Сентября.**

За доповіддю імператору Комісії духовних училищ затверджується порядок пенсійного забезпечення наставників духовних училищ, видачі пенсії і грошової допомоги їхнім вдовам та сиротам.

784. 1828, июля 16. — Сенатский, данный Министру Финансов. — О писании приговоров о выборе от обществ в церковные старосты и одобрений, Священно и церковнослужителям выдаваемых, на простой бумаге. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 2162. — С. 698.

З огляду на те, що посада церковних старост вважається рівною з виборними посадами міської влади, наказується вибори громад у церковні старости складати на простому, а не гербовому, папері.

785. 1828, июля 31. — Сенатский, с прописанием мнения Государственного Совета. — О распространении на дела о имениях, принадлежащих Греческим церквам в России, Высочайше утвержденного в 17 день Ноября 1810 года положения для церквей Российских. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 2197. — С. 735 – 737.

За поданням Управляючого Міністерством юстиції наказується поширити на грецькі церкви в Російській імперії дію затвердженої 17 листопада 1810 р. думки про невиконання судових рішень у справах про церковне майно без представлення їх на височайший розгляд.

786. 1828, сентября 3. — Сенатский, с прописанием Высочайше утвержденного мнения Государственного Совета. — Об освобождении домов Учителей Духовных Училищ от постоя. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 2267. — С. 812 – 813.

З приводу, зокрема, подання окружного Київського академічного правління в Комісію духовних училищ, у якому повідомляється про складності зі звільненням від постоя будинку

вчителя Катеринославської семінарії, наказується поширити дію височайше затвердженої 17 лютого 1825 р. думки Державної Ради стосовно виключення вчительських будинків з постою на вчителів усіх духовних училищ.

787. 1828, октябрю 24 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О распространении 3-й статьи дополнительных о ссудах правил на капиталы для призрения бедных Духовного звания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 2373. — С. 932–933.

(*). Опубликовано Сенатом 16 Ноября.

За пропозицією Синоду наказується зберегти порядок видачі для допомоги бідним особам духовного звання грошових капіталів з відсотками.

788. 1828, декабря 8. — Устав Гимназий и Училищ уездных и приходских, состоящих в ведомстве Университетов: С.Петербургскаго, Московскаго, Казанскаго и Харьковского. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 2502. — С. 1097–1127.

Розглянутим Державною Радою і затвердженим імператором Статутом визначається статус та закріплюються основи діяльності гімназій, повітових та парафіяльних училищ; обумовлюється, що нагляду гімназій та повітових училищ не підлягають училища для виховання духовенства.

789. 1828, декабря 8. — Устав Гимназий и училищ уездных и приходских, состоящих в ведомстве Университетов: С.Петербургскаго, Московскаго, Казанскаго и Харьковского. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. Штаты и табели. — К. № 2502. — С. 213–222.

Визначається сума платні за навчання; наводиться розклад предметів для училищ і гімназій, що включає години для вивчення Закону Божого.

790. 1828, декабря 17. — Именной, объявленный Гражданским Губернаторам Министром Внутренних Дел. — О командировании Медиков для пользования больных учеников Духовных училищ, в случае требования того Духовными Начальствами. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — № 2524. — С. 1167–1168.

Передбачається, що витрати на лікування учнів тих училищ, які не знаходяться при семінаріях і тому не мають казенного лікаря та ліків, мають бути віднесені на рахунок залишкових училищних сум.

791. 1829, января 8. — Именной, объявленный Синоду обер-Прокурором онаго. — О донесении Его Величеству немедленно о важных происшествиях в церквах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IV. — № 2588. — С. 16.

З приводу доповіді імператору синодального обер-прокурора підтверджується необхідність негайного повідомлення духовному керівництву про порушення правил поведінки в церквах; при збереженні обов'язковості подання обер-прокурором імператору тричі на рік відомостей про випадки в церквах наказується негайно доповідати монарху про найбільш важливі події.

792. 1829, января 24 (*). — Именной, данный Сенату. — Об учреждении в Симферополе Межевой Конторы и Комиссии для размежевания земель в Таврической губернии. — С приложением: Высочайше утвержденных правил для того размежевания; форм и объяснения Татарских мер. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IV. — № 2617. — С. 50–59.
(*). Опубликовано Сенатом 18 Февраля.

Передбачається, що в усіх поселеннях російських казенних селян і поміщицьких дачах, де є православні церкви чи може бути здійснено їх будівництво, має відмежовуватись підцерковна земля. Ззначається, що площа останньої має визначатись межовою комісією.

793. 1829, января. — Синодский, с прописанием Высочайше утвержденного положения Синода. — Об отдаче наследникам Всемилостивейше жалюемых панагий и крестов, драгоценными камнями украшенных, по смерти тех духовных лиц, кому принадлежали. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IV. — № 2647. — С. 89–90.

З огляду на неспроможність Кабінету Його Величності компенсувати спадкоємцям духовних осіб вартість дарованих останнім коштовних панагій та хрестів, наказується

залишити такі дарунки в самих спадкоємців, виїнявши попередньо для збереження з різниці священні зображення.

794. 1829, лютого 5. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — С изложением правил о увеличении капитала, предназначенного на вспоможение разоренным от разных несчастных случаев. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IV. — № 2653. — С. 93 – 96.

З приводу поданої Комітету Міністрів записки Управляючого Міністерством внутрішніх справ регламентується порядок збирання грошей у карнавки, запроваджені в церквах для збирання пожертв на користь розорених унаслідок нещасних випадків.

795. 1829, березня. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 353. Повідомляється, які дані слід подавати єпархіальному керівництву від кожної церкви. Наводиться форма відомості.

796. 1829, квітня 6. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О подтверждении Епархиальным Архиепископом, дабы избираемые из Духовных Училищ для поступления в Педагогический Институт воспитанники были самые благонадежнейшие и имели все сведения, требуемые Уставом сего Института. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IV. — № 2807. — С. 234 – 235.

За запискою обер-прокурора Синоду, складеною за ініціативою імператора, уточнюється порядок направлення вихованців духовних семінарій на навчання до головного педагогічного інституту.

797. 1829, травня 10. — Сенатський. — О предоставлении 3-х летней льготы от платежа податей помещичьим крестьянам из иноверцев, приемлющим Святое крещение. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IV. — № 2863. — С. 317 – 318.

Розтлумачується, що дія указу від 1 березня 1720 р. про трирічну пільгу іновірцям, які приймають православ'я, поширюється не тільки на підлеглих казенного відомства, але й на поміщицьких селян.

798. 1829, червня 4. — Сенатський, с прописанием Именного. — О строжайшем наблюдении правил, изданных в 1826 году для устройства церквей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IV. — № 2907. — С. 383 – 384.

Підтверджується необхідність неухильного дотримання вимог височайше затвердженого 9 березня 1826 р. положення Комітету Міністрів про правила влаштування церков.

799. 1829, липня 19. — Именной, объявленный Гражданским Губернаторам Управляющим Министерством Внутренних дел. — О приглашении к соучастию пожертвованиями в сооружении памятника на развалинах Херсонеса Таврического, где совершено крещение Св. Князя Владимира. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IV. — № 3011. — С. 515 – 517.

За ініціативою Миколаївського та Севастопольського військового губернатора цивільним губернаторам доручається довести до відома всіх своїх підлеглих зміст запрошення до пожертв на влаштування в Херсонесі пам'ятника на згадку про хрещення Русі.

800. 1829, липня 28 (*). — Высочайше утвержденный Проект Устава Одесского Института Благородных девиц. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IV. — № 3046. — С. 549 – 560.

(*) Распубликован от Сената 3 Августа.

Передбачається система заходів для утвердження вихованець у християнському благочесті, яка включає, зокрема, влаштування в інституті церкви, проведення щоденних молитов, викладання Закону Божого.

801. 1829, липня 28. — Штат Одесского Института Благородных девиц. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IV. Штаты и табели. — К № 3046. — С. 14 – 15.

У штат інституту включається законовчитель православного сповідання, який має виконувати обов'язки священника інститутської церкви, а також двоє православних церковнослужителів.

802. 1829, июля 30. — Именной, объявленный Гражданским Губернаторам в циркулярном предписании Управляющего Министерством Внутренних дел. — О распределении Евреев, принявших Христианскую веру, во время рекрутских наборов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — T.IV. — № 3052. — С. 565.

Обумовлюється, що з метою утвердження в вірі новохрещені євреї повинні відправлятися на рекрутську службу не з іудеями, а з християнами; офіцерам рекрутських партій доручається тримати таких ренегатів під особливим контролем.

803. 1829, липня [?]. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 294. — Арк. 18.

Підтверджується порядок засвідчення консисторіями законності народження дворян, які вступають на державну службу.

804. 1829, августа 12. — Сенатский, с прописанием Именного. — О непродаже с аукциона святых икон за казенные взыскания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — T.IV. — № 3088. — С. 596 – 597.

Забороняється продавати з аукціону ікони, які належать особам, які мають борг перед державною казною; передбачається, що в разі відсутності у боржника іншого майна, ікони мають бути конфісковані й передані парафії, до якої він належить.

805. 1829, септя. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 294. — Арк. 17 зв., 19.

За пропозицією синодального обер-прокурора передбачається оприлюднення зачитаної 27 липня 1829 р. у Санкт-Петербурзькому Казанському соборі реляції про перемоги російської армії. Наказується відслужити в усіх церквах і монастирях вдячний молебень з нагоди цих перемог.

806. 1829, септября 24. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — Об учреждении в городе Керчи Уездного Училища. — ПСЗРИ. — Собр. II. — T.IV. — № 3182. — С. 673 – 676.

Передбачається, що платня законовчителю має дорівнювати 500 крб. на рік. Навчальний розклад для Керченського повітового училища вводиться у відповідності до Статуту навчальних закладів від 8 грудня 1828 р. і включає Закон Божий, священну та церковну історію.

807. 1829, септября 26 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О правилах, по коим следует поступать с Евреями, принявшими Христианскую веру, когда никакое Христианское общество на приписку их в свое сословие не изъявит согласия. — ПСЗРИ. — Собр. II. — T.IV. — № 3195. — С. 683 – 684.

(*). Опубликовано Сенатом 21 Октября.

За доповіддю Сенату передбачається, що хрещені євреї мають право за бажанням приписуватись до міських верств, навіть при відсутності згоди міських громад. Забороняється приписувати хрещених євреїв до громад державних селищ без згоди останніх.

808. 1829, октября 24. — Именной, объявленный Обер-Прокурору Синода Начальником Морского Штаба. — О прибавке жалованья церковному причту Николаевского Адмиралтейского Собора и об определении к сему Собору еще одного Священника. — ПСЗРИ. — Собр. II. — T.IV. — № 3251. — С. 738 – 739.

З приводу клопотання головного командира Чорноморського флоту та портів дозволяється збільшити щорічні витрати на утримання священно- та церковнослужителів Адмиралтейського собору м. Миколаєва на 1834 р. із включенням у штат ще одного священника.

809. 1829, ноября 12. — Сенатский, с прописанием Именного. — О праздновании рождения Его Высочества Великого Князя Александра Николаевича и Тезоименитства Ея Величества Императрицы Александры Феодоровны и Ея Высочества Великой Княжны Александры Николаевны, когда 17-е и 21 числа Апреля случатся на Страстной неделе, в Понедельник Светлой недели. — ПСЗРИ. — Собр. II. — T.IV. — № 3276. — С. 781 – 782.

За доповіддю імператору синодального обер-прокурора повідомляється, що Синод друкує доповнений табель відправлення молитов у дні народження та тезоіменитства членів імператорської родини.

810. 1829, грудня 6 (*). — Именной, данный Синоду. — Об усилении вышших способов к образованию Духовнаго юношества и к обезпечению церковных причтов в безбедном содержании. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IV. — № 3323. — С. 833–838.

(*). Опубликовано от Сената 30 Декабря.

Згідно із складеною Синодом на виконання іменного указу від 11 січня 1828 р. доповіддю запроваджуються зміни до порядку призначення парафіяльного духовенства, наділення церков землею, влаштування будинків для причту; вводиться система додаткових заходів по забезпеченню духовенства бідних парафій. Висловлюється намір переглянути статуту духовних навчальних закладів.

811. 1829, грудня 6. — Именной, данный Управляющему Главным Штабом. — О прибавке жалованья Обер-Священникам и полковым Священникам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IV. — № 3324. — С. 838–839.

Визначається розмір жалування обер-священника армії й флотів, обер-священників армії та окремих корпусів; полкових священників і священників лінійних батальйонів, старших священників дивізій, священників, які знаходяться при військах у закордонних походах.

812. 1829, грудня 7. — Сенатский. — О разрешении, что дети Священников и Дяконов, которые рождены в церковнослужительском звании и до получения отцами их Дяконскаго или Священническаго сана, не могут быть определяемы в Гражданскую Службу. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IV. — № 3331. — С. 847–848.

За запискою Управляющего Министерством юстиції, ініційованою Сенатом, забороняється приймати в цивільну службу дітей священнослужителів, народжених під час перебування їхніх батьків на церковнослужительських посадах.

813. 1829, грудня 17 (*). — Высочайшая резолюция на доклад Капитула Российских Орденов, в пояснение некоторых статей Статута Ордена Св. Анны. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IV. — № 3348. — С. 871–872.

(*). Опубликовано 1830 Января 27 при указе Сената.

Резолюцією імператора визначається, що право на сопричислення до ордену Святої Анни мають духовні особи, які повернули до православ'я чи церкви не менше 100 осіб, або займали без отримання платні додаткові посади впродовж не менше 5 років.

814. 1829. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 397.

Повідомляється про визначення імператором днів святкування народження і тезоіменитства Великого князя Олександра Миколайовича і тезоіменитств імператриці Олександри Федорівни і Великої княжни Олександри Миколаївни.

815. 1830, лютого 1. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О подтверждении Римско-Католическому Духовенству, чтобы оно ни под каким предлогом не принимало к себе людей Грекороссийскаго исповедания, ни для наставления в вере, ни для духовных треб. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.V. — Отд.I. — № 3459.—С. 110–111.

Головноуправляючому духовними справами іноземних сповідань доручається підтвердити заборону направляти православних учнів повітових училищ до католицьких костелів.

816. 1830, лютого 13. — Именной, объявленный Сенату Министром Внутренних дел. — О распространении положения 1820 года о чинах для обучающихся в духовных Училищах, на Учителей, студентов и учеников, выпускаемых из Семинарий в Училища для детей канцелярских служителей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.V. — Отд.I. — № 3488. — С. 161.

За поданням Міністра внутрішніх справ імператором поширюється дія положень конфірмованої 9 вересня 1820 р. доповіді на вихованців семінарій, які звільняються з духовного звання для викладання в училищах для дітей канцелярських службовців.

817. 1830, лютого 16. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, прописанное в указе Сената 20 Марта. — О распространении 6 пункта XIII статьи Всемиловейшаго Манифеста 22 Августа 1826 года на Свещенно и церковно-

служителів, учинивших порубку казенного леса. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.V. — Отд.I. — № 3491. — С. 162 – 164.

На священно– та церковнослужителів поширюється дія положень маніфесту, згідно з якими казенні селяни звільняються від покарання за самовільне рубання казенного лісу, якщо це робилось для власних потреб, а не для продажу.

818. 1830, февраля 27. — Синодский, по Именному повелению. — О воспрещении монашествующим, отпускаемым с книгами для сбора подаяний в пользу церквей и монастырей, угруждать Его Императорское Величество личными просьбами. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.V. — Отд.I. — № 3508. — С. 186 – 187.

Ігумени та ігумені зобов'язуються в разі потреби в збиранні подань, не звертаючись безпосередньо до імператора, входити в зносини з єпархіальним керівництвом стосовно отримання допомоги від казни.

819. 1830, марта 18. — Сенатский. — Об отводе квартир семействам Священнослужителей, находящихся в походе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.V. — Отд.I. — № 3533. — С. 214 – 215.

З приводу доповідей полкових командирів обер–священнику 2–ї діючої армії імператором прийнято рішення, згідно з яким квартири для родин священнослужителів, які перебувають у військових походах, мають відводитись у тих місцях, звідки виступили їхні полки.

820. 1830, апреля 6. — Высочайше утверждённый доклад Синода. — О приеме церковнослужителей и детей их в канцелярские служители Духовных Консисторий, Духовных Попечительств и Правлений. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.V. — Отд.I. — № 3594. — С. 288.

З приводу подання Синоду єпископа Олонецького з метою заповнення вакантних місць дозволяється, як виняток, направлення церковнослужителів та їхніх дітей на канцелярську службу в духовні консисторії, попечительства та правління, із заборорою переходити в іншу світську службу і дозволом повернутись у духовне звання.

821. 1830, апреля 26. — Высочайше утверждённые правила, относительно присоединения к Греко–Российской церкви Духовных лиц Римско–Католического исповедания, опубликованные Синодом 14 Мая. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.V. — Отд.I. — № 3625. — С. 359 – 360.

Імператором затверджується розроблені Синодом правила приєднання до православ'я католицького духовенства.

822. 1830, мая 17. — Именной, объявленный Синоду Обер–Прокурором онаго. — О даче армейским Священникам по одному денщику. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.V. — Отд.I. — № 3666. — С. 454.

Розтлумачується, що згідно з іменним указом від 6 грудня 1829 р. священникам полків та лінійних батальйонів має виплачуватись жалування на рівні з капітанським, але кількість денщиків збільшуватись не повинна.

823. 1830, травня [?]. — Синодский. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 1 – 1 зв.

За пропозицією митрополита Московського забороняється витисувати і розповсюджувати книгу “Пам'ятки давньої християнської церкви”, надруковану в 1829 р. у Санкт–Петербурзі.

824. 1830, июня 7. — Высочайше утверждённая записка Новороссийского и Бессарабского Генерал–Губернатора. — О призрении и устройстве выходящих в Россию Болгар и других единоверцев. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.V. — Отд.I. — № 3697. — С. 492 – 493.

З приводу повідомлень виконуючого обов'язки начальника Головного Штабу 2–ї армії затверджується система заходів щодо облаштування православних, які переселяються до Бессарабії, Катеринославської, Таврійської й Херсонської губерній.

825. 1830, юнія 12. — Условия для содержания питейных с 1831 по 1835 год сборов в Сибирских и привилегированных Губерниях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. V. — Отд. I. — № 3721. — С. 535 – 620.

Передбачається, що в Катеринославській, Таврійській і Херсонській губерніях забороняється продаж у шинках у недільні й табельні дні під час хресного ходу та літургії в парафіяльних церквах.

826. 1830, юнія 24. — Именной, объявленный Синоду обер-Прокурором онаго. — О именовании Елисаветградского Успенского Собора Собором 3 Резервного поселенного Кавалерийского Корпуса. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. V. — Отд. I. — № 3739. — С. 651.

Імператором наказується внести зміни в офіційну назву Єлисаветградського собору.

827. 1830, юлія 19 (*). — Именной, данный Синоду. — О воспрещении Священникам венчать браки, если жених и невеста не достигли еще: первый 18-ти, а последняя 16-ти лет. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. V. — Отд. I. — № 3807. — С. 740.

(*) *Распубликован Сенатом 15 Августа.*

З метою збереження моральності населення імператором забороняється вінчання шлюбів, якщо наречений не досяг 18, а наречена 16-ти річного віку.

828. 1830, липня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 433.

Повідомляється зміст іменного указу від 19 липня 1830 р. щодо заборони вінчання неповнолітніх.

829. 1830, септября 10. — Сенатский. — О воспрещении Духовенству Римско-Католического исповедания, обращать людей Православного исповедания в свою веру. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. V. — Отд. II. — № 3908. — С. 27 – 28.

За пропозицією Головноуправляючого духовними справами іноземних сповідань імператором затверджується система заходів для припинення незаконного навернення православних на католицизм. Воля імператора доводиться Сенатом до своїх підлеглих.

830. 1830, септября 25. — Сенатский. — О предоставлении Евреям, принимающим Христианскую веру, трех-летней льготы от платежа податей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. V. — Отд. II. — № 3951. — С. 70 – 72.

За запитом Московської казенної палати до Міністра фінансів Сенатом розтлумачуються умови надання пільг хрещеним євреям.

831. 1830, октябрю 20. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О духоборцах, иконоборцах, малаканах, иудствующих и других, признанных особенно вредными, ересях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. V. — Отд. II. — № 4010. — С. 169 – 170.

За поданням Міністра внутрішніх справ обумовлюється, що представники “особливо шкідливих ересей” мають віддаватись під суд за поширення своїх вчень та за дії, спрямовані проти православних церков та духовенства. Дозволяється повернення на попередні місця проживання тих сектантів, які приймуть православ'я. Ті з них, які відійдуть від православ'я, мають бути заслані до Закавказьких провінцій без права повернення. Підтверджується заборона обрання сектантів на громадські посади в місцевостях, де мешкають православні.

832. 1830, октябрю 27. — Высочайше утвержденное Положение для устройства селений. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. V. — Отд. II. — № 4037. — С. 219 – 227.

Передбачається, що церкви мають будуватися на площах або інших зідних для цього місцях; забороняється влаштування питних будинків на відстані менше ніж 40 сажень від церков. У вже існуючих поселеннях, де діють дерев'яні церкви, при складанні планів дозволяється відводити нові місця для будівництва церков кам'яних.

833. 1830, ноябрю 25. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, прописанное в указе Синода 29 Декабря. — О крещении Грекороссийским Священникам детей иностранного исповедания, по отобрании от родителей письменных обязательств, о

воспитывании сих детей в правилах господствующей религии. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. V. — Отд. II. — № 4129. — С. 419 – 420.

За поданням Головноуправляючого духовними справами іноземних сповідань православному духовенству забороняється хрестити дітей іновірців без отримання письмового зобов'язання батьків виховувати таких дітей за православним обрядом; у разі відсутності таких зобов'язань священикам наказується оголошувати, що батьки можуть самі хрестити дітей у свою віру.

834. 1831, янв. 31. — Сенатский, по Именному указу. — О требованиях от поступающих на службу людей, свидетельств из метрических книг о времени рождения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4313. — С. 116.

Запроваджується обов'язкове подання витягів із метричних книг особами, які поступають на службу. Передбачається, що цей указ не може мати зворотної сили, оскільки пошук свідоцтв про народження кожного чиновника може зіткнутись із великими складнощами.

835. 1831, січня. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 434 зв. *Запроваджуються заходи з нагоди народження Великої княжни Олександри Михайлівни.*

836. 1831, феб. 6. — Именной, объявленный Директору Морского кадетского корпуса, Начальником Морского Штаба. — О назначении в певчие состоящих при кадетских корпусах кантонистов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4325. — С. 130.

Передбачається, що під час богослужінь на крилах мають співати самі кадети.

837. 1831, феб. 10. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О мерах для предупреждения, чтобы лица, крещения в Грекороссийской Церкви, или перешедшие в оную из Евангелического исповедания, не причащались по обрядам сего исповедания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4340. — С. 145 – 146.

За запискою Головноуправляючого духовними справами іноземних сповідань запроваджується система заходів для уникнення причастя православних за протестантськими обрядами.

838. 1831, феб. 13. — Синодский, по Высочайшему повелению. — О представлении в Синод планов на земли, дома и угодья, жертвуемые в пользу монастырей и церквей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4348. — С. 152.

Повідомляється, що за доповіддю синодального обер-прокурора імператором наказано додавати до повідомлень про пожертвувану монастирям і церквам нерухомість відповідні плани для клопотання перед монархом про укріплення цих земель, будинків та інших угідь у власність релігійної споруди.

839. 1831, феб. 14. — Сенатский. — О дополнительных мерах к отвращению притворного принятия Евреями Христианской веры Греко-Российского исповедания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4355. — С. 160 – 163.

Повідомляється, що імператором затверджена розроблена Синодом система заходів щодо посилення контролю за хрещенням євреїв.

840. 1831 феб. 24. — Сенатский. — О предписании всем Присутственным местам, чтобы при совершении актов на продаваемые церковно-служителями имущества удостоверялись наперед, действительно ли оныя составляют собственность продавцев и не принадлежат ли церкви. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4384. — С. 187 – 188.

З приводу справи, розпочатої за відношенням Чернігівської духовної дикастерії, підвідомчим Сенату присутнім місцям, у яких укладаються купчі, наказується перевіряти, аби нерухомість, що виставляється на продаж церковнослужителями, не належала церкві.

841. 1831, феб. 28. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О праздновании рождения Великой Княжны Александры Михайловны в 16 день Января, а Тезоименитства в 21 день Апреля. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4393. — С. 193 – 195.

За доповіддю обер-прокурора Синоду Сенатом доводиться до відома підлеглих, що імператором наказано провести вдячний молебень з нагоди народження Великої княжни і відслужити всеношну.

842. 1831, лютого 28. — Синодский. — О новых формах метрическим книгам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4397. — С. 203 – 204.

При розсиланні надрукованих по кількості церков примірників повідомляється про затвердження імператором складених у Синоді нових форм метричних книг.

843. 1831, лютого 28. — Синодский. — О новых формах метрическим книгам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — К № 4397. — С. 816 – 818.

Наводиться форма трьох частин метричної книги нового зразка.

844. 1831, лютого [?]. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 434 зв. — 435.

З приводу подій у Польщі наказується відслужити у всіх церквах і монастирях молитовні співи, передбачені на час ведення бойових дій.

845. 1831, квітня 28. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, прописанное в указе Сената 19 Мая. — Об исключении из податного оклада и переписи умерших от холеры. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4519. — С. 317 – 318.

Поміщикам та громадам наказується додавати до клопотань, які передаються до казенних палат щодо виключення з податного окладу померлих від холери, виписки з метричних записів про смерть, засвідчені духовним керівництвом.

846. 1831, травня 9. — Именной, объявленный Синоду Обер-Прокурором онаго. — О производстве жалованья Священникам, состоящим при Военных госпиталях 3, 4, 5 и 6 классов, по окладу Капитана Внутреннего Гарнизонного Батальона. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4560. — С. 357.

З приводу вимог до Комісаріатського департаменту до відома Синоду доводиться зміст імператорської резолюції на доповіді Управляючого головним штабом стосовно роз'яснень щодо розміру платні священикам військових шпиталів.

847. 1831, травня 10 (*). — Высочайше утвержденный Доклад Синода. — Об учинении детям Священно и церковно-служителей разбора, для обращения ненужных для Духовного ведомства в Военную службу. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4563. — С. 359 – 363.

(*) Распубликован 5 Июня при указах.

Імператором затверджується розроблені за його ініціативою Синодом правила проведення чергового розбору дітей священно- та церковнослужителів.

848. 1831, травня 23 (*). — Высочайше утвержденный доклад Комиссии Духовных Училищ. — О выдаче прогоннов Учителям Духовных Уездных Училищ. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4588. — С. 395 – 396.

(*) Распубликован 25 Августа.

Передбачається видача прогонних вихованцям вищих духовних училищ, які призначаються на службу до інших навчальних закладів духовного відомства, за винятком парафіяльних училищ.

849. 1831, травня 27. — Синодский. — О распоряжениях, учиненных Синодом, относительно разбора детей Священно и церковнослужителей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4599. — С. 403 – 408.

На виконання положень височайше затвердженої 10 травня 1831 р. доповіді Синоду конкретизуються умови проведення розбору дітей священно- та церковнослужителів.

850. 1831, червня 18. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О жаловании медалями благородного звания людей за исправление должностей Церковных Старост. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4663. — С. 485 – 486.

З приводу звернень спархіальних архієреїв до Синоду дозволяється нагороджувати церковних старост благородного звання медалями без стрічок.

851. 1831, июня 28 (*). — Высочайше утвержденный Устав Рекрутский. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4677 — С. 501 – 657.

(*) Распубликован 3 Сентября.

Перебачається, що в разі сумніву в достовірності довідки з ревізького реєстру про вік рекрута, від консисторії чи духовного керівництва має вимагатися довідка з метричних книг. Серед обов'язків батальйонних командирів і військових приймальників у місяцях набору згадується супровід рекрутів до церкви. Згадується, що до списку осіб податного стану, виключених із рекрутського набору, входять штатні служителі архієрейських будинків. Перебачається, що рекрутам мають читатись виписки з військових кримінальних законів, у яких йдеться про страх Божий.

852. 1831, червня 30. — Синодський. — ДІМ. — КП – 73186/ Арх – 14143.

Наказується відслужити вдячний молебень з нагоди народження Великою князя Миколи Миколайовича. Вносяться зміни до форми проголошення імен членів імператорської родини.

853. 1831, июля 2. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, прописанное в указе Сената 7 Сентября. — Об исполнении в точности Высочайше утвержденного 1828 Февраля 6 мнения Государственного Совета, относительно метрических свидетельств при домогательстве о возведении в Дворянство. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4683. — С. 662 – 663.

Підтверджується обов'язковість суворого дотримання положень указу від блотого 1828 р. стосовно необхідності подання виписок із метричних книг при клопотаннях щодо отримання дворянства.

854. 1831, июля 28 (*). — Именной, данный Воспитательного Дома Опекунским Советам. — О назначении пенсий и единовременных пособий вдовам Чиновников и Духовного звания лиц, служивших в ведомстве Опекунских Советов, и о призрении осиротевших детей таких Чиновников. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4723. — С. 700 – 701.

(*) Распубликован 19 Августа.

Згідно з думкою Опікунських рад імператором запроваджуються правила нарахування пенсій вдовам та нагляду за дітьми померлих осіб духовного звання, які служили у відомстві Опікунських рад.

855. 1831, августа 19. — Сенатский. — О разрешении, как поступать с поступившими в Духовное звание личными и действительными дворянами, если они исключены будут из Духовного ведомства за порочное поведение. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. I. — № 4765. — С. 769 – 770.

За поданням Чернігівського губернського правління вносяться роз'яснення щодо порядку судочинства над особами, позбавленими духовного сану.

856. 1831, серпня [?]. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 300. — Арк. 4.

Підтверджується чинність попередніх указів про порядок визнання дітей законнонародженими.

857. 1831, сентября 15. — Сенатский. — О праздновании дня Рождения и Тезоименитства Великого Князя Николая Николаевича в самый день Рождения Его, 27-го Июля. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. II. — № 4799. — С. 19 – 20.

Сенатом доводиться до відома підлеглих, що імператором затверджена додаткова форма згадки на ектеніях імен членів монаршої родини, а Синодом наказано провести вдячний молебень із нагоди народження цесаревича й відслужити всеношну.

858. 1831, октября 1 (*). — Именной, данный Сенату. — О духовных завещаниях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. II. — № 4844. — С. 98 – 102.

(*) Распубликован 19 Октября.

Перебачається, що заповіти архієреїв, архімандритів та інших ченців вважаються дійсними, якщо вони не стосуються речей, що знаходяться в ризницях. Підтверджується

заборона заповідати майно монастирям та церквам без отримання на це імператорського дозволу. Забороняється заповідати майно особам, постриженим у ченці. Передбачається обов'язковість засвідчення заповітів, складених у шпиталях, шпитальними священиками.

859. 1831, жовтня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 461 зв. — 462.

Обумовлюється порядок оприлюднення маніфесту від 6 жовтня про припинення бойових дій у Польщі. Наказується відслужити вдячний молебень.

860. 1831, листопада 28. — Сенатський. — О присяге для Магометан, при допущенні их к свидетельству в делах с Христианами, или одних Христиан. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. II. — № 4974. — С. 231 – 233.

За вимогою Головного управляючого духовними справами іноземних сповідань підлеглим Сенату передається складений Таврійським муфтієм текст присяги, що мають складати мусульмани — свідки у судових справах християн.

861. 1831, грудня 23 (*). — Высочайше утвержденное Положение о Таврическом Магометанском Духовенстве и подлежащих ведению его делах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VI. — Отд. II. — № 5033. — С. 337 – 345.

(*). Опубликовано 20 Января 1832.

Предбачається, що при будівництві мечеті неподалік від християнської церкви є обов'язковими попередні зносини з єпархіальним архієпископом.

862. 1831, грудня [?]. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 259. — Оп. 17. — Спр. 5. — Арк. 8 – 8 зв.

Затверджується рішення керівництва Катеринославської єпархії про розірвання шлюбу І. Шамраєва через перелюб його дружини.

863. 1831. — Синодський. — ДІМ. — КП – 73186 / Арх – 14143.

За пропозицією директора придворної тітчої капели наказується запропонувати підлеглим духовного відомства придбати переклад книги “Давній простий спів різних наспівів”.

864. 1832, січня 26. — Сенатський, по Высочайшему повелению. — О обязанности Гражданских Губернаторов назначать дни для принесения благодарственных молебствий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5107. — С. 35 – 36.

За відношенням Управляючого Міністерством внутрішніх справ роз'яснюється, що у випадках, коли військовий губернатор відсутній або в його компетенцію не входить керівництво цивільною частиною, призначити дні вдячних молебнів повинен цивільний губернатор.

865. 1832, січня 29. — Именной, объявленный Сенату Управляющим Министерством Юстиции. — О нижних чинах, кои, находясь в службе, привержены к раскольническим сектам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5120. — С. 49 – 50.

Імператором затверджується думка Ради Військового міністра про регламентацію дій щодо представників “найбільш шкідливих ересей”, які віддані у військову службу за дії, спрямовані проти православних церков і духовенства чи за поширення свого сповідання.

866. 1832, лютого 15. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 472 – 473 зв.

До єпархій надсилаються складені синодальним членом архієпископом Тверським списки книг, які по можливості бажано мати у кожній церкві і яким слід надавати перевагу перед іншими.

867. 1832, лютого 24 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О судебном ведомстве бракоразводных дел между лицами разных Христианских исповеданий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5182. — С. 98 – 99.

(*). Опубликовано Сенатом 2 Апреля.

За доповіддю Сенату передбачається, що питання про законність чи розірвання шлюбів, у яких одна із сторін належить до православ'я, знаходиться в компетенції духовного суду православної церкви, а рішення останнього поширюється як на чоловіка, так і на дружину.

868. 1832, февраля 26. — Сенатский. — О предписании повсеместно, дабы при представлениях к награждению первыми Обер-Офицерскими чинами Канцелярских служителей, происходящих из Обер-Офицерских, Священнических и Дияконских детей, прилагаемы были надлежащие доказательства, кто в каком звании отца рожден. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5190. — С. 107–108.

За пропозицією Міністра юстиції запроваджується порядок, згідно з яким при представленні канцелярських службовців — дітей священнослужителів до перших обер-офіцерських чинів мають подаватись документи, що підтверджують їхнє походження.

869. 1832, марта 15. — Именной, объявленный Сенату Министром Внутренних дел. — О представлении в Сенат приговоров Судебных мест о совращенных и совратителях от Православнаго исповедания из Светских лиц. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5231. — С. 140.

Регламентується порядок розгляду судових справ стосовно осіб, які схилили чи схилили до відходу від православ'я; окремо обумовлюється процедура розгляду подібних справ, до яких причетне католицьке духовенство.

870. 1832, марта 29. — Сенатский. — О неосвобождении казенных и удельных крестьян, а равно священно- и церковно-служителей от взыскания штрафа за самовольно вырубленный и в продажу употребленный лес. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5264. — С. 176–177.

За поданням Міністра фінансів роз'яснюється, що звільнення священно- та церковнослужителів від штрафів за самовільне рубання лісу не поширюється на випадки, коли цей ліс рубався з метою продажу.

871. 1832, марта 31 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — Об освобождении тех волостей, к коим приписаны монастырские и Архирейских домов служители, от исправления за них повинностей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5269. — С. 181–182.

(*). Опубликовано Сенатом 7 Мая.

За доповіддю Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату роз'яснюється, що селища та волості звільняються від поставки рекрутів за осіб, які поступили в служители монастирів та архієрейських будинків; передбачається, що всі такі служители мають бути виключені з окладу й бути записаними за селищами тільки для рахунку. Наказується заміщати звільнені місця служителів переважно дітьми останніх.

872. 1832, апреля 15. — Именной, объявленный Сенату Министром Юстиции. — О решении без очереди дел о совратителях и совращенных от православия и о самовольной постройке иноверческих церквей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5292. — С. 201.

За поданням Міністра внутрішніх справ до Комітету Міністрів наказується розглядати в усіх присутніх місцях позачергово судові справи стосовно осіб, які схилили чи схилили до відходу від православ'я.

873. 1832, апреля 27 (*). — Высочайше утвержденное положение о пенсиях и единовременных пособиях Гвардейскому, Армейскому и Флотскому Духовенству. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5310. — С. 219–222.

(*). Опубликовано Сенатом 11 Июня.

Імператором затверджується представлене Державною Радою розроблене в Синоді положення, що регламентує порядок отримання пенсій і одноразової допомоги представниками військового духовенства та вдовами й сиротами останніх.

874. 1832, апреля 29. — Синодский. — О введении шкурных книг по Синодальным Канторам, Консисториям, Дикастериям и Духовным Правлениям, для означения в них выговоров Чиновникам за медленность и нерадение по службе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5314. — С. 223–224.

На виконання конфірмованої імператором думки Державної Ради стосовно скасування стягнення грошової пені з чиновників і заміни її доганою Синодом запроваджуються иншурові книги для запису таких доган.

875. 1832, травня 18. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 35 – 39.

До підлеглих духовного відомства доводиться зміст височайше затвердженого 27 квітня 1832 р. положення про пенсії та одноразову допомогу військовим священикам.

876. 1832, мая 27 (*). — Высочайше утвержденное Положение о водворении Запорожских Казаков в Новороссийском крае. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5395. — С. 336 – 338.

(*) Распубликовано Сенатом 13 Июня.

Передбачається, що на рахунок церковної суми, яка становить до 4000 крб., військо має збудувати молитовні будинки, а зведення церкви повинно бути розпочато тоді, коли це буде вважати за потрібне місцеве керівництво і будуть зібрані додаткові пожертви.

877. 1832, мая 29 (*). — Высочайше утвержденная правила о принятии в монастыри и пострижении в монашество. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5399. — С. 339 – 341.

(*) Распубликованы Сенатом 12 Июля.

Формулюються вимоги до осіб, які висловлюють бажання постригтися у ченці; визначається припустима кількість послушників у монастирях. Обумовлюється, що ці правила не поширюються на осіб, які вже звільнені зі своїх звань і призначені до вступу в монастирі.

878. 1832, юня 22. — Синодський. — О доставлении отчетов из Консисторий в Казенныя Палаты. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5450. — С. 392 – 393.

За поданням Міністра фінансів розтлумачується, що духовні консисторії зобов'язані надавати щорічні звіти про грошові суми на ревізію в казенні палати.

879. 1832, юня 25 (*). — Высочайше утвержденный доклад Синода. — О явившихся Святых мощах первого Воронежскаго Епископа Митрофана, — с приложением краткаго известия о житии сего Святителя. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5461. — С. 402 – 405.

(*) Распубликован Синодом 19 Июля.

За поданням Синоду проголошується, що 23 листопада має святкуватись як день пам'яті святителя Митрофана.

880. 1832, юня 25. — Высочайше утвержденное положение о порядке описи, оценки и публичной продажи имуществ. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5464. — С. 436 – 458.

Обумовлюється, що під час опису нерухомості мають подаватись відомості про церкву, яка знаходиться в маєтку чи будинку, що описується; забороняється продаж ікон, які мають бути віддані позивачу або найближчій парафіяльній церкві.

881. 1832, липня 9. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1824. — Арк. 1 – 1 зв.

Наказується відслужити в усіх монастирях вдячний молебень з нагоди підписання імператором 29 травня 1832 р. правил прийняття у монастирі та постригу в ченці.

882. 1832, липня 15. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 14. — Оп. 1. — Спр. 1583. — Арк. 30.

Єпархіальні архієреї зобов'язуються підтвердити місцевим казенним палатам і губернським правлінням необхідність виконання положень указу від 6 грудня 1829 р. про наділення землею церков у казенних селищах.

883. 1832, юля 29. — Синодський. — О замещении Священно-служительских мест в Епархиях, неимеющих для сего достаточнаго числа людей, безместными учениками других Епархий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5531. — С. 532 – 536.

Повідомляється, що затвердженими імператором пропозиціями Синоду передбачається система заходів для заповнення вакантних місць священно- та церковнослужителів.

884. 1832, серпня 25. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1824. — Арк. 11 – 12.

Підлеглим духовного відомства повідомляється зміст затвердженої імператором 31 березня 1832 р. думки Державної Ради про звільнення волостей, до яких приписані монастирські та архієрейські слуги, від виконання за них повинностей.

885. 1832, августа 31. — Синодский. — О сокращении делопроизводства по Синодальным Конторам и Консисториям. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5585. — С. 591 – 592.

З приводу подання Міністра фінансів до Державної Ради Синодом запроваджується система заходів, спрямованих на обмеження бюрократизму в духовному відомстві.

886. 1832, сентября 15. — Синодский. — О представлении Святейшему Синоду всякий раз, о перемещении Духовнаго Правления из одного города в другой. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5604. — С. 607.

З приводу доповіді Синоду єпископа Волинсько-Житомирського єпархіальні архієреї зобов'язуються доповідати Синоду про свої наміри стосовно переміщення духовних правлінь із зазначенням кількості парафій, що були в підпорядкуванні запланованого до ліквідації правління й будуть знаходитись під юрисдикцією правління, що має бути створене.

887. 1832, вересня 20. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 33 – 34.

За поданням Міністра фінансів до Сенату підлеглим духовного відомства повідомляється роз'яснення щодо заходів по боротьбі із фальшивомонетством.

888. 1832, сентября 21. — Именной, объявленный Синоду Обер-Прокурором онаго. — О новом покрое одежды певчих, состоящих при Архиерейских домах и Кафедральных Соборах всех Епархий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5610. — С. 616.

Передбачається, що всі півчі архієрейських будинків та кафедральних соборів повинні мати одяг, кроєний за зразком одягу півчих Санкт-Петербурзького митрополита.

889. 1832, сентября 30. — Синодский. — Об адресовании всех вообще бумаг с препровождением денег, вносимых Кавалерами за возложение Орденов и Знаков Отличия, прямо в Орденский Капитул. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5634. — С. 646 – 647.

За повідомленням Канцлера російських імператорських і царських орденів усім підлеглим духовного відомства наказується направляти документи та гроші за ордени та знаки відзнаки безпосередньо у Капітул орденів.

890. 1832, октября 9. — Именной, объявленный Синоду Обер-Прокурором онаго. — О запрещении принимать просьб о дозволеннии совершения обряда венчания супругов по правилам других вер, если одно лицо из сочетающихся принадлежит к Православной Церкви. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5660. — С. 691 – 692.

З приводу клопотання відставного полковника резолюцією імператора забороняється прийняття прохань про шлюб православної особи за обрядом іншої віри й хрещення дітей від такого шлюбу не за православними обрядами.

891. 1832, жовтня 11. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 21 – 21 зв.

Повідомляється, що імператором заборонено робити подання, які передбачають винятки із діючих законів і правил.

892. 1832, октября 13. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О правилах для утверждения за церквами заложенных им и просроченных недвижимых имений. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5675. — С. 708 – 709.

За всепідданою доповідною запискою обер-прокурора Синоду регламентується порядок закріплення за церквами нерухомості.

893. 1832, жовтня 14. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 488 – 488 зв.

Запроваджуються заходи з нагоди народження Великого князя Михайла Миколайовича.

894. 1832, октября 20. — Высочайше утвержденный Устав о карантинах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5690. — С. 718 – 788.

Передбачається обов'язковість присутності священика на центральному карантині для прийняття присяги. У приватних карантинах і на заставах за відсутності священика дозволяється затверджувати присягу цілуванням Євангелія. Регламентуються правила поховання карантинним священиком померлих.

895. 1832, октября 20. — Высочайше утвержденные штаты Карантинным Округам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. Штаты и таблицы; Чертежи и рисунки. — К № 5690. — С. 142 – 148; Л. 4.

Проект плану центрального карантину передбачає наявність православної церкви. Окремо наводиться план самої церковної споруди.

896. 1832, октября 20. — Штаты Внутренней Карантинной Стражи. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. Штаты и таблицы. — К № 5691. — С. 149 – 163.

Штатами Одеського батальйону й Керченського напівбатальйону передбачається платня священикам і причетникам.

897. 1832, октября 26. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О монашествовавших чинах, слагающих сей сан по собственной воле и лишаемых онаго по разсмотрению Духовнаго Начальства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5702. — С. 802 – 803.

За пропозицією обер-прокурора Синоду визначається порядок дій стосовно ченців, які втрачають сан.

898. 1832, листопада 9. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 40 – 40 зв.

Згідно з волею імператора запроваджуються заходи з нагоди народження Великого князя Михайла Миколайовича.

899. 1832, ноября 10. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О предоставлении казенных лесов в заведывание казенных селений, монастырей и городских обществ. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5742. — С. 831 – 835.

За затискою Міністра фінансів передбачається можливість відведення з казенних лісових угідь ділянок для монастирів з тим, щоб ченці спочатку використовували сушняк, а коли дерева підростуть, з дозволу Синоду використовувати їх на власні потреби.

900. 1832, ноября 30. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О праздновании дня рождения Великого Князя Михаила Николаевича 13 Октября, а тезаименитства 8 Ноября. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5789. — С. 878.

Повідомляється, що згідно з волею імператора й пропозицією синодального обер-прокурора Синод розпорядився відслужити в усіх церквах вдячний молебень із нагоди народження Великого князя й розіслати форму виголошення в церковних служіннях імені новонародженого.

901. 1832, ноября 30. — Синодский. — О наблюдении Епархиальным Архиереем, дабы неприличныя украшения в Церквах допускаемы не были. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5794. — С. 882 – 883.

За пропозицією синодального обер-прокурора підтверджується обов'язок єпархіальних архієреїв наглядати, аби церкви не прикрашались зайвими недоречними речами.

902. 1832, ноября 30. — Синодский. — О неимении в Церквах никаких изображений кроме Святых икон. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5795. — С. 883.

Згідно з імператорською волею забороняється вішати в церквах портрети імператора та інші, крім ікон, зображення.

903. 1832, декабря 22. — Сенатский. — О совершении крепостных актов на дома и другия недвижимыя имущества, пожертвованныя в пользу Духовных Училищ. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VII. — № 5844. — С. 917.

На виконання конфірмованої імператором думки Державної Ради про скорочення справочинства по духовному відомству Комісії духовних училищ дозволяється приводити в дію рішення про укладення купчих на пожертвувану духовним училищам нерухомість.

904. 1832, грудня 31. — Іменний. — НКМ. — КП – 24940 / Арх – 8150.

За доповіддю Синоду надається сан архієпископа Гавріїлу, єпархіальному архієрею Катеринославському, Херсонському і Таврійському.

905. 1832. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 21 зв. — 22 зв.

Підлеглим духовного відомства передається зміст затвердженої імператором 13 жовтня 1832 р. думки Державної Ради про регламентацію порядку закріплення за церквами нерухомості.

906. 1833, января 23. — Сенатский. — Об изъятии Священническаго сана от действия законов о простолюдинах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. I. — № 5930 — С. 40.

З приводу скарги священика на рішення Саратовської палати кримінального суду роз'яснюється, що на священиків не мають поширюватись закони, які стосуються людей нижчих верств.

907. 1833, січня. — Синодський. — НКМ. — КП – 24940 / Арх – 8150.

Повідомляється про пожалування імператором сану архієпископа Гавріїлу, єпархіальному архієрею Катеринославському, Херсонському і Таврійському.

908. 1833, февраля 10. — Синодский. — О подтверждении Епархальным Начальствам, употреблять неослабное попечение, дабы никто из Христиан не уклонялся от исповеди и Св. Причастия. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. I. — № 5971. — С. 90 – 91.

Запроваджується система додаткових заходів для попередження ухилення православних від сповіді та причастя.

909. 1833, лютого 16. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 14 зв. — 15 зв.

Підлеглим духовного відомства повідомляється зміст височайше затвердженої думки Державної Ради про порядок стягнення штрафів за самовільне рубання лісу.

910. 1833, мая 31. — Синодский. — О введении в церквах круга церковнаго пения, употребляемого в Придворных церквах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. I. — № 6238. — С. 314 – 315.

За пропозицією імператора Синодом наказується використовувати в церквах нотні книги, якими керуються в придворних храмах. Синодом додатково даються напучування стосовно церковного співу.

911. 1833, июня 10. — Высочайше утверждённый доклад Комиссии Духовных Училищ. — О назначении пенсий семействам, остающимся после заслуженных Наставников в Духовных Училищах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. II. Прибавление к Т. VIII. — № 6255 а. — С. 33.

Розтлумачується порядок нарахування пенсій родинам померлих заслужених наставників духовних училищ.

912. 1833, июня 16 (*). — Манифест. — О производстве по всей Империи новой народной переписи. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. I. — № 6265. — С. 344 – 360.

(*) Распубликован 27 Июня.

Передбачається, що в перепис повинні вноситись лише для рахунку штатні служители церков, монастирів і архієрейських будинків. Зазначається, що ці особи повинні показуватись у ревізьких реєстрах окремо. Обумовлюється, що про них і членів їхніх родин мають надаватись у

казенні палати ревізкі реєстри, складені в консисторіях. Передбачається, що Синодом повинні бути зроблені розпорядження про перепис священно- та церковнослужителів лише для рахунку.

913. 1833, июня 16. — Синодский. — О не позволеніи в монастырях и других местах Духовнаго ведомства проживать людям неизвестным и узаконенных видов о себе неимеющим. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. I. — № 6269 — С. 361 – 362.

З приводу переданої Військовим міністром Міністру внутрішніх справ записки підтверджується заборона приймати в місцях духовного відомства людей без документів та необхідність повідомляти про таких осіб світські установи.

914. 1833, июня 21. — Синодский. — Об означении в списках лиц, перешедших из Евангелическаго в Греко-Российское Исповедание, какой они Губернии, уезда и прихода и в каком поместье кто из них родился. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. I. — № 6278. — С. 368.

З приводу відношення Естляндської євангелічної провінційної консисторії до Міністра внутрішніх справ наказується підлеглим Синоду подавати додаткові відомості про осіб, які перейшли в православ'я з протестантизму, особливо про військових нижніх чинів і кантоністів.

915. 1833, июня 28 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О Священнослужителях белаго Духовенства, слагающих сан сей по собственному их желанию и лишаемых онаго за пороки. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. I. — № 6289. — С. 379 – 381.

(*) *Распубликовано Сенатом 17 Августа.*

За пропозицією Синоду визначається порядок дій стосовно представників духовенства, які втрачають сан.

916. 1833, июля 31. — Синодский. — О предписании Епархиальным Архиепископам, дабы они усугубили бдительность надзора над поведением и нравственностью ввереннаго им Духовенства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. I. — № 6360. — С. 447 – 448.

За ініціативою синодального обер-прокурора наказується посилити нагляд єпархіального керівництва за духовенством, і особливо дияконами, оскільки останні не піднали під обов'язковий розгляд послужних списків 1829 р. та розбір 1831 р.

917. 1833, липня [?]. — Синодский. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 4 – 4 зв.

Підлеглим духовного відомства передається зміст височайше затвердженої 28 червня 1833 р. думки Державної Ради про порядок дій стосовно представників духовенства, які втрачають сан.

918. 1833, августа 21. — Именной, объявленный Главнокомандующему Действующею Армиею Военным Министром. — О содержании, какое производит следует младшим Священникам в полках нового состава. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. I. — № 6401. — С. 494.

З приводу відношення Головнокомандуючого діючою армією до Військового міністра імператором затверджується, що колишні полкові священники, призначені молодшими священниками в полки нового складу, мають отримувати платню в тому ж розмірі, що й до затвердження Положення про переформування армійської піхоти.

919. 1833, августа 26. — Сенатский. — О заключении браков между иностранцами инославных Христианских исповеданий и Россиянками православнаго исповедания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. I. — № 6406. — С. 496 – 497.

Повідомляється, що за ініціативою імператора Синодом складені правила укладання шлюбів між іноземцями не православного сповідання та православними підданими Російської імперії.

920. 1833, сентября 22. — Именной, объявленный Новороссийскому Генерал-Губернатору Военным Министром. — О жалованье Священнику Балаклавскаго Греческаго батальона. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. I. — № 6430. — С. 514.

Священнику балаклавського грецького батальйону А. Капілеті та його наступникам встановлюється щорічна платня в розмірі 720 крб. асигнаціями, що дорівнює окладу капітана армійської піхоти.

921. 1833, септембля 23. — Высочайше утвержденное Положение о постоянной повинности в городе Елисаветграде. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. I. — № 6433. — С. 519 – 523.

Обумовлюється, що в м. Єлисаветграді будинки, у яких мешкають священно- та церковнослужителі, звільняються від збору на постоеву повинність.

922. 1833, септембля 26. — Высочайше утвержденное Положение Комитета Министров, объявленное Сенатом 26 Октября. — О дозволеннии поступать лицам из податных состояний в духовное звание в продолжении производства 8-й переписи. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. I. — № 6450 — С. 534 – 535.

З приводу надісланих до Міністра фінансів рішень Синоду формулюються умови вступу до духовного звання під час проведення 8-ї ревізії.

923. 1833, октябля 13. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — Об устройстве доходов и расходов в Губернском городе Херсоне. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. I. — № 6487. — С. 571 – 584.

Обумовлюється, що звільняються від зборів монастирські подвір'я й будинки священно- та церковнослужителів, вдів і сиріт духовного відомства.

924. 1833, октябля 18. — Синодский, по Высочайшему повелению. — О переписи священно-и церковно-служителей с их семействами. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. II. Прибавление к Т. VIII. — № 6500 а. — С. 34 – 37.

За повідомленням Сенату передається зміст тих положень маніфесту від 16 червня 1833 р. про проведення перепису населення, які мають відношення до осіб духовного відомства; наводяться розроблені в Синоді правила проведення перепису підлеглих.

925. 1833, жовтня 18. — Синодський. — НКМ. — КП – 24940 / Арх – 8150.

Повідомляється зміст маніфесту про відстрочку до 1834 р. проведення перепису в губерніях, у яких призупинено рекрутський набір.

926. 1833, жовтня 20. — Синодський. — НКМ. — КП – 24940 / Арх – 8150.

Підтверджується порядок зберігання і використання грошей, які надходять із державного казначейства.

927. 1833, ноябля 19 (*). — Высочайше утвержденное Положение об Арестантских ротах Инженернаго ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. I. — № 6584. — С. 675 – 689.

(*). Опубликовано 21 Февраля 1834.

Передбачається, що в недільні й табельні дні арештанти в супроводі офіцерів і унтер-офіцерів мають відвідувати церкви для слухання літургії; під час Великого Посту православні арештанти зобов'язуються говіти.

928. 1833, грудня 22. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 16.

Обумовлюється, що православним священникам забороняється допускати до сповіді та причастя осіб, які не приєднались до грекоросійської віри.

929. 1833, декабря 29 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О правилах отчетности по ведомству Святейшаго Синода. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. I. — № 6681. — С. 820 – 829.

(*). Опубликовано 28 Февраля 1834.

Імператором затверджуються подані думкою Державної Ради представлені Державним контролером і синодальним обер-прокурором правила звітності по відомству Синоду, що включають засади такої звітності, порядок розподілу інстанцій за звітністю, роз'яснення

змісту трьох ступенів перевірки звітів, а також передбачають відповідальність за неточності при складанні звітів.

930. 1833, декабля 29. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета — О правилах отчетности по ведомству Святейшаго Синода. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. VIII. — Отд. II. Штаты и табели. — К № 6681. — С. 431 – 455.

Наводиться список місць та осіб синодального відомства з розподілом на інстанції за звітністю; подаються форми генерального та інших звітів, а також рахунки сум.

931. 1833. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 684. — Арк. 59, 61.

За пропозицією синодального обер-прокурора єпархіальним архієреям наказується уникати призначення до духовних правлінь зайвих канцелярських служителів; підтверджується, що послужні списки канцелярських служителів повинні складатися за встановленою формою самими цими особами.

932. 1834, январа 2. — Сенатський. — О замещении убылых служителей при Архиерейских домах другими из казенных крестьян. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. I. — № 6698. — С. 16.

За поданням до Міністра фінансів Кавказької казенної палати передбачається, що місця таких, які втекли з архієрейських будинків штатних служителів мають заступати інші казенні селяни, переважно діти штатних служителів, а втікачі мають включатись до окладу не раніше, ніж будуть схоплені.

933. 1834, январа 17. — Сенатський — О недопускании иноверцев воинскаго звания к исповеди и причастию Святых Таин у Грекороссийских Священников, без присоединения к православной вере. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. I. — № 6730. — С. 54 – 55.

За рапортом єпископа Полоцького до Синоду наказується посилити нагляд за твердістю у вірі військових, які приєднались до православ'я.

934. 1834, январа 26 (*). — Именной, данный Сенату. — Об учреждении вольных магросских обществ или цехов в городах Алешках и Никополе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. I. — № 6745. — С. 83 – 85.

(*). **Распубликован 10 Февраля.**

Передбачається, що в Олешках і Нікополі мають діяти парафіяльні училища для підготовки хлопців до служби на Чорноморському флоті та на комерційних суднах; обумовнюється, що навчальна програма цих училищ має включати Закон Божий.

935. 1834, январа 29. — Сенатський, по Высочайшему повелению. — О приводе к присяге окончательно принятых рекрут в церквах того исповедания, к коему кто из них принадлежит. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. I. — № 6757. — С. 94.

В пояснення Рекрутського Статуту імператором обумовнюється, що рекрути мають складати присягу в церквах свого віросповідання.

936. 1834, февраль 7 (*). — Высочайшие утвержденное Положение о Херсонском училище торговаго мореплавания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. I. — № 6788. — С. 112 – 116.

(*). **Распубликовано 21 Марта.**

Обумовлюється, що до числа вихованців училища мають входити діти християнського віросповідання; передбачається, що в перших трьох класах училища повинен викладатись Закон Божий.

937. 1834, лютого 13. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 14.

Підлеглим духовного відомства передається воля імператора стосовно покарання осіб, які переховують втікачів і дезертирів.

938. 1834, февраль 20. — Высочайше утвержденное Положение Комитета Министров, объявленное Сенатом 13 Марта. — О наградах за спасение погибших. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. I. — № 6824. — С. 138.

За поданням до Комітету Міністрів Головноуправляючого шляхами сполучення та публічними будівлями запроваджуються медалі “За рятування тих, хто гине”. Право на їх отримання надається, зокрема, людям духовного звання, які, не зважаючи на загрозу власному життю, рятували одну чи кількох осіб.

939. 1834, лютого 20. — Высочайше утвержденное Положение Комитета Министров, объявленное Сенатом 15 Марта. — О распространении на Законоучителей духовного сана всех Христианских вероисповеданий, при Учебных заведениях, существующих узаконений, по которым производятся пенсии и единовременные пособия Учителям и семействам их. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. I. — № 6825. — С. 138 – 139.

З приводу подань до Управляючого Міністерством народної освіти училищних начальств регламентується порядок призначення пенсій і одноразової допомоги законоучителям духовного сану в навчальних закладах відомства Міністерства народної освіти.

940. 1834, лютого 24. — Синодский. — О распространении силы указа 31 Августа 1832 года на дела о разводах браков между лицами ведомства Военного поселения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. I. — № 6845. — С. 159.

За рапортом до Синоду єпископа Слобідсько-Українського єпархіальним архієреєм дозволяється приймати рішення про розлучення підлеглих відомства військового населення, не представляючи справи на розгляд Синоду.

941. 1834, лютого 28. — Именной, объявленный Военным Министром. — О необучении кантонистов в приходских училищах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. I. — № 6865. — С. 186.

Управляючому Міністерством народної освіти Військовим міністром повідомляється воля імператора, згідно з якою заборона навчати кантоністів у повітових училищах поширюється і на училища парафіяльні.

942. 1834, березня 30. — Высочайше утвержденное Положение об управлении Дома Призрения нищих в Одессе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. I. — № 6945. — С. 245 – 250.

Передбачається, що біля входу до церкви на цвинтарі в Одесі мають бути поставлені карнавки для збору пожертв на користь притулку для бідних. Обумовлюється, що перед та після обіду та вечері бідні мають молитися, а в недільні та святкові дні повинні відвідувати церкву на цвинтарі.

943. 1834, квітня 16. — Синодский. — Об оставлении за штатом престарелых и больных монашествующих. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. I. — № 6993. — С. 293 – 294.

До відома підлеглих духовного відомства доводиться затверджене імператором розроблене в Синоді положення, спрямоване на уникнення викликаних збільшенням кількості старих та хворих ченців складностей при виконанні монастирських обов'язків.

944. 1834, квітня 22. — Манифест. — О совершеннолетию Его Императорскаго Высочества Наследника, Цесаревича и Великаго Князя Александра Николаевича. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. I. — № 7019. — С. 318 – 319.

Наказується відслужити в усіх церквах вдячний молебен з нагоди повноліття цесаревича.

945. 1834, квітня 23. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 137 — Оп. 13. — Спр. 1. — Арк. 185 зв. — 186.

Запроваджуються заходи на виконання маніфесту від 22 квітня 1834 р. про відзначення повноліття Великого князя Олександра Миколайовича.

946. 1834, червня 2. — Синодский, по Высочайшему повелению. — О дозволеннии нижним чинам холостым и вдовым, уволенным в безсрочный отпуск, вступать в законный брак. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. I. — № 7147. — С. 421.

Закріплюються умови вступу в шлюб звільнених у безстрокову відпустку нижніх військових чинів.

947. 1834, июня 10. — Синодский.—Об отчетности по ведомству Святейшаго Синода. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IX. — Отд.I. — № 7173. — С. 440 – 443.

Конкретизуються правила фінансової звітності по духовному відомству.

948. 1834, июня 10. — Синодский. — О снабжении лиц Духовнаго звания, отправляющихся в С.Петербург по каким бы ни было надобностям, паспортами от местных Консисторий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IX. — Отд.I. — № 7174. — С. 443 – 445.

На виконання імператорської волі запроваджується система додаткових заходів щодо впорядкування направлення до Санкт-Петербурга підлеглих духовного відомства.

949. 1834, июня 12. — Высочайше утвержденное Положение Комитета Министров, объявленное Синодом 4 Августа. — О представлении Синодальному Обер-Прокурору разсмотрения и разрешения вопросов, могущих открыться в Казенных Палатах по отчетности мест и лиц ведомства Святейшаго Синода. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IX. — Отд.I. — № 7178. — С. 446 – 447.

З приводу рішення Синоду згідно з загальним порядком розгляду в казенних палатах питань, пов'язаних із звітністю не підпорядкованих Міністерству фінансів інституцій, у компетенцію обер-прокурора Синоду передається вирішення відповідних проблем із звітністю установ духовного відомства.

950. 1834, червня 18. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 1. — Арк. 187 зв. – 188.

З приводу рапорту єпископа Слобідсько-Українського розтлумачується, що дійсними хрещеними батьком і матір'ю слід вважати лише одну із пар, присутніх при хрещенні.

951. 1834, июня 21. — Условия на содержание питейных сборов в трех Новороссийских Губерниях и Бессарабской Области с 1 Января 1835 по 1839 год. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IX. — Отд.I. — № 7208. — С. 571 – 612.

Забороняється продаж алкогольних напоїв у недільні й табельні дні впродовж служіння в парафіяльних церквах літургії, а також під час хресного ходу.

952. 1834, июня 21. — Условия для содержания питейных сборов в городе Одессе с его уездом с 1835 по 1839 год. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IX. — Отд.I. — № 7209. — С. 612 – 622.

Забороняється робота шинків, відерних і штофних лавок у недільні й табельні дні впродовж служіння в парафіяльних церквах літургії, а також під час хресного ходу.

953. 1834, июня 25 (*). — Высочайше утвержденное Положение о порядке производства в чины по Гражданской службе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IX. — Отд.I. — № 7224. — С. 656 – 665.

(*). *Распубликовано 30 Июня.*

Регламентується, зокрема, порядок вступу в цивільну службу священно- та церковнослужителів.

954. 1834, июля 1 (*). — Высочайше утвержденное Положение о Домашних Наставниках и Учителях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IX. — Отд.I. — № 7240. — С. 674 – 681.

(*). *Распубликовано 17 Июля.*

Імператором затверджується складене Міністром народної освіти положення, згідно з яким посади домашніх наставників та вчителів повинні займати особи християнського віросповідання.

955. 1834, июля 6. — Именной, объявленный Министром Народнаго Просвещения. — О необучении в Уездных и Приходских Училищах солдатских детей, прижитых отцами и по отставке. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IX. — Отд.I. — № 7254. — С. 705.

Міністру народної освіти Військовим міністром передана воля імператора, згідно з якою забороняється навчання в повітових і парафіяльних училищах дітей, народжених від солдат після виходу останніх у відставку.

956. 1834, июля 17. — Высочайше утвержденное Положение Комитета Министров, объявленное Сенату Министром Финансов. — О порядке 8-й народной переписи. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IX. — Отд.I. — № 7284. — С. 735–737.

Передбачається, що при перевірці даних перепису мають бути присутні парафіяльні священики та диякони. У разі необхідності священики та духовне керівництво зобов'язуються представляти метричні записи.

957. 1834, июля 20. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О предоставлении Синодальному Обер-Прокурору разрешать Гражданским чиновникам, увольняемым и уволенным уже в отставку из ведомства Грекороссийского исповедания, носить мундиры, духовному ведомству присвоенные. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IX. — Отд.I. — № 7291. — С. 740–741.

Повідомляється, що за доповіддю обер-прокурора Синоду про клопотання синодального секретаря імператором затверджено порядок надання дозволу цивільним чиновникам носити мундири духовного відомства.

958. 1834, июля 24 (*). — Именной, данный Сенату. — О правилах для приписки к городам людей, избранно рода жизни подлежащих. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IX. — Отд.I. — № 7295. — С. 744.

(*). Распубликован 8 Августа.

На ряд категорій, у тому числі й на іновірів, які прийняли християнство, поширюються правила приписки до міських громад церковників та інших осіб.

959. 1834, июля 31. — Высочайше утвержденное Положение Комитета Министров. — О пособии обращающимся в Православную веру Крымским Татарам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IX. — Отд.I. — № 7310. — С. 801.

За відгуком Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора з метою поширення православ'я серед кримських татар на тих з останніх, хто приймає православну віру, поширюються пільги, запроваджені для хрещених калмиків.

960. 1834, октября 5. — Выписка из Высочайше утвержденного Положения Комитета Министров. — О порядке рассмотрения дел об уклонившихся в Магометанскую веру новокрещенных Татарях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IX. — Отд.II. — № 7440. — С. 56–57.

Передбачається, що для впорядкування розгляду справ про відхід від православ'я хрещених татар слід керуватися правилами ведення всіх справ про відступ від віри.

961. 1834, октября 9. — Синодский, по Высочайшему повелению. — О непроизводении во Священники и Дияконы людей, подверженных подучей болезни. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IX. — Отд.II. — № 7450. — С. 64–65.

З приводу щоденного рапорту Санкт-Петербурзького військового губернатора імператором наказується Синоду звернути особливу увагу на те, щоб у священики та диякони не висвячувались особи, хворі на падучу, оскільки священнослужителі мають підносити Святі Дари.

962. 1834, октября 26 (*). — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — Об отмежевании в казенных селениях земли для церковных причтов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IX. — Отд.II. — № 7498. — С. 102–103.

(*). Распубликовано 30 Ноября.

За доповіддю Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату розтлумачуються деякі аспекти запровадженого згідно з Положенням від 6 грудня 1829 р. порядку відмежування підцерковних земель.

963. 1834, ноября 24. — Сенатский, по Высочайшему повелению.—О праздновании рождения Великой Княжны Анны Михайловны в 13 день Октября, а тезоименитства в 3 день Февраля. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.IX. — Отд.II. — № 7574. — С. 192–193.

Повідомляється, що згідно з волею імператора наказано провести вдячний молебен із нагоди народження Великої княжни й відслужити всеношну; до відома підлеглих Сенату

доводиться, що імператором затверджені складені Синодом додаткової форми згадки на екстеніях імен членів монаршої родини.

964. 1834, **ноября 27.** — Высочайше утвержденное Положение Комитета Министров, объявленное Сенатом 21 Декабря. — О нетребовании метрических свидетельств от желающих получить звание домашних Наставников, Учителей и Учительниц в течении года. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. II. — № 7585. — С. 199 – 200.

За поданням Міністра народної освіти роз'яснюється, що впродовж року від кандидатів на отримання посад домашніх наставників та вчителів слід вимагати не метричні довідки, а свідчення парафіяльних священиків чи пасторів про те, що ці кандидати належать до однієї з християнських конфесій.

965. 1834, **ноября 28.** — Высочайше утвержденное Положение о доходах и расходах города Одессы. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. II. — № 7589. — С. 201 – 208.

Обумовлюється, що від зборів звільняються монастирські подвір'я та будинки, у яких мешкають священно- і церковнослужителі або їхні вдови та сироти.

966. 1834, **ноября 28.** — Росписание доходов и расходов Портового города Одессы. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IX. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К № 7589. — С. 261 – 269.

До витрат міської думи віднесені утримання священика, церковнослужителів та церкви тюремного замку, жалування деяким іншим священно- та церковнослужителям, утримання сиріт і майбутніх півчих при соборі.

967. 1834. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 16 зв. – 17.

Повідомляється, що імператором затверджена передана синодальним обер-прокурором думка Синоду про доцільність запровадження через неврожай відповідних молебнів. До єпархій підсилаються тексти молитов.

968. 1835, **января 9.** — Именной, данный Сенату, распубликованный 26 Января. — Об отпуске добавочной суммы, на улучшение губернских штатов, по ведомствам: Святейшаго Синода, Министерства Финансов, Юстиции и Внутренних Дел. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. I. — № 7744. — С. 31 – 32.

Повідомляється, що Синоду доручається розподілення 200000 крб., виділених на посилення штатів канцелярій консисторій та духовних правлінь.

969. 1835, **февраля 4.** — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, распубликованное 26 Февраля. — Об утверждении в службе и исключении из оклада лиц податных состояний, поступающих в учителя приходских училищ. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. I. — № 7831. — С. 97 – 98.

За поданням Міністра юстиції уточнюються умови призначення вчителів парафіяльних училищ.

970. 1835, **февраля 4.** — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, объявленное Сенату Министром Народнаго Просвещения. — О назначении учителям приходских училищ и семействам их пенсий и единовременных пособий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. I. — № 7833. — С. 98.

За поданням Міністра народної освіти останньому доручається за вже існуючою процедурою виділяти з пенсійних коштів міністерства гроші на одноразову допомогу як нагороду кращим учителям парафіяльних училищ, їхнім вдовам та сиротам.

971. 1835, **февраля 5.** — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, объявленное Сенату Святейшим Синодом. — О росписании должностей по духовному ведомству, для определения пенсий чиновникам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. I. — № 7837. — С. 100 – 101.

За поданням синодального обер-прокурора в зв'язку з виданням нових штатів для деяких установ духовного відомства затверджується розпис посад, згідно з яким мають нараховуватись пенсії чиновникам.

972. 1835, февраля 5. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, объявленное Синодом 30 Марта. — О новом распределении должностей по духовному ведомству, невошедших в росписание мест по разрядам мундиров. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. I. — № 7838. — С. 101.

За поданням синодального обер-прокурора в зв'язку з виданням нових штатів для деяких установ духовного відомства затверджується доповнення в розпис посад за розрядами мундирів.

973. 1835, лютого 9. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 259. — Оп. 17. — Спр. 7. — Арк. 41 — 41 зв.

Наказується при звільненні за штат представників білого і чорного духовенства відбирати у них грамоти.

974. 1835, февраля 26. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 26 Марта. — О производстве жалования учителям Гимназий и училищ уездных, приходских и других низших, также штатным Смотрителям уездных училищ, по прошествии каждого месяца. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. I. — № 7904. — С. 177 — 178.

Імператором наказується внести доповнення до існуючого законодавства, які стосуються нарахування платні вчителям парафіяльних та інших училищ.

975. 1835, марта 12. — Высочайшее утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 11 Апреля. — Об означении в формулярных списках о службе, так и в увольнительных видах, какого кто вероисповедания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. I. — № 7948. — С. 230 — 231.

За доповіддю імператору обер-прокурора Синоду наказується в формулярних списках та видах на звільнення службовців усіх відомств позначати віросповідання як самих службовців, так і їхніх дружин та дітей.

976. 1835, апреля 2. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 8 Мая. — О неутверждении идолопоклонников в волостные и сельские начальники и писаря там, где вместе с идолопоклонниками жительствоуют Христиане. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. I. — № 8021. — С. 294 — 295.

З приводу подання до Міністра фінансів Казанської казенної палати імператором забороняється затверджувати представників "особливо шкідливих ересей" на громадських посадах у населених пунктах, де мешкають християни.

977. 1835, апреля 13. — Высочайше утвержденное Положение о Евреях, опубликованное 31 Мая. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. I. — № 8054. — С. 308 — 323.

Євреям забороняється, за деякими винятками, тримати в себе християн для допомоги у веденні господарства; забороняється зведення синагог та єврейських молитовних шкіл поблизу християнських церков; обумовлюється, що євреї, які навчаються в християнських навчальних закладах, не можуть бути примушені до зміни віри та відвідування уроків, на яких викладається християнський закон.

978. 1835, апреля, 22. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 22 Мая. — О пополнении правил на прописку к казенным селениям людей, обязанных избрать род податного состояния. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. I. — № 8080. — С. 364 — 365.

За доповіддю Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату вносяться доповнення в правила запису звільнених із духовного звання осіб у число казенних селян.

979. 1835, апреля 22. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, объявленное Министром Внутренних Дел. — О раскольниках, обращающихся к православию и возвращаемых из мест их поселения во внутренние губернии. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. I. — № 8082. — С. 367.

Розтлумачується зміст ст. 194 т. 15 Зводу Кримінальних Законів: забороняється запис колишніх сектантів, які через приєднання до православ'я повернені із Закавказзя, до громад, у яких вони знаходились до виселення з внутрішніх губерній.

980. 1835, мая 17. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 26 Августа. — О распределении причетников и другого низшаго звания людей, исключенных их духовнаго ведомства за пороки. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. I. — № 8139. — С. 424 – 425.

З приводу складеного в Синоді проекту положення про церковнослужителів, виключених з духовного звання за пороки, обумовлюється, що положення має поширюватись не лише на причетників (дячків, паламарів і псаломщиків), але й на півчих, дзвонарів і сторожів, які належали до духовного звання.

981. 1835, мая 31. — Сенатский. — О обращении вычетов из жалования Учителей приходских училищ в состав особаго капитала, при Министерстве Народнаго Просвещения составляемаго. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. I. — № 8205. — С. 692.

За подання Міністра народної освіти наказується не поширювати на вчителів парафіяльних училищ, які утримуються за рахунок міських громад, дію сенатського указу від 16 липня 1834 р. про направлення відрахувань із платні в міську казну для формування пенсійного капіталу.

982. 1835, июня 7 (*). — Высочайше утвержденный проект положения о Керченском Институте для воспитания девиц. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. I. — № 8227. — С. 711 – 714.

(*) Опубликован 12 Июля.

Декларується, що основою всього виховання в інституті має бути викладання Закону Божого.

983. 1835, июня 7. — Высочайше утвержденный штат Керченскаго для воспитания девиц Института. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. II. Штаты и табели. — К № 8227. — С. 247.

У штати включається вчитель Закону Божого, який не отримує жалування за викладання.

984. 1835, июня 17. — Высочайше утвержденное росписание табельным дням и форме одежды. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. II. Штаты и табели. — К № 8249. — С. 267 – 268.

Регламентується форма одягу військових у дні релігійних свят.

985. 1835, июня 26. — Высочайше утвержденное положение Кабинета Министров, опубликованное 14 Сентября. — О распространении по духовному ведомству силы узаконения 17 Сентября 1811 года., чтобы при начетах не свыше 25 рублей, никаких взысканий не делать и переписок не производить. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. I. — № 8273. — С. 771.

За поданням обер-прокурора Синоду затверджується положення, згідно з яким на духовне відомство поширюються умови не накладання стягнень, які були запроваджені раніше для інших відомств.

986. 1835, червня [?]. — Именный. — ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 153. — Спр. 88. — Арк. 1 – 1 зв.

Передбачається, що єпархіальні архієреї, незалежно від поліцейських установ, зобов'язані стежити за тим, аби до розкольників не приходили збігли священники; зазначається, що про кожний випадок появи в єпархії останніх має негайно доводитись до відома губернатора й обер-прокурора Синоду.

987. 1835, сентября 7. — Синодский. — О дозволеннии Епархальным начальствам выдавать метрические свидетельства по всем случаям. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. II. — № 8396. — С. 961 – 962.

З приводу запиту до Синоду секретаря Чернігівської духовної консисторії уточнюється порядок видачі витисок із метричних книг.

988. 1835, вересня 12. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1864. — Арк. 2–2 зв.

Повідомляються умови, на яких бажуючі священно– та церковнослужителі можуть перевестись до Томської єпархії.

989. 1835, сентября 17. — Высочайше утвержденное Положение Комитета Министров. — Об учреждении Статистических Комитетов в Николаеве, Севастополе и градоначальствах: Измаильском, Таганрогском, Одесском и Керчь–Еникольском. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. II. — № 8411. — С. 972–973.

За запискою Міністра внутрішніх справ передбачається, що до складу всіх статистичних комітетів повинні ввійти духовні особи, призначені єпархіальними архієреями.

990. 1835, сентября 26. — Именной, объявленный Комиссии Духовных Училищ, Членом оной, Действительным Статским Советником Нечаевым. — О назначении прогонов воспитанникам Семинарий, отправляемым к учительским должностям в приходския училища. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. II. Прибавление к Т. X. — № 8429 а. — С. 1.

За доповіддю імператору члена Комісії духовних училищ дія акту від 23 травня 1831 р. про видачу прогонів вчителям духовних повітових училищ поширюється на вихованців вищих духовних училищ, які призначаються в училища парафіяльні.

991. 1835, октября 7. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 2 Ноября. — О замене метрических свидетельств, при вступлении на службу, таковыми же из книг исповедных. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. II. — № 8448. — С. 1003–1004.

За доповіддю Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату в разі відсутності метричних свідоцтв про народження особам, які поступають на службу, дозволяється подавати свідоцтва зі словідних книг.

992. 1835, октября 7. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 13 Ноября. — Об освобождении священнослужительских детей от телеснаго наказания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. II. — № 8450. — С. 1004–1005.

За доповіддю Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату передбачається, що діти православних священників і дияконів не мають піддаватись тілесному покаранню за скоєні злочини.

993. 1835, октября 14. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 30 Ноября. — Об усыновлении купцами и мещанами их воспитанников. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. II. — № 8474. — С. 1024–1025.

За доповіддю Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату серед необхідних складових процедури усиновлення називається подання свідоцтва від поліції про те, чи було оголошено, що підкидьок хрещений, а у випадку, коли підкидьок знає про своїх батьків — свідоцтва від консисторії про дату народження та хрещення.

994. 1835, октября 28. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О разрешении впредь строить деревянные церкви повсеместно. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. II. — № 8517. — С. 1054–1055.

Повідомляється, що імператор затвердив складене з приводу думки Синоду положення Кабінету Міністрів, яким відновлюється дозвіл на зведення дерев'яних церков на всій території держави.

995. 1835, ноября 11. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 13 Января 1836. — О браках между иностранцами Православной веры и Российскими подданными сего же исповедания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. II. — № 8569. — С. 1095.

За поданням обер–прокурора Синоду доповнюються правила укладення шлюбів між іноземцями та підданими Російської імперії.

996. 1835, **ноября 20.** — Высочайше утвержденное росписание должностей гражданской службы по классам, от XIV до V включительно. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. II. Штаты и табели. — К № 8593. — С. 331 – 356.

Розписуються за класами посади чиновників, які служать у відомстві духовних справ православного сповідання.

997. 1835, **ноября 23.** — Высочайше утвержденный Устав Одесского Городского Девичья Училища, опубликованный 10 Января 1836. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. II. — № 8607. — С. 1120 – 1124.

Передбачається викладання в училищі церковнослов'янської мови, Закону Божого та священної історії.

998. 1835, **декабря 8.** — Именной, объявленный Комисариатскому Департаменту Военным Министром. — О производстве жалованья Священникам, исполняющим духовныя требы в военных госпиталях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. II. — № 8659. — С. 1165.

Імператором затверджується складене за поданням Комісаріатського департаменту положення Військової ради про виплату священикам, які служать у військових напівишталах, жалування в розмірі 75 крб. на рік.

999. 1835, **грудня 8.** — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 3.

Запроваджуються додаткові заходи щодо контролю за обов'язковим проходженням парафіянами сповідання і причастя.

1000. 1836, **января 24.** — Именной, объявленный Министру Финансов Военным Министром. — О выдаче денежного награждения кантонистам Магометанского или языческого исповеданий, принявшим Христианскую веру. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 8812. — С. 82.

За відношенням Міністра фінансів імператором наказується поширити порядок нагородження хрещених євреїв–кантоністів 25 крб. асигнаціями на хрещених у православну віру кантоністів–мусульман і язичників.

1001. 1836, **февраля 4.** — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, объявленное Министром Финансов. — Об исключении из оклада малолетних детей штатных при монастырях и Архирейских домах служителей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 8840. — С. 97.

За складеним з приводу запитів казенних палат поданням Міністра фінансів до Комітету Міністрів наказується виключити з окладу молодших 15–ти років дітей служителів монастирів і архіерейських будинків.

1002. 1836, **февраля 25.** — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О назначении преступникам обоого пола, посылаемым в монастыри на покаяние, кормовых денег на счет казны. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 8906. — С. 151.

За пропозицією Синоду наказується призначити, за деякими винятками, на утримання осіб, які відбувають покарання в монастирях, такі ж суми кормових грошей, які призначені арештантам.

1003. 1836, **февраля 25.** — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О включении должности Секретарей Епархиальных Попечительств о призрении бедных духовного звания и Помощника Правителя Канцелярии Экзарха Грузии в росписание о пенсионных окладах и парадных мундирах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 8908. — С. 154 – 155.

За запискою обер–прокурора Синоду секретарі епархіальних попечительств про бідних духовного звання зараховуються в пенсійному розписі до IX, а в розписі про мундири — до X розряду.

1004. 1836, марта 9. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О распространении мнения Государственного Совета, о неисполнении решений Уголовных Палат над канцелярскими служителями из купеческих и мещанских детей, и на детей церковнослужительских. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 8952. — С. 182.

Повідомляється, що імператором дана згода на пропозицію Синоду поширити на справи дітей церковнослужителів заборону виконувати без отримання рішення Синоду смертні вирок чи вирок про позбавлення честі.

1005. 1836, марта 9. — Синодский. — О применении правил о замене денежных пеней другими взысканиями, к проступкам присутствующих Духовных Консисторий, Правлений и Попечительств, Смотрителей благочиния и депутатств. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 8953. — С. 182 – 184.

З приводу доповіді секретаря Мозальовської духовної консисторії обумовлюється порядок застосування покарань за тяганину та недбалість підвідомчих Синоду осіб.

1006. 1836, марта 28. — Синодский. — О замене метрических свидетельств при вступлении на службу таковыми же из книг исповедных. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9036. — С. 246.

Даються роз'яснення стосовно порядку виконання затвердженої імператором 7 жовтня 1835 р. думки Державної Ради про дозвіл представляти при вступі на службу виписки зі сповідних книг замість метричних свідоцтв.

1007. 1836, марта 28. — Синодский. — О надписях на книгах, выдаваемых для сбора в пользу монастырей и церквей подаяний. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9037. — С. 246 – 247.

За пропозицією синодального обер-прокурора єпархіальним архієреям наказується при видачі книжок для збирання пожертв дотримуватись прийнятих раніше указів Синоду.

1008. 1836, апреля 6. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 23 Июля. — Об отмене присылки в Казенные Палаты нижними местами духовного ведомства месячных ведомостей о штатных суммах и вспомогательных окладах бедным причтам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9060. — С. 390 – 391.

За поданням обер-прокурора Синоду архієрейські будинки, монастирі, собори та церкви звільняються від необхідності подавати казенним палатам щомісячні відомості про штатні суми й допоміжні оклади бідним причтам.

1009. 1836, апреля 10. — Именной, объявленный Министром Юстиции. — О порядке рассмотрения дел о новокрещенных из Евреев и идолопоклонников, отпадающих от православия. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9073. — С. 413 – 414.

На справи ряду категорій осіб, які відходять від православ'я, поширюються запроваджені 5 жовтня 1834 р. правила розгляду судових справ хрещених мусульман, які зрелися своєї нової віри.

1010. 1836, апреля 28. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О воспрещении обращать крестьянския избы в старообрядческия молельни и устраивать в оных престолы. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9107. — С. 446 – 447.

З приводу доповіді Міністру внутрішніх справ Курського цивільного губернатора до відома керівництв губерній доводиться указ Синоду про заборону влаштовувати в селянських хатах молитовні, а в каплицях престоли, які є ознакою православних церков. Наказується не знищувати престоли, влаштовані в каплицях раніше на законних підставах.

1011. 1836, мая 11. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 11 Июня. — Об окладах икон, описываемых у должников. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9155. — С. 502 – 503.

За доповіддю Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату розтлумачується, що дія імператорського указу від 28 вересня 1827 р. поширюється і на оклади ікон, тобто забороняється відділяти оклади продавати їх за борги.

1012. 1836, мая 19. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — Об увольнении в отпуск лиц духовного звания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9182. — С. 523.

З приводу записки Міністра внутрішніх справ роз'яснюється, що до осіб духовного звання не може постійно застосовуватись встановлена для цивільних чиновників заборона звільнятися у відпустку довше ніж на 4 місяці.

1013. 1836, мая 19. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 29 Августа. — О дозволеніи Священникам и Дияконам православнаго вероисповедания обучать в частных домах арифметике, чтению и письму на Русском и древних языках. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9185. — С. 526 – 527.

За запискою Міністра народної освіти закріплюються умови, за яких православні священнослужителі можуть викладати в приватних будинках.

1014. 1836, мая 23. — Синодский. — О избирании в восприемники при святом крещении людей совершеннаго возраста. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9209. — С. 551 – 552.

Парафіяльні священники зобов'язуються роз'яснювати важливість місії хрещених батька та матері і не допускати до восприємництва осіб, молодших 17 років, тобто таких, які не досягли цивільного повноліття.

1015. 1836, мая 25. — Именной, объявленный Дежурному Генералу Начальником Главнаго Морскаго Штаба. — О содержании Священникам, командируемым в уезды для совершения треб при командах морскаго ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9211. — С. 552.

За положенням Адміралтейської ради імператором наказується призначати священно- та церковнослужителям, які відряджаються в повіті для задоволення релігійних потреб підлеглих морського відомства, утримання не вище того, яке мають священно- та церковнослужителі на військових судах.

1016. 1836, мая 25. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О вознаграждении на обращающиеся в кредитных установлениях капиталы духовнаго ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9215. — С. 598 – 599.

За поданням обер-прокурору Синоду передбачається покриття за рахунок державного бюджету 1%, що сплачується з капіталів духовного відомства на користь кредитних установ.

1017. 1836, мая 26. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — Об устройстве церквей при тюрьмах в уездных городах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9217. — С. 600.

За висновком Міністра внутрішніх справ з приводу поданої імператору доповідної записки президента Тюремного товариства дозволяється влаштовувати церкви при тюрмах у повітових містах, де знаходиться велика кількість в'язнів; обумовлюється, що витрати на таке облаштування мають покриватися виключно за рахунок добровільних внесків.

1018. 1836, мая 27. — Высочайше утвержденное положение о службе по учебной части при военно-учебных заведениях сухопутнаго ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9229. — С. 612 – 623.

Обумовлюється, що учні 1-го розряду, які завершили курс навчання в духовних академіях та семінаріях, по отриманні звільнення від духовного керівництва й за дозволом Сенату мають право викладати в навчальних закладах військово-сухопутного відомства без складання додаткового іспиту.

1019. 1836, июня 13. — Синодский. — О упразднении устроенных для сбора пожертвованій в пользу церквей, столбов, и о запрещении устроить их впредь. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9304. — С. 700 – 701.

З приводу відношення генерал-аудитора Військового міністерства розтлумачується, що викрадення грошей із стовпів для збирання пожертв слід вважати святотатством; для

попередження подібних крадіжок на майбутнє забороняється, за деякими винятками, використання таких стовпів.

1020. 1836, **юня 23.** — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — Об учреждении в Одессе Сиротского дома в ведении тамошнего Женского благотворительного Общества. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9338. — С. 756 – 759.

Передбачається, що в правління будинку має запрошуватись священик для виконання духовних потреб; серед предметів, які мають викладатись вихованцям сирітського будинку, називається катехізис.

1021. 1836, **юля 22.** — Высочайше утвержденное положение об увольнении нижних чинов морского ведомства в безсрочный отпуск. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9413. — С. 815 – 830.

Закріплюється обов'язок священиків, які вінчали нижніх чинів морського відомства, позначати на відпускних білетах останніх, коли і з ким ті були вінчані, а також імена дітей чоловічої статі, народжених під час перебування цих військових у безстроковій відпустці.

1022. 1836, **августа 8.** — Высочайше утвержденное положение о формировании из военных кантонистов кавалерийских эскадронов и артиллерийских батарей в округах военного поселения кавалерии. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9466. — С. 871 – 875.

Передбачається, що кантоністи Катеринославського, Херсонського та інших батальйонів повинні вивчати Закон Божий, який мають викладати полкові священики або священики, які знаходяться в округах.

1023. 1836, **серпня 8.** — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1201. — Арк. 36.

Уточнюється порядок подання Синоду звітної фінансової документації духовних правлінь.

1024. 1836, **серпня 14.** — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 9. — Арк. 8 зв. – 9.

Секретним указом православним священикам наказується допускати до сповіді та причастя уніатів з тим, що після цього останнім забороняється залишатись в уніатстві.

1025. 1836, **августа 24.** — Синодський, по Высочайшему повелению. — О производстве на содержание преступников обоего пола, присылаемых в монастыри на покаяние, или для назидания в вере, от казны кормовых денег. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. I. — № 9484. — С. 888.

Повідомляється зміст затвердженого імператором 25 лютого 1836 р. положення Комітету Міністрів про призначення кормових грошей на утримання осіб, які відбувають покарання в монастирях.

1026. 1836, **серпня 1.** — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О даровании раскольникам, за обращение к православию, токмо единожды прощения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. II. — № 9494. — С. 1.

З приводу записки Міністра внутрішніх справ дозволяється розкольників, які приєднуються до православ'я, лише один раз звільняти від відповідальності за відхід від православної віри.

1027. 1836, **жовтня 3.** — Іменний. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 8. — Арк. 41 зв. – 43.

За ухвалою Синоду на всі єпархії, у яких живуть розкольники, поширюються правила початкової освіти, запроваджені в Олонецькій єпархії, із доданням секретного пункту, згідно з яким благочинні мають щорічно повідомляти консисторіям кількість домашніх навчальних закладів і учнів у них, а консисторії мають подавати зведені дані про це директорам училищ.

1028. 1836, **жовтня 14.** — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 23 ноября. — О порядке исполнения 61 и 64 ст. Свода Зак. Гражд. в тех

случаях, когда одна из жен Магометанина принимает Св. крещение. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. II. — № 9610. — С. 88 – 89.

За запитом Комітету Міністрів розглядається, що в разі хрещення однієї з дружин мусульманина слід керуватись висновком Синоду, за яким такий шлюб може залишатись законним і не повинен затверджуватись вінчанням у православної церкви, якщо чоловік зобов'язується хрестити дітей, які народяться від такого шлюбу, не переслідуватиме дружину за її віросповідання і розлучиться з іншими дружинами.

1029. 1836, октябрю 15. — Сенатский. — Об определении в статскую службу священнослужительских детей, не занимавших причетнических должностей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. II. — № 9615. — С. 90 – 91.

З приводу рапортів Тверського і Чернігівського губернських правлінь і Тверської казенної палати розглядається, що дія затвердженої імператором 17 травня 1835 р. думки Державної Ради про розподіл звільнених з духовного відомства за пороки людей не повинна поширюватись на осіб, звільнених за власним бажанням.

1030. 1836, октябрю 27. — Синодский. — О производстве из казны содержания духовным лицам, заключенным в монастыри в виде арестантов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. II. — № 9655. — С. 159.

Імператором затверджується зроблене Синодом через свого обер-прокурора подання про дозвіл виділити з казни по 120 крб. на рік на утримання засуджених до перебування в монастирях духовних осіб.

1031. 1836, жовтня 29. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 8. — Арк. 41 зв. – 43.

Повідомляється зміст іменного указу від 3 жовтня 1836 р. із секретним додатковим пунктом стосовно обліку домашніх навчальних закладів і учнів у них.

1032. 1836, листопада 11. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 9. — Арк. 12 зв. – 13.

Підтверджується заборона вільним мастеровим друкувати святці.

1033. 1836, ноябрю 18. — Высочайше утвержденное Положение о производстве в чины и об определении пенсий и единовременных пособий по учебной части Министерства Народного Просвещения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. II. — № 9712. — С. 203 – 207.

Обумовлюється, що право на отримання пенсії і одноразової допомоги поширюється й на професорів богослов'я та законотворителів духовного сану, а також їхніх вдов та сиріт незалежного від того утримання, яким вони користуються по духовному відомству.

1034. 1836, ноябрю 18. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, распубликованное 10 Декабря. — О мерах к предупреждению многобрачия. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. II. — № 9713. — С. 207 – 208.

За поданням Міністра юстиції вносяться доповнення до ст. 662 т. 15 Зводу кримінальних законів, згідно з якими по завершенні духового суду справа винного в багатощлюбності передається Синодом Сенату для покарання такої особи світським судом за підлог; обумовлюється, що духовну епитимію засуджених має відбувати в місцях покарання, визначених світським судом.

1035. 1836, декабря 1. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, распубликованное 25 Января 1837. — О порядке выдачи билетов и заграничных паспортов отправляющимся в Иерусалим. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. II. — № 9748. — С. 240 – 241.

Передбачається, що в Російській імперії паспорти для проїзду в Єрусалим можуть видаватись лише в Одесі, Кишиневі, Ізмаїлі, Феодосії, Сімферополі, Керчі й Таганрозі.

1036. 1836, декабря 4. — Синодский. — О имени соборным, приходским и кладбищенским церквам печатей, вырезанных по однообразной форме. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. II. — № 9756. — С. 243 – 244.

Повідомляється, що за доповіддю обер-прокурора Синоду імператором затверджено печатки церков та монастирів.

1037. 1836, декабря 22. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 6 Февраля 1837. — О денежном награждении карантинным Священникам за десятилетнюю при карантинах службу. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. II. — № 9803. — С. 311.

За поданням Міністра внутрішніх справ наказується поширити на карантинних священиків дію закону про нагороду за десятирічну службу при карантині.

1038. 1836, декабря 31. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 17 Февраля 1837. — О положении для управления Сиротскими домами, состоящими под ведением Приказов Общественного Призрения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XI. — Отд. II. — № 9816. — С. 335 – 353.

Передбачається, що сироти мають вивчати Закон Божий, викладання якого доручається священикам; обумовлюється, що під час Великого Посту вихованці повинні говіти та прилучатися святих тайн, а в недільні та святкові дні відвідувати церкву в супроводі наглядачів; у церкві хлопці зобов'язуються вчитись читати на криласі та співати.

1039. 1837, января 12. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — Об освобождении духовных чинов от вычетов из жалованья на составление пенсионного капитала. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. I. — № 9856. — С. 40.

За поданням Синоду розтлумачується, що всі православні чини духовного звання звільняються від відрахувань у пенсійний капітал.

1040. 1837, февраля 17. — Сенатский. — О снабжении священнослужителей монашествовавшего и белого духовенства, отправляемых по распоряжению начальства в весеннее и осеннее время, прогонами на третью лошадь. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. I. — № 9949. — С. 95 – 97.

Повідомляється, що за поданням Синоду імператором затверджено виділення додаткових прогонних коштів духовним особам за рахунок екстраординарних сум, які знаходяться в синодському розпорядженні.

1041. 1837, марта 16. — Высочайше утвержденное Положение Комитета Министров, опубликованное 24 Мая. — О местах, подведомственных Главному Управлению духовными делами Православного и Греко-Унитского исповеданий, которые сравнены с губернскими присутственными местами. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. I. — № 10039. — С. 175 – 176.

Затверджується поданий обер-прокурором Синоду список установ, які мають бути зрівняні з губернськими присутніми місцями в питанні призначення молодих дворян; єпархіальним архієреям доручається опікуватись молодими дворянами, які служать у цих установах; обер-прокурор Синоду зобов'язується двічі на рік доповідати про них імператору.

1042. 1837, апреля 13. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 28 Мая. — О назначении Магометанам и язычникам за принятие ими Св. крещения денежного и одежного награждения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. I. — № 10135. — С. 235 – 236.

За пропозицією Міністра фінансів, на яку дана згода Синоду, наказується припинити зарахування в податки запроваджені раніше винагороди за прийняття православ'я.

1043. 1837, мая 9. — Высочайше утвержденный доклад Синода. — Об учреждении для Херсонской и Таврической губерний в городе Одессе особой Епархии 2 класса. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. I. — № 10219. — С. 306 – 307.

Із складу Катеринославської та Кишинівської єпархій виділяється єпархія Херсонська й Таврійська; регламентуються умови її облаштування.

1044. 1837, мая 9. — Высочайше утвержденный доклад Синода. — Об учреждении для Херсонской и Таврической губерний в городе Одессе особой Епархии 2 класса. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К № 10219. — С. 56 – 58.

Наводяться ітати Катеринославського архієрейського будинку третього класу та Херсонського архієрейського будинку в Одесі другого класу.

1045. 1837, травня 20. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 9. — Арк. 24 зв., 30 зв.

Повідомляється зміст височайше затвердженої 9 травня 1837 р. доповіді Синоду про влаштування Херсонської й Таврійської єпархії. Наводяться височайше затверджені ітати Херсонського й Катеринославського архієрейських будинків.

1046. 1837, мая 29. — Высочайше утвержденный Устав Ришельевского Лицея. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. I. — № 10285. — С. 343 – 351.

Передбачається діяльність при лицей кафедрі догматичного та морального богослов'я, предмети якої мають слухати всі студенти православного сповідання; обумовлюється, що в гімназії, яка знаходиться при лицей, мають викладатися Закон Божий, священна та церковна історія.

1047. 1837, мая 29. — Высочайше утвержденный штат Ришельевского Лицея, с состоящею при нем Гимназиею. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К № 10285. — С. 58 – 59.

Передбачається, що професор богослов'я має отримувати 2000 крб. на рік, жити в квартирі при лицей та одержувати за виконання обов'язків настоятеля церкви 500 крб. із пансіонних сум; обумовлюється, що платня законовчителя гімназії має складати 1000 крб. на рік.

1048. 1837, июня 3. — Высочайше утвержденный общий наказ Гражданским Губернаторам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. I. — № 10303. — С. 361 – 439.

Декларується, що цивільні губернатори повинні намагатися мати точні відомості, зокрема, про церкви та монастирі, які діють у межах їхніх губерній; губернаторам надається право звертатися за допомогою до внутрішньої сторожі для охорони благопристойності під час церковних свят; обумовлюється, що цивільні губернатори мають зноситись з єпархіальною владою відношеннями; губернаторам наказується забезпечувати збереження наданих духовним особам прав та пільг, виконувати інші обов'язки стосовно захисту церкви та віри.

1049. 1837, июня 3. — Высочайше утвержденный общий наказ Гражданским Губернаторам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К № 10303. — С. 60 – 86.

Обумовлюється необхідність подавати в рапорті кожного цивільного губернатора на ім'я імператора відомостей про кількість кам'яних і дерев'яних церков, монастирів і каплиць.

1050. 1837, июня 3. — Высочайше утвержденное положение о порядке производства дел в Губернских Правлениях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. I. — № 10304. — С. 439 – 463.

Обумовлюється, що до компетенції перших відділень канцелярії губернських правлінь належить ведення справ звільнених з духовного відомства, а до компетенції других відділень — охорона віри, благочестя та моральності; передбачається, що з питання отримання довідок з метричних книг губернські правління мають зноситись із консисторіями, а не духовними правліннями.

1051. 1837, июня 3. — Высочайше утвержденное положение о земской полиции. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. I. — № 10305. — С. 463 – 484.

Значається, що до компетенції станового пристава відноситься складання відомостей про церкви та монастирі, а до обов'язків земського суду та підлеглих йому осіб — пересилка благочинним деяких розпоряджень духовного керівництва, захист прав православної церкви, моральності населення, складання відомостей про церкви та монастирі.

1052. 1837, июня 3. — Высочайше утвержденное положение о земской полиции. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. II. Штаты и табели. — К № 10305. — С. 96 – 111.

Обумовлюється подання в описі станів повіту відомостей про церкви та монастирі.

1053. 1837, июня 3. — Высочайше утвержденный Наказ чинам и служителям земской полиции. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. I. — № 10306. — С. 484 – 521.

Спеціально обумовлюються обов'язки земського суду та підлеглих йому осіб по охороні прав православної церкви.

1054. 1837, июня 8. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, объявленное Временным Советом для управления Департаментом Государственных Имуществ. — О причислении к казенным волостям церковнослужителей, исключаемых из духовного ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. I. — № 10316. — С. 527 – 528.

Закріплюється запропонований Тимчасовою радою для управління департаментом державного майна порядок запису до казенних волостей засланих звільнених з духовного відомства за пороки церковнослужителів.

1055. 1837, августа 27. — Синодский. — О допущении в восприемники и восприемницы при Св. крещении достигших совершеннолетия церковного. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. I. — № 10520. — С. 728 – 729.

Роз'яснюється, що хрещеними батьками та матерями можуть бути лише особи, які досягли церковного повноліття, тобто чоловіки не молодше п'ятнадцяти, а жінки тринадцяти років.

1056. 1837, вересня 4. — Сенатський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 10 – 11.

Даються роз'яснення стосовно того, якими законами слід керуватися при відведенні землі до церков.

1057. 1837, октября 12. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 21 Января 1838. — О распространении на духовное ведомство правила о мелочных постройках и починках зданий, не превышающих 5000 рублей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. I. — № 10580. — С. 790 – 793.

За висновком Синоду на духовне відомство поширюються запроваджені 31 травня 1835 р. правила зведення та ремонту будівель, витрати на які не перевищують 5000 крб.

1058. 1837, жовтня 25. — Сенатський. — ДАХО. — Ф. 14. — Оп. 1. — Спр. 1559. — Арк. 17 зв.

Херсонській казенній палаті наказується при відмежуванні землі керуватись не указом від 6 грудня 1829 р., а приміткою до ст. 305 т. X. Зводу межових законів, згідно з якою у Новоросійському краї передбачається відмежування до церков казенних селищ по 120 десятин.

1059. 1837, октября 26. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 10 Декабря. — О воспрещении торговцам в лавках, мелочных лавочках и на ярмарках продавать восковые свечи счетом и в розницу в количестве менее 20 фунтов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. I. — № 10606. — С. 805 – 806.

За доповіддю Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату підтверджується виключне право церков продавати церковні свічки в роздріб.

1060. 1837, ноября 2. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 30 Ноября. — О производстве содержащимся под стражею священнослужителям кормовых денег. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. II. — № 10642. — С. 834.

За поданням Міністра внутрішніх справ на утримання під вартою священнослужителів, які не мають ніякої власності, виділяється по 25 коп. на добу до завершення суду.

1061. 1837, **ноября 9.** — Синодский. — О своевременном доставлении в Святейший Синод сведений о служащих по духовному ведомству лицах, следующих ко внесению в адрес–календарь. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. II. — № 10698. — С. 896 – 897.

За пропозицією обер–прокурора Синоду уніфікується порядок подання відомостей для внесення в адрес–календар.

1062. 1837, **ноября 30.** — Синодский. — О форме для брачных обысков. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. II. — № 10759. — С. 947 – 948.

Уніфікується форма ведення шлюбних обшуків та пояснюються деякі умови вінчання.

1063. 1837, **грудня 18.** — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 297. — Арк. 35 – 36.

До підлеглих духовного відомства доводиться зміст височайше затвердженої 22 листопада 1837 р. доповіді Синоду про посилення контролю за веденням метричних книг.

1064. 1837, **декабря 29.** — Синодский. — О порядке перевода священно– и церковнослужителей из одной епархии в другую. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. II. — № 10843. — С. 1059 – 1060.

За поданням Комісії духовних училищ єпархіальним архієреям наказується направляти до єпархій, у яких відчувається брак духовних осіб, лише гідних священно– та церковнослужителів.

1065. 1838, **января 7.** — Именной, данный Сенату, опубликованный 26 Января. — О дарованной купцам и ремесленникам городов Николаева и Севастополя льгот в платеже гильдейских повинностей и податей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. I. — № 10864. — С. 9 – 10.

Заявляється, що з виселенням із Миколаєва та Севастополя євреїв виникла необхідність посилити християнське населення цих міст.

1066. 1838, **января 10.** — Выписка из Высочайше утвержденного мнения Государственного Совета. — О представлении приговоров Уголовных Палат о соvrашенных из православия в другая исповедания, Министерству Внутренних Дел. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. I. — № 10872. — С. 14.

Запроваджується новий порядок затвердження вироків у справах про осіб, які відійшли від православ'я: передбачається, що в розгляді таких справ мають брати участь кримінальні палати, губернатори, Міністерство внутрішніх справ, Комітет Міністрів та імператор.

1067. 1838, **января 18.** — Высочайше утвержденное Положение Комитета Министров, опубликованное 25 Февраля. — О производстве в чины воспитанников Духовных Семинарий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. I. — № 10902. — С. 36 – 37.

За поданням Міністра фінансів уточнюється порядок отримання чинів випускниками духовних семінарій.

1068. 1838, **января 27.** — Высочайше утвержденное Положение о дивизионных артиллерийских школах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. I. — № 10933. — С. 54 – 67.

Передбачається, що для викладання в дивізіонних артилерійських школах Закону Божого мають запрошуватись полкові та парафіяльні священники.

1069. 1838, **января 27.** — Высочайше утвержденное Положение о дивизионных артиллерийских школах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К № 10933. — С. 9 – 20.

У навчальних програмах розписується кількість годин, яка відводиться на вивчення Закону Божого.

1070. 1838, **февраля 7.** — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О ведении метрических книг по новым формам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. I. — № 10956. — С. 91 – 92.

Повідомляються затверджені імператором складені Синодом додаткові правила ведення метричних книг за новими формами.

1071. 1838, февраля 7. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О ведении метрических книг по новым формам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К № 10956. — С. 21 – 23.

Наводиться зразок трьох частин метричної книги нової форми.

1072. 1838, лютого. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1026. — Арк. 1–4.

Наказується нагородити за перебування у чумному карантині священника Ф. Самборського щорічним пенсіоном у розмірі 500 крб.

1073. 1838, апреля 6. — Высочайше утвержденное положение о детях служителей, при Архиерейских домах и монастырях находящихся. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. I. — № 11123. — С. 276 – 279.

Визначається правовий статус дітей служителів архиерейських будинків і монастирів.

1074. 1838, апреля 11. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 26 Мая. — О продаже с публичного торга украшений с икон по частным и казенным взысканиям. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. I. — № 11133. — С. 283 – 284.

За доповіддю Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату дозволяється продаж з торгів конфіскованих у боржників риз та прикрас, які зняті з ікон чи лише приготовані до покладання на ікони; зберігається порядок, за яким забороняється продаж окладів, риз та інших прикрас, які знаходяться на іконах.

1075. 1838, апреля 16. — Высочайше утвержденное положение о Фельдшерских школах при военных госпиталях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. I. — № 11143. — С. 299 – 304.

Передбачається, що до курсу навчання в фельдшерських школах при військових шпиталях включено Закон Божий та коротка священна історія; викладання цих предметів, а також арифметики, російської та латинської мов доручається шпитальним або іншим священникам.

1076. 1838, апреля 16. — Высочайше утвержденное положение о Фельдшерских школах при военных госпиталях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К № 11143. — С. 87 – 88.

Штатами передбачається виплата жалування шістьом священникам, які мають працювати в шести фельдшерських школах; наводиться навчальний розклад, у якому відводяться години для вивчення Закону Божого та священної історії.

1077. 1838, апреля 30. — Высочайше утвержденный проект учреждения о управлении государственными имуществами в губерниях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. I. — № 11189. — С. 405 – 654.

Визначаються повноваження ланок системи управління державним майном у сфері охорони віри, благопристойності та моральності.

1078. 1838, апреля 30. — Высочайше утвержденный проект учреждения о управлении государственными имуществами. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К. № 11189. — С. 116 – 136.

У правилах для влаштування казенних поселень обумовлюється, що церкви мають будуватись на площах, у пристойних місцях.

1079. 1838, июня 17. — Условия на содержание питейных сборов в трех Новороссийских губерниях с 1 Января 1839 по 1843 год. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. I. — № 11344. — С. 914 – 960.

Забороняється продаж у питних закладах у недільні й табельні дні впродовж служіння в парафіяльних церквах літургії та під час хресного ходу; за порушення цієї заборони передбачається стягнення в подвійному розмірі суми, отриманої від незаконного продажу.

1080. 1838, июля 5. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О непредоставлении Евреям, принявшим крещение по старообрядческой или иной,

законами непризнанної секте, никаких льгот и преимуществ. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. II. — № 11389. — С. 8.

За запискою Міністра внутрішніх справ забороняється поширювати положення про пільги хрещеним євреям на тих осіб, які приєдналися не до однієї з визнаних офіційно християнських конфесій.

1081. 1838, юлія 5. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О порядке рассмотрения дел о совращенных из Православия в другия исповедания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. II. — № 11390. — С. 8 – 9.

З приводу записки Міністра внутрішніх справ вносяться зміни в запровадженій 10 січня 1838 р. порядок затвердження вироків по справам осіб, які відійшли від православ'я: передбачається, що в разі одноголосного рішення Комітету Міністрів справи повинні передаватись імператору лише у виключних випадках.

1082. 1838, сентября 6. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — Об отводе православным монастырям лесных участков из казенных дачь. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. II. — № 11518. — С. 109 – 111.

За запискою Міністра державного майна і відношенням директора першого департаменту Міністерства державного майна до Управляючого справами Комітету Міністрів затверджуються умови та порядок відведення монастирям ділянок лісу.

1083. 1838, сентября 27. — Синодский. — О доставлении Директорам училищ сведений о состоянии домашних учебных заведений, учрежденных для обучения поселянских детей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. II. Прибавление к Т. XIII. — № 11561 а. — С. 20.

За повідомленням Міністра народної освіти духовним консисторіям наказується доставляти директорам училищ щорічні докладні відомості про домашні навчальні заклади.

1084. 1838, октября 24. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 2 Декабря. — О неучаствовании членам судебных мест из Евреев в решении дел, касающихся Православной Церкви. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. II. — № 11668. — С. 241.

За доповіддю Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату передбачається необхідність заміни в складі магістратів іудеїв християнами для розгляду судових справ, які стосуються православної церкви.

1085. 1838, октября 31. — Синодский. — О правилах, которыя должны быть наблюдаемы при требовании перемены архиерейских и монастырских служителей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. II. Прибавление к Т. XIII. — № 11695 а. — С. 22 – 24.

З приводу повідомленої Міністру державного майна ухвали Синоду визначається порядок призначення та звільнення служителів архіерейських будинків і монастирів.

1086. 1838, ноября 1. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 28 Ноября. — О воспрещении лицам духовнаго ведомства всех исповеданий, ввоза вина в отдаваемыя на откуп казенныя селения и в арендныя старостинския имения для домашняго употребления. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. II. — № 11701. — С. 278 – 279.

За постановою першого департаменту Сенату забороняється придбання духовенством відданих на відкуп казенних селищ гарячого вина поза межами останніх; забороняється дарування духовним особам гарячого вина парафіянами.

1087. 1838, ноября 14. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 7 Января 1839. — О дозволеннии учреждать местечки в помещичьих имениях Новороссийскаго края и Бессарабской области. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. II. — № 11746. — С. 304 – 305.

За поданням першого департаменту Сенату серед умов, яким повинен відповідати населений пункт для отримання статусу містечка називається наявність церкви. Передбачається, що в разі належності до парафії кількох населених пунктів центром парафії має вважатись містечко.

1088. 1838, **ноября 21** — Именной, объявленный Его Императорскому Высочеству Главному Начальнику Пажескаго и всех сухопутных Кадетских Корпусов. — О сравнении прав и преимуществ лиц духовных особ дворянскаго происхождения с военными чинами при зачислении детей их в военно-учебныя заведения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. II. — № 11755. — С. 326.

За доповіддю імператору головного начальника пажеського та всіх сухопутних кадетських корпусів наказується при зарахуванні кандидатами у військові навчальні заклади дітей духовних осіб, які мають права дворянства, керуватись розробленою Синодом системою співвідношення прав і привілеїв.

1089. 1838, **ноября 27**. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 31 Декабря. — О внесении на рассмотрение в Сенат дел по нарушению карантинных правил лицами из дворян, священно-служителей, почетных граждан и купцов 1 и 2 гильдий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIII. — Отд. II. — № 11789. — С. 354–355.

За поданням Міністра внутрішніх справ передбачається позачерговий розгляд Сенатом справ про порушення карантинних правил священнослужителями.

1090. 1838, **декабря 28**. — Синодский. — О принятии на счет казны неправильных расходов, произведенных из вспомогательных окладов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. II. Прибавление к Т. XIII. — № 11897 а. — С. 26–27.

Повідомляється, що за ухвалами Синоду імператором наказано віднести на рахунок державної казни помилково виплачені кошти допоміжних окладів.

1091. 1839, **января 25**. — Именной, объявленный Синодальным Обер-Прокурором. — О разрешении венчать браки на кануне высокаторжественных дней. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 11967. — С. 103.

Дозволяється вінчати шлюби напередодні днів народження та тезоіменитства членів імператорської родини.

1092. 1839, **февраля 28**. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, объявленное Военным Министром. — О причислении должности Письмоводителя полевого Обер-Священника действующей армии к X классу. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12064. — С. 176.

Наказується зарахувати посаду письмоводителя польового обер-священника діючої армії до Х класу за розписом посад.

1093. 1839, **марта 1**. — Высочайше утвержденное учреждение Канцелярии Обер-Прокурора Святейшаго Синода. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12068. — С. 178–179.

Поданим імператору обер-прокурором Синоду проектом визначається коло повноважень Канцелярії в питаннях керівництва підлеглими духовного відомства; зазначається, що розподіл цих повноважень між відділеннями й столами доручається обер-прокурору Синоду.

1094. 1839, **марта 1**. — Высочайше утвержденное положение о духовно-учебном управлении при Святейшем Синоде. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12070. — С. 179–183.

Ліквідується Комісія духовних училищ, частина справ якої передається нововлаштованому Духовно-навчальному управлінню та Господарському комітету.

1095. 1839, **марта 1**. — Высочайше утвержденное положение о Хозяйственном Управлении при Святейшем Синоде. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12071. — С. 183–186.

Визначаються повноваження Господарського управління в питаннях керівництва справами духовного відомства.

1096. 1839, **марта 8**. — Высочайше утвержденный журнал Адмиралтейств-Совета. — О производстве добавочнаго жалованья священникам Грекороссийскаго исповедания, за

исправление духовных треб по морским госпиталям. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. Прибавление к Т. XIV. — № 12088 а. — С. 4.

З приводу записки генерал-інтенданта флоту передбачається виплата з коштів Морського Міністерства додаткового жалування в розмірі 100 крб. на рік православним священикам, які виконують, крім основних обов'язків, треби в морських шпиталях.

1097. 1839, марта 9. — Именной, объявленный Министром Государственных Имуществ. — О допущении раскольников к общественным должностям по волостям и сельским обществам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12090. — С. 192 – 193.

Визначається дозволено пропорція між кількістю представників “найбільш шкідливих сект” і православних на громадських посадах; передбачається, що перші мають право лише на зайняття найнижчих виконавчих посад. Обумовлюється, що такий порядок не поширюється на сільські громади Таврійської губернії, які складаються виключно з представників “найбільш шкідливих сект”.

1098. 1839, марта 20. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О восприимении вступать в государственную службу диаконам и священникам, слагающим по желанию с себя сей сан, первым ранее шести лет, а последним ранее десяти лет. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12148. — С. 266.

Повідомляється, що з приводу доповіді Синоду імператором запроваджується обмеження права зайняття посад державних службовців звільненими за власним бажанням священнослужителями.

1099. 1839, марта 21. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 22 Мая. — О распространении действия 344 ст. Свод. Зак. о Пошлин. и на учебные заведения, подведомственные духовному начальству. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12154. — С. 268.

Затверджується порядок, згідно з яким навчальні заклади духовного відомства мають право без сплати мита укладати угоди про купівлю чи отримання в дарунок нерухомості. Імператором не затверджується пропозиція Комісії духовних училищ щодо повернення Катеринославській семінарії мита, стягнутого за купівлю будинку.

1100. 1839, марта 23. — Высочайше утвержденный Сельский Полицейский Устав для государственных крестьян. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12165. — С. 279 – 289.

Закріплюються обов'язки сільської поліції по забезпеченню правопорядку в православних церквах та поза ними під час служби, по боротьбі з забобонами, запобіганню відходу від православ'я.

1101. 1839, марта 23. — Высочайше утвержденный Сельский Судебный Устав для государственных крестьян. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12166. — С. 289 – 316.

Передбачається покарання за проступки, спрямовані проти церковного благочестя.

1102. 1839, марта 28. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 25 Апреля. — О распространении на служителей из казенных крестьян, находящихся при архиерейских домах и монастырях 20-летнего срока службы, определенного для детей служительских. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12182. — С. 327 – 328.

За поданням Міністра державного майна для казенних селян, які служать при архієрейських будинках та монастирях, встановлюється 20-річний термін служби, який може бути продовжений за бажанням самих селян.

1103. 1839, апреля 10. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 3 Июня. — О Св. иконах в имуществе должников, у которых есть поручители. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12217. — С. 353 – 354.

За поданням четвертого департаменту Сенату вносяться доповнення в законодавство про конфіскацію майна: передбачається, що ікони боржника можуть бути віддані кредитору за взаємною згодою не з боржником, а з його поручителем.

1104. 1839, апреля 24. — Сенатский. — О подтверждении всем Губернским Правлениям, дабы они исключаемых за порочное поведение из духовного звания церковнослужителей, признанных неспособными к земледельческим работам, оставляли в Приказах Общественного Призрения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12255. — С. 373.

Підтверджується необхідність суворого дотримання положень ст. 251 т. 14 Зводу постанов про попередження та припинення злочинів стосовно звільнених з духовного відомства церковнослужителів.

1105. 1839, апреля 26. — Сенатский. — О предписании всем Рекрутским Присутствиям, чтобы при приеме по найму в рекруты из новокрещеных Магометан и язычников, не было требуемо согласия их родителей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12277. — С. 386.

З приводу повідомлення Міністру внутрішніх справ Казанського військового губернатора наказується при прийомі за наймом в рекрути хрещених мусульман і язичників не вимагати згоди на це ні їхніх рідних батьків, які не змінили сповідання, ні батьків хрещених.

1106. 1839, апреля 29. — Высочайше утвержденное положение о постоянной повинности в г. Симферополе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12284. — С. 389 – 394.

Обумовлюється, що будинки, у яких мешкають духовні особи, не входять у оцінку й звільняються від збору на постовеу повинність.

1107. 1839, мая 27. — Высочайше утвержденное положение о постоянной повинности в городе Севастополе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12381. — С. 508 – 513.

Обумовлюється, що полкові священники отримують квартирні гроші нарівні з капітанами, а будинки, у яких мешкають духовні особи, не входять у оцінку й звільняються від збору на постовеу повинність.

1108. 1839, июня 21. — Именной, данный Сенату, опубликованный 13 Июля. — О полюбовном размежевании дачь, состоящих в чрепозлосном и общем владении. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12458. — С. 567 – 570.

Дозволяється наділяти церкви та монастирі не тими землями, якими вони користувались до полюбовного розмежування; при цьому проголошується обов'язковим відмежування ділянки не меншої, ніж була раніше, а також наявність заоди самих монастирів, священнослужителів і духовного керівництва.

1109. 1839, июня 23. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О присоединении Греко-Унигской в России церкви в полное общение Православно-Кафолической Восточной церкви и в нераздельный состав церкви Всероссийския. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12467. — С. 576 – 578.

Повідомляється, що за проханням уніатських єпископів і за складеним уніатським духовенством Соборним актом імператором приєднано уніатську церкву до церкви православної.

1110. 1839, липня 31. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 43.

За рапортом Гавріїла, архієпископа Херсонського і Таврійського, затверджується рішення єпархіального керівництва про позбавлення ієродиякона Корсунського монастиря Євфимія Дурнавіна сану за тягцтво і непристойне життя.

1111. 1839, августа 27. — Именной, объявленный Коммисариатскому департаменту. — О производстве содержания 7 Иеромонахам, назначенным в Балаклавский Георгиевский монастырь. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12654. — С. 686.

Наказано кожному з семи призначених до Балаклавського монастиря ієромонахів встановити жалування в розмірі 500 крб. на рік.

1112. 1839, **серпня 9.** — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О назначении пенсий и пособия Священникам карантинного ведомства и их семействам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12678. — С. 717.

Повідомляється, що за поданням Управляючого Міністерством внутрішніх справ імператором наказано керуватись при призначенні пенсій і допомоги карантинним священикам і їхнім родинам положеннями примітки III. ст. 1401 Зводу пенсійних постанов.

1113. 1839, **жовтня 1.** — Именной объявленный Обер-Прокурор Святейшаго Синода. — О распространении на возсоединенных от Унии Преосвященных и духовенство всех тех постановлений, которые относятся к правам и обязанностям древлеправославных Преосвященных и духовенства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. Прибавление к Т. XIV. — № 12734 а. — С. 24 – 25.

За пропозицією обер-прокурора Синоду наказується урівняти колишнє уніатське духовенство в правах з духовенством православним із асигнуванням Синодом додаткових коштів на фінансування витрат першого.

1114. 1839, **жовтня 3.** — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 27 Октября. — О дозволеннии исключенным при действии прежних постановлений из духовнаго звания священно и церковно-служителям и отданным на пропитание к их родственникам, записываться в городское и крестьянское звание. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12742. — С. 747 – 749.

За переданою Комітету Міністрів у записці Міністра юстиції ухвалою першого департаменту Сенату звільненням з духовного звання за пороки і переданим родичам священнослужителям дозволяється записуватись у міщани та селяни, а церковнослужителям — в казенні селяни багатоземельних губерній і Кавказької області.

1115. 1839, **жовтня 21.** — Именной. — Об означении в формулярных списках бывших Униат Православными. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12793. — С. 779.

З причини приєднання уніатської церкви до церкви православної наказується позначати в формулярах уніатів як православних.

1116. 1839, **листопада 2.** — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О предоставлении права священникам, служившим в округах военного поселения и пахотных солдат, и осиротевшим по смерти их семействам, пользоваться пенсиями и единовременными пособиями. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12847. — С. 826 – 827.

Повідомляється, що за висновком Синоду імператором наказано поширити на духовенство округів військового поселення та ролейних солдатів дію положення від 27 квітня 1832 р. про пенсії та допомогу військовому духовенству.

1117. 1839, **листопада 13.** — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 29 Декабря. — Об освобождении от телеснаго наказания священнослужительских детей, рожденных во время бытности отцов их в церковнослужительских должностях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12877. — С. 844 – 845.

За доповіддю Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату розширюється коло осіб духовного відомства, до яких забороняється застосовувати тілесне покарання.

1118. 1839, **листопада 10.** — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 26 Января 1840. — О дозволеннии Караимам, в Таврической и других губерниях жительствовающим, принимать в услужение Христиан, а приезжающим из-за границы вступать в Российское подданство. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 12963. — С. 919.

Дозволяється служіння християн у наймах у караїмів.

1119. 1839, грудня 24. — Именной. — Об именовании в послужных списках Грекороссийскаго исповедания, православным. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 13018. — С. 955.

Уніфікується позначення в послужних списках приналежності чиновників до православної віри.

1120. 1839, грудня 26. — Именной, объявленный Его Императорскому Высочеству Командиру отдельнаго гвардейскаго корпуса. — О переводе нижних чинов лейб-гвардии Крымско-Татарскаго эскадрона, принявших христианскую веру, в полки гвардейской регулярной кавалерии. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 13022. — С. 956–957.

За доповіддю командира окремого гвардійського корпусу наказується перевести шістьох хрещених мусульман лейб-гвардії Кримсько-Татарського ескадрону в полки гвардійської регулярної кавалерії й застосовувати такий порядок у майбутньому.

1121. 1839, грудня 27. — Высочайше утвержденное положение о Детских Приютах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIV. — Отд. I. — № 13031. — С. 965–988.

Обумовлюється, що для викладання в притулках Закону Божого мають запрошуватись священнослужителі; передбачається, що старша духовна особа повіту є почесним членом повітового попечительства дитячих притулків і може в разі бажання бути присутньою на його засіданнях. Серед обов'язків керівництва притулків називається наставлення вихованців у вірі.

1122. 1840, лютого 27. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О порядке производства дел по предмету соврашений из Православия в Латинство. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13116. — С. 40.

У доповнення до іменного указу від 15 квітня 1832 р. єпархіальному керівництву наказується при розгляді справ про відхід від православної в католицьку віру зноситись з керівництвом губернським з питання призначення православних та католицьких депутатів. Католицьких духовних осіб, які підозрюються в схиланні до відходу від православ'я, наказується судити в порядку не духовного, а кримінального судочинства.

1123. 1840, 28 січня. — Высочайше затверженное положение Синоду. — ДАХО. — Ф. 259. — Оп. 17. — Спр. 15. — Арк. 16–16 зв.

Вносяться зміни до процедур вінчання шлюбів православних з іновірцями та приєднання іновірців до православ'я. Передбачається, що у разі відсутності законних перешкод парафіяльним священикам дозволяється вінчати та приєднувати таких осіб без попередніх зносин із єпархіальним архієреєм. Роз'яснюються правила документального оформлення відповідних процедур. Обумовлюється, що дія цього положення не поширюється на духовних осіб католицького сповідання та іудеїв.

1124. 1840, лютого 9. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О преимуществах службы наставников и учителей светскаго звания, состоящих на службе при учебных заведениях духовно-православнаго ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13152. — С. 57–58.

Повідомляється, що за доповіддю імператору обер-прокурора Синоду наказано поширити на світських наставників та вчителів, які працюють у духовних навчальних закладах, правила про надання чинів наставникам та вчителям навчальних закладів військового відомства та Міністерства народної освіти.

1125. 1840, лютого 20. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О назначении по 2000 рублей ассигн. на содержание построенных на южном берегу Крыма двух церквей в городе Ялте и местечке Алуште. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13189. — С. 83.

За запискою Міністра фінансів двом церквам Ялти та Алушти призначається утримання за рахунок державної казни, з подальшим перекладенням цих витрат на рахунок місцевих коштів.

1126. 1840, лютого 22. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 297. — Арк. 37 – 37 зв.

Підлеглим духовного відомства повідомляється зміст височайше затвердженого 28 січня 1840 р. положення Синоду про шлюби православних з іновірцями і про приєднання іновірців до православ'я.

1127. 1840, марта 5. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 1 Апреля. — О распространении правила, установленного в параграфе 22 Высочайше утвержденного положения о детях служителей при архиерейских домах и монастырях, на самих служителей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13238. — С. 115 – 116.

Передбачається, що служителі архиерейських будинків і монастирів за пороки й погану поведінку можуть відсилатись у світське відомство, але в разі повного виправдання їх треба повертати у відомство духовне.

1128. 1840, марта 18. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 26 Апреля. — О священно-и церковнослужительских детях, отсылаемых за дурное поведение из духовного ведомства в гражданское. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13268. — С. 154 – 155.

За доповіддю Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату передбачається, що розподіл у світському відомстві звільнених з духовного звання за пороки учнів духовних училищ має залежати від стану, з якого походять ці особи.

1129. 1840, марта 20 — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О разрешении Священников, чтобы они к повенчанию браков лиц православных с иноверными, приступали сами, не испрашивая разрешения Епархиальных Архиереев. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13278. — С. 168 – 169.

Повідомляється, що за ухвалою Синоду імператором дозволено не питати згоди єпархіальної влади при вінчанні православних з представниками інших сповідань, за винятком католицьких духовних осіб та іудеїв.

1130. 1840, марта 21. — Именной, данный Управляющему Министерством Внутренних Дел. — Об отступающих от православия. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13280 а. — С. 170 – 171.

Уточнюється порядок розгляду справ про відхід від православ'я; визначаються деякі обмеження прав ренегатів.

1131. 1840, апреля 1. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — Об изменении 2 пункта 648 ст. Т. 10 Св. Зак., относительно завещаемых монастырям и церквам недвижимых имуществ. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13326. — С. 208 – 209.

Повідомляється, що за складеною за дорученням Синоду доповіддю імператору синодального обер-прокурора наказано при затвердженні у власності церков і монастирів нерухомості питати через Синод імператорської згоди.

1132. 1840, квітня 25. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 9. — Арк. 126 – 126 зв.

З приводу повідомлення командира окремого корпусу внутрішньої сторожі підтверджується заборона духовенству видавати свідоцтва про смерть кантоністів батькам й іншим родичам останніх.

1133. 1840, мая 7. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О времени, с которого должно быть определяемо старшинство в чинах перворазрядным воспитанникам семинарий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13454. — С. 324.

За запискою Управляющего Министерством юстиції уточнюється порядок надання чинів випускникам семінарій.

1134. 1840, мая 16. — Высочайше утвержденная докладная записка Главноуправляющего Корпусом Горных Инженеров. — Об определении жалованья Лисичанскому церковному причту в Луганском округе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13472. — С. 330.

З приводу поданого Синодом керівництву Луганського ливарного заводу клопотання в штат вводяться священник та два причетника лисичанської церкви з призначенням їм жалування.

1135. 1840, мая 31. — Синодский. — О неопределении на службу в места духовного ведомства лиц, перешедших в духовное звание из податного состояния. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13515. — С. 359.

За пропозицією обер-прокурора Синоду підтверджується заборона брати на цивільну службу, у тому числі й у консисторії, осіб податного стану.

1136. 1840, июня 18. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О распространении постановлений о срочных выдачах сумм из казны, на все подобныя выдачи из капиталов духовного ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13562. — С. 407.

Повідомляється, що за доповіддю імператору обер-прокурора Синоду на духовне відомство поширюються правила скасування грошових позовів і проведення деяких фінансових операцій.

1137. 1840, июля 14. — Именной, объявленный Новороссийскому и Бессарабскому Генерал-Губернатору. — О жалованье священно и церковнослужителям цыганских селений Фараоновки и Каиры Дунайского казачьяго войска. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13663. — С. 495–496.

За доповіддю Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора наказується видавати з державної казни жалування священникам, дячкам і паламарям селищ Фараонівка і Каїри, додавши до цього одноразову допомогу для оселення на нових місцях.

1138. 1840, липня [?]. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 259. — Оп. 17. — Спр. 15. — Арк. 19 – 19 зв.

Передбачається, що парафіяльні священники мають доводити до відома парафіян у церквах по завершенні літургії постанови Міністерства державного майна, а також роз'яснювали необхідність сумлінного виконання правил обрання волосних і сільських начальників.

1139. 1840, октября 2. — Высочайше утвержденное положение о фельдшерских школах при морских госпиталях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13839. — С. 630–634.

Передбачається вивчення Закону Божого й короткої священної історії; обумовлюється, що ці предмети, а також арифметика, російська та латинська мови мають викладатись шпитальним або іншими зібраними священниками.

1140. 1840, октября 11. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О недозволении приходящим в церковь становиться на такие места, где могут стеснять отправление богослужения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13853. — С. 646.

Парафіянам, за деякими винятками, забороняється під час служби стояти біля ікон остасу престолу, де вона здійснюється, а також на будь-якому іншому узвишші та між криласами.

1141. 1840, октября 21. — Именной, объявленный Коммисариатскому Департаменту. — О пользовании и содержании Священников округов военного поселения и пахатных солдат, в случае поступления их за болезнью в военные госпитали, без всякой платы. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13876. — С. 657.

Запроваджується безоплатне лікування священників округів військового поселення і ролейних солдатів у військових шпиталях.

1142. 1840, октября 22. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О постройке домов для уездных и приходских училищ в малонаселенных городах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13882. — С. 658–660.

За запискою Управляючого Міністерством народної освіти затверджуються складені в міністерстві плани будівель училищ.

1143. 1840, октябрю 28. — Сенатский. — Об установлении единообразной формы свидетельствам, выдаваемым из городских установлений лицам купеческого звания на право возведения их в потомственное почетное гражданство. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13897. — С. 675 – 679.

Підтверджується, що головними документами, які засвідчують походження та законність шлюбів є парафіяльні метричні книги; установи, які видають свідоцтва на право почесного громадянства, зобов'язуються робити такі свідоцтва на підставі отриманих від консисторій документів.

1144. 1840, октябрю 31. — Синодский. — О производстве на простой бумаге дел о вступлении в брак иноверцев с православными. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 13906. — С. 682.

Повідомляється, що за переданою в доповіді синодального обер-прокурора ухвалою Синоду імператором дозволено складати на простому папері документи у справах про шлюби осіб різних сповідань.

1145. 1840, ноябрю 21. — Именной, объявленный Обер-Прокурором Св. Синода. — О назначении Законоучителя при Николаевских военно-учебных заведениях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. II. Прибавление к Т. XV. — № 13974 а. — С. 17 – 18.

З приводу відношення начальника головного морського штабу наказується призначити до Миколаєва священнослужителя для виконання обов'язків законоучителя й викладача мов у Чорноморській штурманській роті та викладача Закону Божого в дівочому училищі; визначається розмір жалування цього священнослужителя.

1146. 1840, ноябрю 27. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О дозволеннии молодым людям дворянского происхождения определяться в Канцелярию Святейшого Синода. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 14000. — С. 772 – 773.

Повідомляється, що за доповіддю синодального обер-прокурора імператором затверджені умови вступу на службу до канцелярії Синоду осіб дворянського походження, які завершили курс навчання в семінаріях або вищих навчальних закладах.

1147. 1840, декабря 16. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 30 Января 1841. — О сроке для избрания рода жизни церковнослужителям и их детям, уволенным из духовного звания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 14056. — С. 835.

За поданням першого департаменту Сенату встановлюється річний термін обрання стану для запису осіб, звільнених з духовного відомства за власним бажанням, через відсутність вакансій чи нездібності до виконання причетницьких обов'язків.

1148. 1840, декабря 21. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — Об определении при уездных духовных училищах особых врачей без жалования. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 14072. — С. 842.

Повідомляється, що за пропозицією Синоду імператором поширюється на духовні училища даний раніше гімназіям та повітовим училищам дозвіл мати при собі лікарів.

1149. 1840, декабря 23. — Именной, объявленный Главному Командиру Черноморского флота и портов. — Об определении в Черноморскую штурманскую роту священнослужителя. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. I. — № 14077. — С. 843.

За поданням головного командира Чорноморського флоту й портів призначається утримання священнослужителя, який має бути приписаний до миколаївського Адміралтейського собору і викладати Закон Божий і мови в Чорноморській штурманській роті та інших навчальних закладах, що розташовані в Миколаєві.

1150. 1840, грудня 27. — Синодский. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 43 – 44 зв.

За пропозицією обер-прокурора Синоду установам духовного відомства повідомляється зміст циркуляру Міністра внутрішніх справ губернаторам про влаштування при православних цвинтарях будівель, у яких можуть знаходитись небіжчики до поховання.

1151. 1840. — Штаты Управлений Военного Министерства, переложенные на серебро. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. II. — К № 14103. — С. 715 – 797.

Обумовлюється розмір жалування священників і дячків, які працюють при шпиталях.

1152. 1840. — Штаты Министерства Народного Просвещения, переложенные на серебро. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. II. — К № 14106. — С. 910 – 981.

Обумовлюється розмір жалування священника Рішельєвського лицей, законовчителям гімназій і повітових училищ.

1153. 1840. — Штаты по ведомству Обер-Прокурора Святейшого Синода, переложенные на серебро. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. III. — К № 14110. — С. 1177 – 1193.

Розписуються суми на утримання Херсонської та Катеринославської духовних консисторій, їхніх канцелярій, духовних правлінь.

1154. 1840. — Штаты Гвардейской и Армейской кавалерии, переложенные на серебро. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. III. — К № 14115. — С. 1216 – 1241.

Обумовлюється розмір жалування полкових священників і церковнослужителів.

1155. 1840. — Штаты гвардейской и армейской пехоты, переложенные на серебро. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. III. — К № 14116. — С. 1242 – 1275.

Розписується розмір жалування старших та молодших полкових священників і церковнослужителів.

1156. 1840. — Штаты частей Военных Поселений, переложенные на серебро. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. III. — К № 14126. — С. 1402 – 1411.

Обумовлюється розмір жалування старших та молодших полкових священників і церковнослужителів Новоросійського військового поселення; зазначається, що жалування має виплачуватися із коштів військового поселення.

1157. 1840. — Штаты Военных Соборов и прочих Военно-Духовных Управлений, переложенные на серебро. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XV. — Отд. III. — К № 14131. — С. 1458 – 1464.

Визначається розмір жалування священно- та церковнослужителів Херсонської та Очаківської фортець, селищ Фараонівка та Каїри.

1158. 1841, января 31. — Синодский. — О праздновании дней рождения и тезоименитства Ея Императорскаго Высочества Великой Княжны Марии Александровны. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — № 14238. — С. 92 – 93.

За поданням імператору обер-прокурора Синоду визначаються терміни святкування днів народження та тезоіменитства Великої княжни, вносяться доповнення в таблицю урочистих і святкових днів.

1159. 1841, февраля 26. — Именной, объявленный Обер-Прокурором Св. Синода. — О предоставлении Св. Синоду назначать воссоединенным духовным лицам пожизненные пособия из общих капиталов воссоединеннаго духовенства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI — Отд. I. — № 14305. — С. 154 – 155.

За ухвалою Синоду визначається джерело виплати пенсій і допомоги священнослужителям.

1160. 1841, марта 25. — Именной, объявленный Военному Министру Обер-Прокурором Синода. — О сохранении при составлении проектов на построение православных церквей, преимущественно вида древняго Византийскаго зодчества. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — № 14392. — С. 210.

Наказується повідомити керівникам відомств, у яких складаються проекти для будівництва церков, що в таких проектах по можливості слід зберігати дух візантійської архітектури; рекомендується брати за зразок креслення, складені професором архітектури К. Тоном.

1161. 1841, марта 27. — Высочайше утвержденный Устав Духовных Консисторий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — № 14409. — С. 221 – 263.

Регулюються основні напрямки діяльності єпархіального керівництва; визначається правовий статус консисторій.

1162. 1841, марта 27. — Высочайше утвержденный Устав Духовных Консistorий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К № 14409. — С. 73 – 92.

Наводяться форми для ведення справочинної документації в духовних консисторіях.

1163. 1841, апреля 6. — Синодский, по Высочайшему повелению. — О передаче имущества бывшего Библейского Общества в полное распоряжение Св. Синода и о причислении капиталов того Общества к типографским суммам духовного ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — № 14432. — С. 285 – 286.

Наказується не показувати перебування в Біблійному Товаристві у послужних списках духовних осіб; надруковані Товариством книги передаються в повне розпорядження Синоду; біблійські суми приєднуються до типографських сум Синоду.

1164. 1841, апреля 14. — Синодский, по Высочайшему повелению. — Об отчетности в суммах, отпускаемых на прогоны для обозрения епархий и на разъезды миссионеров. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — № 14454. — С. 304 – 307.

За доповіддю імператору обер-прокурора Синоду регламентується порядок звітності про витрати на контрольні та місіонерські поїздки духовенства.

1165. 1841, апреля 14. — Синодский, по Высочайшему повелению. — Об отчетности в суммах, отпускаемых на прогоны для обозрения епархий и на разъезды миссионеров. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К № 14454. — С. 110 – 111.

Наводяться форми звітів про надходження та витрати грошей, які відпускаються з казни на контрольні поїздки духовного керівництва.

1166. 1841, апреля 16. — Манифест. — О всемилостивейше дарованных милостях и облегчениях по случаю бракосочетания Его Императорского Высочества, Государя Наследника, Цесаревича и Великого Князя Александра Николаевича. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — № 14460. — С. 308 – 313.

Декларується пробачення стягнень, які накладено на священно- та церковнослужителів за самовільне рубання, випалювання, потрапу, розчищення під ниву та інші форми знищення казенних лісів.

1167. 1841, апреля 26. — Именной, объявленный Синодом. — Об учреждении в Одессе женского общежительного монастыря 3 класса. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — № 14490. — С. 341.

Імператором затверджується пропозиція Синоду про влаштування при одеській Архангело-Михайлівській церкві жіночого монастиря.

1168. 1841, апреля 26. — Высочайше утвержденный штат Одесского женского общежительного монастыря 3 класса. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К № 14490. — С. 113.

Наводиться штатний розклад монастиря. Обумовлюється, що утримання причту доповнюється прибутками від парафії Архангело-Михайлівської церкви.

1169. 1841, мая 1. — Сенатский. — О дозволеннии откупщикам Евреям нанимать Христиан в сидельцы питейных домов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — № 14512. — С. 355 – 358.

За поданням Міністра фінансів наказується повідомити, зокрема, Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора про дозвіл євреям наймати християн для продажу вина.

1170. 1841, мая 28 (*). — Высочайше утвержденное положение об учреждении учебных Ферм. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — № 14585. — С. 407 – 415.

(*). Опубликовано 15 Июля.

За поданням Міністра державного майна затверджується положення, згідно з яким у Катеринославській губернії реорганізується Луганська зразкова ферма для Херсонської, Катеринославської, Таврійської губерній, війська Донського та Кавказької області.

Передбачається, що при фермі має бути церква й знаходиться священик для викладання Закону Божого. Обумовлюється, що вихованці повинні виконувати релігійні обов'язки, за чим повинен стежити, зокрема, управляючий фермою.

1171. 1841, іюня 2. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 28 Июня. — О Св. Иконах, принадлежащих наследникам иноверцам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — № 14603. — С. 429 – 430.

За доповіддю Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату роз'яснюється, що при збереженні дозволу представникам нехристиянських релігій отримувати в спадок православної ікони та деякі освячені предмети, таким особам забороняється тримати ці речі у себе довше шести місяців.

1172. 1841, іюня 4. — Высочайше утвержденный Устав о Карантинах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — № 14614. — С. 435 – 495.

Передбачається, що при центральному карантині повинен знаходитись священик для прийняття присяги; визначаються умови здійснення карантинним священиком поховання померлих. Обумовлюється, що під час карантину богослужіння може бути заборонено.

1173. 1841, іюня 4. — Высочайше утвержденное дополнительное положение для Одесского главного карантина. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — № 14616. — С. 497 – 498.

Передбачається, що при карантині може бути влаштована похідна православна церква. Обумовлюються деякі обов'язки священика цієї церкви, який має призначатись за зносинами Одеського військового губернатора з єпархіальним архієреєм.

1174. 1841, іюня 11. — Именной, объявленный Инспектору резервной кавалерии Директором Департамента Военных Поселений. — О количестве даяния Священникам за исправление мирских треб в округах военного поселения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — № 14642. — С. 510.

За відношенням інспектора резервної кавалерії наказується видавати сріблом платню священикам, які служать у округах військового поселення.

1175. 1841, іюня 11. — Ведомость о даянии Священникам, за исправление мирских треб, в округах военного поселения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. II. Штаты и табели. — К № 14642. — С. 119.

Розписується сума платні, яка повинна сплачуватись за кожену потребу.

1176. 1841, іюля 2. — Сенатский. — О порядке отчетности в кормовых деньгах, отпускаемых на содержание ссылаемых в монастыри преступников. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — № 14709. — С. 689 – 690.

Коригуються обов'язки казенних палат у питанні контролю за витратами монастирями кормових грошей на утримання засуджених злочинців.

1177. 1841, іюля 12. — Именной, объявленный Обер-Священнику армии и флотов Дежурным Генералом Главного Штаба. — Об устройстве подвижных походных церквей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — № 14733. — С. 756.

За відношенням обер-священника армії та флотів обумовлюється, що похідні церкви необхідно ставити вівтарем на схід.

1178. 1841, іюля 23. — Синодский. — О приглашении почетного духовенства в светския учебныя заведения на испытания детей в Законе Божием. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — № 14754. — С. 765 – 766.

За пропозицією архієпископа Іркутського запроваджується порядок, згідно з яким почесне духовенство або благочинні запрошуються в гімназії та училища на іспити із Закону Божого.

1179. 1841, іюля 29. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 3 Сентября. — О непроизводстве вычета в инвалидный капитал с наград, выдаваемых учителям приходских училищ, содержащихся от обществ и помещиков. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — № 14767. — С. 773 – 774.

За поданням Міністра народної освіти наказується не відраховувати до інвалідного капіталу 10% з платні вчителів парафіяльних училищ, які утримуються не за рахунок державної казни.

1180. 1841, вересня 4. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 10. — Арк. 5 зв. — 7 зв.

За повідомленням Міністра державного майна священники зобов'язуються переконувати парафіян сприяти заходам уряду щодо розведення картоплі у Російській імперії.

1181. 1841, жовтня 20. — Синодський. — О правилах и формах отчетности по духовному ведомству в суммах переходящих. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — № 14945. — С. 860 – 862.

За поданням Господарського управління при Синоді запроваджується нова форма звітності про перехідні суми по присутнім місяцям духовного відомства; регламентується порядок ведення цієї звітності.

1182. 1841, жовтня 20. — Синодський. — О правилах и формах отчетности по духовному ведомству в суммах переходящих. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. II. Штаты и табели. — К № 14945. — С. 188 – 193.

Наводиться форма звіту духовного правління про прибутки, витрати та залишок перехідних сум.

1183. 1841, жовтня 26. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 10. — Арк. 10 зв.

Пропонується витисати з придворної півної капели примірники книги простого церковного співу.

1184. 1841, жовтня 27. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О порядке исключения из оклада детей монастырских служителей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. II. Прибавление к Т. XVI. — № 14967 а. — С. 4 – 6.

З приводу подання Пензенської палати державного майна вноситься доповнення в Статут про податки, згідно з яким звільняються від сплати податків лише ті молодші 20 років діти штатних служителів монастирів, які народжені до вступу їхніх батьків на ці посади.

1185. 1841, листопада 11. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О новом распределении учебных предметов в Ришельевском Лицее. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. II. — № 15010. — С. 37 – 38.

За запискою Міністра народної освіти затверджується розподіл навчальних предметів Ришельєвського лицю на 3 відділення з віднесенням церковного права до юридичного відділення. Обумовлюється, що до спільних для всіх відділень предметів віднесено догматичне та морально-повчальне богослов'я, церковна історія.

1186. 1841, листопада 28. — Синодський. — О правилах и формах по духовному ведомству для отчетов в строительных суммах и материалах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. II. — № 15067. — С. 74 – 75.

За поданням Господарського управління при Синоді запроваджуються нові форми звітів про будівельні суми та матеріали; регламентується порядок ведення цієї звітності.

1187. 1841, грудня 8. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О порядке производства уголовных дел о священно-служительских детях, находящихся на службе, но недостигших 14 класса. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. II. — № 15103. — С. 106.

За доповіддю Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату запроваджується порядок, за яким із кримінальних палат на ревізію в Сенат мають вноситись справи про деякі покарання канцелярських служителів із священнослужительських дітей, які не дослужились 14 класу.

1188. 1841, грудня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 10. — Арк. 21 – 22.

Затверджується рішення керівництва Херсонської й Таврійської єпархії стосовно засудження трьох підлеглих духовного відомства.

1189. 1842, январа 7. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 11 Февраля. — О правилах для Евреев, принимающих Христианскую веру. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. I. — № 15198. — С. 5–6.

Визначаються права та пільги, які надаються хрещеним євреям.

1190. 1842, январа 9. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 28 Января. — О сроке для производства в первый классный чин церковнослужительских детей, не получивших на оный права при выпуске из Семинарий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. I. — № 15204. — С. 10.

За поданням обер-прокурора Синоду затверджується порядок, за яким дітям священнослужителів, які не отримали при закінченні семінарії класний чин, надається чин 14 класу за вистугу в цивільній службі по духовному відомству 8 років.

1191. 1842, березня 12. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 10. — Арк. 24 зв. — 25.

Священники зобов'язуються сприяти поширенню серед парафіян медичних знань.

1192. 1842, березня 18. — Сенатський. — ДАХО. — Ф. 14. — Оп. 3. — Спр. 5. — Арк. 23–24.

За доповіддю головного командира Чорноморського флоту і портів передбачається, що Херсонське губернське правління має розпорядитись відмежувати до всіх церков адміралтейських селищ землю не тільки від самих тих селищ, але й від усіх сіл цивільного відомства, які належать до парафії зазначених релігійних споруд.

1193. 1842, марта 28. — Именной, объявленный Инспектору резервной кавалерии Директором Департамента Военных Поселений. — Об отпуске денег на канцелярские расходы Благочинных церквей кавалерийских округов военного поселения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. I. — № 15437. — С. 244.

За доповіддю інспектора резервної кавалерії наказується виділити з церковних прибутків округів військового поселення кошти на канцелярські витрати благочинних.

1194. 1842, марта 30. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 16 Мая. — О изъятии от городских повинностей лавок, принадлежащих церквам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. I. — № 15441. — С. 246.

За доповіддю Сенату наказується звільнити від міських повинностей церковні лавки на тих саме підставах, на яких звільнені монастирські будівлі.

1195. 1842, апреля 6. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 2 Мая. — О мерах предупреждения многобрачия. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. I. — № 15476. — С. 266.

За запискою Міністра юстиції та згідно із висновками Синоду й Міністра внутрішніх справ запроваджується необхідність відмітки священниками на паспортах та інших письмових видах про вступ власників цих документів у шлюб.

1196. 1842, квітня 17. — Именной. — ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 154. — Спр. 23. — Арк. 1–1 зв.

Обумовлюється, що на податні землі, які залишаються у Мелітопольському повіті після виселення духоборів за Кавказ, слід селити державних селян православного сповідання.

1197. 1842, апреля 30. — Сенатский. — О признании за святотатство утайки денег, жертвуемых в пользу церкви на свечи. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. I. — С. 345–347.

З приводу рапорту Міністру юстиції Воронежського губернського прокурора наказується судити за статтею про святотатство осіб, які приховали пожертвувані на свічки гроші.

1198. 1842, мая 7. — Именной, объявленный Обер-Прокурору Святейшаго Синода Управлявшим Военным Министерством. — О назначении священно-и церковнослужителей в Очаковскую крепостную церковь. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. I. — № 15614. — С. 357.

За доповіддю обер-прокурора Синоду вносяться зміни в штат церкви Очаківської фортеці; жалування протоієрею, священнику, диякону та двом причетникам цієї церкви наказується зрівняти з тим, що призначене священно- та церковнослужителям Київського військового собору.

1199. 1842, мая 22. — Синодский. — О правилах для духовнаго назидания ссыльных. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. I. — № 15675. — С. 391 – 393.

Наводяться складені Синодом правила для напучення злочинців, які направляються до Сибіру, у обов'язках віри та моральності під час слідування до місць заслання.

1200. 1842, іюня 4. — Именной, данный Сенату, опубликованный 17 Июня. — О продаже горячих напитков в губерниях и областях, где существует вольная оным продажа. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. I. — № 15715. — С. 411 – 419.

Декларується, що нові правила продажу алкогольних напоїв затверджуються з метою обмеження такого, що спричиняє шкоду моральності населення Херсонської, Таврійської, Катеринославської та інших губерній непомірного зловживання алкоголем. Обумовлюється, що в населених пунктах, де є церкви, роздрібний продаж алкогольних напоїв у недільні та святкові дні забороняється до завершення літургії та під час хресного ходу.

1201. 1842, іюня 6. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 11 Июля. — О церковнослужителях, исключенных из духовнаго звания за маловажныя вины. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. I. — № 15725. — С. 429 – 430.

За доповіддю Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату вносяться доповнення в законодавчі норми, які стосуються покарання виключених із духовного звання церковнослужителів.

1202. 1842, іюня 16. — Условия на содержание питейных сборов в трех Новороссийских губерниях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. I. — № 15753. — С. 595 – 640.

Забороняється влаштувати в казенних селищах шинків на відстані ближче ніж 125 сажень від монастирів чи церков. У селищах, де є церкви, роздрібний продаж алкогольних напоїв у недільні та святкові дні забороняється до завершення літургії та під час хресного ходу. У містах такий продаж забороняється під час літургії та хресного ходу.

1203. 1842, іюня 16. — Условия на питейный откуп с 1843 по 1847 год в округах военных поселений: Екатеринославской, Херсонской, Харьковской, Могилевской, Киевской и Подольской губерний. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. I. — № 15755. — С. 661 – 662.

Обумовлюється, що продаж алкогольних напоїв у недільні та святкові дні забороняється до завершення літургії та під час хресного ходу.

1204. 1842, іюня 16. — Условия для содержания питейный сборов в городе Одессе с его уездом с 1843 по 1847 год. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. I. — № 15757. — С. 665 – 675.

У населених пунктах, де є церкви, роздрібний продаж алкогольних напоїв у недільні та святкові дні забороняється до завершення літургії та під час хресного ходу. У місті такий продаж забороняється під час літургії та хресного ходу.

1205. 1842, іюня 27. — Именной, объявленный Министром Государственных Имуществ. — О устройстве сельских приходских училищ в казенных селениях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. I. — № 15794. — С. 701 – 702.

За поданням Міністра державного майна регламентуються умови влаштування парафіяльних училищ у казенних селищах.

1206. 1842, липня 30. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 10. — Арк. 45 зв. — 47.

Повідомляється про готовність Товариства сприяння художникам приймати замовлення на виготовлення образів окремо і для іконостасів.

1207. 1842, августа 22. — Именной, данный Святейшему Синоду. — О праздновании дня рождения и тезоименитства Ея Императорскаго Высочества Великой Княжны Александры Александровны. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. I. — № 15987. — С. 881.

Визначаються терміни святкування днів народження та тезоіменитства Великої княжни.

1208. 1842, серпня. — Синодський. — ДІМ. — КП – 73193 / Арх – 14150.

Наказується відслужити вдячні молебні з приводу народження Великої княгині Олександри Олександрівни. Вносяться зміни до форми проголошення імен членів імператорської родини.

1209. 1842, сентября 3. — Синодский. — О допущении священнослужителей для назидания, чтения молитв и совершения молебствий ссылаемым преступникам в местах их содержания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. I. — № 16015. — С. 894 – 895.

За пропозицією командуючого окремим корпусом внутрішньої варті в доповнення до правил духовного напучування засланих роз'яснюється, що під час відправлення етапом до Сибіру злочинці можуть допускатись лише в церкви тюремних замків, а в інших випадках священники повинні наставляти цих осіб у місцях їх утримання.

1210. 1842, октябрю 5. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О сроке для вступления в гражданскую службу священнослужителям, лишенным духовного звания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. II. — № 16053. — С. 6.

Повідомляється, що за висновком Синоду імператором наказано встановити для позбавлених духовного звання священнослужителів термін вступу в цивільну службу вдвічі довший, ніж встановлений для священнослужителів, які склали духовне звання добровільно.

1211. 1842, жовтня 28. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 259. — Оп. 17. — Спр. 17. — Арк. 25 зв., 43.

Згідно з волею імператора священникам секретно наказується вінчати з православними дітей розкольників не зважаючи на заперечення з боку батьків останніх.

1212. 1842, ноябрю 2. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 21 Декабря. — О освобождении домов, принадлежащих Попечительству бедных духовного звания, от городских повинностей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. II. — № 16151. — С. 71.

За доповіддю імператору Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату передбачається, що в нове видання Зводу Законів буде вписане положення, згідно якому всі будинки, що належать попечительству про бідних духовного звання та відносно яких немає спеціальних розпоряджень звільняються від постою та інших міських повинностей.

1213. 1842, ноябрю 3. — Именной, объявленный Государственному Контролеру Обер-Прокурором Святейшаго Синода. — О отчетности в суммах духовно-учебнаго ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. II. Прибавление к Т. XVII. — № 16155 а. — С. 7 – 8.

За відношенням до синодального обер-прокурора Державного Контролера наказується всі прибутки духовно-навчального відомства ревізувати в тому ж порядку, що й основні капітали.

1214. 1842, ноябрю 9. — Высочайше утвержденное мнения Государственного Совета. — О изменении постановленного в 367 статье Свода Гражданских Законов правила, о завладении церковною землею. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. II. — № 16188. — С. 100.

За запискою Головноуправляючого другим відділенням власної Його Імператорської Величності канцелярії передбачається, що в нове видання Зводу Законів буде внесено положення, згідно з яким у разі зведення за дозволом уряду на церковні землі якоїсь споруди

церкві має бути відведена інша зручна ділянка, а священно- та церковнослужителям компенсовані всі збитки.

1215. 1842, **ноября 12.** — Синодский, по Высочайшему повелению. — О принятии мер, чтобы вообще как наружный, так и внутренний вид древних церквей сохраняем был тщательно. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. II. Прибавление к Т. XVII. — № 16205 а. — С. 8.

Наказується вжити заходів для запобігання проведенню ремонту в старовинних церквах без дозволу вищої духовної влади.

1216. 1842, **ноября 18.** — Синодский. — О назначении монастырям, неимеющим способов к охранению лесов, в отвод участков из казенных дач. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. II. Прибавление к Т. XVII. — № 16231 а. — С. 8.

З приводу відзиву Міністра державного майна забороняється відмежовувати лісові ділянки монастирям, які не можуть стежити за збереженням таких лісів.

1217. 1842, **ноября 23.** — Именной, данный Министру Государственных Имуществ. — О мерах к приведению в благоустройство сельских приходских училищ в казенных селениях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. II. — № 16248. — С. 152 – 153.

Доповнюються положення імператорського указу від 27 червня 1842 р. про влаштування сільських парафіяльних училищ указенних селищах.

1218. 1842, **ноября 30.** — Именной, объявленный Департаменту Военных Поселений Военным Министром. — О имени в округах Украинского и Новороссийского военного поселения при каждом Священнике по два причетника. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. II. — № 16278. — С. 168.

За поданням Департаменту військових поселень передбачається, що в округах Новоросійського військового поселення брак церковнослужителів має бути ліквідованим прийняттям до причтів дяків та паламарів духовного звання, які знаходяться в округах з часу заснування останніх. Визначаються умови утримання цих причетників.

1219. 1842, **декабря 3.** — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О церквах и публичных зданиях, строящихся в крепостях и на форштадтах их. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. II. — № 16293. — С. 177.

У разі необхідності зведення церков на території фортець і їхніх форштадтів духовна влада зобов'язується представляти на розгляд Інженерного департаменту креслення цих храмів.

1220. 1842, **декабря 9.** — Именной, объявленный Его Императорскому Высочеству Председателю Комитета о составлении Военного Устава Военным Министром. — О форме одежды, в которой следует быть при освящении церквей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. II. — № 16310. — С. 197.

За доповіддю голови Комітету по складанню Військового Статуту обумовлюється, що при урочистому освяченні церков присутнім слід бути в повній парадній формі, а при звичайних освяченнях — у повсякденній формі, але генералам — у стрічках і мундирах.

1221. 1842, **грудня 21.** — Именной. — ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 153. — Спр. 9. — Арк. 1–1 зв.

За відношенням Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора мелітопольським духоборам, які по переселенні за Кавказ висловлюють бажання приєднатись до православ'я, дозволяється, після завершення приєднання, повернутись за власний кошт на попередні місця проживання.

1222. 1842, **декабря 24.** — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О праве церковнослужителей и детей их, по окончании курса учения в Духовных Семинариях, вступать во все ведомства гражданской службы. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. II. — № 16376. — С. 268 – 277.

За запискою Головноуправляючого другим відділенням власної Його Імператорської Величності канцелярії регламентуються умови вступу випускників семінарій у цивільну службу.

1223. 1842, декабра 30. — Синодский. — О выдаче из Консисторий сборных книг на устройство церквей в казенных имениях по требованиям Палат Государственных Имуществ. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. II. — № 16395. — С. 285 – 286.

У поданні Міністру державного майна Катеринославської палати державного майна пояснюється, що приїзд до Катеринославської духовної консисторії державних селян для отримання зашнурних книг для збирання пожертв пов'язаний із значними матеріальними витратами. За пропозицією палати консисторіям наказується видавати зашнурні книги за вимогами палат державного майна.

1224. 1842, декабра 31. — Синодский, по Высочайшему повелению. — О неприступании к обновлению древних церквей без Высочайшего разрешения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. II. — № 16401. — С. 288.

Забороняється ремонтувати церковні пам'ятники старовини без передачі справи на розгляд Синоду з наданням необхідних описів і креслень. Підтверджується необхідність передачі таких справ на остаточне вирішення імператору.

1225. 1842, декабра 31. — Синодский. — О увольнении людей духовного ведомства в С. Петербург. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. II. — № 16402. — С. 288 – 289.

Підтверджується право бути звільненими для відвідання столиці лише тих осіб духовного відомства, які не перебували під слідством і поведінка яких не викликає зауважень єпархіального керівництва.

1226. 1842, грудня 31. — Синодский. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1473. — Арк. 4 – 4 зв.

Благочинні зобов'язуються стежити за станом сільських училищ і двічі на рік доповідати з цього питання єпархіальним архієреям для складання звітів Синоду.

1227. 1843, январа 1. — Росписание о пенсиях кавалерам по орденам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. II. — К. № 16404. — С. 1.

Визначається кількість осіб духовного відомства, які мають право на пенсії кавалерів орденів.

1228. 1843, январа 11. — Именной объявленный Министром Государственных Имуществ. — О учреждении в южных губерниях училища шелководов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 16445. — С. 23 – 24.

За доповіддю імператору Міністра державного майна передбачається влаштування в Сімферополі училища шовківників, вихованці якого повинні вивчати, зокрема, Закон Божий.

1229. 1843, январа 11. — Высочайше утвержденный проект штата училища шелководов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. II. — К. № 16445. — С. 41.

Передбачається наявність у штаті училища священика з окладом 100 крб. на рік.

1230. 1843, январа 19. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О предписании, чтобы военныя и гражданския начальства, в случае удостоения духовных лиц к каким-либо наградам, входили в сношения с епархиальными начальствами или с Обер-Прокурором Синода. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 16469. — С. 38 – 39.

Підтверджується необхідність виконання викладених у сенатському указі від 24 листопада 1826 р. положень, якими встановлюється порядок представлення духовних осіб до нагород.

1231. 1843, марта 12. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О отпуске леса на починку церквей в казенных селениях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 16614. — С. 132.

За поданням Міністра державного майна змінюється порядок отримання дозволу на відпуск лісу для ремонту церков: відтепер Міністр державного майна має давати такий дозвіл за відношеннями не Синоду, а палат державного майна, в разі наявності дозволів єпархіальних архієреїв на ремонт церков.

1232. 1843, марта 19. — Именной, объявленный Главноуправляющим Корпусом Горных Инженеров. — О производстве священно и церковнослужителям при казенных

горных заводах увеличенных окладов жалованья. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 16632. — С. 141.

За доповіддю імператору Головноуправляючого Корпусом гірничих інженерів встановлюються розміри жалування та регламентуються додаткові способи утримання священно- та церковнослужителів, які служать при казенних гірничих заводах.

1233. 1843, березня 20. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1044. — Арк. 8.

За доповіддю Гавриїла, архієпископа Херсонського і Таврійського, у якій пропонується дозволити розібрати недобудовану церкву в селищі Бранковановка, наказується подати докладні відомості про цей населений пункт і найближчі до нього церкви, а також повідомити, чи не має можливості добудувати релігійну споруду.

1234. 1843, марта 21. — Именной, объявленный Инспекторскому Департаменту Военным Министром. — О квартирных деньгах священнослужителям военного собора Очаковской крепости. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 16637. — С. 142 – 143.

За поданням Військової ради Інспекторського департаменту передбачається віднесення на рахунок державної казни виплати квартирних грошей священнослужителям військового собору Очаківської фортеці.

1235. 1843, апреля 20. — Синодский. — О подтверждении, чтобы в древних церквах, без разрешения Синода, не дозволялось ни малейшаго исправления, возобновления и изменения живописи и других предметов давняго времени. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 16770. — С. 274 – 275.

Згідно з волею імператора Синодом підтверджується необхідність дотримання указу від 31 грудня 1842 р про порядок отримання дозволу на ремонт церковних пам'ятників старовини.

1236. 1843, апреля 26. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 4 Июня. — О штрафах со священнослужителей за передержательство беглых. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 16785. — С. 280 – 281.

За доповіддю імператору Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату регламентується порядок покарання священнослужителів, винних у переховуванні втікачів.

1237. 1843, мая 4. — Именной, объявленный Государственному Контролеру Обер-Прокурором Св. Синода. — О изъятии от ревизии Государственного Контроля отчетности в сумме, определенной на улучшение сельскаго духовенства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 16812. — С. 296.

За пропозицією Синоду звільняється від ревізії Державним Контролем звітність про витрати 1 млн. крб., призначеного на покращення стану парафіяльного духовенства.

1238. 1843, мая 18. — Высочайше утвержденное образование Департамента Военных Поселений. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 16863. — С. 330 – 339.

Обумовлюється, що серед предметів відання 1-го відділення 2-го столу є духовні справи в округах, а серед предметів відання 2-го відділення 3-го столу — листування про військовоє духовенство, церковне майно й духовні училища.

1239. 1843, июня 15. — Именной, объявленный Исправляющему должность Новороссийскаго Генерал-Губернатора Военным Министром. — О обращении учрежденнаго в посаде Петровском, Азовскаго войска, училища, в приходское. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 16950. — С. 390.

За клопотанням Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора в Петровському посаді влаштовується парафіяльне училище, у якому має викладатись короткий катехізис, священна історія, російська граматики, арифметика та чистотисання; викладання цих предметів покладається на вчителя та священника.

1240. 1843, июня 23. — Именной, объявленный Коммисариатскому Департаменту Военным Министром. — О производстве прогонных и порционных денег Священникам

православного исповедання, командиремым в войска для исправления духовных треб. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 1696. — С. 402–403.

За поданням Військової раді Комісаріатського департаменту передбачається відрядження священників лише в тому випадку, коли в місцях дислокації полків і військових команд немає православних церков; у іншому разі військовому керівництву наказується звертатись за послугами до місцевих священнослужителів.

1241. 1843, липня 22. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 10. — Арк. 43 зв.

Керівникам єпархій наказується розтлумачувати підлеглим, аби вони, при звільненні за паспортами, не відвідували місць, і особливо столиць, не зазначених у цих документах.

1242. 1843, августа 26. — Синодський. — О недозволенні виходцам из-за границы сбора пожертвований в пользу заграничных монастырей и церквей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 17131. — С. 539.

Підтверджується заборона іноземцям збирати в Російській імперії пожертви на користь закордонних церков та монастирів без отримання від Синоду документів про відповідний дозвіл.

1243. 1843, серпня 27. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 10. — Арк. 106 зв. — 108.

Єпархіальним архієреям забороняється робити подання до Синоду про нагородження церковних старост інакше як раз на рік, до 1 жовтня, і не за встановленою формою.

1244. 1843, серпня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 259. — Оп. 17. — Спр. 17. — Арк. 102.

Присуджується церковна епитимія терміном 3,5 роки мастеровим 1-ї батареї 13-ї польової артилерійської бригади П. Тимофєєву та Ф. Нікуліну за перелюб.

1245. 1843, октябрю 10. — Именной, объявленный Министром Внутренних Дел. — О воспрещении раскольникам принимать к себе в семейство детей православных. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 17217. — С. 596.

Представникам “особливо шкідливих сект” забороняється приймати до своїх родин дітей православного віросповідання.

1246. 1843, октябрю 10. — Именной, объявленный Министром Внутренних Дел. — О пояснении, что считать публичным оказательством ереси при погребениях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 17218. — С. 596.

Розтлумачується, що прилюдною демонстрацією ереси слід вважати супровід небіжчика на кладовище людьми, одягненими в мантії чи клобуки, спів при цьому, а також будь-яку іншу дію, що може похитнути православну віру.

1247. 1843, жовтня 15. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 4. — Арк. 31.

Підтверджується заборона єпархіальним архієреям виступати з промовами до імператора під час подорож ей останнього.

1248. 1843, октябрю 27. — Именной, объявленный в приказе Военного Министра. — О уставе службе в гарнизоне. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 17270. — С. 644–729.

Передбачається читання барабаничками та сурмачами внутрішніх батальйонів молитви “Отче наш” у призначений для зорі час. Регламентується порядок церковного параду.

1249. 1843, ноябрю 2. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О выдаче безсрочных паспортов и без платежа установленных пошлин Русским подданным, отправляющимся в Иерусалим для богомолья. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 17288. — С. 737–738.

За клопотанням Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора розширюються повноваження місцевої влади в питанні видачі закордонних паспортів богомольцям.

1250. 1843, **ноября 9.** — Именной, данный Сенату. — О учреждении в Одессе Главного Статистического Комитета Новороссийского края. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 17302. — С. 744 – 746.

Передбачається, що Комітет зноситься з установами духовного відомства для отримання необхідних статистичних даних.

1251. 1843, **ноября 19.** — Именной, объявленный Главкомандующим Корпусом Горных Инженеров. — О производстве единоверческим Священникам при горных заводах таких же окладов, какие получают Священники православных церквей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 17337. — С. 764.

Жалування єдиновірських священників гірничих заводів зрівнюється із тим, що призначено православним священникам.

1252. 1843, **декабря 5.** — Именной, объявленный Министром Государственных Имуществ. — О дозволеннии сельским обществам государственных крестьян С.Петербургской, Черниговской, Полтавской, Екатеринославской и Гродненской губерний учредить мирские капиталы. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 17381. — С. 792 – 794.

За поданням імператору Міністра державного майна передбачається, що до списку дозволених статей витрат мирських капіталів входить будівництво та ремонт церков.

1253. 1843, **декабря 10.** — Синодский, по Высочайшему повелению. — О не уменьшении пенсии, производимой вдовам и детям духовных лиц по 100 руб. асс. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. II. Прибавление к Т. XVIII. — № 17392 а. — С. 27.

За пропозицією обер-прокурора Синоду затверджується заборона зменшувати пенсії вдовам і дітям духовних осіб навіть у випадку припинення прав таких дітей на частину пенсії.

1254. 1843, **декабря 15.** — Именной, объявленный в циркулярном предписании Инспекторского Департамента Москаго Министерства. — О производстве строевых унтер-офицеров в офицеры. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 17406. — С. 804 – 805.

Передбачається, що в итурманській роті м. Миколаєва при наданні унтер-офіцерам офіцерського чину має складатись іспит, до програми якого включено короткий катехізіс.

1255. 1843, **декабря 24.** — Именной, объявленный Министром Внутренних Дел. — О воспрещении раскольникам вредных сект нанимать за себя в рекруты православных. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 17446. — С. 830.

Обумовлюється, що представникам “найбільш шкідливих сект” забороняється наймати за себе в рекрути не своїх одновірців, а православних; передбачається відповідальність за порушення цієї заборони.

1256. 1843, **грудня 24.** — Именной. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 4. — Арк. 32 – 32 зв.

За поданням Міністра державного майна підтверджуються обов'язки духовної і світської влади стосовно запобігання зміни сповідання дітьми розкольників, які приєднались до православ'я.

1257. 1843, **декабря 24.** — Высочайше утвержденная записка Министра Финансов. — О увеличении содержания духовенству по соляному ведомству. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 17449. — С. 830 – 831.

У записці Міністра фінансів повідомляється, що по Кримському соляному промислу через відсутність там церков духовні треби здійснюються священниками сусідніх парафій. Жалування духовенства по соляному промислу зрівнюється з тим, що іменним указом від 21 березня 1843 р. призначено духовенству казенних гірничих заводів. Обумовлюється виплата жалування парафіяльним священникам, які здійснюють духовні треби по соляному промислу.

1258. 1843, **грудня 30.** — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1044. — Арк. 35 зв.

Згідно з висновком Гавриїла, архієпископа Херсонського і Таврійського, дозволяється розібрати недобудовану церкву у селищі Бранковановка, передавши будівельні матеріали на користь тієї церкви, до парафії якої приписане це селище.

1259. 1843, декабря 31. — Синодский. — О производстве на простой бумаге следствий о событии браков и законности происхождения детей, в случае неимения исправной о том записки в метрических книгах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — № 17470. — С. 841 – 842.

З приводу подання обер-священника армії й флотів уточнюється порядок ведення документації по слідствах про законність шлюбів і народжень.

1260. 1844, января 25. — Именной, объявленный Обер-Прокурору Святейшаго Синода Военным Министром. — О жалованье законоучителям заведений военных кантонистов из приходских Священников. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 17558. — С. 57 – 58.

Перебачається, що в Балаклавській роті військових кантоністів має знаходитись законоучитель із парафіяльних священників, якому призначається жалування з капіталів військових поселень.

1261. 1844, лютого 18. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 4. — Арк. 32 – 32 зв.

Секретним указом повідомляється зміст іменного указу від 24 грудня 1843 р. стосовно розкольників дітей, які приєднались до панівної віри.

1262. 1844, февраля 27. — Именной, объявленный Инженерному Департаменту Военным Министром. — О избрании старост к военным церквам, состоящим в крепостях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 17667. — С. 139 – 140.

За поданням до Військової ради Інженерного департаменту обумовлюється, що в церквах фортець, у парафії яких знаходяться не лише військові, вибори церковних старост мають проходити за загальними правилами; у інших церквах фортець старости мають обиратись з числа штаб- і обер-офіцерів. Зазначається, що в обох випадках обрання має затверджуватись комендантом фортеці.

1263. 1844, марта 6. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О внесении некоторых должностей Православнаго духовнаго ведомства в росписания по классам, мундирам и пенсиям. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 17698. — С. 173 – 174.

За поданням обер-прокурора Синоду передбачається, що посади чиновників консисторій зрівнюються в класах з відповідними посадами чиновників світського відомства; визнаються класи інших чиновників духовного управління.

1264. 1844, марта 21. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, объявленное Министром Внутренних Дел. — О прекращении раскольнических дел, по коим подсудимые обращаются к православию. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 17753. — С. 213.

Визначаються умови притинення судових справ про відступ від православ'я.

1265. 1844, апреля 3. — Именной, объявленный Департаменту Военных Поселений Военным Министром. — О содержании на счет свечнаго дохода от церквей округов пахатных солдат, в духовных училищах детей духовенства округов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 17794. — С. 235.

За поданням Військової раді Департаменту військових поселень закріплюються умови фінансування утримання вихованців духовних училищ.

1266. 1844, апреля 19. — Именной, объявленный Его Императорскому Высочеству Главному Начальнику военно-учебных заведений Военным Министром. — О определении в военно-учебныя заведения Священников и Дяконов, имеющих ученые степени. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 17828. — С. 263.

За відношенням Головного начальника військово-навчальних закладів наказується призначати в підвідомчі йому заклади освіти лише священнослужителів, які мають вчений ступінь. Обумовлюється, що перед призначенням до військово-навчального закладу священник повинен мати стаж перебування в цьому званні при парафії не менше 4-х, а диякон — не менше 3-х років.

1267. 1844, травня 22. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1201. — Арк. 101 – 101 зв.

Передбачається читання у церквах катехизичних повчань у недільні та святкові дні.

1268. 1844, юнія 12. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 24 Июля. — О дозволении Евреям, принявшим Христианское вероисповедание, наниматься в рекруты без согласия своих родителей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 17989. — С. 380.

За доповіддю імператору Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату до Зводу Законів вноситься доповнення, згідно з яким хрещені євреї можуть найматися в рекрути без згоди батьків, якщо останні не перейшли в християнство.

1269. 1844, червня 21. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 154. — Спр. 23. — Арк. 266.

За відношенням виконуючого обов'язки Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора Синодом наказується Гавриїлу, архієпископу Херсонському й Таврійському, всіляко сприяти світській владі у влаштуванні в селищі Терпіння Мелітопольського повіту православної церкви для мешканців колишніх духоборських селищ, призначивши здібного священника з причетниками.

1270. 1844, юнія 26. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О правилах, в каком разстоянии от православных церквей должны быть устраиваемы Еврейския синагоги и молитвенныя школы. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 18029. — С. 418.

За доповіддю імператору Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату до Зводу Законів вноситься доповнення, згідно з яким синагоги та єврейські молитовні школи можуть влаштовуватись на одній з православними церквами вулиці чи площі на відстані не менше 100 сажень, а на інших вулицях на відстані не менше ніж 50 сажень від православної церкви.

1271. 1844, липня 29. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1201. — Арк. 39.

Передбачається отримання кожним духовним правлінням примірника Зводу законів видання 1842 року.

1272. 1844, липня 31. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1202. — Арк. 30.

Наказується призначити в усіх монастирях і церквах літургію за померлою Великою княжною Олександрою Миколаївною; передбачається проведення через рік поминання Великої княжни. Приймається проголошення імен Олександри Миколаївни та її чоловіка на екстеніях і у церковних службах.

1273. 1844, авгушта 26. — Синодський. — О недозволении выходцам из-за границы сбора пожертвований в пользу заграничных монастырей и церквей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 18175. — С. 530.

Підтверджується заборона іноземцям збирати в Російській імперії пожертви на користь закордонних церков та монастирів без одержання від Синоду документів про дозвіл.

1274. 1844, авгушта 28. — Именной, объявленный Инспектору резервной кавалерии в отношении Департамента Военных Поселений. — О назначении Священников и причетников в округи военного поселения Украинскаго, Новороссійскаго и Киевской и Подольской губерний. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 18180. — С. 532.

За поданням Департаменту військових поселень уточнюються умови утримання священно-та церковнослужителів Новоросійського округу військового поселення.

1275. 1844, вересня 7. — Сенатський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 98 – 98 зв.

За думкою Синоду наказується позбавленого сану ієродиякона Корсунського монастиря Є. Дурнавіна причислити до одного з поданих станів.

1276. 1844, сентября 15. — Именной, объявленный в циркулярном предписании Инспекторского Департамента Морского Министерства. — О экзамене унтер-офицером, выслужившим узаконенные лета. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. II. Прибавление к Т. XIX. — № 18219 в. — С. 86 – 87.

Наводиться зразок екзаменаційного листка, уякому позначаються бали за знання короткого катехізису та передбачається місце для підпису священника.

1277. 1844, вересня 19. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1988. — Арк. 3.

За відношенням Міністра державного майна єпархіальне керівництво зобов'язується розпорядитись, аби парафіяльне духовенство казенних поселень з метою запобігання пожежам при можливості переносило лавні, токи та клуні на безпечну відстань від будівель.

1278. 1844, сентября 20. — Именной, объявленный в приказе Дежурного Генерала Главного Штаба. — О выдаче наградных денег за смотры и церковные парады одним строевым нижним чинам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 18235. — С. 568.

Забороняється видавати винагороди за участь у оглядах і військових парадах нестройовим нижнім чинам.

1279. 1844, вересня 29. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1989. — Арк. 3 – 3 зв.

Передається зміст затвердженої імператором думки Державної Ради стосовно дозволу хрецинем євреям найматись у рекрути без згоди батьків.

1280. 1844, октября 6. — Именной, объявленный Инженерному Департаменту Военным Министром. — О отчетности в доходах и расходах соборов и церквей, поступивших в инженерное ведомство. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 18284. — С. 606 – 607.

За поданням до Військової ради Інженерного департаменту затверджується форма звітності про церковні прибутки та податки підвідомчих департаменту церков; регулюється порядок звітності про церковні суми.

1281. 1844, октября 6. — Именной, объявленный Инженерному Департаменту Военным Министром. — О отчетности в доходах и расходах соборов и церквей, поступивших в инженерное ведомство. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. II. — К. № 18284. — С. 228 – 229.

Наводиться зразок звіту про церковні прибутки.

1282. 1844, жовтня 6. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1044. — Арк. 49.

За рапортом Гавріїла, архієпископа Херсонського і Таврійського, не задовольняється претензія поміщика Требинського стосовно передачі йому будівельних матеріалів і землі, відведеної для недобудованої церкви селища Бранковановка. Зазначається обов'язковість передачі цих будівельних матеріалів і землі тій церкві, до парафії якої належить селище. Обумовлюється, що в разі незгоди поміщика з таким рішенням справа має бути передана цивільному суду.

1283. 1844, жовтня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 249.

Подається форма, яку мають заповнювати консисторії стосовно осіб, що утримуються у монастирях на епитимії.

1284. 1844, **ноября 17.** — Именной, объявленный Министром Финансов. — О производстве жалования единоверческим церковнослужителям, при казенных горных заводах находящимся. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 18440. — С. 774–775.

За доповіддю імператору Міністра фінансів жалування єдиновірських церковнослужителів казенних гірничих заводів урівнюється із затвердженим 19 березня 1843 р. жалуванням православних церковнослужителів.

1285. 1844, **ноября 28.** — Высочайше утверждения дополнительные правила к Уставу о гражданской службе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. II. — К. № 18474. — С. 255–257.

Наводиться програма іспитів для надання першого класного чину по цивільній службі; в програму включаться Закон Божий, священна та церковна історія. Обумовлюється, що до таких іспитів допускаються, зокрема, канцелярські служителі духовного відомства з церковнослужителів та церковнослужительських дітей.

1286. 1844, **листопада.** — Синодський. — ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 153. — Спр. 130. — Арк. 70 – 70 зв., 73.

За висновком Гавриїла, архієпископа Херсонського й Таврійського, з огляду на те, що до парафії церкви в селищі Терпіння Мелітопольського повіту мають належати приєднані до православ'я духобори, передбачається, що християнські треби тут повинні здійснюватись священиками без отримання грошей від парафіян. Визначається розмір жалування священно- та церковнослужителям.

1287. 1844, **декабря 12.** — Именной, объявленный Коммисариатскому Департаменту Дежурным Генералом Главного Штаба. — О передаче Херсонского собора в епархиальное ведомство. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 18518. — С. 836.

Скасовується протоієрейська вакансія при соборі Очаківської фортеці; Херсонський собор передається з військового в епархиальне відомство.

1288. 1844, **декабря 13.** — Высочайше утвержденное Положение о Дунайском казачьем войске. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 18526. — С. 847–868.

Регламентуються порядок ведення метричних книг і відведення землі під церкву.

1289. 1844, **декабря 15.** — Именной, объявленный Управляющему Министерством Финансов Обер-Прокурором Св. Синода. — О соединении сумм, определенных на содержание причтов церквей, в одну, с изъятием от ревизии Государственного Контроля. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 18531. — С. 869–870.

За доповіддю обер-прокурора Синоду коригується система видачі грошей на утримання міського та сільського духовенства.

1290. 1844, **декабря 26.** — Высочайше утвержденное положение о Евреях-земледельцах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XIX. — Отд. I. — № 18562. — С. 910–917.

Обумовлюється, що пільги, які передбачаються цим положенням, поширюються як на іудеїв, так і на хрещених євреїв. Євреям-землеробам дозволяється в перші три роки поселення наймати християн для переймання в них досвіду обробки землі. Підтверджується право караїмів наймати християн без обмеження терміну їх утримання.

1291. 1845, **января 5.** — Именной, объявленный Министром Внутренних Дел. — О воспрещении раскольникам записываться в цех иконописцев. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. I. — № 18590. — С. 78.

Згідно з постановою Синоду імператором наказується Міністру внутрішніх справ роз'ясуватися, аби були взяті заходи по недопущенню сектантів до роботи в цехах іконописців.

1292. 1845, **января 5.** — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О отводе квартир или отпуске квартирных денег священнослужителям военного ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. I. — № 18597. — С. 80–81.

Наказується в питанні отримання житла чи квартирних грошей зрівняти обер-священиків із генерал-майорами, а протоієреїв і священників, як і раніше, з капітанами.

1293. 1845, янв. 6. — Именной, объявленный в приказе Военного Министра. — О вновь составленном росписании в какие дни в какой бытъ форме генералам, штаб и обер-офицерам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. I. — № 18599. — С. 81.

Вносяться зміни в розпис форми військових в урочисті та святкові дні.

1294. 1845, янв. 6. — Росписание в какие дни в какой бытъ форме. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. II. Штаты и табели. — К. № 18599. — С. 19 – 21.

Наводиться таблиця із зазначенням місяців, днів, свят і форми військових.

1295. 1845, янв. 9. — Высочайше утвержденное положение о пенсиях и единовременных пособиях учителям начальных учебных заведений Министерства Народного Просвещения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. I. — № 18606. — С. 105 – 107.

Обумовлюється, що закріплене цим положенням право на пенсії та одноразову допомогу поширюється на законовчителів духовного сану та їх вдов і сиріт незалежно від утримання, яке вони одержують по духовному відомству. Зазначається, що пенсії та одноразова допомога таким законовчителям призначаються за згодою духовного керівництва.

1296. 1845, янв. 9. — Табель окладов, из которых назначаются пенсии Законоучителям и учителям начальных учебных заведений ведомства Министерства Народного Просвещения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. II. Штаты и табели. — К. № 18606. — С. 31.

Розписується розмір пенсії в залежності від окладів жалування та натурального утримання законовчителів.

1297. 1845, янв. 19. — Высочайше утвержденныя дополнительныя правила к Высочайше утвержденному 20 Июня 1836 года (9338) положению Дома призрения сирот, состоящаго в ведении женскаго благотворительнаго общества в Одессе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. I. — № 18645. — С. 133.

Додатково до вже запроваджених предметів передбачається навчання сиріт церковному нотному співу.

1298. 1845, фев. 24. — Именной, объявленный в приказе Военного Министра. — О дополнении правил смены с церемониею. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. I. — № 18774. — С. 243.

Затверджується нова редакція деяких параграфів статуту про службу в гарнізоні; передбачається, що вартові, які знаходяться поблизу церкви, зобов'язані брати "на молитву" під час церковної служби.

1299. 1845, апр. 10. — Именной, объявленный в приказе Военного Министра. — О изменении и дополнении правил устава о строевой пехотной службе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. I. — № 18916. — С. 321 – 326.

В обов'язок полкових батальйонних та ратних командирів ставиться нагляд за тим, щоб впродовж перших 6 місяців служби рекрутам не менше двох разів на тиждень роз'яснювали десять заповідей та обов'язки християнина, щоб рекрути знали молитви "Отче наш" та "Вірую". Такі роз'яснення для рекрутів, зібраних при штабах, покладаються на полкових священників, а в ротах — на унтер-офіцерів і ефрейторів.

1300. 1845, мая 22. — Именной, объявленный Департаменту Военных Поселений Военным Министром. — О порядке производства расходов на приобретение ризниц и других церковных вещей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. I. — № 19026. — С. 409 – 410.

За поданням Військової раді Департаменту військових поселень уточнюється порядок купівлі ризниць та інших церковних речей, згідно з яким дозвіл на таку купівлю має подаватись самим Департаментом.

1301. 1845, юлія 11. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 20 Сентября. — О замене метрических свидетельств удостоверениями из духовных росписей при внесении в родословную книгу лиц, рожденных до 1831 года. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. I. — № 19185. — С. 518.

За доповіддю імператору Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату уточнюється процедура підтвердження законності народження в разі відсутності затверджених консисторією метричних довідок.

1302. 1845, юлія 20. — Высочайше утвержденныя правила о порядке специальных испытаний для производства в первый классный чин по ведомству Министерства Финансов и Штаба Корпуса Горных Инженеров. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. I. — № 19221. — С. 548 – 549.

Обумовлюється, що до складу екзаменаторів мають входити священники.

1303. 1845, юлія 22. — Высочайше утвержденный Статут ордена Св. Владимира. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. I. — № 19227. — С. 553 – 559.

Обумовлюються, зокрема, права дітей священнослужителів, нагороджених орденом Св. Володимира.

1304. 1845, юлія 22. — Высочайше утвержденный Статут ордена Св. Анны. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. I. — № 19228. — С. 559 – 566.

Закріплюються умови отримання духовними особами ордена Св. Анни; обумовлюється, що нагороджені особи духовного звання мають іменуватись сопрічисленими до ордена; оговорюються права дітей таких духовних осіб; визначається розмір пенсій та припустима кількість сопрічислених, які її отримують.

1305. 1845, август 15. — Высочайше утвержденное Уложение о Наказаниях Уголовных и Исправительных. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. I. — № 19283. — С. 598 – 1010.

Регламентується система покарань за кожен вид злочинів, у тому числі й за злочини проти віри. За ряд злочинів окремо обумовлюється церковне покарання християн.

1306. 1845, август 15. — Высочайше утвержденное положение о исправительных арестантских ротах гражданского ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. I. — № 19285. — С. 1016 – 1027.

Передбачається, що попечителі арестантських рот повинні звертатись до місцевої духовної влади з питання призначення священників у якості духовних наставників рот. Розписуються правила виконання арестантами християнських обов'язків.

1307. 1845, август 15. — Высочайше утвержденныя дополнительные правила к Уставу о Содержащихся под стражею. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. I. — № 19286. — С. 1027 – 1034.

Позначається, що прийом засуджених до перебування в робочому будинку вважається остаточним після випробування священником у знанні Закону Божого. Розписуються умови надання арестантам робочих будинків і тюрем побачення з родичами на Різдво, Великдень та в недільні дні.

1308. 1845, серпня 28. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 10. — Арк. 177.

Оголошується розшук у всіх єпархіях священника П. Бучинського.

1309. 1845, сентябрь 6. — Именной, объявленный Инспектору учебных карабинерных полков в отношении Департамента Военных Поселений. — О прибавке жалованья полковым Священникам 2 и 3 учебных карабинерных полков. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. II. — № 19311. — С. 8.

За поданням Департаменту військових поселень імператором під час перебування в Єлизаветграді затверджується сума додаткових виплат із капіталу військових поселень на утримання полкових священників.

1310. 1845, **сентября 17.** — Именной, объявленный Инженерному Департаменту Военным Министром. — О правилах отчетности в церковных доходах и расходах соборов и церквей военного ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. II. — № 19332. — С. 29 – 30.

За пропозицією Синоду вносяться зміни в іменний указ від 6 жовтня 1844 р.

1311. 1845, **ноября 27.** — Высочайше утвержденный Устав Одесского женского благотворительного общества и содержания им дома призрения сирот в городе Одессе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. II. — № 19475. — С. 138 – 144.

Передбачається наявність у закладі домової церкви; обумовлюються порядок призначення, обов'язки та спосіб утримання священика й причетника цієї церкви. Розписуються правила виконання вихованцями християнських обов'язків, оговорюється викладання Закону Божого та церковного співу.

1312. 1845, **декабря 11.** — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О порядке увольнения удельных крестьян в духовное звание. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XX. — Отд. II. — № 19511. — С. 194 – 195.

З приводу прохання до Синоду сина удільного селянина запроваджується порядок, згідно з яким удільних селян, звільнених за затвердженням Міністра імператорського двору для вступу в духовне звання, слід вважати остаточно звільненими з податного стану.

1313. 1846, **января 3.** — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 31 Января. — О допускании Евреев быть свидетелями по делам Евреев же, принявших Христианскую веру. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. I. — № 19577. — С. 9.

За доповіддю імператору Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату у випадках, коли не вистачає свідків із християн, іудеям дозволяється давати свідчення по справах хрещених євреїв.

1314. 1846, **января 21.** — Статьи Второй Книги 15 Тома Свода Законов, измененные и дополненные Высочайше утвержденными мнениями Государственного Совета 21 Января 1846 года для соглашения с Уложением о Наказаниях Уголовных и Исправительных. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. I. — № 19640. — С. 144 – 178.

Вносяться зміни та доповнювання в статті, що стосуються покарання дітей служителів архієрейських будинків і монастирів, справ про образи духовних осіб, про відхід від православ'я, багатоженство, справ, за якими передбачається церковне покаяння.

1315. 1846, **февраля 17.** — Высочайше утвержденные правила о производстве нижних чинов унтер-офицерских званий в первый гражданский чин Коллежского Регистратора. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. III. — К № 19733. — С. 31 – 33.

Передбачається, що до програми випробування при наданні чину колезького регістратора включаються питання на знання короткого катехізису.

1316. 1846, **марта 1 (*).** — Высочайше утвержденное положение о специальных испытаниях по Министерству Народного Просвещения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. I. — № 19787. — С. 295 – 298.

(*) Опубликовано 15 Апреля.

Обумовлюється, що вчителі повітових училищ, гімназійні вчителі сучасних мов, кімнатні наглядачі пансіонів гімназій та всіх казенних виховних закладів Міністерства народної освіти, домашні вчителі, вчителі парафіяльних, початкових училищ, підготовчих класів, вчителі малювання, креслення та чистописання зобов'язані складати, зокрема, іспит із Закону Божого, священної та церковної історії.

1317. 1846, **марта 19.** — Синодский, по Высочайшему повелению. — О назначении пенсий и единовременных пособий духовным лицам церковью военных поселений и пахатных солдат. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. I. — № 19849. — С. 369.

За ухвалою Синоду обумовлюється, що всі священнослужителі військових поселень, які не отримували жалування, мають право на пенсії та одноразову допомогу нарівні з військовим духовенством.

1318. 1846, марта 27. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О освобождении от платежа паспортных пошлин лиц, отправляющихся в Иерусалим для поклонения Святым местам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. I. — № 19882. — С. 410.

За доповіддю імператору Міністра внутрішніх справ звільняються від сплати паспортного мита богомольці, які направляються до Єрусалиму.

1319. 1846, квітня 19. — Синодський. — ДАМО. — Ф. 410. — Оп. 1. — Спр. 239. — Арк. 37.

Херсонському єпархіальному архієрею повідомляється про початок виплати з 1 травня 1846 р. жалування священно- та церковнослужителям сільських парафій єпархії за рахунок державної казни згідно із затвердженим штатом сільських причтів.

1320. 1846, квітня 23. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 259. — Оп. 17. — Спр. 21. — Арк. 41.

Підтверджується заборона вінчати солдатських синів, які знаходяться при батьках чи інших родичах на вихованні, до вступу їх на дійсну військову службу.

1321. 1846, мая 1. — Высочайше утвержденный правила о производстве лиц, служащих в морском ведомстве, в первый гражданский чин. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. III. — К. № 19999. — С. 87–90.

Передбачається, що до програм випробування при призначенні аудиторів, унтер-цейхвахтерів, топографів, граверів, службовців гідрографічної частини, морської типографії, інших службовців морського відомства включаються питання на знання короткого катехізису.

1322. 1846, мая 15. — Высочайше утвержденный штат Одесского Института благородных девиц. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. III. — К. № 20027. — С. 91–92.

Визначається розмір жалування священника інститутської церкви, який має виконувати її обов'язки законовчителя; передбачається виділення грошей на утримання самої церкви.

1323. 1846, юнія 8. — Именной, объявленный Департаменту Военных Поселений Военным Министром. — О назначении в единоверческую в г. Новогеоргиевске Воскресенскую церковь Диякона. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. I. — № 20107. — С. 600–601.

За поданням Департаменту військових поселень та схваленням Синодом поданням інспектора резервної кавалерії диякону новогеорґієвської єдиновірської церкви призначається жалування з коштів військових поселень; зазначається позиція Синоду в питанні утримання духовенства єдиновірських церков.

1324. 1846, юнія 11. — Именной, объявленный в приказе Военного Министра. — О молитвенном отбое. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. I. — № 20117. — С. 605–606.

Вноситься доповнення в положення Військового Статуту про службу в гарнізоні: передбачається, що під час церковного параду після богослужіння барабанщик повинен бити молитовний відбій.

1325. 1846, юнія 11. — Ноты молитвенного отбоя. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. III. Чертежи и рисунки. — К. № 20117. — Л. 17.

Наводяться ноти, за якими має битись молитовний відбій під час церковного параду.

1326. 1846, юнія 20. — Сенатский. — О точном исполнении законных постановлений по делам о лицах, исключаемых из духовного звания по неспособности или порокам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. I. — № 20146. — С. 631–633.

За запитом Пермського губернського правління регламентуються дії консисторій та губернських правлінь по відношенню до виключених із духовного звання осіб.

1327. 1846, июня 30. — Синодский. — О не дозволеннии делать сборы в пользу заграничных церквей и монастырей без разрешения Синода. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. I. — № 20186. — С. 668.

Підтверджується заборона збирати в Російській імперії пожертви на користь закордонних церков і монастирів без одержання від Синоду документів про дозвіл.

1328. 1846, июля 11. — Именной, объявленный в приказе Военного Министра. — О принятии к руководству устава о полевой службе в мирное и военное время. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. II. — № 20224. — С. 42–128.

Регламентується порядок проведення церковного параду.

1329. 1846, июля 11. — Рисунки и Чертежи к Воинскому Уставу о пехотной службе: План XIII. Церковный парад дивизии. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. III. Чертежи и рисунки. — К. № 20224. — Л. 25.

Подается план церковного параду дивізії при 3-х та 4-х батальйонному складі полків.

1330. 1846, августа 23. — Именной, объявленный Министру Юстиции Генерал-Адъютантом Адлербергом. — О невведении в православных церквах новых духовно-музыкальных сочинений без предварительного одобрения оных Директором придворной певческой капеллы. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. II. — № 20325. — С. 212–213.

За доповіддю директора придворної співацької капели визначається, які твори можуть допускатись до виконання в церквах.

1331. 1846, августа 27. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О учреждении при церквах кружек для сбора приношений на содержание нищих и убогих в заведениях Приказов Общественного Призрения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. II. — № 20356. — С. 231–233.

За запискою Міністра внутрішніх справ наказується влаштувати при церквах карнавки для цільового збирання пожертв, звільнивши при цьому духовенство та церковних старост від контрольної функції стосовно зібраних грошей.

1332. 1846, августа 27. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 25 Октября. — О выдаче прогонных денег причтам православных церквей при разъездах для исправления духовных треб чинам таможенного ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. II. — № 20363. — С. 239–240.

За поданням Міністра фінансів визначається джерело фінансування та розмір прогонних коштів священно- та церковнослужителям, які виїжджають задовольняти духовні потреби митних чиновників.

1333. 1846, сентября 3. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О нераспространении на дела о несовершеннолетних святотатцах Высочайшего повеления о неопределении подобных преступников в военную службу. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. II. — № 20386. — С. 258–259.

За запискою Міністра юстиції уточнюється міра покарання неповнолітнім, обвинуваченим у святотатстві.

1334. 1846, вересня 17. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 4. — Арк. 92–92 зв., 94.

Передбачається можливість друкувати дозвольну молитву не на простому, а на гербовому папері із стягненням за кожний аркуш 15 коп. сріблом.

1335. 1846, вересня 20. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 230.

Будівничий Корсунського монастиря Іона за проступки усувається з посади і переміщується до іншої обителі.

1336. 1846, октября 10. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 4 Ноября. — О отпуске из городских доходов содержания приходским училищам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. II. — № 20499. — С. 333.

За поданням Міністра внутрішніх справ у разі бідності міської громади Міністру дозволяється призначати з міських прибутків кошти на утримання парафіяльних училищ.

1337. 1846, **октябрю 21.** — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 22 Ноября. — О отдаче на поручительство церковно-служителей, исключенных из духовного ведомства за пороки и обращенных в заведения Приказов Общественного Призрения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. II. — № 20536. — С. 352.

За доповіддю імператору Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату до Зводу Законів вноситься доповнення, згідно з яким дозволяється віддавати на поруки родичам чи стороннім людям колишніх церковнослужителів, переданих під опіку Приказів громадського нагляду.

1338. 1846, **ноябрю 4.** — Сенатский. — О выдаче прогонных денег Священникам и другим духовным лицам, командируемым депутатами по делам, в светских присутственных местах производящимся. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. II. — № 20581. — С. 388 – 389.

З приводу запиту Вологодського губернського правління казенні палати зобов'язуються відпускати прогонні гроші духовним особам, які відряджаються як депутати до світських присутніх місць.

1339. 1846, **декабрю 5.** — Высочайше утвержденный Устав для управления армиями в мирное и военное время. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. II. — № 20670. — С. 463 – 588.

Обумовлюються обов'язки польового обер-священника.

1340. 1846, **декабрю 23.** — Сенатский по Высочайшему повелению. — О нарядах в церковные церемонии. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. II. — № 20740. — С. 704 – 705.

Запроваджується розпис відомств, від яких слід призначати в церковні церемонії всіх чиновників 4 – 8 класів.

1341. 1846, **декабрю 29.** — Высочайше утвержденная докладная записка Министра Императорского Двора. — О дозволеннии сыновьям неклассных придворных служителей обучаться в уездных и приходских училищах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. II. — № 20757. — С. 724 – 725.

Обумовлюються права дітей придворних служителів на отримання освіти; зазначається, що таким особам дозволяється, зокрема, проходити курс навчання в парафіяльних училищах.

1342. 1846, **декабрю 31.** — Именной, объявленный Его Императорскому Высочеству Главному Начальнику военно-учебных заведений Военным Министром. — О времени считания службы священно и церковнослужительским детям, неокончивших курса наук в среднем отделении Семинарии. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXI. — Отд. II. — № 20764. — С. 730.

Розтлумачується, що відданим у військову службу дітям священно- та церковнослужителів слід визначати час початку цієї служби нарівні з особами, відданими в рекрути за наборами.

1343. 1846, **грудня 31.** — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 10. — Арк. 211 – 212.

Секретним указом наказується передати Синоду книги, які циркулярним указом Синоду від 14 травня 1825 р. визнані особливо шкідливими і зберігаються при консисторіях та інших місцях духовного відомства.

1344. 1847, **января 10.** — Высочайше утвержденный проект правил об учреждении при церквах кружек для сбора приношений на содержание нищих и убогих в заведениях Приказов Общественного Призрения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXII. — Отд. I. — № 20786. — С. 21 – 22.

На виконання, затвердженого 27 серпня 1846 р. положення обумовлюються правила влаштування карнавок для збирання пожертв на користь підопічних закладів Приказів громадського нагляду; всупереч положенню, передбачається участь священнослужителів і церковних старост унагляді за карнавками.

1345. 1847, **января 29.** — Именной, объявленный Департаменту Военных Поселений Военным Министром. — О отпуске денег на устройство единоверческих церквей в округах Новороссийского военного поселения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXII. — Отд. I. — № 20871. — С. 106.

За поданням Департаменту військових поселень передбачаються заходи щодо зведення церков для військових поселен, які висловили бажання приєднатись до єдиновірства.

1346. 1847, **февраля 23.** — Именной, объявленный Департаменту Военных Поселений Военным Министром. — О назначении содержания причетникам единоверческих церквей Новороссийского военного поселения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXII. — Отд. I. — № 20935. — С. 159 – 160.

За поданням Департаменту військових поселень причетники єдиновірських церков отримують право на таке саме жалування, що мають православні причетники церков Новоросійського військового поселення, з тією лише різницею, що першим жалування призначається не з церковних прибутків, а з коштів військового поселення.

1347. 1847, **марта 4.** — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, объявленное Министром Внутренних Дел. — О предоставлении Министру Внутренних Дел права решать окончательно дела о подсудимых по проступкам против веры, уже умерших. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXII. — Отд. I. — № 20973. — С. 176.

Обумовлюється, що Міністр внутрішніх справ має право приймати рішення по справах вже померлих підозрюваних у злочинах проти віри, якщо в таких справах немає обставин, які мають розглядатись на загальних підставах.

1348. 1847, **марта 15.** — Именной, объявленный Министром Внутренних Дел. — О воспрещении малаканам принимать в услужение людей Православного исповедания, и о невступании самим малаканам в услужение к Православным. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXII. — Отд. I. — № 21006. — С. 214.

З приводу повідомлення Міністра внутрішніх справ поліція зобов'язується стежити за дотриманням суворої заборони на найми малаканами православних і православними малаканів.

1349. 1847, **апреля 18.** — Именной, объявленный Военным Министром. — О допущении к обучению в приходских училищах солдатских детей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXII. — Отд. I. — № 21123. — С. 323.

Скасовується заборона навчання в цивільних закладах солдатських дітей, які виховуються при батьках чи інших родичах.

1350. 1847, **июня 4.** — Именной, объявленный в приказе Дежурного Генерала Главного Штаба. — О выдаче единовременного награждения нижним чином из Евреев, кои обратятся в Православную веру. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXII. — Отд. I. — № 21297. — С. 521.

З приводу клопотання командира 4-го піхотного корпусу запроваджується одноразова виплата хрещеним євреям нижніх чинів 7 крб. 15 коп. сріблом.

1351. 1847, **червня 12** — Синодський — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 4. — Арк. 90 – 91 зв.

Згідно з волею імператора, висловленою з приводу записки Міністра внутрішніх справ, духовенство зобов'язується звернути особливу увагу на осіб, які зовні дотримуються православних обрядів, але таємно належать до скопців чи хлістів.

1352. 1847, **червня.** — Сенатський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 297. — Арк. 38 – 38 зв.

Повідомляється, що імператором затверджено положення Комітету Міністрів про остаточний термін обміну асигнацій і депозитних білетів на кредитні білети; передбачається оприлюднення цього положення в усіх церквах у святкові дні після завершення богослужіння.

1353. 1847, юлія 8. — Высочайше утвержденное положение о кондукторских школах в округах военных поселений. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXII. — Отд. I. — № 21398. — С. 601 – 605.

Передбачається вивчення в кондукторських школах Закону Божого, для викладання якого призначаються священники із жалуванням по 30 крб. сріблом на рік, що виплачується з капіталу військових поселень.

1354. 1847, авгу́ста 25. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О правах состояния детей священно и церковно-служителей, окончивший курс в Духовных Академиях и Семинариях и занимающих места наставников. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXII. — Отд. I. — № 21490. — С. 685.

Повідомляється, що за ухвалою Синоду імператором наказано священно- та церковнослужительським дітям, які працюють наставниками духовних академій і семінарій, надати всі права, якими користуються священнослужителі.

1355. 1847, октяб́ря 7. — Именной, объявленный в приказе Военного Министра. — О изъятии от экзамена при определении в военную службу и пред производством в офицеры детей священнослужителей, окончивших курс в средних отделениях Семинарий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXII. — Отд. I. — № 21566. — С. 737.

З приводу запиту Інспекторського департаменту Військового міністерства і за висновком Синоду про те, що навчальний курс нижнього та середнього відділень семінарій відповідає повному гімназійному курсу, імператором дозволяється звільнити від іспитів при вступі у військову службу та наданні офіцерського чину священнослужительських дітей, які з успіхом закінчили середні відділення семінарій.

1356. 1847, жовт́ня 7. — Синодский — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 4. — Арк. 78 – 78 зв.

Наказується затримати в разі появи в єпархії особу, яка прибула до Російської імперії під іменем Мойсея, ієромонаха Соловецького монастиря, який насправді помер у монастирі Св. Пантелеймона на Афонській горі.

1357. 1847, октяб́ря 13. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 27 Ноября. — О производстве содержания подсудимым и содержащимся под стражею священнослужителям. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXII. — Отд. I. — № 21603. — С. 766.

За доповіддю імператору Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату визначається розмір добового утримання підсудних протоієреїв, ієреїв, протодияконів і дияконів, які не мають ніякої власності.

1358. 1847, октяб́ря 28. — Сенатский. — О освобождении экипажей с священными вещами от осмотра со стороны питейного откупа. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXII. — Отд. I. — № 21659. — С. 795 – 796.

За рапортом Міністра внутрішніх справ для упередження огляду священних предметів чиновниками-іудеями екіпажі духовних осіб, які мають свідоцтва про супровід церковних речей, звільняються від огляду чиновниками питейного відкupu.

1359. 1847, нояб́ря 1. — Высочайше утвержденный Устав Керченского Кушниковского Института для воспитания девиц. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXII. — Отд. I. — № 21669. — С. 809 – 812.

Обумовлюється, що до інституту можуть прийматись доньки священнослужителів; передбачається викладання Закону Божого та церковного співу; у розкладі дня відводиться час на ранкову та вечірню молитву.

1360. 1847, **ноября 1.** — Высочайше утвержденный штат Керченского Кушниковского Института для воспитания девиц. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXII. — Отд. II. — К № 21669. — С. 268 – 269.

Перебачаються витрати на утримання церкви, священника та причетника.

1361. 1847, **листопада 17** — Синодський — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 4. — Арк. 97 – 98 зв.

За пропозицією синодального обер-прокурора підлеглим духовного відомства наказується докладати зусиль, аби всі необхідні відомості доставлялись Синоду своєчасно.

1362. 1848, **января 22.** — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О порядке разрешения солдатским женам вступления в новый брак и отдаче им по одному сыну кантонисту. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIII. — Отд. I. — № 21920. — С. 64 – 65.

Перелічується інформація, яку солдати повинні подавати духовному керівництву в клопотаннях про дозвіл на шлюб.

1363. 1848, **марта 1.** — Именной, данный Синоду. — О назначении жалованья причтам сельских церквей Екатеринославской и Харьковской епархий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIII. — Отд. I. — № 22035. — С. 154.

Призначається жалування сільським причтам Бахмутського, Слов'яносербського та Маріупольського повітів Катеринославської єпархії; оговорюється порядок виділення необхідних коштів.

1364. 1848, **березня 10.** — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 4. — Арк. 106 – 107 зв.

Повідомляється, що Гавриїл, архієпископ Херсонський і Таврійський, переміщується до Тверської єпархії, а на його місце призначається архієпископ Інокентій, присутній Синоду.

1365. 1848, **квітня 9.** — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 2 а. — Спр. 2. — Арк. 49 зв. – 50.

З приводу доповіді імператору виконуючого обов'язки Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора наказується зберегти існуючу здавна на території південних і західних губерній Російської імперії традицію дзвонити по померлим.

1366. 1848, **апреля 26.** — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 27 Мая. — О правилах поступления с лицами женского пола, исключенными из духовного звания за дурное поведение. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIII. — Отд. I. — № 22213. — С. 276 – 277.

За доповіддю імператору Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату передбачається, що судочинство над вдовами виключених із духовного звання священнослужителів має здійснюватись у тому ж порядку, що й судочинство над переданими в розпорядження губернських правлінь священнослужителями; оговорюється, що такі вдови не підлягають тілесному покаранню, якщо тільки не одружаться із представниками непривілейованих верств.

1367. 1848, **травня 26.** — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 38 зв.

Визначається, що духовні особи, які знаходяться на штатному утриманні, не повинні брати з парафіян плату за треби.

1368. 1848, **июля 12.** — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 26 Августа. — О приглашении депутатов с духовной стороны по делам Православной Церкви. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIII. — Отд. I. — № 22435. — С. 474 – 475.

За доповіддю імператору Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату запроваджується запрошення в судові місця перших двох інстанцій депутатів від духовенства для розгляду справ про власність православної церкви.

1369. 1848, **юня 12.** — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 31 Августа. — О порядке печатания церковных кружков, учрежденных для благотворительных сборов и высылки из оных денег. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIII. — Отд. I. — № 22436. — С. 475.

За доповіддю імператору Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату роз'ясняється порядок запечатування карнавок і вилучення з них грошей, зібраних на користь підопічних закладів Приказів громадського нагляду.

1370. 1848, **серпня 3.** — Высочайше утвержденный штат Второй Гимназии в Одессе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIII. — Отд. II. Штаты и табели. — К № 22556. — С. 172.

Законовчителю гімназії передбачається виплата жалування в розмірі 285 крб. 90 коп.

1371. 1848, **вересня 21.** — Синодський. — ДАХО. — Ф. 259. — Оп. 17. — Спр. 21. — Арк. 40 зв., 46 – 46 зв.

Підтверджується чинність синодського указу від 22 грудня 1833 р. стосовно заборони православним священикам допускати до сповіді та причастя військових, які не приєдналися до грекоросійської віри.

1372. 1848, **жовтня 25.** — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 9 Декабря. — О производстве кормовых денег безчиновным дворянам, священническим и диаконским детям, содержащимся под стражею. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIII. — Отд. I. — № 22666. — С. 652 – 653.

За доповіддю імператору Загальних зборів перших трьох департаментів Сенату обумовлюється, що на утримання під вартою священницьких і дияконських дітей під час перебування їх під слідством мають виділятися 7 ½ коп. на добу, а в разі наявності у них родини — 11 ¼ коп. сріблом на добу.

1373. 1848, **жовтня 30.** — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 6.

Керівництво єпархій зобов'язується зробити розпорядження щодо допуску сільськими священиками чиновників Міністерства державного майна до перевірки наявних у них метричних відомостей про солдатських дітей.

1374. 1848, **ноября 20.** — Именной, объявленный Св. Синоду обер-Прокурором онаго. — О предоставлении Помощникам Инспекторов Семинарий прав, принадлежащих Наставникам Семинарий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIII. — Отд. II. — № 22750. — С. 46 – 47.

За доповіддю обер-прокурора Синоду наказується надавати випускникам духовних навчальних закладів, які призначені помічниками інспекторів семінарії, усі права наставників семінарії.

1375. 1848, **ноября 24.** — Именной, объявленный Министром Внутренних Дел. — О оставлении в гражданской службе лиц из церковнослужительских детей и из податного состояния, кои прослужили в одной не менее десяти лет. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIII. — Отд. II. — № 22757. — С. 51.

За доповіддю імператору Міністра внутрішніх справ обумовлюється, що як виняток, Міністр внутрішніх справ за зносинами з Міністром юстиції може давати дозвіл на залишення в цивільній службі церковнослужительських дітей, які прослужили не менше 10 років.

1376. 1848, **грудня 15.** — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1475. — Арк. 1 – 2 зв.

За відношенням Міністра державного майна, у якому викладено зміст клопотання Катеринославського єпархіального керівництва про домежування землі до церков на підставі ст. 389 т. X Зводу законів межових, Інокентію, архієпископу Херсонському і Таврійському, наказується подати висновок стосовно пропозиції Міністра державного майна про скасування дії ст. 389.

1377. 1848, декабра 31. — Именной, объявленный Обер-Прокурору Святейшаго Синода Статс-Секретарем Танеевым. — О зачете наставникам духовно-учебных заведений в выслугу на чины времени, проведенного ими в сих должностях до увольнения их из духовнаго звания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIII. — Отд. II. — № 22878. — С. 148.

З приводу ухвали Синоду уточнюється порядок визначення стажу роботи наставників духовних училищ.

1378. 1848, грудня 31. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 3–3 зв.

Повідомляється про даній імператором дозвіл на запровадження з 1849 р. нових правил утримання причтів сільських церков.

1379. 1849, января 12. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О безденежном отпуске дров приходским сельским училищам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIV. — Отд. I. — № 22921. — С. 36.

Повідомляється, що за доповіддю імператору Міністра державного майна наказано для опалення сільських парафіяльних училищ у казенних селищах відпускати, при можливості, безкоштовно дрова з лісів, якими користуються мешканці цих селищ.

1380. 1849, січня 31. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1473. — Арк. 1.

Єпархіальним архієреям надсилається складена в Синоді таблиця з переліком 15 єпархій, у яких впродовж останніх семи років значно збільшилась кількість училищ при церквах і монастирях та учнів у них. Архієреям незазначених у таблиці єпархій, у тому числі й південноукраїнських, наказується направити до Синоду свої міркування щодо покращення ситуації в сфері освіти.

1381. 1849, лютого 7. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 2.

Духовенство Катеринославської губернії зобов'язується сприяти військовим, які згідно з монаршою волею розпочинають тригонометричні виміри земель "Новоросійського краю". Наказується дозволяти використовувати для вимірів церковні будівлі.

1382. 1849, березня 17. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 4 а.

Вносяться зміни у форми проголошення на сктеніях імен членів імператорської родини.

1383. 1849, квітня 11. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1397. — Арк. 81.

За поданням Інокентія, архієпископа Херсонського і Таврійського, дозволяється зведення церкви в селищі Анатоліївка Одеського повіту. Зазначається, що такий дозвіл дається за умови, що поміщик Барятинський візьме на себе обов'язок забезпечити виплату причту жалування, передбаченого для V класу штатних сільських церков.

1384. 1849, квітня 28. — Синодський — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 5.

Наказується оприлюднити в церквах і монастирях маніфест про військову допомогу Австрійському імператорові; обумовлюється проведення молитовних співів, передбачених на час боротьби з ворогом.

1385. 1849, травня 10. — Синодський — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 9 зв.

Робляться розпорядження щодо попередження отруєння сирого солоною рибою.

1386. 1849, мая 27. — Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом. — О совершении по всей Империи молебствия по случаю скорого открытия военных действий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIV. — Отд. I. — № 23270. — С. 290.

Наказується відслужити за загальноприйнятими на такий випадок правилами молебень і продовжувати служити передбачені законодавством молитви з нагоди підготовки держави до війни.

1387. 1849, травня 30. — Синодський — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 5 зв.

Запроваджуються заходи на виконання іменного указу від 27 травня 1849 р. про проведення у всіх церквах молебню знагоди підготовки держави до війни.

1388. 1849, червня 8. — Синодський — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 15. — Арк. 44 – 45.

За поданням Інокентія, архієпископа Херсонського і Таврійського, з огляду на голод у Херсонській єпархії місцевій єпархіальній владі дозволяється видавати духовенству позики за рахунок церковних гаманцевих сум. Розписуються умови видачі таких позик.

1389. 1849, червня 24. — Синодський — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 9 – 9 зв.

Передбачається проведення в усіх церквах панахиди за Великою княжною Олександрою Олександрівною.

1390. 1849, червня 25. — Синодський — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 12 зв.

Запроваджується височайше затверджена нова форма проголошення на ектениях імен членів імператорської родини.

1391. 1849, августа 2. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 22 Сентября. — О сложении с Евреев-мещан и земледельцев, принявших Христианскую веру и поселившихся на помещичьих землях, недоимок и долгов по водворению. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIV. — Отд. II. — № 23431. — С. 1 – 2.

За поданням Міністра фінансів хрещені євреї, які селяться на поміщицьких землях, виключаються з окладу, а з їхніх родин знімається частина боргів по поселенню та недоїмкам.

1392. 1849, серпня 10. — Синодський — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 13.

На виконання волі імператора наказується відслужити в усіх церквах і монастирях вдячний молебен з приводу дій армії в Угорщині.

1393. 1849, вересня 2. — Синодський — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 36.

Передбачається проведення в усіх монастирях і церквах панахиди за померлим Великим князем Михайлом Павловичем. Вносяться зміни у форму проголошення імен членів імператорської родини під час богослужінь.

1394. 1849, вересня 7. — Синодський — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 36 зв.

Наказується оприлюднити в усіх церквах і монастирях маніфест від 17 (29) серпня щодо подій в Угорщині і відслужити з цього приводу вдячний молебен.

1395. 1849, сентября 9. — Именной, объявленный Министру Народного Просвещения Статс-Секретарем Танеевым. — О неопределении иностранцев в должности приходских учителей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIV. — Отд. II. — № 23492. — С. 43 – 44.

З приводу відношення Міністра народної освіти забороняється призначення іноземців парафіяльними вчителями при збереженні дозволу приймати їх на викладацькі посади інших, крім парафіяльних училищ, навчальних закладів.

1396. 1849, жовтня 10. — Синодський — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 38 зв. – 39.

Роз'яснюється, що до числа треб, які священники згідно з синодським указом від 26 травня 1848 р. мають здійснювати без стягнення плати з парафіян, включається поховання.

1397. 1849, декабря 1. — Высочайше утвержденный Военский Устав о кавалерийской службе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIV. — Отд. II. — № 23691. — С. 223 – 287.

Обумовлюється місце розташування в таборі церковної палатки; визначаються дії сурмачів, караулів і вартових під час і після завершення молитви; регламентується порядок проведення церковного параду.

1398. 1850, січня 3. — Синодський — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 41 — 41 зв.

Передається зміст розпорядження імператора, яким наказується відслужити в усіх церквах і монастирях вдячний молебень з нагоди народження Великого князя Олексія Олександровича. Передається нова форма проголошення імен членів імператорської родини.

1399. 1850, января 11. — Высочайше утвержденный Устав о производстве девятой народной переписи. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXV. — Отд. I. — № 23817. — С. 13 — 44.

Обумовлюється, що в перепис лише для рахунку населення вносяться особи, позбавлені духовного звання за пороки і віддані родичам або в Прикази громадського нагляду, штатні служителі церков, монастирів та архієрейських будинків, а також їхні діти молодше 20 років, іновірці, які не підлягали оподаткуванню і приєдналися до православ'я. Передбачається проведення в одні терміни з цим переписом, але окремо і за особливими правилами, перепису священно- та церковнослужителів і членів їх родин. Регламентується участь духовних осіб у забезпеченні правильності проведення перепису.

1400. 1850, января 11. — Высочайше утвержденный Устав о производстве девятой народной переписи. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXV. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К. № 23817. — С. 5 — 15.

Наводиться відомість для складання перепису, у якій має бути позначена кількість священно- та церковнослужителів, штатських служителів монастирів і архієрейських будинків.

1401. 1850, января 22. — Высочайше утвержденный Устав Одесской Богдельни Сердобольных Сестер. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXV. — Отд. I. — № 23860. — С. 69 — 75.

Передбачається функціонування при закладі церкви, священник якої призначається єпархіальним архієреєм. Визначається коло обов'язків цього священника.

1402. 1850, січня 22. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 41 зв. — 42.

Уточнюються заходи, які мають відбутись у церквах і монастирях з нагоди хрещення Великого князя Олексія Олександровича.

1403. 1850, лютого 4. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 42 зв.

З нагоди народження Великого князя Миколи Костянтиновича наказується відслужити в усіх церквах і монастирях вдячний молебень. Передається нова форма проголошення імен членів імператорської родини.

1404. 1850, февраля 6. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 28 Февраля. — О недозволении Евреям переменять фамилий при крещении в Христианскую веру. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXV. — Отд. I. — № 23905. — С. 102 — 103.

За поданням Міністра внутрішніх справ євреям забороняється змінювати прізвища при хрещенні; обумовлюється, що ця норма не має зворотної сили.

1405. 1850, февраля 6. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 7 Марта. — О пояснениях и исправлениях узаконений о действительности и законности браков и о детях, от сих браков рожденных. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXV. — Отд. I. — № 23906. — С. 103 — 111.

За поданням Головноуправляючого другим відділенням власної Його Імператорської Величності канцелярії затверджується нове положення, яке регулює шлюбні відносини.

1406. 1850, **феврала 11.** — **Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом.** — **О порядке производства содержания городскому и сельскому духовенству.** — ПСЗРИ. — Собр. П. — Т. XXV. — Отд. I. — № 23915. — С. 113.

За ухвалою Синоду дозволяється розпочати впровадження в життя нові правила утримання духовенства.

1407. 1850, **феврала 11.** — **Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом.** — **О порядке производства содержания городскому и сельскому духовенству.** — ПСЗРИ. — Собр. П. — Т. XXV. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К. № 23915. — С. 34 – 39.

Наводяться правила забезпечення утримання духовенства; подаються форми фінансової документації.

1408. 1850, **лютого 11.** — **Именной.** — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 44.

Затверджується нова форма проголошення на ектенях імен членів імператорської родини.

1409. 1850, **феврала 25.** — **Именной, данный Святейшему Синоду.** — **О праздновании дней рождения и тезоименитства Великого Князя Алексея Александровича.** — ПСЗРИ. — Собр. П. — Т. XXV. — Отд. I. — № 23941. — С. 130.

Визначаються терміни святкування днів народження та тезоіменитства Великого князя.

1410. 1850, **лютого [?].** — **Синодський.** — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 44.

Підлеглим духовного відомства передається затверджена імператором 11 лютого 1850 р. нова форма проголошення на ектенях імен членів імператорської родини.

1411. 1850, **березня 7.** — **Синодський.** — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 43 зв.

Запроваджуються заходи на виконання іменного указу від 25 лютого 1850 р., яким визначаються терміни святкування днів народження і тезоіменитства Великого князя Олексія Олександровича.

1412. 1850, **березня 14.** — **Синодський.** — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 43.

Уточнюються заходи, які мають відбутись у церквах і монастирях з нагоди хрещення Великого князя Миколи Костянтинівича.

1413. 1850, **марта 31.** — **Именной, объявленный Его Императорскому Высочеству Наследнику Цесаревичу, Главному Начальнику военно-учебных заведений, Военным Министром.** — **О порядке определения в военно-учебных заведениях в Законоучители Священников и Дияконов.** — ПСЗРИ. — Собр. П. — Т. XXV. — Отд. I. — № 24036. — С. 204.

За відношенням головного начальника військово-навчальних закладів останньому дозволяється за поданням єпархіального керівництва призначати законоучителями підвідомчих йому закладів священнослужителів, які не прослужили 4-х років при парафіях, але мають необхідні для викладання здібності та якості.

1414. 1850, **апреля 6.** — **Сенатский, по Высочайшему повелению.** — **О содержании с 1851 по 1855 г. чарочных откупов в привилегированных губерниях.** — ПСЗРИ. — Собр. П. — Т. XXV. — Отд. I. — № 24059. — С. 314 – 348.

Обумовлюється, що в селищах, де є церкви, у містах і містечках продаж алкогольних напоїв забороняється в недільні, табельні та храмові дні до завершення в місцевому храмі літургії та під час хресного ходу.

1415. 1850, **квітня 11.** — **Синодський.** — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 51 зв.

Передається воля імператора стосовно визначення днів святкування народження і тезоіменитства Великої княгині Олександри Іосіфівни.

1416. 1850, квітня 19. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 302. — Арк. 53 зв.

На виконання волі імператора уточнюються правила церковних співів. Зазначається, що забороняється виконання під час літургії концертних творів "новітнього часу". Передбачається збереження традицій церковного співу, які здавна існують у деяких храмах з нагоди певних визначних подій в їхній історії.

1417. 1850, мая 12. — Синодський, по Высочайшему повелению. — О возведении Балаклавскаго Георгиевскаго монастыря в первый класс. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXV. — Отд. I. — № 24152. — С. 436–437.

За клопотанням митрополита Агафангела та архієпископа Херсонського і Таврійського імператором дозволяється надання Балаклавському Георгієвському монастирю I-го класу без призначення передбаченого для першокласних монастирів штатного утримання.

1418. 1850, червня 22. — Іменний. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1632. — Арк. 10–11.

Обумовлюється, що жалування професора богослов'я і філософії у Рішельєвському лицейі зрівнюється з жалуванням інших професорів цього навчального закладу; зазначається, що професор богослов'я і філософії має бути присутнім на радах лицю.

1419. 1850, червня 26. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 297. — Арк. 46.

Роз'яснюються обов'язки підлеглих духовного відомства стосовно участі у перепису населення.

1420. 1850, июля 3. — Именной, объявленный Сенату Военным Министром. — О постройке церквей в казачьих войсках. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXV. — Отд. I. — № 24288. — С. 600–601.

За поданням Департаменту військових поселень визначаються правила зведення церков, зокрема у Азовському козацькому війську.

1421. 1850, сентября 20. — Именной, объявленный Главнокомандующему отдельным Кавказским корпусом Военным Министром. — О непроизводстве в унтер-офицеры Евреев, непринявших Христианской веры, без Высочайшаго разрешения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXV. — Отд. I. — № 24493. — С. 760.

За відношенням Головнокомандуючого окремим Кавказьким корпусом ускладнюються умови надання унтер-офіцерського чину євреям, які не прийняли православ'я.

1422. 1850, октября 25. — Именной, объявленный в приказе Дежурнаго Генерала Главнаго Штаба. — О выдаче нижчим чинам из Евреев, обратившихся в Христианство с семейством, каждому лицу по 7 р. 15 к. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXV. — Отд. II. — № 24571. — С. 35.

З приводу клопотання керівництва окремого корпусу внутрішньої варти запроваджується виплата кожному члену родини хрещеного єврея нижнього чину по 7 крб. 15 коп. сріблом.

1423. 1850, декабря 16. — Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом. — О назначении в Херсонскую епархию особаго Архитектора. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXV. — Отд. II. — № 24729. — С. 294.

За ухвалою Синоду до Херсонської єпархії призначається архітектор для керівництва зведенням будівель духовного відомства.

1424. 1850, грудня 19. — Іменний. — ДАМО. — Ф. 410. — Оп. 1. — Спр. 246. — Арк. 1.

З приводу збільшення кількості невлаштованих осіб, які не завершили курсу навчання, Синоду наказується визначити "нормальну кількість" учнів семінарій і духовних училищ для всіх єпархій.

1425. 1850, грудня 20. — Синодський — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1783. — Арк. 1–3 зв.

Інокентію, архієпископу Херсонському і Таврійському, наказується подати до Синоду міркування стосовно права закордонних монастирів і церков продавати без дозволу імператора нерухомість, яка знаходиться в Російській імперії.

1426. 1850, декабря 28. — Именной, объявленный в приказе Военного Министра. — О частях, коими должны командовать полковые командиры, если при церковном параде или при других случаях командовать будут полками их Шефы. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXV. — Отд. II. — № 24772. — С. 320.

Вносяться уточнення в порядок проведення церковного параду.

1427. 1850. — Именной. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1 — Спр. 1632. — Арк. 1 — 1 зв.

Передбачається обмеження викладання філософії у вищих навчальних закладах логікою і психологією; у ряді закладів, зокрема у Рішельєвському лицей, скасовується читання філософії світськими професорами, а викладання логіки і психології доручається професорам богослов'я або законоточителям.

1428. 1851, января 8. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 7 Февраля. — О правах детей священнослужителей казачьего происхождения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. I. — № 24809. — С. 25.

За поданням Військового міністра визначаються права дітей священників та дияконів, які мають походження з козаків; по всім іррегулярним козачим військам забороняється перехід рядових козаків у духовне відомство для зайняття штатних місць при церквах.

1429. 1851, января 16. — Именной, объявленный Обер-Прокурору Святейшаго Синода Военным Министром. — О приеме в Полевой Аудиториат действующей армии студентов Духовных Академий и Семинарий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. I. — № 24834. — С. 46 – 47.

За клопотанням Головнокомандуючого діючою армією розписуються умови підготовки в аудиторію випускників духовних академій і семінарій, які мають право на класний чин.

1430. 1851, января 23. — Высочайше утвержденная Инструкция Директору и Инспектору Ришельевского Лицея. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. I. — № 24868. — С. 86 – 88.

Зазначається, що програми богословських предметів не підлягають розгляду директору лицю, оскільки ці програми затверджені Міністерством народної освіти за знесенням з духовним відомством; при розгляді інших програм директору лицю наказується стежити, аби в них не містилось нічого, що суперечить вченню православної церкви.

1431. 1851, января 23. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О сложении с Евреев-земледельцев, принявших Христианскую веру, долгов по водворению и недоимок. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. I. — № 24873. — С. 92 – 93.

Повідомляється, що за поданням Міністра державного майна наказується при виключенні хрещених євреїв-землеробів із колишніх громад виключати їхні родини з окладу й знімати борги по оселенню та недоїмки.

1432. 1851, февраля 8. — Именной, объявленный Министру Финансов Военным Министром. — О ежегодном отпращении в Славянский военный госпиталь Священника с церковником и походною церковью на время пользования воинских чинов соляными грязями. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. I. — № 24906. — С. 110 – 111.

Наказується щорічно направляти до Слов'янського військового шпиталю священника, церковнослужителя та похідну церкву з фінансуванням проїзду та перевезення церковних речей за рахунок державної казни, а утримання священника — за рахунок шпитальних сум.

1433. 1851, февраля 15. — Именной, объявленный Обер-Прокурору Святейшаго Синода Главнуправляющим Путиами Сообщения и Публичными Зданиями. — О воспрещении строить при церквах торговья лавки или церкви и колокольни при сих лавках. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. I. — № 24927. — С. 119.

Обер-прокурору Синоду наказується зробити розпорядження, аби святість церков не порушувалась влаштуванням при цих спорудах лавок, а також будівництвом церков і дзвіниць при лавках.

1434. 1851, марта 4. — Именной, объявленный в приказе Военного Министра. — О нотах, по коим должно играть молитву при церковных парадах во всех кавалерийских войсках. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. I. — № 25002. — С. 168–169.

Запроваджений раніше сигнал “ранкова молитва” для церковного параду в кавалерійських військах замінюється молитвою, ноти якої додаються.

1435. 1851, березня 17. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1520. — Арк. 14.

Інокентію, архієпископу Херсонському і Таврійському, наказується доповісти про бажану форму компенсацій Херсонському архієрейському будинку за млин.

1436. 1851, апреля 28. — Именной, объявленных Главкомандующему действующей армией Военным Министром. — О нотах, по коим в войсках армейской кавалерии должно играть молитву при церковных парадах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. I. — № 25169. — С. 334.

Замість нот молитви, розісланої при імператорському указі від 4 березня 1851 р., наказується користуватись іншими, які додаються.

1437. 1851, апреля 28. — Именной, объявленный Главкомандующему действующей армией Военным Министром. — О нотах, по коим в войсках армейской команды должно играть молитву при церковных парадах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. II. Чертежи и рисунки. — К № 25169. — Л. 36–37 об.

Наводяться ноти молитви “Коль славен наш Господь в Сіоні”.

1438. 1851, июня 1. — Именной, объявленный Управляющим Министерством Внутренних Дел. — О ссылке в Закавказский край лиц, исключаемых из духовного звания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. I. — № 25236. — С. 365.

Наказується карати виключених з духовного звання за пороки осіб засланням у Закавказький край.

1439. 1851, июня 4. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О доставлении в Духовно-Ценсурные Комитеты по одному экземпляру книг или статей, кои передаваемы были в оную из светской цензуры на рассмотрение. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. I. — № 25263. — С. 380.

Наказується передавати в духовно-цензурні комітети книги, у яких духовною цензурою розглянуті лише вибрані місця, передані цензурою світською.

1440. 1851, июня 16. — Именной, объявленный в приказе Дежурного Генерала Главного Штаба. — О денежном награждении нижних воинских чинов из Магометан, принявших Православную веру. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. I. — № 25314. — С. 413.

Запроваджується одноразова виплата хрещеним мусульманам нижніх чинів 7 крб. 15 коп. сріблом.

1441. 1851, июля 24 (*). — Высочайше утвержденная табель о порционном довольствии нижних чинов войск и военных управлений в мирное время. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. II. Штабы и табели. — К № 25441. — С. 212–270.

(*) *Высочайше одобрена в виде опыта, на 2 года, с 1 Января 1852 года.*

Визначаються суми утримання нижніх чинів, які служать при військово-духовних управліннях і закладах.

1442. 1851, серпня 2. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 2046. — Арк. 32.

До відома підлеглих духовного відомства доводиться зміст затвердженої імператором 8 січня 1851 р. думки Державної Ради стосовно прав дітей священнослужителів козацького походження.

1443. 1851, августа 7. — Именной, объявленный Сенату Министром Государственных Имуществ. — Об учреждении при сельских церквах охранительного для путешествующих во время вьюг и метелей колокольного звона. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. I. — № 25472. — С. 598 – 599.

За доповіддю імператору Міністра державного майна, складеною в результаті зносин із синодальним обер-прокурором і Міністерством внутрішніх справ, запроваджується помітний дзвін, який має здійснюватись за домовленістю сільського керівництва та церковного причту людьми, призначеними в допомогу церковному сторожу.

1444. 1851, августа 15. — Именной, объявленный Сенату Управляющим Министерством Внутренних Дел. — О повсеместном распространении медицинских наставлений касательно мер при появлении эпидемических болезней и скотских падежей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. I. — № 25500. — С. 629.

За доповіддю Міністра внутрішніх справ наказується передати духовенству для роздачі парафіянам роздруковані примірники настановлення про заходи щодо боротьби з епідеміями та пошестями худоби.

1445. 1851, вересня 19. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1475. — Арк. 16 – 18 зв.

За відношенням Міністра державного майна Інокентію, архієпископу Херсонському і Таврійському, наказується подати до Синоду свої міркування стосовно запровадження нового порядку визначення розмірів необхідної підцерковної землі.

1446. 1851, жовтня 17. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 79.

Єпархіальним архієреям наказується до 15 грудня кожного року надсилати синодальному обер-прокурору відомості про молодих дворян, або осіб, які мають право на класні чини і перебувають на службі в установах православного духовного відомства.

1447. 1851, жовтня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 79.

Підтверджується чинність синодального указу від 17 жовтня 1851 р. про необхідність надсилання з єпархії до Санкт-Петербурга відомостей про осіб, які служать у духовному відомстві.

1448. 1851, ноября 7. — Именной, объявленный Комиссариатскому Департаменту Военным Министром. — О обращении второй половины артиллерийской № 1 роты Кинбурнского артиллерийского гарнизона на усиление Калужского артиллерийского гарнизона; о упразднении Очаковского военного полугоспиталя, и о передаче Николаевского Собора в Очакове в гражданское ведомство. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. II. — № 25721. — С. 95.

Через ліквідацію очаківських батарей очаківський Миколаївський собор передається з військового в цивільне відомство.

1449. 1851, ноября 7. — Высочайше утвержденный Устав Общества попечительного о тюрьмах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. II. Шабы и таблицы. — К № 25725. — С. 440 – 346.

Передається, що у відомості про продовольство арештантів має окремо позначатись кількість священницьких та дияконських дітей, які утримуються в тюрмі, а також відмічатись кількість грошей, що передаються товариством на харчування таких осіб.

1450. 1851, ноября 19. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 29 Ноября. — Об оставлении за церквами Херсонской и Екатеринославской губерний земель, отмежеванных им во владельческих и казенных

селениях, без выдачи на сии земли особых планов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVI. — Отд. II. — № 25755. — С. 126.

З приводу переданої імператору в доповіді Загальних зборів перших трьох департаментів і Департаменту герольдії Сенату справи про відмежування підцерковної землі в селі Красній-Кут наказується залишити відмежовані ділянки тим церквам Херсонської та Катеринославської губерній, які через багатоземельність деяких місцевостей отримали від поміщицьких і державних селищ по 120 десятин землі.

1451. 1851, грудня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 15. — Арк. 89.

Передбачається, що особи духовного звання в усіх проханнях та інших поданнях мають вказувати свої прізвища.

1452. 1851, грудня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 15. — Арк. 188.

З приводу подання обер-священника армії і флотів роз'яснюються правила церковної служби у полках.

1453. 1852, марта 8. — Росписание дней и часов, в которые воспитанники военно-учебных заведений должны быть увольняемы от классных занятий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVII. — Отд. II. — К № 26042. — С. 43.

Запроваджується новий розпис релігійних свят та інших днів, у які вихованці військових навчальних закладів сухопутного відомства звільнюються від занять.

1454. 1852, марта 23. — Именной, объявленный Начальствам учебных округов Министром Народного Просвещения. — О введении во все учебныя заведения Министерства Народного Просвещения, кроме приходских училищ, росписания табельных дней, утвержденного для военно-учебных заведений. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVII. — Отд. I. — № 26090. — С. 177.

Передбачається збереження для парафіяльних училищ старого розкладу табельних днів; для інших навчальних закладів з числа табельних днів виключається 8 релігійних свят.

1455. 1852, марта 23. — Росписание дней, в которые ученики и воспитанники учебных заведений должны быть увольняемы от классных занятий, сверх вакационного времени. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVII. — Отд. II. — К № 26090. — С. 49.

Запроваджується новий розпис табельних днів для всіх навчальних закладів Міністерства народної освіти, крім парафіяльних училищ.

1456. 1852, марта 24. — Именной объявленный в приказе Военного Министра. — Об изменении в исполнении гусарами и уланами молитвенных приемов и пальбы в сомкнутом пешем строю. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVII. — Отд. I. — № 26093. — С. 180 – 181.

До правил для пішої служби в кавалерійських полках вносяться зміни стосовно виконання молитовних прийомів.

1457. 1852, апреля 16. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 5 Мая. — О проекте изменений и дополнений в Своде Ремесленных Постановлений (Свода Зак. Т. XI). — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVII. — Отд. I. — № 26171. — С. 272 – 277.

Регулюються питання субординації між іудеями та християнами, які працюють у ремісницьких цехах.

1458. 1852, апреля 22. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, объявленное Министром Внутренних Дел. — Об изменении некоторых пунктов Устава Дома призрения сирот в Одессе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVII. — Отд. I. — № 26196. — С. 288.

За поданням Міністра внутрішніх справ у зв'язку з скасуванням посади почесного попечителя вносяться зміни в порядок обрання церковного старости та в повноваження Правління будинку.

1459. 1852, мая 10. — Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом. — О правах старших и младших Наставников духовных уездных училищ. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVII. — Отд. I. — № 26257. — С. 327.

За ухвалою Синоду наказується називати передбачених штатами реформованих духовних повітових училищ перших чотирьох наставників старшими, а останніх двох — молодшими.

1460. 1852, мая 13. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров. — О введении в учебных заведениях, подведомственных Министерству Внутренних Дел, нового расписания табельных дней. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVII. — Отд. I. — № 26270. — С. 346.

Запроваджується новий розпис днів релігійних та інших свят, у які учні та вихованці навчальних закладів звільняються від занять.

1461. 1852, мая 24. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 9 Июля. — О священно-служительских детях, выходящих в отставку до получения классного чина. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVII. — Отд. I. — № 26306. — С. 373.

За доповіддю імператору Загальних зборів перших трьох департаментів і Департаменту герольдії Сенату передбачається, що звільнені з духовного звання особи, які впродовж року перебування в цивільній службі будуть звільнені до отримання класного чина, повинні записатись у один із податних станів.

1462. 1852, мая 27. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, объявленное Сенату Министром Государственных Имуществ. — Об отводе Одесскому Архирейскому дому двух сот десятин земли. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVII. — Отд. I. — № 26313. — С. 375 – 376.

За поданням Міністра державного майна по узгодженню з обер-прокурором Синоду Одеському архієрейському будинку замість передбаченого млина надається земельна ділянка.

1463. 1852, травня. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 246 – 247.

З приводу переданої Сенатом для висновку справи про викрадення з Корсунського монастиря 44000 крб. і деяких речей, керівництву Херсонської єпархії наказується з'ясувати, чому великі грошові суми зберігаються не у кредитних установах, а у монастирях.

1464. 1852, вересня 24. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 2072. — Арк. 25 зв.

Уточнюється порядок подання щомісячних відомостей про кошти відомства православного сповідання.

1465. 1852, октября 16. — Именной, объявленный Инспектору резервной кавалерии Военным Министром. — О содержании Духовенства округов военного поселения кавалерии. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXX. — Отд. II. Дополнение к Т. XXVII. — № 26637 а. — С. 5 – 9.

За клопотанням інспектора резервної кавалерії змінюються умови утримання духовенства округів.

1466. 1852, ноября 15. — Именной, объявленный в приказе по военному ведомству. — О переделке крыш на церковных повозках. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVII. — Отд. I. — № 26781. — С. 679.

Обумовлюється, що дах церковних возів має виготовлятися із листового заліза та фарбуватися у зелений колір.

1467. 1853, января 17. — Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом, распубликованный 5 Марта. — О сокращении делопроизводства по духовному ведомству. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVIII. — Отд. I. — № 26940. — С. 20 – 21.

За доповіддю синодального обер-прокурора розширюється коло питань, які обер-священники мають вирішувати без попередніх зносин із Синодом.

1468. 1853, февраля 12. — Сенатский. — О порядке производства дел, прикосновенных к церковной собственности. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVIII. — Отд. I. — № 27006. — С. 48 – 49.

Роз'яснюється, які судові справи про церковну власність не повинні подаватись на ревізію Сенату.

1469. 1853, марта 23. — Синодский, по Высочайшему повелению. — О учреждении Викариатства в Херсонской епархии. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVIII. — Отд. I. — № 27106. — С. 127 – 129.

Повідомляється, що за ухвалою Синоду імператором затверджено штат вікаріатства Херсонської єпархії та заходи щодо влаштування вікаріатства в Херсоні.

1470. 1853, апреля 14. — Сенатский, по мнению Государственного Совета, Высочайше утвержденному 11 Октября 1852 года. — О непринадлежности ревизии Сената уголовных дел о несостоящих в звании канцелярских служителей детей священнослужителей Православного и Протестантского исповеданий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVIII. — Отд. I. — № 27152. — С. 169 – 170.

З приводу подання Московського військового генерал-губернатора визначається обсяг прав Сенату в питанні розгляду судових справ дітей священнослужителів.

1471. 1853, мая 4. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета распубликованное 12 Июня. — О праве Евреев, принявших Христианство, приписываться к городским и сельским обществам, по их желанию. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVIII. — Отд. I. — № 27210. — С. 199 – 200.

За ухвалою Загальних зборів перших трьох департаментів і Департаменту герольдії Сенату обумовлюється, що звільнені з військової служби хрецени євреї, у яких немає дружин-їудеек, повинні приписуватись лише до християнських громад, у яких немає їудей.

1472. 1853, мая 22. — Высочайше утвержденный штат Управления Луганского горного завода. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVIII. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К № 27278. — С. 50 – 54.

Обумовлюється розмір утримання священно- та церковнослужителів церкви при Луганському заводі та церкви села Кам'яного.

1473. 1853, мая 26. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О несмешивании в публичных концертах духовной музыки с музыкою светскою. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVIII. — Отд. I. — № 27285. — С. 257.

Забороняється давати духовні концерти в театрах, співати в духовних концертах псалми та молитви, які використовуються при православному богослужінні.

1474. 1853, мая 27. — Синодский, по Высочайшему повелению. — О строжайшем наблюдении, чтобы браки Православных лиц были венчаны в церквах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVIII. — Отд. I. — № 27286. — С. 257 – 258.

За доповіддю імператору обер-прокурора Синоду підтверджується заборона вінчати шлюби не в церквах, за винятком місць, де вінчання в церкві є неможливим.

1475. 1853, мая 29. — Высочайше утвержденное положение Военного Совета. — О производстве порционных денег Протоиереям и Священникам, состоящим при войсках, за время содержания сими войсками караулов в городах и крепостях и за время корпусных сборов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVIII. — Отд. I. — № 27295. — С. 265.

За поданням Комісаріатського департаменту визначається сума порційних грошей, що має виплачуватись духовним особам, які перебувають при військах і не отримують додаткових окладів.

1476. 1853, мая 29. — Высочайше утвержденное положение Военного Совета. — О производстве прогонных денег Обер-Священнику действующей армии и сопровождающим его Диакону и чиновнику, во время разъездов для ревизии церквей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVIII. — Отд. I. — № 27297. — С. 265 – 266.

За поданням Комісаріатського департаменту визначається розмір прогонних сум представникам військового духовенства.

1477. 1853, мая 31. — Высочайше утвержденное положение Военного Совета. — О порядке погребения умерших в военных госпиталях людей Православного исповедания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVIII. — Отд. I. — № 27301. — С. 268.

За поданням Комісаріатського департаменту вносяться зміни до положень Зводу Військових Постанов, які стосуються регламентації процедури поховання православних, померлих у військових шпиталях.

1478. 1853, травня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 8. — Арк. 7 зв. — 8.

Згідно з волею імператора до єпархій надсилається форма опису церковного і монастирського майна.

1479. 1853, июня 24. — Высочайше утвержденное положение Военного Совета. — О сроке службы нижних чинов, происходящих из духовного звания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVIII. — Отд. I. — № 27380. — С. 317.

За поданням Інспекторського департаменту вноситься доповнення до Зводу Військових Постанов: обумовлюється, що термін військової служби дітей священно- та церковнослужителів, відданих у батальйони та напівбатальйони військових кантоністів, має визначатись так само, як і термін служби кантоністів-солдатських дітей.

1480. 1853, июня 30. — Высочайше утвержденное Положение, одобренное Святейшим Синодом, о церковном старосте и церковных суммах по Военно-учебным заведениям. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVIII. — Отд. I. — № 27403. — С. 330 – 335.

Регламентується статус церковного старости; визначається зміст понять “церковне майно” і “сума військово-навчальних закладів”; визначається порядок продажу свічок, влаштування карнавок для пожертв; регламентуються інші джерела прибутків церков військово-навчальних закладів; обумовлюється порядок звітності про церковні суми та майно.

1481. 1853, июня 30. — Высочайше утвержденное Положение, одобренное Святейшим Синодом, об обязанностях церковного причта кадетских корпусов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVIII. — Отд. I. — № 27404. — С. 335 – 336.

Конкретизується система підпорядкування священно- та церковнослужителів кадетських корпусів; визначаються повноваження цих осіб.

1482. 1853, июля 15. — Именной, объявленный в циркуляре Инспекторского Департамента Морского Министерства. — О сроке службы нижних чинов морского ведомства, происходящих из духовного звания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVIII. — Отд. II. Дополнение к Т. XXVIII. — № 27445 б. — С. 14 – 15.

На морське відомство поширюється дія затвердженого імператором 24 червня 1853 р. положення Військової ради про термін служби нижніх чинів, які походять з духовного звання.

1483. 1853, серпня 3. — Сенатський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 65. — Арк. 263.

За постановою Синоду ієромонахів Іону та Іоасафа наказується звільнити від карного суду і передати справу про вивезення ними речей із Корсунського монастиря на вирішення керівництва Херсонської і Таврійської єпархії.

1484. 1853, жовтня 10. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 249.

Підтверджується обов'язковість своєчасного, не пізніше 1 січня, подання Синоду відомостей про осіб, які утримуються у монастирях на епитимії.

1485. 1853, октября 17. — Именной, данный Святейшему Синоду, опубликованный 22 Октября. — О праздновании дней рождения и тезоименитства Великой Княжны Марии Александровны. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXVIII. — Отд. I. — № 27613. — С. 483 – 484.

Визначаються терміни святкування днів народження та тезоіменитства Великої княгини.

1486. 1853, грудня 22. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82 — Арк. 230.

За відношенням чергового генерала Головного штабу єпархіальним архієреям наказується дотримуватись правил передачі військовому відомству зайвих і порочних осіб духовного звання.

1487. 1854, января 2. — Именной, объявленный в приказе Главноуправляющего Путиями Сообщения и Публичными Зданиями. — О поручении надзора за построением церквей лицам, имеющим аттестаты о познаниях в строительном искусстве. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIX. — Отд. I. — № 27831. — С. 5.

Підтверджується необхідність доручати нагляд за зведенням церков фахівцям, за виключенням випадків, коли немає можливості доручити архітектору нагляд за будівництвом дерев'яних церков; оговорюється, що кожна така будівля має зводитись за затвердженими планами.

1488. 1854, февраля 9. — Именной, объявленный Департаменту Военных поселений Военным Министром. — О Духовенстве и церковном причте округов военного поселения кавалерии. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIX. — Отд. I. — № 27917. — С. 177 – 178.

З приводу подання інспектора резервної кавалерії регламентуються способи утримання священно- та церковнослужителів округів військового поселення кавалерії.

1489. 1854, февраля 9. — Высочайше утвержденный штат Духовенству и церковному причту округов военного поселения кавалерии, составленный по числу церквей в сих округах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIX. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К № 27917. — С. 31 – 33.

Розписується жалування священно- та церковнослужителів округів Новоросійського військового поселення.

1490. 1854, марта 24. — Именной, объявленный по цензурному ведомству Управляющим Министерством Народного Просвещения. — О том, чтобы светская цензура входила в сношение с ценсурю Духовною, в случае сомнения, не подлежит ли книга рассмотрению той ценсуры. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIX. — Отд. I. — № 28080. — С. 301 – 302.

Наказується зробити по цензурному відомству розпорядження, аби світська цензура повідомляла в разі виникнення сумнівів цензуру духовну про книги, які згідно з чинним законодавством не підлягають розгляду останньої.

1491. 1854, марта 25. — Высочайше утвержденное положение Военного Совета. — О производстве содержания причту Николаевского собора в г. Очакове. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIX. — Отд. I. — № 28088. — С. 310.

За поданням Комісаріатського департаменту відновлюється виплата утримання священно- та церковнослужителів очаківського Миколаївського собору з коштів Комісаріату.

1492. 1854, мая 20. — Именной, объявленный в циркуляре Инспекторского Департамента Военного Министерства. — О порядке обращения в военную службу лиц духовного ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIX. — Отд. I. — № 28265. — С. 514.

Регламентуються порядок направлення на військову службу дітей священно- та церковнослужителів, виключених із духовного відомства через зайвість.

1493. 1854, мая 26. — Именной, объявленный Канцелярии Капитула Орденов в отношении Канцелярии Обер-Прокурора Святейшого Синода. — О предоставлении епархиальным начальствам права непосредственно входить в Капитул Орденов с представлениями об удостоении знаками отличия безпорочной службы чиновников, служащих в их ведении. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXX. — Отд. II. Дополнение к Т. XXIX. — № 28296 а. — С. 6.

За відношенням канцелярії Капитулу російських імператорських і царських орденів на виконання рішення про скорочення справочинства епархиальному керівництву дозволено зноситись з Капитулом безпосередньо.

1494. 1854, червня 23. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 297. — Арк. 58.

Підтверджуються правила складання заповітів, спрямовані на упередження оскарження таких документів, якими гроші та майно заповідаються церквам, монастирям або духовним особам.

1495. 1854, юлія 4. — Именной, объявленный Коммисариатскому Департаменту Военного Министерства Военным Министром. — О назначении сторожей к крепостным церквам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIX. — Отд. I. — № 28390. — С. 678 – 679.

Наказується призначити сторожів до церков фортець, де, на думку обер-священника армії та флотів, ці обов'язки не можуть виконувати причетники або найняті за кошти церковної суми відставні нижні чини.

1496. 1854, юлія 5. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 28 Июля. — О правах в военной службе детей Священников и Дяконов Православного и Армяно-Грегориянского исповедания и детей Пасторов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIX. — Отд. I. — № 28394. — С. 680 – 681.

За висновком Військової ради визначаються умови вступу на військову службу й отримання офіцерського чину дітьми священнослужителів.

1497. 1854, липня 30. — Синодський. — ДАМО. — Ф. 410. — Оп. 1. — Спр. 248. — Арк. 3.

Секретним указом передбачається відкрити при Херсонській семінарії місіонерське відділення для боротьби з розколом.

1498. 1854, августа 7. — Именной, объявленный в циркуляре Инспекторского Департамента Морского Министерства. — О выдаче денежного награждения обратившимся в Православную веру нижним чинам морского ведомства из Евреев. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIX. — Отд. I. — № 28463. — С. 729.

На морське відомство поширюється дія іменного указу від 4 червня 1847 р., згідно з яким запроваджено одноразову виплату хрещеним євреям нижніх чинів у розмірі 7 крб. 15 коп. сріблом.

1499. 1854, августа 9. — Высочайше утвержденное положение Сибирского Комитета. — О том, чтобы людей, исключенных за пороки из духовного ведомства, ссылать в Якутскую область. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. III. Дополнение к Т. XXIX. — № 28470 а. — С. 1.

За запискою Міністра внутрішніх справ як експеримент запроваджується заслання виключених з духовного відомства до Якутської області.

1500. 1854, ноября 26. — Именной, объявленный Главнокомандующему военными сухопутными и морскими силами, в Крыму находящимися, Военным Министром. — О определении трехротного состава Балаклавскому Греческому пехотному батальону. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXIX. — Отд. II. — № 28767. — С. 51.

Наказується тимчасово визначити для Балаклавського грецького піхотного батальйону замість чотирьохротного трьохротний склад із збереженням посади священника.

1501. 1854, листопада 27. — Іменний. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 8. — Арк. 11 зв. — 12.

Секретним указом передбачається ретельна перевірка приналежності до православ'я чи єдиновірства осіб, які оголошують купецькі капітали.

1502. 1854, грудня 21. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 25.

Секретним указом передбачаються заходи для упередження консисторіями і благочинними зловживань з боку причтів при видачі виписок з метричних і сповідних книг.

1503. 1855, марта 21. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 20 Апреля. — О порядке сношений духовных установлений с местами гражданского ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXX. — Отд. I. — № 29151. — С. 212–213.

За поданням Міністра внутрішніх справ запроваджується механізм прямих, оминаючи губернські правління, зносин між консисторіями та повітовими присутніми місцями.

1504. 1855, марта 29. — Приказ Военного Министра, с Высочайшего разрешения. — О дополнении росписания о форме одежды. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXX. — Отд. II. Дополнение к Т. XXX. — № 29179 а. — С. 5–6.

Вносяться зміни в розпис форми одягу військових у дні релігійних та інших свят.

1505. 1855, апреля 11. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 13 Мая. — О принадлежащем Христианским и Еврейским цехам имуществе, имеющем благотворительное или богоугодное назначение. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXX. — Отд. I. — № 29210. — С. 256.

За поданням Міністра внутрішніх справ обумовлюється, що в цехах, які складаються з християн та іудеїв і в яких знаходяться речі релігійного значення, останні мають використовуватись лише за призначенням і без участі іновірців.

1506. 1855, апреля 12. — Высочайше утвержденная программа для ускоренного первоначального образования рекрут. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXX. — Отд. I. — № 29211. — С. 256–263.

Оговорюється, що одним із головних завдань військових священиків є напучування рекрутів у молитвах та моральних обов'язках; передбачається, що на другому тижні перебування в роті рекрути мають бути перевірнені в знаннях 10 заповідей і молитов.

1507. 1855, июня 13. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 13 Июля. — Об освобождении от квартирной повинности домов духовных училищ. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXX. — Отд. I. — № 29408. — С. 419–420.

За поданням Міністра внутрішніх справ звільняються від квартирної повинності будинки духовних училищ, за винятком тих відділень, які здаються та приносять прибутки.

1508. 1855, июля 11. — Именной, объявленный в циркуляре Инспекторского Департамента Военного Министерства. — О распространении указа Провителюствующаго Сената 28 Июля 1854 года, касательно предоставления прав вольноопределяющихся 1-го разряда, на священнических и диаконовых детей, поступивших на военную службу до издания сего указа. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXX. — Отд. I. — № 29505. — С. 507.

На священнослужительських дітей, які поступили на військову службу до підписання імператором указу від 5 липня 1854 р., поширюється дія цього указу.

1509. 1855, июля 11. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 25 Августа. — О дозволении лицам, исключенным из духовного ведомства и неприписавшимся ни к какому сословию, наниматься в рекруты у казны и у частных лиц. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXX. — Отд. I. — № 29509. — С. 508–509.

За ухвалою Загальних зборів перших трьох департаментів і Департаменту герольдії Сенату визначаються умови наймання виключених із духовного відомства осіб.

1510. 1855, липня 27. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 15. — Арк. 235.

Роз'яснюється порядок оплати за користування послугами лікарень.

1511. 1855, августа 12. — Именной, объявленный Обер-Священнику Армии и Флотов в отношении Инспекторского Департамента Морского Министерства. — О производстве содержания Священнику Дунайской гребной флотилии. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXX. — Отд. I. — № 29586. — С. 545.

Священнику флотилії призначається жалування в розмірі 200 крб. 70 коп. сріблом на рік і надається денщик.

1512. 1855, августа 30. — Высочайше утвержденный Устав женских учебных заведений ведомства Учреждений Императрицы Марии. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXX. — Отд. I. — № 29625. — С. 564 – 582.

Декларується, що навчальні заклади засновані з метою поширення жіночої освіти на релігійно-моральних засадах. Обумовлюються завдання релігійно-морального виховання.

1513. 1855, августа 30. — Высочайше утвержденный Устав женских учебных заведений ведомства Учреждений Императрицы Марии. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXX. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К № 29625. — С. 256 – 287.

У розписі навчальних предметів присутній Закон Божий. Обумовлюється право на вступ до Керченського Кушніківського інституту доньок священнослужителів.

1514. 1855, октября 24. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 6 Июня 1856 года. — О порядке отчетности в капиталах духовного ведомства Православного исповедания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXX. — Отд. I. — № 29746. — С. 630.

За поданням Державного Контролера передбачається, що через звільнення казенних палат від ревізії звітності про капітали духовного відомства ця функція покладається на спеціальні ревізійні комітети, які щорічно створюються на місцях із духовних осіб.

1515. 1855, ноября 7. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 7 Декабря. — О распространении правил, для детей архиерейских и монастырских служителей постановленных, на самих сих служителей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXX. — Отд. I. — № 29778. — С. 645.

За поданням Міністра державного майна на служителів архиерейських будинків та монастирів поширюються передбачені для дітей таких служителів правила отримання допомоги для оселення в казенних селищах.

1516. 1855, ноября 12. — Именной, объявленный Сенату Министром Юстиции. — О производстве пенсии Законоучителям ведомства Опекунских Советов и Главного Совета Женских Учебных Заведений и о перемещении их к церквам епархиальным. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXX. — Отд. I. — № 29796. — С. 662.

Передбачається збереження пенсій переведеним у парафіяльне духовенство законоучителям.

1517. 1855, ноября 23. — Именной, объявленный Министром Народного Просвещения. — О включении некоторых праздников в число табельных дней для гражданских учебных заведений. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXX. — Отд. I. — № 29848. — С. 690.

Поновлюється включення до числа табельних днів 8 релігійних свят, виключених з цього числа указом від 23 березня 1852 р.

1518. 1855, декабря 9. — Именной, объявленный в приказе Военного Министра. — О производстве прибавочного жалования классным, медицинским, ветеринарным чиновникам и Священникам, служившим в 1830 году в Варшаве и Царстве Польском в Российских войсках и ныне состоящим на службе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXX. — Отд. I. — № 29925. — С. 724.

На священників, які перебували в 1830 р. при російських військах у Польщі, поширюються запроваджені для офіцерів цих військ правила збільшення жалування.

1519. 1855, грудня 17. — Правила о формах одежды для генералов, штаб и обер-офицеров. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т.XXX. — Отд. II. Штаты и табели. — К № 29956. — С. 389–409.

Регламентується форма одягу по військово-сухопутному відомству в дні релігійних та інших свят.

1520. 1855, грудня 17. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 7–8.

За клопотанням селянки Катеринославської губернії Морозової до Синоду про розірвання її шлюбу Леоніду, єпископу Катеринославському і Таганрозькому, наказується надіслати відомості, чому консисторією відмовлено у задоволенні прохання.

1521. 1855, грудня 28. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 9.

Наказується відслужити вдячний молебень з нагоди обручення Великого князя Миколи Миколайовича. Вносяться зміни до форми проголошення імен членів імператорської родини.

1522. 1855, грудня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 10–10 зв.

Леоніду, єпископу Катеринославському і Таганрозькому, повідомляється, що за ухвалою Синоду Департаментом держаного казначейства зроблено розпорядження, згідно з яким причту Миколаївської церкви селища Миколаївське Олександрівського повіту Катеринославською казенною палатою починаючи з 1 вересня 1855 р. буде виплачуватись по 273 крб.

1523. 1855, грудня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 12–12 зв.

Леоніду, єпископу Катеринославському і Таганрозькому, повідомляється, що за пропозицією виконуючого обов'язки обер-прокурора Синоду на вакантне місце секретаря Катеринославської духовної консисторії призначено помічника столоначальника Господарського управління при Синоді колезького секретаря Миколу Абрамова.

1524. 1855, грудня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 13–13 зв.

За проханням священника селища Хороше Слов'яносербського повіту М. Попова до Синоду Леоніду, єпископу Катеринославському і Таганрозькому, наказується надіслати відомості у справі про заборону консисторією цьому священнику проводити служби.

1525. 1855, грудня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 17.

З приводу клопотання до Синоду колезького асесора Харкевича наказується перевірити, чи не мешкає його син Микола в одному з монастирів.

1526. 1855, грудня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 24–25.

За запитом Міністра внутрішніх справ єпархіальні архієреї секретним указом зобов'язуються зробити розпорядження, щоб при оголошенні купецьких капіталів позначались всі члени родини купця, які належать до православ'я чи єдиновірства, і які мають користуватись гільдійськими правами і пільгами. Зазначається, що консисторії і благочинні зобов'язуються вживати заходи для упередження зловживань з боку причтів при видачі відповідних свідоцтв.

1527. 1855, грудня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 43.

Леоніду, єпископу Катеринославському і Таганрозькому, наказується надіслати відомості у справі про скаргу до Синоду Д. Осіної на Катеринославську духовну консисторію за відмову розлучити її з колезьким реєстратором В. Осіним.

1528. 1855, грудня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 75 – 75 зв.

За анонімною, яка надійшла на ім'я синодального обер-прокурора, Леоніду, єпископу Катеринославському і Таганрозькому, наказується доповісти Синодові, на яких підставах ним усунений з посади благочинний Верхньодніпровського повіту І. Вартмінський і переміщений священик Хмельницький.

1529. 1856, січня 26. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 26 – 26 зв.

Запроваджуються заходи з нагоди вінчання Великого князя Миколи Миколайовича.

1530. 1856, січня 27. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 38.

До відома підлеглих духовного відомства доводиться зміст височайше затвердженої 7 листопада 1855 р. думки Державної Ради стосовно зміни обсягу прав архієрейських і монастирських служителів.

1531. 1856, січня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 55.

З приводу відношення Міністра державного майна до єпархій надсилаються примірники переданого Департаментом сільського господарства оголошення про видання "Землеробської газети".

1532. 1856, лютого 4. — Именной, даний Святейшему Синоду. — О праздновании дней рождения и тезаименитства Ея Императорскаго Высочества Великой Княгини Александры Петровны. — ПСЗРИ — Собр. II. — Т. XXXI. — Отд. I. — № 30125. — С. 67.

Визначаються терміни святкування днів народження та тезаименитства Великої княгині.

1533. 1856, лютого 17. — Сенатський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 1774 – 174 зв.

Визначається, які предмети мають вважатись священними, а які лише освяченими через використання їх при церковних службах.

1534. 1856, лютого 29. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 64 – 64 зв.

За поданням Леоніда, єпископа Катеринославського і Таганрозького, звільняється із духовного у світське звання вихованець Катеринославської семінарії М. Іванов.

1535. 1856, лютого 29. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 65 – 66.

Передається зміст ініційованого імператором циркулярного розпорядження Міністра внутрішніх справ керівникам губерній про ведення місцевими поліцейськими органами обліку народжень і смертей розжолників із щорічним наданням відповідних відомостей керівництву єпархій.

1536. 1856, березня 12. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 79.

Підтверджується передбачена синодським указом від 17 жовтня 1851 р. необхідність надсилання єпархіальними архієреями до обер-прокурора Синоду щорічно до 15 грудня відомостей про молодших дворян і осіб, які мають право на класні чини і служать в установах духовного відомства.

1537. 1856, березня 26. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 77 – 78.

За клопотанням священика К. Покровського, який просить перевести його з поміщицького селища Торська Олексіївка до казенного, зокрема через інтриги поміщика, Леоніду, єпископу Катеринославському і Таганрозькому, наказується доповісти Синодові про обставини справи.

1538. 1856, квітня 21. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 96.

Робляться розпорядження у зв'язку з наміченими на серпень коронацією і миропомазанням нового імператора.

1539. 1856, апреля 27. — Именной, объявленный Сенату Управляющим Военным Министерством. — О новом порядке комплектования аудиторiatского ведомства Студентами Университетов, Духовных Академий и Семинарий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXI. — Отд. I. — № 30443. — С. 257 – 258.

Затверджується запроваджена як експеримент система поповнення лав аудиторів за рахунок випускників духовних академій та семінарій.

1540. 1856, квітня 30. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 96.

Передбачається оприлюднення (якщо це не зроблено на підставі указу від 21 квітня 1856 р.) у церквах після літургії у першій недільній або святковій день маніфесту від 17 квітня про намічену на серпень коронацію нового імператора.

1541. 1856, травня 5. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 102–107.

На підставі поданої Леонідом, єпископом Катеринославським і Таганрозьким, відомості про призначених до направлення на військову службу причетників та з приводу чотирьох клопотань причетників до Синоду про звільнення від такого направлення подається список церковнослужителів Катеринославської єпархії (всього 31 особа), які підлягають розбору. 13 осіб звільняються від направлення на військову службу.

1542. 1856, травня 5. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 108–109 зв.

На підставі поданої Леонідом, єпископом Катеринославським і Таганрозьким, відомості про священно– та церковнослужительських дітей, призначених до направлення на військову службу, і прохання учня П. Шломава про звільнення від такого направлення, подається список 15 підлеглих духовного відомства, які підлягають розбору. 10 осіб звільняються від направлення на військову службу через вік, необхідність піклуватись про сім'ї, завершення ними повного семінарського курсу, або відрухування з духовного відомства.

1543. 1856, травня 15. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 151.

Згідно з волею імператора передбачається, що знамена дружин ополчення мають зберігатись у соборах губернських міст.

1544. 1856, травня 17. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 8. — Арк. 15 – 15 зв.

Передається подяка імператора духовенству, яке зробило пожертви на користь підлеглих морського відомства та їх родин, що втратили майно у Севастополі.

1545. 1856, травня 26. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 164.

З приводу переданого Синоду прохання священика Троїцької церкви селища Лиховка Катеринославської єпархії В. Рубаністого про призначення на його місце сина, диякона Успенської соборної церкви міста Верхньодніпровська К. Рубаністого, Леоніду, єпископу Катеринославському і Таганрозькому, наказується направити до Синоду потрібні відомості та висновок єпархіального керівництва.

1546. 1856, травня 21. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 165.

За пропозиціями Київського військового губернатора, Подільського і Волинського генерал-губернатора консисторіям наказується терміново виконувати вимоги рекрутських присутствій стосовно надіслання довідок про вік осіб, які призначені до направлення у рекрути.

1547. 1856, червня 7. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 168–169.

За поданням Леоніда, єпископа Катеринославського і Таганрозького, наказується перевести Троїцьку церкву селища Новобахмутське з III до VI класу і вести збудовану Успенську церкву поміщицького селища Бахмутського повіту Архангельське в VI клас.

1548. 1856, юнія 8. — Именной, объявленный в циркуляре Инспекторского Департамента Военного Министерства. — О обращении в военную службу лиц духовного ведомства, занимающих в оном низшие должности и признаваемых для духовного звания неблагонадежными. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXI. — Отд. I. — № 30566. — С. 329–330.

За доповіддю обер-прокурора Синоду розширюється коло осіб духовного відомства, які підлягають виключенню на військову службу.

1549. 1856, червня 10. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 174–174 зв.

Повідомляється зміст указу Сенату від 17 лютого 1856 р. про уточнення списку предметів, які визнаються освяченими через використання їх при церковних службах.

1550. 1856, юнія 14. — Именной, объявленный в циркуляре Инспекторского Департамента Морского Министерства. — О производстве содержания Священно- и церковно-служителям Николаевского Адмиралтейского собора. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXI. — Отд. I. — № 30587. — С. 345–346.

Жалування священно- та церковнослужителів миколаївського Адміралтейського собору зрівнюється з тим, що призначене раніше відповідним служителям архангельського Морського Преображенського собору.

1551. 1856, юнія 28. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, объявленное Сенату Военным Министром. — О правах в военной службе Магистров и Кандидатов Духовных Академий, Студентов Семинарий и воспитанников Институты и Гимназий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXI. — Отд. I. — № 30661. — С. 378.

За поданням Військового міністра для студентів духовних семінарій, які користуються при вступі в цивільну службу правом отримання чину 14-го класу, встановлюється однорічний термін вислуги для отримання першого офіцерського чину.

1552. 1856, червня 30. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 177–177 зв.

Повідомляється, що з приводу подання директора 2-го кадетського корпусу імператором уточнюється порядок отримання права на пенсію колишніми законоучителями військових навчальних закладів.

1553. 1856, юнія 2. — Сенатский, по Высочайшему повелению. — О пенсии законоучителям военно-учебных заведений, перешедшим на службу в епархиальное ведомство. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXI. — Отд. I. — № 30681. — С. 399–400.

З приводу подання директора 2-го кадетського корпусу обумовлюється право на пенсію духовних осіб-колишніх закон очителів військових навчальних закладів.

1554. 1856, липня 19. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 178–179.

За скаргою заштатного священика селища Фацовка Слов'яносербського повіту Ф. Данілова Синоду на Катеринославську духовну консисторію дії останньої визнаються правильними.

1555. 1856, липня 25. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 184.

Єпархіальним архієреям наказується заповнити доставлену Президентом імператорської Академії Наук форму відомості про стан парафій.

1556. 1856, августа 23. — Высочайше утвержденное Положение о реформировании пехоты 1, 2, 3, 4, 5 и 6-го армейских корпусов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXI. — Отд. I. — № 30869. — С. 727–783.

Передбачається розформування в Новомосковську та Бахмуті запасних бригад піхотних дивізій; визначається доля церковного майна цих дивізій.

1557. 1856, августа 23. — Высочайше утвержденное Положение о переформировании пехоты 1, 2, 3, 4, 5, и 6-го армейских корпусов — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXI. — Отд. II. Штаты и табели. — К № 30869. — С. 416–457.

Наводиться форма списку священників, які служили в ліквідованих резервних і запасних дивізіях.

1558. 1856, августа 26. — Манифест. — О Всемилостивейшем даровании народу милостей и облегчений по случаю Коронования Его Императорского Величества. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXI. — Отд. I. — № 30877. — С. 785–798.

Запроваджується нагороди для духовних осіб, які брали участь у Кримській (Східній) війні 1853–1856 рр.

1559. 1856, августа 26. — Высочайшая грамота всем сословиям Екатеринославской губернии. — О изъявлении сердечной Монаршей признательности всем сословиям Екатеринославской губернии за доблестные деяния, совершенные ими в минуты бранной тревоги. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXI. — Отд. I. — № 30879. — С. 802.

Висловлюється вдячність за захист християнства нащадкам “вільних синів порогів, ... передового оплоту християнства проти варварів”.

1560. 1856, августа 26. — Высочайшая грамота, данная всем сословиям Херсонской губернии. — О объявлении всем сословиям Херсонской губернии Монаршей искренней признательности за доблестные деяния, совершенные ими в минуты бранной тревоги. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXI. — Отд. I. — № 30880. — С. 803.

Зазначається, що територія Херсонської губернії з часів Катерини II розквітла завдяки затвердженню християнства і поширенню влади Російської імперії.

1561. 1856, августа 26. — Высочайшая грамота всем сословиям Таврической губернии. — О объявлении всем сословиям Таврической губернии Монаршей искренней благодарности за подвиги и терпение и за жертвы святому делу Отечества. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXI. — Отд. I. — № 30881. — С. 803–804.

Підкреслюється, що жертва очищення принесена на тому самому місці, звідки християнська віра поширилась на інші російські землі.

1562. 1856, августа 26. — Высочайше утвержденные Правила для раздачи бронзовой медали и бронзового наперсного креста в память минувшей войны 1853–1856 годов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXI. — Отд. I. — № 30895. — С. 811–813.

Визначається порядок отримання особами духовного відомства нагород у пам'ять про Кримську війну.

1563. 1856, августа 26. — Рисунок бронзового наперсного креста в память войны 1853–1856 г. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXI. — Отд. II. Чертежи и рисунки. — К № 30895. — Л. 79.

подається зображення лицевої та зворотньої сторін наперсного хреста, запровадженого для нагородження духовних осіб.

1564. 1856, серпня 26. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 185.

Розписуються умови проведення вдячного молебню з нагоди коронації нового імператора.

1565. 1856, серпня 26. — Іменний. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 194.

Передбачається, зокрема, призначення Інокентія, архієпископа Херсонського і Таврійського, членом Синоду.

1566. 1856, серпня 29. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 193.

До відомих підлеглих духовного відомства доводиться зміст маніфесту та іменних указів від 26 серпня 1856 р.

1567. 1856, серпня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 194.

Підлеглим духовного відомства повідомляється зміст іменного указу від 26 серпня 1856 р. про призначення, зокрема, Інокентія, архієпископа Херсонського і Таврійського, членом Синоду.

1568. 1856, серпня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 202–202 зв.

Спархіяльним архієреям наказується негайно створити спеціальні ревізійні комітети для перевірки звітів за 1852–1856 рр. по коштам, від перевірки яких звільнені казенні палати.

1569. 1856, вересня 3. — Именной, объявленный в циркуляре Инспекторского Департамента Военного Министерства. — Об открытии в войсках посильного сбора по подписке, для приведения в лучшее состояние кладбища на Северной стороне Севастополя. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXI. — Отд. I. — № 30909. — С. 820.

За поданням Військового міністра передбачається влаштування на цвинтарі в Севастополі каплиці або храму в ім'я Св. Миколи.

1570. 1856, вересня 15. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 201–201 зв.

За проханням випускника Катеринославської семінарії С. Іванова про звільнення від закріпленої за ним вчительської посади і призначення на вакансію священника Леоніду, єпископу Катеринославському і Таганрозькому, наказується подати до Синоду відомості і висновок єпархіяльного керівництва.

1571. 1856, вересня 19. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 230.

За зверненням Інспекторського департаменту Військового міністерства консисторії зобов'язуються при передачі командирам внутрішніх гарнізонів і лінійних батальйонів осіб духовного звання повідомляти причини направлення останніх на військову службу.

1572. 1856, вересня 22. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 215–215 зв.

До підлеглих духовного відомства доводиться зміст височайше затвердженої 28 червня 1856 р. думки Державної Ради про права у військовій службі магістрів і кандидатів духовних академій, студентів семінарій і вихованців інститутів та гімназій.

1573. 1856, вересня 29. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 231–232.

До підлеглих духовного відомства доводиться іменний указ про порядок подачі до Капітулу орденів відомостей про кавалерів, які перебувають на службі або знаходяться у відставці.

1574. 1856, жовтня 3. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 210–214.

Керівництву Катеринославської єпархії наказується провести слідство стосовно незаконного вінчання без дозволу керівництва і батьків, здійсненого священником П. Веселовським і дячком Капустинським селища Князівка Павлоградського повіту.

1575. 1856, жовтня 30. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 269.

За скаргою обер-офіцерського сина О. Калері на нестягнення Катеринославським єпархіяльним керівництвом на його користь грошей зі священника селища Чермалик Маріупольського округу Г. Васильєва Леоніду, єпископу Катеринославському і Таганрозькому, наказується подати Синоду відомості по справі.

1576. 1856, листопада 5. — Именной, объявленный в циркуляре Инспекторского Департамента Военного Министерства. — О правах Студентов Духовных Семинарий и

воспитанников Дворянских Институтів и Гимназий, поступивших в военную службу до состояния указа Правительствующаго Сената 18 Июля 1856 года. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXI. — Отд. I. — № 31099. — С. 974–975.

На випускників семінарій, які поступили у військову службу до підписання імператором 28 червня 1856 р. указу про однорічний термін вислуги для отримання вихованцями семінарій першого офіцерського чину, поширюється дія цього указу.

1577. 1856, листопада 7. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 262.

Наказується відслужити вдячний молебень з нагоди народження Великого князя Миколи Миколайовича. Вносяться зміни до форми проголошення імен членів імператорської родини.

1578. 1856, листопада 7. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 270–270 зв.

За рапортом Леоніда, єпископа Катеринославського і Таганрозького, про необхідність ремонту будівлі Катеринославської духовної консисторії наказується передати складений губернським архітектором кошторис ремонту на розгляд і затвердження місцевій будівельній і дорожній комісії.

1579. 1856, листопада 12. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 271–271 зв.

Відмовляється у задоволенні прохання священника селища Хороше Слов'яносербського повіту М. Попова про залишення його при парафії. Підставами для такого рішення називаються скарги на М. Попова парафіян, неодноразові стягнення, до яких раніше присуджувався священник, і його негативна характеристика у клірових відомостях.

1580. 1856, листопада 16. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 274.

Підлеглим духовного відомства повідомляється воля імператора стосовно визначення днів святкування народження і тезоіменитства Великого князя Миколи Миколайовича.

1581. 1856, листопада 25. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 283.

Наказується відслужити вдячний молебень з нагоди народження Великого князя Миколи Миколайовича.

1582. 1856, листопада 26. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 23 Января 1857 года. — Об освобождении Одесских присутственных мест и учебных заведений от занятий ежегодно 22 Августа, по случаю учрежденного в сей день крестного хода, в память основания Одессы. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXI. — Отд. I. — № 31179. — С. 1026.

За ухвалою Загальних зборів перших трьох департаментів і Департаменту герольдії Сенату запроваджуються заходи для забезпечення проведення в Одесі щорічного хресного ходу.

1583. 1856, грудня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1790. — Арк. 1.

Від Інокентія, архієпископа Херсонського і Таврійського, вимагаються відомості стосовно причин звернення мешканців Криму про заснування нової єпископської кафедри.

1584. 1856, грудня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 82. — Арк. 11–11 зв.

Леоніду, єпископу Катеринославському і Таганрозькому, повідомляється, що за ухвалою Синоду Департаментом державного казначейства передбачена виплата з 1 липня 1856 р. утримання причтам церков селищ Новобахмутське (по 150 крб. на рік) і Архангельське (по 123 крб. на рік) із суми, передбаченої у бюджеті на утримання міського і сільського духовенства.

1585. 1856, грудня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 8. — Арк. 22–23.

Підлеглим духовного відомства підтверджується, що кошти, асигновані з казни на будівництво і ремонт будівель, мають вимагатись від казначейства лише в разі дійсної в них потреби.

1586. 1857, січня 28. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 8. — Арк. 16 зв. — 17.

Повідомляється, що імператором визначено день святкування його воцаріння й уточнено порядок служіння відповідної вдячної молитви.

1587. 1857, январа 31. — Именной, объявленный Новороссийскому и Бессарабскому Генерал-Губернатору Исправляющим должность Дежурнаго Генерала Главнаго Штаба. — Об условиях приема офицеров Турецкой армии в Русскую военную службу. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXII. — Отд. I. — № 31469. — С. 105 – 106.

За доповіддю Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора обумовлюються права вступу на російську військову службу турецьких офіцерів, які прийняли православ'я.

1588. 1857, февраля 1. — Высочайше утвержденный Устав Одесского Женскаго Благотворительнаго Общества. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXII. — Отд. I. — № 31476. — С. 108 – 114.

Декларується, що завданням будинку нагляду за сиротами є надання пристойної християнської освіти; обумовлюється наявність у будинку домової церкви; визначаються порядок призначення та обов'язки священика і причетників цієї церкви.

1589. 1857, февраля 11. — Именной, объявленный Сенату Военным Министром. — О передаче строительной части Департамента Военных Поселений в Департамент Инженерный, и об устройстве управления строительною частию военного ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXII. — Отд. I. — № 31497. — С. 130 – 143.

Імператором затверджуються розглянуті Військовою радою правила, згідно з якими в Інженерний департамент з Департаменту військових поселень передається капітал церкви ліквідованої Катеринославської суконної фабрики.

1590. 1857, марта 12. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, опубликованное 17 Мая. — О том, в каком разстоянии должны быть питьевныя заведения от церквей и монастырей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXII. — Отд. I. — № 31592. — С. 205.

За поданням Міністра фінансів передбачається залишення шинків, збудованих до 1849 р., на відстані не менше 40 сажень від православних церков, і перенесення закладів, зведених пізніше, на відстань не меншу ніж 125 сажень від церков.

1591. 1857, апреля 1. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 26 Апреля. — О правах Евреев купеческаго сословия принявших Христианскую веру. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXII. — Отд. I. — № 31686. — С. 273.

За поданням Міністра внутрішніх справ уточнюється обсяг прав хрещених євреїв, які зберігають особисті купецькі права.

1592. 1857, мая 9. — Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом. — О праздновании дней рождения и тезоименитства Его Императорскаго Высочества Великаго Князя Сергия Александровича. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXII. — Отд. I. — № 31807. — С. 363.

Визначаються терміни святкування днів народження та тезоіменитства Великого князя.

1593. 1857, мая 15. — Синодский, по Высочайшему повелению. — О предоставлении Епархиальным Архиереям права в необходимых случаях разрешать браки по личному своему усмотрению, когда жениху или невесте не достает не более полугодя до узаконеннаго на сей случай совершеннолетия. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXII. — Отд. I. — № 31849. — С. 390 – 391.

З приводу рапортів Синоду митрополита Московського єпархіальним архієреям дозволяється давати згоду на шлюб осіб, які не досягли повноліття.

1594. 1857, июня 3. — Высочайше утвержденный Устав о производстве десятой народной переписи. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXII. — Отд. I. — № 31918. — С. 435–470.

Обумовлюється, які звільнені з духовного відомства особи та члени родин служителів архієрейських будинків і монастирів вносяться до перепису для сплати податків та несення повинностей, а які — лише для рахунку. Зазначається, що окремо від цього перепису, але в одні з ним терміни, має відбутись перепис священно— та церковнослужителів і членів їх родин.

1595. 1857, июня 3. — Высочайше утвержденный Устав о производстве десятой народной переписи. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXII. — Отд. II. — К № 31918. — С. 184–214.

Подається форма відомостей, які мають складатись у казенних палатах за поданими ревізькими реєстрами й до яких повинні включатись дані про священно— та церковнослужителів, а також про штатних служителів архієрейських будинків і монастирів.

1596. 1857, июня 4. — Высочайше утвержденное Положение о новом устройстве военного поселения кавалерии. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXII. — Отд. I. — № 31920. — С. 471–493.

Зазначається, що церкви поселень тимчасово продовжують діяти на існуючих підставах, їхнє духовенство залишається в підпорядкуванні Головного начальника поселень, а церковні капітали передаються в Управління Головного начальника південних поселень.

1597. 1857, червня 11. — Именной. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 8. — Арк. 18 зв.

Наказуються на вакантне місце єпархіального архієрея Херсонської і Таврійської єпархії перевести Димитрія, єпископа Тульського.

1598. 1857, червня 17. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 8. — Арк. 18 зв. — 19.

Повідомляється про іменний указ від 11 червня 1857 року; Херсонська духовна консисторія зобов'язується довести монаршу волю до відома світського керівництва і своїх підлеглих, із зобов'язанням останніх бути покірними волі нового архієрея.

1599. 1857, липня 15. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 15. — Арк. 235.

Роз'яснюється порядок оплати за користування духовними особами послугами лікарень.

1600. 1857, июля 22. — Высочайше утвержденная таблица о числе команд, потребных на суда. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXII. — Отд. II. — К № 32089. — С. 228.

Обумовлюється, що на кораблі, фрегати та корвети великого розміру призначається по одному священику чи ієромонаху.

1601. 1857, августа 19. — Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом. — О праздновании дней рождения и тезоименитства Великой Княгини Ольги Феодоровны. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXII. — Отд. I. — № 32186. — С. 701.

Визначаються терміни святкування днів народження та тезоіменитства Великої княгині.

1602. 1857, вересня 16. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 297. — Арк. 61.

Роз'яснюються обов'язки підлеглих духовного відомства стосовно участі в переписі населення.

1603. 1857, сентября 28. — Высочайше утвержденное Дополнение к Положению о переформировании пехоты 1, 2, 3, 4, 5 и 6 армейских корпусов, Высочайше утвержденному 23 Августа 1856 года. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXII. — Отд. II. — К № 32245. — С. 292–303.

До штату кожного полку включається священик і два церковнослужителі.

1604. 1857, **октябрю 25.** — Именной, объявленный в циркуляре Инспекторского Департамента Морского Министерства. — О квартирном довольствии Священно и церковно-служителям Севастопольского Адмиралтейского Собора. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXII. — Отд. I. — № 32335. — С. 861.

Квартирне утримання священно- та церковнослужителів севастопольського Адміралтейського собору зрівнюється з тим, що передбачене для відповідних служителів миколаївського Адміралтейського та архангельського Морського Преображенського соборів.

1605. 1857, **ноября 25.** — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 29 Января 1858 года. — О том, как поступать с Св. Иконами, описанными у несостоятельного должника на удовлетворение казенных и частных взысканий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXII. — Отд. I. — № 32474. — С. 931 – 932.

За ухвалою Загальних зборів перших трьох департаментів та Департаменту герольдії розтлумачується зміст правил стосовно ікон, які належать боржникам.

1606. 1857, **ноября 28.** — Сенатский. — О сроке для поступления на службу священнических и диаконских детей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXII. — Отд. I. — № 32491. — С. 958.

За поданням Військового міністра роз'яснюється, що річний термін для обрання стану мають як ті діти священнослужителів, які звільняються з духовного відомства через зайвість, так і ті, які звільнені за власним бажанням.

1607. 1857, **декабря 3.** — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, объявленное Сенату Товарищем Министра Финансов. — О правилах производства пенсий и единовременных пособий Священнослужителям Православного исповедания, при командах Пограничной Стражи состоящим. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXII. — Отд. I. — № 32520. — С. 983 – 984.

За поданням Міністра фінансів на всіх православних священнослужителів при командах прикордонної варту поширюється порядок виплати пенсій, запроваджений для духовенства військового відомства.

1608. 1857, **грудня 24.** — Синодский. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 8. — Арк. 35 – 35 зв.

Наказується сприяти розповсюдженню серед підлеглих духового відомства журналу “Православний Співбесідник”, що видається Казанською духовною академією.

1609. 1857, **декабря 30.** — Именной, объявленный в приказе Военного Министра. — О распространении права на получение орденов с мечами на духовенство, находившееся в минувшую войну для исполнения Христианских треб на перевязочных пунктах под выстрелами неприятеля. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXII. — Отд. I. — № 32618. — С. 1059.

Надане раніше медичним працівникам право носити ордени з мечами поширюється на духовенство, яке брало участь у Кримській війні.

1610. 1858, **января 11.** — Именной, объявленный в приказе Его Императорского Высочества Генерал-Адмирала. — О распространении права на получение орденов с мечами на духовенство, находившееся в войну 1853 — 1856 г., для исполнения Христианских треб, на перевязочных пунктах, под выстрелами неприятеля. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. I. — № 32665. — С. 23 – 24.

По морському відомству оголошується воля імператора поширити на духовенство, яке брало участь у Кримській війні, право носити ордени з мечами.

1611. 1858, **января 20.** — Именной, объявленный Сенату Министром Внутренних Дел, опубликованный 6 Марта. — О предоставлении льготы в платеже податей раскольникам вредных сект (кроме скопцов), обращающимся в Православие. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. I. — № 32699. — С. 53.

Представникам більшості “найбільш шкідливих сект”, які приєднуються до православ'я, надається трьохрічна пільга в сплаті податків і право перейти в інші міські чи сільські громади без згоди їхніх попередніх громад.

1612. 1858, лютого 10. — Именной, объявленный Сенату Управляющим Морским Министерством. — О построении храма Св. Владимира на развалинах древняго Херсонеса (в Крыму) с инвалидным домом для увечных и престарелых морских чинов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. I. — № 32759. — С. 128.

Дається згода на зведення в Херсонесі храму Св. Володимира за рахунок коштів державної казни та добровільних пожертв.

1613. 1858, березня 15. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 8. — Арк. 33 — 33 зв.

Повідомляється, що згідно з волею імператора запроваджується карнавоковий збір на влаштування у Палестині богоугодних закладів.

1614. 1858, лютого 21. — Именной, объявленный в приказе Военного Министра. — О порядке отдания чести со стороны войск, проходящим церковным процессиям. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. I. — № 32897. — С. 341 — 342.

Наказується при походженні церковних процесій барабанищикам не бити, а музикантам чи сурмачам грати молитву “Коль славен наш Господь в Сіоні” або “Варшавську навечірню”.

1615. 1858, лютого 22. — Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом. — О том, когда прекращать производство пенсий сыновьям умерших Наставников духовно-учебнаго ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. I. — № 32900. — С. 346.

За ухвалою Синоду наказується припиняти виплату пенсій сиротам наставників духовних навчальних закладів по досягненні 21-річного віку або в разі віддання їх у службу чи навчання за назначений коштів.

1616. 1858, квітня 5. — Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом. — О назначении пенсии в сокращенные сроки и о выдаче классных окладов по ученым степеням служащим в духовно-учебных заведениях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. I. — № 32949. — С. 409 — 410.

За ухвалою Синоду на працюючих у духовно-навчальних закладах поширюються правила дострокового виходу на пенсію, запроваджені по відомству Міністерства народної освіти. Синоду дозволяється без попередніх зносин з імператором давати згоду на збереження за бідними пенсіонерами класних окладів по вченим ступеням.

1617. 1858, квітня 12. — Синодский, по Высочайшему повелению. — О присяге лиц Православнаго Духовенства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. I. — № 32988. — С. 439 — 440.

За ухвалою Синоду визначаються правила складання присяги духовними особами.

1618. 1858, квітня 12. — Синодский, по Высочайшему повелению. — О присяге лиц Православнаго духовенства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — XXXIII. — Отд. III. — К № 32988. — С. 198.

Наводяться форми підписки перед посвятою в стихар і в диякона, присяги перед висвяченням у священника чи ієромонаха, при призначенні священників у вищі звання.

1619. 1858, квітня 12. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 8. — Арк. 36 — 37.

Зазначається, що гроші з карнавок, влаштованих на користь Палестинських богоугодних закладів, мають вийматись щомісячно і записуватись у інурові зошити, які кожні чотири місяці повинні передаватись консисторіями Синоду.

1620. 1858, квітня 24. — Именной, объявленный в приказе Военного Министра. — О том, в какой форме быть на разводе и церковных парадах, в воскресные дни, во время лагерных сборов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. I. — № 33056. — С. 494 — 495.

Затверджується форма, яку мають носити на церковних парадах генерали, штаб- і обер-офіцери.

1621. 1858, квітня 30. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 15. — Арк. 270 зв. — 271 зв.

Розписується порядок конфіскації, зберігання і розподілу культових речей розкольників.

1622. 1858, мая 2. — Высочайше утвержденное дополнение Высочайше утвержденного 1-го Февраля 1857 года (31476) Устава Одесскаго Женскаго Благотворительнаго Общества. — Именной указ, объявленный Сенату Министром Внутренних Дел, 23 Мая 1858 года. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. I. — № 33094. — С. 554 – 555.

З приводу подання Міністра внутрішніх справ обумовлюється, що товариство утримує заклад, у якому тимчасово перебувають представники інших релігій, які чекають хрещення в православну віру, а також затримані в Одесі паломники до Єрусалиму.

1623. 1858, мая 30. — Высочайше утвержденное Положение о женских училищах Ведомства Министерства Народнаго Просвещения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. I. — № 33221. — С. 689 – 691.

Декларується, що головною метою училищ є релігійна, моральна та розумова освіта. Передбачається обов'язковість викладання Закону Божого в училищах як першого, так і другого розгляду.

1624. 1858, юнія 5. — Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом. — О порядке учреждения новых приходов и построения в них новых церквей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. I. — № 33253. — С. 711 – 712.

З приводу відношення Міністра державного майна єпархіальні архієреї отримують право давати дозвіл на зведення церков без попередніх зносин із Синодом.

1625. 1858, юнія 10. — Высочайше утвержденное Положение об училищах военного ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. I. — № 33283. — С. 731 – 744.

Обумовлюється, що вихованці училищ військового відомства зобов'язані вивчати Закон Божий; передбачається, що священники для викладання цього предмету мають призначатися єпархіальним керівництвом.

1626. 1858, юнія 10. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, объявленное Сенату Товарищем Министра Финансов. — О производстве пенсий и единовременных пособий Священнослужителям Православнаго исповедания горнаго ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. I. — № 33285. — С. 749.

За поданням Міністра фінансів на священнослужителів гірничого відомства поширюються правила надання пенсій та допомоги, запроваджені раніше для духовенства військового відомства.

1627. 1858, юнія 16. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 8-го Июля. — О размере кормовых денег состоящим под арестом нижним военным чинам из дворян, священнических и диаконских детей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. I. — № 33310. — С. 761 – 762.

За поданням Управляючого Військовим міністерством сума кормових грошей на утримання під вартою священнослужительських дітей, які служать у військовому відомстві, зрівнюється із сумою, передбаченою на утримання арештантів цивільного відомства.

1628. 1858, августа 12. — Именной, данный Святейшему Синоду. — О праздновании дней рождения и тезоименитства Великаго Князя Константина Константиновича. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. II. — № 33480. — С. 109.

Визначаються терміни святкування днів народження та тезоіменитства Великого князя.

1629. 1858, сентября 14. — Высочайше утвержденное положение Военнаго Совета. — Об освобождении от экзамена, при поступлении на службу в полевую артиллерию, армейские саперные батальоны и 1-й конно-пионерский дивизион, воспитанников

некоторых учебных заведений и Духовных Семинарий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. II. — № 33532. — С. 161 – 162.

За поданням Інспекторського департаменту звільняються від екзамену при вступі на військову службу особи, які закінчили середні відділення семінарії.

1630. 1858 октября 6. — Высочайше утвержденный Устав о морских военных госпиталях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. II. — № 33601. — С. 217 – 239.

Визначається порядок призначення та обов'язки священників, які перебувають при військових шпиталях.

1631. 1858, октября 11 (*). — Именной, объявленный в приказе Военного Министра. — Об отдании воинской чести при прохождении церковных и погребальных процессий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. II. — № 33611. — С. 268.

(*). Сие Высочайшее повеление объявлено в приказе по военно-учебным заведениям 23 Октября 1858 года.

Наказується у військах, які не мають музикантів, при проходженні церковних процесій барабанистам бити, а сурмачам грати "похід".

1632. 1858, октября 31. — Высочайше утвержденное положение Военного Совета. — Об окладах жалованья Священникам госпиталей 3, 4 и 5 классов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. II. — № 33682. — С. 303 – 304.

З приводу клопотання Головнокомандуючого 1-ю армією жалування священників шпиталів 3, 4 та 5 класів зрівнюється з жалуванням священників армійських полків.

1633. 1858, ноября 14. — Высочайше утвержденные Правила об экзаменах в иррегулярных войсках. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. III. — К № 33755. — Лит. В, Г.

Наводяться програми іспитів для отримання першого офіцерського чину унтер-офіцерами та урядниками іррегулярних військ, у тому числі й Азовського козачого війська; позначається, що ці програми включають і питання для перевірки знання короткого катехізису.

1634. 1858, ноября 17. — Высочайше утвержденный Воинский Устав о полевой пехотной службе. — В мирное время. — Часть I. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. II. Дополнение к Т. XXXIII. — № 33771 а. — С. 40 – 89.

Обумовлюється, де повинен знаходитись церковний віз під час руху полку; визначається, де має знаходитись намет священника під час розташування табором; розписуються церемонії зорі та церковного параду.

1635. 1858, ноября 17. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 17 Декабря — О порядке разрешения дел по возвращению из Православия в другие исповедания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. II. — № 33773. — С. 391.

За поданням Міністра внутрішніх справ змінюється порядок затвердження судових рішень про осіб, які відійшли від православ'я.

1636. 1858, ноября 25. — Именной, объявленный Комитету о Раненых Военным Министром. — О прекращении выдачи единовременных пособий из сумм инвалидного капитала женам и детям тяжелораненых в минувшую войну генералов, штаб и обер-офицеров, врачей, Аудиторов и Священников военного ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. II. — № 33810. — С. 411.

За відношенням Комітету про поранених припиняється виплата одноразової допомоги пораненим під час Кримської війни військовим священникам; обумовлюється, що зберігається виплата одноразової допомоги родинам священників військового відомства, які загинули під час цієї війни або померли від ран.

1637. 1858, декабря 13. — Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом, 12 Января 1859 года. — О порядке избрания церковных старост к безприходным церквам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. II. — № 33888. — С. 485.

З приводу розглянутих у Синоді думок керівництва Орловської єпархії та Міністра внутрішніх справ обумовлюється, що церковні старости безпарафіяльних церков мають обиратись у міських думах і ратушах на тих самих підставах, на яких формується контингент міських служб.

1638. 1858, декабля 16. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, объявленное Сенату Святейшим Синодом. — О предоставлении прав государственной службы наставникам иконописания в духовно-учебных заведениях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. II. — № 33912. — С. 501 – 503.

За пропозицією обер-прокурора Синоду визначається обсяг прав по службі наставників іконопису в духовних навчальних закладах.

1639. 1858, декабля 22. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О порядке избрания Городских Голов в городах Таврической губернии. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIII. — Отд. II. — № 33938. — С. 527 – 528.

За поданням Міністра внутрішніх справ обумовлюється, що в Сімферополі, Феодосії та Перекопі міський голова має обиратись на одне трьохріччя з християн, а на інше — з татар або караймів, із дозволом переобиратись на другий термін.

1640. 1858. — Именной. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1702. — Арк. 48 – 48 зв.

Імператором затверджується думка Інокентія, архієпископа Херсонського і Таврійського стосовно призупинення дії рішення про заборону функціонування розкольниківської каплиці у селищі Плоске. Визнається вагомою аргументація Інокентія, згідно з якою каплицю не слід зачиняти через "особливі прикордонні обставини" (можливість втечі розкольників за кордон) і наявність підстав вважати, що розкольники можуть приєднатися до православ'я.

1641. 1859, феверля 28. — Именной, объявленный в приказе Военного Министра. — О воспрещении наряда постоянных часовых к церквам Православного и других вероисповеданий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. I. — № 34196. — С. 144.

За доповіддю Військового міністра забороняється, за деякими винятками, призначення постійних вартових до домових, тюремних, парафіяльних церков, до церков військового відомства, які мають свої парафії.

1642. 1859, марта 10. — Высочайше утвержденное положение Комитета Министров, объявленное Начальникам губерний в циркуляре Министра Внутренних Дел. — Об освобождении от надзора полиции раскольников, обратившихся к Св. Церкви. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. I. — № 34228. — С. 194.

Губернським керівництвом дозволяється знімати нагляд поліції за тими засудженими за розкольниківську діяльність, які приєднуються до православ'я.

1643. 1859, марта 27. — Высочайше утвержденный Устав Общества для вспоможения беднейшим Православным церквам и монастырям в России. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. I. — № 34290. — С. 230 – 232.

Наводиться статут товариства, створеного з метою збирання пожертв на користь церков і монастирів, які відчують брак коштів.

1644. 1859, апреля 17. — Высочайше утвержденные штаты Гимназий, Виленскаго Дворянскаго Института и уездных училищ Министерства Народнаго Просвещения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К № 34386. — С. 169 – 191.

Штатами гімназій у Херсоні, Катеринославі, Сімферополі, Одесі передбачається посада законовчителя із жалуванням 400 крб. сріблом; штатами повітових училищ Херсонської, Таврійської та Катеринославської губерній передбачається посада законовчителя з жалуванням 200 крб. сріблом.

1645. 1859, апреля 18. — Именной, данный Святейшему Синоду. — О праздновании дней рождения и тезоименитства Его Императорскаго Высочества Великаго Князя Николая Михайловича. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. I. — № 34387. — С. 370.

Визначаються терміни святкування днів народження та тезоіменитства Великого князя.

1646. 1859, мая 4. — Высочайше утвержденное Положение о Велико–Анадольском учебном степном лесничестве. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. I. — № 34458. — С. 412 – 421.

Обумовлюється, що в школі Велико–Анадольського навчального лісництва Олександрівського повіту Катеринославської губернії має викладатись Закон Божий, для чого, до влаштування церкви, запрошується священник найближчої парафії. Ззначається, що ці ж правила поширюються на Бердянське навчальне лісництво Бердянського повіту Таврійської губернії.

1647. 1859, мая 4. — Высочайше утвержденный штат Велико–Анадольскаго учебнаго степнаго лесничества. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К № 34458. — С. 197 – 198.

Обумовлюється, що викладач Закону Божого запрошується з найближчої парафії й має отримувати жалування в розмірі 100 крб.

1648. 1859, мая 19. — Синодский, по Высочайшему повелению. — Об определении в духовно–учебных заведениях особых Почетных Блжстителей по хозяйственной части. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. I. — № 34511. — С. 460 – 461.

За ухвалою Синоду запроваджується посада Почесних доглядачів з господарської частини духовних академій, семінарій та повітових духовних училищ; визначається порядок призначення та коло повноважень осіб, що займають цю посаду.

1649. 1859, мая 25. — Именной, объявленный в приказе Военного Министра 11 Июня 1859 года. — О предоставлении Главному Священнику Армии и Флотов разрешать отпуск денег из церковных сумм церквей, состоящих при военных госпиталях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. I. — № 34530. — С. 492.

За положенням Військової ради головному священнику армії та флотів дозволяється відпускати з церковних сум шпитальних церков гроші на ті ж потреби, на які було дозволено відпускати кошти з церковного капіталу округів військового поселення кавалерії.

1650. 1859, июня 12. — Высочайше утвержденныя росписание числа лекций и программы наук по училищам военного ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К № 34604. — С. 254 – 290.

У розписі числа лекцій позначаються години для вивчення Закону Божого; наводиться програма цього предмету.

1651. 1859, июня 22. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — Об уравнении доходов и расходов города Одессы и о пособии сему городу от казны. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. I. — № 34656. — С. 602 – 605.

Приймається відпуск коштів на підготовку півчих до собору, а також на допомогу священно– та церковнослужителям.

1652. 1859, июня 29. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 24 Июля. — О замене заключения в Сибири женщин в монастырь на всю жизнь ссылкой в отдаленные округа Восточной Сибири, и о порядке содержания преступниц, осуждаемых на кратковременное заключение в монастырь. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. I. — № 34690. — С. 661 – 662.

За поданням Міністра внутрішніх справ передбачається, що засуджені до нетривалого утримання в монастирі жінки під час перебування в тюрмі та відправлення по етапу мають триматись окремо від інших засуджених.

1653. 1859, июня 29. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 5 Августа 1860 года. — О правах монашествующих распоряжаться своими имуществами. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. I. — № 34693. — С. 664 – 665.

Ченцям дозволяється вносити до кредитних установ гроші з дотриманням заборони заповідати ці кошти, які мають по смерті власника відходити в монастирську казну. Архієреї та інші керівники з чорного духовенства отримують право заповідати ченцям ікони, панатії, наперсні хрести та книги духовного, морального та наукового змісту.

1654. 1859, юлія 10. — Именной, объявленный Сенату Военным Министром. — О приеме в училища военного ведомства детей лиц духовного звания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. I. — № 34729. — С. 690 – 691.

З приводу отриманих Управлінням училищ військового відомства та керівниками училищ прохань дозволяється прийом дітей осіб духовного відомства до військових навчальних закладів на тих самих умовах, які встановлені для дітей дворян, обер-офіцерів і канцелярських служителів.

1655. 1859, юлія 31. — Высочайше утвержденное Положение о наградах по службе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. I. — № 34781. — С. 745 – 756.

Обумовлюється, що з питання нагородження полкових священиків слід входити не безпосередньо до духовного начальства, а через військове керівництво, додаючи відгуки місцевих головних священиків.

1656. 1859, серпня 7. — Синодський. — ДАДО. — Ф. 106. — Оп. 1. — Спр. 299. — Арк. 59 – 59 зв.

Духовним особам наказується всіляко сприяти заходам по боротьбі з пияцтвом, які проводяться представниками світського відомства.

1657. 1859, августа 10. — Высочайше утвержденный всеподданнейший доклад Управляющего Морским Министерством. — Об окладах жалованья Священникам, состоящим при морских госпитальных церквах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. I. — № 34803. — С. 781 – 782.

На священиків миколаївської та севастопольської шпитальних церков поширюються правила нарахування жалування, передбачені положенням, затвердженим імператором 31 жовтня 1858 р., про оклади жалування священикам шпиталів 3, 4 та 5 класів.

1658. 1859, августа 10. — Высочайше утвержденный всеподданнейший доклад Управляющего Морским Министерством. — Об окладах содержания Священно и церковно-служителям Севастопольскаго Адмиралтейскаго Собора. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. I. — № 34804. — С. 782 – 783.

За клопотанням головного священика армії та флотів збільшується утримання протоієрея, священиків, дияконів, причетників і прокурниці севастопольського Адміралтейського собору.

1659. 1859, августа 28. — Именной, объявленный Сенату Управляющим Морским Министерством. — О производстве работ по возведению в Херсонесе Храма Св. Владимира и по построению Инвалиднаго дома в Севастополе. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. I. — № 34833. — С. 817 – 818.

За доповіддю Управляючого Морським міністерством приймається рішення розділити суму, яка зібрана для зведення храму Св. Володимира в Херсонесі, на дві частини з тим, щоб одну з них використати на заплановане будівництво в Херсонесі, а другу — на зведення інвалідного будинку з домовою церквою в Севастополі.

1660. 1859, жовтня. — Синодський. — ДАОО. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1397. — Арк. 122.

За доповіддю Дмитрія, єпископа Херсонського і Таврійського, завершена будівництвом церква Казанської Божої Матері села Анатоліївка Одеського повіту вноситься до числа штатних церков єпархії з призначенням жалування її священно- та церковнослужителям.

1661. 1859, ноября 2. — Высочайше утвержденное положение Главного управления училищ, объявленное Сенату Министром Юстиции. — О порядке учреждения звания Почетнаго Блостителя при приходских и начальных училищах ведомства Министерства Народнаго Просвещения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. II. — № 35076. — С. 227.

Право запровадження звання Почесного доглядача при парафіяльних і початкових училищах передається Міністру народної освіти, який має узгодити це питання з Міністром внутрішніх справ; визначаються законодавчі акти, які можуть визначати статус доглядачів.

1662. 1859, **ноября 16.** — Высочайше утвержденный всеподданнейший доклад Святейшаго Синода, объявленный Сенату Святейшим Синодом 7 Декабря. — О образовании новой Таврической епархии. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. II. — № 35117. — С. 251 – 252.

Зазначається, що за клопотанням православних мешканців Кримського півострова зі складу Херсонської єпархії виділяється єпархія Таврійська другого класу з влаштуванням архієрейської кафедри в Сімферополі.

1663. 1859, **ноября 16.** — Высочайше утвержденный штат учреждаемого Таврического епархиального управления. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К № 35117. — С. 474 – 475.

Наводиться штат Таврійського єпархіального управління із зазначенням річного жалування.

1664. 1859, **ноября 23.** — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О предоставлении права на денежное пособие Евреям, принявшим Христианскую веру какого бы то ни было исповедания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. II. — № 35150. — С. 273 – 274.

На усунення розбіжностей у думках Синоду й Загальних зборів перших трьох департаментів і Департаменту герольдії Сенату наказується повідомити Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора, що хрещені караїми мають право на отримання допомоги нарівні з хрещеними євреями.

1665. 1859, **декабря 14.** — Высочайше утвержденный штат Елисаветградской городской больницы, на 165 кроватей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. II. Штаты и таблицы. — К № 35233. — С. 502.

До штату лікарні включається священик з окладом 85 крб. 71 коп.

1666. 1859, **грудня 14.** — Синодський. — ДамС. — Ф. 19. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 5–5 зв.

За поданням Херсонського єпархіального архієрея дозволяється започаткувати видання “Херсонських єпархіальних відомостей”; призначаються особи, які мають редагувати і піддавати цензурі зміст відомостей.

1667. 1859, **декабря 25.** — Именной, данный Военному Министру. — Об увеличении окладов содержания, пенсий и единовременных пособий духовным лицам. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. II. — № 35285. — С. 386 – 388.

Запроваджуються нові огляди жалування, пенсії та допомоги для духовенства військового відомства; зазначається, що старі оклади зберігаються для духовних осіб, які, не належачи виключно до військового відомства, запрошуються для тимчасового здійснення потреб військовим.

1668. 1859, **декабря 30.** — Именной, объявленный Сенату Военным Министром. — О даровании некоторых преимуществ Священнослужителям армейского ведомства, находящимся в Севастополе с 13 Сентября 1854 по 27 Августа 1855 года. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXIV. — Отд. II. — № 35299. — С. 399 – 400.

За клопотанням Синоду священнослужителям армійського відомства кожен місяць перебування в севастопольському гарнізоні з 13 вересня 1854 по 27 серпня 1855 р. наказується зараховувати за рік, а кожен день — за 12 днів служби.

1669. 1860, **января 21.** — Приказ Его Императорскаго Высочества Генерал-Адмирала, с Высочайшаго разрешения. — О даровании некоторых преимуществ Священнослужителям морского армейского ведомства, находившимся в Севастополе с 13 Сентября 1854 по 27 Августа 1855 года. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. I. — № 36366. — С. 64.

Дія іменного указу від 30 грудня 1859 р. про пільги священнослужителям армійського відомства поширюється на священиків і дяконів відомства морського.

1670. 1860, лютого 26. — Синодський. — ДАМС. — Ф. 20. — Оп. 1. — Спр. 109. — Арк. 3.

Наказується призначити присутніх Таврійської духовної консисторії і розпочати функціонування останньої.

1671. 1860, марта 26. — Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом. — О правах на пенсии лиц, перешедших на службу по духовно-училищному ведомству из других ведомств. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. I. — № 35606. — С. 307.

За ухвалою Синоду на духовно-училищне відомство поширюється дія правил про пенсії, що запроваджені раніше по відомству Міністерства народної освіти.

1672. 1860, апреля 7. — Высочайше утвержденное положение Комитета об устройстве Евреев, объявленное Сенату Министром Внутренних Дел. — О дозволеннии аптекарям или провизорам из Евреев нанимать, для содержимых или управляемых ими аптек, прислугу из Христиан. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. I. — № 35668. — С. 378.

Уточнюється обсяг прав іудеїв у питанні наймання християн.

1673. 1860, мая 2. — Высочайше утвержденный Воинский Устав о службе в гарнизоне. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. I. — № 35748. — С. 457 – 513.

Регламентуються порядок віддання честі хоругвам, хрестам та іконам, дії військових під час сигналу “на молитву”. Визначається форма одягу військових у дні релігійних свят. Обумовлюються дії вартових, які стоять біля церкви під час богослужіння. Регламентується порядок проведення церковного параду.

1674. 1860, мая 2. — Росписание праздничным и табельным дням, в которые следует назначать церковные парады. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. III. — К № 35748. — С. 237 – 238.

Наводиться перелік релігійних та інших свят, у дні яких у гарнізонах мають влаштовуватись церковні паради.

1675. 1860, мая 10. — Высочайше утвержденное Положение о женских училищах ведомства Министерства Народного Просвещения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. I. — № 35780. — С. 532 – 535.

Обумовлюється, що Закон Божий є обов'язковим для вивчення.

1676. 1860, мая 14. — Высочайше утвержденное Положение об изменениях в составе армейской кавалерии. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. I. — № 35791. — С. 543 – 555.

Обумовлюється, у яких випадках священники полків, у тому числі й Катеринославського кірасирського Ії Імператорської Високості Великої княгині Марії Миколаївни, зберігають право на отримання попереднього жалування при призначенні до інших місць.

1677. 1860, мая 25. — Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом. — О введении правильного хозяйства в лесных дачах, принадлежащих церквам и монастырям, и обращении части дохода с сих дач на усиление средств Попечительства о бедных духовного звания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. I. — № 35828. — С. 609.

З приводу клопотання перед Синодом керівництва Калузької єпархії церквам і монастирям дозволяється продавати деревину зі своїх дач з направленням частини прибутків на користь попечительства про бідних духовного звання.

1678. 1860, июня 4. — Именной, данный Святейшему Синоду. — О праздновании дней рождения и тезоименитства Его Императорского Высочества Великого Князя Димитрия Константиновича. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. II. Дополнение к Т. XXXV. — № 35872 а. — С. 4.

Визначаються терміни святкування днів народження та тезоіменитства Великого князя.

1679. 1860, червня 22. — Синодський. — ДАМО. — Ф. 168. — Оп. 1. — Спр. 83. — Арк. 23 – 23 зв.

За поданням головного священника армії і флотів визначаються умови передачі миколаївської Олексіївської церкви з військового до єпархіального відомства.

1680. 1860, **юня 30.** — Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом. — О порядке производства в чины Наставников духовного ведомства. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. I. — № 35987. — С. 825.

За ухвалою Синоду запроваджуються заходи для зрівняння наставників духовного відомства з чиновниками цивільної служби в праві на отримання чинів.

1681. 1860, **августа 1.** — Именной, объявленный в приказе Его Императорского Высочества Генерал-Адмирала 27 Августа. — О сокращении штатов духовных лиц морского ведомства, и об окладах производимого сим лицам содержания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. II. — № 36059. — С. 1 – 3.

За доповіддю генерал-адмірала скорочуються штати миколаївського та севастопольського Адміралтейських соборів; змінюється розмір жалування духовних осіб морського відомства.

1682. 1860, **августа 15.** — Высочайше утвержденное Положение о специальном образовании инженерных войск. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. II. — № 36089. — С. 45 – 57.

Влаштовуються школи для теоретичного навчання інженерних військ; обумовлюється, що в цих школах має викладатись Закон Божий.

1683. 1860, **августа 29.** — Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом. — О мерах взыскания за повторение жалоб на решения Святейшаго Синода. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. II. — № 36120. — С. 87.

На духовне відомство поширюються запроваджені раніше в цивільному відомстві правила покарання за подання повторних скарг.

1684. 1860, **серпня 13.** — Именной, данный Сенату. — О назначении жалования некоторым сельским и городским причтам в четырех уездах Тверской губернии и в епархиях Нижегородской, Херсонской, Харьковской, Тобольской и Кавказской. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. II. — № 36145. — С. 114.

Призначається жалування священно- та церковнослужителям церков Херсону та повітових міст Херсонської губернії.

1685. 1860, **вересня 17.** — Синодський. — ДАХО. — Ф. 137. — Оп. 13. — Спр. 8. — Арк. 41 зв. – 43.

Наказується подати до Синоду відомості, які, згідно секретного синодського указу від 29 жовтня 1836 р., мають складатись про осіб духовного звання, які навчають дітей православних і “розкольників”.

1686. 1860, **серпня 24.** — Именной, данный Святейшему Синоду. — О праздновании дней рождения и тезоименитства Его Императорского Высочества Великого Князя Павла Александровича. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. II. — № 36171. — С. 127.

Визначаються терміни святкування днів народження та тезоіменитства Великого князя.

1687. 1860, **жовтня 24.** — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 19 Декабря. — О порядке вскрытия мертвых тел Священников, Дяконов и монахов. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. II. — № 36243. — С. 182 – 183.

За ухвалою Загальних зборів перших трьох департаментів і Департаменту герольдії Сенату обумовлюється, що тіла померлих духовних осіб можуть розтинатись на загальноприйнятих підставах, але з дотриманням додаткових умов, перелік яких додається.

1688. 1860, **жовтня 26.** — Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом. — О дозволеннии сбора пособий для перестройки церкви в монастыре Введения Пресвятыя Богородицы, в местечке Калофере, Филиппопольского округа, и для устройства при ней училища. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. II. — № 36348. — С. 411.

За ухвалою Синоду імператором дозволяється настоятельниці монастиря містечка Калофер направити до Херсонської губернії двох черниць для збирання пожертв.

1689. 1860, декабля 3. — Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом. — О предоставлении прав государственной службы лицам из дворянского сословия, назначаемым Почетными Блюстителями по хозяйственной части в духовно-учебных заведениях. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. II. — № 36367. — С. 419.

За ухвалою Синоду Почесним доглядачам з господарської частини в духовно-навчальних закладах, які мають права державної служби, дозволяється користуватись цими правами нарівні з Почесними доглядачами училищ Міністерства народної освіти.

1690. 1860, декабля 17. — Именной, объявленный Сенату Управляющим Министерством Юстиции. — О порядке определения лиц городского сословия Почетными Блюстителями при приходских и начальных училищах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. II. — № 36411. — С. 446.

За доповіддю Міністра народної освіти, складеною за узгодженням із Міністром внутрішніх справ, дозволяється призначення Почесних доглядачів при парафіяльних і початкових училищах без попередніх зносин із Міністром внутрішніх справ.

1691. 1860, декабля 26. — Высочайше утвержденное Положение о Губернских и Областных Статистических Комитетах. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXV. — Отд. II. — № 36453. — С. 504 – 511.

Затвердженням імператором, складеним Міністром внутрішніх справ положенням передбачається, що до складу кожного статистичного комітету має входити обраний єпархіальним архієреєм член духовної консисторії.

1692. 1861, февраля 16. — Высочайше утвержденное Положение об училищах в Новороссийском казачьем войске. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. I. — № 36628. — С. 108 – 110.

Обумовлюється, що на посаду законовчителя училища в Акермані призначається духовна особа; коротко викладається зміст курсу Закону Божого; передбачається, що в початкових училищах читання Закону Божого покладається на місцевих парафіяльних священників.

1693. 1861, февраля 16. — Высочайше утвержденный штат войскового и первоначальных училищ в Новороссийском казачьем войске. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. II. Штаты и табели. — К № 36628. — С. 22 – 23.

Визначається розмір платні законовчителям військового та початкових училищ; у програмі предметів військового училища розписується, які частини Закону Божого повинні читатись у 1, 2 та 3 класах.

1694. 1861, февраля 19 (*). — Высочайше утвержденное Общее Положение о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. I. — № 36657. — С. 141 – 169.

(*). Распубликовано при указе Правительствующаго Сената, 2 Марта 1861 г.

Обумовлюється, що при формуванні волостей за основу має братись поділ на парафії, а центр волості, як правило, повинен знаходитись у поселенні, яке має парафіяльну церкву; передбачається, що селянські громади мають право запроваджувати збирання грошей для підтримання церков.

1695. 1861, февраля 21. — Именной, объявленный Начальникам губерний в циркуляре Министерства Внутренних Дел. — О порядке разсылки Высочайшаго манифеста и прочих законоположений о крестьянах, выходящих из крепостной зависимости. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. I. — № 36685. — С. 406 – 408.

Значається, що текст маніфесту має бути розісланий у губернії для читання в церквах; наказується вжити заходів для координації дій світської та духовної влади в питанні оприлюднення маніфесту.

1696. 1861, марта 18. — Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом. — О возведении Херсонской обители Св. Владимира, близ Севастополя, на степень первоклассного монастыря, по окладу Западных епархий. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. I. — № 36750. — С. 469.

За ухвалою Синоду змінюється статус обителі Св. Володимира.

1697. 1861, марта 18. — Именной, объявленный Сенату Управляющим Министерством Юстиции. — О разрешении определять иностранцев Православного исповедания в должности учителей приходских училищ. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. I. — № 36753. — С. 469 – 470.

З приводу клопотання до Міністра народної освіти начальника Київського навчального округу скасовується запроваджена указом від 9 вересня 1849 р. заборона призначати іноземців парафіяльними вчителями.

1698. 1861, марта 31. — Высочайше утвержденные временные Правила о найме рабочих. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. I. — № 36793. — С. 524 – 531.

Передбачається, що в разі загрози життю важкохворого робітника підрядник зобов'язаний на власний кошт запрошувати священика найближчої церкви для сповіді та причастя. Зазначається, що витрати на відспівування та поховання померлих робітників також покладається на підрядника.

1699. 1861, апреля 14. — Высочайше утвержденное положение Главного Комитета об устройстве сельского состояния, опубликованное 22 Мая. — О прекращении назначения крестьян в служительские должности при архиерейских домах и монастырях, об устройстве быта сих крестьян и отпуске означенным духовным учреждениям особых сумм в замен назначения служителей. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. I. — № 36867. — С. 627 – 628.

За поданням Міністра державного майна запроваджується механізм поступової ліквідації категорії служителів архиерейських будинків і монастирів.

1700. 1861, апреля 24. — Именной, объявленный в приказе Военного Министра. — О преподавании Закона Божия нижним воинским чинам Православного вероисповедания. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. I. — № 36916. — С. 678.

На полкових священиків покладається обов'язок безоплатно викладати Закон Божий нижнім чинам; обумовлюється, що для частин військ, розташованих окремо від полкових штатів, Закон Божий має викладатись парафіяльними священиками на визначених місцевим керівництвом умовах.

1701. 1861, мая 25. — Именной, объявленный Сенату Святейшим Синодом 26 Июня. — Об открытии мощей Святителя Тихона в городе Задонске, Воронежской епархии. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. I. — № 37047. — С. 788 – 791.

Повідомляється, що Синоду наказано оприлюднити через своє відомство інформацію про знайдення мощів Св. Тихона.

1702. 1861, июня 5. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О дозволеннии нижним воинским чинам, уволенным в отпуск, вступать в законный брак, не испрашивая особаго на то от начальств их разрешения. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. I. — № 37084. — С. 817 – 818.

За поданням обер-прокурора Синоду нижнім чинам, які перебувають у відпустках, дозволяється одружуватись без отримання згоди керівництва; обумовлюється, що при цьому священики, які здійснюють вінчання, повинні робити відповідні відмітки у відпускних білетах.

1703. 1861, июня 18. — Высочайше утвержденный Воинский Устав о строевой пехотной службе. — Часть I. — Школа Рекрутская. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. I. — № 37117. — С. 877 – 911.

Передбачається, що в рекрутській піхотній школі рекрути мають бути навчені 10 заповідям і молитвам “Отче наш” і “Вірую”.

1704. 1861, июня 18. — Высочайше утвержденный Воинский Устав о строевой кавалерийской службе. — Часть I. — Школа Рекрутская. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. I. — № 37118. — С. 911 – 971.

Обумовлюється, що в рекрутській кавалерійській школі рекрути мають бути навчені 10 заповідям і молитвам “Отче наш” і “Вірую”.

1705. 1861, августа 9. — Синодский. — О венчании крестьян и дворовых людей, вышедших из крепостной зависимости. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. II. — № 37345. — С. 234 – 235.

За відношенням Управляючого Міністерством внутрішніх справ наказується при вінчанні селян та дворових людей, які вийшли з кріпосної залежності, не вимагати надання дозволу колишніх власників цих осіб.

1706. 1861, октября 26. — Высочайше утвержденное положение Военного Совета. — Об увеличении оклада жалованья учителю приходского училища Азовского казачьего войска, и прибавке суммы на ремонтное содержание сего училища. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. II. — № 37544. — С. 389.

За клопотанням Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора дозволяється за рахунок військової суми Азовського козачого війська збільшити жалування вчителю та витрати на ремонт парафіяльного училища війська.

1707. 1861, октября 30. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. — О порядке избрания Городского Головы в городе Евпатории (Таврической губернии). — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. II. — № 37569. — С. 402 – 403.

За поданням Управляючого Міністерством внутрішніх справ на Євпаторію поширюються запроваджені 22 грудня 1858 р. правила обрання міського голови в Сімферополі, Феодосії та Перекопі, згідно з якими голова має обиратись на одне трьохріччя з християн, а на інше — з татар чи караїмів.

1708. 1861, ноября 14. — Высочайше утвержденный Устав Одесского Коммерческого Училища. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. II. — № 37631. — С. 465 – 469.

Обумовлюється, що в училищі має викладатись Закон Божий по сповіданням вихованців.

1709. 1861, декабря 4. — Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, опубликованное 22 Января 1862 года. — О порядке приготовления иноверцев нехристиан к принятию Православной веры и совершения над ними таинства Святого крещения, а также о правах и преимуществах принявших Православную или другую Христианскую веру. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. II. — № 37709. — С. 591 – 592.

За поданням Головноуправляючого другим відділенням власної Його Імператорської Величності канцелярії регулюються питання, пов'язані з переходом із інших вір до православ'я.

1710. 1861, грудня 9. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 10.

За рапортом Леоніда, єпископа Катеринославського і Таганрозького, задовольняється прохання про постриг послушника Г. Чачка у ченці Самарського Пустинно-Миколаївського монастиря.

1711. 1861, грудня 16. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 8.

Леоніду, єпископу Катеринославському і Таганрозькому, передається надіслана до Синоду скарга священика Павлоградського повіту М. Ювченкова на рішення єпархіального керівництва; наказується подати Синоду відомості у цій справі.

1712. 1861, грудня 18. — Синодский. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 9 – 9 зв.

Повідомляється, що імператор затвердив проект кам'яної церкви Ікони Томської Божої Матері у м. Новомосковськ Катеринославської губернії.

1713. 1861, декабря 21. — Именной, объявленный в приказе Военного Министра. — О том, кому из офицеров и нижних чинов, на церковных парадах, иметь на головных уборах чешую застегнутою, и кому подстегнутою под козырьком. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. II. — № 37770. — С. 631.

Вносяться зміни в розпис форми військових, які беруть участь у церковних парадах.

1714. 1861, грудня 30. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 3.

Повідомляється про відкриття підписки на користь зведення церков у селищах слов'янських переселенців у Таврійській єпархії.

1715. 1861, декабря 30. — Именной, объявленный в приказе Его Императорского Высочества Генерал-Адмирала. — О порядке постановления приговоров по военно-судным делам о лицах морского ведомства, избличенных в покушении на самоубийство. — ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XXXVI. — Отд. II. — № 37822. — С. 671.

За доповіддю генерал-аудитора наказується християн, які вчинили спробу самогубства, передавати суду духовної влади для призначення церковного каяття.

1716. 1861, грудня 31. — Синодський. — ДАХО. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 87. — Арк. 15 – 16 зв.

Згідно з волею імператора, висловленою з приводу подання про нагородження харківських священиків медалями у пам'ять війни 1853–1856 рр., не задовольняється прохання Леоніда, єпископа Катеринославського і Таганрозького, про нагородження деяких підлеглих йому духовних осіб.

ТЕМАТИЧНИЙ ПОКАЖЧИК

документів вищих органів влади стосовно православної церкви на півдні України

БОГОСЛУЖІННЯ ТА ІНШІ ОBOB'ЯЗКИ ДУХОВНИХ ОСІБ

Вдячні молебні з нагоди військових перемог 115, 118, 138, 139, 151, 251, 491, 492, 493, 501, 503, 510, 528, 533, 779, 805, 859, 1392, 1394

Ведення метричних книг, видача свідоцтв 41, 85, 143, 300, 314, 338, 361, 370, 413, 474, 642, 666, 673, 757, 766, 803, 834, 842, 843, 845, 851, 853, 868, 956, 964, 987, 991, 993, 1006, 1021, 1050, 1063, 1070, 1071, 1132, 1143, 1259, 1288, 1301, 1373, 1502, 1526, 1546

Влаштування та догляд за карнавками 479, 590, 595, 669, 794, 942, 1331, 1344, 1369, 1480, 1613, 1619

Діяльність у карантинах і під час карантинів 490, 894, 895, 896, 1037, 1072, 1089, 1112, 1172, 1173

Молитви про відвернення небезпеки 382, 384, 653, 844, 967, 1386, 1387

Повідомлення про знайдення святих мощів 230, 343, 879, 1701

Повчання селян у дусі покори поміщикам 45, 191, 199, 274, 716

Пошук матеріалів з російської історії 31, 123, 124, 125, 464

Проголошення імен членів імператорської родини. Молебні з нагоди подій життя членів імператорської родини Участь у процедурі складання присяги 17, 67, 79, 94, 95, 105, 106, 141, 160, 162, 163, 166, 174, 175, 176, 178, 180, 181, 182, 183, 198, 216, 247, 248, 249, 250, 257, 275, 293, 380, 385, 405, 429, 432, 532, 540, 552, 569, 573, 574, 596, 606, 607, 614, 670, 689, 690, 693, 694, 699, 700, 704, 713, 718, 745, 750, 759, 809, 814, 835, 841, 852, 857, 893, 894, 898, 900, 935, 944, 945, 963, 1158, 1172, 1207, 1208, 1272, 1382, 1389, 1390, 1393, 1398, 1402, 1403, 1408, 1409, 1410, 1411, 1412, 1415, 1485, 1521, 1529, 1532, 1538, 1577, 1580, 1581, 1586, 1592, 1601, 1617, 1618, 1628, 1645, 1678, 1686

Регламентация обряду поховання 72, 296, 412, 421, 476, 477, 537, 697, 894, 1150, 1172, 1246, 1365, 1396, 1477, 1631

Сповідання та причастання 1, 44, 167, 202, 283, 837, 908, 928, 933, 999, 1024, 1371, 1698

Сприяння щепленню та поширенню медичних знань 301, 302, 340, 387, 408, 458, 526, 760, 1191, 1385, 1444

Хрещення немовлят 354, 856, 890, 950, 1014, 1055

Церковний спів 200, 348, 520, 530, 836, 863, 888, 910, 1038, 1183, 1297, 1311, 1330, 1359, 1384, 1416, 1473

Читання повчань, оприлюднення документів вищих органів влади 65, 89, 159, 170, 180, 181, 191, 338, 378, 384, 386, 396, 435, 482, 506, 516, 559, 561, 614, 704, 725, 805, 1138, 1267, 1352, 1384, 1394, 1538, 1540, 1559, 1560, 1561, 1564, 1695

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ПІДЛЕГЛИХ ДУХОВНОГО ВІДОМСТВА. ЦЕРКОВНЕ ТА МОНАСТИРСЬКЕ МАЙНО

Виділення коштів на влаштування та утримання установ 2, 100, 137, 156, 252, 320, 610, 692, 731, 818, 876, 966, 968, 1017, 1057, 1125, 1168, 1217, 1300, 1322, 1345, 1360, 1379, 1585, 1612, 1694

Виплата жалування та утримання 2, 13, 48, 100, 130, 157, 209, 210, 252, 259, 263, 419, 509, 603, 728, 762, 808, 810, 811, 822, 846, 896, 918, 920, 966, 998, 1047, 1076, 1092, 1096, 1111, 1134, 1137, 1145, 1149, 1151, 1152, 1153, 1154, 1155, 1156, 1157, 1198, 1229, 1232, 1234, 1237, 1251, 1257, 1260, 1274, 1284, 1286, 1289, 1292, 1309, 1311, 1319, 1322, 1323, 1346, 1353, 1360, 1363, 1367, 1370, 1378, 1383, 1406, 1407, 1418, 1432, 1441, 1465, 1472, 1475, 1488, 1489, 1491, 1511, 1518, 1522, 1550, 1584, 1604, 1632, 1644, 1647, 1651, 1657, 1658, 1660, 1663, 1665, 1667, 1676, 1681, 1684, 1693, 1706

Виплата пенсій 48, 51, 285, 419, 660, 661, 662, 783, 787, 854, 873, 875, 911, 939, 970, 971, 1033, 1112, 1116, 1159, 1227, 1253, 1295, 1296, 1304, 1317, 1516, 1552, 1553, 1607, 1615, 1616, 1626, 1667, 1671

Відмежування підцерковної землі 11, 16, 27, 323, 326, 438, 504, 507, 517, 612, 792, 810, 882, 962, 1056, 1058, 1108, 1192, 1214, 1288, 1376, 1445, 1450

Допомога особам, які втратили майно через пожежу 531, 737, 780

Заповідання майна підлеглих і підлеглим духовного відомства 481, 793, 858, 1131, 1494, 1653

Зберігання та використання церковних сум 356, 374, 377, 414, 416, 433, 437, 461, 681, 878, 926,

1008, 1016, 1136, 1280, 1281, 1310, 1388, 1480, 1514, 1589, 1596, 1649

Збирання пожертв, продаж свічок, вінчиків. Монополії в торгівлі. Інші прибутки 8, 61, 107, 108, 119, 154, 179, 206, 286, 424, 426, 427, 442, 450, 467, 484, 535, 536, 604, 619, 622, 641, 695, 705, 817, 818, 838, 870, 903, 905, 1007, 1019, 1032, 1059, 1086, 1174, 1175, 1197, 1223, 1232, 1242, 1265, 1273, 1327, 1396, 1480, 1643, 1688, 1694, 1698, 1714

Землі монастирів і архієрейських будинків. Обробка парафіянами церковних і монастирських земель 93, 209, 214, 225, 226, 258, 267, 281, 286, 328, 357, 480, 593, 676, 677, 838, 899, 1082, 1216, 1435, 1462, 1677

Матеріальне забезпечення вдів і сиріт духовного відомства 244, 545, 555, 556, 660, 661, 662, 706, 783, 854, 873, 875, 911, 939, 966, 970, 1033, 1112, 1116, 1253, 1295, 1296, 1615, 1636

Оподаткування та відрахування з жалування та інших прибутків підлеглих духовного відомства 48, 49, 63, 235, 459, 480, 631, 635, 659, 752, 786, 921, 923, 965, 981, 985, 1039, 1106, 1107, 1179, 1312

Поводження з монастирським і церковним майном 4, 19, 57, 58, 116, 132, 177, 305, 307, 355, 414, 451, 453, 455, 460, 465, 586, 587, 593, 631, 647, 657, 664, 686, 739, 755, 785, 838, 840, 892, 901, 902, 1131, 1194, 1238, 1282, 1283, 1300, 1358, 1381, 1425, 1435, 1463, 1466, 1468, 1478, 1480, 1533, 1549, 1556, 1677

Придбання та використання духовними особами землі та іншого майна 34, 278, 332, 334, 336, 337, 342, 586, 587, 639, 648, 840, 909

Прогонні гроші 304, 362, 376, 420, 652, 774, 775, 848, 990, 1040, 1164, 1165, 1240, 1332, 1338, 1432, 1476

Статус монастирських селян і служителів архієрейських будинків 50, 71, 90, 114, 130, 148, 155, 310, 325, 459, 601, 696, 851, 871, 884, 912, 932, 1001, 1073, 1085, 1102, 1127, 1184, 1399, 1400, 1515, 1530, 1594, 1595, 1699

МЖКОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ

Взаємини з іудеями 457, 571, 615, 621, 658, 663, 701, 743, 756, 802, 977, 1009, 1065, 1084, 1123, 1126, 1129, 1169, 1268, 1270, 1279, 1290, 1313, 1358, 1421, 1457, 1471, 1672

Взаємини з представниками “найбільш шкідливих сект” 360, 404, 456, 508, 541, 616, 634, 813, 831, 865, 976, 1097, 1196, 1221, 1245, 1255, 1348, 1351, 1611

Визначення співвідношення прав православних і іновірців 74, 75, 369, 400, 701, 797, 802, 831, 860, 861, 935, 954, 975, 976, 977, 1080, 1084, 1097, 1118, 1171, 1290, 1291, 1313, 1371, 1421, 1501, 1505, 1526, 1639, 1707

Вінчання православних з іновірцями 68, 220, 505, 729, 746, 867, 890, 919, 1028, 1123, 1126, 1129, 1144, 1211

Єдиновірство 242, 1251, 1284, 1323, 1345, 1346, 1501, 1526

Заборона відходу від православ'я 5, 238, 262, 400, 527, 732, 815, 829, 869, 872, 960, 1009, 1066, 1081, 1122, 1130, 1256, 1261, 1314, 1351, 1635

Заходи проти поширення розколу та сектантства 140, 242, 678, 813, 979, 986, 1010, 1026, 1027, 1031, 1097, 1211, 1245, 1255, 1256, 1261, 1264, 1291, 1497, 1535, 1621, 1640, 1642, 1685

Переселення православних до Російської імперії 13, 24, 35, 156, 295, 824

Поховання православними священиками іновірців 204, 264

Права та привілеї осіб, які прийняли православ'я 12, 127, 360, 369, 457, 546, 613, 621, 643, 663, 698, 701, 715, 772, 797, 802, 807, 830, 831, 958, 959, 979, 1000, 1026, 1042, 1105, 1113, 1120, 1189, 1221, 1264, 1268, 1279, 1286, 1350, 1391, 1404, 1422, 1431, 1440, 1471, 1498, 1587, 1591, 1611, 1642, 1664, 1709

Процедура приєднання до православ'я 204, 262, 264, 594, 743, 821, 833, 839, 1024, 1109, 1123, 1126, 1709

ОСВІТА

Будівлі навчальних закладів 217, 324, 683, 903, 1099, 1507

Викладацька діяльність священиків у світських закладах. Участь у екзаменуванні 99, 111, 313, 316, 330, 341, 351, 353, 373, 466, 548, 592, 603, 719, 726, 727, 742, 767, 768, 788, 789, 800, 801, 806, 816, 934, 936, 939, 982, 983, 997, 1013, 1020, 1038, 1046, 1047, 1068, 1069, 1075, 1076, 1121, 1139, 1145, 1149, 1152, 1170, 1178, 1185, 1205, 1217, 1226, 1228, 1229, 1239, 1260, 1266, 1285, 1295, 1296, 1297, 1302, 1311, 1315, 1316, 1321, 1322, 1353, 1359, 1360, 1370, 1380, 1413, 1418, 1427, 1430, 1506, 1513, 1552, 1553, 1588, 1623, 1625, 1633, 1644, 1646, 1647, 1650, 1675, 1682, 1692, 1693, 1700, 1706, 1708

Друк і розповсюдження книжок. Духовна цензура 107, 108, 110, 168, 169, 224, 297, 299, 387, 411, 428, 538, 617, 618, 684, 685, 691, 714, 717, 721, 776, 777, 823, 863, 866, 1163, 1183, 1271, 1343, 1439, 1444, 1490, 1608, 1666

Кадрове забезпечення. Статус викладачів 217, 232, 408, 417, 418, 512, 513, 554, 623, 687, 801, 806, 816, 1124, 1354, 1374, 1377, 1395, 1418, 1638, 1680

Матеріальне утримання навчальних закладів і викладачів 40, 210, 232, 417, 418, 419, 442, 450, 509, 512, 514, 515, 536, 553, 603, 687, 761, 783, 786, 789, 790, 806, 848, 939, 970, 974, 981, 990, 1033, 1047, 1076, 1145, 1152, 1213, 1229, 1260, 1265, 1295, 1296, 1336, 1360, 1370, 1418, 1644

Переведення, розподілення і звільнення вихованців 103, 117, 142, 241, 269, 270, 276, 291, 333, 339, 346, 391, 392, 393, 408, 417, 418, 484, 496, 502, 518, 534, 716, 741, 770, 796, 1018, 1067, 1128, 1133, 1146, 1190, 1222, 1354, 1355, 1374, 1424, 1429, 1534, 1539, 1551, 1570, 1576, 1629

Порядок функціонування та навчальні програми духовних училищ 301, 302, 315, 417, 418, 509, 512, 514, 515, 761, 1148, 1459, 1648

Порядок функціонування та навчальні програми семінарій 80, 81, 232, 302, 315, 348, 417, 418, 509, 512, 513, 761, 1355, 1497, 1648

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА І ВІЙСЬКОВЕ ВІДОМСТВО. ВІЙСЬКОВЕ ДУХОВЕНСТВО

Богослужіння та духовна освіта в збройних силах 184, 193, 270, 272, 312, 353, 374, 603, 719, 726, 728, 836, 941, 955, 1015, 1018, 1022, 1068, 1069, 1075, 1076, 1139, 1145, 1149, 1218, 1239, 1254, 1260, 1266, 1276, 1298, 1299, 1324, 1349, 1353, 1397, 1413, 1452, 1456, 1480, 1481, 1506, 1552, 1553, 1614, 1625, 1650, 1668, 1669, 1673, 1682, 1692, 1693, 1700, 1703, 1704, 1706

Взаємини військових священиків із військовим керівництвом 56, 69, 240, 329, 355, 356, 371, 375, 410, 471, 610, 1238, 1655

Взаємини військового та єпархіального духовенства 26, 59, 208, 218, 223, 245, 246, 285, 312, 355, 374, 376, 420, 445, 468, 521, 564, 585, 711, 723, 1240, 1287, 1317, 1448, 1553, 1667, 1679

Військові шпиталі 87, 146, 285, 771, 846, 998, 1075, 1076, 1096, 1139, 1151, 1432, 1477, 1630, 1632, 1649, 1657

Облік підлеглих військового відомства 26, 39, 42, 52, 273

Призначення ієромонахів для служби на флоті 133, 134, 146, 213, 287, 288, 367, 1600

Регламентация форми одягу військових у дні релігійних свят 984, 1220, 1293, 1294, 1504, 1519, 1620, 1673, 1713

Статус обер-священиків 205, 266, 268, 289, 312, 329, 338, 375, 471, 564, 711, 734, 811, 1292, 1339, 1467, 1476

Церковні паради 185, 215, 599, 1248, 1278, 1324, 1325, 1328, 1329, 1397, 1426, 1434, 1436, 1437, 1620, 1634, 1673, 1674

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПРАВОСЛАВНОЮ ЦЕРКВОЮ

Взаємини архієреїв із Синодом 15, 18, 22, 24, 25, 31, 32, 33, 35, 39, 42, 64, 97, 120, 143, 207, 217, 228, 236, 259, 277, 280, 326, 331, 335, 346, 358, 365, 377, 411, 436, 438, 441, 467, 486, 652, 929, 930, 940, 947, 949, 986, 1093, 1094, 1095, 1243, 1361, 1380, 1446, 1447, 1464, 1520, 1524, 1527, 1528, 1536, 1537, 1545, 1565, 1567, 1570, 1575, 1583, 1624, 1711

Доручення архієреям тимчасового керівництва церквами інших єпархій 98, 748

Духовні правління 62, 142, 317, 322, 488, 633, 762, 766, 820, 874, 886, 931, 968, 996, 1005, 1023, 1153, 1181, 1182

Призначення, переміщення єпархіальних архієреїв. Хіротонія 10, 101, 102, 254, 255, 256, 294, 363, 364, 473, 475, 650, 656, 747, 748, 751, 753, 758, 759, 781, 782, 904, 907, 1364, 1597, 1598

Регламентация діяльності консисторій і їхніх службовців 62, 63, 142, 210, 233, 237, 314, 317, 318, 322, 347, 350, 366, 370, 389, 395, 447, 463, 474, 486, 494, 498, 622, 627, 637, 642, 652, 762, 766, 803, 820, 874, 878, 885, 912, 929, 930, 947, 948, 968, 987, 996, 1005, 1027, 1031, 1041, 1050, 1083, 1119, 1135, 1143, 1153, 1161, 1162, 1181, 1186, 1223, 1263, 1283, 1326, 1343, 1361, 1446, 1447, 1464, 1493, 1502, 1503, 1523, 1526, 1546, 1554, 1571, 1619, 1663, 1670, 1691, 1711

Статус благочинних 356, 478, 576, 1027, 1031, 1051, 1193, 1226, 1502, 1526

СТАТУС ПІДЛЕГЛИХ ДУХОВНОГО ВІДОМСТВА ТА СВІТСЬКИХ ОСІБ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ ПРИ ЦЕРКВАХ

Звільнення з духовного відомства (не за злочини чи проступки) 82, 203, 241, 269, 291, 319, 333, 339, 346, 359, 409, 496, 502, 518, 525, 534, 543, 581, 611, 625, 644, 770, 812, 897, 915, 917, 953, 957, 978, 1018, 1029, 1098, 1147, 1210, 1222, 1326, 1461, 1534, 1606

Іноземне духовенство 21, 23, 36, 91, 92, 145, 147, 298, 321, 608, 703, 1242, 1273, 1327, 1356, 1425, 1688

Нагородження духовенства 121, 195, 236, 240, 245, 260, 375, 511, 539, 567, 639, 724, 760, 813, 889, 938, 1037, 1072, 1230, 1303, 1304, 1558, 1562, 1563, 1573, 1609, 1610, 1655, 1716

Облік підлеглих духовного відомства 55, 73, 149, 152, 153, 165, 309, 338, 349, 425, 443, 462, 495, 524, 795, 912, 924, 925, 1061, 1115, 1399, 1400, 1557, 1594, 1595, 1602

Переміщення підлеглих духовного відомства. Призначення до парафій 3, 14, 28, 35, 53, 80, 89, 133, 134, 171, 201, 218, 221, 239, 243, 374, 389, 406, 445, 452, 468, 494, 498, 521, 638, 665, 707, 810, 820, 883, 922, 961, 988, 1064, 1218, 1269, 1274, 1286, 1323, 1335, 1401, 1413, 1428, 1442, 1516, 1528, 1537, 1545, 1553, 1570

Порядок звернення до керівництва 192, 219, 303, 333, 368, 389, 422, 472, 539, 557, 672, 818, 891, 1451, 1683

Постриг у ченці та черниці 25, 28, 335, 565, 648, 877, 881, 1710

Регламентация кількості духовних осіб 29, 87, 86, 88, 146, 184, 185, 213, 259, 263, 353, 418, 485, 680, 801, 808, 943, 971, 972, 973, 983, 1044, 1045, 1168, 1198, 1322, 1469, 1500, 1603, 1681

Розбори. Переведення з духовного до військового відомства 3, 76, 77, 82, 112, 187, 189, 203, 311, 319, 381, 383, 391, 392, 393, 398, 401, 409, 484, 625, 682, 722, 741, 847, 849, 1342, 1479, 1482, 1486, 1492, 1496, 1508, 1509, 1541, 1542, 1548, 1571, 1572, 1576, 1629

Статус церковних старост 128, 194, 377, 414, 416, 431, 448, 519, 544, 547, 709, 784, 850, 1243, 1262, 1331, 1344, 1458, 1480, 1637

Статус церковних сторожів 243, 1443, 1495

СТОСУНКИ ДУХОВНОГО ТА СВІТСЬКИХ ВІДОМСТВ

Заборона утримувати безпаспортних осіб 227, 601, 913, 937, 1236

Звернення духовних установ до світських 5, 6, 23, 24, 44, 93, 229, 260, 306, 326, 344, 395, 438, 522, 591, 597, 674, 763, 790, 1034, 1122, 1219, 1503

Звернення світських установ до духовної влади 83, 314, 340, 347, 388, 393, 464, 474, 492, 497, 581, 640, 642, 657, 666, 696, 697, 724, 725, 1048, 1050, 1143, 1250, 1277, 1295, 1306, 1531, 1555, 1691, 1715

Зустріч імператора духовними особами 402, 558, 738, 773, 1247

Пересування богомольців 575, 1035, 1249, 1318, 1622

Повчання та сповідання засуджених злочинців 20, 754, 764, 927, 1199, 1209, 1306

Регламентация роботи в недільні та святкові дні. Визначення кількості святкових днів 16, 196, 231, 345, 352, 489, 566, 583, 584, 712, 733, 1453, 1454, 1455, 1460, 1517, 1582

Участь світської влади в справі підвищення моральності та законслухняності парафіян 6, 44, 111, 167, 202, 341, 344, 351, 407, 523, 529, 624, 636, 646, 654, 684, 709, 744, 763, 767, 768, 804, 825, 851, 864, 880, 927, 951, 952, 1011, 1048, 1049, 1050, 1051, 1053, 1066, 1074, 1077, 1079, 1081, 1100, 1101, 1103, 1121, 1170, 1200, 1202, 1203, 1204, 1299, 1414, 1430, 1512, 1590, 1605, 1623, 1642, 1695

СУДОЧИНСТВО

Діяльність депутатів від духовного відомства в судочинстві 122, 126, 131, 372, 446, 454, 487, 651, 702, 1338, 1368

Заходи проти поширення пияцтва серед підлеглих духовного відомства 60, 144, 265, 403, 444, 602, 605, 620, 688, 916, 1110

Накладення єпитимій на світських осіб 22, 43, 84, 97, 150, 207, 246, 283, 284, 564, 568, 626, 649, 735, 1244, 1305, 1314, 1652, 1715

Покарання парафіян за злочини проти церкви й віри 407, 453, 455, 465, 732, 739, 869, 872, 960, 1066, 1122, 1197, 1305, 1314, 1333, 1347

Тілесні та інші покарання підлеглих духовного відомства. Усунення від парафії. Звільнення з духовного відомства за провини. Статус таких звільнених 144, 161, 186, 188, 197, 199, 237, 253, 274, 284, 290, 292, 347, 383, 390, 403, 415, 423, 444, 465, 470, 570, 572, 578, 580, 582, 605, 620, 627, 638, 645, 665, 668, 682, 708, 855, 897, 915, 916, 917, 980, 992, 1002, 1025, 1030, 1050, 1054, 1060, 1104, 1110, 1114, 1117, 1127, 1128, 1176, 1188, 1201, 1210, 1275, 1308, 1326, 1337, 1357, 1366, 1372, 1399, 1438, 1449, 1470, 1483, 1484, 1499, 1524, 1579

Упередження порушень правил поведження в церкві 190, 344, 365, 436, 529, 549, 551, 579, 589, 605, 620, 637, 665, 668, 730, 763, 778, 791, 916, 1100, 1140

Упередження та розірвання незаконних шлюбів. Розлучення. Вирішення справ про перелюб 6, 9, 38, 54, 69, 97, 109, 129, 135, 223, 261, 271, 306, 331, 350, 361, 366, 371, 390, 394, 397, 399, 410, 441, 444, 449, 463, 469, 505, 523, 542, 598, 600, 605, 620, 632, 640, 645, 667, 674, 697, 729, 736, 740, 827, 828, 862, 867, 916, 940, 946, 995, 1021,

1028, 1034, 1062, 1091, 1195, 1244, 1259, 1314, 1320, 1362, 1405, 1474, 1520, 1527, 1574, 1593, 1702, 1705

**ЦЕРКОВНО-АДМІНІСТРАТИВНИЙ
УСТРІЙ**

Влаштування й перейменування єпархій 10, 136, 211, 499, 500, 1043, 1044, 1045, 1583, 1662, 1663

Влаштування, перенесення та перейменування монастирів 96, 121, 324, 679, 680, 1167, 1168, 1696

Влаштування церков, каплиць і молитовних будинків 2, 24, 37, 70, 156, 157, 158, 228, 252, 277, 279, 282, 320, 327, 379, 389, 427, 434, 439, 440, 550, 577, 585, 588, 609, 629, 630, 655, 671, 675, 683, 685, 692, 710, 764, 765, 769, 771, 798, 800, 832, 876, 895, 994, 1017, 1078, 1125, 1160, 1170, 1173, 1177, 1219, 1233, 1252, 1258, 1269,

1282, 1311, 1345, 1383, 1420, 1423, 1433, 1487, 1569, 1585, 1612, 1624, 1659, 1660, 1712, 1714

Запровадження та ліквідація вікаріатств, зміни їхнього керівництва 104, 171, 172, 173, 222, 256, 1469

Зміна кордонів єпархій 47, 136, 211, 256, 324, 499, 500

Зміна статусу релігійних споруд 113, 212, 711, 826, 1287, 1417, 1448, 1547, 1679, 1696

Облаштування та перейменування духовних правлінь 30, 46, 164, 430, 633, 886

Ремонт релігійних споруд і церковної власності 66, 132, 209, 210, 234, 765, 769, 1057, 1215, 1224, 1231, 1235, 1252, 1578, 1585

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК документів вищих органів влади стосовно православної церкви на півдні України

А

Абрамов М., колезький секретар 1523
Агафангел, митрополит 1417
Адлерберг, генерал-ад'ютант 1330
Акчурін, обер-прокурор Синоду 28
Амвросій, архієпископ Катеринославський і Херсонеса-Таврійського (єпископ Олонецький) 101, 102, 121
Амвросій, архієпископ Санкт-Петербурзький (і Новгородський) 266, 269, 282
Ананій, ієромонах 53
Андрієцький, священник 390
Анна, свята 813, 1304
Анна Михайлівна, Велика княжна 963
Анна Павлівна, Велика княжна 250
Анна Федорівна, Велика княгиня 178
Аракчєєв, граф 610
Артаков, майор 328
Афанасій, єпископ Воронежський (єпископ, архієпископ Новоросійський і Дніпровський, архієпископ Катеринославський, Херсонський і Таврійський) 254, 255, 288, 294, 321, 327, 363

Б

Бєєв С., священник 144
Беклєшов, Херсонський військовий губернатор 320
Борис, архімандрит 703
Борятинський, поміщик 1383
Булгаріє Євгеній *див. Євгеній, архієпископ Слов'янський і Херсонський*
Бучинський П., священник 1308

В

Вартмінський І., благочинний 1528
Васильєв Г., священник 1575
Вересович, священник 56
Веселовський П., священник 1574
Височин М., поручик 697
Вітвіцький С., письменник 488
Вішнявський, ад'юнкт 388
Волков, сенатор 34
Володимир, святий 799, 1303, 1612, 1659, 1696

Г

Гавриїл (Розанов), єпископ Орловський (єпископ, архієпископ Катеринославський, Херсонський і Таврійський; архієпископ Херсонський і Таврійський) 781, 782, 904, 907, 1110, 1233, 1258, 1269, 1282, 1286, 1364
Гавриїл (Бонулеску-Бодоні), митрополит Катеринославський і Херсонеса-Таврійського (Новоросійський і Дніпровський), екзарх Молдавлахійський 144, 154, 211, 254, 255, 499
Гавриїл, митрополит Новгородський і Санкт-Петербурзький 200
Георгій, єпископ Полтавський 748
Гервасій, архімандрит новгородського Юрївського монастиря (єпископ Феодосійський і Маріупольський) 171, 172, 173
Голіцин О., генерал-фельдмаршал 69

Гранкін Х., молоканин 634
Григор'єв, священник 208
Грушецький Я., священник 445

Д

Даниїл, ієромонах 321
Данілов Ф. 1554
Димитрій, єпископ Тульський (Херсонський і Таврійський) 1597, 1660
Димитрій Костянтинович, Великий князь 1678
Дияковський Я., священник 570, 578, 582
Дорофей, єпископ Феодосійський і Маріупольський 104, 130
Дурнавін Є., ієродиякон 1110, 1275

Є

Євгеній, архієпископ Слов'янський і Херсонський 10, 18, 24, 53
Єлизавета Михайлівна, Велика княжна 718
Єлизавета Олександрівна, Велика княжна 380
Єлизавета Олексіївна, імператриця 713
Ємчицький С., паламар 161

З

Зубов П.О., Катеринославський, Вознесенський і Таврійський генерал-губернатор 156, 157, 158, 170

І

Іванов Г., священник 645
Іванов М., семінарист 1534
Іванов С., випускник семінарії 1570
Ігнатій, митрополит Готфійський і Кафійський 32, 33, 35, 53, 98
Інокентій, архієпископ Херсонський і Таврійський 1364, 1376, 1383, 1388, 1425, 1435, 1445, 1565, 1567, 1583, 1640
Інокентій, єпископ Іркутський 343
Іоасаф, архімандрит 648
Іоасаф, ієромонах 1483
Іов, архієпископ Катеринославський, Херсонський і Таврійський 473, 475, 478, 550, 572, 576, 598, 609, 629, 630, 633
Іона, ієромонах, будівничий Корсунського монастиря 1335, 1483
Ісус Христос 8

К

Калері О. 1575
Капілеті А., священник 920
Капустинський, дячок 1574
Катерина II 180, 182, 183, 405, 1560
Катерина Михайлівна, Велика княжна 745
Катерина Павлівна, Велика княжна (княгиня) 429, 540, 596
Костянтин Костянтинович, Великий князь 1628
Костянтин Миколайович, Великий князь 750
Костянтин Павлович, Великий князь 162, 163, 166, 614, 699
Кравченко А., поселанка 97
Кравченко В., поселанин 97
Краюшкін В., священник 444

Л

Леонід, єпископ Катеринославський і Таганрозький 1520, 1522, 1523, 1524, 1527, 1528, 1534, 1537, 1541, 1542, 1545, 1547, 1570, 1575, 1578, 1584, 1710, 1711, 1716
Лінчевський К. 649
Любатович Ф., священник 452

М

Марія, імператриця 1512, 1513
Марія Миколаївна, Велика княжна (княгиня) 606, 607, 1676
Марія Михайлівна, Велика княжна 689, 690
Марія Олександрівна, Велика княжна 248, 275
Марія Олександрівна, Велика княжна 1485
Марія Павлівна, Велика княжна 94
Мещерський, обер-прокурор Синоду 773
Микола, святий 1569
Микола I 704
Микола Костянтинович, Великий князь 1403, 1412
Микола Миколайович, Великий князь 852, 857, 1521, 1529
Микола Миколайович, Великий князь 1577, 1580, 1581
Микола Михайлович, Великий князь 1645
Микола Павлович, Великий князь 174, 178, 250, 552
Митрофан, єпископ Воронежський 879
Михайло Миколайович, Великий князь 893, 898, 900
Михайло Павлович, Великий князь 216, 670, 1393
Міхельсон, генерал 245
Мойсей, єпископ Феодосійський і Маріупольський 130
Мойсей, ієромонах 1356
Морозова, селянка 1520
Муравйов, статс-секретар 716

Н

Наполеон 501
Наталія Олексіївна, Велика княжна 168
Нечаєв, статський радник 990
Никифор, архієпископ Слов'янський і Херсонський 97, 98, 101, 102
Нікулін Ф. 1244

О

Озерецьковський, обер-священик 268
Окчурін *див. Акчурін*
Олександр I 141, 293, 699, 700
Олександр Миколайович, Великий князь 573, 574, 809, 814, 944, 945
Олександра Іосифівна, Велика княгиня 1415
Олександра Миколаївна, Велика княжна 693, 694, 809, 814, 1272
Олександра Михайлівна, Велика княжна 835, 841
Олександра Олександрівна, Велика княжна 1207, 1208, 1389
Олександра Павлівна, Велика княгиня 67, 247
Олександра Петрівна, Велика княгиня 1532
Олександра Федорівна, Велика княгиня (імператриця) 569, 809, 814
Олексій Олександрович, Великий князь 1398, 1402, 1409, 1411
Олена Павлівна, Велика княжна 249, 257
Ольга Федорівна, Велика княгиня 1601
Онисіфор, єпископ Вологодський (єпископ, архієпископ Катеринославський, Херсонський і Таврійський) 751, 753, 758, 759
Орлов, граф 2, 64
Осін В., колезький реєстратор 1527
Осіна Д. 1527

П

Павло I 180
Павло Олександрович, Великий князь 1686
Платон, архієпископ Астраханський (Катеринославський, Херсонський і Таврійський) 363, 364, 390, 430, 434, 439, 445, 452
Покровський К., священник 1537
Попов М., священник 1524, 1579
Потьомкін Г.О., князь 78, 86, 121

Р

Радеус І., протоієрей 478
Растопчин, генерал-ад'ютант 215
Рубаністий В., 1545
Руденко С., чернець 21

С

Самарський А., студент 496
Самборський Ф., священник 1072
Сергій Олександрович, Великий князь 1592
Сердюков, священник 697
Сестренцевич, митрополит 527
Сисосв В., лейтенант 135
Сівохін К., шкіпер 150
Сприга К., священник 468
Сташевський М., священник 572
Суворов О.В., граф 251

Т

Тансєв, статс-секретар 1395
Текелій, генерал 211
Тертицький М., протоієрей 728
Тихон, святий 1701
Тимофєєв П. 1244
Требинський, поміщик 1282
Трейтер, надвірний радник 746

Ф

Феодосій Тотемський 230
Феофіл, єпископ Оренбурзький (Катеринославський, Херсонський і Таврійський) 650, 656, 675, 747, 748
Фон-дер-Пален, генерал-лейтенант 215

Х

Харкевич, колезький асессор 1525
Харкевич М. 1525
Хмельницький, священник 1528
Хованський, обер-прокурор Синоду 240
Христофор, єпископ Феодосійський і Маріупольський 222, 239, 256

Ц

Цеймерн 746

Ч

Чачко Г., послушник 1710
Чертков В., Азовський губернатор 47

Ш

Шамраєв І. 862
Шишков, Міністр народної освіти 742
Шломов П., учень 1542
Шульженков Ф., священник 376

Ю

Ювченков М., священник 1711

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК документів вищих органів влади стосовно православної церкви на півдні України

А

Австрійський імператор 1384
 Азовська губернія 10, 35
 Азовське козацьке військо 1239, 1420, 1633, 1706
 Азовський губернатор 47
 Акерман 1692
 Алушта 1125
 Анатоліївка 1383, 1660
 Архангельське (Бахмутський повіт) 1547, 1584
 Архангельське (Херсонський повіт) 550
 Архангельський Морський Преображенський собор 1550, 1604
 Астраханська єпархія 101
 Астраханський архієпископ 363, 364
 Афон 21
 Афонська гора 1356

Б

Балаклавська рота військових кантоністів 1260
 Балаклавський Георгіївський монастир 239, 367, 1111, 1417
 Балаклавський грецький батальйон 920, 1500
 Балтійське море 213
 Балтійський флот 603
 Бахмут 1556
 Бахмутська Троїцька церква 100
 Бахмутський повіт 1363, 1547
 Бахчисарай 252
 Бердянське навчальне лісництво 1646
 Бердянський повіт 1646
 Бессарабія 824
 Бессарабська область 951, 1087
 Білгородська єпархія 47
 Білоруський генерал-губернатор 68
 Білоруські губернії 653
 Богданівка 444
 Боровський монастир 305
 Бранковановка 671, 1233, 1258, 1282
 Брянськ 619
 Буг 158, 499
 Бузька уланська дивізія 576

В

Варшава 151, 1518
 Велико-Анадольське навчальне лісництво 1646, 1647
 Великобудиський Преображенський монастир 113
 Верхньодніпровськ 1545
 Верхньодніпровський повіт 1528
 Віленська губернія 621
 Віленський дворянський інститут 1644
 Вільне 403
 Вознесенськ 158, 576

Вознесенське намісництво 154
 Волинсько-Житомирський єпископ 886
 Вологодська єпархія 230
 Вологодська палата кримінального суду 465
 Вологодська семінарія 333
 Вологодське губернське правління 1338
 Вологодський єпископ 751
 Володимирський єпископ 19, 627
 Володимирський і Суздальський єпископ 586
 Воронежська губернія 113
 Воронежська єпархія 1701
 Воронежське губернське правління 757
 Воронежське намісництво 114
 Воронежський губернський прокурор 1197
 Воронежський єпископ 254, 730, 879
 В'ятська духовна консисторія 325

Г

Готфійський і Кафійський митрополит 32, 33, 35, 53, 77, 78
 Григоріївський Бізюков монастир 324
 Гродненська губернія 1252
 Гродненське губернське правління 698
 Грузія 145, 147, 661, 1003
 Гур'ївка 439

Д

Дерптський навчальний округ 687
 Дмитрівка 144
 Дніпро 86
 Дніпровська дивізія 245
 Дністер 499
 Донське військо 1170
 Донського Війська військова канцелярія 740
 Дубосари 252
 Дунайська гребна флотилія 1511
 Дунайське козацьке військо 1137, 1288

Е

Естляндська євангелічна провінційна консисторія 914

Є

Євпаторія 1707
 Єкатеринбург 360
 Єлизаветград 921, 1309
 Єлизаветградська міська лікарня 1665
 Єлизаветградське духовне правління 633
 Єлизаветградський повіт 440, 444, 645
 Єлизаветградський Успенський собор 826
 Єнікале 2, 13, 157, 252
 Єрусалим 575, 1035, 1249, 1318, 1622

З

Задонськ 1701
 Закавказзя (Закавказький край) 979, 1438
 Запорозька Січ 7, 56

- Запорозькі козаки 876
Збур'євський ретраншемент 86
Золота Балка 630
- I**
- Ізмаїл 1035
Ізмаїльське градоначальство 989
Імеретія 661
Інгул 121
Інгулець 328
Іркутська єпархія 40
Іркутський архієпископ 1178
Іркутський єпископ 343
- К**
- Кавказ 1196, 1221
Кавказька єпархія 1684
Кавказька казенна палата 932
Кавказька область 1114, 1170
Кавказький корпус 1421
Казань 209, 336
Казанська духовна академія 1608
Казанська казенна палата 976
Казанський архієпископ 131
Казанський військовий губернатор 1105
Казанський університет 788, 789
Каїри 1137, 1157
Калофер 1688
Калузька губернія 282, 443
Калузька духовна консисторія 498
Калузька єпархія 1677
Калузьке губернське правління 319
Калузький артилерійський гарнізон 1448
Кам'янське 1472
Карасубазар 252
Каспійське море 213
Катеринослав 113, 324, 654, 1644
Катеринославська губернія 113, 121, 130, 148, 154, 323, 379, 504, 612, 613, 762, 767, 824, 825, 1170, 1200, 1203, 1252, 1381, 1450, 1520, 1559, 1644, 1646, 1712
Катеринославська духовна консисторія 134, 135, 364, 366, 389, 403, 494, 697, 762, 1153, 1223, 1523, 1527, 1554, 1578
Катеринославська (Катеринославська, Херсонська й Таврійська; Катеринославська й Таганрозька) єпархія 102, 104, 171, 208, 211, 418, 445, 473, 499, 524, 610, 645, 648, 650, 661, 751, 753, 782, 862, 1043, 1363, 1541, 1545, 1574, 1575
Катеринославська казенна палата 621, 1522
Катеринославська семінарія 496, 786, 1099, 1534, 1570
Катеринославська суконна фабрика 1589
Катеринославська цивільна палата 93
Катеринославське духовне правління 164, 430
Катеринославське намісництво 86, 111, 113, 114, 136
Катеринославське намісницьке правління 97
Катеринославський архієрейський будинок 1044, 1045
Катеринославський батальйон 1022
Катеринославський, Вознесенський і Таврійський генерал–губернатор 156, 157, 158, 170
Катеринославський і Таврійський генерал–губернатор 77, 88, 148
Катеринославський і Таганрозький єпископ 1520, 1522, 1523, 1524, 1527, 1528, 1534, 1537, 1541, 1542, 1545, 1547, 1570, 1575, 1578, 1584, 1710, 1711, 1716
Катеринославський і Херсонеса–Таврійського архієпископ 101
Катеринославський і Херсонеса–Таврійського митрополит 144, 154
Катеринославський кірасирський полк 1676
Катеринославський, Херсонський і Таврійський архієпископ (єпископ) 321, 327, 363, 390, 430, 434, 439, 445, 452, 473, 475, 478, 550, 572, 576, 598, 609, 629, 630, 633, 675, 747, 748, 758, 759, 781, 904, 907
Керч 2, 13, 157, 806, 1035
Керченське повітове училище 806
Керченський (Кушніківський) інститут для виховання дівчат 982, 983, 1359, 1360, 1513
Керченський напівбатальйон 896
Керч–Снікальське градоначальство 989
Києво–Межигірський монастир 96
Києво–Печерська Лавра 96
Кизикермен 86
Київ 222
Київська губернія 1203, 1274
Київська єпархія 255, 311, 321
Київське академічне правління 786
Київське намісництво 96
Київський військовий губернатор 1546
Київський військовий собор 1198
Київський навчальний округ 1697
Кишинів 1035
Кишинівська та Хотинська єпархія 499, 500, 524, 1043
Кишинівський митрополит 679
Кінбурнський артилерійський гарнізон 1448
Князівка 1574
Коломенський єпископ 38
Колпаковка 53
Кольська округа 456
Константинопольський патріарх 92
Корсунський монастир 1110, 1275, 1335, 1463, 1483
Костромська губернія 647
Костромська єпархія 459
Костромська палата кримінального суду 454
Костромський єпископ 702
Красний–Кут 1450
Крим 35, 1125, 1500, 1583, 1612, 1662

- Кримська війна 1558, 1562, 1609, 1610, 1636
Кримський соляний промисел 1257
Кримсько-татарський ескадрон 1120
Курська губернія 113
Курська казенна палата 770
Курська міська дума 544
Курська цивільна палата 332
Курське намісництво 114
Курський цивільний губернатор 1010
- Л**
- Ладожський мушкетерський полк 208
Лисичанська церква 1134
Лиховка 1545
Ліфляндія 56
Ліфляндська обер-консисторія 594
Луганська зразкова ферма 1170
Луганський гірничий завод 1472
Луганський ливарний завод 1134
- М**
- Малоросійський-Переяславський єпископ 311
Малоросія 130
Маріуполь 104, 430
Маріупольський повіт 360, 1363, 1575
Мелітопольський повіт 1196, 1269, 1286
Миколаїв 727, 808, 989, 1065, 1145, 1149, 1254
Миколаївська портова контора 213
Миколаївська Олексіївська церква 1679
Миколаївська шпитальна церква 1657
Миколаївське 1522
Миколаївський Адміралтейський собор 212, 808, 1149, 1550, 1604, 1681
Миколаївський і Севастопольський військовий губернатор 799
Миргородський полк 148
Мінськ 376
Мінський архієпископ 204
Могильовська губернія 1203
Могильовська духовна консисторія 1005
Молдавія 321
Молдаволахійський екзарх 499
Молочні Води 456, 634
Москва 138, 209, 703
Московська духовна академія 408
Московська духовна цензура 297
Московська казенна палата 830
Московська типографська контора 370
Московське штатне казначейство 50, 51
Московський військовий генерал-губернатор 688, 1470
Московський митрополит 823, 1593
Московський совісний суд 84
Московський університет 464, 788, 789
Московські департаменти Сенату 634
- Н**
- Невська семінарія 117
Нев'янська заводська контора 400
Нижегородська єпархія 221, 1684
Нижегородське намісницьке правління 66
Нижегородський єпископ 221, 264, 312, 495
Нижегородський цивільний губернатор 495
Нікольське 570, 578, 582
Нікополь 934
Новгород 173
Новгород-Сіверська казенна палата 155
Новгород-Сіверський монастир 267
Новгородська духовна консисторія 483
Новгородська єпархія 315
Новгородське намісництво 96
Новгородський і Санкт-Петербурзький архієпископ 45
Новгородський і Санкт-Петербурзький митрополит 200, 315, 325, 377, 394, 466, 483
Новгородський Юр'ївський монастир 171
Новобахмутське 1547, 1584
Новогеоргіївськ 1323
Новоигоріївська пустинь 324, 328
Новомиргород 211, 324
Новомосковськ 1556, 1712
Новомосковський повіт 390, 403
Новоросійська губернія 7, 10, 148, 211
Новоросійська єпархія 298, 311
Новоросійська межова контора 328
Новоросійське військове поселення 1156, 1218, 1274, 1345, 1346, 1489
Новоросійське козацьке військо 1692, 1693
Новоросійський (і Бессарабський) генерал-губернатор 703, 824, 920, 959, 1137, 1169, 1221, 1239, 1249, 1269, 1365, 1587, 1664, 1706
Новоросійський і Дніпровський митрополит (єпископ, архієпископ) 211, 254, 255, 256, 288, 294
Новоросійський край 320, 616, 876, 1058, 1087, 1250, 1381
Новоросійський цивільний губернатор 295
Новоросійські губернії 951, 1079, 1202
- О**
- Овідіополь 252
Одеса 156, 252, 295, 330, 490, 679, 680, 703, 942, 952, 965, 966, 1020, 1035, 1043, 1044, 1167, 1204, 1250, 1297, 1311, 1370, 1458, 1582, 1622, 1644, 1651
Одеська Архангело-Михайлівська церква 1167
Одеська богодільня сердобольних сестер 1401
Одеська грецька Троїцька церква 478
Одеське градоначальство 989
Одеське жіноче благодійне товариство 1311, 1588, 1622
Одеське комерційне училище 1708
Одеське міське дівоче училище 997
Одеський архієрейський будинок *див. Херсонський архієрейський будинок*
Одеський батальйон 896
Одеський військовий губернатор 1173
Одеський головний карантин 1173

Одеський грецький батальйон 468
 Одеський грецький дивізіон 320
 Одеський жіночий монастир 1168
 Одеський інститут шляхетних дівчат 800, 1322
 Одеський повіт 1383, 1660
 Одеський Рішельєвський ліцей 548, 592, 1046, 1047, 1152, 1185, 1418, 1427, 1430
 Одеський Успенський чоловічий монастир 679, 680
 Олександрівка 609
 Олександрівськ 430
 Олександрівський повіт 1522, 1646
 Олександрія 430
 Олешки 934
 Олонецька єпархія 40, 1027
 Олонецький єпископ 101, 820
 Ольвіопольське духовне правління 633
 Оренбурзький єпископ 650, 656
 Орловка 390
 Орловська єпархія 1637
 Орловське губернське правління 624
 Орловське намісництво 82
 Орловський єпископ 781, 782
 Оттоманська Порта 127, 138
 Очаків 252, 1448, 1491
 Очаківська фортеця 1157, 1198, 1234, 1287
 Очаківський Миколаївський собор 1448, 1491

П

Павлоградський повіт 570, 578, 582, 1574, 1711
 Палестина 1613
 Палестинські богоугодні заклади 1619
 Пензенська палата державного майна 1184
 Пензенський архієрей 638
 Перекоп 1639, 1707
 Перекопська соборна церква 728
 Перекопський повіт 360
 Переяславський городничий 586
 Переяславський єпископ 36
 Пермське губернське правління 1326
 Пермський єпископ 400
 Петровський посад 1239
 Піски 629
 Плетений Ташлик 645
 Плоске 1640
 Подільська губернія 1203, 1274
 Подільська духовна консисторія 437
 Подільський і Волинський генерал-губернатор 1546
 Полоцький Богоявленський монастир 303
 Полоцький єпископ 933
 Полтава 211
 Полтавська губернія 1252
 Полтавський єпископ 366, 748
 Полтавський полк 148
 Полтавський Хрестовоздвиженський монастир 113
 Польща (Царство Польське) 136, 844, 859, 1518

Псковський архієпископ 68, 310, 326
 Псковський цивільний губернатор 487

Р

Римська імперія 170
 Російська імперія 8, 12, 24, 61, 85, 92, 99, 127, 179, 206, 224, 428, 535, 561, 575, 608, 703, 785, 919, 995, 1035, 1180, 1242, 1273, 1327, 1356, 1365, 1425, 1560
 Російське Біблійне товариство 617, 1163
 Росія 138, 298, 492, 497, 510, 511, 516, 729, 785, 824, 1643
 Румелія 295
 Русь 799

С

Самарський Пустинно-Миколаївський монастир 93, 1710
 Санкт-Петербург 138, 209, 219, 358, 703, 823, 948, 1225, 1447
 Санкт-Петербурзька губернія 1252
 Санкт-Петербурзька синодальна типографія 538
 Санкт-Петербурзький архієпископ 266, 269
 Санкт-Петербурзький військовий губернатор 961
 Санкт-Петербурзький Казанський собор 805
 Санкт-Петербурзький митрополит 354, 888
 Санкт-Петербурзький університет 788, 789
 Санкт-Петербурзькі департаменти Сенату 648, 651, 707, 729, 756, 772
 Саратовська казенна палата 359
 Саратовська палата кримінального суду 906
 Саратовська палата цивільного суду 639
 Саратовське губернське правління 646
 Саратовський губернський прокурор 639
 Саратовський цивільний губернатор 673
 Себіна 327
 Севастополь 74, 727, 989, 1065, 1544, 1569, 1659, 1668, 1669, 1696
 Севастопольська портова контора 213
 Севастопольська шпитальна церква 1657
 Севастопольський Адміралтейський собор 1604, 1658, 1681
 Севастопольський гарнізон 1668
 Сибір 150, 360, 708, 772, 1199, 1652
 Сибірський генерал-губернатор 453, 455
 Сибірський комітет 1499
 Сибірські губернії 825
 Сімферополь 430, 792, 1035, 1228, 1639, 1644, 1662, 1707
 Сіон 1437, 1614
 Слобідсько-Українська єпархія 256
 Слобідсько-Українська казенна палата 706
 Слобідсько-Український єпископ 940, 950
 Слов'яносербський повіт 1363, 1524, 1554, 1579
 Слов'янська та Херсонська єпархія 10, 15, 36, 40, 47
 Слов'янський військовий шпиталь 1432

Слов'янський і Херсонський архієпископ 18, 21, 24, 53, 78, 97, 98, 101
 Слов'янський повіт 144
 Смоленське губернське правління 708
 Смоленський єпископ 331
 Соловецький монастир 1356
 Софіївка 434
 Степанівка 440

Т

Таврійська губернія 634, 762, 767, 792, 824, 825, 1043, 1044, 1097, 1118, 1170, 1200, 1561, 1639, 1644, 1646, 1707
 Таврійська дивізія 245
 Таврійська духовна консисторія 1670
 Таврійська єпархія 1662, 1714
 Таврійська казенна експедиція 621
 Таврійська область 78, 86, 88, 96, 104
 Таврійське єпархіальне управління 1663
 Таврійське магометанське духовенство 861
 Таврійський муфтії 860
 Таврійський цивільний губернатор 360
 Таврійський цивільний і кримінальний суд 555
 Таганрог 1035
 Таганрозьке градоначальство 989
 Тамбовська єпархія 40
 Тамбовська удільна експедиція 271
 Тамбовський цивільний губернатор 265
 Тверська губернія 1684
 Тверська єпархія 1364
 Тверська казенна палата 1029
 Тверське губернське правління 253, 1029
 Тверський архієпископ 253, 577, 866
 Терпіння 1269, 1286
 Тирасполь 252
 Тобольська духовна консисторія 486
 Тобольська єпархія 1684
 Томська єпархія 988
 Томської Божої Матері ікона 1712
 Торська Олексіївка 1537
 Тотемський Спасо-Суморинський монастир 230
 Тула 336
 Тульський єпископ 1597
 Туреччина 127, 779

У

Угорщина 1392, 1394
 Українське військове поселення 1218, 1274
 Улянівка 376

Ф

Фараонівка 1137, 1157
 Фащівка 1554
 Феодосійська вікарна єпархія 169, 256
 Феодосійський та Маріупольський єпископ 104, 130, 171, 172, 173, 222, 239, 256
 Феодосія 74, 490, 1035, 1639, 1707
 Філіппопольський округ 1688
 Франція 378, 382, 384, 396, 398, 506

Х

Харківська губернія 113, 1203
 Харківська єпархія 1363, 1684
 Харківське намісництво 114
 Харківський навчальний округ 330, 592
 Харківський університет 788, 789
 Херсон 74, 133, 388, 767, 923, 1469, 1644, 1684
 Херсонес-Таврійський 799, 1612, 1659
 Херсонська ("Херсонська") обитель Св. Володимира 1696
 Херсонська губернія 323, 504, 612, 615, 762, 767, 824, 825, 1043, 1044, 1170, 1200, 1203, 1450, 1560, 1644, 1684, 1688
 Херсонська духовна консисторія 1153, 1598
 Херсонська єпархія 1666, 1684
 Херсонська й Таврійська єпархія 1043, 1045, 1188, 1388, 1423, 1463, 1469, 1483, 1662
 Херсонська казенна палата 621, 1058
 Херсонська кримінальна палата 697
 Херсонська портова контора 213
 Херсонська семінарія 497
 Херсонська фортеця 1157
 Херсонське військово-сирітське відділення 649
 Херсонське губернське правління 1192
 Херсонське духовне правління 488
 Херсонське училище торгівельного мореплавства 936
 Херсонський архієрейський будинок 1044, 1045, 1435, 1462
 Херсонський батальйон 1022
 Херсонський військовий губернатор 320, 478, 490, 541
 Херсонський і Таврійський архієпископ 1110, 1233, 1258, 1269, 1282, 1286, 1319, 1364, 1376, 1383, 1388, 1417, 1425, 1435, 1445, 1565, 1567, 1583, 1640
 Херсонський і Таврійський єпископ 1660
 Херсонський повіт 324, 327, 376, 434, 439, 550, 609, 629, 630
 Херсонський собор 1287
 Херсонський совісний суд 649
 Херсонські єпархіальні відомості 1666
 Хороше 1524, 1579

Ч

Чермалик 1575
 Чернігівська губернія 121, 1252
 Чернігівська духовна дикастерія (консисторія) 840, 987
 Чернігівська єпархія 311
 Чернігівська казенна палата 706
 Чернігівське губернське правління 855, 1029
 Чернігівське намісництво 96
 Чорне море 87, 213
 Чорногорія 452
 Чорноморська флотилія 734
 Чорноморська штурманська рота 1145, 1149
 Чорноморське адміралтейське правління 135, 150

Чорноморське штурманське училище 353, 603
Чорноморський флот 133, 134, 135, 146, 213,
367, 452, 733, 808, 934, 1149, 1192

Ш

Швеція 435
Шестерня 161

Ю

Юрїївський городничий 586

Я

Якутська область 1499
Якутське духовне правління 1
Ялта 1125
Ярославська губернія 736
Ярославська казенна палата 71
Ярославське губернське правління 203
Ярославський архієпископ 326, 627
Ярославський цивільний губернатор 531
Ясси 127

СЛОВНИК ЗАСТАРІЛИХ ТА РІДКОВЖИВАНИХ СЛІВ

- Адрес-календар** (адресна книга) — списки мешканців міст, державних чиновників, представників окремих професій чи верств; могли включати різноманітні топографічні, статистичні та інші дані про населені пункти.
- Акафіст** — особлива служба на честь Ісуса Христа, Божої Матері чи святого, яка здійснюється стоячи.
- Аколіт** — кандидат на отримання сану.
- Амвон** — висока, частіше півкругла і висунута в середину храму частина солеї, звідки дякон проголошує ектенії, читає Євангеліє, а священник промовляє повчання.
- Антимінс** — чотирикутний, із льняної чи шовкової тканини плат, на якому зображується положення Христа в труні; по кутах розміщуються зображення чотирьох євангелістів, а на верхній стороні вшиваються частинки мошей.
- Апробувати** — схвалити.
- Архідиякон** — старший, перший дякон.
- Архієпископ** — представник вищого ступеня церковної ієрархії; один з титулів єпископа.
- Архієрей** — представник вищої церковної ієрархії.
- Архієрейський будинок** — церковно-адміністративна установа; резиденція архієрея.
- Архімандрит** — почесний титул, яким називались деякі ігумени монастирів.
- Аршин** — міра довжини, у XVIII ст. дорівнювала 71,12 см.
- Атестат** — посвідчення, послужний список з біографічними даними.
- Аудитор** — військовий чин, запроваджений у Росії за Петра I. Поєднував обов'язки справочинника, секретаря і прокурора.
- Білет** — свідоцтво.
- Білець** — особа, яка перебувала в монастирі на послушенстві, очікуючи постригу.
- Благочинний** — духовна посада середньої ланки. Безпосередньо контролював діяльність парафіяльного духовенства.
- Бурса** — гуртожиток при духовному навчальному закладі, головним чином — при семінарії.
- Велика княгиня** — титул, що носила дружина Великого князя за умови, що її шлюб укладений із дозволу імператора, а вона сама належала до володарного дому.
- Велика княжна** — титул, що належав донькам, сестрам, по чоловічій лінії — і онучкам, правнучкам і праправнучкам імператора.
- Великий князь** — титул, що належав синам, братам, по чоловічій лінії — і онукам, правнукам і праправнукам імператора.
- Верста** — давня міра довжини. Наприкінці XVIII ст. дорівнювала 500 сажнів (1066,8 метра).
- Високоурочисті дні** — дні сходження на престол та коронації монарха, народження та тезоіменитства імператора, імператриці, наслідника та його дружини.
- Вівтар** — частина храму, призначена для священнослужителів і відокремлена від середньої частини храму високим іконостасом. У вівтарі знаходиться престол з антимінсом, хрестом, Євангелієм. У вівтарі зазвичай знаходиться і жертвник.
- Відро** — дометрична міра об'єму рідини, яка дорівнювала 12,3 л.
- Військова колегія** — центральна державна установа в Російській імперії. Відала рекрутськими наборами, підготовкою офіцерів, фінансуванням армії, її озброєнням, постачанням, будівництвом військових споруд.
- Вікарій** — єпископ, призначений на допомогу єпархіальному архієрею.
- Вікторіальні дні** — дні святкування військових перемог і укладення мирних договорів.
- Волость** — адміністративна частина повіту.
- Волохи** — вихідці з Волощини, або Валахії, сучасної території Румунії.
- Восприемники** — хрещені батько та матір.
- Всеношна** — богослужіння, яке проводиться напередодні неділі і великих християнських свят. Розпочинається після заходу сонця і закінчується нерідко після опівночі. Наслідую звичай ранніх християн проводити відправи в нічний час.
- Галли** — (тут) французи.

- Генерал-ад'ютант — почесне звання наближених до монарха осіб; обирався з генералів за особистим велінням імператриці (імператора), мав право на слова оголошувати височайшу волю.
- Генерал-губернатор — вищий урядовий чиновник російської адміністрації на місцях, у руках якого зосереджувалася цивільна і військова влада. Підпорядковувався безпосередньо монарху.
- Генерал-майор — за Табелем про ранги військовий чин IV класу.
- Генерал-фельдмаршал — за Табелем про ранги військовий чин I класу.
- Гербовий збір — мито, що стягувалось шляхом обов'язкового, у певних випадках, використання гербового паперу.
- Гербовий папір — державний клеймлений папір або папір з наклеєною купованою спеціальною маркою.
- Гільдійські громадяни — капці.
- Говіння — утримання від вживання їжі та щоденне відвідання церкви для участі в богослужіннях та молитвах під час посту.
- Городничий — представник адміністрації, який, згідно з “Положенням про губернії” 1775 р., призначався Сенатом у місто, де не було обер-коменданта, а за Статутом благочиння 1782 р. — і в місто, доручене обер-коменданту, його помічником. У XIX ст. призначався в повітові міста, виконував функції начальника поліції.
- Губернатор — вищий урядовий чиновник адміністративно-територіальної одиниці — губернії.
- Дари** (святі дари) — хліб (проскура) та вино в таїнстві причастя.
- Дароносиця — переносна священна посудина, в якій зберігаються запасні святі дари.
- Дача — термін межового законодавства; одиниця межування; обведена при межуванні територія.
- Денщик — служитель із нижчих чинів, який перебував у постійному слугуванні при офіцері або чиновнику.
- Десятина — поземельна міра. Дорівнювала 2400 кв. сажень, тобто 1,09 гектара.
- Дикастерія — адміністративно-судова установа при єпархіальному архієреї. Аналог консисторії.
- Диякон — священнослужитель, представник білого духовенства, який не має духовної влади, будучи позбавлений права відпускати гріхи, не може, за деяким винятком, здійснювати таїнства, самостійно правити службу Божу.
- Дійсний статський радник — за Табелем про ранги чиновник IV класу.
- Духобори — секта, послідовники якої вважали православ'я спотвореною вірою і порвали з ним, відмовлячись від церков, заперечуючи духовенство, чернецтво, таїнства, пости, більшість обрядів.
- Духовна академія — вищий щабель духовних навчальних закладів.
- Духовне правління — орган церковної влади, один із ланцюгів у вертикалі взаємин архієрея і консисторії із парафіяльним духовенством.
- Дячок — член причту, який не входить до церковної ієрархії, але поставлений на церковне служіння.
- Екстракт** — короткий виклад справи з наведенням витягів із документів.
- Євангеліє** — ранньохристиянські твори, в яких йдеться про земне життя Ісуса Христа. Канонічних чотири: від Марка, Матфея, Луки та Іоанна. Одне з головних джерел християнського вчення та культу.
- Єдиновірство — вид возз'єднання старообрядців із офіційною православною церквою, при якому за старообрядцями зберігається право проводити богослужіння і таїнства за стародруками і своїми обрядами за умови підпорядкування в ієрархічному відношенні православної офіційній церкві і прийняття священнослужителів від православних архієреїв.
- Єктенія — ряд молитовних прохань, який складає важливу частину всіх церковних богослужінь.
- Єпархія — церковно-адміністративна одиниця, підпорядкована єпархіальному архієрею.
- Єпитимія — спокутування віруючим своєї провини під наглядом духівника.
- Заказ** (духовний заказ) — церковно-адміністративна одиниця; очолювався закажчиком, який виконував посередницькі функції між єпархіальним керівництвом і парафіяльним духовенством. Підпорядковувався протопопу (духовному правлінню).
- Законовчитель — викладач Закону Божого.
- Заутреня (утреня) — одне з богослужінь добового кола, що проводиться уранці.

- Зашнурна (шнурова) книга — книга для запису зібраних пожертв, аркуші якої прошнуровувались і на шнури ставилась печатка.
- Заштатний монастир — обитель, на яку не виділялося грошей з казни.
- Землемір (межовик) — техник, який знімав на план земельні угіддя і загалом частини земної поверхні. Назва “землемір” офіційно закріплена Межовою інструкцією 1766 р.
- Ігумен** — настоятель або помічник настоятеля монастиря.
- Ісрей — священник.
- Ієродиякон — чернець у сані диякона.
- Ієромонах — чернець у сані священника.
- Іконостас — у церкві художньо оздоблена стіна — перегородка зі вставленими в неї іконами, що відділяє вівтар від центральної частини.
- Інок — чернець.
- Кадет** — вихованець військового корпусу.
- Казенна палата — орган губернського управління, запроваджений у 1775 р.
- Камилавка — головний убір ченця, що носить під клобуком; головний убір, що давався як відзнака представникам білого духовенства.
- Канонік — богослужбна книга, яка містить вибрані канони Богоматері, безплотним силам, ангелу охоронцю та іншим, а також деякі інші акафісти та молитви. Крім того, — низенький столик, на якому стоїть зображення розп'яття і встановлена підставка для свічок. Перед каноніком служаться панахиди.
- Кантоніст — солдатський син.
- Капітан — за Табелем про ранги військовий чин VIII класу.
- Каплиця — християнська культова споруда, призначена для релігійних відправ і молитов. Являє собою невеличку церкву без вівтаря або простий стовп з іконою.
- Катехізис — книга, затверджена вищою церковною владою як посібник для отримання християнами елементарних знань з питань віри. Переважно складався у формі запитань і відповідей.
- Каяття — одне з головних таїнств у християнстві. Вважається, що при виконанні таїнства на віруючого сходить благодать, рятувальна сила Духа Божого.
- Келійник — слуга при особі чернечого звання.
- Келія — окреме, особливе помешкання для проживання представників чорного духовенства на території монастиря чи поблизу нього.
- Кіновія — невеликий монастир.
- Кіш — військове товариство, громада козаків Запорозької Січі; центральний орган управління Запорозьких Вольностей.
- Клірові відомості — іменні списки осіб духовного звання православного сповідання; акти, які засвідчували стан осіб духовного звання.
- Клобук — чернецьке покривало, що одягалось зверху камилавки; іноді — сама камилавка.
- Колезький асесор — за Табелем про ранги чиновник VIII класу.
- Колезький ресстратор — за Табелем про ранги чиновник XIV класу.
- Колезький секретар — за Табелем про ранги чиновник X класу.
- Колодник — арештант, якому надягали дерев'яні колодки.
- Комендант — начальник залоги у фортеці або укріпленого району.
- Консисторія — присутнє місце, адміністративно-судова установа при єпархіальному архієреї.
- Консисторський секретар — начальник канцелярії присутнього місця при єпархіальному архієреї.
- Контр-адмірал — за Табелем про ранги морський чин IV класу.
- Конфірмація — утвердження, рішення, затвердження.
- Кормча книга (Номоканон) — перейнятий від візантійської церкви збірник церковних та державних законів. У Росії зазнав низки змін та доповнень.
- Корогва (хоругва) — тут — належність релігійної ходи, закріплене на деревку полотнище із зображенням Ісуса Христа, святих.
- Крилас — місце в православному храмі, де знаходиться під час богослужіння клір (причетники та священнослужителі), якщо останні не беруть участь у богослужінні згідно з їхнім саном, а лише допомагають у читанні та співі.

- Кумівство — народна назва духовної спорідненості. Виникає внаслідок прийняття новонародженого чи дорослого від купелі при хрещенні.
- Лавра** — назва великих і найбільш впливових православних чоловічих монастирів, підпорядкованих у своїй діяльності вищій церковній владі.
- Літургія — головне з християнських богослужінь, під час якого виконуються обряди, пов'язані з таїнством причастя.
- Мантия** — верхній одяг ченців без рукавів.
- Межування — сукупність технічних та юридичних дій, які мають метою визначення і затвердження (спеціальними знаками та актами) кордонів поземельних володінь.
- Метрична книга — публічна книга для запису народжень, вінчань і смертей.
- Миро — речовина, яка використовується християнською церквою в таїнстві миропомазання. Дві основні складові — оливкове масло і біле виноградне вино.
- Миропомазання — таїнство, яке символізує освячення і зміцнення духовних сил християнина на шляху до спасіння. Здійснюється слідом за таїнством хрещення.
- Миряни — люди, які не мають духовного звання і не належать до духовного сану.
- Митра — головний убір представників церковної ієрархії.
- Митрополит — вищий духовний сан; перша духовна особа за відсутності інституту патріаршества.
- Молитовний будинок — особлива будівля, у якій, за відсутності церкви, дозволяється служити літургії на переносному антимінсі.
- Молокани — секта, адепти якої заперечують православну ієрархію, чернецтво, ікони, моці, поклоніння святим. Християнські таїнства витлумачують духовно.
- Муфтії — вища духовна особа у сунітів, яка, спираючись на прецеденти, приймає рішення з релігійно-юридичних питань.
- Навечірня** — одна з повсякденних церковних служб православної церкви.
- Надвірний радник — за Табелем про ранги чиновник VII класу.
- Настоятель — старша духовна особа в монастирі, храмі.
- Обер-офіцер** — нижня група офіцерських чинів, до чина капітана (в кавалерії — ротмістра) включно.
- Обитель — монастир.
- Одноворець — державний селянин.
- Падуча** хвороба — епілепсія.
- Паламар — один із нижчих церковнослужителів у православній церкві, головним обов'язком якого є дзвонити у дзвони, брати участь у криласному співі і прислужувати при богослужінні.
- Панагія — невелика ікона Божої Матері, часто з Богомалюком Ісусом Христом, яку єпископи носять на грудях як знак архієрейського достоїнства; назва проскури на честь Богоматері.
- Панахида — заупокійна служба, відправа по померлих.
- Панівна віра — православ'я.
- Панікадило — великий ставник з більш ніж 12 свічками, що стоїть перед іконою в храмі, або ж підвісна церковна люстра.
- Парафія — нижча церковно-адміністративна організація, що об'єднує віруючих, яких обслуговує причт одного храму або одна духовна особа.
- Паспорт (письмовий вид) — письмовий дозвіл на виїзд, постій тощо.
- Патріарх — глава церковної ієрархії; у Російській державі на зміну патріаршій владі за Петра I прийшов Синод.
- Пахотні солдати — населення піхотних округів військових поселень після їх перебудови, викликані заворушеннями військових поселенців 1831 р.
- Перелюб — тілесне злиття особи, яка перебуває у шлюбі, з особою сторонньою.
- Підцерковна земля — ділянки, що належали церкві, прибутки з яких йшли на утримання храму і духовенства.
- Повивальна бабка — акушерка.
- Полковник — за Табелем про ранги військовий чин VI класу.
- Помісний собор — збори єпископів та інших ієрархів однієї місцевості, самостійної (автокефальної) церкви або її окремої частини (країни, місцевості, провінції), які відбуваються для вирішення питань, що виникають в її межах стосовно врівноваження, устрою, управління та дисципліни.

- Поручик — за Табелем про ранги військовий чин X класу.
- Послушник — особа, яка готується стати ченцем і відбуває випробувальний термін.
- Постриг — обряд, яким супроводжується посвята в чернецтво. Має на меті підкреслити прагнення віруючого досягти успіхів у моральному вдосконаленні та служінні Богу.
- Престол — головна частина вівтаря християнського храму.
- Присутні дні — дні, на які призначені засідання тієї чи іншої установи.
- Причастя (євхаристія) — одне з головних церковних таїнств. Його здійснення складає головне християнське богослужіння — літургію. Згідно зі вченням церкви, в євхаристії хліб та вино перетворюються в тіло та кров Христа.
- Причетник — член причту церкви; спільна назва всіх кліриків за виключенням священників та дияконів.
- Причт — склад осіб, які служать при одній релігійній споруді. Може включати як священно-, так і церковнослужителів.
- Прогонні гроші — сума, що видавалась певній особі для покриття подорожніх витрат.
- Промеморія — різновид документів, якими обмінювались інстанції одного рівня (рівні за положенням установи, не підпорядковані одна одній).
- Проскура — спеціальний хліб, який використовується для здійснення євхаристії.
- Проскурниця — жінка, якій доручено виготовлення проскур.
- Протодиякон — перший або головний диякон при єпархії, який зазвичай займає місце при кафедральному соборі єпархіального міста.
- Протоієрей — перший серед священників при церкві. Зазвичай — настоятель храму. Проте звання протоієрея може даватись не у зв'язку з настоятельством, а як почесна особиста відзнака.
- Протопоп — представник церковної ієрархії, настоятель.
- Псалми — короткі і порівняно нескладні за формою релігійні пісні та гімни.
- Псаломщик — нижній служитель у церкві, обов'язком якого є читання і спів на криласі, а також ведення церковного справочинства.
- Пустинь — усамітнений монастир або келія.
- Ренегат** — особа, яка змінила віросповідання.
- Ретраншемент — військове укріплення, яке розміщувалось позаду головної позиції того, хто оборонявся.
- Риза — одяг, в який священнослужителі та деякі церковнослужителі вбираються під час богослужінь. Крім того, — металеве вбрання ікон, яке залишає відкритим на образі лише лик святого та його руки.
- Ризниця — місце при вівтарі, де зберігаються ризи.
- Ризничий — завідуючий ризницею в монастирі.
- Римська релігія — католицизм.
- Розбір — виключення невлаштованих церковнослужителів і дітей духовенства в армію та податні верстви.
- Ружна церква — храм, причт якого знаходився на жалуванні.
- Рясофор — ношення в монастирі чернецької рясї з клобуком особою, яка не пройшла постриг.
- Рясофорний чернець — послушник, який отримав від настоятеля благословення на носіння рясї з клобуком.
- Сажень** — давня одиниця довжини. Прямий сажень дорівнював приблизно 152 і 176 см. Сажень навкісний — міра довжини, що визначалась відстанню від п'яти лівої ноги до кінчиків пальців піднятої правої руки.
- Свічні гроші — суми, отримані в результаті продажу церковних свічок.
- Святотатство — як майнове посягання, спрямоване на священні або освячені предмети, включає два аспекти: корисний намір і образу релігійних почуттів віруючих.
- Святці — збірник православних церковних піснеспівів, молитов та інших текстів, до якого входить календар з переліком імен святих для вшанування їх.
- Священик (ієрей) — священнослужитель, представник білого духовенства, який має канонічне право здійснювати таїнства (крім висвячення антими́нсів, освячення миро) і богослужіння.

- Священні посудини — у широкому значенні — всі посудини та речі, які використовуються при богослужіннях. У вузькому значенні — посудини, які використовуються при здійсненні таїнства причастя, а також як посудина для зберігання святого мира.
- Семінарія — духовний навчальний заклад, основною функцією якого є підготовка майбутніх священнослужителів до виконання службових обов'язків.
- Сенат — вищий орган управління в Росії, запроваджений Петром I 22 лютого 1711 р. З початку XIX ст. трансформований на вищий орган суду та нагляду.
- Синод — вищий орган духовної влади в Російській імперії, через який діяли монархи в церковному управлінні.
- Сказка — вид документа, свідчення.
- Скит — тип монастиря, розташованого у віддаленому, пустельному місці. Статут скиту відзначається більшою суворістю, вимогливістю щодо чернечої життєорганізації.
- Скопці — релігійна секта, що виділилася з секти христовірів у XVIII ст. Назва за сектою утвердилась внаслідок ритуальної операції оскоплення. Секта пропагувала крайній аскетизм, який був своєрідним трактуванням християнського вчення про те, що гріхи йдуть від плотських бажань.
- Скріпа — затвердження підписом; підпис.
- Скуфія — покривало для священнослужителів при відправлянні треб просто неба, в непогоду; вид нагороди священикам.
- Собор — храм, який служить місцем проведення богослужінь духовенством кількох парафій. Переважно — кафедральний храм у єпархіальному місті. Крім того, — головний храм у місті, іншому населеному пункті, храм у великому монастирі.
- Солея — підвищення на підлозі в храмі, перед іконостасом.
- Сповідь — видима, обрядова частина таїнства каяття, що полягає в сповідуванні християнином своїх гріхів перед Богом у присутності свідка-священика.
- Спорідненість духовна — див. Кумівство.
- Ставленник — кандидат на отримання посади при церкві.
- Ставропігійний монастир — обитель, незалежна від місцевого єпархіального архієрея і підпорядкована безпосередньо Синоду (патріарху).
- Стихар — прямий, довгий, з широкими рукавами, одяг священнослужителя.
- Страшний тиждень — останній тиждень Великого посту, який покликаний нагадати віруючим про страждання (страсті) Ісуса Христа перед його мученицькою смертю на хресті.
- Табельні дні** — високоурочисті, царські і вікторіальні дні, у які мало проводиться богослужіння.
- Тезоіменитство — іменини.
- Титар (церковний староста) — світська особа, повірений парафіян, який мав піклуватись про церковне майно і виконувати низку інших функцій при церкві.
- Треба — релігійний обряд, який здійснює священнослужитель на прохання віруючих. Треба, якій приписується таємнича благодатна сила, включає в себе молитви і ритуальні дії, які чиняться в певному порядку.
- Требник — богослужбна книга, що містить священнодійства та молитвослов'я, які здійснюються в разі потреби одного чи кількох християн за особливих умов. Требники поділяються на дві частини, з яких перша містить виклад порядку здійснення таїнств, а друга включає молитвослов'я на кожен потребу.
- Указний (шлюбний) обшук** — попереднє з'ясування священно- та церковнослужителями через розпитування молодого та нареченої, їх родичів і поручителів, вивчення письмових документів на предмет перешкод для вінчання.
- Унтер-офіцер — начальствующі нижні військові чини.
- Форшгадт** — передмістя.
- Фунт — одиниця ваги (маси). Дорівнював 0,4095 кг.
- Хіротонія** — висвячення особи в ту чи іншу ступінь духовного служіння.
- Хресні ходи — урочисте переміщення духовенства і віруючих із корогвами, іконами та іншими святинями православної церкви. Бувають звичайні, що проводяться в дні релігійних свят, і надзвичайні, які відбуваються за особливо важливих обставин.

- Царські дні** — високоурочисті дні і дні народження та тезоіменитства інших, крім імператора, імператриці, наслідника та його дружини, осіб царствующого роду.
- Цейхвахтер** — класний чиновник військового або морського відомства, завідуючий майном по артилерійській або інженерній частині.
- Церковний собор** — збори пастирів та вчителів церкви, що відбуваються для утвердження істин віри, для владнання церковних справ, для управління, підтримки і розвитку порядку та дисципліни.
- Церковний староста** — див. Титар.
- Церковник** — церковнослужитель.
- Церковнослужитель** — нижча службова посада в церкві, на яку призначають не через таїнство священства, а тільки за архірейським благословенням.
- Чолобитна** — заява, скарга або прохання окремої особи чи групи осіб.
- Шлюбний обшук** — див. Указний обшук.
- Штаб-офіцер** — офіцерські чини від майора до полковника включно.
- Штатний монастир** — обитель, на яку виділялися гроші з казни.
- Штоф** — російська міра рідини. 1 штоф=1/10 відра=10 чарок=20 шкаликів.
- Юнкер** — звання, присвоєне нижнім чинам, які проходили курс наук у військових і юнкерських училищах.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- AGAD — Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (Головний Архів Давніх Актів, Варшава)
АСПБІ РАН — Архів Санкт-Петербурзького інституту історії Російської Академії Наук
БДПУ — Бердянський державний педагогічний університет
БМК — Бердянський краєзнавчий музей
ВРіЦВ ХОУНБ — Відділ рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гончара
ВР РНБ — Відділ рукописів Російської Національної Бібліотеки
ДААРК — Державний архів при Раді Міністрів Автономної Республіки Крим
ДАДО — Державний архів Дніпропетровської області
ДАДонО — Державний архів Донецької області
ДАЗО — Державний архів Запорізької області
ДАМО — Державний архів Миколаївської області
ДАмС — Державний архів міста Севастополя
ДАОО — Державний архів Одеської області
ДАПО — Державний архів Полтавської області
ДАХО — Державний архів Херсонської області
ДІМ — Дніпропетровський історичний музей ім. Д.І. Яворницького
ДКМ — Донецький краєзнавчий музей
ЗДУ — Запорізький державний університет
ЗКМ — Запорізький краєзнавчий музей
ЗООИД — Записки Одесского общества истории и древностей
ЗОУНБ — Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Горького
ИТУАК — Известия Таврической ученой архивной комиссии
ІР НБУ — Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського
КУАК — Катеринославська учена архівна комісія
ЛЕУАК — Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии
МелКМ — Мелітопольський краєзнавчий музей
МКМ — Маріупольський краєзнавчий музей
НБ ЛНУ — Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. Івана Франка
НБ ОНУ — Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова
НЗХ — Національний заповідник “Хортиця”
НКМ — Нікопольський краєзнавчий музей
ОДНБ — Одеська державна наукова бібліотека ім. М. Горького
ОТІС — Одеське товариство історії та старожитностей
ПЗПІР — Повне зібрання постанов і розпоряджень по відомству православного сповідання
ПСЗРИ (ПЗЗРІ) — Полное Собрание Законов Российской империи
РДА ВМФ — Російський державний архів Військово-морського флоту
РДАДА — Російський державний архів давніх актів
РДВІА — Російський державний військово-історичний архів
РДІА — Російський державний історичний архів
РВ ІРЛІ РАН — Рукописний відділ Інституту російської літератури (Пушкінський дім)
РВ ОДНБ — Рукописний відділ Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького
ТУАК — Таврійська учена архівна комісія
ХКМ — Херсонський краєзнавчий музей
ЦДІАК України — Центральний державний історичний архів у м. Києві

ЗМІСТ

ВСТУП

3

РОЗДІЛ I

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПРАВОСЛАВНОЮ ЦЕРКВОЮ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

17

РОЗДІЛ II

ЦЕРКОВНО-АДМІНІСТРАТИВНИЙ УСТРІЙ КРАЮ

46

РОЗДІЛ III

ПАРАФІЯЛЬНЕ, ВІЙСЬКОВЕ ТА ЧОРНЕ ДУХОВЕНСТВО: СТРУКТУРА, ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ, СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС, МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

78

РОЗДІЛ IV

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА

111

РОЗДІЛ V

ДУХОВНЕ ВІДОМСТВО І СИСТЕМА ОСВІТИ В РЕГІОНІ

140

ПІСЛЯМОВА

164

ДОДАТКИ. ДОКУМЕНТИ ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ СТОСОВНО ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (1775 – 1861 рр.)

172

АНОТОВАНИЙ ПОКАЖЧИК ДОКУМЕНТІВ ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ СТОСОВНО ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (1775 – 1861 рр.)

177

ТЕМАТИЧНИЙ ПОКАЖЧИК ДОКУМЕНТІВ

377

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК ДОКУМЕНТІВ

382

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ДОКУМЕНТІВ

384

СЛОВНИК ЗАСТАРІЛИХ ТА РІДКОВЖИВАНИХ СЛІВ

390

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

397

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Ігор Лиман

**ДЕРЖАВНА ЦЕРКВА І ДЕРЖАВНА
ВЛАДА : ПІВДЕННА УКРАЇНА
(1 7 7 5 – 1 8 6 1)**

Монографія

Комп'ютерний набір: *Ігор Лиман, Вікторія Константінова*
Комп'ютерна верстка та макетування:
Ігор Лиман
Коректори: *Любов Ващенко, Надія Пшенична*

Здано до набору 25.08.2004. Підп. до друку 10.10.2004.
Формат 84x108/16. Гарн. Таймс. Різографія.
Умов. друк. арк. 38,06. Обл.-вид. арк. 32,12.
Наклад 300 прим.

Поліграфічна дільниця ЗНТН
м. Запоріжжя, вул. Тюленіна, 23